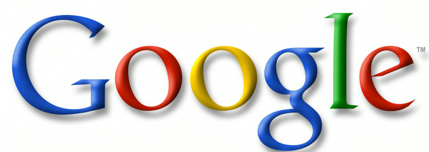
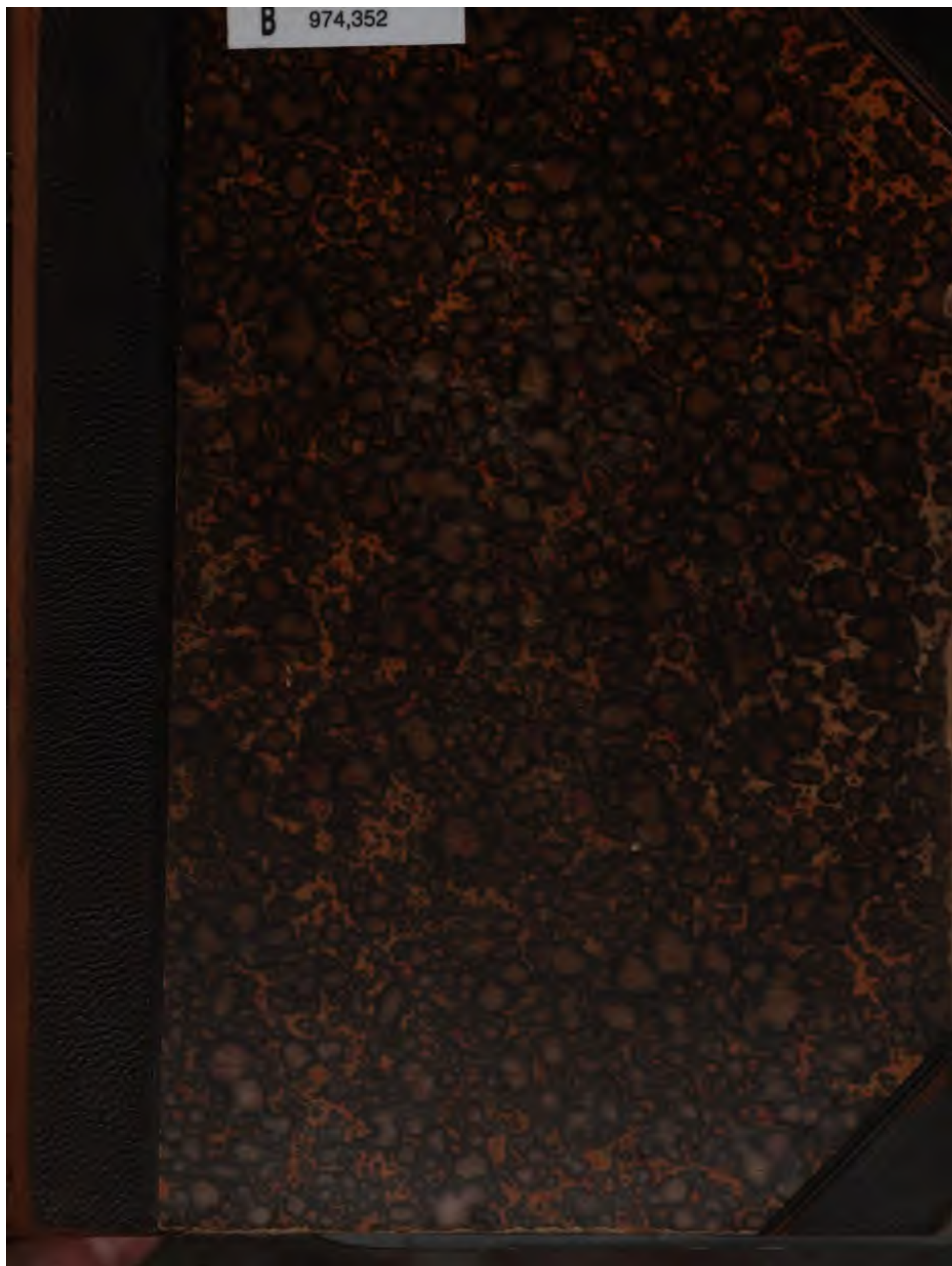
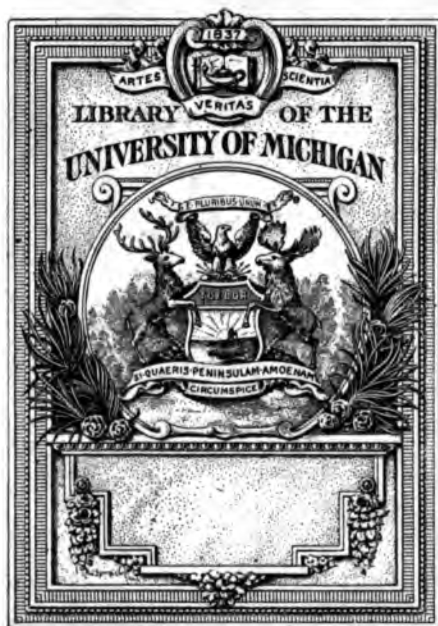

B 974,352

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
E PLURIBUS UNUM
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

GEORG BRANDES

SAMLEDE SKRIFTER

FJERDE BIND

KJØBENHAVN
GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN)
GRÆBES BOGTRYKKERI
1900

HOVEDSTRØMNINGER

i

DET 19. AARHUNDREDES LITERATUR

En Husgud af Voks, paa hvilken man ikke havde agtet, stod ved Siden af en Ild, hvori ædle kampaniske Vaser blev hærdede, og begyndte at smelte.

Den rettede bitre Klager til Elementet. Se, sagde den, hvor grusomt du bærer dig ad imod mig. Dem dèr giver du Varighed og mig ødelægger du!

Men Ilden svarede: Du har intet andet at klage over end din egen Natur. Thi hvad mig angaar, saa er ieg overalt og allevegne Ild.

W. Heinse.

MINDET

OM

HANS BRØCHNER

ER «HOVEDSTRØMNINGERNE» TILEGNET

INDHOLD

HOVEDSTRØMNINGER

i

DET 19. AARHUNDREDES LITERATUR

En Husgud af Voks, paa hvilken man ikke havde agtet, stod ved Siden af en Ild, hvori ædle kampaniske Vaser blev hærdede, og begyndte at smelte.

Den rettede bitre Klager til Elementet. Se, sagde den, hvor grusomt du bærer dig ad imod mig. Dem dèr giver du Varighed og mig ødelægger du!

Men Ilden svarede: Du har intet andet at klage over end din egen Natur. Thi hvad mig angaar, saa er ieg overalt og allevegne. Ild.

W. Heinse.

MINDET

OM

HANS BRØCHNER

ER »HOVEDSTRØMNINGERNE« TILEGNET

INDHOLD

INDLEDNING

Min Hensigt med det Værk, jeg her begynder, er den: gennem Studiet af visse Hovedgrupper og Hovedbevægelser i den europæiske Literatur at give Grundridset til en Psykologi af det 19de Aarhundredes første Halvdel. Aaret 1848, der betegner et europæisk Uvejr, et historisk Vendepunkt og derved en foreløbig Afslutning, er den Grænse, til hvilken det er min Agt at følge Udviklingens Gang. Tidsrummet fra Aarhundredets Begyndelse til dets Midte frembyder Billedet af mange spredte og hinanden tilsyneladende uvedkommende literære Bestræbelser og Særsyn. Men den, der fæster Øjet paa Hovedstrømningerne i Literaturen opdager, at Bevægelserne lader sig føre tilbage til én stor Hovedrytme med dens Ebbe og Flod: den gradvise Synken og Forsvinden af det foregaaende Aarhundredes Følelses- og Tankeliv og Fremskridtsideernes Tilbagevenden i nye, stedse højere stigende Bølger.

Den centrale Genstand for dette Skrift er da den Reaktion, som det 19de Aarhundrede i sine første Aartier førte mod det 18des Literatur og Overvindelsen af hin Reaktion. Denne historiske Begivenhed er efter sit Væsen europæisk og kan kun forstaas ved en sammenlignende Literaturbetragtning. Det er derfor en saadan jeg vil forsøge, idet jeg bestræber mig for paa én Gang at forfølge visse Hovedbevægelser i den tyske, franske og engelske Literatur, som i dette Tidsrum er de vigtigste. Den sammenlignende Literaturbetragtning har den dobbelte Egenskab at nærme det Fremmede til os saaledes, at vi kan tilegne os det, og at

fjerne vort Eget fra os saaledes, at vi kan overskue det. Man ser hverken hverken hvad der ligger Øjet altfor nær eller altfor fjernt. Den videnskabelige Literaturbetragtning række̲r os ligesom en Kikkert, hvis ene Side forstørrer og hvis anden Side formindsker. Det gjælder om at bruge den saaledes, at vi med den raader Bod paa de Sansebedrag, det naturlige Syn medfører. Hidtil har de forskellige Folkeslag i literær Henseende staaet hinanden temmelig fjernt og kun i ringe Grad vist sig i Stand til at tilegne sig hinandens Frembringelser. Vil man have et Billede af Forholdet som det er eller var, maa man tænke paa den gamle Fabel om Ræven og Storken. Enhver husker, at Ræven bød Storken til Gæst, men den anrettede alle de lækre Sager, den frembar, paa en flad Tallerken, saaledes at Storken med sit lange Næb næsten Intet kunde faa fat paa. Man véd, hvorledes Storken hævnede sig. Den anrettede sine flydende og faste Spisevarer i en høj langhalset og smalhalset Vase, hvori vel Storkens lange Næb, men ikke Rævens spidse Snude kunde trænge ned. Saaledes har i lange Tider de forskellige Nationer vekselvis været Ræv og Stork for hinanden. En stor Del af den æstetiske Forsknings Opgave er og har været at anrette Storkens Køkken paa Rævens Bordstel og omvendt.

Et Folks Literatur fremstiller, naar denne Literatur er fuldstændig, dets Anskuelsers og Følelsers hele Historie. Store Literaturer, som Englands og Frankrigs, indeholder saaledes et tilstrækkeligt Antal Vidnesbyrd til at man ud fra dem kan bestemme, hvorledes det engelske og franske Folk i ethvert historisk Tidsrum har tænkt og følt. Andre Literaturer, som f. Eks. den tyske, hvis moderne Tidehverv først begynder midt i forrige Aarhundrede, er formedelst deres Ufuldstændighed meget mindre interessante. Endnu mere gælder da dette om en saa sen Literatur som vor egen. At studere det danske Folks hele Følelsesliv igennem den er ikke muligt; dertil har den altfor mange tomme Rum. Der gives lange Tider i vor Literatur, der ikke har givet sig til Kende ved noget digterisk eller sjælehistorisk Mindesmærke af Betydning. Er der ellers i saadanne Tider blevet tænkt og følt, saa vides det ikke nu. Men dernæst har det været vort lille og afsidesliggende Fædrelands Skæbne, at det ikke paa første Haand har frembragt nogen stor europæisk Aandsbevægelse. Vi har ikke givet Stødet til de store Forandringer, vi har undergaaet dem, *naar* vi ellers har undergaaet

dem. Vi faar f. Eks. Reformationens Tanker fra Tyskland. Revolutionens fra Frankrig. Vor Literatur er som et lille Kapel i en stor Kirke, den har sit Alter. men Hovedalteret findes ikke her. Altsaa ikke nok med. at der er Tider. om hvilke man ikke véd, hvorledes man da har tænkt og følt: der er Tider. hvor man har tænkt og følt. men paa anden Haand. svagere og mattere end andensteds. Saaledes sker det da undertiden. at én af de store europæiske Bevægelser naaer os. en anden ikke. Et Løsen griber os, et andet ikke. Ja undertiden. naar vi slet ikke har været med i Aktionen. hvis brede Bølger først naaede vore sandede Kyster som flade og matte. hænder det. at vi kommer med i Reaktionen.

Et saadant Tilfælde tror jeg har fundet Sted i dette Aarhundrede. Det har været mig paafaldende. og det er dette Indtryk, som har foranlediget mig til de Undersøgelser, der vil blive Genstand for dette Skrift.

Alle véd, hvilken uhyre revolutionær Bevægelse der i Slutningen af det 18de Aarhundrede brød ud over Verden. og hvilke Følger den andensteds medførte i Politik og Literatur. Denne Bevægelse er for mange Omraaders Vedkommende slet ikke naaet til os. Dens aandige Udgangspunkt var Forskningens ubetingede Frihed. Men den frie Tanke. der andensteds optraadte i saa dristige Former og gav sig saa mægtige Udslag. kommer til os kun i den ynkeligt afblegede Form af teologisk Rationalisme. Hegel har sagt de smukke Ord «Saa længe Solen stod paa Himlens Hvælving og saa længe Planeterne drejede sig om Solen. var det ikke blevet set. at Mennesket havde stillet sig paa den rene Tanke, man kunde sige stillet sig paa Hovedet. og havde søgt at omforme og opbygge hele Virkeligheden efter sit Hoved. Alle tidligere Revolutioner havde havt stedlige Formaal. først denne vilde omskabe Menneskeheden.» Man kan ikke nægte. at vi Danske iagttog Sømmelighed. vi stillede os ikke paa Hovedet. Men da nu denne mægtige Aktion. fremkaldt af den menneskelige Tankes Sejersbevidsthed. den rene Tankes Fanatisme. som enhver stor Strøm. der gaar over sine Bredder. havde fremkaldt Modforholdsregler og Reaktion. da kom vi med i Reaktionen. I alle vore literære Bevægelser fra dette Aarhundredes Begyndelse. i Oehlenschlägers Poesier. i Grundtvigs Prædikener. i Mynsters Taler og Ingemanns Digte er der et stærkt Element af Reaktion mod det 18de Aarhundrede. At en saadan Reaktion kom. var

berettiget og naturligt. Men hvad jeg vilde forsøge at fremstille som uberettiget og unaturligt, det er, at denne Reaktion endnu vedvarer hos os saalænge efter, at den andensteds forlængst er ophørt og overvunden.

Man maa ikke misforstaa mig, som ansaa jeg Reaktion som saadan for et med Tilbageskridt. Langtfra! Tvertimod! en sand, udfyldende og irettesættende Reaktion er Fremskridt. Men en saadan Reaktion er kraftig, kort og forsumper ikke. Efter i nogen Tid at have bekæmpet det foregaaende Tidsrums Udskejelser, efter at have fremdraget, hvad det trængte tilbage, optager en følgende Periode den foregaaendes værdifulde Elementer, forsoner sig med den og fortsætter dens Bevægelse. Dette er hvad her ikke er sket. Naar en Stok er bleven bøjet til én Side, gør man den ret ved at bøje den til den anden Side — men man bliver ikke ved dermed. Hin Reaktion mod det 18de Aarhundrede fortsætter sig sendrægtigt, trevent, med Afbrydelser, men den synes ikke at ville tage nogen Ende, og Følgen er, at vor Literatur er sunken sammen i en Døs, der snart begynder at forundre os selv. Det er derfor jeg har følt Lyst til at skildre, hvorledes en Reaktion, ja den samme Reaktion, andensteds har faaet Ende.

Hvad jeg vil skildre er en historisk Bevægelse, der ganske har et Dramas Præg og Form. De seks forskellige Literaturgrupper, som det er min Agt at fremstille, lader sig opfatte som seks Akter af et stort Drama. I første Gruppe, den franske af Rousseau inspirerede Emigrantliteratur, begynder Reaktionen; men her er de frihedsfjendske Strømninger endnu overalt blandede med de oprørske. I den anden Gruppe, Tysklandsk halvkatolske romantiske Skole, er Reaktionen i Stigen, den gaar videre, den holder sig fjernere fra Friheds- og Fremskridtbestræbelserne i Samtiden. Den tredje Gruppe endelig, som dannes af Forfattere som Joseph de Maistre, som Lamennais i dennes strengt rettroende Livsafsnit, som Lamartine og Victor Hugo i den Tid, hvor de efter Kongedømmets Genoprettelse endnu var Legitimisternes og de Klerikales bedste Støtter, betegner den heftige, den triumferende Reaktion. Byron og hans Omgivelser danner den fjerde Gruppe. Denne ene Mand frembringer Omslaget i det store Drama. Den græske Frihedskrig udbryder, et frisk Pust farer hen over Europa, Byron falder som Helt for den græske Sag og hans Død gør et uhyre Ind-

tryk paa alle frembringende Aander udenfor England. Kort før Julirevolutionen slaar da Frankrigs store Forfattere om, de danner den femte Gruppe, Frankrigs romantiske Skole, og den nye frisindede Bevægelse betegnes ved Navne som Lamennais, Hugo, Lamartine, Musset, George Sand o. m. fl. Og da nu Bevægelsen fra Frankrig gaar over til Tyskland, sejrer Frisindet ogsaa i dette Land, idet den sjette og sidste Gruppe af Forfattere, jeg vil skildre, beaandes af Frihedskrigenes og Julirevolutionens Tanker og, ligesom de franske Digtere, i Byrons store Skygge ser Frihedsbevægelsens Fører. Det unge Tysklands Forfattere, blandt hvilke de vigtigste, Heine og Börne er af jødisk Byrd, forbereder ligesom de samtidige franske Skribenter Omvæltningen 1848.

Jeg tror, at vi af dette store Drama kan uddrage en Lære for os selv. Vi er nemlig denne Gang som sædvanlig en 40 Aar tilbage for Europa. For længe siden har i hine store Hovedlandes Literaturer Revolutionsstrømmen optaget sine Bifloder og sprængt de Diger, der opkastedes paa dens Vej; den er bleven ledet ind i Tusinder af Kanaler. Vi arbejder endnu paa at stanse den og opholde den i Reaktionens Sump. Men vi har kun opnaaet at stanse vor Literatur.

Der vil vel uden Vanskelighed kunne opnaas Enighed om, at den danske Literatur ingensinde i dette Aarhundrede har befundet sig i en saadan Hendøen som i vore Dage. Den digteriske Frembringen er saa godt som fuldstændigt stanset, og intet alment Spørgsmaal angaaende Menneskeliv eller Samfund formaar at vække nogen Deltagelse eller fremkalde anden Drøftelse end Dagspressens og Døgnliteraturens. En stærk oprindelig Frembringelsesdrift har vi ikke nogensinde besiddet, nu er en næsten fuldstændig Mangel paa Tilegnelse af fremmed Aandsliv traadt til, og den aandelige Døvhed har som Døvheden hos den Døvstumme medført Stumhed.

Det, at en Literatur i vore Dage lever, viser sig i, at den sætter Problemer under Debat. Saaledes sætter f. Eks. George Sand Forholdet mellem de to Køn under Debat, Byron og Feuerbach Religionen, Proudhon og Stuart Mill Ejendommen, Turgenjev, Spielhagen og Emile Augier Samfundsforholdene. At en Literatur Intet sætter under Debat er det samme, som at den er i Færd med at tabe al Betydning. Det Folk, som frembringer den, kan da længe nok tro, at al Verdens Frelse vil komme fra det; det vil se sig skuffet i sin Forventning; det bliver ikke mere

et saadant Folk, som styrer Udvikling og Fremskridt, end Fluen gjorde det, da den mente at drive Vognen frem, fordi den nu og da gav dens fire Heste et ubetydeligt Stik.

I et saadant Samfund kan mange Dyder være bevarede, det krigerske Mod f. Eks., men disse Dyder kan ikke holde Literaturen oppe, naar det aandelige Mod er sunket og forsvundet. Al stivnet Reaktion er tyrannisk, og naar et Samfund efterhaanden har udviklet sig saaledes, at det under Frihedens Maske bærer Tyranniets Træk, naar der til den offenlige Ytring af enhver hensynsløst frisindet Anskuelse eller Fremstilling er knyttet en Adgangsformening fra Selskabet, fra den agtede Del af Pressen, fra en stor Del af Statens Embeder, saa vil der naturligvis udfordres langt ualmindeligere Betingelser end ellers til at danne den Art Evner og den Art Karakterer, paa hvilke i et Samfund Fremskridtet beror. Ifald et saadant Samfund nu udvikler en Art Poesi, da kan man ikke altfor meget undres over, at dens væsenligste Indhold bliver det at forhaane Samtiden og skamme den ud. En saadan Poesi vil atter og atter kalde Samtidens Menneske Usling, og man vil maaske opleve, at de Skrifter, som berømmes og købes mest, (Ibsens *Brand* f. Eks.) bliver dem, i hvilke Læseren først med en Art Rædsel, senere med en Art Vellyst ret maa føle, hvilken Orm han er, hvor ussel og hvor modløs. Man vil maaske ogsaa opleve, at Ordet Vilje bliver Stikordet for en saadan Slægt, at den raaber med Viljes-Dramer og Viljes-Filosofier. Man forlanger det, man Ikke har. Man raaber paa det, efter hvilket Efterspørgslen er størst. Men man vilde trods Alt tage fejl, ifald man nedslaaet mente, at der i en saadan Slægt var mindre af Mod, Beslutethed, Begejstring og Vilje end i Gennemsnittet af saa mange andre. Der er lige saa meget Mod og Frisind, men der behøves mere. Thi naar Reaktionen i en Literatur trænger de nye Tanker tilbage, og naar det Samfund, af hvilket den er udgaaet, vel at mærke ikke som det engelske f. Eks., dagligt har maattet høre sig beskyldt, for haanet, ja forbandet for sit Hykleri og sin Vedtægtsdyrkelse, men tvertimod er overbevist om sit Frisind og dagligt i den Anledning faar et Røgelsekar svunget under sin Næse, da udfordres der hos dem, der maaske ellers kunde bibringe Literaturen nyt Blod, særegne Egenskaber og særegne Vilkaar. En Soldat behøver intet ualmindeligt Mod for at turde skyde paa Fjenden, dækket af en Jordvold, men har man ført ham saa

slet, at han ingen Dækning finder, da undre man sig ikke over, at Modet forgaar ham.

En Sammenknytning af forskellige Aarsager har bevirket, at vor Literatur i ringere Grad end de større har arbejdet i Fremskridtets Tjeneste. Selv Omstændigheder, der har begunstiget Udviklingen af vor Poesi, har her været os i Vejen. Jeg vil saaledes fremhæve et Træk af Barnlighed i Folkekarakteren. Vi skylder denne Egenskab vor Poesis næsten enestaaende Naivetet. Naivetet er en afgjort poetisk Egenskab og man genfinder den hos næsten alle vore Digtere fra Oehlenschläger over Ingemann og Andersen til Hostrup. Men Naivetet er ikke nogen revolutionær Tilbøjelighed. Jeg vil dernæst fremhæve vor Literaturs virkelighedsfjerne Idealisme. Den handler ikke om vort Liv, men om vore Drømme. Denne Idealisme har som Idealismen og Virkelighedsskyen i alle Literaturer sin Aarsag i, at vor Poesi udviklede sig under en politisk ussel og nedbrudt Tilstand som en Art Trøst i den reale Genvordighed, som en Art aandelig Erobring, der skulde trøste for de materielle Tab. Men den har bevaret en sørgelig Mangel som Minde derom.

Det hænder undertiden den Danske i Udlandet, at en Fremmed efter nogle Samtaler om Danmark retter det Spørgsmaal til ham: «Hvorledes kan man lære Deres Lands Bestræbelser at kende? Har Deres Samtids Literatur udviklet en eller anden haandgribelig og letfattelig Type?» Den Danske vil være i Forlegenhed med Svaret. De Fleste véd saa omtrent, hvilken Art og Klasse af Typer det var, som det 18de Aarhundrede testamenterede til det 19de. Lad os nævne et Par af Hovedrepræsentanterne for et enkelt Lands Vedkommende, for Tysklands. Der er Nathan den Vise, Oplysningstidehvervets Ideal, det vil sige Fordragelighed i Trossager, ædel Menneskelighed og gennemført Rationalisme. Man kan neppe sige, at vi har fastholdt dette Ideal eller ført det videre, som det f. Eks. skete i Tyskland ved Schleiermacher og siden ved saa mange Andre. Det er Mynster, som var vor Schleiermacher, men man véd hvilken Afstand, der er mellem Schleiermachers Frisind og Mynsters Kirketro. Og Skridt for Skridt har vi fjernet os fra Rationalismen uden at optage den eller føre den videre. Clausen var engang dens Ordfører, men han er det ikke mere. Heiberg følges af Martensen og Martensens «Spekulative Dogmatik» afløses af den «Kristelige Dogmatik». I Oehlenschlägers Digtninge hersker endnu et rationa-

istisk Pust, men Oehlenschlägers og Ørsteds Slægt avler Kierkegaards og Paludan-Müllers.

Det 18de Aarhundredes tyske Literatur overgav os endnu mange andre poetiske Idealer. Der er Werther, Stormløbs-Tidehvervets Ideal, det vil sige Naturens og Lidenskabens Kamp mod det vedtægtsmæssigt ordnede Samfund, fremdeles Faust, selve den nye Tids og dens Erkendelses Aand, der, utilfreds med hvad Oplysningstidsalderen har indvundet, aner en højere Sandhed, en højere Lykke og en tusindfold højere Magt. Der er Wilhelm Meister, den humane Dannelses Type, der gaar Livets Skole igennem og fra Lærling bliver til Mester, som begynder med at jage efter Idealer, flygtende fra Livet, men som ender med at finde Idealet i Virkeligheden og for hvem disse to Betegnelser smelter sammen. Der er Goethes Prometheus, som formende Mennesker udtaler Spinozas Filosofi i ophøjede og ildfulde Rytmer. Der er endelig Marquis Posa, Revolutionen i Menneskeskikkelse, Frihedens Apostel og Profet, Type for den Slægt, der gennem Oprøret mod alle domfældte Overleveringer vilde gøre Fremskridtet muligt og Menneskeheden lykkelig.

Det er med saadanne Typer bag sig, at vor danske Literatur begynder. Fører den dem videre? Man kan ikke sige det. Thi hvorpaa vilde Fremskridtet bero? Det beror paa hvad der siden skete. Det er ikke blevet trykt i denne Form, men jeg skal fortælle det. En skøn Dag, da Werther som sædvanlig gik og fortvivlet sværmede for Lotte, faldt det ham ind, at Baandet mellem Albert og hende dog betydede altfor lidt, og han erobrede hende fra Albert. En skøn Dag blev Marquis Posa træt af at prække Frihed ved Filip den 2dens Hof for Tyrannens døve Øren, og han jog ham sin Kaarde gennem Livet — og Prometheus rejste sig fra sin Klippe og ryddede Olympen, og Faust, som var sunket i Knæ for Jordaanden, bemægtigede sig hans Jord og undertvang den med Damp, med Elektricitet, med metodisk Forskning.

Lad os se, i hvilken Skikkelse vor begyndende poetiske Literatur første Gang giver sig Form. Denne Skikkelse er Aladdin. Aladdin er den Lykkelige, som Schiller har skildret ham i sit Digt *Das Glück*, og Aladdin vil sige Poesiens og Troskyldighedens Ret til at være og Ret til at sejre. Det er en Poesi om Poesi, Poesien, som hævder sin egen Ret, Poesien, som ser sig selv i Spejl og undrende skuer sin egen Skønhed, Noget hvormed den ikke

kan blive ved uden Fare for at blive en slap og vellystig Narcissus. Og endnu et Træk: Aladdin er Geniet, og med den guddommeligt begavede Aands hele ophøjede Dristighed støder Oehlenschläger Faustfiguren fra Tronen, gør Faust til en Nureddin og lader denne Faust ende som en Wagner. Jeg tilbageholder ethvert Udbrud af min næsten uindskrænkede Beundring for dette Digt og fortsætter kun min Tankegang. Aladdin er Geniet, men hvad Art Geni? Hvad er det for Genier, paa hvilke dette Billede passer? Paa Aander maaske som Oehlenschläger selv eller som hans Samtidige Lamartine, men visselig ikke paa Aander som Leonardo, som Michelangelo, som Shakespeare, Beethoven, Goethe og Schiller, Byron og Hugo, allermindst paa Napoleon, hvis samtidige Skæbne har bidraget sit til at forme Aladdin. Thi Geniet er ikke den geniale Lediggænger, men den geniale Arbejder, og de medfødte Gaver er kun Værktøjet, ikke Værket.

Saa følger Figurer som Oehlenschlägers nordiske Helteskikkelser, Hakon, Palnatoke, Axel, Hagbarth, Idealer af Kraft og Kærlighed, der uden at være frembragte med en saadan Fantasiens Styrke, at de bliver antike, dog staar Samtiden altfor fjernt til at have et virkeligt Forhold til den. I al deres Skønhed er de for uvirkelige og forædlede til mere end ufuldkomment at afspejle den Tid, i hvilken de blev til, og deres praktiske Virkning paa Sindene er allerede derved stærkt begrænset, at de jo forkynder sig som Fortids-Idealer. Det er ikke den moderne Tids Sjælsindhold, som i dem bliver formet; med Bevidsthed skrues Sjæleskildringen tilbage og en Udrensning af alt egenligt og utvetydigt Moderne forsøges. Det er lærerigt at sammenligne dem med Heltene paa et samtidigt Teater, Victor Hugos. Disse staar maaske poetisk tilbage. Men man føler stærkere Pustet af en ny Tid, naar man ser Victor Hugos ud af Folket grebne Helt eller Heltinde skride over Scenen. Derfor blev ogsaa Hugos Tragedier allesammen forbudte af den bestaaende Regering, noget som aldrig er hændet nogen dansk, en Ejendommelighed, man kan udlægge efter sine Sympatier enten som Tegn paa vor Poesis rent digteriske eller som Tegn paa dens rent virkelighedsløse Væsen. Endnu ganske anderledes ujordiske, ja saa at sige blodløse bliver Typerne i en Literaturgruppe, der slutter sig til Oehlenschlägers dramatiske Arbejder og behandler vor Middelalder, efter at hine havde behandlet vor Oldtid. Jeg mener Ingemanns Romaner. Den Livserfaring og det Livsstudium, hvorpaa

disse Bøger er grundede, er yderst ringe. De beholder et andet Værd; men til Livet har de lidet eller intet Forhold, skønt de hører til de Bøger, der iøvrigt har havt størst praktisk Virkning. De tilhører en fra Skotland indført tvivlsom og nu næsten opgiven Kunstart, den historiske Roman, som frembragt af en fuldblods Tory var udgaaet fra en Aandstilstand, der havde alle sine Idealer i Fortiden ligesom vor.

Paa en saadan Aandstilstand preller altfor mange af Aarhundredets store Begivenheder af. Den græske Frihedskrig, hvis Udbrud andensteds giver Signalet til saa store literære Omslag, som i Frankrig og Tyskland bliver hele Skolers Bane og fremkalder nye Skoler, foranlediger vel hos os adskillige smukke Digte, men efterlader sig dog neppe noget dybere Spor i Danmarks Poesi end hine berømte Linjer i *Kong Salomon og Jørgen Hattemager*: «Hvad mener Hr. Baronen vel om Grækernes Affærer?» En Begivenhed som Revolutionen i Juli 1830 sætter sig hos saa djærv, saa fri en Aand som Poul Møller intet andet Minde end hint forresten saa smukke og saa betegnende Digt *Kunstneren mellem Oprørerne*, et Digt, der ved sin Fyrstetroskab, sin Kunstner-Ligegyldighed for Omverdenens Begivenheder, sin ubegrænsede Foragt for alle Samfundsbevægelser maler hele Tidsrummet herhjemme. For Poul Møller var Revolutionerne virkeligt personliggjorte i «to frisindede Drenge og en lam Redaktør». Byrons en Fjerdedel af Aarhundredet beherskende Poesi, som ved hans stolte Død forplantes Verden over, naaer ogsaa til os; men kun Drapperiet tiltaler her, Tankerne og Typerne vogter man sig vel for at tilegne sig. En af vore ædleste og skønneste Digternaturer, Biskopsønnen Frederik Paludan-Müller, tilegner sig Versemaalet, Rytmen, Stemningsvekslingen, den barokke Skiften mellem Sværmeri og Spot i Byrons fortællende Digtning, men kun for at benytte denne Form som Indklædning for hele det overleverede Tanke- og Følelses-Sæt. Han helder den gamle Vin paa de nye Flasker og udvikler sin Poesi lidt efter lidt til et begejstret Indlæg for asketisk Moral og den stiveste Rettroenhed.

En af Aarsagerne til denne Foreteelse maa sikkert søges i Beskaffenheden af den Samfundsklasse, som i dette Aarhundrede har frembragt ikke blot vor skønne, men ogsaa for en stor Del vor videnskabelige Bogavl. Medens Frankrigs og Englands Literaturer for en stor Del er udarbejdede af uafhængige, tildels højtstillede Mænd med frit Blik og vid Synskres, og medens

den tyske Literatur trods sit Professorpræg er mærket af den aandelige Uafhængighed, som under Tyskernes politiske Ufrihed var Nationens dyrebareste Gode, er vor nyere Literatur for en aldeles overvejende Del frembragt af smaa Embedsmænd eller dog Mænd med en ufri Embedsskoledannelse. Medens den franske og engelske Adel, de store Godsejere, de store Politikere har leveret betydningsfulde Bidrag til disse Landes Bogverden og medens deres egenlige Literatorer ofte har levet fjernt fra det regelrette borgerlige Liv som Rejsende eller Zigøjnere, har vor Adel, den gamle danske som den senere, ingen Rolle spillet i vor nyere Literatur, den mest velhavende Borgerstand neppe heller, et Par Zigøjnereksistenser heller ingen Betydning havt, og det er fra Universitetet i Kjøbenhavn og Præstegaardene paa Landet, at vor Literatur som vor Kultur er gaaet ud. Et aldeles uforholdsmæssigt Antal af de toneangivende Mænd har været Præster, Præstesønner eller teologiske Kandidater. Ja saa stærk har den teologiske Indflydelse været, at ifald man tænkte sig et Land af Danmarks Størrelse bestyret som en Art Kina og forestillede sig en Lov, ifølge hvilken i en vis given Tid ingen andre end teologiske Kandidater skulde have Stemmeret i Literaturen eller Tilladelse til for deres Landsmænd at bearbejde Indtrykkene udefra, saa vilde det være et interessant Spørgsmaal at undersøge, hvori vel en saadan Literatur, forfattet af teologiske Kandidater, vilde blive forskellig fra en stor Gruppe af vor i et betydeligt Tidsrum.

Det synes som om det ikke skulde lykkes os at udtrykke noget Typisk i anden Form end som Skønfarveri eller Forvrængen. Efter alle hine højtidelige Skikkelser følger en Række Vrængbilleder. Heiberg samler Karaktertrækkene fra alle sine Vaudeviller til et Billede af den kjøbenhavnske Spidsborger i *En Sjæl efter Døden*, og Paludan-Müller skriver sit Mesterværk *Adam Homo*, strengt taget den eneste virkeligt typiske og for en Fremmed lærerige danske Roman. Den indeholder al den europæiske Reaktionstids Slaphed og Usselhed samlet som i en Essens. Adam Homo er Mennesket i Almindelighed, lad saa være, men Mennesket fra Christian den 8des Tid. Samtidigt taber den fra Udlandet indførte filosofiske Bevægelse sig herhjemme, den begyndende Hegelske Skole stanser, Heiberg afløses af Kierkegaard og Lidenskaben for at tænke af Lidenskaben for at tro. Den filosofiske Bevægelse ophører foreløbig uden at have afsat nogen Bog endsige

noget Værk, og den etisk religiøse Bevægelse, som begynder, faar sin Parallel og sin Fortsættelse indenfor Poesien. En Gruppe skønne, men barnlige Bondenoveller, vort Aarhundredes Hyrdescener, følger den religiøse Strøm. Men højere og højere stiger Sværmeriet for aabenbaret Religion og Forsagelsens Moral. Man overbyder hinanden i at optaarne Idealer, ud fra hvilke Virkeligheden kun øjnes som et fjernt sort Punkt.

Hvori er Strømmen udmundet? I Skikkelser som Paludan-Müllers Kalanus, der i from Henrykkelse opbrænder sig selv paa Baalet, og som Ibsens Brand, hvis Sædelære gennemført vilde drive Halvdelen af Menneskene til at sulte ihjel af Kærlighed til Idealet.

Og der er vi endte. Ingensteds Europa over saa højtspændte Idealer og ikke mange Steder et plattere aandeligt Liv. Thi man maa dog være yderligt barnlig for at tro, vort Liv svarer til hine Typer. Saa stærk har Strømningen været, at selv en saa oprørsk anlagt Natur som Ibsens er bleven inddraget i den. Er *Brand* Revolution eller Reaktion? Jeg skal ikke kunne sige det, saa meget har dette Digt af begge Dele.

Det forrige Aarhundredes to store Grundtanker var disse: i Videnskaben den frie Forskning, i Poesien Humanitetens frie Udfoldelse. Hvad der ikke bliver i denne Strøm, det glider ned ad Forfaldstidernes og tager Vejen til Byzants. Det vanslægter og vanarter. Thi udenfor denne Bevægelse er alle Bevægelser byzantinske. I Videnskaben byzantinsk Skolastik, i Kunsten og Poesien Legemer og Aander, der ikke ligner Legemer og Aander, ensformige og ufuldbaarne.

Giv en Sirius-Beboer, der kun har gennemlæst vor klassiske moderne Poesi, et Par moderne udenlandske Dramer i Hænde f. Eks. Alex. Dumas's *Le fils naturel*, Emile Augier's *Les effrontés* og *Le fils de Giboyer*, og han vil gøre Bekendtskab med utallige Samfundstilstande og Samfundsspørgsmaal, som han ikke kendte, fordi de, skønt de eksisterer i vort Samfund, ikke eksisterer i vor Literatur. Thi til den moralske Ivren svarer som Modstykke det moralske Snerperi. Hvad har vi gjort af hint første Opsving, da man herhjemme som overalt ved Aarhundredets Begyndelse første Gang skimtede en Poesi bag de tre Enheder, en Guddom bag Treenigheden, en Kærlighedens Lykke bag det konventionelle Ægteskab, en Sandhed bag Dogmerne, en Lighed bag Kaste-

adskillelsen og Standsinddelingen, en Frihed højt over Vedtægtens og Selskabets og Samfundsmoralens Tvang!

Oehlenschläger frigjorde vor Poesi fra Nyttetidsalderens Moral. Han sejrede skønt efter en Kamp og Poesien blev fri. Heiberg bragte Logiken i ligesaa stor Ære som den, hvori Poesien stod, han frigjorde den æstetiske Kritik fra Følelsesræsonnementet og erobrede et nyt Jordsmon for Filosofien. Saa kom de første Fordringer paa politisk Frihed. Men Bannerførerne i Literaturen svarte: Hvad raaber I paa politisk Frihed, den sande Frihed er Viljens egen indre Frihed; at vinde den er jer altid tilladt, og den anden er, naar hin er givet, uden al Betydning.

Man havde skrevet store metafysiske Afhandlinger om Viljens Frihed, Determinisme og Afsindighed; man skrev nye politiske om Frihed og Forfatning og beviste, at et Land havde en Konstitution ogsaa uden konstitutionel Regeringsform, sand Frihed ogsaa uden formulerede Friheder; men man opnaaede dog ikke at berolige Sindene og vi fik politisk Frihed. Mon ikke Betingelsen for et Fremskridt paany vilde være den, at Løsenet atter blev Frihed: Aandsfrihed, at man istemmede: vi vil den frie Tanke og den frie Humanitet. Det vil da ikke nytte, at man svarer: «Hvad raaber I paa Frihed, I har jo al den, I kan ønske!» og man mener den politiske Frihed. Man vil ikke erklære sig tilfreds med den. Det er ikke saa meget ydre Love, der behøver at forandres, om end ogsaa de, som det er den hele Samfundsbetragtning, som den yngre Slægt fra Grunden af maa omforme og oppløje, før en ny Literatur kan skyde op. Hovedarbejdet vil blive gennem en Mangfoldighed af Kanaler at lede de Strømninger, som har deres Udspring i Revolutionen og Fremskridtsideerne, herind og at stanse Reaktionen paa alle de Punkter, hvor dens Opgave historisk er endt.

EMIGRANTLITERATUREN

(1872)

Forelæsninger, holdte ved Kjøbenhavns Universitet i Efteraarshalvaaret 1871.
Første Foredrag (ovenstaaende Indledning) holdt 3. November 1871.

Overgangen fra det 18de til det 19de Aarhundrede skete i Frankrig under gentagne sociale og politiske Sprængninger af forhen uset Omfang og Kraft. Den nye Sæd, som Revolutionens store Tanker og store Begivenheder havde udsaaet, fik imidlertid ikke straks nogen Vækst i Literaturen. Den kunde ikke skyde op. Thi med kort Mellemrum gik to Gange et for al personlig Frihed tilintetgørende Tyranni som en Tromle over Frankrig: først Konventets saa Kejserdømmets Diktatur. Den første Terrorisme skræmmede, guillotinerede, landsforviste Enhver, hvis politiske Farve ikke paa det Nøjeste stemmede overens med den herskende Folkeaands netop da regerende Afskygning — Aristokratiet, Kongehuset, Gejstligheden, Girondinerne knustes under Tromlen — og man tyede til de stille Villaer i Schweiz eller til de ensomme Stepper i Nordamerika for at undgaa den Skæbne, som havde ramt Ens Nærmeste og truede En selv. Den anden Terrorisme plagede, fængslede, skød, landsforviste, knuste Alt, hvad der ikke anderledes lod sig bringe til Tavshed (en Tavshed, som kun Leveraab for Kejseren turde afbryde) og Legitimister og Republikanere, Konstitutionelle og Liberale, Filosofer og Digtere knustes under den Alt jævnende Tromle, hvis de ikke foretrak, spredte og forsprængte til alle Sider, at søge et Tilflugtssted udenfor Kejserdømmet, hvad ikke var let, thi det fulgte dem i Hælene, saa hurtigt udvidede det sig, det slugte Italien og Tyskland i store Mundfulde; intetsteds var man tryg for ikke at blive overrasket af dets Hære; det indhentede de Flygtende selv i Moskvá.

Under begge disse to store Tyrannier var det alene udenfor Paris, paa ensomme Steder i Provinserne eller paa Landet, hvor Beboeren da holdt sig saa stille som en Afdød, eller hyppigere udenfor Frankrigs Grænser, i Schweiz, i Nordamerika, i Tyskland og England, at der af Franske blev arbejdet literært. Thi kun der kunde de selvstændige Aander blandt Franskmændene eksistere, og kun af selvstændige Aander grundlægges og fremmes en Literatur. Den første franske Literaturgruppe i dette Aarhundrede, der udspringer fra saa mange spredte Punkter, har da til fælles Grundtræk det, at den er oppositionel. Meningen hermed er ikke den, at Skribenterne er enige om visse Grundprinciper — de er ofte i høj Grad uenige indbyrdes — men Hadet til Rædselsherredømmet og til Napoleons Reguleringsbestræbelser forener dem alle. Hvad de end oprindeligt er og hvad de end senere udvikler sig til, da Kongedømmet genoprettes, til literære Fornyere, tilbagestræbende Legitimister eller frisindet Opposition: saa har de ved Aarhundredskiftet som Modstandere af det Herskende og Givne et første fælles Præg. Og hertil kommer som det næste afgørende Træk deres fælles vanskelige Stilling som Arvtagere efter det 18de Aarhundrede, der netop senest havde testamenteret dem Kejserdømmet, hvorimod de protesterer; enkelte af dem vilde helst helt gaa fra Arv og Gæld, andre vilde overtage Arven, hvis de kunde tilegne sig den uden Skylden. Alle føler de, at det nye Aarhundredes aandelige Bevægelse maa ske ud fra andre Forudsætninger end dem, hvorpaa det gamle har bygget. Da Fløjdørene for det 19de Aarhundrede aabnes, staar de alle med spejdende Blikke og stirrer derind. De aner det Nyes Omrids, tror at skimte dem, og alt efter deres Evner og Ønsker former det Kommende sig for dem og tolkes dets Væsen af dem. Saaledes faar de i Forening et Præg af at være noget Indvarslende, noget Indledende, Bringere og Bærere af en ny Tids Aand.

Der var et videre Felt for literære Fornyelsesforsøg i Frankrig end i noget andet europæisk Hovedland. Thi det forrige Aarhundredes Literatur var dèr udmundet i Formalisme. Selskabsdannelsen og den akademiske Dannelse i Forening havde snørt den i visse, engang givne, stive og magre Former. Den var indsnevret i den saakaldte gode Smags Jernkorset. Frankrig har længe frembudt Modsætningen af at være et Land, der paa samme Tid som det i alle ydre Forhold har en feberagtig Trang

til Forandring og, naar det giver denne sin Tilbøjelighed Luft, sjældent forstaar at holde Maal eller Grænse, i literær Henseende er i høj Grad stabilt, anerkender Myndigheder, underholder et Akademi, sætter Maal og Grænse over Alt. Man havde indført Republiken og afskaffet Kristendommen, før man faldt paa at røre ved Boileau's Autoritet. Voltaire, der vender op og ned paa hele Overleveringen og bruger Tragedien som et Angrebsvaaben imod de Magter, hvis bedste Støtte den havde været, Enevælden og Kirken, vover ikke at lade Handlingen vare mere end 24 Timer eller lade Begivenheden foregaa paa to forskelligt benævnte Steder i et og samme Stykke. Han, som ikke har Ærefrygt for meget imellem Himmel og Jord, agter og bevarer Aleksandrinerversets ensformige Indsnit.

Det blev et andet Folk end det franske, det Folk, hvilket Voltaire haanligt havde ønsket mere Vid og færre Konsonanter, som medens Frankrig kuldkastede de politiske Tilstande og Sæderne, omformede Literaturen og skabte en ny Poesi. Det var Datidens Tyskere — om hvilke man i Frankrig neppe vidste mere, end at de i dyb og partriarkalsk Underkastelse under Smaafyrster og Foresatte drak deres Øl, røg deres Pibe og spiste deres Surkaal i Kakkelovnskrogen — som i Ideernes Verden gjorde større Erobringer end Franskmændene foretog paa Jorden. Af alle Europas Folk havde intet i det 18de Aarhundrede havt sin literære Blomstringstid undtagen det tyske: Aarhundredets sidste Halvdel havde jo indbefattet Poesiens rige Udvikling fra Lessing til Goethe og Metafysikens kraftige Udfoldning fra Kant til Schelling. Thi i Tyskland havde intet Andet været frit end Tanken alene.

Af Tyskland bliver derfor efterhaanden den Literatur stærkt paavirket, som ved Aarhundredskiftet opstaar paa Fransk, ligesom Folkene først nu ret begynder at træde i uafbrudt aandelig Forbindelse med hinanden. De store Omvæltninger, Republikens og Kejserdømmets Krige, der tumlede alle Europas Folkeslag mellem hverandre, lærte dem paa samme Tid at kende hverandre. Men grundigst paavirket af de fremmede Omgivelser blev dog den Klasse af Mennesker, der ved alle hine store Begivenheder saa sig henvist til et langvarigt, undertiden fast Opholdssted udenfor Fædrelandet. Den Indflydelse af en fremmed Aand, som var flygtig og forbigaaende paa Soldaten, blev varig og betydningsfuld paa Emigranten. Den udvandrede Franskmand nødtes

til at lære det fremmede Sprog paa en mere end overfladisk Maade, om ikke af anden Aarsag saa for i det fremmede Land at kunne give Undervisning i sit eget Sprog. Af forstandige franske Emigranter udbredtes da Kundskab til fremmede Landes Natur og Kultur i Frankrig, og heri ligger det, at naar man søger en fælles Benævnelse for den franske Literaturs nu opdukkende Fremtoninger, finder man neppe nogen bedre end den, jeg herved forsøger paa at fastslaa: *Emigrantliteraturen*.

Dette Navn maa dog ikke tages for mere end hvad det er: et Navn, thi det vilde være urimeligt ikke hertil at henføre enkelte aldeles beslægtede Skrifter af Forfattere, som har levet udenfor Paris eller udenfor Frankrig uden dog at udvandre, og paa den anden Side hører enkelte af Emigranter forfattede Værker efter deres hele Aand ikke til denne fornyende og befrugtende literære Bevægelse men til den frihedsrædde Literatur, som ledsager Bourbon'ernes Tilbagevenden.

Ligefuldt passer Navnet godt for den første Aarhundredet indvarslende Gruppe af franske Bøger. Emigranten er, som alt antydet, efter sit Væsen en Modsiger. Men hans genstridige Forhold har en forskellig Ejendommelighed, eftersom det er Rædselsherredømmet eller Kejserdømmet, mod hvilket han gør Indsigelse og hvis Magt han har undflyet. Meget ofte har han undflyet dem begge og hans Bevæggrunde til Modstand er da af blandet Natur; han har f. Eks. Samhu med Revolutionen i dens første Skikkelse som indskrænkende Kongemagten eller for den maadeholdne Republik og en heftigere Uvilje mod Kejserdømmet end mod den gamle Rædselsregering; men af hvad Natur end Blandingen er, vil man allerede paa dette Punkt kunne ane den dobbelte Strømning i Emigrantliteraturens Frembringelser.

Umiddelbart er den Tilbageslaget mod det 18de Aarhundredes Aandsdannelse, mod dens tørre Rationalisme, dens Banlysning af Drømme- og Følelseslivet, dens Uforstand overfor det Historiske, dens Overseen af de berettigede nationale Ejendommeligheder, dens farveløse Syn paa Naturen, dens Fejlsyn paa Religionerne som bevidste Bedrag. Men ligefuldt er der i Frembringelserne uundgaaeligt en Understrøm i Retning af Hovedstrømningen fra det 18de Aarhundrede; de Skrivende fortsætter alle Befrielseskrigen mod stivnet Overlevering, enkelte alene paa det digteriske, andre paa samtlige Aandens Omraader; de er alle vovende Naturer, Opdageraander, og Ordet Frihed har for Ingen af dem endnu

tabt sin elektriserende Klang. Selv Chateaubriand, som politisk og religiøst danner Gruppens yderste Højre og som med en Part af sine Skrifter tilhører den egenlige Reaktion, betegner bestandig «*Frihed* og Ære» som sit Valgsprog og kan derfor ogsaa ende som politisk oppositionel. Dobbeltstrømningen spores overalt: hos ham, hos Sénançour, hos Constant, hos Fru de Staël, hos Barante, Nodier o. s. v., og det er paa dette fine Vekselforhold mellem Reaktion og Fremskridt, at jeg fra Begyndelsen af vil gøre opmærksom.

Naar man taler om det 18de Aarhundredes Aand er det almindelig Voltaires Navn, der kommer En paa Læben; det er ham, der sammenfatter og i det almindelige Omdømme forestiller den hele Tidsalder: forsaavidt Emigranterne fører et Tilbageslag imod ham, kan de ubetinget siges at betegne Reaktion mod det foregaaende Aarhundrede. Selv de iblandt dem, der i Aandsanlæg er nær beslægtede med ham, virker nødtvungent, det vil sige: tvungne af Tidsaanden, imod ham, som Constant i sin Bog *Om Religionen*. Men der var jo blandt det 18de Aarhundredes Forfattere en, der stod som Medbejler overfor Voltaire, og der i Storhed næsten er ham lig, hvis Værker fremdeles i langt højere Grad end hans peger ud over den Tidsalder, i hvilken de saa Lyset; ham er det, som paa mange Punkter beaander Emigrantliteraturen, og forsaavidt den nedstammer fra Rousseau og tildels fortsætter Rousseau, kan den siges at fortsætte det foregaaende Aarhundrede og Revolutionen. Til Rousseau viser i en overraskende Grad det begyndende 19de Aarhundredes store literære Bevægelser i alle Hovedlandene tilbage. Fra ham var allerede i det forrige Hundredaar i Frankrig saa forskelligartede Aander som Saint-Pierre, Diderot og Robespierre udgaaede, i Tyskland saa fremragende Genier og Talenter som Herder, Kant, Fichte, Jacobi, Goethe, Schiller og Jean Paul; i den nu oprindende Tidsalder paavirker han bl. A. i Frankrig Chateaubriand, Fru de Staël og senere George Sand, i Tyskland Tieck, i England Byron. Medens Voltaire især virker paa Aanderne i Almindelighed, er Rousseau's Indflydelse aldeles overvejende paa de frembringende Talenter, paa Forfatterne. Skiftevis har efter deres Død hine to store Mænd paavirket Eftertiden, omtrent indtil vore Dage, da de begge er fortrængte af Diderot. Voltaire afgav ved forrige Aarhundredes Slutning Scepteret til Rousseau; et halvhundrede Aar efter kommer hans Navn paany til Ære i Frankrig, og i

enkelte af dette Lands mest fremragende Skribenter som Ernest Renan finder man nu den dobbelte Aandsretning forenet, noget af Rousseau's Aand sammensmeltet med noget af Voltaires. Men i Rousseau's Skrifter alene er det, at de store fra Udlandet kommende Strømninger, som ved Aarhundredets Begyndelse bryder ind over Frankrig, har deres Kildespring, og Rousseau er det, hvem det skyldes, at den Literatur, som af Franske frembragtes udenfor Landets Hovedstad eller Grænser, under al sin Modstand mod den Aand, af hvilken det uindskrænkede Kejserdømme udgik og bares oppe, bevarede et Forhold til det 18de Aarhundrede og havde oprindeligt franske Forudsætninger at støtte sig til.

I

Aaret 1800 bragte det første Digterværk, som bærer den nye Tidsalders poetiske Præg. Dets Omfang var lille, men dets Betydning stor og Indtrykket mægtigt. *Atala* vakte en Opsigt og gjorde en Lykke, som siden *Paul et Virginie* udkom ikke havde været nogen fransk Digtning forundt. Det var en Novelle fra Nordamerikas Heder og vildsomme Skove, den havde en stærk, besynderlig Krydderduft af den uberørte Jordbund, paa hvilken Ideen til den var opstaaet; den havde en fremmed Naturs glødende Farver og en endnu heftigere Gløden i Lidenskabens Udtryk. Fortællingen gav et Billede af de vilde Indianeres Liv som Baggrund for Udmalingen af en tilbagetrængt, men netop derved overvældende og dræbende Elskovslidenskab. Det Hele fremhævet ved en Fernis af katolsk Religiøsitet.

Denne Historie om en ung kristen Indianerpiges Kærlighed og Død blev saa yndet, at dens Hovedpersoner snart efter paa kolorerede Træsnit bedækkede de franske Værtshuses Vægge, og at Voksdukker af dem solgtes ved Paris's Seine-Bolværker som man ellers der solgte Voksbilleder af Madonna og Kristus. Paa et af Forstadsteatrene optraadte Heltinden kostymeret som Vild med Hanefjer i Haaret, og Variétés-Teatret gav en Farce, i hvilken en Skoledreng og en Skolepige, som løb bort for at gifte sig sammen, kun snakkede om Krokodiller, Storke og Urskove i *Atalá*'s Stil. Der udkom en Parodi, betitlet *Ah, là, là!*, i hvilken Novellens lange pragtfulde Beskrivelse af Missisippiflodens Bredder var erstattet af en ligesaa udførlig og vidtløftig

Beskrivelse af en Kartoffelmark: saa paafaldende syntes det da, at en Forfatter vilde spilde nogle Sider paa Naturomgivelserne. Men medens Parodier, Drillerier og Karikaturer saaledes regnede ned over Digteren, var han ikke derfor at beklage; thi slige Ting er Navnkundighedens Forbud, og med ét Slag var han fra en Ubekendt bleven en Berømthed af første Rang. Hans Navn var paa Alles Læber, og det lød *François René de Chateaubriand.*

Han var født som det yngste af ti Børn i et gammeladeligt Hus i St. Malo i Bretagne. Faderen var streng og tør, uselskabelig og tavs, havde kun én Lidenskab, sit Adelshovmod. Moderen var lille og styg, urolig og misfornøjet, men i høj Grad gudsfrygtig, Kirkegængerske og Præstebeskytterinde. Sønnen arvede en Blanding af begges Natur.

Haardt blev han opdraget i et Hjem, hvor efter hans eget Udtryk Faderen var Tyendets Skræk, Moderen dets Svøbe, og voksede da op indesluttet og sky, tidligt fortrolig med Havets Bølgegang og Blæstens Musik, men aldrig forsonet med Hjemmets Uhygge og Kulde, et stædigt, tungsindigt og overspændt Barn. Den ham i Alder nærmeste Søster Lucile, der følte sig tilsidesat som han, blev hans eneste Ven og Fortrolige; hun var som han en syg og lidenskabelig Sjæl, Aar for Aar mere tilbøjelig til som Rousseau at ane Sammensværgelser imod sig overalt og anse sig for forfulgt af Alle; i sin Barndom tyede hun til Broderen, senere til Religionen som Beskytter mod disse Farer og Trængsler. Hun var først som Broderen uskøn og sky, blev senere meget smuk, bleg med mørkt Haar, skøn som en Dødens Engel; hun tilbragte en stor Del af sit Liv i Klostre, var lidenskabelig i sin Søsterkærlighed og lidenskabelig katolsk. Hun havde digteriske Anlæg og synes saavel i Skyhed som i Overspændthed at have været Broderens kvindelige Sidestykke. En anden Søster Julie, der i sin Ungdom levede udelukkende som Verdensdame, endte som Hellig i gudelig Forsagelse, saa at Retningen mod Katolicismen synes at have ligget den hele Slægt i Blodet.

Den stærke Tvang, hvori den unge Chateaubriand holdtes, avlede hos ham en vild Trang til at være fri og sin egen Herre; den bestandige Opsigt, hvorunder han sukkede, avlede en altbeherskende Drift til menneskesky Ensomhed. Ilede han ene ned ad Herregaardens Trapper eller gik han med sin Bøsse ensom paa Jagt, følte han alle Lidenskaber koge og bruse i sit

Indre i vild Henrykkelse over uforstyrret at kunne drømme og længes. Ulykkelig som han i Andres Selskab følte sig, beruste han sig, naar han var ene, i Drømme om Lykke, ærgerrige Drømme, Digterdrømme. I halvt aandige, halvt sanselige Drømmerier og Længsler formede han sig da Billedet af en overmenneskeligt dejlig Kvinde, en ung Dronning, prydet med Diamanter og Blomster, hvem han elskede og af hvem han blev elsket i Neapels eller Siciliens duftende Maaneskinsnætter. Og naar han da vaagnede af disse Drømme og genfandt sig selv som den lille ubetydelige Bretagner han var, kejtet, uberømt, fattig og maaske talentløs, da fortvivlede han. Misforholdet mellem hvad han attraaede og hvad han var trykkede ham til Jorden.

Han var først bestemt til Søofficer, men en uovervindelig Afsky for Disciplinen kom ham her i Vejen, saa bestemtes han til den gejstlige Stand, men Følelsen af hans Uskikkethed til et Liv i Afkald bragte ham til at springe tilbage herfra. I sit dybe Mismod foretog han et Selvmordsforsøg. Endelig blev han ved et Familiemagtsprog, der gjorde Ende paa Uvisheden, Underløjtnant og fandt sig ret vel heri; som Medlem af en højtanset Slægt blev han indført ved Hoffet, forestillet for Ludvig den 16de, og saa de sidste Glimt af Kongemagtens gamle Pragt og Formvæsen. To Aar efter brød Revolutionen ud og i 1790 blev Adelen afskaffet. Han tog sin Afsked som Officer, og da ingen Opgaver viste sig for ham i Fædrelandet under den ny Tingenes Orden eller Uorden, besluttede han, selv at bane sig en Vej, og fattede den fantastiske Plan at rejse til Amerika for at opdage Nordvestpassagen. Det er en Selvfølge, at han uden Kundskaber i den Retning, uden Forbindelser og pengeløs som han var, meget hurtigt saa sig nødsaget til at lade dette Paafund fare. Men fandt han ikke Nordvestpassagen, saa fandt han en anden Menneskerace, nye Forhold og en ny Natur. Meget tidligt havde havde han efter Læsning af Rousseau tumlet med den Tanke at skrive *Naturmenneskets Epos*, en Skildring af de Vildes Sæder, hvilke han ikke kendte Noget til. Nu stod han paa deres Grund og Jord. Var de end ikke ganske saa uberørte af Civilisationen, som han havde tænkt sig dem, saa var det ham dog ikke vanskeligt i Fantasien at genfremstille sig deres oprindelige Tilstand. Det første Indtryk, han modtog, var unegtelig selsomt. Da han paa Vejen fra Albany til Niagara med sin Fører for første Gang

kom ind i Skove, som aldrig var blevne huggede, blev han greben af en Art Glædesrus over sin Uafhængighed omtrent som den, han i sin tidligste Ungdom havde følt naar han gik paa Jagt i Bretagne. Han gik fra Træ til Træ tilhøjre og tilvenstre, sigende til sig selv: Her er ingen Veje mere, ingen Byer, intet Kejserdømme, ingen Republik, ingen Mennesker; han indbildte sig at være ene i Skoven, da han pludselig stødte paa en Snes halvnøgne, tatoverede Vilde med Ravnefjer i Haaret og Ringe i Næsen, som — o Under! — dansede Kvadrille efter en Violin, der spilledes af en lille pudret og friseret Franskmand med Musselinsmansketter, en forhenværende Kokkedreng hos en fransk General, som de mod en Betaling, der gaves i Bæverskind og Bjørneskinker, havde hvervet til Dansclærer. Det var for en Lærling af Rousseau en ydmygende Indledning til de Vildes Liv: at blive Vidne til denne Dans af Irokesere efter en fordums Kokkedrengs Musik. De senere Indtryk var heldigvis renere og skønnere end dette. Chateaubriand købte Klæder og Vaaben af Indianerne og levede idetmindste nogle Uger samme Liv som de. Han lod sig forestille for Onondagernes Sachem eller Høvding (som Byron senere lod sig forestille for Ali Pascha), red gennem Landet, hvor undertiden et ganske europæisk lille Hus med Klaver og Spejle laa lige i Nærheden af en Irokesers Hytte, saa Niagaravandfaldet og fik i to smukke Florida-Piger af Muscogulgernes Stamme Modellerne til sine berømte Skikkelser Atala og Celuta.

I Amerika undfangede Chateaubriand Planen til sine to glimrende, korte Fortællinger *Atala* og *René* og til det vidtløftige og stilløse Arbejde, til hvilket de begge hører, det meget senere udgivne *Les Natchez*, en stor Roman om en Indianerstammes Undergang i Kampen mod de Hvide. *Atala* var det Skrift, han først stræbte at give afrundet Form. Efter et kort Ophold i Frankrig, hvortil Efterretningen om Kongedømmets Fald og Ludvig den 16des truede Stilling kaldte ham tilbage, og hvor han ankom Januar 1792, udvandrede han atter, kom til London, udkastede *Atala* og *René* siddende under Træerne i Kensington Park og stødte saa til Emigranthæren ved Rhinen med sit Tornyster mere tungt af Haandskrifter end af Linned. *Atala* blev gennemrettet under Ophold paa Marchen, ved Opbrud pakket i Tornystret paany, og Kammeraterne drillede ham med at rive de Blade af, som stak ud·imellem Aabningerne foroven. Men da en Dag

under en Træfning en Granatstump havde saaret ham i Laaret, viste det sig, at *Atala* havde frelst hans Liv, idet to matte Kugler var prellede tilbage fra Tornystret. Saaret, febersyg, udtæret ankom han efter Emigranthærens Tilintetgørelse til Bruxelles; imidlertid var hans Broder, dennes Hustru og Svigerfader døde paa Skafottet i Paris, hans Moder og to af hans Søstre, deriblandt Lucile, nogen Tid kastede i Fængsel i Anledning af hans Udvandring. I London udgav han 1797 sin Bog, *Essais historique sur les Révolutions* i forholdsvis frisindet og utvivlsomt fritænkersk Aand. Men hans Moders Død omvendte ham, siger han, til Kristendommen; et Omslag i Tidsaanden bidrog maaske nok saa meget til at forandre hans Stemning overfor den, og da han i Aaret 1800, efter at Bonaparte havde afsluttet Revolutionen, vendte tilbage til Frankrig, medførte han sit store Skrift *Kristendommens Aand*, i hvilket *René* blev optaget som Indskud, og hvis Udgivelse faldt sammen med Bonapartes Genindførelse af den kristelige Gudsdyrkelse i Frankrig. Bogen stemmede altfor vel overens med Førstekonsulens Planer til at den ikke skulde have bragt sin Forfatter i Yndest hos Herskeren. Chateaubriand skilte sig dog atter fra hans Regering efter Retsmordet paa Hertugen af Enghien 1804.

Dette er Hovedtrækkene af den Mands Historie som Yngling, der i Aaret 1800 opnaaede Digterry som Forfatter til *Atala*. Hans Karakter var endnu mere særegen end hans Historie. Han var ærekær og æresyg, forfængelig og forlegen, altid vaklende i Tilliden til sine Evner og dog ikke blot udstyret med Geniets Selvfølelse, men med en Egenkærlighed, som stødte Alt ned i Ligegyldighedens Afgrund, der ikke umiddelbart tjente ham selv. Han var kommen for sent til Verden og opdraget under for særegne Omstændigheder til at kunne have Tro til Revolutionen og det Sæt af det 18de Aarhundredes Tanker, den indfattede. Han var kommen for tidligt til Verden til at opleve det nittende Aarhundredes Videnskabelighed og gennem den vinde en ny Tro og et nyt Holdepunkt. Han blev da en Art Nihilist i Fortidens Tjeneste, en Aand, der, som han atter og atter gentager det, troede paa Intet; han tilføjer vel altid, naar han ikke glemmer det: «(undtagen i Religionen)»; men et Menneske er efter sit Væsen Troende eller Tvivler, og det er kun en Indbildning, som Halvdannelsen fremmer, at man kan være troende i Religionen alene, naar man i alt Andet er uden enhver Tro.

Chateaubriands *Erindringer* er fulde af den Art Udbrud om et Navns og et Rys Forgængelighed og Intethed, som senere er saa hyppige hos Byron. Der er uden Tvivl en god Del Affektation i disse Udbrud, men en virkelig Livslede og et stadigt Tungsind røber sig alligevel i dem. «Da jeg ikke tror paa Noget, undtagen i Religionen, er jeg mistænksom overfor Alt . . . Den smaalige og latterlige Side af Tingene viser sig altid først for mig; i mine Øjne gives der i Grunden hverken store Genier eller store Genstande . . . I Politik har min Overbevisnings Varme aldrig varet længere end min Tale eller mit Flyveskrift til Ende . . . Jeg kender ikke i hele Verdenshistorien et Ry, som kunde friste mig; skulde jeg bukke mig for at tage den største Hæder i Verden op, naar den laa for mine Fødder og jeg ved saa lidt kunde tilegne mig den, saa vilde jeg ikke gøre mig den Ulejlighed. Havde jeg selv kunnet skabe mig, saa havde jeg maaske gjort mig til Kvinde af Lidenskab for Kvinderne; eller hvis jeg havde gjort mig til Mand, havde jeg først skænket mig Skønhed, dernæst, for at tage mine Forholdsregler mod Kedsomhed, min værste Fjende, havde jeg nok villet være en stor Kunstner, men ukendt og alene brugende mit Talent for mig selv. Fører man Livet tilbage til dets sande Værd, og frigør man det for al Humbug, finder man kun to Ting af Værdi, Religion i Forening med rige Evner og Elskov i Forening med Ungdom, det vil sige Fremtid og Nutid; Resten er det ikke Umagen værd at tænke paa . . . . Udenfor Religionen har jeg ingen Tro. Hvis jeg havde været Hyrde eller Konge, hvad skulde jeg da have gjort med mit Scepter eller min Stav? Jeg var bleven lige træt af Hæder og Geni, Arbejde og Fritid, Medgang og Modgang. Alt trætter mig: jeg slæber med Møje min Kedsomhed med mig, altsom Dagene gaar, og saaledes bortgaber jeg overalt mit Liv *(et je vais partout bâillant ma vie)*»*). Hvormegen Lidenskab var ikke bleven bortødslet paa Fantasterier og poetiske Drømme, før Chateaubriand naaede til denne kedsommelige Kedsomhed! I *Atala* sprudler Lidenskaben endnu som en varm Kilde, men dens Stænk er som af en svidende, fortærende Vædske:

Den gamle Indianer Chactas fortæller en ung Franskmand, hvem Chateaubriand har givet sit andet Fornavn René, sin Ungdomshistorie. Han er bleven fangen af en fjendtlig Indianer

*) *Mémoires d'Outre-Tombe* I 207, 451, II 129.

stamme og dømt til Døden paa Baalet; da fatter Datteren af Stammens Høvding, Atala, Godhed for ham og nærmer sig Stedet, hvor han staar bunden; han anser hende først for den Jomfru, som førtes til Krigsfangen i de sidste Timer før Dødsdommens Fuldbyrdelse, dog hendes Hensigt er ikke den at trøste ham, men om muligt at befri ham. Han gribes af Elskov til hende, opfordrer hende til at fly med ham og blive hans, men hun vil det ikke, og han bliver, forsinket ved hendes Modstand, anden Gang Fange. Allerede er han kranset med Blomster, malet blaa og rød i Ansigtet, smykket med Perler i Ørene for at brændes, da Atala anden Gang flygter med ham. Bogens Hovedindhold er Fremstillingen af denne Flugt, af Chactas' Attraa og Atala's forunderlige Blanding af Lidenskab og Tilbageholdenhed, som bringer hende til afvekslende at være lutter Hengivelse og lutter Modstand. Hendes Væsen opklares, da hun meddeler Chactas, at hendes Moder, som blev forført af en Hvid, har ladet hende kristne og har taget det Løfte af hende at forblive ugift til sin Død. I sin Fortvivlelse over dette Løfte og i sin Angst for ikke at kunne holde det, tager Atala hemmeligt Gift og udaander i sin Elskers Arme understøttet af en gammel Missionær, som optager det unge Par i sin Hytte.

Man maa selvfølgelig søge til Fortællingen selv for at faa det fulde Indtryk af, hvilken brændende Lidenskab og hvilken lyrisk Flugt den har. Man kan ligesaa lidt gennem Indholdsgengivelse og Citater give en Forestilling om den Styrke, hvormed de selsomme Naturomgivelser er malte. Men det er let at paavise, hvorledes Chateaubriand fortrinsvis og uvilkaarligt anvender en Blanding af det Rædselsfulde og det Erotiske som Virkemiddel. I den egenlige Elskovsscene er der ikke blot ødslet med Larm af Klapperslanger, Hyl af Ulve, Brøl af Bjørne og smaa Tigre som ledsagende Musik, men anvendt en Storm, der bringer Skovene til at knage, og et uigennemtrængeligt Mørke, nu og da sønderrevet af Lyn i Lyn, der antænder en Skovbrand. Rundt om de Elskende brænder allerede Granerne som Fakler ved deres Bryllup, Atalas Modstand er ved at knækkes, da et advarende Lyn slaar ned lige for hendes Fødder. Herefter er det, at hun tager Gift, og i hendes sidste Ord til Chactas synes Lidenskabens Skovbrand at fortsætte Branden i Naturen:

«Hvilken Kval, uophørligt at se dig ved min Side, fjernt fra alle Mennesker i den dybe Ensomhed, og at føle en uovervindelig

Skranke mellem dig og mig! At tilbringe mit Liv ved dine Fødder, at tjene dig som Slavinde, at berede dit Maaltid i en eller anden ukendt Krog af Verden, det havde været min højeste Lykke; denne Lykke var jeg saa nær, at jeg kunde røre ved den, og kunde dog ikke nyde den. Hvilke Planer og Drømme har jeg ikke undfanget! Der var Øjeblikke, hvor jeg ønskede at være den eneste levende Skabning paa Jorden foruden dig, andre, hvori jeg følte en Guddom stanse mig i min skrækkelige Attraa og ønskede Tilintetgørelse over denne Guddom, hvis blot jeg, knuget til dit Bryst, da havde kunnet rulle med dig fra Afgrund til Afgrund mellem Ruinerne af Gud og Verden!»

Saa overraskende disse Udbrud af hensynsløs Lidenskab er, og saa nyt som Sceneriet var, der fremhæver dem, saa føler man dog, at disse Toner og disse Malerier var lige umulige, hvis Rousseau ikke var gaaet forud og hvis hans digteriske Forsøg ikke var blevne fortsatte af en anden større Aand udenfor Frankrig.

II

Det betydeligste Værk, Rousseau som Digter har frembragt, er *La nouvelle Héloïse.*

Det Nye i denne Bog bestaar for det Første deri, at det er den, som tager Livet af Galanteriet og dermed af det tidligere fransk-klassiske Tidsrums Grundsyn paa Følelserne. Dette Grundsyn var det, at alle ædle og fine Følelser var Civilisations-Frembringelser, Elskov fremfor alle. Det er klart nok, at en vis Kultur er fornøden, før en Følelse som Kærlighed kan opstaa. Før den kvindelige Kjole var til, var der ikke Kvinder, men kun Hunner, og før der var Kvinder, var der ingen Kærlighed. Ud fra denne i sig selv rigtige Tanke var den forud for Rousseau gaaende Tidsalder kommen til det Resultat, at Alt, hvad der tilhyllede den nøgne Lidenskab, ret egenlig adlede den og gav den sit Værd. Jo mere tilsløret og omskrevet, jo mere forberedt og antydet den var, des mindre raa. Hin Tids Sæder og hin Tids Literatur var jo et Udslag af selskabelig Dannelse, og denne Dannelse var kun de højeste Kreses. Vil man have et literært Eksempel paa i hvor høj Grad man foretrak en sleben Form og forædlede Følelser for Natur og Lidenskab, da læse man

Marivaux's Teater. De Elskende hos Marivaux er to Væsener af samme Opdragelse og vel at mærke af samme Stand. Vi finder ikke her som i vort Aarhundredes Skuespil en fornem Dame, der elsker en Mand af simpel Afstamning, eller Skikkelser som Lakajen Ruy Blas, der vinder en Dronnings Yndest. Forklæder hos Marivaux en enkelt Gang Herren sig som Tjener eller Frøkenen sig som Kammerterne, opdager de straks hinanden gennem Forklædningen. Deres Samtale er en stadig Søgen og Undflyen, Fremrykken og Tilbagevigen, lutter Hentydninger og Halvheder, tusinde Omveje, maskerede Tilstaaelser og undertrykte Suk i en behagesyg men klædelig Maniererthed. For Rousseau er denne Maniererthed imidlertid latterlig som unaturlig. Som han i Alt foretrækker Naturtilstanden, saaledes ogsaa i det Erotiske, og Elskov i Naturtilstanden er for ham en Lidenskab, uimodstaaelig og voldsom. Hos ham er vi langt fra hine Scener hos Marivaux, i hvilke den Knælende selv under Knæfaldet ikke glemte en ulastelig Holdning, medens han trykkede Spidsen af en Handske til sine Læber. Hans Helt Saint-Preux er med al sin Ridderlighed og Moral en Elektrisermaskine, ladet med Lidenskab, deklamerende, voldsom, selvforglemmende, og hint første Kys i Lunden ved Clarens fremkalder en Skælven, en Tilstand i Ild, som var Lynet slaaet ned; idet Julie bøjer sig mod Saint-Preux og kysser ham, daaner hun paa Stedet og falder i en Afmagt, der ikke som Paryktidens er et Koketteri, men en Følge af Lidenskabens overvældende Magt hos det unge sunde Naturbarn.

Det andet nye Træk hos Rousseau er det, at Saint-Preux og Julie ikke er Jævnlige. Hun er en fornem Mands Datter, han en fattig Huslærer, en Plebejer. Som senere i *Werther's Lidelser* er her med Elskovslidenskaben forbunden den lighedselskende Plebejers Vilje til at kæmpe sig i Vejret; og dette er ingen Tilfældighed; thi Lidenskaben selv skaber Lighed, det fornemme Selskabs Erotik udvikler sig altid let til Galanteri.

Det tredje betydningsfulde Træk i denne Bog er det, at som Lidenskaben træder istedenfor Galanteriet og Standforskelligheden istedenfor den aristokratiske Kaste-Lighed, saaledes træder den moralske Følelse, en af Overbevisning udsprungen Hævden af Ægteskabet istedenfor den Ærbarhed, hvis eneste Aarsag var aristokratisk Stolthed, den Selvagtelse, der i den fornemme Literatur tjente som Dyd, naar der ellers var nogen Dyd.

Dette Ord havde hidtil ikke havt nogen Kurs; det blev et Løsen for Rousseau og hans Skole, et Løsen som ikke staar i nogen Strid med det andet Feltraab: Natur, siden Dyden netop for Rousseau er en Naturtilstand. Den umiddelbart forudgaaende franske Literatur havde efter det højere Selskabs Mønster gjort sig lystig over Ægteskabet. Rousseau bød da Tidsaanden Spidsen ved at skrive en Bog til dets Forherligelse. Bogens Heltinde giver vel efter for sin Elskers Lidenskab; men hun gifter sig med en Anden, hvem hun forbliver tro, saa at her, som senere i *Werther*, den egenlige Elsker gaar glip af Pigen, idet Heltinden forenes med en Hr. Wolmer, der (som Albert i *Werther*, Eduard i *Forførerens Dagbog*) er ligesaa ulastelig som uinteressant. Det moralske Element, der hos Rousseau hævdes og prises som «Dyden», er det samme, der senere under den religiøse Reaktions Indflydelse hos Chateaubriand optræder som det religiøst bindende Løfte.

Og saa endnu et Træk, det sidse: Løsenet «Natur» maa opfattes aldeles bogstaveligt. For første Gang fremtræder udenfor England den egenlige Naturfølelse i Romanen og afløser Kærligheden i Saloner og Haver. Under Ludvig den 15des Tid og Regentskabet opholdt man sig (i Bøgerne som i Livet) i Boudoirs, i hvilke den lette Samtale og Letfærdigheden fandt sig lige vel tilpas. I Værelserne ligesom paa Prent i Voltaires *Poésies fugitives* forekom uendeligt mange Amorer og Gratier. I Haverne omfavnede den bukkefodede Pan slanke, hvide Nymfer ved det kunstige Vandspring. Den fortræffelige Maler Watteau og de ringere Malere Boucher og Lancret har opbevaret os Billeder af hin Tids landlige Fester, af disse Haver med skyggefulde Gange og stille Skjul, hvor de pyntelige, fornemme Herrer og Damer, forklædte som Pierrot'er og Colombiner, med deres erotiske Leg, deres Leflen og Hvisken følte sig hjemme som iblandt de rette Kulisser for den fri og frivole Maskespøg. Men kast nu herfra Blikket paa Sceneriet i *La nouvelle Héloïse!*

Rousseaus Statue staar den Dag idag paa en lille Ø, der ligger i Genfersøen, hvor dens Sydspids borer sig ind i Genève. Denne Egn er en af de dejligste i Verden. Gaar man lidt forbi Øen over endnu en Bro, ser man tydeligt Rhonen styrte sig brusende og skumhvid som et Trollhättafald ud i Søen. Nogle Skridt endnu og man ser den hvide Strøm løbe sammen med Arves graalige Snevand. Floderne løber ved Siden af hinanden, be-

varende hver sin Farve. Langt borte øjner man Montblancs hvide Snespids mellem to mægtige Alperygge. Henad Aften bliver disse Bjergrygge mørke, og over dem ses Sneen paa Montblanc glødende som blege Roser. Det er som om Naturen havde samlet alle sine Modsætninger her. Selv i den mildeste Aarstid mærker man, naar man nærmer sig de brusende, hvidgraa Bjergstrømme, en isnende Kulde. Paa en eneste Spaseretur føler man i Læ hed Sommer, faa Skridt videre barsk Efteraar med bidende Vind. Man gør sig intet Begreb om Luftens kolde Friskhed og Styrke her. Kun Solen minder om Syden og Stjernernes stærke Tindren ved Nat. De ligner ikke som i Norden lyse Punkter paa Himmelhvælvingen, det ser ud som hang de løse i Luften. Og Luften selv er som var den et stærkt massivt Legeme, man indaandede.

Sejl da op ad Søen til Vevey! Bag Vevey Alpeskrænterne med de sydlandske friske Træer og Vinhaver. Hinsides Søen de mørkeblaa uhyre Klippemure, der lukker Udsigten ogsaa til Søens Sider, alvorlige, truende, mens Solen leger med Lys og Skygge ned ad Bjergskrænterne. Ingen Sø er blaa som Genfersøen. Sejler man paa en smuk Sommerdag ned ad den, ligner den blaat Atlask, som skiftende Farve spiller i Guld. Dette Land er et Feland, et Drømmeland, hvori mægtige Bjerge kaster deres sorteblaa Skygger ned i et himmelblaat Vand under en tindrende, straalende Sol, der mætter Luften med sine Farver. Sejl saa lidt længere op ad Søen til Montreux! Klippefæstningen Chillon, et Fængsel, i hvilket Middelalderens barbariske Grusomhed har samlet alle sine Pinselsredskaber, er opført ude i Vandet. Dette Vidnesbyrd om vilde, frygtelige Lidenskaber ligger her i en Natur, som kan kaldes fortryllet. Her er Søen aaben, Skuet mindre særegent, Klimaet mere sydlandsk end ved Vevey. Man ser som et hemmelighedsfuldt Blaalys, i hvilket Himlen, Alperne og Lemansøen smelter sammen. Gaa saa nogle Skridt videre til Clarens og stands i hin Kastanielund, som den Dag idag kaldes *Bosquet de Julie!* Den ligger højt oppe paa en Udpynt; fra den ser man Montreux ligge inde i Bugten lunt og gemt; og kaster man et Blik omkring sig, vil man forstaa, det var fra dette Sted, at Naturfølelsen udbredte sig over Europa. Man staar her i Rousseaus Fødeegn og paa Skuepladsen for hans *Nouvelle Héloïse.* Det var dette Sceneri, der fortrængte Regentskabstidens.

Dersom vi sammenfatter, kan vi nu med Lethed forfølge, hvor-

ledes Chateaubriands første Digtning forholder sig til Rousseau's berømteste Roman. Først og fremmest arver Chateaubriand Kærligheden til Naturen. De stærkt farvede Malerier af Nordamerikas Natur, som den var paa Ludvig den 14des Tid, har Skildringerne af Schweizernaturen til Forgængere. Men der er den Forskel paa Rousseaus og Chateaubriands Landskaber, at disse sidste er ganske anderledes afhængige af Helts og Heltindes Sindsstemning. Er der Uvejr i deres Hjerter, raser Uvejret ogsaa uden om dem. Personligheden, det enkelte Menneske, smelter her ganske anderledes end i det 18de Aarhundredes Literatur sammen med Naturomgivelserne og gennemtrænger dem med sin Lidenskab og sin Stemning.

Hvad Helt og Heltinde selv angaar, da er de som Vilde endnu langt fjernere fra Galanteriet, endnu langt mere Naturmennesker end de Forelskede hos Rousseau. Og forekommer der end atter og atter en Vending, som det var umuligt at den røde Mand kunde sige, saa har ogsaa mange af de erotiske Ytringer et Skær af de Vildes Folkepoesi, som i det 18de Aarhundrede var aldeles ukendt i Frankrig. Man læse f. Eks. Krigerens Kærlighedssang, der begynder med de Ord: «Jeg vil ile saa stærkt, at jeg, før Dagen naaer Bjergenes Toppe, kan komme til min hvide Due mellem Skovens Ege. Jeg har bundet et Halsbaand af Porcelæn om hendes Hals; dets tre røde Kugler taler om min Elskov, dets tre violette om min Frygt, dets tre blaa om mit Haab o. s. v.»

Til Standsforskellem mellem de Elskende hos Rousseau, der saa godt stemmer med hin revolutionære Tid, svarer her Religionsforskellen, som i det nye Aarhundrede ved Reaktionen mod Voltaire faar en ny Vigtighed, og hermed staar det, som alt antydet, i Forbindelse, at et katolsk Løfte om at forblive ugift her spiller samme Rolle som hos Rousseau det rent sædelige Bud. Her er altsaa Fremgang i Kolorit, i Personlighedens Udvikling, i Forstaaelse af en Folkeaand og Race-Ejendommelighed, der ligger Civilisationen fjernt, men forsætlig Tilbagegang i Moralens Afløsning ved katolsk Klosterreligiøsitet og naturfjendsk Forsagen. Lidenskaben hvæsses saa at sige paa Katolicismens Alter, og den faar, idet den naturstridigt kues, hin unaturlige Vildhed og Glød, som bringer Atala, den yndefulde unge Indianerpige, der saalænge havde holdt sin hedenske Elskers Attraa i

Tømme, til at udaande med et Ønske om Guds og Verdens Tilintetgørelse paa Læben, naar hun blot for den Pris kunde opnaa evigt at knuges til hans Bryst.

III

La nouvelle Héloïse udkom 1761. Tretten Aar efter forfattede i et andet Land, i meget forskellige Omgivelser, et ungt Geni, som kun havde lidet tilfælles med Rousseau, paavirket af hans Roman og hans Ideer, en lille Bog, som besad alle *La nouvelle Héloïse*'s Fortrin og mange flere og ingen af dens Mangler, en Bog, som satte Tusinder og atter Tusinder af Hjerter i Bevægelse, meddelte hele Slægtled en levende Begejstring og en sygelig Længsel efter Døden, drev et ikke ringe Antal Mennesker til Følesyge, til Ørkesløshed, til Fortvivlelse og til Selvmord, og som havde den Ære at blive forbudt som ugudelig af den landsfaderlige danske Regering. Denne Bog er *Werther.* Saint-Preux skiftede Kostyme og iklædte sig den berømte Wertherdragt, den blaa Kjole og den gule Vest, og Rousseau's *belle âme* gik over i den tyske Literatur som *die schöne Seele.*

Hvad er *Werther*? Begrebsbestemmelser udtømmer ikke et digterisk Mesterværks uendelige Rigdom, men man kan sige med et Par Ord, at denne en lidenskabelig og ulykkelig Elskovs Historie har sin Betydning derved at den ikke blot fremstiller en enkelt Persons tilfældige Lidenskab og tilfældige Ulykker, men er behandlet saaledes, at en hel Tidsalders Lidenskaber, Længsler og Kvaler har fundet deres Udtryk deri. Fortællingens Helt er en ung Mand af borgerlig Æt, der er anlagt til Maler og dyrker Malerkunsten af Tilbøjelighed, men som af ydre Stilling er Gesandtskabssekretær. Denne Yngling har Goethe imidlertid uvilkaarligt udrustet med sin egen hele Maade at se, føle og tænke paa som ung, med sin rige og sprudlende Genialitet, og saaledes forandrer Werther sig til et stort Sindbillede; han er mere end en ny Tids Aand, han er en ny Tids Geni. Han er næsten for rig og stor for sin Skæbne. Der er maaske endog en vis Uoverensstemmelse mellem Bogens første Del, hvor Werthers Aand aabenbarer sig i sin energiske Sundhed og Ungdomskraft, og anden Del, i hvilken han bukker under; i den første Halvdel har Werther mere af Goethe selv, der jo heller ikke dræbte sig,

i den anden Halvdel mere af den unge Jerusalem, hvis ulykkelige Død gav Anledning til Bogen. Men som Werther er, er han ligefuldt en Type. Werther er ikke blot et Naturvæsen ved sin Lidenskabelighed, han er Natur i den fremragende Forstand, hvori Geniet er det. Idet han taber sig i Naturen, føler han Naturens hele uendelige Liv indeni sig og sig som «forgudet» derved. Man opslaa f. Eks. Werthers beundringsværdige Dagbogsoptegnelse fra den 18de August 1771. Den er mægtig og genial som en Monolog af Faust. Man læse denne Skildring af hvorledes «Naturens indre, glødende, hellige Liv» aabner sig for ham, hvorledes han ser alle «de uudgrundelige Kræfter virke og skabe i Jordens Dybder, hvorledes han smægter efter «at drikke svulmende Livsglæde af det Uendeliges skummende Bæger for med sit Væsens indskrænkede Kraft at føle om saa kun en Draabe af det Væsens Salighed, som frembringer Alt i og ved sig selv», da vil man forstaa, hvorledes han, da han begynder at føle sig som en Indespærret, der ingen Udvej øjner, kan gribes af en brændende, saa at sige panteistisk Attraa efter at kaste sin Mennesketilværelse fra sig for «med Stormvinden at sønderrive Skyerne og gribe Bølgerne» — og da vil man føle det Berettigede i det Udbrud, hvormed han dør: «Natur! din Søn, din Ven, din Elsker nærmer sig sin Ende».

Det er uundgaaeligt, at en Sjæl, der kræver saa megen Plads, maa støde an i det snevre Samfund, særligt som dette havde ordnet sig efter faste Regler henimod Slutningen af det selskabeligste af alle Aarhundreder. Werther afskyr Reglen paa alle Omraader. I hin Tid, da Poesien var omspændt af Regler, fører han alle disse Regler for Digtekunsten tilbage til «at indse det Fortræffelige og vove at udtale det.» Og Kunstner som han er, har han lige saa kætterske Meninger om Malerkunsten som om Poesien. Han træffer en ung Kaldsfælle, der kommer lige fra Akademiet og som slaar ham om Ørene med Navnene paa alle de bekendte Teoretikere, deriblandt Winckelmann og Sulzer. Denne Fyr er ham en Rædsel. «Naturen alene, skriver han, danner den store Kunstner. Man kan sige meget til Fordel for Reglerne, *omtrent lige saa meget som til Ros for det borgerlige Samfund.* Et Menneske, der danner sig efter dem, vil aldrig frembringe noget slet eller usselt, ligesom En, der lader sig regulere af Love og Velanstændighed, aldrig kan blive en utaalelig Nabo eller mærkværdig Kæltring; til Gengæld

vil enhver Regel, man sige hvad man vil, ødelægge den sande Naturfølelse og det sande Udtryk for den.» I dette Werthers Had til de udenfra givne Regler ligger ogsaa hans Afsky for alle Kunstudtrykkene paa Skønhedens Omraade som paa Samfundets. Derfor skærer Werther Tænder af Forbitrelse, naar Fyrsten, som har lidt Skønhedssans, i Samtale med ham om Kunst, overfor Werthers personlige Udbrud lige med et i den bedste Mening plumper ud med et eller andet stemplet æstetisk Kunstord; derfor oprøres han i Samtalerne med Albert over det færdige Register af Samfundsdomme, denne har til sin Raadighed: «Hvorfor, udraaber han, maa dog I Mennesker, naar I taler om en Sag, straks udbryde: det er dumt, det er klogt, det er godt, det er ondt! Hvad vil det altsammen sige? Har i derved udforsket Handlingens indre Forhold, de Aarsager, hvorfor den skete, hvorfor den maatte ske? Havde I det, saa vilde I ikke være saa hastige med Eders Domme.» Derfor oprøres han over Gesandtens Pedanteri, naar denne retter smaalig Stil i hans Embedsbreve; derfor ønsker han al Landsens Ulykke over den teologiske Blaastrømpe, der har ladet de smukke Nøddetræer i Præstegaardshaven hugge om; derfor saares han med ét Ord dybere end fornuftigt er af al død Lærdoms anmassende Paastande, af alt livløst og højtideligt Formvæsen, alle Samfunds-Rangfølgens Fordringer paa Underordning og Lydighed.

Han tyer da til Børnene. som er «hans Hjerte nærmest paa Jorden» og til de Udannede, hvem sande Følelser og sande Lidenskaber giver en Skønhed, Intet i hans Øjne kan overtræffe. Han behøver da ogsaa kun at sidde og iagttage Pigerne, som henter Vand ved Brønden, for at mindes Patriarkernes Dage, Rebekka og Eliezer, og kun selv at koge sine Sukkerærter for at leve i Minderne om hin homeriske Tid, da Penelopes overmodige Friere selv slagtede og stegte deres Føde. Naturen fortryller og henriver ham. Naar han ikke er kristen; naar han, som han udtrykker sig, ikke hører til dem, som er givne Sønnen, fordi hans Hjerte siger ham, at Faderen vil beholde ham for sig selv, da beror dette paa, at Faderen for ham er Naturen, og Naturen hans Gud.

Hvorhen han vender sig, støder han i Samfundet an, forstandigt ordnet som det er ved kolde og stivnede Regler. Han udvises paa den mest krænkende Maade af et fornemt Selskab, blot fordi han, intet anende, skønt borgerlig er bleven staaende

i Salen hos sin Foresatte, hvor en Kræs af Aristokratiet om Aftenen indfinder sig. Han, som selv er brændende og ulykkeligt forelsket, interesserer sig for at frelse en Ulykkelig, hvem en uovervindelig og ikke uigengældt erotisk Lidenskab har drevet til et Voldtægtsforsøg og til Mord af en Medbejler, og bliver ikke alene afvist af den strenge Ordens Repræsentanter, men er endog ved Loven forpligtet til at vidne imod Den, han saa inderligt gerne vilde beskytte og frelse.

Og alt dette er endda kun Biomstændigheder. Den Pige, han elsker og som han, hvis den givne Orden ikke stod imellem dem, med Lethed kunde vinde, er en Andens Brud. I dette sidste Sammenstød brister hans Hjerte.

Saaledes fremstiller denne Bog det fulde Hjertes Ret og Uret overfor Hverdagslivets Regler, dets Uendelighedstrang, dets Frihedstrang, der føler Livet som et Fængsel og alle Samfundets Skillemure som Fængselsvægge. Alt, hvad Samfundet byder, er, siger Werther, at male Fængselsvæggene for hver Enkelt, at male dem perspektivisk med lyse Udsigter til en vid Synskres. Men Væggene selv brydes ikke ned. Derfor denne Renden Panden imod Væggen, denne lange Hulken, denne dybe Fortvivlelse, som først lindres ved et Pistolskud i Hjertet. Napoleon bebrejdede den Dag, han havde sit Møde med Goethe, denne, at han havde forbundet Kærlighedshistorien med Misforholdet til det fornemme Selskab; men som man ser med Urette; thi begge disse Forhold griber ind i hinanden og udtrykker Bogens Idé.

Hvad her er fremstillet er ikke som i *La nouvelle Héloïse* Dydens og den deistiske Religiøsitets Overvinden af Naturdrift og Lidenskab, men Lidenskabens skæbnebestemte Udviklingsgang. Med Nødvendighed gaar i denne Hjertets Tragedie den regeltrodsende Natur og den regelløse Lidenskab til Grunde. Bogens Slutning er iøvrigt ikke opfunden af Goethe; til den er et Haandskrift, der fremstiller den unge Jerusalems Endeligt, benyttet (det findes i Kestners Bog om Goethe og Lotte). I de sidste Linjer er kun et enkelt Ord forandret som vulgært. I Haandskriftet staar «Barbiergesellen trugen ihn.» Bogen ender saaledes: «Handwerker trugen ihn, kein Geistlicher hat ihn begleitet.» I sin skærende Korthed udtrykker denne Sætning, at et Liv er endt, der i Strid med sig selv og med Samfundet, dødeligt saaret i sine Sympatier, er bukket under. Haandværkere bar ham; thi det borgerlige Samfund holdt sig farisæisk tilbage; ingen Præst

ledsagede ham; thi han var Selvmorder og havde trodset Religionens Bud; men han elskede Menigmand og omgikkes de Udannede, derfor fulgte de ham til Graven.

Det er bekendt, hvilken Strøm af følsom Digtning denne Bog affødte, hvorledes dens Følelsesliv snart blev forplumret til det massiveste Føleri, som hos Tyskerne Clauren og Lafontaine og hos vor Rahbek, snart fortyndet til det spædeste platoniske Sværmeri som i Ingemanns matte Efterligning *Varners Vandringer*. Men Werther selv er uden Skyld heri; thi Fortabtheden i Følelseslivet er kun Bogens ene Side. Ud fra denne, midt i al denne Fortabthed, fremsprudler en saa sund Naturfølelse og Livsfølelse, saa kraftig og saa revolutionær en Vrede over Samfundets Vedtægtsliv, dets Fordomme, dets Tvangsregler, dets Frygt og Sky for Geniet, hvis Strøm kunde gaa over sine Bredder og overskylle «Tulipanbedene og Køkkenhaverne» paa begge Sider, at Hovedindtrykket af Bogen er og bliver den Trang til Oprindelighed og Poesi, som den udfolder, vækker og tilfredsstiller.

Hvilket Fremskridt er her ikke sket siden *La nouvelle Héloïse*. Først er her den endnu langt renere og dybere Følelse for Naturen end hos Rousseau. Og hertil kommer i Opfattelsen af Landskabet en ny Synsmaade, som betinges ved den store literære Begivenhed, der i Mellemtiden var forefaldet, Udgivelsen af *Ossian*, der gjorde et saa overordenligt Indtryk. Den skotske Barde smeltede jo selv Bonapartes haarde Hjerte, saa at han langt foretrak ham for Homer. Dengang troede man endnu paa *Ossian*'s fulde Ægthed, medens man senere i modsat Overdrivelse vendte sig bort fra disse Digte med samme Uvilje, som et Selskab føler, der i en Have har ladet sig henrive til Sværmeri af en Nattergals Toner og saa opdager den Skelm, der havde skjult sig i Buskene og var Nattergalen. Det lykkedes Macpherson i de Samtidiges Hjerter at fortrænge Homer. Han paavirkede ogsaa Goethe. Derfor fortrænges her i *Werther* den sunde homeriske Naturanskuelse, som raader i Romanens første Del, af de urolige ossianske Taagebilleder, der i dens anden Del svarer til den stigende Sygelighed, til Lidenskabens Uro og Lyrik.

Kun usikkert var i Rousseau's Roman den kvindelige Hovedfigur tegnet. Her, som næsten overalt, mangler i den franske Poesi Kvindeligheden Naivetet. Uendeligt staar Heltinden tilbage for sin Navne, den virkelige Héloïse, i Lidenskabens Sandhed og

Ægthed; hvert Ord hos denne er følt, men Julies sammensatte Sætninger er kolde. Hvert Øjeblik forfalder hun til Foredrag om Dyden og om det højeste Væsen. Hun har Vendinger som denne: «I den Grad er alle menneskelige Anliggender et Intet, at naar det Væsen undtages, der eksisterer ved sig selv, gives der intet Skønt undtagen det, som ikke er» hun mener vore Illusioner. Julie udfolder Følelser og Fornuftgrunde i højtravende Stil. Hvor naiv og naturlig tager ikke den kraftige Charlotte sig ud i Modsætning til hende, f. Eks. i hin berømte Situation, da hun skærer Brødet til sine Søskende. Naar der hos hende er Noget, som ikke er Læseren ret tilpas, da synder hun ikke ved Deklamation men ved et Stænk af følsomt Sværmeri, som i den Scene, hvor hendes og Werthers Tanker mødes, idet hun under Regnvejret ser ud gennem den fugtige Rude og udbryder i Ordet «Klopstock!»

Og fra Saint-Preux til Werther er Fremskridtet lige saa stort. I Saint-Preux var der, som Navnet allerede antyder, endnu nogle Mindelser om det ridderlige Ideal. Det er Goethe, den moderne Tids Digter, som gør det af med dette Ideal. I hans Helte er Fremstillingen af det fysiske Mod, som aldrig forfejler sin Virkning paa barnlige Læsere, skudt næsten mere end tilbørligt til Side. Saaledes i *Wilhelm Meister* og i *Faust*. Derfor er da Werther heller ikke en Ridder, men en tænkende og følende Verden i det Smaa: Han omfatter fra sit begrænsede Punkt i Rummet den hele Tilværelse, og Uroen i hans Sjæl er den Uro, som bebuder og ledsager en ny Tidsalders Fødsel. Hans Grundstemning er uindskrænket Længsel; han tilhører en Tid, som forudføler og indvarsler, ikke en Tid, som opgiver og fortvivler. Vi vil faa at se et Modstykke til ham i Chateaubriands René. Grundkilden til Werthers Ulykke er Misforholdet mellem Hjertets Uendelighed og Samfundets Skranker. Tidligst var Heltene i Literaturen Fyrster og Konger; deres Kaar stod i Overensstemmelse med deres sjælelige Højhed; Modsætningen mellem Attraa og Magt var ukendt. Og selv da Literaturen udvidede Kresen af sine Foretrukne, holdt den sig til dem, som fornem Fødsel og Rigdom havde stillet højt over Livets lave Møje og Besvær. Goethe har i *Wilhelm Meister* angivet Aarsagen: «O trefold Lykkelige, siger han, er de, som deres Fødsel straks stiller paa Menneskehedens Højder og som aldrig har beboet, aldrig engang gennemrejst den ydmyge Dal, hvori saa mange retskafne Sjæle tilbringer et ynkværdigt Liv. Neppe er de til, før de stiger ombord

paa Skibet for at foretage den fælles store Rejse. De benytter sig af hvert gunstigt Vindpust, medens de Andre, som er nødt til at bære sig selv, svømmer møjsommelig bagefter, drager liden Fordel af gunstig Bør og titnok, naar deres Kræfter er udtømte, finder en rædselsfuld Død i Bølgerne.» I veltalende Ord er her en enkelt af Livets Fordele, Rigdommen, prist, og hvad der gælder om dette, det mest underordnede af Livets udvortes Goder, det gælder med endnu mere Styrke om alle de andre ydre Former af Lykke og Magt.

Det er nu ved Aarhundredskiftet, at vi første Gang støder paa denne Modsigelse: en Personlighed, der i Aandens Verden staar som en Gud og en Hersker, som føler for Alt, gennem Følelsen optager det hele Alliv i sig, og i hvis Hjertes Fordringer der ligger Kravet paa en Almagt; thi en Almagt maatte han have for at kunne omdanne den kolde, haarde Verden til en Verden efter sit Hjerte, og som paa samme Tid er — hvad? er f. Eks. som Werther en Legations-Sekretær med nogle Hundreder om Aaret, der maa være glad, naar Arveprinsen forærer ham 25 Dukater, indespærret Halvdelen af Dagen i sit Kontor, det vil sige i sin lille Samfundsrubrik, udespærret endog af det højere Selskab, og sættende Livets hele Salighed og Fylde i Besiddelsen af et enkelt Pigebarn, hvem saa den første, den bedste Filister snapper bort for hans Næse. Overalt hvor han har en Evne, mødes den af en Skranke, overalt hvor han har en Attraa, mødes den af en Tvangsform, og hvor han har en brændende Drift, en nagende sjælelig Tørst, hvor han udstrækker sine Hænder i Lidenskab, svarer Samfundsforholdene ham et uafviseligt Nej. Det er da som var der et stort, et grueligt Misforhold mellem den Enkelte og den almindelige Tilstand, Hjertet og Forstandsordenen, Lidenskabens Love og Samfundets Love — og dette Indtryk laa dybt i Slægten. Det stod for denne Slægt, som var der noget Galt etsteds i Tilværelsens store Maskineri og som var det ved at gaa ud af sine Fuger. Snart hørte man det knage og briste, da hin Tid kom, da alle Mure nedbrødes og alle Former sprængtes, da alt Bestaaende styrtede overende og alle Standsforskelle med ét Slag forsvandt, da Luften fyldtes med Krudtrøg og med Marseillaisens første Toner, da Rigers hundredaarige Grænser flyttedes og omflyttedes, Konger halshuggedes og afsattes, en tusindaarig Religion afskaffedes, en korsikansk Artilleri-Løjtnant udraabte sig selv til Revolutionens Arving, er-

klærede alle Baner aabne for Talentet, og da man saa en fransk Værtshusholders Søn bestige Neapels Trone og en forhenværende Grenader gribe Sverigs Scepter og bemægtige sig Norges.

Der er Bebudelsens og den uklare Uros Higen i Werther. Uhyre Omvæltninger ligger mellem ham og den næste store franske Type, René. I René er Bebudelsens Poesi afløst af Skuffelsens. Istedenfor Utilfredsheden før de store Sammenbrud er traadt Utilfredsstillelsen efter. Alle hine Kæmpe-Omvæltninger havde ikke formaaet at bringe Menneskeaandens Krav og de ydre Forhold i Samklang med hinanden. Kampen for den Enkeltes Menneskeret syntes kun at ville føre til nye Magthaveres Voldsherredømme. Saa møder vi da paany i Literaturen Tidsalderens unge Mand. Hvor er han forandret! Al Friskhed er veget fra hans Lød, al Barnlighed veget fra hans Sind; hans Pande er rynket, hans Liv er ørkesløst, hans Haand er knyttet. Udstødt af et Samfund, som han forbander, fordi han ikke i det kan finde sin Plads, ser vi ham flakke om i den nye Verden, i Urskovene blandt vilde Folkestammer. Et nyt Element er indtraadt i hans Sjæl, som ikke fandtes i Werthers: Melankolien. Atter og atter kommer Werther netop tilbage til, at Intet er ham en saadan Pest som ondt Lune og Mismod; Werther er ulykkelig, men ikke melankolsk. Réné derimod er fortabt i en ørkesløs Kval, hvorover han ikke kan blive Herre. Han er tungsindig og Menneskehader. Han danner Overgangen fra Goethes Werther til Byron's Giaur og Korsar.

IV

Chateaubriand hører ikke som Goethe til Fredens Mænd. Der stod en Tilintetgørelsens Stjerne over hans Vugge; der er intet Aar imellem hans Fødsel og Napoleon Bonapartes, og hin Sværdtids mørke og grusomme Aand fornemmes i hans Skrifter og har meddelt dem en egen vild Poesi.

Men, kunde man indvende, har han da virkelig noget tilfælles med Rousseau og Goethe, har han virkelig lært Noget af dem? Jeg anser det for godtgjort, at ikke blot han men hele hin Tidsalder var dannet af de Bøger, vi nys har gennemgaaet kritisk. Der lader sig føre en Art Bevis herfor: Etsteds, hvor

Chateaubriand bebrejder Byron aldrig at have nævnt hans Navn og at have fortiet hvad Childe Harold skylder René, fremhæver han, at han ikke selv bærer sig saaledes ad og ikke vil fortie at *Ossian*, *Werther*, Saint-Pierre har virket paa Dannelsen af hans Ideer. Et andet Sted, hvor han skildrer Bonapartes Tog til Ægypten, siger han: «Den Bogsamling, han førte med sig, rummede *Ossian, Werther, La nouvelle Héloïse* og *det gamle Testamente*, et tilstrækkeligt Vidnesbyrd om det Kaos, der fandtes i Napoleons Hoved. Han blandede virkelighedstro Tanker og romantiske Følelser, Systemer og Drømmerier, alvorlige Studier og Fantasifostre, Visdom og Galskab sammen. Af disse Aarhundredets usammenhængende Frembringelser var det, at han formede Kejserdømmet.»*) Jeg lader dette Udsagn staa ved sit Værd, men saa meget er klart: laa Rousseaus's *Héloïse*, Goethes *Werther* og *Ossians Digte* saaledes i Luften, at det kunde staa for en Samtidig som havde de været medindgribende i Kejserdømmets Tilblivelse, da maatte de endnu uundgaaeligere have Lod og Del i de Tidsskel sættende Bøger, der paa samme Tidspunkt saa Lyset.

Sammenstiller man Chateaubriands Talent med Bonapartes ganske samtidige Geni, da er det, som om det nye Aarhundrede havde samlet og udslynget sin hele Handlekraft og Foretagelsesaand i den store Feltherre og Erobrer, saa at der ligesom ikke var noget tilovers for dem iblandt den jævnaldrende Slægt af unge Mænd, der ikke fulgte ham paa hans krigeriske Baner. De Handlendes og Kæmpendes Tog farer dem forbi og lader dem staa ubesluttede og misfornøjede tilbage.

René digtes at leve i Ludvig den 15des Tid, men hvad der siges om Tidsalderen da, viser sig at kune overføres paa Chateaubriands Ungdom. Det er, siger René, en Tid, da Folket fra den Ærefrygt for Religionen og den Strenghed i Sæder, der tidligere havde hersket, var sunket til Ugudelighed og Fordærvelse, fra Geniets Højder til det blot smidige Vid, og hvori derfor en alvorlig og retsindig Aand følte sig ulykkelig og ensom. Men netop dette passer paa Slutningen af det 18de Aarhundrede, som den opfattedes af Chateaubriand.

René fortæller Chactas, Atalas Elsker, sit Livs Historie til Gengæld for, at Chactas i *Atala* har fortalt ham sin. Han skildrer sin Barndom paa Herregaarden i den afsides Provins, fortæller,

---

*) *Mémoires d'Outre Tombe* II 190 III 78.

hvorledes han overfor sin Fader altid følte sig tvungen og hæmmet og kun var tilfreds i Selskab med sin Søster Amélie. Begge var sørgmodige af Naturen, begge poetisk anlagte, snart forældreløse og tvungne til at forlade deres Hjem. René længes mest efter Klosterlivets Stilhed, men den ustadige Længsel slaar om og skifter Væsen, han beslutter at rejse, finder iblandt Roms og Grækenlands Ruiner Næring for sit Tungsind og opdager blandt de levende Folkeslag samme Glemsel af de Afdøde som paa de undergaaede Nationers Jordbund. I London véd de Arbejdere, han paa Gaden spørger, Intet om Karl den 2den, ved hvis Statues Fodstykke de staar. Hvad er da Ry og Storhed værd! Han rejser til Skotland, lever i Minderne om Morvens Helte; men hvor Ossian sang og Fingal sejrede, der græsser nu Kvæghjorde. Han søger atter til Italien, studerer Kunstens Mindesmærker, men finder, at han med al sin Møje endnu Intet har lært. Fortid og Nutid er to ufuldstændige Billedstøtter, den ene er bleven gravet lemlæstet op af Jorden, den anden staar ufærdig og kan først fuldendes af Fremtiden. Og Naturen beroliger saa lidt som Historien hans syge Sjæl. En Gang besteg han Etna, saa paa den ene Side Solen staa op i Horisonten, saa under sig hele Sicilien omgivet af det uhyre Hav tage sig saa lille ud, at Floderne lignede geografiske Linjer paa et Kort, og saa paa den anden Side ned i Vulkanens Krater med dens glødende Indre og sorte Dampe. Han finder i sin Stilling da det sande Billede paa sin Karakter og sin Eksistens: «Saaledes, siger han, har jeg hele mit Liv igennem havt en paa engang uhyre udstrakt og umærkeligt lille Verden for mine Øjne og en aaben Afgrund ved Siden af mig.»

Selvfølgelig er denne vulkanske og fordringsfulde Natur overalt tilovers i sit Fædreland. Forgæves søger han at bringe sine Ytringsformer i Overensstemmelse med det Samfund, over hvilket han mener, at hans Indre hæver ham saa højt; han bliver overalt behandlet og betegnet som «en *romantisk* Aand», (*esprit romanesque*), for hvem der ingen Brug er i Livet. For første Gang møder os her en Antydning af det Begreb, der senere i en lidt forandret Form skulde blive Kunstudtryk i Frankrig, da den romantiske Skole kom op. (Det danske Sprog gør ikke nogen Forskel).

Der er virkelig noget, som tyder paa en Romantiker før Romantiken, i denne hemmelighedsfulde Lidelse, som føler, at

den er «interessant». Af alle hine halvglemte Minder om en Storhed, som svandt, hine Indtryk af et Navns og et Rys Forgængelighed, hine harmfulde Stemninger ved Menneskenes Smaalighed og Slethed har René nemlig uddestilleret sig en haardnakket Overtydning om, at der ikke gives nogen Lykke, samt en dyb Livslede og en stadig Følelse af Tomhed og Kedsomhed, paa samme Tid som han føler en overstrømmende Livskraft i sine Aarer. Hans Yndlingsord er: *la folie de croire au bonheur — dégôut de la vie — profond sentiment d'ennui* o. s. v. I al denne Jammer tyer han i sine Tanker bestandig til Søsteren som sin eneste Trøst, indtil han til sin Overraskelse og Sorg mærker, at hun undgaar ham, gentagne Gange ved hans Tilbagekomst til Frankrig erklærer sig ude af Stand til at træffe sammen med ham, synes at have glemt hans Ømhed for hende. Kun én Gang, da hun aner, han staar i Begreb med at begaa Selvmord, nærmer hun sig ham et Øjeblik paany. Han har allerede føjet denne sin elskede Søsters Kulde til Kæden af sine bitre Erfaringer om Menneskenes Troløshed, da Efterretningen om hendes Hensigt at lade sig optage som Nonne i et Kloster, kalder ham til hendes Opholdssted. Han ankommer netop tidsnok til at faa en Plads ved den uhyggelige Højtidelighed, til at se Amélies Haar falde under Saksen, og til at knæle ned ved hendes Side, medens hun, som Ceremoniellet fordrer, udstrækkes paa Kirkens Marmor som et Lig, da han hører sin Søster fremmumle en Bøn om Tilgivelse for «den forbryderske Lidenskab, hun har næret for sin Broder». Paa én Gang begriber han Søsterens Øpførsel imod sig og falder afmægtig om. Saasnart han har fattet sig, beslutter han at forlade Europa og rejse til den nye Verden. Den Nat, han forlader Frankrigs Kyst, bryder et frygteligt Uvejr løs. «Vilde, siger han, Himlen underrette mig om, at Uvejret altid skulde ledsage mine Skridt?» Det Visse er, at Chateaubriand saa lidet kan undvære denne Ledsagelse af Lyn og Torden til Renés Levnedsløb som til Atalas Elskov.

Det er, som man ser, ualmindelige Skæbner, der her møder en ualmindeligt anlagt Karakter. Og fra denne Karakter er det, at Sørgmodigheden og Menneskeforagten i den nyere Literatur kan siges at skrive sig. Dette Tungsind og dette Menneskehad er af en ganske anden Art end det nogensinde før havde vist sig. Molières Alceste, den dybeste og skønneste af hans mandlige Personer, er f. Eks. kun Menneskehader i den Forstand, at han

til sit Væsens Grund er oprørt over den Lavhed, den fejge Hensyntagen, den letfærdige eller af Frygten udsprungne Falskhed, som hersker ved et verdsligt og fordærvet Hof, men han er ikke tungsindig, hans Sindelag er ikke sygt og han bærer intet Kainsmærke paa sin Pande.

Den ved det 19de Aarhundredes Begyndelse optrædende Form af Melankoli har derimod Præget af en egenlig Sygdom; den er ikke blot personlig hos en Enkelt, ikke en Gang blot national, det er en Farsot, der udbreder sig fra Folk til Folk, som saadan beslægtet med de religiøse Sygelighedsformer, der i Middelalderen saa ofte skred hen over Europa, og René er kun den Skikkelse, som først og kraftigst fremstiller Sygdommens Kendetegn hos de mægtigst begavede Aander.

René bærer hint Kainsmærke, jeg nævnte; men dette Mærke er tillige Herskerseglet. Usynligt for ham selv er dette Geniets Segl blevet sat paa hans Pande. Bag de tungsindige Selvanklager, hvoraf René's Bekendelse bestaar, ligger den stolte Overlegenhedsfølelse, som fyldte Digterens eget Bryst. Naar man omhyggeligt læser Chateaubriands Erindringer, kan man ikke værge sig mod den Tanke, at der selv bag Forholdet til Amélie ligger en Art Skriftemaal, en Tilstaaelse af den lidenskabelige Kærlighed, Søsteren Lucile nærede til sin beundrede Broder. Hvor meget af en Bekendelse rummer da ikke Fortællingens øvrige Indhold!

René's Kval er Geniets Fødselsveer i den moderne Personligheds Sjæl. René er Øjeblikket, i hvilket den udkaarne Natur som den hebraiske Oldtids Profet første Gang hører Stemmen, der kalder ham, og angst trækker sig tilbage, fortvivlet krymper sig overfor Opgaven og ser sig om efter en Udvej til Flugt, svarende ligesom Profeten: «Herre, tag ikke mig, men en Anden, min Broder, jeg er for ringe; jeg er en Mand, der ikke forstaar at belægge sine Ord.» René er dette første Stade, Uroens og Udvælgelsens. Den Udkaarne venter at se en Anden følge Kaldet; han ser omkring sig, men Ingen opstaar, og Stemmen vedbliver at tale til ham. Overalt ser han det sejre, som han afskyr og foragter, og det ligge under, for hvilket han vilde ofre Alt, ifald blot en Anden vilde føre ham til Ofret, men med Undren og Rædsel opdager han, at ingen Anden føler som han, han flakker rundt for at finde sin Overmand, men han finder ham ikke, og da griber den Tanke ham, at naar ingen Anden opstaar, naar

han ingen Støtte og Fører finder, da ligger det i, at det er ham, som er Manden, og dannet til Fører og Støtte for andre svagere Aander. Saa følger han Kaldet; han ser, at Tiden til at drømme og til at tvivle er forbi og Tiden til at handle kommen. Han gaar ud af Krisen ikke som Werther ved et Selvmord, men ved en Beslutning og med en forhøjet Følelse af sig selv. Dog Geniet er altid en Forbandelse paa samme Tid som en Velsignelse. Selv de største, de mest harmonisk anlagte Naturer har i hele Tidsrum af deres Liv følt Forbandelsen, det rummer og medfører. I René har Chateaubriand kun fremstilt hin Forbandelse; hans egen Organisation og hans Forhold til sin Tids Ideer foraarsagede i Forening, at Genialiteten, som *han* kendte den, kun stod for ham som en Kilde til ensom Kval og til vild egenkærlig Nydelse, der altid medførte Følelsen af sin Tomhed og Intethed.

Chateaubriand, som indleder det 19de Aarhundredes religiøse Reaktion, havde ingen Tro, ingen Grebethed, ingen Selvhengivelse til en Idé. Det forrige Aarhundredes Tanker begyndte netop da at fordunkles, at tage sig ud som Vildfarelser; det nittende Aarhundredes store Ideer var endnu ikke indvundne ad videnskabelig Vej, og Chateaubriand formaaede ikke, anlagt som han var og stillet som han var, at foregribe dem med et Seerblik. Saaledes blev han Reaktionens Fører, Katolicismens og Bourbonernes Ridder. Med den i Genialiteten liggende Drift til at gribe Tidsalderens historiske Tanke, men uden Geniets sikre Anelse om dens Væsen og Tro paa dens Sejr, greb han de Tanker, som det foreløbige Omslag i Sympatier og Stemninger bragte for Lyset og hævdede dem med Stædighed, med pragtfuld, men ogsaa ofte hul Veltalenhed, med store Evner, men uden Varme og uden den Art Overbevisning, der gennemtrænger Personligheden og gør den til Ideens begejstrede og utrættelige Organ. Medens Voltaire med al sin Uro og alle sine Fejl førte sit Livs Kamp frisk, usvækket og uovervindelig til det Sidste, fordi han intet Øjeblik vaklede i Troen paa Sandheden af sine Ideer, fortæredes Chateaubriand af en uafbrudt Livslede, Vantro og Menneskeforagt. Kun paa ét Punkt brød han en ny Bane: som Digter, særlig som Kolorist, og derfor har han ogsaa kun i sin Ungdoms digteriske Stræben følt sig tilfreds og indadtil lønnet. Men for ham som Digter er atter ingen Skikkelse lykkedes som René's, ɔ: som Fremstillingen af den aandelige Type, hvortil han selv hørte.

Da et genialt Menneske af den Art som René trods dets religiøse Talemaader aldrig gaar op i nogen højere Magt, bliver Melankolien her i sit inderste Væsen kun Egenkærlighedens utilfredsstillede Nydelsessyge. René véd som genial Personlighed, at Guden er med ham og i ham, og han kan neppe skelne imellem sig selv og Guden. Han føler jo, at hans Tanke og hans Tale er beaandet, og hvor er Grænsen imellem det, som er af ham, og det, som ikke er af ham? For sig selv kræver han Alt, Folkets Yndest, Kvindernes Kærlighed, alle Livets Laurbær og Roser, og det falder ham ikke ind, at han skulde være forpligtet til at vise Gengæld. Han lader sig elske uden at elske igen. Er han ikke en Natur med Særret, en Forkynder, der farer som en Flygtning igennem Livet, en flyvende Ild, som oplyser, fortærer og forsvinder!

I disse Træk har Digteren kun malet sit eget Spejlbillede. Chateaubriands Erindringer indeholder, især ved hvad de fortier, Vidnesbyrd nok om den kunstige Kulde, hvormed han modtog Ømhed og Beundring. Enkelte fortrolige Breve fra ham, som Sainte-Beuve har havt mellem Hænder, viser, med hvilken iskold Selvfølelse han undertiden stræbte at besnære ved Løfter om en fortærende Lidenskab. Endnu 64 Aar gammel skriver han til en ung Dame, hvem han opfordrer til at give sig et Stævnemøde i Schweiz: «Mit Liv er kun en Hændelse, tag af denne Hændelse Lidenskaben, Hvirvlen og Ulykken, jeg skal give Dem mere deraf paa én Dag end Andre i lange Aar.» Man se tilbage i Tiden; man mindes f. Eks. den rørende Ømhed, Voltaire udviser mod sin Emilie, selv da han har faaet Vished om, at han er plumpt bedragen af hende, og man vil finde hin det forrige Aarhundredes saakaldte Lucifer uskyldig som et Barn i Sammenligning.

Chateaubriand afsluttede ikke sin Skildring af René med den berømte Episode der bærer dette Navn. René indtager en stor Plads i den samtidigt skrevne, men først nogle Aar senere udgivne Roman *Les Natchez*, og hans Væsen her fuldstændiggør Billedet af Karakteren.

René har for at føje sig efter Indianernes Sæder taget sig en Hustru, Celuta, der gaar ganske op i Kærlighed til ham. Men det forstaar sig af sig selv, at Samlivet med hende ikke kan læge hans Hjertes Saar. «René,» hedder det, «havde attraaet en ubeboet Egn, en Kvinde og Friheden: han besad alt dette, og

dog fordærvede Noget denne Besiddelse for ham. Han vilde have velsignet den Haand, som med ét Slag havde befriet ham fra hans fordums Ulykke og hans nærværende Lykke, hvis det ellers var nogen Lykke. Han forsøgte at virkeliggøre sine gamle Drømme: hvilken Kvinde var ogsaa skønnere end Celuta! Han førte hende ind i Skovenes Dyb og stræbte at forstærke Indtrykket af sin Uafhængighed ved at ombytte ét ensomt Opholdssted med et andet; men naar han havde trykket sin unge Hustru til sit Bryst dybt nede i Afgrundene, eller naar han havde ført hende op paa skyhøje Bjerge, saa følte han dog ikke den Nydelse, han havde haabet. Det tomme Rum, der havde dannet sig dybt nede i hans Sjæl, kunde ikke udfyldes. René var bleven ramt af en Himlens Straffedom, der paa én Gang udgjorde hans Lidelse og hans Geni. Han forstyrrede Alt ved sin Nærværelse: Lidenskaberne gik ud fra ham og kunde ikke trænge ind i ham; han tyngede paa den Jord, som han med Utaalmodighed vandrede paa og som bar ham mod sin Vilje.» I disse Udtryk skildrer Fortælleren Renés Væsen som Ægtemand.

Saare betegnende er denne Heltens Anstillen af Forsøg med hans unge Brud, denne hans Stræben efter ved ualmindelige Naturomgivelsers Kryderi at give hendes Kærlighed større Tiltrækning for ham. Forgæves! den unaturlige Lidenskab, han engang har indgydt og der netop som unaturlig og efter menneskelige Love forbryderisk havde en Magt og en Flamme, der stemmede med hans eget Væsens flammende Magt, har halvvejs smittet ham og i ethvert Tilfælde umuliggjort ham at elske mere. Han skriver selv i sit højst mærkværdige Afskedsbrev til Celuta, at hin Ulykke har gjort ham til den han er, han har været elsket, altfor højt elsket, og hin hemmelighedsfulde Kærlighed har lukket hans Livskilder, skønt den ikke udtørrede dem. «Al Kærlighed,» siger han, «blev mig en Rædsel: jeg havde et Mønster af en Kvinde for Øje, som Intet kunde komme nær. Skønt i mit Indre fortæret af Lidenskaber, er jeg paa en uforklarlig Maade bleven isnet af Ulykkens Haand.» «Der gives,» fortsætter han, «saa ulykkelige Eksistenser, at de ligesom anklager Forsynet og skulde synes at kunne helbrede for den *Mani* at ville være til.»

Selve den medfødte Drift til at leve, den saa dybt naturlige Kærlighed til Livet, forhaaner han, halvt affekteret og halvt blaseret, som Mani, og i dens Sted træder en vild, satanisk Til-

intetgørelseslyst: «Jeg antager,» hedder det videre til Celuta, «at Renés Hjerte nu ligger aabent for dig. Ser du den forunderlige Verden, som det indeholder? Der udgaar fra dette Hjerte Flammer, som mangler Næring og som kunde fortære Skabningen uden at mættes, ja fortære dig selv.»

Og i samme Aandedræt er han atter religiøs, atter ydmyg, atter skælvende for Guds Vrede. Han hører den Almægtige raabe til sig i Ensomheden som til Kain: «René, René! hvad har du gjort af din Søster?» Den eneste Uret, han bebrejder sig mod Celuta, er den, overhovedet at have knyttet hendes Skæbne til sin. Den dybeste Sorg, dette Forhold har voldt ham, er den, at Celuta har gjort ham til Fader, thi med en Art Rædsel har han set, at hans Liv saaledes forlænges ud over dets Grænse. Han opfordrer hende til at brænde alle hans Papirer, brænde Hytten, han har bygget, og hvori de har boet, og vende hjem til hendes Broder. Han ønsker ikke at efterlade noget Spor paa Jorden af sin Tilværelse. Helst vilde han øjensynligt befale Celuta, at hun selv, som de indiske Enker, skulde brænde med paa Baalet. Den Nidkærhed, der besjæler ham, er af samme Art som den, der i Middelalderen bragte saa mangen Ridder til at dræbe sin Yndlingshest. («Den Hest, som mig har baaret, skal Ingen sidde paa».) Han slutter sin Afskedsepistel til sin Hustru med et typisk Farvel:

«Hvis jeg, Celuta, nu maa dø, da kan du efter min Død formæle dig med en roligere Aand end min. Men tro dog ikke nogensinde ustraffet at kunne modtage en anden Mands Kærtegn; tro ikke at svage Omfavnelser i din Erindring kan udslette René's. Jeg har trykket dig til mit Hjerte midt i Ørkenen, under Uvejrets Storme, den Gang, da jeg bar dig over paa den anden Side af Strømmen og da jeg tænkte paa at dræbe dig med et Dolkestød for at fæstne Lykken i din Barm og straffe mig for at have skænket dig denne Lykke. — Det er dig, du højeste Væsen, du Kilde til Kærlighed og Skønhed, det er dig alene, som har skabt mig saaledes som jeg er, og ene dig, som kan forstaa mig! O hvorfor har jeg ikke styrtet mig ned i Vandfaldene, midt ned i deres skummende Vande! jeg vilde da være vendt tilbage til Naturens Skød med hele min Energi.»

«Ja, Celuta, hvis du mister mig, saa vil du vedblive at være Enke. Hvem kunde omgive dig med den Flamme, jeg bærer i mig, selv naar jeg ikke elsker? De ensomme Steder, som jeg

gav Livets Varme, vilde forekomme dig isnende kolde ved en anden Ægtefælles Side. Hvad vilde du da søge i Skovenes Skygge? Der gives for dig intet Sansebedrag, ingen Rus, intet Raseri mere, jeg har ranet det Alt, idet jeg gav dig det Alt eller rettere idet jeg Intet gav, thi et ulægeligt Saar brændte inderst i min Sjæl . . . Jeg er ked af mit Liv; Livslede har altid fortæret mig; det som opfylder andre Mennesker, rører mig ikke. Havde jeg været Hyrde eller Konge, hvad skulde jeg da have gjort med min Hyrdestav eller min Krone! jeg var bleven lige træt af Hæder og Geni, Arbejde og Fritid, Lykke og Ulykke. I Europa, i Amerika har Samfundet og Naturen trættet mig. Jeg er dydig uden at have nogen Glæde heraf; hvis jeg var forbryderisk, vilde jeg ikke føle nogen Anger derover. Jeg vilde ønske, jeg ikke var født eller at jeg var glemt for bestandig». *)

Saa kraftigt blev fra først af den Mislyd anslaaet, som den «sataniske» Skole senere varierede saa rigt. Ikke alene Selvforgudelsen indtil Randen af Højhedsvanvid er fremstillet her i en sjældent stor og sikker Stil, men end ikke den mørke Baggrund fattes, som Søsterens brødefulde Kærlighed til Broderen giver. Saa forførerisk, saa uimodstaaelig føler Chateaubriand Trang til at gøre sin René, at han end ikke raster, før han har indgydt Renés egen Søster en unaturlig Elskov til ham. Brødefuld Søskendekærlighed var i hin Tid overhovedet en Sag, som sysselsatte Slægten. Som bekendt havde Goethe ikke mange Aar før i sin *Wilhelm Meister* ladet Mignon nedstamme fra en uhyggelig Forbindelse mellem en Broder og en Søster, og som bekendt tumlede baade Shelley og Byron med dette besynderlige Æmne *(Rosalind and Helen. Revolt of Islam, Cain, Manfred).* Det blev et af den unge revolutionære Skoles poetiske Yndlingstemaer, at Afskyen for Blodskam mellem Broder og Søster kun beroede paa Fordom.

Dog René's Melankoli er saa dyb, saa medfødt, at den ikke kan være foraarsaget alene ved Amélies ulykkelige Lidenskab. Læseren har bestandig Følelsen af, at denne Lidenskab kun har været den tilfældige Anledning til Sørgmodighedens Udbrud. René's

---

*) *Les Natchez.* Chateaubriand: *Oeuvres complètes* V, 350 og 463 ff. Digteren har ubevidst i sine *Erindringer* i sit eget Navn udtalt en af disse Sætninger, som derfor tidligere er bleven anført.

Tungsind, hans Selvsyge, hans ydre Kulde og tilbagetrængte indre Brand genfindes uden denne ydre Foranledning hos en hel Skare af Aarhundredets betydelige Aander og i en lang Række af fremragende digteriske Karakterer (Tiecks *William Lovell,* Friedrich Schlegels *Julius,* Byrons *Korsaren,* Kierkegaards *Johannes Forføreren,* Lermontovs *Vor Tids Helt*). Disse Træk udgør det fælles europæiske Stempel, som Begyndelsen af det 19de Aarhundrede paatrykker sine poetiske Helte.

Men hvad der præger *René* særligt som et Værk af den begyndende Reaktion, det er det Sigte, hvorimod Fortællingen er rettet og som den kun har tilfælles med én af de nævnte Frembringelser, Kierkegaards *Johannes Forføreren*: den er Led i et større Hele af udpræget moralsk og religiøs Beskaffenhed; den angives at være skrevet udelukkende for at advare mod den Sjælstilstand, den skildrer, og for at vise Kristendommens Herlighed og Uundværlighed som de syge Sjæles Tilflugt. Den erklærede Hensigt med *René* er nemlig, med Amélies Eksempel for Øje, at godtgøre Nødvendigheden af Nonneklostrenes Genoprettelse, da der kun i Klostret findes Frelse for visse Forvildelser. Rigtignok strider den udtalte fromme Tendens og det højst ufromme Indhold paa en lidet opbyggelig Maade imod hinanden. Men ogsaa dette Træk er typisk for Reaktionen og genfindes f. Eks. i de første Dele af Kierkegaards *Enten—Eller* og *Stadier*. Grundstemningen er overalt en vildt genial Nydelsestrang, som tilfredsstilles ved at blande Tanken om Død og Ødelæggelse, et vist satanisk Raseri ind i den ellers saa blide og saa naturlige Følelse af Lyst og Lykke. Det nytter da lidet, at der her som i *Atala* paa rent udvortes Maade underlægges Værket en afgjort katolsk, ja endog præstelig Tendens; Understrømmen deri er en alt andet end kristelig, ja alt andet end religiøs.

Men denne Understrøm, saa uren eller blandet den hos den enkelte store Forfatter kan være, udspringer fra en sjælelig Tilstand, der er givet med Menneskeaandens store Revolution. Alle de Sjælssygdomme, som udbryder under denne, kan opfattes som Udslag af to store Begivenheder: Individets Løsgivelse og Tankens Frigørelse.

Individet løsgives. Ikke længer tilfreds med at blive paa det Sted, der er den Enkelte anvist, ikke nøjet med at drage sin Fure paa sin Faders Mark, men løst af alle Stavnsbaand og udfriet fra ethvert Vornedskab føler Manden nu for første Gang

den hele Verden ligge aaben for sig. Det synes paa én Gang som om Alt var blevet muligt og Ordet Umulighed havde tabt sin Mening, som om f. Eks. Trommestikken i Soldatens Haand ved en Række hurtige Forvandlinger kunde blive til en Marskalkstav eller til et Scepter. Men paa samme Tid som Muligheden saaledes er taget til, er Kraften ikke vokset i tilsvarende Grad; af de Hundredetusinder, hvem Banen paa en Gang er bleven aabnet, kan kun én naa det forønskede Maal — og hvem sikrer Individet at blive denne ene! Den ubændige Attraa har naturnødvendigt det ubændige Tungsind i sit Følge. Og til det store rasende Væddeløb har jo heller ikke Enhver uden Undtagelse Adgang; alle de, som af en eller anden Grund føler sig knyttede til den ældre Tingenes Orden, og de finere, mindre haardhudede Naturer, der hellere drømmer end handler, finder sig udespærrede, viger tilside eller udvandrer, og idet de bøjes tilbage i sig selv, vaagner med Selvbetragtningen en stærkere Selvfølelse og med den en forøget Evne til at lide. Den højest udviklede Organisme lider jo mest.

Hertil kommer, at idet hint gamle Samfund sprænges, viger det gavnlige Tryk fra den Enkelte, der holdt ham indenfor visse sociale Skranker og hindrede ham i at tillægge sig et ubegrænset Værd og en ubegrænset Betydning. Saaledes bliver Selvtilbedelsen mulig overalt hvor Selvbeherskelsens Kraft ikke er saa stærk som tidligere Samfundets ordnende Magt. Og paa samme Tid som Alt er blevet muligt, synes det som om Alt var blevet tilladt. Al den Magt som den Enkelte tidligere havde afhændet, som han frivillig havde overdraget sine Guder og sine Konger, tager han nu tilbage. Ligesom han ikke mere tager Hatten af for den forgyldte Vogn, hvis Forgyldning han selv har betalt, saaledes bøjer han sig ikke mere for noget Forbud, hvis rent menneskelige Oprindelse han kan gennemskue. Paa ethvert Forbud har han et Svar beredt, et Svar, som er et Spørgsmaal, et frygteligt Spørgsmaal, Begyndelsen til al menneskelig Kundskab og al menneskelig Frihed, Spørgsmaalet «Hvorfor». Saaledes er selv hine Forvildelser af Fantasien, ved hvilke vi har dvælet, den megen Syslen med unaturlige Lidenskaber og unaturlig Brøde, kun et Træk, kun en Forvildelse af Individets saa mægtige og saa betydningsfulde Hævden af sig selv.

Og Tanken frigøres. Den enkelte myndigblevne Personlighed føler sig ikke som Led eller Del af et større Hele, men som

en lille Verden, der i formindsket Maalestok afspejler hele den store. Lige saa mange Individer, lige saa mange Spejle, i hvilke Verdensaltet opfanges. Men paa samme Tid som Tanken saaledes har faaet Mod til at forstaa, ikke stykkevis men paa en Alt omfattende Maade, er Evnen ikke vokset med Modet, og nu som før raver Menneskeheden i det uendelige Mørke. Paa de gamle Spørgsmaal, hvorfor Mennesket fødes, hvorfor det lever, hvad det Hele fører til, synes Svaret, forsaavidt man skelner det, utilfredsstillende og nedslaaende, et pessimistisk Svar. Tidligere fødtes Mennesket ind i en bestemt uanfægtet Trosbekendelse, der dikterede ham sikre, ad overnaturlig Vej erhvervede, trøstende og forjættende Svar. I det attende Aarhundrede, da Trosbekendelserne var opgivne, fødtes Aanderne ind i en næsten ligesaa dogmatisk og i ethvert Tilfælde ligesaa begejstrende Tro paa Civilisationens da herskende Tanker, paa Oplysningens frelsende Magt, og man levede i Forjættelserne om den Lykke og Harmoni, der vilde udbrede sig over Jorden, naar Filosofernes Overbevisning først var trængt igennem. Nu ved Begyndelsen af det 19de Aarhundrede var ogsaa denne Tillid undergravet; Historiens Lære syntes den, at ogsaa denne Vej førte til Intet, og Forvirringen i Sindene var ligesaa stor som i en Hær, der midt under et Slag faar pludselig Contraordre. De Aander, der leder Bevægelsen ind i de gamle religiøse Spor, staar ikke en Gang selv mere paa de gamle Trossamfunds Standpunkt; de har selv faa Aar forud været Voltairianere eller Tilhængere af Rousseaus Deisme; hos dem alle er den nye Religiøsitet tilkæmpet eller tilræsonneret. Deri ligger det, at den aandelige Bevægelse hos de Skribenter, der indleder det nye Aarhundrede, er saa hæmmet og saa stækket. Alfred de Musset har gengivet det Indtryk, de gør, ved et træffende Billede: Evigheden, siger han, ligner en stor Ørnerede, ud fra hvilken Aarhundrederne som Ørneunger flyver for hvert efter sin Tur at gennemfare Altet. Nu er det vort, som er kommet til Redens Rand; det stirrer ud, men man har klippet dets Vinger, og det venter Døden, skuende ud i det uendelige Rum, ud i hvilket det ikke formaar at svinge sig.

V

I skarp Modsætning til den under sin Livslede saa egenkærlige og bydende *René* staar den næste mærkelige Variant af Tidsalderens Type, *Obermann.*

Obermann, et Værk, der blev forfattet nøjagtigt samme Aar som *René,* er ligeledes undfanget i Landflygtighed. Dets Forfatter *Étienne Pierre de Sénancour* fødtes i Paris 1770, men udvandrede under Revolutionens første Dage til Schweiz, hvor langvarig Sygdom og forskellige Livsforhold tvang ham til at blive. I sin Egenskab af Emigrant blev han landsforvist fra Frankrig, over hvis Grænser han kun nu og da hemmeligt vovede sig for at se sin Moder. Under Konsulatet vendte han, dog uden Tilladelse, tilbage og levede de tre første Aar et fuldstændigt Eremitliv i Paris for ikke at henlede Myndighedernes Opmærksomhed paa sig. Han søgte senere et sparsomt Erhverv som Medarbejder ved frisindede Blade og som Udgiver af historiske Haandbøger. Hans Liv var ensomt og uden Glans — en dybtfølende Stoikers Levned.

Sénancours første Skrift *Drømmerier angaaende Menneskets oprindelige Natur,* hvis Titel allerede forraader en Lærling af Rousseau, udkom 1799. I Begyndelsen af 1804 offenliggjordes hans sjæleskildrende Roman *Obermann,* der ved sin Fremkomst ikke gjorde nogen synderlig Opsigt. Ikke desmindre er denne Bog senere bleven udgiven i en Række af Oplag; en følgende Slægt har atter og atter søgt tilbage til den, og dens Navn er i Frankrig længe blevet nævnet sammen med *Ossians* og *Werthers.* Den blev tidlig studeret af Nodier og Ballanche. Den blev Sainte-Beuves Yndlingsbog, og han og George Sand har bidraget meget til at henlede Opmærksomheden paa den.

Obermann har i Frankrig, ligesom *Werther* i Tyskland, været i mangen Selvmorders Hænder; den læstes jævnligt af den ulykkelige Rabbe, Victor Hugos Ven, kendt af dennes Levned og Digte, den dyrkedes formelig af en Kres af unge Mænd (Sautelet, Bastide, Ampère, Stapfer), blandt hvilke den førstnævnte selv gjorde Ende paa sit Liv. Som René er den Udkaarne, saaledes er Obermann den Forbigaaede. I René genkendte en Del af Aarhundredets Herskernaturer sig selv, Obermann forstodes og paaskønnedes af de dybt bevægede og veludrustede Personligheder, der danner de

udkaarne Aanders Kor. Bogen begynder: «Man vil i disse Breve finde Udtalelser af en Aand, som føler, ikke af en Aand, som arbejder.» Alt ligger heri. Hvorfor arbejder han ikke? Fordi han er ulykkelig. Hvorfor er han ulykkelig? Fordi han er altfor ømtaalig, altfor modtagelig for Stemninger og Indtryk. Han er lutter Hjerte, og Hjertet arbejder ikke.

Det var Regelens, Mandstugtens, Militærdespotiets Tid. Det var den Epoke, i hvilken blandt Videnskaberne Matematiken stod i højest Anseelse, blandt Dyderne Handlekraften forenet med Evnen til ubetinget Underkastelse. Obermann tilhører ikke med en eneste Fiber i sit Hjerte denne Tid; thi han afskyr baade Disciplinen og Matematiken saa kraftigt som nogen senere Romantiker kunde gøre det. Han spotter de Filistre, der daglig gaar den samme afmaalte Spaseretur og daglig vender om paa samme Sted. Han holder ikke af forud at vide, hvorledes hans Følelse vil blive paavirket. Lad Aanden, siger han, stræbe at give sine Frembringelser en vis Symmetri, Hjertet arbejder ikke og kan kun frembringe, naar man forskaaner det for al Tildannen. Man føler dette forstandsfjendtlige Princip i hans Breve: de udgør en tung, bred, alvorlig, slet skreven Bog, der tager sig ud som en Række Improvisationer, hvilke Forfatteren i Følelsen af, at de var hans Hjertes Børn, ikke har villet eller kunnet give nogen vindende eller tiltalende Form. Ganske vist er der Guldkorn skjulte rundt omkring i Værkets tunge Malm; men disse Guldkorn maa opsøges med pinlig Møje, medens et literært Talent vilde have formaaet at forgylde den hele Masse dermed.

Bogens Helt hører til den Klasse af Ulykkelige, som synes skabte for Livets Skyggeside og aldrig kommer til at bo i dets Sol. Der er, som Hamlet siger, foruden mange fortrinlige Egenskaber en egen «Last» i deres Natur, som standser Delenes Sammenspil. I Uhrets saa fint sammensatte Indre brister nu en lille Fjeder, nu et lille Hjul, og Værket staar for lange Tider stille. Obermann har ingen fast Sysselsættelse, ingen Virkekres, intet Fag og havner først paa Bogens sidste Sider i det Forsæt at ville optræde som Forfatter; men Læseren faar ingen ret Tro til at der paa denne Bane venter ham Held. Hvem der har bragt et nok saa lille Værk for Lyset og som husker tilbage, véd, hvilken næsten utrolig Mængde af gunstige Omstændigheder der har maattet indtræde, hvilket overordenligt Antal af smaa og store Hindringer han har maattet overvinde, hvor nøje han

har maattet passe paa Tiden, hvor ivrigt han har maattet benytte Lejligheden og Øjeblikket, hvor mange Gange han har staaet i Begreb med at opgive det Hele, hvor mange Anfald af Haabløshed og Modløshed han har besejret, blot for at naa dette ringe Maal; det ringeste levendefødte Værk indbefatter titusinde Triumfer. Og hvilken Sammenknytning af Omstændigheder udfordres ikke for at det saa ikke dør lige efter Fødselen! Ligesaa mange som for en levende Organisme. Værket maa finde ligesom et aabent Sted, i hvilket det passer ind, Interessen derfor maa ikke krydses af andre stærkere Interesser, Strømmen maa ikke gaa i modsat Retning, Talentet maa ikke overstraales af et større Talent. Det maa ikke minde om noget Tidligere, det maa end ikke ved et Tilfælde ligne noget Andet, og det maa dog paa en eller anden Maade knytte sig til noget allerede Bekendt og følge en Vej, der allerede er banet. Det maa endelig komme i den rette Belysning. Der er Værker, som uden at være blødagtige bliver blødagtige i Belysning af en samtidig Begivenhed eller samtidig Frembringelse. Der er Værker, som bliver gammeldags, Værker, som bliver fattige og ligesom blege.

Obermann vil som Forfatter neppe komme til at henhøre til en anden Klasse af Skribenter end Sénancour, dem, for hvem Hemmeligheden ved at trænge igennem er som en Art Trolddom.

Hans Breve indeholder en alsidig Fremstilling af hans Sjæleliv og Sjælehistorie. Den sidste er sammentrængt i disse Ord: «Ak, hvor Mennesket er stort saalænge det er uerfarent, hvor det vilde være rigt og frugtbart, hvis ikke Næstens kolde Blik og Uretfærdighedens kolde Vindpust udtørrede vort Hjerte. Jeg trængte til Lykke. Jeg var skabt til at lide. Hvem kender ikke de mørke Dage henimod Vinterens Komme, paa hvilke selve Morgenen bringer en Fortætning af Taagerne og kun begynder at sprede Lys ved nogle mørke Linier af en brændende Farve paa de sammenhobede Skyer. Tænk paa hint Taageslør, hine orkanagtige Vindstød, hint blege Skær, denne Piben gennem Træerne, der giver efter og skælver, hin lange Tuden, hvis sønderrivende Lyd ligner rædsomme Klager: det var mit Livs Morgen. Ved Middagstid koldere og stadigere Storme, henimod Aften tættere Mørke, og Menneskets Dag er tilende.»

For en Natur med saa tungt et Sind er hele det ordnede Liv utaaleligt. Det vanskeligste og pinligste Tidsskel i enhver ung Mands Liv, Tidspunktet, paa hvilket han skal vælge en

Livsstilling, vil være et, hvorover han ikke kan komme. Thi Valget af en Livsstilling vil sige Afkald paa den uendelige Frihed, paa den fuldstændige Menneskelighed, og Indsnevring i en Baas som Dyrets. Det er Friheden for alt Standspræg, som Kvinderne skylder en Del af deres Skønhed og af deres Køns Poesi. Standspræget er en Indskrænkning, en Latterlighed, en Endelighed. Hvorledes skulde da en Natur som Obermanns kunne vælge en Stand! Han, som paa én Gang er for dyb og for svag for det virkelige Liv, hader Intet mere end Afhængighed. Han skræmmes tilbage af Samfundsordenen: «Saa meget er vist; jeg vil ikke slæbe mig opefter fra Trappetrin til Trappetrin, indtage en Stilling i Samfundet, have Foresatte, jeg maa vise Ærbødighed, for til Gengæld at have Underordnede, jeg tør ringeagte. Intet synes mig saa latterlig dumt som denne Trinstige af Ringeagt, der strækker sig gennem hele Samfundet lige fra Fyrsten, der, som han siger, kun er Gud underordnet, til den fattigste Kludesamler, der maa vise det Fruentimmer Agtelse, som lejer ham en Straamadras for Natten.»

Han ønsker ikke at købe Retten til at befale med Pligten til at lystre. Indbegrebet af al jordisk Pine er for ham sammentrængt i Uhret. At skære sine Stemninger i Stykker efter Klokkeslet som Arbejderen, som Forretningsmanden, som Embedsmanden maa, det er ham at berøve sig selv det eneste Gode, som Livet med al dets Genvordighed byder: Uafhængigheden.

Han staar fremmed blandt sine Medmennesker, de føler ikke som han og han tror ikke som de. De forekommer ham i den Grad befængte med Overtro, Fordomme, Hykleri og selskabelig Usandfærdighed, at han gyser tilbage for at træde i Forhold til dem. Det 18de Aarhundrede var ikke udmundet i Rettroenhed, men det havde i Frankrig ikke frigjort sig fra en deistisk Gudelighed med Tro paa Menneskelivets Fortsættelse i en anden Verden. Sénancour deler ikke dets Tro, han er en rent moderne Aand; det 19de Aarhundredes videnskabelige Verdensanskuelse findes allevegne hos ham; han er en varmtfølende og overbevist Humanist og ligesaa fjern fra Troen paa en bedre Tilstand efter Døden som fra Troen paa en Gudepersonlighed.

Det religiøse Spørgsmaal drøftes i hans Breve fra mange Sider. Man vil her allerede finde den harmfulde Imødegaaen af Læren om at Ateismen udspringer af Ondskab eller slette Lidenskaber, som senere varieres i det oprindende Aarhundredes

Literatur. Med samme Ret, siger han, som den, hvormed den Bibeltroende paastaar, at kun Lidenskaberne forhindrer i at være Kristen, med samme Ret kunde Ateisten paastaa, at kun den Onde er Kristen, eftersom kun han behøver at holde sig Gøglebilleder for Øje for ikke at stjæle, lyve eller myrde, og eftersom kun han kan finde den Slutning fyldestgørende, at var der intet Helvede til, saa var det ikke Umagen værd at leve som retskaffent Menneske. Han forsøger at forklare den sjælelige Oprindelse til Troen paa den Enkeltes Udødelighed. Urolige og ulykkelige som de fleste Mennesker er, haaber de bestandig paa, at den næste Time, den næste Dag, tilsidst ogsaa et følgende Liv, skal bringe den Lykke, den Salighed, de attraar. Men, tænker han sig indvendt, denne Tro er dog altid en Trøst. Hvis den, svarer han, er en Trøst for den Ulykkelige, saa er dette mig netop en Grund mere til at anse dens Sandhed for højst mistænkelig. Menneskene tror saa gerne hvad de ønsker. Hvis en Sofist i Oldtiden havde indbildt et Menneske, at det ved i ti Dage at følge hans Lære kunde blive usaarligt, evigt ungt og deslige, saa vilde denne Tanke ogsaa smigre den Paagældendes Indbildningskraft, men ikke være sandere for det. Man indvender: Men hvor bliver Bevægelsen, Aandèn, Sjælen af, som dog ikke kan raadne? Han svarer: Naar Ilden i din Kamin gaar ud, saa forlader dens Lys, dens Varme, dens Bevægelse den, og den gaar ind i en anden Verden, hvor den bliver evigt belønnet, hvis den har varmet dine Fødder, og evigt straffet, hvis den har brændt dine Tøfler.

Sluttelig kommer han ind paa den ligeledes i senere Tider saa ofte behandlede Indvending, at den som ikke tror paa Religionens Dogmer bør tie for ikke at berøve de Andre deres Tilhold i Livet. Med Varme og Lidenskab svarer han herpaa, at hvad de dannede Klasser og Byerne angaar, findes der ikke mere Nogen, som tror paa Dogmer (man erindre, at han skriver 1801—1802), og for de lavere Klassers Vedkommende indskrænker han Spørgsmaalet paa denne Maade: Selv om det var givet, at Masserne aldrig burde og kunde rives ud af deres Vildfarelser, saa maatte det først afgøres, om Hensynet til Offenligheden giver Ret til at bedrage og om det er en Forbrydelse at sige Sandhed eller dog et Onde at Sandheden siges. Men nu viser der sig ovenikøbet allevegne i Masserne en Drift til at lære Virkeligheden at kende; det bliver tydeligt, at Troen overalt er undergravet; hvad det

gælder om, er da hurtigst muligt at godtgøre Menneskene, hvor uafhængig Forpligtelsen til at gøre det Rette er af Troen paa et følgende Liv.

Obermann hævder da, at de sædelige Love overhovedet er naturlige og ikke overnaturlige Bud, følgelig uanfægtede af Troens Sammenstyrtning. Han fremhæver paa mangfoldige Steder de fordærvelige praktiske Virkninger af Tavshedssystemet i det religiøse Anliggende, idet kun Fortielse gør det muligt, at Kvindens Opdragelse vedblivende ledes i de gamle Spor, saa hun gennemgaaende holdes i en Uvidenhed, der gør hende til Udviklingens Fjende og altfor hyppigt giver hende baade legemligt og aandeligt i hendes Skriftefaders Vold. En Sammenligning mellem Elskoven som lykkebringende Magt og den Rolle, som den spiller i Ægteskabet, bringer ham endelig til at udtale meget vidtgaaende Meninger om den i Kønssager herskende offenlige Mening og om den Rettesnor, hvorefter Godkendelse og Misbilligelse af en Kvindes Færd bliver uddelt i det civiliserede Samfund.

I disse Punkter er Obermann ganske *moderne*; ad den lige Vej følger han her de Tankespor, det forrige Aarhundrede havde angivet. I sit Følelsesliv derimod staar han den moderne Aandsretning fjernere, skønt han ogsaa her bebuder noget Kommende og Nyt; i sit Følelsesliv er han ganske *romantisk*. Ja han er sysselsat med det Romantiskes Begreb. Et Afsnit i Bogen bærer den betegnende Overskrift: «Om det romantiske Udtryk og om Schweizernes *Kuhreigen* [Alpehornsmelodi].» Han opfatter Begrebet omtrent som de tyske Romantikere samtidigt bestemte det, skønt han langt fra har bragt sine Anskuelser derom i System som de. Det Romantiske er for ham «det Eneste, der passer for dybe Sjæle og stemmer med den sande Følsomhed.» Naturen er fuld af Romantik i alle af Kulturen uberørte Landstrækninger som Schweiz; men Romantiken fortrænges, hvor Menneskehaanden allevegne spores. De romantiske Virkninger er som løsrevne Ord af Menneskets oprindelige Sprog, som ikke alle mere husker etc. Naturen er mere romantisk i sine Lyd og Toner end i sine Skuespil; det Romantiske henvender sig mere til Ørets end til Øjets Sans; den elskede Kvindes Stemme virker mere romantisk end hendes Aasyn, Melodierne fra Alpehornet giver et kraftigere Indtryk af Alpernes Romantik end noget Maleri; thi man beundrer hvad man ser, men man føler hvad man hører.

Det er interessant at iagttage, hvorledes Sénancour uvilkaar-

ligt træffer sammen med de tyske Romantikere, som han aldrig havde læst. Ogsaa disse priser bestandig Musiken som Kunsternes Kunst. Etsteds udbryder Sénancour endog, at han holder fuldt saa meget af de Sange, hvis Tekst han ikke forstaar, som af dem, ved hvilke han kan følge baade Ord og Melodi. Han siger dette med Hensyn til de tyske Sange, han hører i Schweiz, og tilføjer naivt «desuden har den tyske Betoning noget mere romantisk.» Det er forbavsende, at selv dette Træk: Sproget opfattet udelukkende som Lydmusik, et Træk, der blev saa fremherskende i Tysklands romantiske Skole, allerede er antydet hos Sénancour. Han har imidlertid en altfor forfinet Sanseevne til at blive staaende ved Musiken som den bedste Budbærer mellem det enkelte Menneske og den uendelige Natur. Paa to forskellige Steder i sin Bog fremhæver han, at en Rækkefølge af forskellig Art Vellugt indeholder en ligesaa rig Melodi, som nogen Rækkefølge af Toner kan, og ligesom Musiken fremkalder Billeder af usædvanlige Egne og Genstande*). Man maa sikkert i den franske Efterromantik gaa til Baudelaire før man finder en saa forfinet Lugtesans. Men medens denne Forfinelse hos Baudelaire er Kendetegn paa en overudviklet Sanselighed, er den hos Obermann kun den rene romantiske Jegdyrkelses Symptom; den er et Element i Følelsessvælgeriet, thi gennem Lugten som gennem Høresansen mener Sénancour at kunne opfatte Tilværelsens skjulte Harmonier; den betegner fremdeles Virkelighedsskyen og den dertil svarende forhøjede Selvfølelse; thi gennem Vellugtsansninger som gennem Toner indaandes kun en flygtiggjort Virkelighed, Tilværelsens Essens og Duft.

I sin Virkelighedssky kan Obermann ikke leve ensomt nok, han bor ene, skyr baade Byer og Landsbyer. Der er i ham den forunderligste Blanding af almen Menneskekærlighed og fuldstændig Ligegyldighed for alle det virkelige Livs Forhold. Han er saa ømtaalig, at han, der ret betegnende har Teen til Yndlingsdrik, gør sig uendelige Skrupler over sin Forfalden til Tedrikken som Stemningsmiddel. Han har følt, at Teen beroliger hans Mismod *(le thé est d'un grand secours pour s'ennuyer d'une manière calme)*, men han ringeagter enhver udvortes Pirring og Ophidselse. Han véd selv, at han i dette Punkt er meget lidt fransk; thi Franskmændene vilde, siger han træffende, hvis de

*) *Obermann* 1833 I 262, II 90.

besad Neapel, bygge en Balsal i Krateret paa Vesuv. Kun naar han er ganske ene, ganske uophidset, i taagesløre de Skove, hvor han mindes den i dette Tidsrum uundgaaelige *Ossian,* eller i Nattens Mørke f. Eks. ved en stille Schweizersø, lever han helt. Han føler ligesom samtidig Novalis, at Mørket, idet det skjuler den synlige Natur for Mennesket, driver Jeget tilbage i sig selv.

Han fortæller om en Nat, han har tilbragt ene i Naturen. «I den ene Nat,» siger han, «har jeg følt og gennemlevet Alt, hvad et dødeligt Hjerte kan indeholde af dybe Savn og dybe Sorger. Jeg har i den fortæret ti Aar af mit Liv.» Dog endnu dybere end i Mørket bliver han sig bevidst i Isverdenen oppe paa Alperne, hvor Livet udenom ham ikke blot er tilsløret som om Natten, men hvor det er stivnet og synes at staa stille,

Ret sig selv er han først, naar han fra den Schweizerdal, i hvilken han bor, stiger op paa de højeste Bjerge i den ødeste Udørk, «paa Vidderne»! med en ubeskrivelig næsten drengeagtig Glæde ser han sin Førers Skikkelse forsvinde langt borte, og nyder sin Ensomhed, medens han glemmer Menneskene og Tiden. Man se ham i disse Omgivelser:

«Dagen var hed, Synskresen taaget, Dalene fulde af Damp. Gletschernes Skær fyldte de lavere Luftlag med deres lysende Genskin; men en ukendt Renhed syntes ejendommelig for den Luft, jeg indaandede. I denne Højde ingen Uddunstning fra de lave Steder, intet jordisk Lyspunkt som forstyrrede eller delte Himlens uendelige og mørke Dybde. Dens tilsyneladende Farve var ikke mere det blege og klare Blaa, Sletternes blide Hvælving, nej Æteren tillod Synet at tabe sig i en Uendelighed uden Grænse og midt under Solens og Gletschernes Glans at søge andre Verdener og andre Sole som om Natten. Umærkeligt hævede Gletschernes Dampe sig og dannede Skyer under mine Fødder. Sneens Glans trættede ikke mere mine Øjne og Himlen blev mere mørk og mere dyb. Montblancs Sne-Kuppel hævede sin urokkelige Masse over dette graa og ubevægelige Hav, over disse sammendyngede Taager, i hvilke Vinden borede sig ind og som den løftede i umaadelige Bølger. Et sort Punkt viste sig i denne Afgrund; det hævede sig hurtigt og kom lige imod mig. Det var Alpernes mægtige Ørn. Dens Vinger var fugtige og dens Øje vildt; den søgte et Bytte, men ved Synet af et Menneske gav den sig til at flygte med et uhyggeligt Skrig og styrtede sig ind i Skyerne. Dette Skrig blev tyve Gange gentaget, men med

tørre Lyd uden nogen Efterdønnen; de lignede ligesaa mange isolerede Skrig i den almindelige Tavshed. Saa sank Alt tilbage i den fuldstændige Stilhed, som om Lyden selv havde ophørt at eksistere, og som om den Egenskab ved Legemerne at de lyder og klinger var afskaffet i Altet. Aldrig kendes Tavsheden i de larmende Dale; det er kun paa de kolde Højder, at Ubevægeligheden hersker, denne stadige Højtidelighed, som ingen Tunge kan udtrykke og som Indbildningskraften ikke naaer. Uden de Erindringer, Mennesket medbringer fra Sletterne, vilde han heroppe ikke kunne tro, at der udenfor ham gaves nogen Bevægelse i Naturen; selve Skyernes Bevægelse synes ham uforklarlig; ja lige indtil Taagernes Forandringer synes de ham blivende selv under Forandringen. Da ethvert nærværende Øjeblik forekommer ham fæstnet, har han kun Visheden om, at Minutterne følger paa hinanden, men ingenlunde Følelsen deraf. Alt synes ham evigt stivnet. Jeg vilde ønske, jeg havde bevaret sikrere Erindringer om mine Sansninger i hine stumme Egne; Indbildningskraften kan i det daglige Liv neppe genkalde sig en Rækkefølge af Tanker, som alle Omgivelser synes at fornegte og bortstøde. Men i saadanne energiske Øjeblikke er man ikke i Stand til at sysle med den Tid, som kommer, eller med andre Mennesker, kan ikke nedskrive Notitser for den og for dem. Man tænker da ikke med Henblik paa en kunstig Vedtægt eller paa den Ære, man vil høset for sine Tanker, ja ikke engang med Henblik paa det almene Vel. Man er mere naturlig, man grubler ikke for at benytte det nærværende Øjeblik, man kommanderer ikke sine Ideer, man kræver ikke af sin Aand, at den skal fordybe sig i et Stof, opdage skjulte Ting, sige Noget, som ikke før har været sagt. Tanken er ikke mere aktiv og regelbunden, men passiv og fri. Man drømmer, man hengiver sig, man er dyb uden Vid, stor uden Begejstring, energisk uden Vilje.»

Man ser ham, denne Lærling af Jean-Jacques, den energiske uden Vilje, thi Ordet passer paa Obermann, siddende ensom i Jean-Jacques' Natur. René havde udvidet Kresen af Naturindtrykkene. Istedenfor en Sø i Schweizeralperne, nogle Lunde og Skovbuketter, hvormed vi begyndte i *La nouvelle Héloïse,* gav *René* og *Atala* os de kolossale Urskove, Kæmpefloden Missisippi og dens Bifloder, den tropiske Natur i dens hele lysende og skrigende Farvepragt, dens blændende og duftende Overdaadighed. Denne Natur svarer til en Figur som René. I denne

Natur havde Chateaubriand landflygtig flakket om, og dens Præg tog han med sig. I Bjergnaturens øde Tavshed og Stumhed er Obermann paa sin Plads.

Udenfor Livet, der hvor Livet glipper, føler han sig hjemme. Kan han da holde Livet ud? Eller vil det gaa ham som Werther, at han en Dag kaster det fra sig?

Han gør det ikke, han søger sin Styrke i en stor Beslutning; én Gang for alle giver han Afkald paa Nydelse og Lykke. ‹Lad os,› siger han, ‹betragte alt det som betydningsløst, der forsvinder og forgaar, lad os i Verdens store Spil søge en bedre Lod. Af vore kraftige Beslutninger alene vil maaske en eller anden Virkning vedvare.› Han vil da vedblive at leve, men naar han beslutter sig til ikke trodsigt at lægge Haand paa sig selv, saa er det ikke af Ydmyghed, men i Kraft af en endnu højere Trods. ‹Mennesket er forgængeligt,› siger han, ‹det kan være, men lad os gaa tilgrunde under Modstand, og hvis det store Intet er os forbeholdt, lad os da ikke handle saaledes, at dette kan synes en Retfærdighed.›

Men længe varer det, inden Obermann kommer til denne Ro. Mange lidenskabelige Indlæg leverer han til Fordel for Berettigelsen af Selvmord, og man maa ikke undres over dette, thi Selvmords-Farsoten i Literaturen er endnu et af de Kendetegn, jeg har omtalt paa Individets Løsgivelse. Det er en af Formerne, den fornegtende og den grundigste, for Personlighedens Frigørelse og Løsrivelse fra hele den Samfundsorden, i hvilken den fødtes ind. Man betænke ogsaa, hvad Agtelse for Menneskelivet hine Tider kunde fremkalde, i hvilke Napoleon aarlig ofrede sin Ærgerrighed Blodofre i tusindvis. ‹Det er en Forbrydelse,› siger Obermann, ‹det hører jeg overalt, at forlade Livet; men de samme Sofister, der forbyder mig Døden, udsætter mig for den eller sender mig i den. Det er en Hæder at give Afkald paa Livet, naar Livet er godt; det er Retfærdighed at dræbe Den, som vil leve, og den samme Død, som det er Pligt at søge, naar man frygter den, den skulde det være en Forbrydelse at tilføje sig selv, naar man ønsker den. Under tusinde Paaskud, snart spidsfindige, snart latterlige, leger I med min Tilværelse, og jeg alene skulde ingen Rettigheder have over mig selv! Naar jeg elsker Livet, skal jeg foragte det; naar jeg er lykkelig, sender I mig i Døden, og naar jeg vil dø, forbyder I mig det og paabyrder mig et Liv, som jeg afskyr.›

«Ifald jeg ikke kan berøve mig Livet, tør jeg heller ikke udsætte mig for en sandsynlig Død, og alle Eders Helte er da kun Forbrydere. Den Befaling, I giver dem, retfærdiggør dem ikke. I har ikke Ret til at sende dem i Døden, hvis de ikke har havt Ret til at give deres Samtykke dertil. Ifald jeg ikke over mig selv har denne Ret til Døden, hvem har da givet den til Samfundet? Har jeg afstaaet, hvad jeg ikke besad? Hvilket vanvittigt Samfundsprincip har I opfundet, som forklarer, at jeg til min Undertrykkelse har afstaaet en Ret, som jeg ikke besad til at undslippe fra Undertrykkelsen?»

Jeg har engang for mange Aar siden i en Afhandling om den tragiske Skæbne lagt lignende Ord i Selvmorderens Mund: «Den, der sukker under Eksistensens Lidelser, kan anklagende vende sig imod sin Skæbne og sige: hvorfor blev jeg født, med hvad Ret, hvorfor spørges vi ikke? Var jeg bleven spurgt, og havde jeg vidst hvad det var at leve, jeg vilde aldrig have givet mit Samtykke dertil. Vi er Alle som Mænd. der mod deres Vilje presses til Matroser, men den Matros, der er bleven presset og uden sit Samtykke ført til Skibet, han betragter sig ikke som forpligtet til at blive derpaa; naar han ser sit Snit vil han desertere. Indvender man, at jeg har nydt det Gode i Livet, og derfor nu maa taale det Onde, da svarer jeg: De Livets Goder, den Barndommens Lykke f. Eks., som jeg nød, og ved hvis Modtagelse jeg siges at skulle have givet mit Minde til at leve, disse Goder modtog jeg, lidet anende at det var Haandpenge; derfor binder disse Haandpenge mig ikke. Jeg vil ikke bryde Skibets Mandstugt, ikke myrde mine Kammerater eller lignende, jeg vil kun det ene jeg har Ret til, Friheden, da jeg aldrig har forpligtet mig til at blive.»

Her er selvfølgelig ingen Anledning til at drøfte Spørgsmaalets Væsen. Hvorvel jeg ikke tror, at man kan anføre Andet mod Berettigelsen af Selvmord end Pligterne mod andre Mennesker, saa betvivler jeg for min Part ingenlunde, at dette Hensyn i mangfoldige Tilfælde er fuldkommen tilstrækkeligt og fyldestgørende. Iøvrigt overlader jeg ganske Moralisterne dette Spørgsmaals Besvarelse. Jeg skildrer og forklarer kun rent naturhistorisk en Sjælstilstand som faktisk har vist sig og gjort sig gældende i Literaturen. Thi *Obermann* og *Werther* er ikke de eneste Bøger fra hin Tid, i hvilke Selvmordet fremstilles eller drøftes. Atala dræber sig selv, René forhindres kun

af sin Søster Amélie, der fatter Mistanke, fra at udføre det Selvmord, han har besluttet, og vi saa, at han etsteds med næsten Schopenhauersk Livsforagt forhaaner Kjærligheden til Livet som en Mani. Selvmords-Overvejelserne er da Lighedspunkter mellem de to saa forskellige Skribenter, Chateaubriand og Sénancour, og stempler deres Hovedværker med Tidsalderens Segl.

Forfatteren af Obermann formede sin Helt i sit eget Billede; derfor er det maaske ogsaa, at han lader ham ende med den Beslutning at blive Forfatter. «Hvad Udsigt til Held vil jeg have?» siger Obermann. «Hvis det ikke er nok at sige noget Sandt og stræbe at udvikle det paa en overbevisende Maade, vil jeg ingen Lykke gøre, det er vist. Gaar kun først, I som forlanger Øjeblikkets Hæder, Selskabssalens Hæder, gaar først, alle I som er rige paa Ideer, der varer en Dag, paa Bøger, som tjener et Parti, paa Fif og Midler, som gør Effekt. Gaar først, I forføreriske og forførte Mennesker; det gør mig Intet, I glemmes hurtigt, og det er godt, at I har Eders Tid. Jeg for min Del anser det ikke for nødvendigt at blive paaskønnet i sin Levetid, med mindre man er fordømt til den Ulykke at skulle leve af sin Pen».

Sénancour har i disse Ord givet sin egen literære Trosbekendelse og varslet sin egen Skæbne. Han blev aldeles overset af sin Samtid; han blev ikke paaskønnet, imedens han levede, og det skønt han netop var stedt i den Ulykke at have sin eneste Indtægtskilde i sin Pen. Men da den romantiske Skole opstod i Frankrig, kom han til Ære. Hans simple Markblomster blev af den romantiske Kritik bundne i Buket med Chateaubriands og Fru de Staëls Passionsblomster og Roser. Og han fortjente den Opmærksomhed, han vandt. Thi han er en af Emigrantliteraturens ejendommeligste Aander, Naturdyrker som en ægte Lærling af Rousseau, tungsindig som en ægte Beundrer af Ossian, fuld af Livslede som en ægte Samtidig af Chateaubriand. Han er rent moderne i sine teoretiske Anskuelser om Religionen, Moralen, Opdragelsen og Kvindens Samfundsstilling, han er rent tysk romantisk i sit Følelsesvælgeri, sin Ørkesløshed og i den ubeskrivelige Sky, han nærer for at røre ved Virkeligheden, som skulde han brænde sig paa den; han er endelig fransk romantisk ved selve Blandingen af Frisind og overvættes Ømtaalighed, af Sværmeri og forfinet Sanselighed, en Blanding, man en Snes Aar efter i den franske Literatur

genfinder hos Sainte-Beuve under Digtermærket Joseph Delorme. Han er efter hele sit Væsen en Forgænger eller Forløber for den lange Skare af større Aander, der i det Øjeblik, han optræder, begynder deres Tog igennem Aarhundredet, og som han med sin svage Stemme varsler om og bereder Vej.

VI

Ganske samtidigt med Obermann bragte det franske Bogmarked en lille Roman, der er udsprungen af en med Sénancour's beslægtet Aandsretning, og hvis Forfatter ligeledes er en Forgænger for betydeligere Aander end han, men som besad et rigt, i højeste Grad smidigt Talent, et i fransk Poesi højst ualmindeligt Anlæg for det Fantastiske og et Mod til at slaa ind paa nye Veje, der gør, at han som Forgænger tillige er Banebryder. Forfatteren var Charles Nodier; Navnet paa den lille Bog var *Maleren fra Salzburg.*

Charles Nodier, der kun med et Par af sine Ungdomsskrifter henhører til den Gruppe af Skribenter, vi her behandler, men som forøvrigt har sin særegne Plads som fransk Romantiker lige før den romantiske Skole i Frankrig, fødtes i Besançon 1780. Faderen var en begavet og hæderlig Mand, streng som Øvrighedsperson, kærlig i sit Hjem, en erklæret Tilhænger af det 18de Aarhundredes Filosofi, og han opdrog sin Søn efter Rousseau's *Émile*'s Principer. Denne viste tidligt en forbausende Lærenemhed og mangesidige, overordenlige Evner. Kun sytten Aar gammel var han saa dygtig en Filolog, at han skrev et «Leksikon over de lydefterlignende Ord i Fransk», som af Undervisningsministeriet blev kendt værdigt til at indlemmes i Skolebibliotekerne, og atten Aar gammel var han en saa dygtig Naturkyndig, at han udgav et Værk om Insekternes Følehorn og Høreorgan paa samme Tid som han gav sin første Roman i Trykken.

Hans Barndom og første Ungdom var yderst bevæget. Tretten Aar gammel oplevede han Rædselstiden og saa Rædslerne paa nært Hold, thi hans Fader var Formand for Revolutionsdomstolen i Besançon. I 1793 frelste den lille varmtfølende og ihærdige Dreng en Kvindes Liv. En Dame i Byen havde gjort sig skyldig i at sende Penge til en af sine Slægtninge, der var udvandret til den kongeligsindede Rhinhær. Hendes Brøde var

utvivlsom, Lovens Ord utvetydige, ingen Frelse syntes mulig. Men da en Ven af Familien og Damen havde forklaret den unge Charles Nodier Sagen og han forgæves havde bønfaldt sin Fader om den Anklagedes Liv, greb han til den Udvej at true Faderen med at han vilde dræbe sig selv, i Fald Dødsdommen blev fældet. Han lagde en saadan Alvor i denne Trusel og viste saa fast en Beslutning, at Faderen i det afgørende Øjeblik gav efter, af Frygt for at miste sit Barn tog sin Romerdyd fangen og kendte den Skyldige fri. Samme Aar som dette hændte, blev han, da den Undervisning han i Besançon kunde modtage ikke var til strækkelig, sendt til Strassburg, og Tilfældet vilde, at han blev anbragt i Huset hos den bekendte og berygtede Eulogius Schneider, Elsass's bøddelagtige Regent, der snart efter udaandede paa Skafottet i Paris. De Scener, han oplevede i Strassburg, var vel skikkede til at befrugte en tilkommende Romanforfatters Indbildningskraft. Som Yngling blev han snart efter i Paris Vidne til Letfærdigheden og Fornøjelsessygen under Direktoriet, og da han i 1799 var vendt tilbage til Besançon, interesserede han sig fremfor Alt for Statsfangerne og de Mistænkte i Byen. Han blev anklaget som samfundsfarlig; en Nat blev hans Dør brudt op og hans Papirer undersøgte; man fandt kun hans Arbejder om Ordrødder og Følehorn. Men det Pirrende i Situationen fristede hans digteriske Æventyrlyst, han holdt nok af at være i Krig med Magthaverne, udsætte sig for Farer, vide sig forfulgt o. s. v. Han havde ikke og fik aldrig senere nogen politisk Overbevisning, men han sværmede for Friheden, og under alle de vekslende Regeringer i Frankrig tilhørte han bestandig Oppositionen, var religiøs under Republiken, frisindet under Kejserdømmet o. s. v. Den første Konsuls Enevælde opbragte ham, og tyve Aar gammel udslyngede han imod den sin Ode *La Napoléone*. Da man arresterede i Flæng for at finde Forfatteren, og da bl. A. Bogtrykkeren var bleven fængslet, angav Nodier sig selv og blev nu holdt nogle Maaneder i Fængsel i Paris, senere sendt tilbage til sin Fødeby, hvor han sattes under Politiets Opsigt.

Fra dette Øjeblik begyndte for Nodier en lang Række af Forfølgelser og Plagerier fra Regeringens Side, som ganske vist mange Gange var den unge Poet i høj Grad pinlige, men som paa den anden Side sikkert ogsaa ofte overdreves af hans livlige, altid virksomme Indbildningskraft. Vist er det i alt Fald, at han for at undgaa Efterstræbelser flygtede fra ét Skjulested

Jurabjergene til et andet, levede og skrev paa ubesøgte, ensomme Steder og aldrig var længe nok paa noget Sted til der at fuldende det der begyndte Haandskrift. Saaledes oplevede han i en meget ung Alder foruden alle de tidligere Indtryk, han havde modtaget af Tidsalderen, det hele Indbegreb af Landflygtighedsfølelser og Emigrantstemninger. Og det er disse Følelser og Stemninger, der danner Baggrunden for hans første digteriske Forsøg. Maleren fra Salzburg blev skrevet i Bjergene under uophørlig Vekslen af Opholdssted.

Le peintre de Saltzbourg, journal des émotions d'un cœur souffrant, suivi des Méditations du cloître er Titelen paa den oprindelige Udgave, Paris 1803. De Klostertanker, der her er givne i Tilgift til Romanen, har en vis Interesse som Udtryk for raadende Stemninger hos det unge Slægtled. De har samme Formaal som *René* at lægge et kraftigt Ord ind til Bedste for Klostrenes Genoprettelse. Det hele er en Monolog, holdt af en i egen Mening højst Ulykkelig, der jamrer over intet Kloster at finde, hvor han kunde ty ind, og som ved en lang klagende Ordstrøm naivt synes at ville godtgøre sin Adkomst som fremtidig Trappist: «Jeg, der er saa ung endnu og allerede saa ulykkelig, jeg, der med en altfor tidlig Erfaring har gennemskuet Livet og Samfundet og er fremmed for Menneskene, som har saaret mit Hjerte; jeg, der er berøvet enhver Forhaabning, som før har skuffet mig — jeg har i min Elendighed søgt et Tilflugtssted og intet fundet.» Herefter følger en lang Lovtale over Munke og Nonner, disse «Fredens Engle, der kun bad, trøstede, opdrog og plejede Syge, bragte milde Gaver, fulgte de Dødsdømte til Skafottet og forbandt Heltenes Saar.» Hvorved har dog disse Guds Mænd og Kvinder kunnet paadrage sig den rasende Forfølgelse, der er enestaaende i Fanatismens Aarbøger! Hvor er det muligt, at det 18de Aarhundredes Lovgivere har kendt det menneskelige Hjerte saa slet, at de ikke har forstaaet eller anet et eneste af de Tilfælde, for hvilke Religionen har opfundet Klostrene:

«Her staar et helt Slægtled, hvem de politiske Begivenheder har givet den Opdragelse, der blev Achilles til Del. Vi er blevne nærede med Løvemarv og Løveblod; og nu, da en Regering, som ikke overlader noget til Tilfældigheden og som bestemmer Fremtiden [ɔ: Napoleons Regering, mod hvilken allerede disse Udtryk var dristige], nu da denne Regering har sat Skranker

for den farlige Udvikling af Ungdommens Evner og har sagt til den: Hertil og ikke længer! — er man nu klar over, hvad saa megen ubrugt Lidenskab og undertrykt Kraft kan fremkalde for sørgelige Begivenheder, eller over, hvor mange Fristelser til Brøde et stormfuldt Hjerte har, i hvilket Sorg og Livslede raader? Jeg erklærer det med Bitterhed, med Rædsel: Werthers Pistol og Bøddelens Økse har allerede ryddet op iblandt os. Denne Slægt rejser sig og forlanger Klostre af Eder.»

Et ydmygt og følsomt Forlangende ganske vist af en Slægt, der betegner sig som opnæret ved Løvemarv! men man føler Trodsen bag den ydmyge og ikke bogstaveligt mente Fordring. Det utaalmodige Tungsind griber paa Slump efter et Dulmemiddel mod sin Smerte.

I en Fortale, som Nodier i Aaret 1840 føjede til sin Bog, udtaler han sig om de Tidsomstændigheder, der fremkaldte den. Direktoriets Regering, siger han, var alt andet end følsom. Drømmeriets og Lidenskabernes Sprog, som Rousseau tredive Aar tidligere havde skaffet en forbigaaende Yndest, var anset for latterligt ved Aarhundredets Slutning. Anderledes var det i Tyskland «dette vidunderlige Tyskland, det sidste Fædreland for Europas Poesi, den fremtidige Vugge for et tilkommende kraftigt Samfund, hvis der ellers endnu kan skabes et Samfund i Europa, og Tysklands Indflydelse begyndte da at gøre sig gældende hos os .... Vi læste Werther, Goetz von Berlichingen og Karl Moor.»

Helten i Nodiers Bog er støbt over Werthertypen, han er tyve Aar gammel, han er Maler, han er Digter, han er fremfor Alt Tysker. Men rigtignok staar denne matte og udviskede Afstøbning uendeligt tilbage for Originalen. Charles — han bærer Nodiers eget Navn — er Emigrant; af politiske Grunde udvist af Bayern og erklæret fredløs; to Aar har han tilbragt flakkende om i Europa som en rastløs Flygtning, i to Aar har han levet Nodiers eget Liv. Kun én Følelse har opretholdt ham, Kærligheden til en Pige, som bærer det poetiske Navn: Eulalia; han vender tilbage og — hører det I Himmelske! — Eulalia er troløs, Eulalia har ægtet en Anden. Den forraadte Elsker kan ikke modstaa sin Tilbøjelighed til at omkrese hendes Opholdssted. En Dag møder han hende og — o Skæbne! — Eulalia, som i den lange Tid ikke har hørt fra ham og som har modtaget en falsk Efterretning om hans Død, har kun med Taarer, kun af Lydighed mod en Moders Vilje, endelig paa Grund af en

svag Lighed, den unge Frier havde med Charles, ægtet denne, en Hr. Spronck, der, som det viser sig, er et af de ædleste Mennesker. Herover Werther-Klager, Werther-Stemninger o. s. v., dog Alt i en i Sammenligning med Werthers højst nedstemt Tonart. Charles hengiver sig til vemodige Erindringer: Her saa han hende første Gang, her følte han de første mørke Anelser om Fremtiden, her glemte han i sin Henrykkelse over at se hende sit Papir, sine Blyanter og sin *Ossian*; her, hvor Træerne nu er omhuggede, havde han fordum besluttet at lade sin kære Werther begrave og nu føler han Lyst til her at grave sin egen Grav. Werther har nemlig været Charles's Ven og man ser, at han har taget ham til Mønster. Kun i et Punkt er Charles kraftigere og mere mandig end Werther, det er i hans Udbrud af Harme over de Hindringer, der stiller sig mellem hans Elskede og ham:

«Hvorfor vovede jeg ikke at slutte hende i mine Arme, at gribe hende som et Bytte, føre hende langt bort fra Menneskene og erklære hende for min Hustru for Himlens Aasyn! Eller hvis selve denne Attraa er en Forbrydelse, hvorfor er den da saa inderligt sammensmeltet med Følelsen af min Tilværelse, at jeg ikke kan opgive den uden at dø? En Forbrydelse, sagde jeg! I Barbariets Tid, i Uvidenhedens og Trældommens Dage har et eller andet Menneske af Hoben fundet paa at skrive sine Fordomme ned og har sagt: Der har I Love. Hvilken Forblindelse af Menneskeheden! hvilket foragteligt Skuespil at se saa mange Slægter styrede af en længst afdød Slægts Fordomme og Luner!»

Højst pudsig tager umiddelbart herefter en lang højtidelig Forherligelse af Messiaden sig ud, øjensynlig foraarsaget af andre, men ganske uligeartede Mindelser om Werther. «O guddommelige Klopstock! udbryder Charles, med hvilken Pragt samler du ikke alle Poesiens Vidundere for vore Øjne, hvad enten du indfører os i den Højestes Raad, hvor de førstefødte blandt Englene lovsynger Himmelens Hemmeligheder eller hvor Kerubinerne i hellig Andagt dækker deres Aasyn med deres Guldvinger.» Springet er stort fra hine oprørske Talemaader til denne fromme Henrykkelse. Men selve denne Blanding af revolutionære Tilbøjeligheder og romantiske Tilløb, som i enhver anden Tidsalder vilde synes forrykt, er i Emigrantliteraturen langt fra at overraske; den genfindes hos alle Forfatterne; den optræder hos Chateau-

briand som satanisk Katolicisme, hos Sénancour som følsom og romantisk Ateisme, her som Oprør mod Samfundsordenen, der forenes med Sværmeri for Messiaden; Blandingens Beskaffenhed er forskellig, men Grundtrækket er det samme overalt.

Det viser sig nu i Romanen, at Eulalias Ægtemand ikke er lykkeligere end hendes ulykkelige Elsker. Han har mistet sin Ungdomselskede ved Døden og kan aldrig glemme dette Tab, end ikke ved Eulalias Side; han er Vidne til Charles' og Eulalias Kærlighed, og for ikke at staa dem i Vejen, tager han Gift og dør efter at have bedet de Elskende om Forladelse for den Genvordighed, han ufrivilligt har voldt dem «ved sit usalige Liv». Det er umuligt at forestille sig en føjeligere Ægtemand. De Elskende viser sig imidlertid ikke mindre ædle end han; Eulalia er særlig for højhjertet til at ville benytte sig af et saa sørgeligt Dødsfald. Hun gaar i Kloster og Charles drukner sig i Donaufloden. To Selvmord og en Selv-Indespærring i Nonneklostret er i hin Tid den regulære Afslutning.

Saa lidet betydende denne Roman nu end er som Aandsværk, saa interessant er den som historisk Vidnesbyrd. Det varede kun kort, før Nodier hævede sig over det Udviklingstrin, hvorpaa han stod som dens Forfatter. Vi vil genfinde ham paa højere Udviklingsstadier af den franske Literatur. Ingen har hyppigere skiftet Ham end han, og Sommerfuglen er skønnere end Larven.

VII

Den, der i Literaturens Historie bevæger sig fra en Variant af et vist Tidsrums Type til en anden, bærer sig tilnærmelsesvis ad som Naturforskeren, der forfølger en og samme Grundforms Omdannelse, f. Eks. Armens til Ben, til Pote, til Vinge, til Luf igennem forskellige Arter i Zoologien. Den næste Variation af Grundtypen, der forekommer mig værd at studere, er Benjamin Constant's *Adolphe*, Helten i den berømte politiske Forfatters eneste poetiske Værk. Adolphe er mindre glimrende end René, mindre forsagende end Obermann, men han fremstiller den samme urolige og utilfredse Slægt. Ogsaa han er i Familie med Werther, men han er Barn af Skuffelsens Tidsalder ligesom René. *Adolphe* udkom først efter Kejserdømmets Fald, men den

blev skreven eller i ethvert Tilfælde anlagt i Aarhundredets allerførste Aar. Bogen staar, ligesom hine andre Bøger, der er i Slægt med Rousseau paa Følelsessiden og har taget Arv efter ham, i den skarpeste Modsætning til Herredømmet i Frankrig Hvad der i Paris regerede, det var Tallet og Sabelen, i Literaturen den klassiske Odestil og den nøjagtige Videnskabelighed; her er det Følelser og Grublerier over et Følelsesliv.

Benjamin Constant de Rebecque fødtes i Lausanne 1767 af protestantiske Forældre. Hans Fødsel kostede Moderen Livet; hans Fader var en kold og verdensklog Mand af samme Art som Faderen i *Adolphe*. Han var fra Barndommen af aldeles ualmindeligt udrustet. Naar man i *Adolphe* maaske ikke ganske forstaar den overordenlige Tiltrækning, Helten udøver, ligger det i, at Constant, der benyttede Erindringer af sit eget Liv til Bogens Komposition, synes at have undset sig ved at frémhæve Heltens fængslende Egenskaber for stærkt. Men Adolphe er i den Grad Constant selv, at man saa at sige først fatter denne Types Tilblivelse, idet man studerer Forfatterens Ungdom.

Han havde Ynde og Finhed, tidligt en skemtende Selvironi, og en stormfuldt pulserende Modtagelighed for Indtryk, som var des mærkværdigere, fordi den var forenet med en spirende Blaserthed. En Trang til stærke Sindsbevægelser forenedes hos ham med en Gave til at sætte sig ud over sine Sindsbevægelser. Han udviklede allerede som Yngling Evnen til at halvere, fordoble og spotte sig. Han kunde udbryde: «Jeg morer mig over alle disse Forlegenheder, hvori jeg befinder mig, som om de var en Andens» og naar han var vred havde han Yndlingsvendinger som denne: «Jeg raser, jeg gaar fra Forstanden af Raseri, men i Grunden er det Hele mig ganske ligegyldigt».

Der blev ikke sparet nogen Omhu paa at give den opvakte og aandrige Yngling en Opdragelse, der svarede til hans Anlæg. Han sendtes først til Universitetet i Edinburgh, hvor han knyttede Venskabsforbindelser med en Kres af unge fornemme Englændere og Skotter, der næsten alle senere blev berømte eller bekendte Mænd. Derfra kom han til det stille og fredelige Universitet i Erlangen, hvor Grunden lagdes til hans Indsigt i tyske Forhold og tysk Literatur og hvor hans græsk-romerske Dannelse fuldendtes. De gamle græske Republikers Statsforhold interesserede ham her som i Edinburgh endnu mere end deres Poesi.

Den bedste Kilde til Kundskab om hans Udviklingstrin og

Stemninger i den første Ungdom afgiver hans Breve til Fru de Charrière, en fritænkersk, fintbegavet Schweizerforfatterinde, hollandsk af Fødsel, men fuldstændigt forfransket, der var mere end 40 Aar gammel, da Constant i sit tyvende Aar traadte i Forbindelse med hende. Det var i denne Dames Hus at han, siddende ved det samme Bord, hvorved hun skrev, 19 Aar gammel begyndte sit store Værk om Religionen, med hvilket han syslede næsten hele sit Liv og som uophørligt blev omarbejdet eftersom hans Anskuelser vekslede og fik bestemtere Form. Tredive Aar senere fuldendte han det i den Tid, som Talerstolen i Kammeret og Spillehusene i Paris levnede ham til Virksomhed af anden Art. Men hos Fru de Charrière blev det begyndt; og sindbilledligt og betegnende nok: det første Afsnit skrev han paa Bagsiden af en Pakke Spillekort, og alt som han skrev Kortet fuldt, skød han det over til sin Raadgiverinde. I Breve til denne paalidelige og hengivne Veninde udtaler Constant sig som Yngling med fuldstændig Aabenhed, og man kan her se hans Følelses- og Tankeliv i dets oprindelige Form og med dets tidligste Præg. Dette Præg er det 18de Aarhundredes, kun at dettes Begejstring for visse Tankefostre fattes og en god Del Tvivlsaand er kommen til. Han skriver:

«Jeg føler mere end nogensinde Altings Intethed, hvorledes Alt lover og Intet holder, jeg føler hvormeget vore Kræfter staar over vore Vilkaar, og hvor ulykkelige dette Misforhold maa gøre os. Mon ikke Gud, Ophavsmanden til os og vore Omgivelser, er død før han har faaet endt sit Værk, saa at Altet egenlig er et *opus posthumum?* Han havde de smukkeste og største Forsætter af Verden og de største Midler til at udføre dem. Han havde allerede sat flere af disse Midler i Bevægelse, ligesom man rejser Stilladser for at bygge, og midt under dette Arbejde er han saa død. Nu er da Alting opført med Hensyn til et Maal, som ikke mere eksisterer, og vi i Særdeleshed; vi føler os bestemte til Noget, hvorom vi ingen Forestilling kan gøre os. Vi er som Uhre uden Skive eller Visere, hvis Hjul, som ikke mangler Forstand, drejer sig til de er opslidte, uden at vide hvorfor og stedse sigende: Jeg drejer, altsaa har jeg et Maal. — Farvel kære og aandfulde Hjul, som har det Uheld at staa saa højt over det Uhrværk, af hvilket De er en Del og som De forstyrrer! Uden Selvros: det er ogsaa mit Tilfælde.»

Et andet Sted siger han: «O hvor Fyrsterne er ædelmodige

og højmodige; der har de nu igen udstedt en Straf-Eftergivelse, hvorfra Ingen er udelukket uden alle de, som har gjort Oprør. Det minder mig om en Salme, der forherliger den jødiske Guds Bedrifter. Han har dræbt dem og dem; thi hans guddommelige Godhed varer evigt; han har druknet Farao og hele hans Hær; thi hans guddommelige Godhed varer evigt; han har slaget alle Ægypternes Førstefødte med Døden; thi hans guddommelige Godhed o. s. v. o. s. v.»

«De synes mig ikke demokratisk. Jeg tror som De, at der paa Bunden af Revolutionsmændenes Sjæle er Svig og Raseri. Men jeg holder mere af Svig og Raseri, der omstyrter Fæstninger og afskaffer Titler og andre Dumheder af den Art, og som sætter alle de religiøse Drømmerier paa lige Fod, end af den Art Svig og Raseri, som vil bevare og helligvie hint elendige Misfoster af Jødernes barbariske Dumhed, podet ind paa Vandalernes barbariske Uvidenhed.»

«Jo mere man tænker over det, des mere opgiver man at begribe et *cui bono* (et til Fordel for hvem?) i denne Taabelighed man kalder Verden. Jeg forstaar hverken Maalet eller Bygmesteren eller Maleren eller Figurerne i denne Laterna magica, af hvilken jeg har den Ære at udgøre en Del. Vil jeg forstaa det bedre, naar jeg engang er forsvunden fra denne trange og mørke Klode, paa hvilken det morer jeg véd ikke hvilken usynlig Magt at lade mig danse med eller imod min Vilje? Det véd jeg ikke. Men jeg er bange for, at det forholder sig med denne Hemmelighed som med Frimurernes, der kun i de Uindviedes Øjne er noget værd.»

Man vil efter at have læst disse Brudstykker ikke undre sig over, at hin Bog om *Religionen*, der ved Aarhundredskiftet var anlagt og bestemt til fra et protestantisk Standpunkt at udføre samme Bedrift som Chateaubriand samtidigt iværksatte fra et katolsk Udgangspunkt: nemlig at genindføre den religiøse Aand i Frankrig, i sit oprindelige Udkast havde et ganske andet Præg end den senere fik. De første Afsnit af den, der blev skrevne ganske paa det 18de Aarhundredes Vis, vilde, hvis de forelaa trykte, i Constants Liv betegne nøjagtigt det samme Udviklingstrin som Bogen om *Revolutionerne* betegner i Chateaubriands. Som Værket nu i sin endegyldige Form tilhører den franske Literatur, udmærker det sig ved en rolig, lidenskabsløs Stil, et fordomsfrit Blik og en for Datiden ikke almindelig Lærdom. Men

det lider til Gengæld under en fuldstændig Mangel paa Varme og under en gennemgribende Halvhed i sit Princip.

Dets Grundtanke er følgende: Alle de tidligere Opfattelser af Religionens Væsen har været ufuldkomne. En Skole af Forfattere, der betragter Religionen som ad Fornuftens Vej utilgængelig for Mennesket og som meddelt én Gang for alle ved guddommelig Aabenbaring, søger blot at føre Religionen tilbage til dens oprindelige Form. En anden Skole, der med Rette er bleven forfærdet over de Onder, Utaalsomhed og Trosraseri frembringer, har i Religionen kun set en Vildfarelse og har søgt at grunde Sædelæren paa en rent jordisk Grundvold. En tredje har troet at kunne holde en Mellemvej ved Antagelsen af noget, som den betitler den naturlige Religion eller Fornuftreligionen, og som kun bestaar af de reneste Dogmer og de simpleste Grundbegreber. Men ogsaa denne Skole har som de to nysnævnte troet, at Mennesket kunde naa den ubetingede Sandhed og at Sandheden følgelig var en og uforanderlig; hvem der troede mindre end Skolen, stemplede den som ugudelig, hvem der troede mere end den som kirketroende og overtroisk. Constant vil i Modsætning til alle disse tre Skoler betragte Religionen som fremskridende, idet han gaar ud fra, at den religiøse Følelse er en til Grund liggende Kendsgerning i Menneskesjælen og kun dens Former forskellige og modtagelige for stedse større Fuldkommenhed. Man mærker, at han har læst Lessings *Menneskeslægtens Opdragelse*; men endnu mere beslægtet end med Lessing føler han sig dog med sine Samtidige: Kreuzer og Görres. Han forstaar eller paaskønner øjensynligt ikke Lessings fine og dog saa dybe Ironi; de romantisk-protestantiske Genoprettelsesforsøg betager ham derimod med Samtidighedens hele Magt og han tilegner sig af dem Alt, hvad han som liberal fransk Politiker og omvendt Voltairianer kan bruge. Han vil ikke paa nogen Maade vide af den Utaalsomhed og Forfølgelseslyst, der bryder saa voldsomt frem hos en Lamennais (i Bogen om Ligegyldigheden for det Religiøse), han vil ikke vide af en verdslig Pavemagt eller af nogensomhelst Forening af gejstlig og verdslig Myndighed (som De Maistre eller Chateaubriand), men han indbilder sig i «den religiøse Følelse» at have fundet en Art sjæleligt Grundelement, der ikke paany lader sig opløse, han mener, at den er uforanderlig og almen, ɔ: baade udbredt over hele Jorden og hævet over Forvandling gennem Tiderne — en Anskuelse, der

ikke lader sig forene med en dybere Sjælegranskning — og det er paa denne Følelse at han grunder sit hele bibeholdende System. De kildne Spørgsmaal gaar han, saavidt det er ham muligt, uden om; han vil f. Eks. ikke afgøre, om Menneskeheden har begyndt med en vild eller med en paradisisk fuldkommen Tilstand, og hævder udtrykkeligt, at naar han indleder med Skildringen af den laveste Fetisjdyrkelse, gør han kun dette for Ordenens Skyld og vil ikke dermed negte, at dette ufuldkomne Stade kan have været Følgen af et Fald; tvertimod, denne Antagelse forekommer ham sandsynligst. — Faa Bøger er hurtigere blevne forældede end dette Skrift, og det har nu kun en historisk Interesse ved den for Tidsalderen, da det blev udført, typiske Usikkerhed og Halvhed.

I de første Aar af den franske Revolution blev Constant ansat i Brunsvig som den regerende Hertugindes Kammerjunker. Han hørte her Revolutionen omtale med den Blanding af Rædsel og Afsky, der f. Eks. kommer til Orde i Goethes uheldige Skuespil *Der Bürgergeneral*; men det var ham ikke vanskeligt at danne sig en selvstændig og fordomsfri Anskuelse af Revolutionens Betydning. Iøvrigt synes hans Tid her som senere at have været stærkt optaget af skiftende Kærlighedsforhold. Han har selv i Spøg betegnet *Sola inconstantia constans* (kun stadig i Ubestandighed) som sit Valgsprog. Han giftede sig — nok nærmest af Kedsomhed — her i Brunsvig, og lod sig skille efter Hvedebrødsdagene. Derpaa forelskede han sig i en Dame, der laa i Skilsmisseproces med sin Mand og vendte for hendes Skyld senere tilbage til Brunsvig. Hendes Pigenavn var Charlotte v. Hardenberg og hun blev mange Aar senere Constants anden Hustru. I Brevene til Fru de Charrière fra dette Tidsrum viser han sig ligesaa formaalsløs og livstræt som skarpsindig og aandfuld. Han gør sig lystig over sine dumme og smaalige Omgivelser, over sig selv, ja en Tid lang over sin Følelse for sit Hjertes Dame, indtil han en skøn Dag meddeler, at han vil ophøre med Spotterier derover, da han ikke anser en saadan Spot for tilladelig. Et Holdepunkt og Midtpunkt havde hans Liv endnu ikke fundet.

Da indtraadte i Slutningen af 1794 en afgørende Vending i Constants Levned. Han lærte Fru de Staël at kende, og det viste sig, at af disse to Aander var ingen i Stand til at frembringe det Højeste, den formaaede, uden ved den andens Befrugtning. Benjamin Constant var da 27, Fru de Staël 28 Aar

gammel. Han var lige ankommen til Paris, hvorhen hans Ærgerrighed længe havde kaldt ham, men som han nu for første Gang saa og hvor han indførtes i adskillige af de første Krese, hos Fru Tallien, Fru de Beauharnais og Fru de Staël. Han gjorde sig bemærket baade ved sin Skønhed og sine overlegne Evner. Med sin friske Hudfarve og sit lange lyse Haar lignede han en ung Nordbo, men hans Vid var klart og ganske fransk og hans Dannelse alment europæisk. Han gjorde et Indtryk paa Frankrigs da mest begavede Kvinde, som aldrig nogensinde blev udslettet, selv da Livsforholdene fjernede dem mest fra hinanden, og snart var det ingen Hemmelighed mere, at Fru de Staëls Beundring var gledet over i lidenskabelig Kærlighed. Hun meddelte den unge tilkommende Statsmand sin Tillid til den politiske Frihed, sin Begejstring for den Enkeltes Rettigheder og en Forfatning, der sikrede dem, og gennem et luende Pust fra hendes Ildhu besjæledes han af hendes Foretagelsesaand og hendes Tro paa Ordets og Handlingens Magt til trods alle Skæbne-Teorier at gribe ind i Virkeligheden og omforme den. Til Gengæld synes Forholdet til ham ved at bringe hende paa Kant med Samfundet at have beriget hende med Hovedsummen af de Lidenskaber, Følelser og stridbare Tanker, der udgør Kærnen i hendes digteriske Frembringelser.

I Fru de Staëls Hus traf Constant en Hærskare af fremmede Diplomater, misfornøjede Bladskrivere og plansmeddende Kvinder, der i første Øjeblik indtog ham mod Konventet. Snart dannede han sig imidlertid sin Overbevisning, han gendrev selv sine første Bladartikler og sluttede sig, mere radikal end sin Veninde, til «Patrioternes» Parti imod de saakaldte Moderate, hos hvem han intet Maadehold fandt. 1795 tilbragte han efter Indbydelse af Fru de Staël paa hendes Gods Coppet i Schweiz; Aaret efter skilte hun sig fra sin Mand.

Da i 1799 Bonaparte som Førstekonsul gav Frankrig en Forfatning, i hvilken en svag Skinfrihed skulde skjule Eneherredømmet, udnævnte han Constant, der tidligere havde været blandt hans varme Beundrere, til Medlem af Tribunatet. I denne Egenskab førte Constant med nogle faa Meningsfæller den hæderfulde Kamp mod Bonapartes Enevolds-Planer, der henledede hele Europas Øjne paa ham og som vakte den heftigste Forbitrelse hos Førstekonsulen. I Aaret 1802 sagde denne om Constant og hans Venner de bekendte Ord om de fem eller seks Metafysikere i

Tribunatet, der fortjente at kastes i Vandet, og kort efter lod han dem ved en underdanig Flertalsafstemning fjerne. Da Fru de Staël paa samme Tid begyndte heftigt at bekæmpe Bonapartes Stræben efter Enevælden og da hendes Fader, den berømte Necker, skarpt advarede mod hans Politik, lod han hende udvise af Frankrig. Da Constant fulgte hende til Coppet, forbød han ogsaa ham at vende tilbage. I Maj 1802 var Fru de Staël bleven Enke. I Forening med Constant berejste hun i 1803—4 Tyskland, og det synes som om hun i sin sværmeriske Kærlighed har ventet at Constant vilde ægte hende. Han har imidlertid øjensynligt ikke gengældt hendes Følelser, han skuffede hende af Medynk og Svaghed, skjulte hende. at han stod i bestandig Brevveksling med Charlotte v. Hardenberg og har formodenlig under et Paaskud forladt hende for at rejse til Weimar, hvor han i 1804 bearbejdede Schillers *Wallenstein* paa Fransk. Det blev ikke Constant, men A. W. Schlegel, der (som Huslærer for hendes Børn) ledsagede Fru de Staël til Italien paa den ved *Corinna* berømte Rejse, hun foretog dertil i 1805. I Sommeren 1808 lod Constant sig hemmelig vie til sin Charlotte, og saa lidet havde Fru de Staël da opgivet ham, at det kom til de heftigste Scener, da hun uformodet traf det nygifte Par i Nærheden af Genf. Hun gav sin Skinsyge Luft med saadan Hensynsløshed, at Charlotte i sin Fortvivlelse gjorde et — dog mislykket — Forsøg paa at dræbe sig ved Gift. Saa stor var hendes Magt over Constant imidlertid endnu, at han forlod sin Frue og for nogen Tid fulgte Fru de Staël til Coppet.

Nu følger nogle Aar, hvor Benjamin Constant lever i tilbagetrukken Stilhed i Göttingen, sysselsat med nye Forstudier til sit Værk om Religionens Oprindelse og Udviklingshistorie; da bragte Napoleons Nederlag i Aaret 1813 ham til paany i Forbindelse med Fru de Staël at gribe ind i den politiske Tankestrid og, ved Hjælp af sin Venindes Forbindelser ved det russiske, preussiske og svenske Hof, tillige i Handlemaaden mod den slagne Enevoldshersker. I Bernadottes Følge drog han ind i Paris, og skønt han var Talsmand for Kongedømmets Genoprettelse stræbte han ivrigt at redde hvad der af forfatningsbestemte Friheder kunde reddes. Han udgav sine mesterlige Smaaskrifter om Pressefrihed, Ministeransvarlighed o. s. v. og valgtes til Folkerepræsentant. Det er bekendt, hvorledes straks derefter hans blinde Forelskelse i Fru de Récamier bragte ham til at

optræde med en Voldsomhed imod Napoleon lige efter dennes Tilbagekomst fra Elba, der gav hans Udnævnelse til Statsraad under de 100 Dage og hans Tilslutning til Kejserens sidste Forsøg paa at give Frankrig en Art Selvstyre, Præg af et Forræderi. Man maa dog ikke dømme Constant som Politiker efter denne uheldige Episode. Under Bourbonernes Kongedømme, ja endog under de første Aar af Julikongedømmet var han, som ikke mindre bekendt, den haardnakkede og i højeste Grad veltalende Fører for den frisindede parlamentariske Opposition. Han udmærkede sig aldrig ved Karakterrenhed, men han havde højhjertede Opsving. Da han i Aaret 1830 fik et Brev fra en af sine Venner, hvori der stod: «Her spilles et frygteligt Spil, vore Hoveder er i Fare, kom og bring os Deres!» vaklede han intet Øjeblik, men kom og tog uforfærdet Julirevolutionens Parti. Faa Maaneder derefter modtog han saa, skønt Fører for Oppositionen — for at dække sin Spillegæld — 100,000 Francs af Louis-Philippe. Constant var en stor Dialektiker; ingen Sandhed, plejede han at sige, er fuldstændig, saalænge man ikke tager dens Modsætning op i den. Det lykkedes ham at fuldstændiggøre mangen Sandhed. Han forvandt aldrig det Stempel, som den Tidsalder, i hvilken hans tidligste Ungdom falder, satte paa ham. Den samme Dobbelthed. der findes hos hele denne Slægt, men som hos andre Medlemmer af den er en Bi-Egenskab, har givet hans Væsen dets gennemgribende og særegne, men splidagtige Grundtræk.

Denne Mands betydningsfuldeste Ungdomsarbejde fortjener at studeres. I *Adolphe* findes følgende Udvikling: «Hvad der overrasker mig er ikke, at Mennesket trænger til en Religion; hvad der undrer mig er, at det nogensinde tror sig stærkt nok, tilstrækkeligt i Ly for Ulykken, til at vove Forkastelse af nogen; det burde, synes jeg, i sin Svaghed være tilbøjeligt til at paakalde alle; thi er der i det tætte Mørke, som omgiver os, noget Lysskær, som vi kunde ville støde tilbage? er der, midt i den Hvirvel, som river os med sig, nogen Gren, som vi skulde vove at vægre os ved at klamre os til?» Man føler, at Forfatteren er vissere paa at Hvirvlen end paa at Grenen findes. Den Form, hvorunder Religionen her anbefales, er en saadan, hvorunder Religionsløsheden skimtes og bag den et Dyb af Tungsind.

Forklaringen ligger nær. Der laa i hin Tid en Reaktion mod Voltaire i Luften, den som i sit Princip var angivet af

Rousseau, den tilbagetrængte, aldrig adspurgte, stedse overhørte Følelses Tilbageslag. Der var en halvt ubevidst Stræben i Sindene efter at genoprette den Ligevægt mellem Menneskesjælens Evner og Magter, som var bleven forstyrret ved den kritiske Forstands Enevælde — og denne halvt ubevidste Tendens sporedes endog som en indre Drivfjeder hos de Naturer, der efter deres hele Anlæg var rene Ætlinge af Voltaire og som, hvis de var komne tredive Aar tidligere til Verden, var blevne hans mest ubetingede Meningsfæller og Værkfæller. Voltaire havde jo ikke blot været kritisk, men var, tvungen af Tidernes Ugunst og behersket af sit ustyrlige Vid, blevet angribende. Det havde for ham gældt om med alle Vaaben, endog med forgiftede, at komme de rent ydre, plumpe Myndigheder tillivs, som paa hans Tid hindrede, ja umuliggjorde menneskeværdige Tilstande. Nu var alle hine Myndigheder faldne og Slægten savnede en Autoritet. Der gives indre Autoriteter. Det Sande, det Rette, det Gode er saadanne. Men de begejstrede Forsøg paa at indføre og befæste saadanne frie Statsindretninger, der uden Paaberaabelse af nogen for Fornuften ikke gennemsigtig Myndighed kun vilde virkeliggøre disse Idealer, var jo havnede i Lovløshedens Raahed. Hvad Under da, at ikke blot mangen Enkelt af Massen famlende greb efter en Planke fra Vraget af de engang saa kraftige politiske og religiøse Systemer, men at ogsaa et Flertal af de bedst Begavede kom til at optræde som Forkæmpere for Autoriteter, dels gejstlige, dels verdslige, som de selv kun støttede for Principets Skyld, men med halv eller ingen Tro og med stedse vaklende Tillid.

Vaklende var Tilliden af den simple Grund, at det for dem som ægte Sønner og virkeligt fremragende Sønner af det unge 19de Aarhundrede var umuligt med oprigtig Tro at støtte sig til en Stamme, som deres Fædre havde oversavet. Deri ligger det, at Chateaubriands Tro paa Legitimiteten er ligesaa løs som Constants Tro paa Religionen i Almindelighed. Man var ilde tilmode. Det gamle Hus var afbrændt. Man havde endnu ikke begyndt at opføre det ny. Historiens Gang førte det med sig, at man istedenfor kækt at forsøge derpaa, tyede ind i den gamle Bygnings Ruiner og begyndte at sammensanke og paany at opmure dens usle og halvforbrændte Materiale. Under dette Foretagende følte man sig da uophørlig fristet til Idrætter, som laa

ganske udenfor Planen; thi snart fristedes man til at gribe helt nyt Materiale, som man blandede med det gamle for at give Bygningen Fasthed, snart stod man i Begreb med helt at opgive det utaknemmelige Arbejde, man havde for, og gav da i Fortvivlelse de genopførte skøre Mure et Spark, saa Stenene sprang imellem hverandre. Ingen Gruppe af samfundsbevarende Forfattere har vel nogensinde ført en mere lidenskabelig Polemik mod Samfundet, saaledes som det er ordnet paa det Nedarvedes Grund, end netop Emigrantliteraturens. En Anklage mod Samfundet er da ogsaa det egenlige Livsprincip i Benjamin Constant's Roman *Adolphe.*

Adolphe er en Kærlighedshistorie, der ved sin Fremstilling af Forholdet mellem Samfundet og Individet danner det fuldstændige Modstykke til *Werther.* I *Werther* stiller ydre og derved ogsaa indre Hindringer sig i Vejen for Foreningen af et sammenhørende Par. I *Adolphe* tvinger ydre og derigennem ogsaa indre Hindringer to Væsener, der er forenede, fra hinanden. *Werther* fremstiller Samfundets og allerede indgaaede sociale Forpligtelsers Magt til at forhindre en erotisk Forening. *Adolphe* skildrer Samfundets og den offenlige Menings Magt til at opløse personlige Forpligtelser og splitte et længe bestaaende Kærlighedsforhold. Begge Bøger i Forening giver et dobbeltsidigt Billede af Samfundspavens Magt til at binde og løse. Men medens *Werther* er typisk for hin førrevolutionære, kraftigt fremstormende Slægt, som dens Digter tilhørte, svarer *Adolphe* nøje til det nye Aarhundredes første franske Generation.

Adolphe fremstiller ikke, som tidligere Kærlighedshistorier, Elskoven alene i dens første Opvaagnen i skuffende Forhaabningers Morgenrøde, men den leverer dens hele Levnedsløb, skildrer dens Vækst, dens Styrke, dens Hensygnen, dens Død, ja den forfølger den over paa den anden Side af Graven, og viser, til hvilke Følelser den forvandles. Saaledes er *Adolphe* mere endnu end *René* Historien om den Enkeltes Udrivelse af en Vildfarelse og Fremstilling af Skuffelsens Kval. Det er selve Livets Blomst, som her bliver berøvet sine Blade, et for et, og paa det Omhyggeligste botaniseret. Ogsaa i denne Henseende danner Bogen den skarpeste Modsætning til *Werther.* I Sammenligning med den er *Werther* naiv. Det er den Blomst, hvis Duft bliver en dræbende Gift for Werther, som Adolphe koldblodigt piller fra hinanden. — Kostymet er endnu engang skiftet; den

blaa Kjole og den gule Ves viger for vor triste, farveløse sorte Dragt og dens Ligfarver.

Men den Flamme, som her forlader Manden, næres hos Kvinden. *Adolphe* er Kvindernes *Werther.* Den nye Tids Lidenskab og Tungsind har her gjort endnu et Skridt; Melankolien har fra Manden af udbredt sig til det andet Køn. I *Werther* var Manden den, som elsker, føler, harmes og fortvivler; Kvinden staar der i Sammenligning med ham sund, fast og uanfægtet, til Gengæld en Smule kold og ubetydelig. Nu er det hendes Tur, nu er det hende, som elsker og fortvivler. Hist var det hende, som føjede sig efter den givne Orden, her er det ham. Det er da den selvsamme Kamp, som Werther kæmper i sin Kærligheds Navn, der i *Adolphe* føres af Eleonore, og med ligesaa tragisk Udgang,

Man overdriver neppe, naar man betegner denne Roman som det første Forbillede for en hel efterfølgende Literatur, de sjæleundersøgende Studier. Det er Behandlingsmaaden af det Erotiske, som her er ny. Langt borte i det Fjerne øjnes her den Tid, da Amor som i Voltaires Poesier fremstilledes i Skikkelse af det elskværdige Barn, vi alle kender fra Thorvaldsens Basreliefer. For Voltaire var Amor Fornøjelsens Gud. *Les ris, les jeux et les plaisirs* var hans Ledsagere. For Rousseau er han Lidenskabens Gud. Hos Goethe skildres han endnu langt mindre som en velgørende Dæmon; man forstaar vel, naar man læser Goethe, hvad Schopenhauer mente, da han skrev, at Amor, overalt forfølgende sin egen Vilje, intet Hensyn tager til de Enkeltes Ulykker. I *Faust,* den nye Tids første Digt, er Amor forvandlet fra et skalkagtigt Barn til en stor Forbryder. Faust forfører Margrethe og forlader hende, og Gretchen's Kærlighedshistorie bliver Døden for hendes Moder, hendes Broder, hendes Barn og hende selv. Thi hun, den skyldfri og elskelige Pige, dræber sin Moder ved den Sovedrik, hun indgiver hende for at Faust kan besøge hende om Natten; Faust og Mefistofeles i Forening støder hendes Broder ned, da han vil hævne Søsterens Ære; af Frygt for Skammen dræber Gretchen sit nyfødte Barn; saa kastes hun i Fængsel og saa bliver hun halshugget. Goethes Lidenskab for det Sande har her bragt ham til at give et andet Billede af Amor end det, paa hvilket han ses som Drengen i Gratiernes Rosenkrans. Og ikke blot i sine Følger, men i sit Væsen er Kærligheden hos Goethe skæbnesvanger og skæbnebestemt. I

Valgslægtskaberne har han studeret den hemmelighedsfulde og uimodstaaelige Tiltrækning og Frastødning, hvoraf Sjælenes indbyrdes Forhold bestemmes, ligesom Stoffernes i Kemien. Denne Bog indeholder en Slags naturfilosofisk Betragtning af Lidenskaben; Goethe efterviser dens Opstaaen, dens magiske Magt som dunkel Naturkraft, dens Grunden i vor Sjæls ubevidste Dybder.

Der var da gjort et Forsøg paa at forstaa Tiltrækningen som Elskov, idet den var fremstilt jævnsides med Tiltrækningen som den forefindes udenfor Menneskeverdenen; men der var endnu et Skridt at gøre. Man havde indfattet Elskoven i en stor Samstilling; det næste Skridt var at man gav sig til at opløse den selv. Dette Hverv tilfaldt hin grublende og oprevne Slægt. Hvor forskelligt man end hidtil havde opfattet Kærligheden, dens Aarsager og dens Følger, om én Ting havde man været enig, nemlig om at tage Følelsen som noget Givet, noget, man vidste hvad var, det vil sige, som noget Enkelt. Først nu begyndte man at betragte den som noget Sammensat og forsøgsvis at opløse den i sine Elementer. I *Adolphe* og i hele den Literatur, som slutter sig til denne Bog, er nøje agtet paa hvormange Dele, hvormange Gran af Venskab, af Hengivenhed, af Forfængelighed, af Ærgerrighed, af Beundring, af Agtelse, af sanselig Tiltrækning, af Haab, af Indbildning, af Skuffelse, af Had, af Lede, af Begejstring, af forstandig Beregning o. s. v., der for hver af de to Parters Vedkommende er i det blandede Sammensatte, de benævner deres Kærlighed. Ved en saadan Opløsning af Følelsen tabte den sit overnaturlige Præg og ophørte at forgudes. Istedenfor dens Poesi fik man dens Psykologi. Det gik som naar man retter Kikkerten paa en Stjerne, dens Straaler forsvinder, man ser blot det astronomiske Legeme; men hvor man før i den lysende Fuldmaane kun saa en blank og skinnende Skive med et altid uforandret Aasyn, der øjner man nu en Mangfoldighed af Bjerge og Dale.

I det Øjeblik man virkelig vilde forstaa Følelsen, fæstedes Opmærksomheden nødvendigvis langt mindre paa dens første Opvaagnen, som alle Jordens Digtere fra Arildstid havde besunget og forgudet, end paa, hvad der senere hændte, dens Varighed, dens Ophør. I de Tragedier, som hos de forskellige Folkeslag er ligesom dette Folks Hymner til Kærligheden, følger de Elskendes Død hurtigt paa Elskovens første Blomstring. Romeo ser Julie,

de tilbeder hinanden, og efter nogle Dage og Nætter tilbragte i den syvende Himmel ligger de begge som Lig. Spørgsmaalet om Troskab i Tiden kommer end ikke frem. I vor danske Elskovstragedie *Axel og Valborg* synes der vel ikke at være Tale om andet end Troskab; dens Forudsætning er jo de Elskendes lange Forlovelse, en Forudsætning, der er i høj Grad national; men i *Axel og Valborg* er Troskaben forherliget som Dyd, ikke forklaret som Produkt; thi Dramaet er et lyrisk Sørgespil, ikke nogen sjælehistorisk Undersøgelse.

Det er Spørgsmaalet om Troskabens Betingelser, der i *Adolphe* er behandlet, Spørgsmaalet om, paa hvilke Betingelser en Lidenskab er varig, paa hvilke ikke. Og her er det, at Svaret er formet som en Anklage mod Samfundet, idet det gaar ud paa, at Samfundet, som igennem den offenlige Mening, det danner, hævder den Tilstand, det har oprettet, samtidigt ved de sletteste Midler arbejder paa at tilintetgøre Betingelserne for Troskab i enhver Forbindelse, det ikke har godkendt, selv om denne er fuldt saa ædel, fuldt saa uegennyttig, og baaret af fuldt saa adelige Naturer, som nogen af de Forbindelser, Samfundet paa alle Maader omgærder og støtter.

Constant har givet dette Svar igennem en Roman, der ikke kunde være fordringsløsere; den har kun to Personer, ikke det ringeste Sceneri og ikke en eneste Tilfældighed i Handlingens Gang. Alt foregaar her efter de nødvendige Love, som er givne ved Personernes Stilling til hinanden og til det omgivende Samfund, og Læseren iagttager den dobbelte Sjælehistorie lige indtil dens Slutning paa samme Maade som Tilskueren ved et naturvidenskabeligt Forsøg iagttager de i et ikke sprængeligt Kar indelukkede Stoffers Gæring og denne Gærings Resultater. Hvem er da hine to Personer?

Først og fremmest hvem er *han*? Han er endnu meget ung, i den første Ynglingealder, han er (som Romanens Forfatter) efter at have tilendebragt sine Studier ved et lille tysk Universitet bleven ansat ved et af de smaa tyske Hoffer. Han har gennemlevet en Række Adspredelser og gennemgaaet et Kursus af anstrengt og alvorligt aandeligt Arbejde. Forholdet til hans Fader, en i sin ydre Færd kold og ironisk Mand, der staar som en Repræsentant for det 18de Aarhundredes Dannelse, har i hans Sjæl fremmet Ungdommens Forkærlighed for stærke, lidenskabelige Indtryk og dens Tilbøjelighed til at søge det Usædvanlige

og Overordenlige. Den Tvang, hvori han af denne Fader holdtes, har givet ham utaalmodig Længsel efter Frihed for de Baand, der trykker ham, og en stor Sky for at paalægge sig nye Baand.

Saaledes udviklet indføres han ved et Hof, hvor Alt er Ensformighed og Tvangsregler. Han lider under alle de Platheder, han maa høre, han som fra sin tidligste Ungdom af har næret en uovervindelig Afsky for alle dogmatiske Sætninger og Formler:

«Naar jeg hørte Middelmaadigheden snakke selvbehageligt om aldeles utvivlsomme, urokkelige Grundsætninger paa Moralens, Vedtægtens eller Religionens Omraader, der for den alle staar i lige Linie, saa følte jeg mig drevet til Modsigelse, ikke saa meget fordi jeg havde en modsat Mening, som fordi jeg tabte Taalmodigheden over at maatte høre paa saa massiv og kluntet en Vished. Uvilkaarligt var jeg paa min Post overfor alle disse almindelige Regler, der skulde gælde uden mindste Indskrænkning, uden ringeste Tillempning. Dumrianerne ælter deres Moral til en fast og udelelig Masse, saa den er ganske ude af Stand til at gennemtrænge deres Handlinger og stiller dem frit i alle enkelte Tilfælde.»

Han hævner sig for den Kedsomhed, han føler, ved at gøre sig lystig over sine Omgivelser og deres Livsregler og faar derved snart Ord for letfærdig Ondskabsfuldhed. Fortælleren billiger ikke selv sin Spottelyst og sin Trods. «Men,» siger han, «jeg kan til min Undskyldning anføre, at man behøver Tid til at vænne sig til Menneskene, som de er, til det, som Egennytte, Affektation, Forfængelighed og Fejghed har gjort dem til. Den Forundring, man i den første Ungdom føler over et saa kunstigt og saa vilkaarlig indrettet Samfund, røber snarere et naturligt Sindelag end en fordærvet Aandsretning. Dette Samfund har desuden Intet at frygte af os: det tynger i den Grad paa os, dets dumpe Indflydelse er i den Grad mægtig, at det ikke behøver lang Tid til at omforme os efter det almindelige Mønster. Vi undrer os da kun over vor første Forundring, ligesom man tilsidst aander frit i et menneskefyldt Rum, hvis Luft i første Øjeblik neppe syntes En til at indaande.»

Disse Skærmydsler med indskrænkede Omgivelser kan imidlertid ikke udfylde den unge evnerige Mand. Han slæber paa sin Utilfredshed som paa en Kugle ved Benet. Ligesom René og Obermann hører han til det Slægtled af Sønner, hvem deres Fædre ikke syntes at have levnet nogen Gerning at udføre. Det

Tilkommende har ingen Interesse for ham; thi han har foregrebet det Alt i sin Fantasi, og det Forbigangne har gjort ham gammel, thi han har levet nogle Aarhundreder i sin Tanke. Han har attraaet meget, men intet villet, og jo mere viljeløs han føler sig, des mere udvikles hans Forfængelighed; thi Forfængelighed er altid det Fyld, hvormed de Evne- eller Viljesvage forgæves søger at udstoppe Hullerne i deres Vilje eller deres Naturgaver. Han ønsker at elske og at blive elsket; thi han vil bruge Kærligheden som en Styrkedrik for sin Selvfølelse. Han vil opnaa en kraftigere Fornemmelse af sit Værd, stige i sine egne og Andres Øjne gennem en afgjort Triumf og Skandale. Kærlighedens Lykke staar for ham som den: endelig engang at føle sin Vilje, idet han bøjer en anden Vilje ind under sin. Han er ikke af Naturen mere troløs end andre Mænd. Han vil kunne elske mere ømt, handle mere opofrende end mangen Anden. Men for at han nu skulde kunne elske med Troskab, maatte mange Betingelser være anderledes. Han er for ung til ikke overfor en Kvinde at føle mere Nysgerrighed og Æventyrlyst end Elskov, han er for svag og umandig til, selv om han elskede dybt, at kunne bevare denne Følelse uskadt, ifald den møder enstemmig Misbilligelse hos Omverdenen, og fremfor Alt er han trods al sin Forskellighed fra sin Fader altfor meget hans Søn til uden Selvfordobling eller Selvironi at kunne sætte hele sit Væsen paa ét Kort. Han er forskellig fra og lig med Faderen, som det begyndende 19de Aarhundrede var det 18des Modstander og Barn.

Og hvem er saa *hun*? Hun er af Digteren med Flid tegnet saaledes, at Adolphe's Kærlighed til hende, hvor stærk den end er, engang maa vige for Forholdene og Samfundet. For det Første er Adolphe ikke den første Mand hun har elsket, og Samfundets Omdømme har allerede mærket hende, før hun lærer ham at kende; hun er ikke hans Jævnlige i Samfundsstilling, skønt nok i Stand. For det Andet er hun betydeligt ældre end han, altsaa heller ikke hans Jævnlige i Aar. For det Tredje har hun en lidenskabelig, magtelskende Karakter, der kun vilde kunne smelte sammen med hans, ifald Samfundet medvirkede til Sammensmeltningen, men som maa gøre baade ham og hende ulykkelige, hvis Samfundet forhærder ham mod hende.

Eleonore er i det Øjeblik, Adolphe lærer hende at kende, ikke nogen ung og uerfaren Pige, hvem en første Elskov griber.

Det er en Kvinde, hos hvem enhver opstaaende Følelse tegner sig paa en Baggrund af Erfaring, alvorlig og smertelig Erfaring, som i alle Retninger har gennempløjet Sjælen. Denne Grundsum af Erfaring er det første fremtrædende Træk i hendes Personlighed. Eleonore har givet Afkald paa alle det fredede og betryggede Livs Goder og Glæder. Skønt hun er af fornem Æt og født i Rigdom, har hun forladt Familie og Hjem for at følge Den, hun har foretrukket, som hans Elskerinde. Hun har valgt mellem Verden og ham; hun har adlet sin Opførsel ved fuldstændigt, ubetinget at ofre sig for ham, hun har vist ham de største Tjenester, reddet hans Formue, været fuldt saa trofast som nogen Hustru kunde være. Ved den strengeste Troskab har hun søgt at opretholde sin Stolthed overfor Verdens Misbilligelse og Foragt. Dette Element af Vilje er det andet Grundtræk i Karakteren.

Da er det, at den første Tvivl om hans Bestandighed griber hende, og hendes hele Bygning styrter sammen; elsker han eller handler han kun som Mand af Ære, er han trofast eller er han kun for stolt og velopdragen til at vise sig utaknemmelig og ligegyldig? Det er ikke uden Taarer, at hun stiller sig dette Spørgsmaal; det er ikke uden den dybeste Jamren, at hun selv giver Svaret. I dette Øjeblik er det, at hun møder Adolphe. Han nærmer sig med en Attraa, i hvilken hele Tørsten efter Livet og dets Indhold er samlet; han drages til hende som til den, i hvem han paa hemmelighedsfuld Maade føler, at Skatte af Lidenskab, af Ømhed og Begejstring, af Aand og Erfaring er sammenhobede og ligesom nedgravne. Og hans Længsler og hendes Savn, hans Forfængelighed og hendes Fortvivlelse, hans Ungdom og hendes Skuffelser griber ind i hinanden som to Hjul i samme Uhrværk.

Man forudser let den Ild, med hvilken Lidenskaben i første Øjeblik vil flamme i Vejret, den fulde og mægtige Akkord, som vil klinge, den jublende Symfoni, der vil høres, som var Sejr og Frelse for alle Tider vunden for dem begge. I hendes Følelse findes en ny og ganske ejendommelig Blanding: en Begejstring, som næsten er fanatisk, thi den skal i ethvert Øjeblik kunne dræbe hans altid paany frembrydende, tilbageskuende Skinsyge, en Tro, der næsten er krampagtig, fordi den ikke er grundet paa den sunde, naturlige Tillid, men paa Viljen til at tro trods Alt, trods det allerede én Gang at være sveget, endelig en Tro-

skab, der vaander sig under bestandig at maatte bevise sin Tilværelse, fordi den er fremgaaet af Utroskab mod en Fortid. Hele denne fordoblede Lidenskabelighed er det tredie fremtrædende Karaktertræk hos Eleonore. «Man betragtede hende,» siger Adolphe, «med samme Interesse og Beundring som et skønt Uvejr.»

Men med disse nye Træk er i Virkeligheden en helt ny Kvindetype givet, en Type, som Balzac senere tilegner sig, stempler med Navnet: Kvinden paa tredive Aar og varierer med en saadan Genialitet, at han kan betragtes som dens anden Skaber, en Type, som samtidigt George Sand udprægede og forskønnede i en hel Række af sine Romaner, og som under hans og hendes Behandling viste sig at være en hidtil ukendt Verden, i hvilken alle Følelser, Lidenskaber og Tanker havde et kraftigere Præg end i det ganske unge Hjerte, en Type, som fra Romanen gik over i den dramatiske Poesi og længe beherskede det franske Teater, i hvilken med ét Ord Aarhundredets begyndende Literatur fandt sin Dronning som den fandt sin Konge i *René**).

---

*) Der kom den Dag, da Kritiken beklagede sig over at se Ungdom og Skønhed stødt fra Tronen i den poetiske Literatur. Jules Janin nedskrev paa sin lette Maade denne Klage i Form af en Anklage mod Balzac.

«Kvinden fra 30 til 40 Aar,» siger han, «var fordum et Omraade, der betragtedes som tabt for Lidenskaben, det vil sige for Romanen og Dramaet, men nutildags hersker, takket være Opdagelsen af hine smilende Egne, den fyrretyveaarige Kvinde alene i Drama og Roman. Denne Gang har den nye Verden helt undertrykt den gamle Verden, og Kvinden paa 40 Aar besejrer den unge Pige paa 16.

«Hvem banker? raaber Dramaet med sin dybe Stemme. Hvem der? skriger Romanen med sin fine Røst. Det er mig, svarer skælvende det 16de Aar med sine Perletænder, sit hvide Bryst, sine blide Linier, sit friske Smil, sit milde Blik. Det er mig. Jeg har den samme Alder som Julie hos Racine, Desdemóna hos Shakespeare, Agnes hos Molière, Zaire hos Voltaire, Manon Lescaut hos Abbé Prévôst, Virginie hos Saint-Pierre. Det er mig, jeg har den samme smukke, flygtige og fortryllende Alder, som alle de unge Piger hos Ariosto, hos Lesage, hos Byron og Walter Scott. Det er mig, jeg er den uskyldige Ungdom, som haaber, og som uden Frygt kaster et Blik, der er saa skønt som Himlen, ind i Fremtiden. Jeg har alle de kyske Tilbøjeligheders, alle de ædle Instinkters, Stolthedens og Uskyldighedens Alder. Giv mig Plads, kære Herre! Saaledes taler den smukke Alder paa 16 Aar til Romanforfatterne og Dramatikerne; men straks svarer Romanforfattere og Dramatikere: Vi er sysselsatte med din Moder, mit Barn, kom igen om en Snes Aar og vi skal se om vi kan gøre Noget ud af dig.

Den kraftige, prometheusagtige Slægt, som Goethe selv tilhørte, havde frembragt sin kraftige Type i Faust, den udviklede Mand, den fuldstændigt udstyrede Aand, der efter at have endt sin Skolegang gennem Studierne, efter at have gennempløjet alle Videnskaber, paa Højden af sin Manddomsalder føler en Tomhed i sit Hjerte, en Tørst efter Ungdom, Friskhed og Naivetet, kaster sig ud i Livet og forelsker sig i et Barn. Det er hendes Enfold og Uskyld, som overvinder og beruser ham og som han vil rive til sig.

Den ulykkelige Slægt af Hjemløse og Forviste, paa én Gang Gamle og Unge, Troende og Vantro, som Constant tilhører, afspejler sig i en Type som Adolphe, der forsøgt i Grublerier, men et rent Barn i Alder og Erfaring, i Elskoven søger stærke Sansninger og rystende Indtryk, Kundskab til Livet, til Lidenskaberne og til Kvindehjertet, Kampe og Farer at bestaa, en Overlegenhed med ét Ord hos Kvinden. En saadan Overlegenhed frembyder den helt unge Pige ikke, der er opvokset under sin Moders Øjne i et borgerligt Hus. Den Triumf at vinde hende, tilfredsstiller ikke. Men ved denne Overlegenhed i Aar og Erfaring paa Kvindens Side skifter hele Følelsen og hele Forholdet Karakter. Lidenskaben synes, idet den sammenknytter to hinanden saa ulige Væsener, at være noget mindre Ordnet, mindre Regelret og mindre Lykkeligt men mere Forbigaaende end Elskoven ellers syntes at være som Samfundsmagt. Den lader sig her ikke mere forveksle med Forspillet til et borgerligt Bryllup. Den synes at opstaa under visse Betingelser, naar to, paa en vis bestemt Maade sammensatte Væseners Baner kommer til at

»Der gives nuomstunder i Drama og Roman ikke Andet end Kvinden paa 30 Aar, som bliver 40 Aar imorgen. Hun alene kan elske, hun alene kan lide. Hun er saa meget mere dramatisk, som hun ikke har Tid til at vente. Hvad vil I, at vi skal kunne gøre ud af en lille Pige, som ikke kan andet end græde, elske, sukke, smile, haabe, skælve? Kvinden paa 30 Aar græder ikke, hun hulker; hun sukker ikke, hun hyler; hun elsker ikke, hun fortærer; hun smiler ikke, hun skriger; hun drømmer ikke, hun handler! Det er Dramaet, det er Romanen, det er Livet. Saaledes taler, handler og svarer vore store Skuespilforfattere og vore berømte Fortællere.»

Den fine, aandfulde Fru Emile de Girardin tog Balzac i Forsvar og sagde meget rigtigt: »Er det Balzac's Skyld, at Trediveaarsalderen nutildags er Kærlighedens Alder? Balzac er nødt til at male Lidenskaben, hvor han finder den, og nutildags finder man den ikke i et Hjerte paa 16 Aar.«

krydse eller overskære hinanden, og den synes ikke at give noget Billede af en stor Tilværelsesharmoni. Ret for Alvor bemægtiger den nye Kvindetype sig vel ikke den franske Literatur før langt senere. Forud maatte der gaa tre store Begivenheder: Saint-Simonismen med sin Lære om Kvindens Frigørelse og om at den sande Menneskelighed først var virkeliggjort i Menneskeparret, ikke i Manden alene; Julirevolutionen, der bragte visse Tvangsformer i Kvindernes Vilkaar og Stilling til at briste, og George Sands historiske Optræden; thi George Sands historiske Rolle er den, at hun næsten ganske alene har ført den samme Frihedskamp for Kvindernes Vedkommende, hvortil den store Revolution for Mændenes Vedkommende havde givet Stødet. Men naar denne Kvindetype og med den Kvindens Kamp mod Samfundsomdømmet her dukker op i Literaturen saalænge før George Sand, saa ligger dette i, at Eleonore er støbt over den kraftigste Kvindeskikkelse i Datiden, ja over en Kvinde, der vovede at optræde som Modstanderinde af selve Napoleon, Fru de Staël.

Denne nye Kvindetype staar i skarp Modsætning til de Kvindeskikkelser, i hvilke den tyske Poesi under Goethe naaede sin højeste Fuldendelse, og i hvilke det ejendommeligt germanske Sjæleliv blev præget med en Renhed, som ikke før var naaet. Skønt Gretchen og Clärchen er Modsætninger (den ene en blidere og frommere Natur, den anden en dristigere og mere ildfuld), er de begge to Børn; de gaar op i en eneste Følelse; deres Væsen er uden al Sammensætning, fuldstændig enkelt, enfoldigt. De elsker begge første Gang og denne eneste Gang. De hengiver sig begge udenfor Ægteskabet med fuldstændig Tillid, uden al Modstandskraft, ja uden den ringeste Vilje til Modstand, den ene af dyb kvindelig Hengivenhed, den anden af høj kvindelig Begejstring. De fatter ikke, at de gør noget Urigtigt, de tænker ikke. Deres hele Væsen, deres Vilje og deres Tanker, strømmer dem af Hænde, de véd ikke selv hvorledes. Deres Hjerte er blødt som Voks til at modtage et Indtryk, men engang modtaget slettes det ikke ud og bliver staaende som præget i Guld. Intet kan sammenlignes med deres Sjæles Uskyldighed, Renhed og Retskaffenhed. De er trofaste af Instinkt, begriber ikke, at man kunde være Andet. De har ingen Moralitet, men alle Dyder; thi man er moralsk med Bevidsthed, men god af Natur. De betragter sig ikke som den Elskedes Lige. De ser op til ham; for dem er det, som om det gamle Sagn var blevet virkeligt, at

Gudernes Sønner steg ned til Menneskenes Døtre. Gretchen staar slagen og overvældet af al Faust's Viden, Clärchen knæler som et Barn for Egmont, da han kommer i sin fulde Pragt. De taber sig helt i den Elskede, gaar op og forsvinder i ham. Det er ikke to jævnbyrdige Personligheder, som rækker hinanden Haand og forpligter sig til hinanden; det er et fortumlet og beundrende Barn, som klynger sig til en Mand. Han er hendes Liv, men i hans Liv er hun en Episode. Hans Blik omspænder og overskuer hele hendes Væsen; men hun kan i ingen Retning overskue ham, derfor endnu mindre gennemskue eller bedømme. Hun kan hverken se hans Grænser eller hans Mangler. Hvorhen hun ser, ser hun ham som noget Kæmpestort, der rykker hende imøde fra alle Sider. Derfor i denne Kærlighed ingen Kritik, ingen Frigørelse for Aanden, ingen Brug af Forstanden. Han er den Store, den Herlige i Almindelighed, som Faust, der formaar at tale om Alt og har Svar paa alle Spørgsmaal, som Egmont, hvis Navn, Heltens og Befrierens, er paa Alles Læber og hvem hele Staden kender. At her ikke er nogen Frigørelse for Aanden, beror paa, at denne unge Pige ikke har Aand i Betydning af Forstand; hun er lutter Sjæl. Naar hun udfører Handlinger, der synes at kræve Vilje eller en vis mandig Beslutethed, naar f. Eks. Clärchen — forbavset og harmfuld over, at Bruxelles' Borgere saa koldt og saa fejgt ser deres egen Helt, Egmont, blive ført i Fængsel og maaske til Døden — naar *hun* træder ud paa Torvet og forgæves søger at opildne disse sløve Sjæle ved flammende Ord, da dannes Baggrunden for denne Handling af den unge Piges naive Tro paa, at hendes Elskers Liv maa være ligesaa vigtigt for de Andre som for hende selv; da hun kun ser ham i Verden, begriber hun neppe, at de Andre kan tænke paa Andet. Disse unge Piger er som ægte Udtryk for deres Race Børn af den samme store Familie, hvortil Ofelia og Desdemona hører.

I afgjort Modsætning til dem staar nu det franske Kuld af Kvinder. Her var Væsenets Kærne Inderlighed, Gemyt, Natur. I den anden Kvindetype er Alt Lidenskab og Vilje, Handlekraft, Bevidsthed og Aand. Det var jo ogsaa Tidens aandfuldeste og dygtigste Kvinde, der havde givet Afkald paa Fædreland, Ro og Velvære hellere end at bøje sig under de Plager, for hvilke Bonapartes Tvangsvælde udsatte de Modstræbende, som gav Constant den nye Kvindetype

Kvindens Optræden i Literaturen som Aand, som Bevidsthed, er derfor saa at sige kun det første Skridt til hendes Optræden som genial Personlighed. Allerede ses Fru de Staëls Turban fremglimtende i Horisonten. Den samme Kvinde, som først bliver delagtig i Mandens Lidenskaber og Kampe, bliver snart delagtig i hans Snille og hans Hæder. En kort Stund endnu, og Kampen følges af Triumfen, og den samme Kvinde, der bukker under som Eleonore, krones som Corinna paa Capitol.

Tilbage staar kun at gøre Rede for Finheden af Sjæleforskningen i *Adolphe* og at vise til hvilket Resultat den fører. Adolphe begynder, som alt antydet, med det Indtryk af Eleonore: dette er en Erobring, som er mig værdig, og han indbilder sig som kold Iagttager at kunne gøre Studiet af Eleonores Karakter for i Ro og Mag at lægge sin Slagplan; men snart kommer han, hvis Modtagelighed netop er ligesaa stor som hans Selvkærlighed, under en Trolddom, der helt betager ham og som i den Grad forøger hans naturlige Undselighed, at han umuligt kan faa Mod til den Elskovserklæring, som han har lovet sin Forfængelighed hurtigt at faa gjort. Han skriver, men Eleonore afviser og flyr ham. Denne hendes Modstand og Kulde fremkalder hos ham en Underkastelse og en Ømhed, der snart gaar over til en Art Dyrkelse. Saaledes var Eleonore aldrig bleven elsket, thi hvormegen sand Hengivenhed hendes Beskytter end havde vist hende, var der dog en Afskygning af Overlegenhed i hans Væsen overfor hende. Han kunde have indgaaet en hæderligere Forbindelse end denne. Han sagde det vel ikke; men det, der ikke siges, har Gyldighed ligefuldt. Derfor er det Ærefrygten hos Adolphe, som fra først af fortryller Eleonore. Hun hengiver sig, og han bliver som svimmel af Henrykkelse og Lykke. Det første Skaar i Henrykkelsen gøres derved, at Eleonore, da Greven har forladt Byen paa nogen Tid, ikke mere kan afse Adolphe, end ikke nogle Timer. Vil han forlade hende, søger hun at holde ham tilbage; gaar han, spørger hun, naar han kommer igen. Først føler han sig smigret og lykkelig ved en saa grænseløs Hengivenhed; men snart er hans Tid saaledes optagen, at han ikke har en Time, hvorover han er Herre. Han maa afslaa ethvert selskabeligt Forslag, der gøres ham, afbryde alle sine Bekendtskaber. Han føler vel ikke dette som et Tab, men han vilde have foretrukket ikke at skulle indfinde sig paa

Klokkeslet og at kunne komme efter Tid og Lyst. Hun, som før var et Maal, er nu bleven et Baand.

Hvor er I henne, alle I skønne Romaner, i hvilke Elskeren aldrig havde Andet at bestille end at elske, i hvilke han elskede fra Morgen til Aften, stod op om Morgenen for at elske, elskede hele Dagen og tilbragte en søvnløs Nat af Kærlighed! Det er et kraftigt og virkelighedstro Træk i *Adolphe*, at Elskeren føler Tabet af sin Tid som et Tab.

Og det nytter ikke, at han tilerobrer sig sin Tid, naar han dog taber sin Sindsro igennem Deltagelsen; thi udebliver han engang imellem, berøver Tanken om hendes Sorg derover ham al den Tid, han vinder, medens han tillige dunkelt føler sig opirret ved i den Grad at være undergiven et andet Menneskes Herredømme. Kommer han saa til hende, ilde tilmode over at være kommen meget hurtigere igen, end det var klogt af Hensyn til hendes Rygte og hans eget Arbejde, finder han hende ulykkelig over at han er udebleven altfor længe. Han har lidt to Timer under Forestillingen om hendes Venten, han maa nu lide to andre Timer, før han kan stille hende tilfreds. Alligevel føler han sig ret lykkelig, vil gerne finde det sødt at blive elsket saaledes, men trøster sig dog egenlig ubevidst med, at Uensartetheden af deres Stilling tidligt eller sent maa gøre Ende paa Forholdet.

Først lider han nu under ikke at kunne være ærlig; thi Greven kommer tilbage og han er nødt til at bedrage ham. Saa lider han den Kval at se Eleonore opofre Alting for hans Skyld og paa én Gang opgive sit Hjem og sin Formue. Og denne Kval er dobbelt, dels egenkærlig, thi han græmmer sig over at se sin Frihed lammet ved det Offer, hun er lykkelig ved at bringe ham, dels medfølende, thi han ser Samfundet kaste sig over hendes Rygte med et hyæneagtigt Raseri. Alt hvad hun ved Aars ulastelige Opførsel har vundet, taber hun paa én Dag. Hendes Stolthed vaander sig, og hans Hengivenhed bliver til Pligt. Der er fra nu af imellem dem en hemmelig Lidelse, som de ikke betror hinanden.

Adolphes Karakter begynder at fordærves. Paa samme Tid som han duellerer med En, der har omtalt Eleonora ilde, skader han selv ufrivilligt hendes Rygte; thi han søger en Art Trøst for den Afhængighed, i hvilken han lever, ved alle Vegne at spotte over Kvinderne og over de Mænd, som staar under

Tøflen, og disse Ytringer fortolkes. Han, som ikke kan modstaa en Taare, sætter en Ære i overalt at tale med Haardhed og Foragt om Kvinderne.

Andre har lidt den Ulykke at elske uden at elskes igen; han lider den modsatte, at elskes uden længere at elske. Saameget han bestræber sig for at vise ret megen Glæde hver Gang han ser Eleonore, gennemskuer hun ham dog, og det kommer til en af disse frygtelige Scener, af hvilke Fru de Staël beredte Constant saa mange, i hvilken Eleonores stormfulde Sjæl giver sig Luft med en Bitterhed, som ligner Hadets. Men Omgivelserne stræber at fjerne Eleonore. Adolphes Fader vil ikke, at hans Søn skal spilde sin Ungdom paa dette Forhold, og en simpel Ridderlighedsfølelse bringer da Adolphe til at flygte med hende. De tilbringer nogen Tid i en blid Sindstilstand, som ligner Kærlighed. Eleonore bringer nye Ofre, som det er Adolphe en Pine at modtage. Snart lider hun under det, ikke at blive elsket, som Adolphe under det, ikke at elske, snart beruser hun sig saaledes i sin Kærlighed, at hun ser den dobbelt og antager den for gensidig. De lever begge som i en Slags Erindring om deres fordums Lykke, der er stærk nok til, at Adskillelsen kan synes dem smertelig, ja utænkelig, men for svag til at Samlivet kan være dem til nogen Glæde. De ømme, men dog matte Ord, med hvilke Adolphe nu bevidner Eleonore sin Kærlighed, ligner de blege farveløse Blade, som endnu kan skyde frem paa Grenene af et rodhugget Træ.

Saaledes gør han ikke engang Den lykkelig, der gør ham saa ulykkelig. Hver Gang hun tror at have vundet nye Rettigheder, føler han sig lagt i nye Lænker. Hendes Lidenskabelighed gør deres Samliv til et stadigt Uvejr. I en Biografi af Constant staar disse Ord: «Det Aar havde Constant det godt, Fru de Staël var i Rusland.»

Eleonore arver sin Fader og trænger ikke mere til Adolphes Beskyttelse. Verden mistænker ham nu endog for at drage Fordel af deres Venskab, og man hader ham, fordi han forspilder hendes Rygte ved altid at ses i hendes Nærhed, medens han selvfølgelig ikke kan forklare, at det er hende, som ikke kan leve uden ham.

Hans Liv løber bort mellem hans Fingre; han holder ingen af de Løfter, hans Ungdom har givet; thi som det alle Vegne fra siges til ham, mellem ham og en Fremtid i hvilkensomhelst

Retning er der en uoverstigelig Skranke, og denne Skranke er Eleonore. Han beslutter da at bryde; men selv denne Beslutning vender sig imod ham, thi fra det Øjeblik af, da han har fældet den Dødsdom over hende, hvis Udførelse han er for svag til ikke at opsætte, fra dette Øjeblik af taber al Bitterhed sig i hans Sjæl og han nærer Følelser saa blide overfor hende, at hun misforstaar og tror sig frelst.

I en sidste Kraftanstrengelse søger hun at vinde ham ved at vække hans Skinsyge; men Alt er nu forgæves, fra alle Sider trænger Omgivelserne paa og forestiller Adolphe Bruddet som den naturligste Sag af Verden, som en Pligt mod hans Fader, mod hans Fremtid, ja mod den ulykkelige Skabning, til hvem han er kædet og hvem han opriver. Man spiller Eleonore et Brev i Hænde, gennem hvilket hun erfarer Adolphes Hensigter. Hun faar en dræbende Feber og dør, men bevarer sin Kærlighed til den Elskede lige indtil sit sidste Aandedræt.

Fra det Øjeblik af, da Adolphe har sin Frihed, føler han den som lutter Tomhed; han véd ikke mere, hvad han skal gøre med den, længes tilbage efter sine Baand.

Constant har udtrykt Bogens Moral saaledes: «Den mest lidenskabelige Følelse kan ikke kæmpe mod Tingenes Orden; Samfundet er altfor stærkt. Det gør den Kærlighed, som det ikke har godkendt og stemplet, altfor bitter. Ve derfor den Kvinde, der søger sin Støtte i en Følelse, som Alt forener sig om at forgifte og mod hvilken Samfundet, naar det ikke er nødt til at agte den som retsgyldig, væbner sig med Alt, hvad der er slettest i Menneskets Hjerte for at nedslaa alt det, som er godt.»

VIII

Byron siger i et af sine Breve om *Adolphe*: «Bogen indeholder mørke Sandheder, men efter min Mening er den et altfor sørgeligt Værk til at den nogensinde kan blive almenyndet. Jeg læste den første Gang i Schweiz paa Opfordring af Fru de Staël.» Hun selv siger etsteds om denne Bog: «Jeg tror ikke paa, at alle Mænd skulde være Adolphe, men kun de forfængelige Mænd.» Saa simpel denne Udtalelse er, føler man dog en Kvindes Nød-

værge deri; thi *Adolphe* havde ramt Neckers Datter personligt, blottet hendes dybeste Hjertesaar.

Anne Marie Germaine Necker fødtes 1766 i Paris. Hendes Fader, den store Genfer-Finansmand blev som bekendt kort før Revolutionens Udbrud Frankrigs Førsteminister, og hans Navn var dengang det frisindede Frankrigs Løsen. Hendes Moder var et meget begavet, men stivt og tvungent Pligtmenneske, der mente at Opdragelse betød alt, Naturen lidet og som lagde en pedantisk Vægt paa Smaating, da der i moralsk Henseende ikke gaves noget Smaat. Selvfølgelig var Rousseaus Opdragelsesmaade denne Dame i høj Grad imod, og Følgen blev, at Rousseau med sin Tro paa Naturen og paa de medfødte Dyder blev den unge Datters Ideal. Hun voksede op som et muntert, frimodigt Barn, der snart udviklede sig til en livlig, aandfuld Brunette, hvis sorte Øjne glimrede af Vid og straalede af Hjertensgodhed. Medens Moderen priste Fornuften og Selvbetragtningen, førtes Datteren, som led under det bestandige Opsyn i Hjemmet og som ved sine rige Evner vakte Moderens Skinsyge, til at elske alle de Egenskaber og Dyder, som uden kunstig Pleje udspringer fra selve Naturens Sundhed og Rigdom. Allerede som Barn var hun i sin Faders Hus omringet af Datidens berømteste Mænd, hvem hendes hurtige Svar og overraskende Indfald morede og tiltrak. Det sjælfulde og livfulde Underbarn blev Faderens Stolthed, og hun gengældte hans Ømhed med en Kærlighed og Beundring uden Grænser, der fulgte hende hele hendes Liv igennem og som spores i næsten alle hendes Skrifter.

Fra Femtenaarsalderen af skrev hun Afhandlinger, Noveller, Tragedier, hvoriblandt en med Titlen *Montmorency*, som ved Valget af sit Æmne røber Tidspunktet, da hun begyndte at føle sig tiltrukken til den unge Vicomte Mathieu de Montmorency, der med Ære havde kæmpet i den nordamerikanske Frihedskrig og paa hvis Haand hun nødtvungen maatte give Afkald, da Forældrene var imod hendes Ægteskab med en Katolik. Et trofast Venskab forenede dem imidlertid Livet igennem. Efter Moderens Ønske blev Germaine Necker i Aaret 1786 gift med den svenske Gesandt i Paris, Baron Erik Magnus Staël-Holstein, en Yndling af Gustav den tredje, hvem Kongen for at hjælpe ham til et saa rigt og anset Parti sikrede Gesandtskabsposten i Paris for en lang Aarrække og som paa sin Side afgav Svigerforældrene det Løfte aldrig at ville føre sin Hustru til Sverig imod hendes

Ønske. Han synes at have været en at Datidens almindelige nordiske Adelsmænd, yderst enfoldig, halvdannet med gode Manerer, ødsel og spillesyg. Han sympatiserede mærkværdigt nok med Revolutionen. Man sagde om ham, at han aldrig vilde have opfundet Tillavningen af en Ret Kartofler, endsige Krudtet. Han var dobbelt saa gammel som sin Brud.

Umiddelbart før Revolutionens Udbrud udgav Fru de Staël sin første Bog *Breve om Rousseaus Skrifter*, der er en Lovtale og et Forsvar. I Slutningen af det tredje Brev søger hun at sammenflette Rousseaus Hæder med sin Faders, der lige da var sat i Spidsen for Frankrigs Regering; i Slutningen af det fjerde Brev hilser hun med ungdommelig Varme Indkaldelsen af Stænderne og udtaler det Haab, at det vil lykkes den store franske Nation ad den rolige Oplysnings, ad Fornuftens og Fredens Vej at opnaa de Goder, som andre Folkeslag kun har erhvervet gennem Strømme af Blod. Hun anraaber Folket om at sætte sin Ære i ikke at overskride det Maal, som Alle er enige om at man maa naa, og hun slutter i en Henvendelse til Rousseau med en Klage over, at han ikke oplevede det ærefrygtindgydende Skuespil som forestaar, ikke levede længe nok til med Raad og Daad at opmuntre Necker «der fortjente at have en Dommer, en Beundrer, en Medborger som ham».

Revolutionen brød ud, den lod sig ikke stanse paa Vejen ved hendes Forhaabningers og Ønskers Grænse: en Forfatning efter engelsk Mønster. Snart var Necker fordrevet; men hans Datter blev i Paris og frelste under Rædselsherredømmet. beskyttet af sin Mands Stilling, mangt et uskyldigt Offer. Ved Hjælp af den dristige Tysker Justus Erich Bollmann reddede hun sin daværende Elsker, der var i Livsfare. Det var Narbonne, den tidligere Krigsminister, som Bollmann i September 1792 førte uskadt til London*). Hun lagde endog samtidigt en Plan til den kongelige Families Flugt. De Ledendes Had vendte sig imod hende. Med Nød og neppe undslap hun den hævnlystne Folkemængde. Ledsaget af sin Ven Montmorency, der forfulgtes som Aristokrat og havde forklædt sig som hendes Lakaj, flygtede hun til Coppet. Derefter rejste hun til England og udgav der sit Forsvarsskrift for Marie-Antoinette, hvem hun ikke kendte personligt, men hvis Skæbne rørte hende dybt; det fulgtes kort efter af hendes ved

*) Friedrich Kapp: *Justus Erich Bollmann.*

Tidsforholdene naturligt fremkaldte Skrift *Om Lidenskabernes Indflydelse paa de Enkeltes og Folkenes Lykke.* Dette Skrift er ren Deklamation og røber kun paa det erotiske Omraade nogen Livserfaring og kun hvor Forfatterinden taler om Revolutionen nogen politisk Indsigt. Hvad hun siger om Ærgerrigheden klinger ganske uvirkeligt og hult. Uden at være udtrykkelig forvist af Direktoriet var Fru de Staël stillet under Politiets Opsyn, var stadigt udspioneret, og vilde, hvis hun uden Tilladelse var gaaet over den franske Grænse være bleven arresteret.

Først da Sverig havde anerkendt den franske Republik, vendte hun tilbage til Paris og udfoldede en politisk Virksomhed, hvis Formaal var en parlamentarisk Forfatning og Fred med Europa. Det var ved hendes Indflydelse, at Talleyrand blev Udenrigsminister. Hendes Hjem var Midtpunktet for det «moderate» Parti, desuden et politisk Samlingssted af første Rang, og her var det, at Benjamin Constant snart blev Hovedpersonen saavel i de politiske Planer, der lagdes, som i Husets Herskerindes Gunst.

Da Bonaparte i Slutningen af 1797 kom tilbage til Paris som Sejerherre i det italienske Felttog, gjorde han et overmægtigt Indtryk paa Fru de Staël. Hun søgte overalt at komme i hans Nærhed, følte sig i lige Grad tiltrukket og overvældet af ham. Saa tidt hun søgte at interessere ham, følte hun sig slagen med Stumhed overfor ham — hun, den ustanseligt talende — og fornam med Smerte hans Utilgængelighed. Uden Tvivl har hun en kort Tid havt den Drøm at blive denne Cæsars sideordnede Veninde, Det var med Sorg, at hun maatte lade Tanken flyve. Fra nu af kastede hun sig ind i Oppositionen imod hans Magt, dog endnu ikke uden en Art Koketteri med hans Person. Først da hun helt blev afvist, slog hendes Følelse over i rent Had. I det Værk, hun nu udgav, findes saavel satiriske Hentydninger til Bonapartes Regering som smigrende Hentydninger til ham selv i ikke ringe Maal. Samtidigt udtalte hun til hvem der vilde høre det Ønsket om, at han, altsaa hendes Fædrelands Hær under ham, maatte lide Nederlag for at derigennem hans Tyranni kunde blive hæmmet.

I Aaret 1800 udgav hun da sit første større Arbejde, *Literaturen, betragtet i dens Forhold til Samfundsordenen,* et Værk, som efter Hovedmassen af sit Indhold maa henføres til den store Gruppe af Skrifter, der i alle Europas Hovedlande lige

siden Renæssancens Tid behandlede det Spørgsmaal om den antike eller moderne Literatur stod højest. Det er samme Problem, der meget kort efter dukkede op i Chateaubriands Bog om *Kristendommens Aand.* Fru de Staël erklærer sig ligesom senere Chateaubriand for de moderne Literaturer. Men Aarsagen er forskellig: han udleder deres Fortrin fremfor den antike af den Omstændighed, at de behandler kristelige Æmner, som Oldtidens Forfattere Intet kendte til; hun støtter de nyere Literaturers Overlegenhed paa den fremskridende Civilisation. Hun tror paa Menneskehedens Evne til Forbedring, paa Samfundsindretningernes langsomme Fuldkommengørelse, og hun bygger herpaa Forvisningen om, at Literaturerne vil komme til at indeholde en stedse større Skat af Erfaring og Indsigt. Om en grundig og planfølgende Literaturpsykologi er der paa dette Udviklingstrin ikke Tale hos hende; hun undtager f. Eks. uden videre Indbildningskraften fra de Evner, der kan udvikles, fordi hun trods alt sit Sværmeri for Ossian ikke vil negte, at Homer indeholder en langt rigere Poesi end han. Men Bogens Fortjeneste beror heller ikke paa hvad den godtgør, men paa hvad den kæmper for og varsler om, Nødvendigheden af en ny Digtning, en ny Fornuftvidenskab og en ny Religion. Hun henleder Opmærksomheden paa de nordiske Literaturer, den engelske, den tyske, de islandske Sagaer og de gamle skandinaviske Heltedigte. Ossian er hende dog Hovedtypen paa det poetisk Storladne i den nordiske Digtning. Hun elsker dens Alvor og Tungsind; thi, siger hun, «den melankolske Poesi er den Poesi som mest stemmer med Filosofien.» *) Hvad særligt Tyskerne angaar, skriver hun: «Den betydeligste Bog, de Tyske besidder, og den eneste, de kan stille op imod de andre Sprogs Mesterværker, det er *Werther.* Da man kalder den en Roman, véd mange Mennesker ikke, at den er et helt Værk . . . . Man har villet bebrejde *Werthers* Forfatter, at han har ladet Helten lide andre Kvaler end dem, der følger af hans Kærlighed, at han har ladet ham føle en saa levende Smerte over en Ydmygelse og en saa dyb Harme over Stands-Uligheden, der foraarsager denne Ydmygelse; men det er efter min Mening et af de genialeste Træk i dette Værk.»

Hendes egenlige Grundtanke i Bogen er den, at fri Samfunds-

*) *De la littérature* 257. Paris 1820.

forhold nødvendigvis maa føre til literære Nydannelser og at det vilde være en Urimelighed, om det Samfund, i hvilket den politiske Frihed var erobret, kun skulde eje en af Regler lænkebunden Literatur. «Gid vi kunde finde, udraaber hun i sin Ungdoms Hede, et filosofisk System, en Begejstring for det Gode, en kraftig og retfærdig Lovgivning, der for os kunde være hvad den kristelige Religion har været for Fortiden!»

Skinsyg paa hendes begyndende Berømmelse, agtpaagivende som Troens Ridder, var Chateaubriand straks paa Spil og anmeldte hendes Bog. De andre Kritikere havde spottet hendes Sværmeri for alt Sørgmodigt og blandt andet forsøgt at slaa hende med Grækerne, som jo ikke var tungsindige. Chateaubriand benyttede Lejligheden til at slaa et Slag for aabenbaret Religion. «Fru de Staël, siger han, tilskriver Filosofien hvad jeg tilskriver Religionen.» Og henvendende sig til hende fortsætter han: «Deres Talent er kun halvt udviklet, Filosofien kvæler det. De synes ikke at være lykkelig; men hvorledes skulde Filosofien kunne raade Bod paa Sørgmodigheden i Deres Sjæl? kan man frugtbargøre en Ørken med en anden Ørken?» Og han udtømmer sig i Floskler.

Paa dette Tidspunkt blev den Modstand mod Bonaparte, der for anden Gang skulde gøre hende landflygtig og det for mere end et Aarti, den ledende Tanke i hendes Liv. Hun havde jo efter det italienske Felttog troet i ham at se Frihedens Beskytter, havde tilskrevet ham begejstrede Breve og bevæget ham til at udslette hendes Faders Navn af Emigrantlisten. Men i ham som Førstekonsul saa hun kun «en Robespierre tilhest», og med Rette klagede Bonaparte over, at hun ophidsede Hovederne imod ham.

Hendes tidligere Begejstring var nu blevet et lidenskabeligt Had. Fra sin Dagligstue indlod hun sig paa en formelig Krig imod ham. Hans Omgivelser, hans Person, hans Optræden var den stadige Genstand for hendes og Constants Satire. Hun var uudtømmelig i sine Spottegloser over ham, over hans lille Krop og store Hoved, hans Hovmod og Kejtethed; han var den adelsgale Borger paa Tronen, altid opirret over Kvindernes Salonvid, ude af Stand til at udtrykke sig sammenhængende, kun veltalende, naar han sagde Ukvemsord. Hans Geni var blot Charlataneri. Han var ikke engang en Krigshelt; thi ved Marengo havde han tabt Hovedet og ikke selv fundet nogen Udvej, før Desaix indtraf paa Valpladsen. Der var i ham noget til Grund liggende

Simpelt, som selv hans kæmpemæssige Indbildningskraft ikke altid kunde skjule.

Hun indlod sig paa alle Slags Kabaler med de Generaler, der var Bonaparte fjendske enten af principielle Grunde som Moreau eller af pur Misundelse som Bernadotte. Ja saa vidt gik hun i sit Had, at hun var ude af sig selv af Forbitrelse, da hun erfor Englands Ydmygelse ved Freden i Amiens, og undgik Paris for ikke at overvære Festlighederne i Anledning af denne Fred.

De fremmede Diplomater tilbragte efter hendes egne Ord «deres Liv hos hende», hun samtalede daglig med en Mængde indflydelsesrige Personer; thi Samtale var den højeste Nydelse, hun kendte, og Bonaparte skal have sagt, at Enhver, efter at have talt med hende, holdt mindre af ham. Han lod hende spørge, hvad hun egenlig vilde, om hun var tilfreds, naar han udleverede hende de to Millioner, Necker havde givet Statskassen i Forvaring og som med Urette holdtes tilbage; hun svarede kun, at det kom lidet an paa hvad hun vilde, men paa hvad hun tænkte. Fra det Øjeblik af, da Benjamin Constant første Gang i Tribunatet havde talt mod et Forslag af Bonaparte, blev hendes Hus i Paris tomt og alle Indbydelser besvarede med Afslag. Endelig blev hun efter at hendes Fader havde udgivet Bogen *Les dernières vues de politique et de finances* forvist fra Paris ved udtrykkelig Befaling fra den første Konsul.

Intet Slag kunde ramme hende haardere end dette. Hun sammenligner selv denne Dom med en Dødsdom; hun, som kun levede i Hovedstaden, som saa daarligt kunde undvære sine Venner, lærerig Samtale, Deltagelse i de store Begivenheder, led under Løsrivelsen fra Fædreland og Hjemstavn. «Hvert Skridt, Posthestene gjorde, smertede mig, og naar Postillonerne spurgte mig, om de ikke havde kørt rask, kunde jeg ikke lade være med at sukke over den sørgelige Tjeneste, de havde vist mig.*) Benjamin Constant ledsagede hende paa Vejen; men da hun modtog Efterretningen om sin Mands Sygdom, rejste hun til ham og plejede ham til hans Død.

I 1803, Aaret efter, udgav hun *Delphine*, en Fortælling i fem Dele og i Brevform efter *La nouvelle Héloïse*'s Mønster. Man kan uden Vanskelighed paavise de Indtryk og Minder fra hendes

*) *Dix années d'exil.* 1820. S. 84.

eget Liv, der ligger til Grund for denne Roman. Bogen behandler en Kvindes pligtstrenge Forsagen af et lykkeligt Ægteskab — Erindringen om Forfatterindens ungdommelige Afkald paa Montmorency's Haand, afgav her en Virkeligheds-Baggrund. Men Bogens egenlige Indhold er dog den elskende Kvindes Kamp mod Samfundet for sin Lykke og Samfundsdommens raa Tilintetgørelse af den Enkeltes Fred — og det var de friske Indtryk fra Forfatterindens sidste Leveaar, hendes Forhold til sin Mand og til Benjamin Constant, som her gav Bogen dens Holdning. Skilsmissen fra Baron Staël-Holstein havde skadet hendes Anseelse, Forholdet til Constant var næsten en offenlig Begivenhed og han var utvivlsomt Fader til hendes i Aaret 1797 fødte Datter Albertine, den senere Hertuginde af Broglie. Fru de Staël tvivlede sikkert, da hun skrev *Delphine*, intet Øjeblik paa, at Constant agtede at lyse denne Datter i Kuld og Køn ved et snarligt Ægteskab, men hvor rig og højtstillet hun end var og hvor meget Hensyn den offenlige Mening end tager til Rigdom og den dermed følgende Uafhængighed, saa følte hun dog bittert baade Klafferens snigende Forfølgelse og Farisæismens veloverlagte Attentater paa Rygtemord.

Delphine bærer det modløse og selvopgivende Motto, der røber sin Forfatterinde, Fru de Staëls Moder: «En Mand bør forstaa at trodse den offenlige Mening, en Kvinde at underordne sig den», et Motto, til hvilket Bogens Indhold svarer, men som dens Aand og selve dens Udgivelse ligefuldt modsiger. Thi den er et Indlæg for Berettigelsen af Skilsmisse og den udkom samme Aar som Napoleon afsluttede Konkordatet med Paven; den angriber det uopløselige Ægteskab og de kirkelige Løfter netop i det Øjeblik, da Lovene om Ægteskabet skærpedes og da Kirken genvandt en Del af sin gamle Magt.

Bogen svarer til sit Motto, forsaavidt som den igennem sin Heltindes Skæbne lærer, at den Kvinde, der selv efter nok saa ædelmodig og nok saa langvarig en Opofren af sit eget Vel, og om det saa blot var for at forhindre sin Elskedes Undergang, kommer udenfor Samfundets Rettesnor, redningsløst maa gaa til Grunde. Den modsiger dette Motto, forsaavidt som den skrigende Uretfærdighed i denne Skæbne taler stærkere end nogen Deklamation mod det Bestaaende om Samfundets Ufuldkommenhed og om Urimeligheden af den Magt til at kue og ulykkeliggøre, som Menneskenes Kortsynethed og Umandighed har tildelt for-

ældede Indretninger, under hvis Tryk Delphine knuses. Hun skildres straks fra Begyndelsen af som et højere Væsen, ren, hjertensgod, livfuld og og ved selve sin Renhed hævet over Samfundets farisæiske Moral. Ingen Scene maler smukkere Delphines Karakter end den, hvor en ulykkelig, ilde omtalt Kvinde en Aften træder ind i Tuileries-Salen og alle Damerne øjeblikkelig rejser sig fra deres Stole for at gaa over paa den anden Side, saa et stort aabent Rum danner sig om den udpegede Stakkel. Delphine alene gaar da tvers over Gulvet og sætter sig ved Siden af den, paa hvem alle de andre Kvinder kappedes om at kaste den første Sten.

Ved en Række af vel sorte Opspind og Rænker lykkes det en af Bogens Hovedpersoner, en kvindelig Talleyrand, at fjerne Delphine fra hendes Elskede og at forene ham med et Delphine stik modsat Væsen, den kolde og kirkefromme Mathilde, der ovenikøbet, uden at Nogen aner det, af den Forraadte modtager den uhyre Medgift, ved Hjælp af hvilken Ægteskabet bringes i Stand. Da Bedraget opdages og alle Rænkerne ligger aabne for Synet, er Mathilde og Léonce forenede og til det unaturligste Par. Omkring dette Par er i Bogen nogle andre ligesaa afskyelige Ægteskaber og ligesaa ulykkelige Kærlighedshistorier grupperede for at fremhæve Hovedtanken tilstrækkelig stærkt. Henri de Lebensei, hvis Skikkelse er et forskønnet Portræt af Constant, kan ikke forenes med sin Elskede før efter hendes Skilsmisse fra en Mand, med hvem hun efter sine egne Ord ikke kunde leve uden at opgive alt Godt og Ædelmodigt i sit Væsen, og Hr. de Serbellane staar i et ligesaa haabløst Forhold til Thérèse d'Ervins som Delphine til Mathildes Ægtemand.

Som et saa rent og opofrende Væsen er Delphine fremstillet, at Tanken om Muligheden af en Forening med Léonce, der nødvendigvis vilde gøre Indgreb i hans Hustrus Lykke, af hende vises tilbage med en saadan Styrke, at hun aldrig tillader ham endog blot at dvæle ved denne Tanke. Tvertimod hun beroliger ham; hun henviser ham til en dybere Moral og Religion end den, hvori han som Barn af det nylig bortgangne 18de Aarhundrede lever: «Léonce, jeg troede ikke hos Dem at finde en saadan Ligegyldighed for religiøse Ideer. Jeg vover at gøre Dem Bebrejdelser derfor. Deres Moral er kun grundet paa Æren; De vilde have været meget lykkeligere, om De havde hyldet de simple og sande Grundsætninger, som underlægger vore Hand-

linger vor Samvittighed og befrir os fra ethvert andet Aag. De véd, at den Opdragelse, jeg har modtaget, langt fra at trælbinde min Aand, snarere har gjort den altfor uafhængig. Det er muligt, at endog overtroiske Forestillinger passer bedre for Kvindernes Bestemmelse end Aandsfrihed; vi svage og vaklende Væsener trænger i alle Retninger til Støtte, og Kærligheden er en Slags Lettroenhed, der maaske er tilbøjelig til at forene sig med alle de andre Arter af Lettroenhed og Overtro; men den ædle Beskytter af min Ungdom havde Agtelse nok for min Karakter til at ville udvikle min Fornuft, og aldrig har han forlangt af mig, at jeg skulde antage nogen Mening uprøvet. Jeg kan da tale med Dem om den Religion, jeg elsker, som om ethvert andet Æmne, mit Hjerte og min Forstand frit har prøvet, og De kan ikke tilskrive det, jeg vil sige Dem, paabudne Vaner eller Barndommens uovervejede Indtryk . . . Sæt Dem da ikke, Léonce, imod den Trøst, som den naturlige Religion skænker os.» Man hører Efterklangen af Rousseau, Reaktionen mod Voltaire i denne Præken, som Neckers Datter lægger sit andet Jeg i Munden.

Men Handlingen udvikler sig, og snart lader den unaturlige Forbindelse sig ikke mere opretholde, den unaturlige Ulykke sig ikke mere udholde. Henri de Lebensei skriver det Brev for at tilraade Skilsmisse, der blev Romanens Ulykke og der som en Brandfakkel faldt ned i den kirkelige Lejr. Han siger til Delphine: «Den, som De elsker, er Dem bestandig værdig, Frue; men hverken hans eller Deres Følelse formaar Noget mod den Situation, hvori en ulykkelig Skæbne har stillet Dem begge. Der staar kun ét Middel tilbage til at genoprette Deres Rygte og til at genvinde Lykken. Saml for at høre mig alle Deres Kræfter. Léonce er ikke uigenkaldeligt knyttet til Mathilde. Léonce kan endnu blive Deres Ægtefælle; Skilsmisse vil om en Maaned blive vedtaget af den lovgivende Forsamling.» Man erindre, at Bogen fremkom paa en Tid, da det katolske Ægteskab blev genindført i Frankrig.

Her følger endnu nogle Steder af hans Brev: «De, der fordømmer Skilsmisse, hævder, at deres Anskuelse er mest moralsk; var det saa, burde oprigtige Tænkere antage den; thi Tankens første Formaal er at lære os vore Pligter at kende i deres hele Udstrækning; men jeg vil i Forening med Dem undersøge, om de Grundsætninger, der bringer mig til at bifalde Skilsmisse, ikke stemmer overens med Menneskets Natur og med de men-

neskekærlige Hensigter, vi bør tillægge Guddommen. Uopløseligheden af usamdrægtige Ægteskaber gør Livet til en Række af haabløse Ulykker. Man siger vel, at det her kun gælder om at trænge ungdommelige Tilbøjeligheder tilbage; men man glemmer, at Ungdommens tilbagetrængte Tilbøjeligheder bliver Alderdommens evige Sorger. Jeg negter ikke alle de Ulemper, der er forbundne med Skilsmisse, eller rettere de Ufuldkommenheder i den menneskelige Natur, der gør Skilsmisse nødvendig; men midt i et civiliseret Samfund, som Intet har imod Ægteskaber, der indgaas af ydre Grunde, eller mod Ægteskaber, der stiftes i en Alder, i hvilken det er umuligt at forudse Fremtiden, et Samfund, hvis Love hverken kan straffe de Forældre, der misbruger deres Myndighed, eller de Ægtefæller, som opfører sig slet imod den anden Part, i et saadant Samfund er Loven, der forbyder Skilsmisse, kun streng imod Ofrene, hvis Baand den paatager sig at snøre fastere til uden dog at kunne indvirke paa de Omstændigheder, der gør dem lette eller frygtelige at bære. Den synes at sige: Jeg kan ikke sikre Eders Lykke, men jeg skal idetmindste indestaa for Varigheden af Eders Ulykke.»

I saa ubehjælpsomme Sætninger og saa veltalende Udtryk er her formet hvad man da og senere har kaldt Fru de Staëls Angreb paa Ægteskabet. I Virkeligheden er det, som man ser, kun et Angreb paa den bindende og kuende Magt, som Samfundet, der jo fra først af blev tildannet af Gejstligheden paa en Tid, da al aandelig Magt var Kirkemagt, har givet Ungdommens første Følelsesindtryk i de katolske Lande ved Lovgivningen, i de protestantiske Lande ved den almindelige Mening, hvis strenge Justits dèr spiller samme Rolle som Ægteskabslovene hist. Indsigelsen gaar ud fra, at Ægteskabet kun da er, hvad det kaldes, et sædeligt Ideal, naar de to Mennesker, der i et givet Øjeblik af deres Liv lover hinanden Troskab og uafbrudt Samliv for Resten af deres Dage, virkeligt kender og elsker hinanden, og den gør Rede for den uhyre Vanskelighed, som det er for Mennesket at lære sig selv og et andet Menneske tilbunds at kende. Naar et Ægteskab maa have den gensidige Forstaaelse til sin Grundvold, saa eksisterer det jo i Virkeligheden ikke, naar denne mangler. Kan et helt Liv bygges snart paa en Rus, snart paa en Løgn, snart paa et af Frygten fremtvunget Ja? I alle de Tilfælde, hvor Ægteskabet ikke hviler paa en bedre Grundvold, er

dets Hellighed indbildt og beror paa, at et Ideal er givet ud for en Virkelighed.

Delphine lader sig imidlertid ikke overtale; Bogens Løsen tro, at en Kvinde maa underkaste sig det almindelige Omdømme, beslutter hun endog at lægge endnu en afgørende Hindring foruden Léonces Ægteskab mellem sig og ham. Da hans Hustru dør, har hun taget Sløret. Den samme Kamp mod et som helligt betragtet Løfte vender da nu paany tilbage, kun i en anden Form. Atter denne Gang er det Henri, som taler Modstandens Sag, men nu til Léonce: «Er De istand til at høre et modigt, gavnligt, energisk Raad, et Raad, som frelser Dem af Ulykkens Afgrund? Skulde De formaa at tage et Parti, der ganske vist saarer Alt, hvad De hidtil i Deres Liv har skaanet, den offenlige Mening og Vedtægten, men der stemmer med Moral, Fornuft og Menneskelighed? Jeg er født Protestant, jeg er — det indrømmer jeg — ikke bleven opdraget i Ærefrygt for de vanvittige og barbariske Samfundsindretninger, der af saa mange uskyldige Skabninger fordrer Opofrelse af alle naturlige Tilbøjeligheder; men bør man have ringere Tillid til min Dom, fordi ingen Forudindtagethed paavirker den? En stolt og højsindet Mand bør kun adlyde den almene Moral. Hvad betyder disse Pligter, som har deres Udspring i tilfældige Omstændigheder, afhænger af Lovenes Luner eller af Præsternes Vilje, Pligter, der underkaster et Menneskes Samvittighed under andre Menneskers Dom og det Menneskers, der allerede længe har trællet under fælles Fordommes og navnlig fælles Egennyttes Aag? Frankrigs Love løser Delphine fra det Løfte, som ulykkelige Omstændigheder har fravristet hende; kom og lev med hende paa den fædrene Jordbund! Hvad skiller Eder? Et Løfte, hun har aflagt til Gud? Tro mig, det højeste Væsen kender for godt vor Natur til nogensinde at ville modtage uigenkaldelige Forpligtelser. Maaske er der Noget i Deres Hjerte, som vægrer sig ved at benytte de franske Love, som er udsprungne af en Revolution, De ikke ynder? Min Ven, denne Revolution, som mangen Voldsdaad ulykkeligvis har besudlet, vil af Eftertiden blive skattet for den Frihed, den har skænket Frankrig; hvis der paa den kun skulde følge forskellige Former af Trældom, da vilde disse Formers Herredømme danne det forsmædeligste Tidsrum i Verdenshistorien; men hvis Frihed udgaar fra den, da er Lykke, Ære, Dyd, Alt, hvad der er ædelt i Menneskeslægten, saa inderligt knyttet til

Friheden, at Aarhundrederne, som kommer, altid uden Strenghed vil bedømme de Begivenheder, som hidførte Frihedens nye Tidsalder.»

Saavidt kæmper Bogen imod bestemte Samfundsindretninger, paa hver Side kæmper den desuden imod det hele vidtforgrenede Væv af gængse og faste Meninger, af Fordomme, hvormed de fleste Mennesker er pansrede Lag over Lag, af Anskuelser, som ikke maa røres, fordi de indenfor saa og saa mange Kvadratmiles Omfang anses for hellige. Det kan ikke siges for utvetydigt, at i dette Punkt er denne Bog betydelig og livskraftig som faa af Emigrantliteraturens Frembringelser. Thi dertil har et Folk en Literatur, at det kan faa sin Synskres udvidet og sin Livsanskuelse konfronteret med Livet. Fra sin tidligste Ungdom forefinder i det moderne Samfund Personligheden et yderst sammensat Kostyme af Fordomme, som den skal trække paa. «Hvorledes, spørger Manden, er det nødvendigt, at jeg ifører mig denne hullede Kappe? kan jeg ikke slippe for denne gamle Pjalt? er det uundgaaeligt, at jeg skal sværte mig i Ansigtet eller bære denne fromme Faaremaske? — Skal jeg forpligte mig til at mene, at Polichinel ikke har nogen Pukkel, skal jeg tro, at Pierrot er højærværdig og anse Harlekin for en Alvorsmand? Maa jeg slet ikke kigge nogen af dem op i Ansigtet og ikke skrive i nogen Haand: «Jeg kender dig, smukke Maske!»? Er der slet ingen Naade? Der *er* ingen Naade, ifald du ikke vil prygles af Polichinel og sparkes af Pierrot og smage Harlekins Briks. Men Literaturen er eller bør være det Sted, hvor alt det officielle Væsen ophører, Vedtægten er afskaffet, Maskerne rives af og det Uhørte, Oprørende: Sandheden siges.

Den Modstand, *Delphine* vakte, var stærk. Tidens mest bekendte Kritiker skrev: «Man kan ikke tænke sig farligere og mere usædelige Grundsætninger end dem, som udbredes i dette Værk. Forfatterinden synes ikke at mindes de Anskuelser, i hvilke hun som Neckers Datter er opdraget; uden Hensyn til sin Families protestantiske Tro udtaler hun sin Ringeagt for Aabenbaringen, og har i dette slette Arbejde, som forøvrigt er forfattet med ikke ringe Evner, skrevet et langt Forsvar for Skilsmisse. Delphine taler om Kærligheden som en Bakkantinde, om Gud som en Kvæker, om Døden som en Grenadér og om Moralen som en Sofist.» — Store Ord, men de samme store Ord, som Fremtiden bestandig maa høre af den tandløse Fortid, hvis svære Skyts

altid er ladet til Mundingen med Kirketroens vaade Krudt og Indskrænkethedens Papirkugler.

Medens Bogens Samtid i høje Toner priste dens Form og Forfatterindens digteriske Evne for desbedre at kunne nedsætte Skriftets Livsanskuelse og værdifulde Øjemed, har en moderne Kritiker kun lidet Godt at sige om den løse og brede Kunstform, som Bogen har tilfælles med de allerfleste Romaner i Breve; til Gengæld holder dens Ideer ogsaa nutildags stik, ja er end ikke i alle europæiske Lande trængte fuldt igennem, skønt Aarhundredet har stræbt at virkeliggøre dem i stedse fuldere Omfang.

Den Brydning mellem Individet og Samfundet, som fremstilles i *Delphine*, er ganske i Emigrantliteraturens Aand. Saavel det dristige Opsving som den Forsagelse, hvormed den Enkeltes Kamp fremstilles som frugtesløs, er gennemgaaende i denne Gruppe af Skrifter. Opsvinget er i dette Tilfælde et begejstret og fortvivlet Forsøg paa at fastholde en af Revolutionens Erobringer i det Øjeblik den bliver den ny Tid fravristet af Reaktionen. Forsagelsen følger, fordi alle Sjæle med Vemod føler, at ingen Indsigelse kan nytte, og at den tilbagegaaende Bevægelse, som begynder, maa naa sit Maal og sit Overmaal, før en bedre Tingenes Tilstand kan ventes. Hvad formaaede en Kvindes Roman mod en Enevoldsherskers Pagt med en Pave!

Den «Kamp mod Samfundet», hun skildrer, er imidlertid langt mindre en Kamp mod den givne Stats- eller Retsorden end mod den Sammenfiltring af Vedtægter og Anskuelser, gamle og nye, forældede og naturlige, urimelige og fornuftige, skadelige og gavnlige imellem hverandre, som sammensmeltede til en sammenhængende og tilsyneladende ensartet Masse udgør det Stof, hvoraf den offenlige Mening bestaar. Ligesom den saakaldte «sunde Menneskeforstand», der gerne rejser sig mod enhver ny Filosofi, til enhver Tid for en stor Del kun er en størknet Rest af tidligere Tiders Filosofi, saaledes er Samfundsregelen og den til denne svarende Samfundsdom, der i enhver Tidsalder møder nye Anskuelser fjendtligt, for en stor Del bygget paa Anskuelser, der i tidligere Tider møjsomt blev hævdede trods den dagældende Samfundsmenings Modstand. Hvad der først var en selverhvervet levende Antagelse stivner efterhaanden til et Tankelig. Samfundsreglen er almen, ens for Alle og som alt Almindeligt fordrer den utallige Ofre. Hvor særegent end den Enkelte er beskaffen, den behandler ham som alle de andre; det geniale Individ er over-

for den stillet omtrent som en Skoleduks i en ussel Klasse; han maa atter og atter høre den gamle Lektie om; det er nødvendigt for Fuksens Skyld, som endnu ikke kan den og endnu mindre kan undvære den. Samfundsdommen er fremdeles uansvarlig: medens den Enkeltes Dom som saadan altid til en vis Grad maa være en Naturfrembringelse, er Samfundsdommen i mange Tilfælde et Fabrikat, et Massefabrikat, leveret af dem, hvis Fag det er at lave offenlig Mening, og den Enkelte føler intet Ansvar ved at istemme den. Medens det Naturlige vilde være, at den Enkelte formede sig selv sine Anskuelser og Grundsætninger om de højeste Ting, gav sig selv Love for sin Opførsel og efter Evne søgte Sandheden med sin egen Hjerne, forefinder Individet i det moderne Samfund først en færdig Religion, i ethvert Land en forskellig, dets Forældres, som længe før det selv tænker eller føler religiøst bliver det indpodet; saaledes kvæles i Spiren al religiøs Frembringelsesevne, eller kvæles den ikke, saa ve den Enkelte! det er en Handske kastet til Samfundet. Og paa samme Maade dræbes eller hæmmes ved den færdige offenlige Moral og færdige offenlige Mening i Flertallets Sind den moralske Følelses Oprindelighed. Den Samfundsdom, der er et Udslag af alle disse uselvstændige gudelige, sædelige og selskabelige Indtryk, bliver nødvendigvis højst ufuldkommen, ofte højst indskrænket, hyppigt grusom.

Fru de Staël maatte mere end andre Skribenter møde Fordommene paa sin Vej og blive opmærksom paa dem: hun var Protestant i et katolsk Land; hun nærede Samhu med Katolikerne skønt opdraget i en protestantisk Families Skød; hun var i Frankrig en Schweizerborgers Datter og følte sig i Schweiz som Pariserinde; hun var som sjælfuld og lidenskabelig Kvinde udsat for Sammenstød med Samfundsomdømmet og som kvindelig Forfatter, kvindeligt Snille allerede forud i Forsvars- og Angrebsstilling mod en Samfundsorden, der henviser Kvinden til Privatlivet. Men at hun mere end nogen anden samtidig Forfatter kom til at gennemskue de Fordomme, af hvilke hun var omgivet, det beroede fortrinsvis paa at hun som politisk Flygtning nødedes til at gennemrejse det ene fremmede Land efter det andet, en Nødvendighed, hvoraf hun med sit aarvaagne og lærelystne Sind tog Anledning til at sammenligne de forskellige Folkeaander og deres forskellige Forbilleder med hverandre.

IX

Da den Befaling, ved hvilken Napoleon første Gang udviste Fru de Staël af Paris, var bleven overbragt hende, lod hun ham gennem Joseph Bonaparte, der hørte til hendes Venner, spørge, om hun kunde opnaa et Pas til Prøjsen eller om hun vilde blive fordret tilbage derfra. Efter længere Tids Venten modtog hun Bevillingen af Passet, og foretog da først en Rejse til Weimar. Hun lærte den hertugelige Familie at kende, havde lange Samtaler med Schiller om Forholdet mellem tysk og fransk Literatur, plagede Goethe med Spørgsmaal om Livet og Døden, Gud og Verden — at underholde sig livligt om ubesvarlige Spørgsmaal, det var, siger han, hendes egenlige Lidenskab —; men mest undrede hun dog ham og de andre tyske Storheder ved at hun ikke alene vilde kendes af dem, men virke, og altid talte, som skulde der nu straks gribes ind, øjeblikkeligt handles. Hun kom til Berlin, lærte Prins Louis Ferdinand at kende, blev optagen i Fichtes, Jacobis, Henriette Herz's Krese og bortførte A. W. Schlegel som Lærer for hendes Børn.

Næste Aar rejste hun til Italien, studerede Oldtidsminderne, Kunsten, Folkets sydlandske Sæder, indsugede med alle Porer Indtrykkene af Italiens Natur og udførte derpaa i Coppet *Corinne ou l'Italie.*

Men Længslen efter Frankrig lod hende ingen Ro. Hun nærmede sig Paris indtil den Afstand af 40 Mile, det var hende foreskrevet at iagttage. Hun boede i Smaabyerne, først i Auxerre, senere i Rouen, hvis Præfekt, der havde vist hende Velvilje, blev afsat; saa fik hun af Politimesteren Lov til at besørge Udgivelsen af *Corinna* paa et Landsted, der laa tolv Mile fra Paris. Men neppe var *Corinna* udgivet, før en ny Regeringsordre udviste hende af Frankrig. *Corinna* havde gjort den overordenligste Lykke, og Napoleon taalte ikke et Ry, i hvilket han ikke havde nogen Del. Hun vendte da tilbage til Coppet, og ligesom Kejseren udvidede hun uophørligt sit Rige. Det voksede, idet hendes Følelsesliv berigedes, hendes Tanker blev mere omfattende og hendes Venskabsforbindelser stedse flere. Paa Coppet holdt hun et formeligt Hof. Fra mange Lande samledes fremragende Aander omkring hende. Man traf der Statsmænd som Constant, hvem hun i sin Forelskelse kalder «den første Aand i Verden», Historikere

som Sismondi, Digtere som Oehlenschläger og Zacharias Werner, prøjsiske Prinser, polske Fyrster og Fyrstinder, Blomsten af Europas Fødsels- og Aandsaristokrati. Siden sit Ophold i Tyskland havde hun ikke ophørt med at studere tysk Sprog og Literatur, men hun trængte til et nyt Ophold i Landet for at kunne fremstille sine Landsmænd et alsidigt Billede af den nye Verden, der havde opladt sig for hende. Hun kendte allerede Nordtyskland, nu tilbragte hun et Aar i Wien, og efter Tilbagekomsten til Schweiz gav hun sig til Udarbejdelsen af sit store tre Binds Værk om Tyskland. Det var færdigt i 1810. Men det gjaldt om at faa det trykt i Paris.

Der var udkommet en Forordning angaaende Pressefriheden, som bestemte, at ingen Bog kunde trykkes uden at have været undersøgt af Censorer; derefter var af særligt Hensyn til Fru de Staël fulgt en anden Forordning, som tilstedte, at naar Censorerne havde tilladt Udgivelsen af et Værk, kunde Politiministeren undertrykke det helt og holdent, ifald han fandt for godt, en Lov, der jo ophævede al Lov. Hun fik atter Tilladelse til at nærme sig Paris i en Afstand af 40 Mile for at paase Udgivelsen, rejste til Blois, boede først paa Herregaarden Chaumont-sur-Loire, saa paa Godset Fossé, saa endnu paa nogle andre Landsteder hos Venner i Nærheden af Blois; hun flagrede rundt om sit elskede Paris i den foreskrevne Afstand, som et Møl flagrer om Lyset. En Gang vovede hun sig endog derind. Imidlertid gennemsaa Censorerne Værket, rettede og slettede, og gav det lemlæstede Værk deres *imprimatur*. 10,000 Eksemplarer blev trykte. Men i det Øjeblik, da Værket skulde udkomme, sendte Politiministeren sine Gendarmer ind i Bogladen efter at have sat Skildvagter ved alle Udgange, og udførte nu paa Regeringens Befaling den Heltedaad at sønderhakke de 10,000 Eksemplarer, hvorpaa man æltede Massen til en Dejg og gav Forlæggeren tyve Louisd'orer i Erstatning. Samtidig blev det paabudt Fru de Staël at udlevere sit Haandskrift, seks Aars Studier og Forhaabninger, og forlade Frankrig inden 24 Timers Forløb. I det Brev, Politiministeren i denne Anledning sendte hende, hedder det: «De skal ikke søge Aarsagen til den Befaling, jeg har tilkendegivet Dem, i den Tavshed, De har iagttaget angaaende Kejseren i Deres sidste Værk; det vilde være en Vildfarelse; han kunde ikke finde nogen Plads deri, som var ham værdig. Men Deres Forvisning er en naturlig Følge af den Bane, De stadig har fulgt i de senere Aar.

Det har forekommet mig, som om Luften i dette Land ikke var Dem tilpas, og vi er lykkeligvis endnu ikke indskrænkede til at maatte søge Forbilleder i de Folkeslag, som De beundrer. Deres sidste Værk er ikke fransk.»

Det er Ordet, som fælder hende, *ikke fransk*. Det var dette Værk, Bogen *Om Tyskland*, der aabner et Tidehverv i fransk Literatur, idet Værket for første Gang principielt og ikke blot lejlighedsvis bryder med al den forældede Overlevering i Frankrigs Bogavl og paa talrige Punkter peger hen paa nye Livskilder, dette Værk var det som Landets aandelige Politibetjent dristede sig til at kalde ikke fransk. Og nu dette Grusomhedens ironiske Forsøg paa at anslaa galante Toner! «Det har forekommet mig som om Luften i dette Land ikke var Dem tilpas» — behag derfor at rejse! Det er som hørte man selve Frankrigs beruste Nationalforfængelighed tale: Fordi du har vovet at elske Friheden, selv nu da vi andre er lykkelige under Tvang; fordi du, medens vi soler os i Genskinnet af Napoleons Hæder, har vovet i *Corinna* at skildre Geniets suveræne Uafhængighed, og forvist fra Paris har ladet dit Ideal blive kronet paa Capitol, fordi du endelig, du et svagt Væsen, en Kvinde, paa en Tid da Frankrigs Ørne glimter i Glorien af tusinde Sejre og de fremmede Folkeslag er blevne vore Livegne, har havt den Frækhed at skildre os vort aandelige Liv som nær ved at udtørres og at vise os det dybt foragtede Tyskland som et Land, hvis Poesi langt overstraaler vor egen, det forhadte England, det troløse Albion, som et Land, hvis Frihedskærlighed er anderledes udholdende og ægte end vor, og det døende Italien, den underkuede franske Provins, som et Land, hvis Naturlighed i Sæder og hvis uhyre Overlegenhed i Kunst er Mønstre — derfor skal du stemples som unational, dit Lands Kokarde rives fra din Pande, dine Bøger tilintetgøres, endog dine Haandskrifter sønderrives og du selv med et Kobbel af Angivere og Spioner i dine Hæle jages som et Dyr over Grænsen og være borte inden fire og tyve Timer.

Departementets Præfekt kom til hende for at forlange Haandskriftet til Bogen udleveret. Det lykkedes at redde det ved at give ham en daarlig Kladde. Men Sorgen for Værket var endda i dette Øjeblik den ringeste. Det havde været Fru de Staëls Haab at kunne indskibe sig til England; men i Efterskriften til Politiministerens Brev blev netop for at forhindre dette alle de

nordfranske Havne hende forbudne. En Tid lang tumlede hun med den Tanke at gaa ombord paa et fransk Skib, der sejlede til Amerika, da der saa var en Mulighed for, at Skibet paa Vejen kunde blive taget af Englænderne. Men denne Plan var dog for æventyrlig, og hun tyede overvældet og sorgfuld paany til Coppet.

Her ventede nye Forfølgelser af de forskelligste Arter hende. I Kraft af den første Befaling, som Genferpræfekten modtog, betydede han hendes to Sønner, at det var ogsaa dem forbudt nogensinde at vende tilbage til Frankrig, og det blot fordi de havde gjort et frugtesløst Forsøg paa at opnaa en Audiens hos Napoleon til Bedste for deres Moder. Faa Dage efter modtog Fru de Staël et Brev fra Præfekten, i hvilket denne i Politiministerens Navn afkrævede hende Korrekturerne paa Bogen *Om Tyskland*, da man gennem Spejdere havde erfaret, at en Korrektur maatte være i Behold og det ikke var Meningen at nøjes med den halve Forholdsregel at ødelægge det allerede Trykte, men at tilintetgøre Arbejdet sporløst for at umuliggøre enhver senere Trykning. Forfatterinden svarede, at hin Korrektur allerede var sendt til Udlandet, men at hun gerne vilde forpligte sig til ikke mere at lade Noget trykke paa det europæiske Fastland. «Jeg havde, tilføjer hun i sin Bog *Dix années d'exil*, «ingen stor Fortjeneste af at love det, da naturligvis ingen Regering paa Fastlandet vilde lade en Bog, som var forbudt af Kejseren, udkomme i sit Land.» Kort derefter blev Præfekten i Genf, Barante, Faderen til den bekendte Literærhistoriker, afsat, fordi man fandt, at han var gaaet for lemfældigt tilværks mod Fru de Staël. Hendes Søn blev syg, og hun ledsagede ham efter Lægernes Raad til Badet Aix i Savoien, der vel ligger en Snes Mil fra Coppet. Neppe var hun ankommen dertil før hun blev indhentet af et Ilbud fra Præfekten i Mont-Blanc-Departementet, der ikke blot forbød hende under nogetsomhelst Paaskud at besøge Nabolandene, men endog at rejse i selve Schweiz og overhovedet nogensinde at fjerne sig mere end to Mile fra Coppet. Og ikke nok med, at man forvandlede hendes Ophold paa sit Gods til en Fængsling, man sørgede ogsaa for, at hun skulde komme til at lide ikke blot under Frihedstabet, men under selve Fængselslivets Kval: Ensomheden, dobbelt pinlig for en saa afgiort selskabelig Natur. Schlegel, som i 8 Aar havde boet i hendes Hus som Børnenes Opdrager, fik Befaling til at forlade Coppet, under

det taabelige Paaskud, at han indtog hende mod Frankrig, og paa Spørgsmaalet hvorledes? lød Svaret: at han havde forfattet en Sammenligning mellem Euripides's og Racines *Fædra* og foretrukket den første. Montmorency blev landsforvist for at have tilbragt nogle Dage paa Coppet; Fru Récamier, hvem det ikke lykkedes Fru de Staël i rette Tid at give Underretning om den Straf, der var sat paa selv nok saa kort et Besøg hos *Corinna*'s Forfatterinde, blev det forbudt at vende tilbage til Frankrig, fordi hun paa Gennemrejse gennem Schweiz havde villet opmuntre sin Veninde ved en Samtale; ja en 78aarig Mand St-Priest, hendes Faders gamle Embedsfælle som Minister, blev landsforvist for en enkelt Høflighedsvisit paa Coppet.

Den Forladthed, som følger med at være Modstander af en overmægtig Kraft, var hende ikke ny. Allerede længe havde ingen Mand af Rang eller Ry, ingen politisk Storhed, der ønskede at staa sig godt med Regeringen, vovet at besøge hende paa Coppet. Enhver var forhindret, saa ved Forretning, saa ved Sygdom. «Aa, sagde hun dengang, hvor jeg dog er træt af al denne Fejghed, der forklæder sig som Brystsyge.» Men nu var til Sorgen over at se sig opgivet af saa mange fordums Venner kommet den, at se enhver af sine virkelige Venner straffet med Landsforvisning for den ringeste Ytring af Velvilje mod hende. Hun udbredte, klager hun, Ulykke om sig som en Smitte.

Det stod i hendes egen Magt selv nu efter saa mange Aars Forfølgelser, Fangenskab og Forvisning at erhverve sig Frihed og Tilladelse til at skrive og offenliggøre paany; man lod hende underhaanden vide, at et nok saa svagt Omslag i Anskuelse eller Holdning vilde skaffe hende Ret til at vende tilbage til Frankrig; men hun vilde ikke købe sin Frihed for denne Pris, og da man en Gang i bestemtere Udtryk sagde: «Sig blot, skriv blot et lille Ord om Kongen af Rom, og alle Hovedstæder vil aabne sig for Dem» svarede hun kun: «Jeg ønsker ham en god Amme.»

Afsondret og indespærret, som hun var, besluttede hun at gøre Alt for at undslippe fra Coppet. Hun vilde rejse til Amerika, men det var umuligt uden Pas og hvorledes skulde hun faa et Pas? Hun frygtede desuden at blive fængslet paa Vejen til den Havn, hun vilde begive sig til, under Paaskud af at hun vilde rejse til England, paa hvilket der var sat Fængselsstraf. Og hun vidste vel, at naar det første Øjebliks Skandale var overstaaet, vilde Regeringen roligt kunde lade hende blive i Fængslet;

hun vilde hurtigt være fuldstændig glemt. Hun tænkte sig Muligheden af at rejse til Sverig gennem Rusland, da hele Nordtyskland var i Franskmændenes Vold. Hun haabede at kunne flygte gennem Tyrol uden at blive udleveret af Østerrig. Men et Pas til Rusland maatte faas fra St. Petersborg; skrev hun fra Coppet dertil om Pas, frygtede hun for at blive angivet til den franske Gesandt i Rusland; hun maatte da se først at komme til Wien for derfra at udvirke et Pas. I et halvt Aar sad hun bøjet over Europas Kort, studerende det for at finde en Vej til Flugt med samme Lidenskab, hvormed Napoleon betragtede det for at undersøge ad hvilke Veje Verdensherredømmet skulde erobres. Da en sidste Ansøgning om Pas til Amerika efter en Maaneds Venten var bleven besvaret med Afslag, skønt Ansøgningen havde indeholdt et Løfte om, at Fru de Staël, hvis den bevilligedes, til Gengæld vilde forpligte sig til Intetsomhelst at lade trykke nogensteds, besluttede den svage og modige Kvinde et afgørende Flugtforsøg. En Dag i 1812 kørte hun med sin Datter uden en eneste Kuffert eller Pakke i Vognen og med en Vifte i Haanden ud af Coppet, kom lykkeligt til Wien og skrev til St. Petersborg om russisk Pas. Saa ængstelig var imidlertid den russiske Regering for at udsætte sig for Ubehageligheder af den franske, at hun paa Galiziens Grænse blev holdt tilbage, gennem hele østerrigsk Polen blev fulgt af Spioner, ja endog da hun paa Rejsen en enkelt Dag gjorde Holdt for at besøge Fyrst Lubomirskis Familie, blev fulgt saa nær af en østerrigsk Politibetjent, at Fyrsten nødtes til at give denne Plads ved sit Bord og Fru de Staëls Søn kun ved Trusler kunde forhindre ham fra at tage Ophold i hendes Sovekammer om Natten. Først da hun var kommen over den russiske Grænse, aandede hun atter frit. Men denne Følelse af Frihed varede kun kort. Neppe havde hun naaet Moskvá, før Rygtet om, at de franske Hære nærmede sig Byen, paany tvang hende til Flugt, og det var først i St. Petersborg at hun kunde betragte sig som udenfor Fare.

Aaret før sin Afrejse fra Coppet havde hun indgaaet et hemmeligt Ægteskab; 45 Aar gammel havde hun ægtet en ung 23aarig fransk Officer, Albert de Rocca, der som haardtsaaret og af Blodtab udtømt Invalid var kommen til Schweiz. Fru de Staël viste ham en Medlidenhed, der i den unge Syges Sind fremkaldte heftig Kærlighed, og denne førte til en hemmelig Forening. Med Rocca var Fru de Staël truffet sammen ved den russiske Grænse.

Det var hendes Plan at rejse til Konstantinopel og Grækenland for at faa de rette Lokalfarver til et Digt *Richard Løvehjerte*, som foresvævede hende og som Byrons Optræden synes at have givet hende Ideen til; det skulde, sagde hun, blive en *Lara*, hvori Byrons ikke vilde være til at genkende. Men Frygten for, at hendes unge Datter og Rocca ikke skulde kunne udholde Rejsens Strabadser bevægede hende til at ty til Stockholm. Der fornyede hun sit Venskab med Bernadotte; der traf hun Schlegel, hvem Bernadotte havde adlet og udnævnt til sin Privatsekretær. Gennem Schlegel gjorde Carl Johan ogsaa Constants Bekendtskab, søgte — iøvrigt uden Held — at vinde ham for sine ærgerrige Planer med Hensyn til den franske Trone og udnævnte ham foreløbig til Ridder af Nordstjernen. Fru de Staël var mindre klarsynet overfor Bernadottes Karakter end Constant; hun omtaler ham altid med Varme; det fælles Had til Napoleon var vel her et forenende Element. Dette Had forstummede dog hos hende fra det Øjehlik af, da de forenede Hære rykkede imod Frankrig; hun jamrer over at være nødsaget til at ønske Napoleon Held, men hun kan ikke mere skille hans Sag fra Frankrigs. Mere karakterfast end Constant afslog hun i de hundrede Dage de Tilnærmelsesforsøg, Napoleon gjorde overfor hende. Hun oplevede hans endelige Fald; hun saa med Sorg Bourbonerne vende tilbage som værre Frihedsfjender end Selvherskeren, de fulgte; hun samledes endnu engang med Constant i Paris i Aaret 1816 og udaandede Aaret efter.

Denne korte Oversigt over den betydelige Kvindes Levned og Livskamp i hendes modnere Tid er et tilstrækkeligt Grundlag til at fuldstændiggøre Forestillingen om hendes Væsen som Menneske og Skribent. Medfødt Hjertelighed og medfødt Vid var hendes oprindelige Gaver; en Hjertelighed, der steg til menneskekærligt Alsind, og et Vid, der udviklede sig til genial Modtagelighed og Fremstillingsevne.

Hun havde nogle af det 18de Aarhundredes Ejendommeligheder i meget høj Grad: det stærke Hang til Selskabelighed, den overvejende Tilbøjelighed og Evne til Samtale. Medens George Sand, det nittende Aarhundredes store Forfatterinde, sad sluttet og stum i Selskab med Andre og kun aabnede sin Personligheds Kilder, naar hun skrev, var Fru de Staël en livfuld Improvisatrice. Hendes Evne var den at elektricere, hendes Ord skød sig som Lysstrømme hen over Genstanden, hvorom hun

talte. Alle Mennesker, som har kendt hende personlig, har udtalt, at hendes Skrifter var Intet i Sammenligning med hendes Samtalekunst. En af hendes Kritikere ender en Anmeldelse saaledes: «Naar man hører hende, er det umuligt ikke at bifalde hende; hvis hun havde sagt dette og ikke skrevet det, havde jeg aldrig kunnet kritisere hende» og en stor Dame sagde om hende i Spøg: «Hvis jeg var Dronning, vilde jeg befale Fru de Staël altid at tale til mig.» De utallige mundlige Udsagn, der er opbevarede af hende, giver trods deres døde Sort paa Hvidt en Forestilling om det Oprindelige og Overraskende i hendes Maade at tale paa. En Dag, da hun udlod sig om det Unaturlige i de Ægteskaber, som stiftes af Forældrene, i Modsætning til det ene Rette at lade den unge Pige vælge frit, udbrød hun leende: «Jeg vilde *tvinge* min Datter til at gifte sig af Kærlighed.» — En Dag da en af Napoleons tjenstvillige Aander meddelte hende, at Kejseren vilde udbetale hende de to Millioner, hendes Fader havde givet den franske Bank i Forvaring, ifald han var sikker paa, at hun holdt af ham, svarede hun: «Jeg vidste nok, at man behøvede en Livsattest for at hæve sine Penge, men ikke, at der udfordredes en Kærlighedserklæring.»

Men bag denne Aandsnærværelse og denne Evne til med Lethed at forme og udvortesgøre, som en selskabelig Tidsalder udvikler, laa meget af det Inderlige og Sjælfulde, som det 19de Aarhundrede har vurderet. Den beundrede Borgfrue paa Coppet, den fejrede og indtagende Verdensdame, var en Natur. Misforholdet til Moderen havde, som alt berørt, tidlig avlet Tro paa Menneskenaturen og Kærlighed til den i hendes Sind. En Pligt, der ikke vejledte Naturen men bekæmpede den, var hende en Gru. Allerede i sit Skrift om *Lidenskabernes Indflydelse* stiller hun Lidenskaberne i Forhold ikke til Begrebet Pligt men til Begrebet Lykke, og undersøger den højere eller ringere Grad, i hvilken de gør Indgreb i vor Lykke. Igennem *Corinna* som Organ siger hun: «Intet er saa let som at paatage sig en højst moralsk Mine, medens man fordømmer alt Ædelt og Stort. Pligtideen . . . . kan gøres til et Angrebsvaaben, som de Middelmaadigheder, der er selvtilfredse i deres Middelmaadighed og Indskrænkethed, bruger til at paabyde Begavelsen Taushed og skille sig af med Begejstringen, Geniet, kort sagt alle deres Fjender.»

Den Naturgrund i hende selv, som hun byggede paa, var

en ægte kvindelig. Det Ideal, der foresvævede denne til en vis Grad ærgerrige Kvinde var et rent personligt, rent idyllisk: Lykken i Kærlighed; den er det, som begge hendes store Digtninge *Delphine* og *Corinna* drejer sig om. Usandsynligheden af at finde den i Ægteskabet, som det moderne Samfund har ordnet dette, Umuligheden af at finde den udenfor den, er faste Grundtanker, og den Kamp som hos hende stadig forekommer mellem den huslige Lykke og den ædle Ærgerrighed eller den frie Lidenskab, er egenlig kun Udtrykket for en stadig Klage: hverken Genialitet eller Lidenskab lader sig forene med den huslige Lykke, som er hendes Hjertes evige Attraa. Ærens Vej søges i hendes Bøger kun af Kvinden, naar hun er bleven skuffet i alle sine bedste Forhaabninger. For Fru de Staël er Hjertet Alt; selv Berømmelsen var hende kun et Middel til at erobre Hjerter. Corinna siger: «Naar jeg attraaede Hæder, haabede jeg altid, at den vilde bringe Folk til at holde af mig», og hun selv udbryder: «Lad os ikke unde vore uretfærdige Fjender og vore utaknemmelige Venner den Triumf at have nedslaaet vore Evner. De indskrænker Den til at søge Ry, der saa gjerne havde nøjedes med Følelserne.»

Det er dette Hjertelige, man kunde sige Moderlige i hendes Aandsretning, der giver Tidsalderens almindelige Tungsind, som ogsaa genfindes hos hende, et særegent Præg. Det er ikke blot det Almenmenneskelige, det, som beror paa, at to Mennesker, der elsker hinanden, altid med fuld Vished kan sige til hinanden: Enten vil jeg opleve den Dag, da Du ligger Lig eller Du den Dag, da jeg ligger Lig. Det er endnu mindre den samme egenkærlige Sørgmodighed, der kommer igen hos saa mange af Tidens mandlige Skribenter. Det er en Nedslaaethed, som har sin Grund i Revolutionstidens Lighedsforestillinger og Frihedsforsætter; det er den reformatoriske Begejstrings Vemod.

Hun var fra sin Ungdom af en saa sværmerisk Tilhængerinde af Lighed, at hun ogsaa i Henseende til Evner ansaa Menneskene for i Grunden lige og kun antog en yderst ringe Forskel mellem det geniale og det almindelige Menneske. Hun havde fra den Tid, da hun sad paa sin Faders Knæ, næret den fasteste Tro paa Frihedens Magt til at lyksaliggøre Menneskene og fremkalde det Bedste hos dem, og hun fastholdt denne Tro, selv da hun under Septemberdagene maatte fly for det Rædselsherredømme, hvortil Ligheden havde forvandlet sig, og da hun under

Konsulatet blev landsforvist af det Diktatur, som Friheden var udmundet i. Men det er intet Under, at et Slør, vævet af Vemod og Tungsind, tidligt udbredte sig over hendes livlige Sind. Til Talleyrand, hvis Navn hun i sine Velmagtsdage havde faaet slettet af Forvisningslisten, men som var for utaknemmelig til senere at forsøge paa Gengæld, skriver hun i Slutningen af et Brev: «Farvel, er De lykkelig? trænger De med en saa overlegen Aand ikke ned til Grunden af Alt, det vil sige til Ulykken?» og i *Corinna* lader hun Heltinden sige, hvad hun selv ofte sagde: «Af alle de Evner, jeg har modtaget af Naturen, er Evnen til at lide den eneste, jeg har udviklet helt.»

Hun naaede imidlertid, aandeligt sund som hun var, i Aarenes Løb til et lysere Livssyn. En kvindelig Slægtning af hende, der har kendt hende nøje, skriver herom: «Maaske var der en Tid, da Livet, Døden, Melankolien, den lidenskabelige Selvopofrelse spillede en altfor stor Rolle i hendes Samtaler. Men da disse Udtryk som en Smitte udbredte sig i hele hendes Kres, ja endog var nær ved at blive Talemaader blandt Tyendet, fik hun en dødelig Lede ved dem.»*) Hun formaaede at arbejde sig ud af det Aandsstade, paa hvilket saa mange af hendes franske Samtidige blev staaende.

Og dette var overhovedet et Grundtræk hos hende; hun udviklede sig kritisk i det 19de Aarhundredes Aand og Retning. Hun var oprindeligt et rent Pariserbarn uden nogen levende Sans for Naturskønhed. Da man efter hendes første Flugt fra Paris første Gang viste hende Genfersøen, udbrød hun i sin Hjemve: «Hvor meget smukkere var ikke Rendestenen i Rue de Bac!» Og ikke mange Aar efter skildrede hun med de varmeste Farver i *Corinna* Italiens Natur. Hun var fra først af helt forelsket i Paris, der i hendes Øjne atter var Civilisationen. Og det blev hende, der før nogen Anden gav Franskmændene Blik for de andre europæiske Folkeslags Ejendommeligheder og Fortrin. Thi hun besad den egenlige kritiske Begavelse, den: uafbrudt at udvide sin Aand, forøge sin Modtagelighed, tilintetgøre sine Fordomme i Væksten og saaledes stadig holde sig redebon til at forstaa.

Deri laa den Tiltrækning, hun udøvede, og deri laa det, at

---

*) Mme Necker de Saussure: *Notice sur le caractère et les écrits de Mme de Staël.* S. 358.

hun, skønt forfulgt og landflygtig, paa Coppet herskede og virkede som en Dronning. Vi har i vor egen Literatur Oehlenschlägers Beskrivelse af hans Besøg hos Fru de Staël i Aaret 1808. Hvorvel Oehlenschläger ikke synes at have havt nogen ret Forestilling om den egenlige Sjælsstorhed hos den Kvinde, hvis Gæst han var, beskriver han dog meget smukt sit Ophold og sin Værtindes Person. «Hvor aandfuld, vittig og elskværdig Fru de Staël var», siger han, «det véd hele Verden; jeg har intet Fruentimmer kendt med saameget Geni som hun, men derfor havde hun ogsaa noget Mandigt i sit Væsen, var temmelig firskaaren og havde et markeret Ansigt. Smuk var hun ikke, men hendes brillante brune Øjne havde dog noget meget Tiltrækkende, og det kvindelige Talent: at vinde og med Finhed beherske og selskabeligt forene Mænd af de forskelligste Karakterer, besad hun i høj Grad. Ogsaa hendes Hjertes Tilbøjelighed var i høj Grad kvindelig, det har hun bevist i *Delphine* og *Corinna*. Rousseau har ikke skildret Forelskelsen med mere Ild. Hvor hun kom, drog hun (de skønne, unge Damers Tilstedeværelse uagtet) alle Mænd af Hoved og Kundskaber i sin Nærhed. Betænker man endnu, at hun var overordenlig rig, gæstfri og næsten hver Dag gjorde prægtige Selskaber, saa undrer vist Ingen sig over, at hun som en Dronning eller Fe drog Mændene til sig i sit Trylleslot. Man skulde næsten tro, at det var for at betegne dette Herredømme, at hun altid sad og legede med en lille Løvkvist i Haanden under Maaltidet. En saadan maatte Tjeneren hver Dag lægge hen ved hendes Tallerken, thi den var hende ligesaa uundværlig som Ske, Kniv og Gaffel.»

Enhver søgte til Coppet, som man et halvt Aarhundrede før havde tyet til det lige i Nærheden liggende Ferney. Thi her var det jo, at Voltaire ligesom Fru de Staël landflygtig, bosat udenfor Frankrigs Grænse, men saa nær denne Grænse som muligt, i sit Livs sidste Tidsrum samlede Europas Ypperste omkring sig. Det har noget Tiltrækkende for Fantasien at sammenligne den Virksomhed, som udstraalede fra Oldingen i Ferney, med den, der udgik fra Coppets Ejerinde. Tiden i Ferney er i enhver Henseende den straalende Periode i Voltaires Liv; fra Ferney af var det, at han som Taalsomheds og Retfærdigheds Forkynder udførte Bedrifter saa store, som de endnu aldrig var blevne udøvede af nogen Privatmand, hvis eneste Vaaben var en Pen.

Her var det at han tilbragte tre Aar af sit Liv med Processen for Jean Calas. Denne, en 68 Aar gammel, protestantisk Købmand i Toulouse, hvis yngste Søn var gaaet over til Katolicismen og derved bleven fremmed for sin Familie, havde tilmed havt den Sorg, at hans ældste Søn, et letsindigt og udsvævende ungt Menneske, tog Livet af sig. Snart udspredte den katolske Gejstlighed blandt Pøbelen, at Faderen selv havde kvalt sin Søn af Had til den katolske Religion, som Sønnen sagdes den næste Dag at have villet antage. Hele Familien blev lagt i Lænker, den Hængtes Lig blev udstillet og gjorde det ene Mirakel efter det andet. Samtidigt indtraf Tohundredaarsdagen for Bartholomæusnatten i Toulouse. I fanatisk Ophidselse dømte tretten Dommere, trods alle Beviser mod Anklagens Sandhed og uden Skygge af Bevis for Brøden, den gamle Mand til at blive levende radbrækket. Det skete, men endnu paa Hjulet forsikrede han om sin Uskyld. Alle Børnene blev under Skin af Benaadning indespærrede i et Kloster og tvungne til at antage den katolske Tro. Da skrev Voltaire i Ferney sit berømte Skrift om Tolerancen og satte Himmel og Jord i Bevægelse for at faa Retssagen genoptaget. Han henvendte sig til den offenlige Mening i hele Europa, han tvang Statsraadet i Paris til at fordre Aktstykkerne indsendte fra Parlamentet i Toulouse. Man negtede det, man trak Sagen i Langdrag. Endelig efter tre Aars utrættelige Kampe tvang Voltaire Sagen igennem. Dommen i Toulouse blev erklæret for falsk, den Henrettedes Ære reddet og en Skadeserstatning tilstaaet Familien. Naar man vil vise Retfærdighed mod Voltaire, bør man vel erindre, at det er i dette Tidsrum, Ordene *Écrasez l'infâme* bliver Formelen under alle hans Breve.

I Ferney var det fremdeles at Voltaire optog Familien Sirven. Faderen var Calvinist, Datteren var med Vold bleven kastet i et Kloster. Da hun blev afsindig, løslod man hende, hvorpaa hun druknede sig i en Brønd i nogen Afstand fra Faderens Hus. Sag lægges derpaa an mod Faderen, Moderen og Døtrene for Mord paa den afdøde Nonne. De bliver Alle dømte til Døden. Denne ulykkelige Familie véd intet andet Fristed i Europa end Voltaires Hus. De flygter til ham; Moderen dør paa Vejen af Græmmelse. Atter her tvinger Voltaire ved den Magt, der laa i hans Veltalenhed og hans Ildhu, skønt landflygtig, de franske Domstole til at tage Sagen op paany, og hele Familien blev frikendt.

Tre Aar efter modtog Voltaire paa Ferney Etalonde. To unge Mennesker, de la Barre og Etalonde, blev i 1765 anklagede for at have gaaet forbi et kirkeligt Optog uden at tage Hatten af, og denne Del af Anklagen var sand, samt for at have kastet et Krucifiks i Vandet, og denne Beskyldning var falsk. De la Barre og Etalonde blev begge først forhørte under Pinsler, derpaa blev de la Barre levende radbrækket. Han besteg modig Skafottet og sagde blot: «Jeg havde ikke troet at man vilde dræbe et ungt Menneske for saa ringe en Ting.» Etalonde, som blev dømt til at faa sin højre Haand og sin Tunge afskaaret, flygtede til Ferney, og hos Voltaire vovede Ingen at røre ham.

Endnu engang lykkedes det fra Ferney Voltaire at frelse et Menneskeliv. Paa en falsk Anklage for Mord var et ungt Ægtepar, Montbailli, bleven dømt til Baalet. Manden blev først radbrækket, saa brændt; men Konens Opbrændelse blev udsat, fordi hun var frugtsommelig. I Mellemtiden erfarer Voltaire om Sagen, ser med sit Lynblink dens Skændighed, forfatter en Appel til det franske Ministerium, beviser at Manden er bleven henrettet uskyldig og frelser Konen fra Baalet.

Og som han tog sig af de Anklagedes Liv, saaledes tog han sig af de Dødes Ære. En af de sidste Efterretninger, som Voltaire modtog paa sin Dødsseng, var den, at den Sag, han havde anlagt i Anledning af Justitsmordet paa General Lally, var vunden og den Dræbte frikendt. Og i samme Aarrække var det at Voltaire fik Tid til at forvandle Ferney fra en ussel Flække til en virksom og velhavende By, til at virke lidenskabeligt for Livegenskabets Ophævelse i Frankrig og til at skrive en hel Række af sine Hovedværker, i hvilke han forfulgte det ene Maal at undergrave den kristelige Dogmatik, der forekom ham Roden til Gejstlighedens Magt og alle de Afskyeligheder, denne foranledigede. Imidlertid forsømte han ikke Selskabslivet. Han lod opføre et Husteater og lod de første Skuespillere komme til sig. De dygtigste og evnerigeste Mænd i Europa opsøgte ham i Ferney.

Det Ry, som udgaar fra Coppet, kan vel ikke maale sig med Ferney's; men det har dog sit ikke ringe Værd. Ogsaa for Coppets Vedkommende var det Tørst efter Retfærdighed, Sandheds- og Frihedskærlighed, der gik ud fra Forvisningsstedet. Senere i det 19de Aarhundrede har jo ogsaa hvert af de tre store Hovedlande sendt sin største Forfatter i Landflygtighed. England Lord Byron, Tyskland Heinrich Heine, Frankrig Victor

Hugo, og ingen af disse Aander tabte i literær Indflydelse derved.

Men med det 19de Aarhundredes Begyndelse var den Tid forbi, da de Skrivende udgjorde en Stormagt. Selv et Geni af Voltaires Rang vilde neppe i dette Aarhundrede have udøvet en udvortes paaviselig Indflydelse som hans, og Fru de Staël var i ethvert Tilfælde langt fra hans Lige i Genialitet. Men hendes Opgave var desuden af helt forskellig Art. Den udvortes Kirkemagt var foreløbig brudt, og hendes Aandsretning var altfor religiøs til at hun skulde kunne slaa ind paa Voltaires forladte Baner. Enevælden var saa mægtig, at det ikke at nævne den franske Kejsers Navn i en Bog om Tyskland ansaas for en politisk Meningstilkendegivelse og straffedes som saadan. Men der var en Gerning, som ikke var gjort ved Revolutionens udvortes Omvæltninger og som ikke kunde forbydes ved Kejserdømmets Forordninger, det var den at undergrave de Bjerge af gudelige, sædelige, selskabelige, nationale, kunstneriske Fordomme, som tyngede paa Europa med endnu stærkere Tryk end Napoleons Verdenskejserdømme, og som ene havde gjort det muligt. I mange af disse Fordomme, især de kunstneriske og de nationale, havde selv Voltaire været hildet. Mod dem alle aabnede Fru de Staël en Krig fra Coppet. Iøvrigt forsømte hun lige saa lidt som Voltaire derfor Selskabslivet, havde ligeledes sit eget Teater, skrev selv Stykker for det og spillede selv i dem. Sikkert maa da Borgfruen paa Coppet kaldes ligesaa ædel og aandsfri i sine Bestræbelser som Filosofen i Ferney; hun var mindre heldig og mægtig end han, men ved sit Køn og sine Lidelser næsten endnu mere interessant. Han formaaede at udrette meget for Andre, hun havde sin Nød med at værge for sig selv.

X

I sin Bog *Essay sur les fictions* gør Fru de Staël det første Forsøg paa at fremstille sin Poetik. Denne Poetik har følgende Løsen: Ingen Sagn eller Sindbilledverden, intet fantastisk eller overnaturligt Feeri; hvad der i Poesien bør raade er den rene Natur. Her synes hun endnu ikke ret at gøre sig Rede for den Grundmodsætning mellem Digtekunst som Sjæleskildring og Digtekunst som Indbildningskraftens frie Spil, over hvilken hun senere

blev saa klar, at man kan betegne Forstaaelsen af denne Forskel som en af hendes Forfatterskabs betydeligste Tanker; thi det er en af dem, som mest bidrog til at gøre Franskmændenes nationale Poetik relativ for Nationen. Franskmændene er nemlig vante til at sætte Digtekunstens Væsen i den paa Iagttagelse grundede Menneskekundskab, der aabenbarer sig i Værker som Molière's *Misanthrope* og *Tartuffe.* Og som Franskmændene jævnligt grunder Digtekunsten paa Iagttagelsen, grunder Tyskerne den paa Følelsens Inderlighed og Englænderne den paa en alsidig Indbildningskraft, der ikke lader sig tøjle af Regler, men bevæger sig i Spring fra Rædsler til Idealer og fra Alvor til Komik uden at indskrænke sig til Genfremstilling af Naturen, men ogsaa uden at anvende det Overnaturlige anderledes end som dybsindigt Symbol.

En Poesi som den, der udstraaler fra Italiens Natur og Folk, falder helt udenfor disse Opfattelser. Det er i Corinna, Improvisatricen, at Fru de Staël vil legemliggøre den egenlige digteriske Poesi i Modsætning til den, der er Sjælemaleri, ɔ: Poesien, som Ariosto forstaar den, i Modsætning til Shakespeare's, Molière's og Goethe's. Ufrivilligt kommer hun imidlertid ligefuldt til at gøre Corinna halv nordisk. Hvem der ikke har kæmpet den møjsomme Kamp for at forstaa en helt fremmed Stammes Synsmaade, véd ikke hvor vanskeligt det er i dette Punkt at løsrive sig fra de medfødte Nationalfordomme. Det er dertil nødvendigt at indaande samme Luft, at leve en Tid lang i de samme Naturomgivelser som den fremmede Stamme. Uden de Rejser, hvortil Fru de Staël ved sin Landsforvisning blev tvungen, vilde det have været hende umuligt saaledes at udvide sin Erkendelsesevne.

Jeg tror i al Beskedenhed at kunne tale med derom af Erfaring. Jeg tør sige, at det først under ensomme Spasereture i Omegnen af Sorrent lykkedes mig at faa Shakespeare paa en saadan Afstand, at jeg kunde overskue ham og virkeligt forstaa ham og derigennem hans Modsætning. Jeg mindes en enkelt, i denne Henseende for mig betydningsfuld Dag. Jeg havde tilbragt tre Døgn i Pompeii. Af Templerne der interesserede Isistemplet mig mest. Her, tænke jeg, stod det Hoved af Gudinden, der nu er flyttet til *Museo nationale*, hvis Læber er aabne og i hvis Nakke der findes et Hul. Jeg gik ned i den underjordiske Gang bag Alteret, hvorfra Præsterne gennem et i Hovedet

anbragt Rør lod Gudinden give Orakelsvar. Den Betragtning paatrængte sig mig, at det trods al deres Snedighed og trods Mængdens Overtro maa have været saare vanskeligt at give Templet et hemmelighedsfuldt Præg i dette Klima. Thi Templet er et lille smukt Hus, der lyser i en klar Sol: ingen Afgrunde, intet Mørke, ingen Rædsel. Selv om Natten har Templet staaet klart i Maane- eller Stjerneskin. Landskabet i Forening med Romerfolkets ædru Forstand har forhindret Opstaaen af Mystik og Romantik.

Jeg kom til Sorrent; Vejen gaar langs Havet, hugget ind i Bjergets Side, snart bugter den sig ud i Havet, snart tilbage, og da danner Bugten forneden en mægtig Kløft, fyldt af Oliventræer. Egnen er paa engang stor og smilende, vild og fredelig. De nøgne Klippesider taber deres Strenghed, belyste af en saa blændende Sol, og i alle Kløfter skinner snart Orangetræernes glansgrønne Blade, snart Oliventræernes fine fløjelsgraa Løv rundt om hvide Huse, Villaer og Smaabyer. Paa den anden Side ligger saa de hvide Byer som strøede med en Sukkerske op ad Bjergenes skovbevoksede Sider lige til den allerøverste Rand. Havet var indigoblaat, nogle Steder staalblaat, Himlen uden en Sky. Og overfor, i Havet, laa den henrivende skønne Klippeø Capri. Ingensteds ses et saadant Sammenspil af Linjer og Farver. Andensteds kan man udsætte noget, selv paa det Skønneste: Vesuvs Linjer f. Eks. stiger lidt for blødt, lidt for indsunket i Vejret. Men Capri! Som en Rytmes Musik er der i den takkede Klippes Konturer. Hvilken Balance i alle Linjer! Hvor er Alt paa engang stolt og fint, kækt og yndefuldt! Dette er den græske Skønhed. Intet Kæmpestort, intet Imponerende for Hoben, men den fuldendte Harmoni i det skarpt Begrænsede. Fra Capri ser man Sirenernes Øer, forbi hvilke Odysseus sejlede. Saaledes saa Homers Ithaka ud, kun var der maaske mindre skønt; thi det af Grækere befolkede Syditalien er det eneste levende Vidnesbyrd om Grækenlands Oldtidsklima; Grækenlands egen Natur er nu kun et Lig af hvad den var.

Det begyndte at blive mørkt, Venus lyste stærkt og Bjergenes kraftige Sider og Kløfter begyndte at antage de fantastiske Træk, som det hører Mørket til at give. Men Præget blev ikke hvad vi Nordboere kalder romantisk. Igennem det fine Olivenløv blinkede endnu Havet, delt af Blade og Grene, med sin stærke blaa Farve. Da følte jeg, at der er en Verden, den, af hvilken Neapels Golf er et Billede, som Shakespeare ikke kender,

fordi den er stor uden Rædsel og dejlig uden romantiske Taager og uden Alfespøgeri. Jeg forstod først nu ret Malere som Claude Lorrain og Poussin, forstod at deres klassiske Kunst svarer til en klassisk Natur, og forstod ved Modsætningen endnu dybere et Værk som Rembrandts Radering *De tre Træer*, der staar som besjælede Væsener, som nordiske Personligheder i den stride Regn paa den sumpede Mark. Jeg forstod, hvor naturligt det er, at et Land som dette ikke har frembragt en Shakespeare eller trængt til en Shakespeare, fordi Naturen selv her har paataget sig det Hverv, som Digterne maa udfylde i Norden. Poesi af den dybe, sjæleforskende Art er som kunstig Varme en Livsfornødenhed hvor Naturen er umild. Hernede har Poesien, ligefra Homer til Ariosto, kunnet nøjes med at være et Spejl, klart, simpelt og uden Fordobling, af den klare Natur. Den har ikke stræbt ned i Menneskehjertets Afgrunde. Den har ikke stræbt i Dybder og Huler at finde de Ædelstene, som Aladdin søgte, som Shakespeare fandt, men som Solguden her med fulde Hænder kaster ud over Jordens Overflade.

Corinna eller Italien er Fru de Staëls ypperste Fortælling. I denne paradisiske Natur oplodes hendes Øjne for Naturen. Hun foretrak ikke mere sin Rendesten i Paris for Nemisøen. Og her i dette Land, hvor paa saa mangt et Sted, f. Eks. paa Forum, en Kvadratalen har en større Historie end hele det russiske Rige, her oplodes hendes moderne, oprørske og tungsindige Sjæl for Historien, for Antiken med dens simple og strenge Ro. Her endelig i Rom, der er som Europas Fremmedherberg, gik de forskellige Nationers Ejendommeligheder og Ensidigheder fuldstændig op for hende. Igennem hende blev hendes Folk sig for første Gang bevidst med dets Særegenhed og dets Begrænsning, Thi i hendes Bog møder England, Frankrig og Italien hinanden og forstaas — ikke indbyrdes, men af Forfatterinden og af hendes Heltinde Corinna, der er halvt Englænderinde og halvt italiensk. Corinna staar i Digtekunstens Verden som et Varsel om hvad Elisabeth Browning blev i den virkelige Verden. Man mindes *Corinna*, naar man paa det Hus i Florents, hvor Fru Browning boede, læser den italienske Indskrift: Her boede Elisabeth Barrett Browning, der med sine Digte knyttede et gyldent Baand mellem England og Italien.

Bogens Handling er denne: En ung Englænder, Oswald Lord Nelvil, der lige har mistet sin Fader, hvem han elskede over Alt,

paa Jorden og hvis Død har forstemt ham saa meget dybere, som han bebrejder sig i de sidste Aar at have voldt Faderen Sorg, rejser til Italien for at søge Adspredelse. Han ankommer til Rom, netop som Digterinden Corinna føres i Triumf til Capitolium, og skønt offenlig Optræden og offenlige Triumfer ikke stemmer overens med hans Ideal af Kvindelighed, bliver han snart heftigt indtagen og efterhaanden lidenskabeligt forelsket i den ligesaa utvungent naturlige som aandfulde Corinna. Men medens Samlivet med hende aabner hans Øjne for alle hendes skønne og sjældne Egenskaber, bevarer han ligefuldt sin Frygt for at hun ikke egner sig til at blive en fornem Englænders Hustru. Han finder ikke i Corinna den svage, frygtsomme Kvinde, der ingen Mening har om Noget undtagen sine Pligter og sine Følelser, som han i England, hvor de huslige Dyder udgør Kvindernes Hæder og Lykke, gerne vil finde i sin Brud. Han gør sig især sygelige Skrupler med Hensyn til det Spørgsmaal, om hans afdøde Fader vilde have ønsket sig en Svigerdatter som Corinna, et Spørgsmaal, som han stedse mere indser at han maa besvare med Nej.

Corinna, hvis Kærlighed er langt dybere og fuldere end hans, som ængstes ved hans Vaklen og som frygter for at han pludselig skal rejse bort fra Italien, stræber at holde ham tilbage ved at vække hans Interesse for Landets Minder, dets Kunst, Poesi og Musik. Oswald er især urolig over det Gaadefulde i Corinnas Liv; Ingen kender hendes rette Navn eller hendes Afstamning; hun taler mange Sprog; hun har ingen Slægtninge; han frygter, at en eller anden Forseelse har stødt hende ud i Verden alene. Corinna er i Virkeligheden en Englænders og en Romerindes Datter, og da hendes Fader har giftet sig for anden Gang i England, har hun tilbragt sin Opvækst under sin Stedmoders Øjne i en lille spidsborgerlig engelsk Provinsby. Men martret af al den Smaalighed og Tvang, under hvilken hendes Aand blev kuet, har hun efter sin Faders Død forladt England og har i Italien levet et uafhængigt om end aldeles ulasteligt Liv som Digterinde. Hun véd, at hendes og Oswalds Familie har kendt hinanden, at Oswalds Fader har vraget hende som Svigerdatter og at en Forbindelse ønskes tilvejebragt mellem Oswald og hendes egen yngre Søster Lucile. Ved denne just ikke utvungne eller sandsynlige Forvikling vindes et Paaskud til Beskrivelse af Italien. Saa ofte Oswald trænger ind paa hende

med Bøn om at lære hendes Historie at kende, søger hun at skyde Tidspunktet for en Forklaring ud, og hertil finder hun intet bedre Middel end det at henlede Oswalds Tanker paa andre Æmner ved at gøre sig til hans Vejviser gennem Ruiner, Gallerier og Kirker og ved at føre ham med sig paa en Rejse gennem Italiens herligste Egne. Som en anden Sjehersad stræber hun at forlænge sit Liv og afvende den truende Fare ved daglig paany at vise ham Herligheder, i Sammenligning med hvilke Tusind og én Nats blegner, og ved at ledsage dem med en fin og dyb Fortolkning.

Saaledes frembyder Beskrivelsen af Rom, Skildringen af Neapels Natur, Billedet af Venedigs tragiske Skønhed sig som af sig selv. I Rom bliver Corinnas store Lidenskab til, og Rom bliver denne Kærlighedshistories første Ramme; Roms mægtige Alvor og vide Synskres svarer til disse dybe Følelser og betydelige Tanker. I Neapel stiger Corinnas Elskov til sit højeste lyriske Udbrud; Vulkanen og Golfens smilende Pragt danner her Baggrunden for hendes Skikkelse, og Sangen paa Havet ledsager hendes vemodigt-lidenskabelige Improvisation om Kvindekærlighed og Kvindeskæbner. I Venedig endelig, hvor Indtrykket af det Skønnes Forfald og Tilintetgørelse griber En fra alle Sider, forlader Oswald for bestandig Corinna.

Efterretningen om at hans Regiment vil blive udkommanderet til Indien kalder ham pludseligt tilbage til England. Han betragter sig som trolovet med Corinna og iler til dennes Stedmoder for at opnaa Flygtningens Genindsættelse i hendes Familierettigheder. Men hos Lady Edgermond træffer han Corinnas Halvsøster Lucile, og lidt efter lidt fortrænger dennes beskedent-kvindelige Skønhed Erindringen om den ældre Søster, hvis glimrende Begavelse ikke synes ham saa tillokkende paa Afstand og hvis selvstændige, dristige Optræden i Livets fulde Sollys ingen ægteskabelig Lykke lover ham i et Land, hvor Hjemmets Halvlys, med hvilket Lucile's dæmpede Væsen stemmer, er det eneste, i hvilket Kvinden med Fordel kan vise sig. Ægteskabet med Corinna vilde udæske hele Samfundet imod ham; det er ham som en Trods mod hans Faders Skygge. Ægteskabet med Lucile derimod vil kunne finde Sted under Samfundets enstemmige Bifald. I Corinna ægter han det Fremmede, det Fjerne, det som i Længden ikke lader sig forene med hans Hjemstavn; i Lucile ægter han saa at sige England selv. Corinna, som i dødelig

Angst hemmeligt har fulgt ham til England, erfarer hans Sindstilstand og sender ham hans Ring tilbage. Oswald anser sig for glemt af hende, gifter sig med Lucile, faar Vished om den Uret han har begaaet, og Romanen ender tragisk med Oswalds Anger og Corinnas Død.

Uden al Tvang lader det sig paavise, hvilke oplevede Begivenheder og Forhold der ligger til Grund for Digtningens Hovedtræk. Den friske Sorg over Neckers Død skinner igennem Oswalds tungsindige Rugen over Mindet om hans Fader; forsaavidt er en Del af Forfatterindens eget Væsen nedlagt i Oswalds Karakter, og saaledes forklares ogsaa hans kvindelige Frygt for at udføre en Handling, mod hvilken hans Samvittighed kun har det at indvende, at den neppe vilde have vundet den afdøde Faders Bifald. Selv Bekymringen over i de sidste Aar ved sin Opførsel at have voldt ham Sorg har maaske havt et Tilknytningspunkt i Forfatterindens egen Sjælehistorie. Iøvrigt er Oswalds Væsen øjensynligt en fri Omdigtning af Benjamin Constants Personlighed. Enkelte Smaatræk røber straks, hvor bestemt hun har tænkt paa ham: Oswald er fra Edinburgh, hvor Constant havde tilbragt sin Ungdom, og han er udtrykkelig 18 Maaneder yngre end Corinna; (Fru de Staël fødtes 22de April 1766, Constant 25de Oktober 1767); men langt vægtigere Vidnesbyrd foreligger i Personens hele Støbning, i den Blanding af ridderligt Mod udadtil mod Omverdenen og uridderlig Svaghed overfor den elskende og længe beundrede Kvinde, hvem han for at unddrage sig hendes Overlegenhed forlader. Kun at Fru de Staël har støbt en typisk Englænder af disse og mange tildigtede Elementer.

I Corinna selv har Forfatterinden tegnet sit eget Ideal; fra sin virkelige Personlighed har hun hentet Heltindens Grundegenskaber: Corinna er ikke som Delphine den i Privatlivet indesluttede Kvinde, men Kvinden, der er traadt ud af den hende anviste Kres, Digterinden, hvis Navn er paa Alles Læber. Hun har givet hende sit eget Ydre, kun forskønnet, ja endog sit eget Kostyme, den maleriske Dragt og det om Hovedet viklede indiske Sjal. Hun har givet hende sin egen klare, handlekraftige Aand; og det gaar Corinna som hende, at fra det Øjeblik af, da Lidenskaben griber hende med sin Glenteklo, nytter Evnerne hende Intet, og hun bliver Lidenskabens værgeløse Bytte. Hun har fremdeles givet Corinna sine egne Landflygtighedstanker og Landflygtighedssorger. I Italien er Corinna jo løsrevet fra

sit Fødested, i England landsforvist fra sit Hjertes Fædreland og dets Sol. Derfor besynger Corinna Dante, dvæler med Sorg ved hans Forvisning og udtaler den Tanke, at det egenlige Helvede var Landflygtigheden for ham. Derfor siger Corinna i de Optegnelser om hendes Levned, hun giver Oswald, at Eksilet for livfulde og følelsesfulde Mennesker er en Straf som er værre end Døden, idet Opholdet i Fædrelandet skænker En Tusinder af Glæder, man først paaskønner, naar man har mistet dem. Hun fremhæver de mangfoldige Interesser, man har tilfælles med sine Landsmænd, men som ikke forstaas af Fremmede, og betoner, hvorledes overfor dem Nødvendigheden af at forklare Alt træder istedenfor den lette og hurtige Meddelelse, der med et halvt Ord gør en lang Udvikling overflødig. Ja Corinna haaber endog som sin Digterinde Tilbagekaldelse til sin Hjemstavn og Genindsættelse i sine Rettigheder af det Ry, hun efterhaanden opnaar ved sine Poesier. Fru de Staël har endelig givet Corinna sin egen Dannelse. Det siges udtrykkeligt, at det er Studiet af de fremmede Literaturer, Indsigten i de fremmede Folkeaanders Væsen, der har givet Corinna saa høj en Rang i hendes Lands Skriftverden; det Tiltrækkende ved hendes Digtning beror paa, at hun har forenet Sydens Farver med Nordens Iagttagelsesevne. Men af alle disse og mange frit opfundne Træk har Forfatterinden formet en kvindelig Type paa den italienske Aand.

Fru de Staëls Forfattervirksomhed falder bestandig ligesom i to Dele, en mandlig og en kvindelig Virksomhed, Udtalelse af Tanker og Dvælen af Følelser. Ogsaa i *Corinna* spores denne Dobbelthed. Bogen har sikkert større Værd som Aandsværk i Almindelighed end som et Værk af digterisk Fantasi. En særegen Inderlighed og en vis Blødhed i Følelsens Behandling røber overalt, at Forfatteren er en Kvinde. Naar engang det Øjeblik kommer, da man forsøger paa at skrive Læren om den kvindelige Sjæl og bestemme den kvindelige Aands Ejendommelighed til Forskel fra den mandlige — saa langt staar Sjælelæren tilbage, at der endnu neppe er gjort noget Udkast dertil — vil Fru de Staëls Skrifter blive en af de værdifuldeste Kilder.

Det Kvindelige røber sig maaske stærkest i Maaden, hvorpaa den mandlige Hovedfigur er tegnet. Til enhver af Heltens fremtrædende Egenskaber anfører Forfatterinden dens Aarsager: hans Hæderlighed forklares ved hans fornemme Fødsel; hans Tungsind forklares ved Englænderens «Spleen», og ved hans ulykkelige

Forhold til en Fader, hvem han tilbeder, som Fru de Staël tilbad sin, og til hvis Skygge han staar i det samme Afhængighedsforhold, hvori Søren Kierkegaard stod til sin afdøde Faders; kun ét lader Forfatterinden henstaa uforklaret hos en Person, hvis moralske Mod er saa yderst ringe, og det er hans Forvovenhed til at udsætte sit Liv. Kvindelige Romanforfattere udruster næsten ufravigeligt deres Helte med et Mod, der staar ligesom udskilt udenfor Personligheden, paa samme Tid, som det i de moderne Samfund især er Kvinderne, der forhindrer Mændene i at vove og der ligesaa gennemgaaende viser de fejgeste offenlige Personligheder (de Præster, der bringer deres Liv i Sikkerhed under en Farsot, de Krigshelte, der angriber Fjenden paa Papiret) den største, undertiden mest hysteriske Beundring og Hyldest. Forklaringen synes den, at Mandsmodet er en Egenskab, der som den højeste Potens af det Mandlige bliver et Slags Ideal for Kvinden, men et Ideal, som hun ikke forstaar, som hun ikke kender igen i Virkeligheden, og som hun derfor skildrer helst og daarligst.

Det her sagte gælder nærmest om Oswalds heltemodige Adfærd under Ildebranden i Ancona, hvor han under rædselsfulde Omstændigheder bliver hele Byens Frelser. Han alene forsøger med sine Englændere koldblodigt Ildens Slukning og iværksætter den. Han befrier de i Ghettoen indespærrede Jøder, som Befolkningen i sit Trosraseri vil lade brænde som Sonofre. Han vover sig ind i det brændende Galehus, ind i Værelset, hvor de mest rasende Fanger opholder sig, behersker og befrier de af Luer omspændte Vanvittige, løser deres Lænker og lader end ikke en Eneste af de modstræbende tilbage. Scenen er fortræffeligt fortalt; men, som sagt, det er i Sjælegranskningen, at der spores nogen Svaghed. Da det imidlertid gælder om at skildre Indtrykket af denne Handling paa Corinnas kvindelige Hjerte, tager Fru de Staël sin fulde Oprejsning. Oswald havde ved en Bortrejse over Hals og Hoved undflyet al Taksigelse, men da han paa Tilbagevejen atter kommer til Ancona med Corinna, bliver han genkendt, og Corinna vækkes om Morgenen ved Skrigene: «Leve Lord Nelvil, leve vor Velgører!» Hun begiver sig ud paa Pladsen, og som Digterinden, hvis Navn er berømt Italien over, bliver hun hurtig kendt og modtaget med Jubel af den forsamlede Skare. Mængden anraaber hende om at være dens Ordfører og at tolke dens Taknemmelighedsfølelse for Oswald. For-

bauset bliver han staaende, da han træder ud paa Pladsen og ser Corinna i Spidsen for Folkehoben. «Hun takkede Lord Nelvil i Folkets Navn og gjorde det med saa megen Ynde og Adel, at alle Anconas Indbyggere var henrykte derover.» Og, tilføjer Forfatterinden med kvindelig Finhed, hun sagde *vi*, idet hun talte om dem. «De har frelst *os*, *vi* skylder dem Livet.» Dette *vi* er saa meget mere slaaende, som Forfatterinden tidligere har dvælet ved det Øjeblik, da Corinna og Oswald for første Gang følte sig lykkelige ved at bruge Ordet «vi» med den frygtsomme Kærlighedserklæring der ligger deri, nemlig første Gang de aftalte en Spaseretur i Rom. Nu opløser Corinna dette «vi» for at stille sig paa deres Side, som skylder Oswald Alt. Og, hedder det videre, da hun nærmede sig for i deres Navn at tilbyde Lord Nelvil den Krans af Ege- og Laurbærblade, som de havde flettet til ham, greb en ubeskrivelig Bevægelse hende, hun følte sig næsten frygtsom, idet hun nærmede sig Oswald. I dette Øjeblik kastede den hele Befolkning, der i Italien er saa letbevægelig og saa rede til Andagt, sig paa Knæ idet hun tilbød ham Kransen. Det er i Skildringen af de kvindelige Følelser, at Fru de Staël har sin Styrke, Følelserne hos en fremragende Kvinde, der bøder saare haardt for sine Evner.

Af Alt rører huslig Lykke og kvindelig Renhed hende dybest, Hun, Sibyllen, føler sig greben, da hun læser denne Indskrift paa en romersk Hustrus Sarkofag: «Ingen Plet har besudlet mit Liv fra Brylluppet indtil Baalet, jeg har levet ren mellem Brudefaklen og Baalets Fakkel.» Men denne Ægteskabets Lykke var ikke hende forundt, Corinna saa lidet som Mignon, disse to Længselens Børn, der hver for sig i den franske og i den tyske Literatur udtrykker Sværmeriet for Italien. Hun siger selv, at vor stakkels menneskelige Natur ikke kender det Uendelige ad anden Vej end igennem Lidelsen, og hun er som skabt til at lide. Men før hun gaar under som det sidste Offer paa den antike Arena, smykkes hun som Ofret og føres i Triumf.

Da vi lærer hende at kende, træffer vi hende under Optoget til Capitol, simpelt men malerisk klædt, med antike Kameer i Haaret, med det fine røde Sjal slynget turbanlignende om sit Hoved som paa Gérards bekendte Portræt af Fru de Staël. Det er det Kostyme, som svarer til Corinna; hun, de farverige Egnes Barn, har endnu ikke tabt Farvesansen, har endog i det stive, regelrette England bevaret friske Sanser og Kærligheden til hvad

Gautier senere har kaldt Treenigheden af skønne Ting: Guld, Purpur og Marmor.

Og som alle Tidsalderens andre store Typer maa hun ses i de Omgivelser, der svarer til hende og hvori hun hører hjemme som René i Urskovene, Obermann paa Højalperne og Saint-Preux ved Genfersøen. Corinnas Skikkelse er bevaret for Efterverdenen i det bekendte Maleri, efter hvilket Kobberstik er udbredte: Corinna, som improviserer paa Cap Misene.

Hendes vulkanske og straalende Natur hører hjemme i denne straalende og vulkanske Egn. Neapels Golf synes at være ét stort, sunket Krater, omringet af smilende Byer og skovbeklædte Bjerge. Omsluttende sit Hav, der er endnu langt mere blaat end Himlen, ligner den et smaragdgrønt Bæger, fyldt med skummende Vin, hvis Rande og Sider er smykkede med Vinløv og Ranker. Inderst inde ved Landet straaler Havet dybt azurblaat, længere ude er det vinfarvet, som allerede Homer kaldte det, og over det lyser en Himmel, der ikke, som det almindelig tros, er mere blaa end vor, men som snarere er mere bleg, kun at dens Blaat har som et Underlag af hvid Ild, der lyser hvidligt og blaaligt glødende. I denne Egn satte de Gamle Helvede. I Avernersøens Grotte var Nedgangen dertil; dette kaldte de Helvede, dette Paradis. De har ment, at den vulkanske Oprindelse og Omgivelse viste, at Tartaros var nær. Overalt de vulkanske Former. Et stort Bjerg har en Side som var det skaaret igennem med en Kniv. Det halve Bjerg er faldet ned i Jordskælv. Cap Misene, Landets yderste Pynt, der paa den ene Side lukker Golfen med Nisidas lille Klippeø foran sig, Procida og Ischia bag sig, bestod en Gang ikke som nu af to adskilte Højder, men var Et. Vesuvs to Kratere fremkom ved det Udbrud, der slugte Pompeii. Overalt Frugtbarhed og Ild. Faa Skridt fra Solfataras Svovldampe, der stiger op mellem Lavagruset, ligger Marker, som helt bestaar af tindrende røde Valmuer, andre med store blaa Blomster, stærkt duftende lodne Mynter, Urter, der naaer En til midt paa Livet, en Rigdom, en Mylr, en Frugtbarhed og Yppighed, som om denne bugnende Fylde kunde skyde op igen paa en eneste Nat, hvis man fældede det Hele. Og hertil kommer den overvældende Vellugt: et Krydr, som aldrig mærkes i Norden, en uhyre Symfoni af Millioner forskellige Planters Duft.

Det er henad Aften, at Corinnas Selskab drager ud paa Cap Misene. Man ser derfra ind over den store By, man hører

ligesom i den dumpe Larm dens Hjertebanken. Overalt for Ens Øje flammer efter Solnedgang Lys, i alle Vejenes Spor ligger de; tvers over Vejen langs op ad Bjergsiderne springer og flyver de klare Flammer i Luften; de, som flyver højere oppe, ligner ganske løsrevne og bevægelige Stjerner. Alle disse Flammer, der bevæger sig i lange Spring og slukkes et Sekund efter hvert Spring, er Sydens lysende Insekter. I Mørket hensætter disse Tusinder af Flammer En i en Æventyr-Stemning. Overfor lyser, set fra Cap Misene, den højrøde Lavastrøm ned ad Vesuvs mørke Side.

Her er det, at man bringer Corinna hendes Lyra, og hun besynger først Pragten af denne Natur, Storheden af de Minder, der knytter sig til den, til Cumæ, hvor Sibyllen levede, til Gaeta, som ligger bagved, hvor Cicero udaandede for Tyrannens Dolk, til Capri og Bajæ, som bevarer Mindet om Tibers og Neros Rædselsgerninger, til Nisida, hvor Brutus og Portia sagde hinanden det sidste Farvel, til Sorrent, hvor Tasso, undsluppen af Galehuset, ussel, forfulgt, med uredt Skæg og sønderrevne Klæder bankede paa sin Søsters Dør, der end ikke straks kunde kende ham igen, og som ikke kunde tale for Taarer. Her er det, hun ender med en Elegi om al Jordelivets Kval og al Jordelivets Lykke.

Man høre Corinna's beaandede Tale i disse Omgivelser, hvor Skønheden er bygget paa Undergangen, hvor Lykken aabenbarer sig som en flyvende, hurtigt slukket Flamme, og hvor Vulkanen bestandigt truer Frugtbarheden.

Hun siger: Jesus tillod en svag og maaske angrende Kvinde at bade hans Fødder med de kostbareste Salver; han stødte dem tilbage, der raadede hende til at opbevare denne Vellugt til en nyttigere Brug. «Lad hende kun gøre det, sagde han, thi jeg er kun kort Tid sammen med Jer.» Ak! Alt, hvad der er godt og stort paa denne Jord, er kun kort Tid sammen med os. Alderen, Svagheden, Døden udtørrer snart den Dugdraabe, som falder ned fra Himlen og som hviler paa Blomster. Lad os da blande Alt, Elskov, Religion, Geni og Sol og Vellugt og Musik og Poesi; der gives ingen anden Ugudelighed end Kulde, Egenkærlighed og Lavhed. Det hedder: Naar to eller tre er forsamlede i mit Navn, saa vil jeg være midt iblandt Eder. Men hvad er det, o min Gud. at være forsamlede i dit Navn, hvis det ikke er at nyde din skønne Naturs ophøjede Gaver og ære

Dig derfor og takke Dig for Livet og fremfor Alt at takke Dig, naar et Hjerte, der ligeledes er skabt af Dig, møder og svarer vort.

Saaledes taler hun under sin dobbelte Beaandelse paa Højden af sit Liv, hvor hun forsøger paa at forene de store Evners og Kærlighedens Lykke som Myrten og Laurbærgrenen var sammenflettede i den Krans, der raktes hende paa Capitol; det lykkes ikke, de springer tilbage, river sig fra hinanden, og Corinna forvandles fra den begejstrede Sibylle til endnu en af de mange fortvivlede og sønderbrudte Aander, gennem hvilke Aarhundredets Genius nedlægger Indsigelse mod det Samfund, der, som hine tilsyneladende sikre Byer, er undergravet af vulkanske Flammer, Flammer, som aldrig beroliges, men som giver sig Luft i det ene Udbrud efter det andet hele det urolige og ulykkelige nittende Aarhundrede igennem.

XI

Man kunde kalde *Corinna* et Digt om Nationalfordomme. Oswald repræsenterer alle Englands, hans Rejsefælle Greven af Erfeuil alle Frankrigs, og det er mod Fordommene hos disse to, paa hin Tid Europas stærkeste og mest selvtillidsfulde Nationer, at Corinna kæmper af hele sin Sjæl. Denne Kamp er ikke koldblodig, thi Corinna's Fremtid afhænger af, hvorvidt det vil lykkes hende at bringe Oswald til at opgive sine medfødte Fordomme saa vidt, at han kan blive lykkelig med en Kvinde som hende, hvis Liv paa ethvert Punkt staar i Strid med hvad der i England betragtes som det eneste Tilbørlige for Kvinden. Men idet Corinna saaledes søger at udvide Oswalds Blik og smidiggøre hans stive Aand, der bestandig springer tilbage i de tilvante Fuger, iværksætter hun samtidig Læserens Opdragelse. Paa Følelsernes Omraade fortsætter hun den samme Gerning som vi har set hende i Færd med paa Ideernes. Hun skitserer de første Grundrids til en Lære om Folkesjælene endog for de inderligste Følelsers Vedkommende. Hendes Landsmænd forsøgte dengang, omtrent som Tyskerne nutildags, i forfængelig Overbevisning om, at de alene sad inde med Civilisationen, at udslette Nabolandenes Nationalfarve. Dybest inde vil hun derfor vise dem, at deres

Livsopfattelse kun er én blandt mange ligeberettigede og stundom mere berettigede Opfattelsesmaader.

Naar man erindrer, hvor mægtig den Fordom er, der i alle Lande uden Undtagelse gør det til en Forbrydelse for den Enkelte at fraskrive sit Folk det Indbegreb af Dyder, som det selv tillægger sig og som saa og saa mange helgenviede Polichineller hver Dag fortæller det, at det besidder — Noget, de staar sig meget vel ved at gøre — saa vil man begribe, hvilken Kækhed Fru de Staël lagde for Dagen ved paa et Tidspunkt som dette at optage Kampen mod den franske Nationalforfængelighed.

Der gives en eneste stor Idé, som er den farligste af alle for den tvingende Magt, som hvert enkelt Samfunds fastslaaede Anskuelser og Vedtægter udøver. Det er ikke det Logiskes Idé. Thi hvorvel man skulde tro, at Logiken, ifald man slap den ind i det hele Magasin af Fordomme, som til en bestemt Tid regerer et bestemt Land, vilde foretage samme Ødelæggelse iblandt dem, som en Tyr i en Glasvarebutik, virker den rene Logik dog aldeles ikke paa Menneskenes Flertal. Nej! mere end noget Andet vækker og forbauser det Mængden, ifald man er i Stand til at gøre det relativt for den, som forekom den ubetinget, det vil sige til at vise den, at det Mønster, som den antager for anerkendt af Alle, kun betragtes som Mønster af saa og saa mange sammenarbejdede Sind, medens andre Folkeslag eller andre Stammer har et helt forskelligt Begreb om det Tilbørlige eller Skønne. Saaledes erfarer Mængden for første Gang, at den Kunst og Poesi, som mishager den, anses for den første af hele Racer, medens dens egen, som den anser for den første i Verden, af andre Folkeslag sættes lavt, og at der endelig ikke er nogen Tilflugt i den Mening, at alle de andre Folkeslag fejler i deres Dom, eftersom netop alle de andre Folkeslag, hvert for sig, mener, at alle de andre Folkeslag fejler i deres Dom. Skulde jeg derfor med et eneste Ord betegne Fru de Staëls Fortjeneste af det franske Samfund, dets Kultur og dets Literatur og dermed af Europas, da vilde jeg udtrykke mig saaledes: Hun gjorde, især i sine to Hovedværker om Italien og Tyskland, Frankrigs, Englands, Tysklands og Italiens menneskelige og boglige Anskuelser og Synsmaader *relative* for Beboerne af de forskellige Lande.

Greven af Erfeuil er i *Corinna* en mesterligt udført Type paa fransk Overfladiskhed og Selvtilfredshed, forenet med nogle

af de smukkeste og hyppigste franske Dyder. Man vurderer ikke en Skikkelse som denne, før man atter og atter har betænkt, hvilket Mod der udfordredes for ind i en Kres af Udlændinge at stille som det franske Folks eneste og afgjorte Repræsentant en Person, hvis Indskrænkethed er saa stor som Erfeuils. Erfeuil er er en ung fransk Emigrant, der under Krigen har kæmpet med glimrende Tapperhed, som har baaret Statens Inddragen af hans store Formue ikke blot med Sindsro men med et let og muntert Sind, og som med sjælden Opofrelse har plejet og ernæret sin Opdrager, en gammel Onkel, der udvandrede ligesom han og vilde være hjælpeløs uden ham — kort sagt han har et Grundlag af Ridderlighed og Evne til Selvopofrelse i sit Sind. Naar man ser ham, er man imidlertid næsten ikke i Stand til at tro, at han har oplevet og udstaaet saa meget, thi han synes formelig at have glemt hvad der er hændt ham og taler med et beundringsværdigt Letsind om den Modgang, han har lidt, og med et ligesaa stort men mindre beundringsværdigt Letsind om alle andre Emner.

Oswald træffer ham i Tyskland, hvor han er nær ved at kede sig til Døde; han har boet der flere Aar, men det er aldrig faldet ham ind at lære et Ord af Sproget. Han agter sig til Italien, men gør sig ingen Forventninger om den Morskab, dette Land kan byde ham; han véd, at enhver fransk Provinsby har et behageligere Selskabsliv og et bedre Teater end Rom. «Er det ikke Deres Agt at lære Italiensk?» spørger Oswald ham. «Nej, svarer han, det ligger ikke i min Studieplan» og hans Mine er ved dette Svar saa alvorlig, som var dette en Beslutning, han af de allervægtigste Bevæggrunde har taget. Han værdiger da heller ikke senere i Italien Naturen et Blik. Hverken Genstande eller Følelser drejer hans Samtale sig om. Den svæver mellem Grubleri og Anskuelse som mellem to Poler, den ikke berører, og kun de selskabelige Forhold afgiver dens Æmner. Den bevæger sig gennem Anekdoter og Ordspil om en uendelig Mængde Fortælleren bekendte Personer og er i sit inderste Væsen at betegne som det gode Selskabs Bysladder. Erfeuils underlige Blanding af Mod og Overfladiskhed forundrer Oswald. Dennes Ringeagt for Ulykker og Farer vilde have forekommet ham stor, hvis den havde kostet mere Anstrengelse, og heltemodig, hvis den ikke var udsprungen af de samme Egenskaber, der sætter ham

ude af Stand til et nære nogensomhelst dyb Følelse. Nu trætter den ham.

Da Erfeuil for første Gang ser Peterskirken i det Fjerne, sammenligner han den med Invalidedomen i Paris — en unægtelig mere fædrelandskærlig end træffende Sammenligning; da han ser Corinna paa Capitolium føler han Lyst til at lære hende at kende, men ingen Ærbødighed. Han undrer sig ikke over, at hendes Hjerte endnu er uberørt i et Land, hvor han ikke finder Mændene noget værd, men kan ikke undlade at smigre sig med det Haab, at hun ikke vil kunne modstaa en ung beleven Franskmands Elskværdighed. Da hun i hans Nærværelse taler Italiensk og Engelsk med Andre, saa han intet Ord kan forstaa af hvad hun siger, nærmer han sig hende med den Vending: «Tal Fransk, De kan det jo, og De er værdig til at tale dette Sprog.»

Han lægger Mærke til, at Corinna elsker Oswald, og tager hende det ikke ilde op, skønt hans Forfængelighed er lidt saaret, og skønt han finder hendes Lidenskab taabelig, da den neppe vil bringe hende Lykke. Men Oswald fraraader han samtidig paa det Bestemteste at slutte en livsvarig Forbindelse med en upræsentabel Kvinde som Corinna. Med al sin Dristighed kender han ingen højere Dommer end Vedtægten. «Hvis De, siger han til Oswald, vil gøre Dumheder, saa gør idetmindste ingen uoprettelige, og til de uoprettelige Dumheder regner han Giftermaal med Corinna. Til denne sociale Synsmaade svarer hans literære. I Corinnas Hus falder Samtalen oftere paa italiensk og engelsk Digtning. Da han gaar ud fra, at de franske Forfattere fra Ludvig den 15des Tid er de ubetingede Mønstre, er han selvfølgelig yderst streng mod alle udenlandske Frembringelser. For ham er Tyskerne Barbarer, Italienerne Stilfordærvere og kun «den franske Stils Smag og Elegance» er lovgivende i Bogverdenen. Vort Teater, siger han, er afgjort det første i Europa, og jeg tænker ikke, at Englænderne selv falder paa at stille Shakespeare op imod os.» De italienske Skuespil indskrænker han i en Kres af Italienere, ikke uden Vid, men uden megen Finfølelse, til kun at bestaa af Balletter, tragiske Smagløsheder og lidet komiske Harlekinader; det græske Teater finder han ufint, Shakespeare uformelig. «Vort Teater, siger han, er Forbilledet paa Finhed og Formskønhed; at ville indføre udenlandske Synsmaader hos os, vilde være at styrte os ud i Barbari».

Erfeuil finder da ogsaa, at der er gaaet et aldeles urimeligt Ry af Roms Ruiner. Han vil ikke underkaste sig det Hoveri at se alle disse gamle Brokker igennem. Han rejser nordpaa, keder sig i Alpenaturen som han kedede sig i Rom, og kommer tilsidst til England, hvor han bliver Corinnas Hjælper i Ulykken; der var jo altid langt mere Alvor i hans Handlinger end i hans Ord. Og dog kan han ikke, da han ser, hvor elendig hendes Kærlighed til Oswald har gjort hende, negte sin Forfængelighed den Tilfredsstillelse bestandig at variere sit «Hvad sagde jeg!», ligesom han anser det for sin Pligt mod sig selv ikke at lade Lejligheden gaa forbi til at tilbyde sig som Oswalds Efterfølger. Han viser med alt dette Corinna en sand og opofrende Hengivenhed, og hun pines selv af ikke at kunne nære nogen ret Taknemmelighed imod ham derfor; men der ligger i hans Blik en saadan Adspredthed, at Corinna uophørligt er fristet til Glemsel af hans ædle Handlinger, ligesom han selv glemmer dem. «Det er,» siger Forfatterinden i den Anledning, «uden Tvivl meget smukt kun at sætte ringe Pris paa sine egne gode Handlinger; men det kan hænde, at den Ligegyldighed, visse Mennesker føler for det Gode, de har gjort, ikke desmindre stammer fra deres Overfladiskhed.» Med en saadan hensynsløs Fasthed udleder hun nogle af sine Landsmænds mest glimrende Egenskaber af Svagheder i deres Natur.

Gennem Erfeuils typiske Karakter paaviser hun, hvorledes alle gode Følelser i Frankrig angribes af én Last, den af Forfængelighed udsprungne Frygt for Samfundet. Det staar for hende, som om i Frankrig alle Følelser og det hele Liv regeres af Viddet, af Lysten til at tage sig ud og af den Frygt, som kan betegnes ved Ordene: «Hvad vil man sige til det?» I dette Punkt samstemmer Fru de Staël med en nær efter hende følgende Forfatter, den skarpsindige og originale Henri Beyle, der plejer at betegne Franskmændene som de livligt Forfængelige *(Les vainvifs)* og som paastaar, at alle deres Handlinger dikteres af Betragtningen: *Qu'en dira-t-on*, det vil sige: af Frygten for det Upassende eller Latterlige. Det franske Folk var nemlig da, ligesom det danske endnu er det, meget stolt af sin udviklede Sans for det Komiske; det var navnlig formedelst denne Sans, at Franskmændene beskedent betegnede sig selv som Verdens aandrigeste Nation. Corinna paastaar, at denne Sans og den tilsvarende Frygt for det Latterlige i Frankrig dræber al Oprindelighed i Sæder,

i Klædedragt, i Sprog, berøver Indbildningskraften al Frihed og Følelsen dens mest naturlige Udtryk. Hun hævder, at al medfødt Følelse og Aand maa forvandle sig til Vid istedenfor til Poesi i det Land, hvor Frygten for at blive Genstand for Viddet eller Spotten bringer Enhver til selv først at gribe dette Vaaben. «Skal man,» indvender hun mod Erfeuil, «da bestandig leve for hvad Samfundet siger om En? Skal da det, man tænker og føler, aldrig være Ens Ledestjerne? Hvis det var saaledes, hvis vi evig og altid burde efterligne hinanden indbyrdes, hvorfor er der da blevet en Sjæl til hver? Forsynet kunde have sparet sig denne Ødselhed.»

Og ligesom Erfeuil nu staar som et Indbegreb af Frankrigs Nationalfordomme, saaledes Oswald som en Type paa alle de Fordomme, der gennem Aarhundreder har udgjort Englands Styrke og Svaghed. Stærke Nationer er altid uretfærdige, og denne Uretfærdighed er paa en Gang et Element i Styrken og dens Begrænsning; men Fru de Staël opfattede det som sin Opgave at stille denne Uretfærdighed i det klareste Lys.

Da Bogens Grundæmne er en Kvindes Forsøg paa gennem en Mands Kærlighed at tilkæmpe sig en anerkendt Plads i det engelske Samfund efter at hun ved offenlig, selvstændig Optræden har forspildt denne Plads, saa kommer Tyngdepunktet i Skildringen af den engelske Aand til at hvile paa det efter Forfatterindens Opfattelse indskrænkede engelske Kvinde-Ideal. Det er dette Ideal, med hvilket Oswald er vokset op og som han gør oprigtige, men frugtesløse Anstrengelser for at kæmpe sig løs fra. Stor er hans første Befippelse, da han ser Corinna, uden nogetsomhelst Hensyn til hendes Køn eller hendes gaadefulde Fortid, i Italien blive elsket og beundret for hendes Evner. Den Art offenlig Eksistens forekommer ham i høj Grad stødende hos en Kvinde. Han er vant til at betragte Kvinden som en Art højere Husdyr, og kan i Begyndelsen ikke ret forsone sig med den Tanke, at Samfundet kunde tilgive en Kvinde den Brøde at have Talent. Han føler sig ligesom ydmyget og opirret derved; han anser det for umuligt, at en Kvinde med saa udviklet og fri en Aaand skulde kunne binde sig trofast til en Enkelt og vilde nøjes med at leve for ham. Og da hun nu ligefuldt elsker ham og med en Lidenskab, i Sammenligning med hvilken Alt blegner, hvad han har set eller hørt om, og som er saa uegennyttig, at den bringer hende til at sætte Alting paa Spil for hans

Skyld uden at fordre det Mindste, saa glemmer han hende, hendes Evner, hendes Sjæleadel og hendes aandelige Storhed, ligesaa snart han atter staar paa engelsk Grund, paany indaander engelske Taager og Fordomme og træffer et ungt uskyldigt Pigebarn paa 16 Aar, der er som skabt til Hustru efter den engelske Opskrift, tillukket, uvidende, uskyldig, tavs, den legemliggjorte Familiepligt med lyst Haar og blaa Øjne.

Forfatterinden studerer den Fordom, som ligger til Grund for Oswalds Handlemaade, i dens Kilde, og hun fører den tilbage til den engelske Opfattelse af Hjemmet. Oswalds Grundbetænkelighed overfor Corinna er udtrykt i den engelske Sætning, som i Bogen anføres: Hvad skulde man gøre med saadan En i et Hus? «Huset er Alt hos os — for Kvinderne idetmindste», siger en Englænder til Oswald. Og et andet Sted siger Forfatterinden: «Det er forgæves, at en Englænder et Øjeblik opnaar at finde Behag i fremmede Sæder; hans Hjerte vender altid tilbage til hans Barndomsindtryk. Hvis man spørger Englændere, som man træffer paa et Skib i et eller andet fjernt Farvand, hvor de rejser hen, saa svarer de: hjem *(home)*, hvis de overhovedet er paa Tilbagevejen.»*) Og hun udleder nu den Overtro, at de huslige Dyder skulde umuliggøres af Kvindens selvstændige aandelige Udvikling, og det hele Afguderi med disse Dyder af denne engelske Kærlighed til Hjemmet. Saa underligt det ogsaa tager sig ud for os at se den nutildags aandeligt saa udeltagende italienske Kvinde opstillet som Mønster paa Selvstændighed, saa har Fru de Staël sikkert Ret heri. Det Ideal af Velvære, som er knyttet til Begrebet et Hjem, er et ægte nordisk-germansk Begreb, et de romanske Folk oprindeligt saa fremmed, at dets engelske Benævnelse *home* (som allerede det Anførte viser) er gaaet over som Ord i de romanske Sprog, der selv intet tilsvarende Ord besidder. Til Hjemmet svarer Begrebet «Hyggelighed», et paa romanske Sprog uoversætteligt Ord, som har sit Udspring i Glæden over at kunne sidde lunt og veltilpas inden fire Vægge. Orindelsen til dette Ideal er ikke vanskeligt at finde: Nordeuropæeren, som lever under raa klimatiske Forhold, i en kold og barsk Natur, finder den samme Glæde i Tanken om at kunne sidde varmt ved Arnestedet, medens Sne og Regn afmægtige pisker mod den veltillukkede Rude, som

---

*) *Corinna.* 1807. I 291, II 21.

Neapolitaneren finder i Tanken om at kunne sove under aaben Himmel, det vil sige under den varme og pragtfulde Stjernehimmel, og kunne tilbringe den svale Nat med Dans, Spil og Sang i det Fri. Men til hvert af disse forskellige Idealer af Velvære og Lykke svarer et forskelligt Indbegreb af Pligter og Dyder, som det Folk, hos hvilke de findes eller fordres, betragter som almengyldige. Det anser sig selv for det første Folk, fordi det overholder disse Pligter og besidder disse Dyder — hvad der er naturligt nok, da de er afledede af dets egne Ejendommeligheder — og det laster desuden alle de Nationer, hos hvilke de fattes.

«Hvorledes,» siger Oswald til Corinna, da han taler om England, «har De kunnet forlade Kyskhedens og Sædelighedens Hjemstavn og gøre det sunkne Italien til Deres Adoptivfædreland?» Corinna svarer: «I dette Land er vi beskedne, hverken stolte af os selv som Englænderne eller fornøjede med os selv som Franskmændene.» Det tilfredsstiller hende, paa én Gang at beskæmme det nordiske Puritanerhovmod og den franske Forfængeligheds Frygt for at blive latterlig, ved den ligefremme Naturlighed, som det italienske Folk selv i sin Fornedrelse har bevaret. Hun tegner med fine og sande Træk den rørende Troskyldighed, hvormed Følelsen i Italien giver sig til Kende: Ingen stiv Tilbageholdenhed som i England, intet Koketteri som i Frankrig, Kvinden vil her kun behage den, hun elsker, og finder det ligegyldigt, om Alverden faar det at vide. En af Corinnas Venner kommer efter nogen Tids Fraværelse tilbage til Rom og lader sig melde hos en fornem Dame. Tjeneren kommer ud og svarer: «Prinsessen modtager ikke i denne Tid, hun er i daarligt Humør, hun er *inamorata* (forelsket).» Corinna viser, hvor skaansomt Kvinden bedømmes i Italien og hvor aabent hun er sine Følelser bekendt. En fattig Pige dikterer paa aaben Gade Skriveren et Kærlighedsbrev til sin Elsker, og Manden nedskriver det med største Alvorlighed, dog aldrig uden af sit Eget at tilføje alle de officielle Formler, som det hører til hans Haandværk at kende. Den stakkels Soldat eller Arbejder modtager saaledes et Brev, i hvilket mange ømme Forsikringer befinder sig i en Ramme af «Højstærede Samtidige!» og «Deres med Agtelse ærbødige» o. s. v. *Corinna*'s Skildring er her fuldkomment sand. Jeg har ved et Tilfælde selv set den Slags Breve. Og paa den anden Side synes Lærdom hos Datidens italienske Kvinde ikke at have været noget Usædvanligt.

En Franskmand, der kalder en kundskabsrig Kvinde Pedant, faar i Bogen Svaret: «Hvad ondt er der i, at en Kvinde kan Græsk?»

Corinna mangler da heller ikke Blik for, at den officielle Hævden af Pligt og Moral i Norden er grundet paa den største Raahed med Hensyn til alle de Tilfælde, i hvilke Samfundsloven engang er brudt. Hun viser, hvorledes Manden i England ikke agter noget Løfte eller noget Forhold uden det som retsligt er ført til Protokols, og hvorledes der i det strenge England til Helligheden af Ægteskabet, til det ulastelige Liv i Hjemmet svarer den skamløseste og mest bestialske Prostitution, som den personlige Djævel svarer til den personlige Gud. I Modsætning hertil siger hun med kvindelig Forsigtighed og Blufærdighed, men dog med Bestemthed: «De huslige Dyder udgør i England Kvindernes Hæder og Lykke, men hvis der er Lande, i hvilke Kærlighed træffes udenfor Ægteskabets hellige Baand, saa er blandt disse Lande det, hvor der tages mest Hensyn til Kvindens Lykke: Italien. Mændene har der dannet sig en Moral for de Forhold, der falder udenfor Moralen, en Hjertets Domstol.» Det er dette Tribunal, som fik Domskraft ved Middelalderens Kærlighedsoffer; det er dette, som slaar Byron saa stærkt, da han i Italien træffer et det engelske aldeles modsat, men iøvrigt fuldstændigt Moralsystem. Og som altid forsøger hun ogsaa her at føre disse mildere Sæder tilbage til Landets milde klimatiske Forhold. Hun siger: «Hjertets Forvildelser indgyder her mer end andensteds en overbærende Medlidenhed. Jesus har jo sagt om Magdalene: Meget vil blive tilgivet hende, fordi hun har elsket Meget. Disse Ord er blevne udtalte under en ligesaa smuk Himmel som vor; denne samme Himmel anraaber for os om Guddommens Barmhjertighed.»

Corinna, som selv er Katolik, lærer den protestantiske Skotte, der elsker hende, at forstaa den italienske Katolicisme: «Da Katolicismen her ikke har havt nogen anden Religion at kæmpe med, har den faaet et Præg af Blidhed og Overbærenhed som intet andet Sted, medens derimod Protestantismen i England for at tilintetgøre Katolicismen dèr har maattet væbne sig med den største Strenghed i Grundsætninger og i Moral. Vor Religion formaar ligesom den antike at besjæle Kunstnerne, at beaande Digterne og udgør saa at sige en Del af alle vort Livs Nydelser, medens Eders, der maatte indordne sig i et Land, i hvilket For-

standen spiller en meget større Rolle end Indbildningskraften, har antaget et Præg af sædelig Strenghed, som den for bestandig vil beholde. Vor taler i Kærlighedens Navn, Eders i Pligtens. Skønt vore Dogmer er ubetingede, er vore Grundsætninger frie, og vor rettroende Enevælde lemper sig efter Livets Omstændigheder, medens Eders religiøse Kætteri uden at kende til Undtagelser skaffer sine Love Respekt». Hun viser, hvorledes man derfor i de protestantiske Lande bestandig nærer en Frygt for Geniet, for Aandens Overlegenhed. «Man gør det med Urette,» siger hun, «thi denne Overlegenhed er efter sit Væsen yderst moralsk. Den, der forstaar Alt, bliver meget overbærende, og den, der føler dybt, bliver god.»

«Hvorfor er store Evner en Ulykke? Hvorfor har de forhindret mig i at blive elsket? Vil han hos en anden Kvinde finde mere Aand, mere Sjæl, mere Ømhed end hos mig? Nej, han vil finde mindre, og han vil være tilfreds, thi han vil føle sig i Overensstemmelse med Samfundet. Hvilke unaturlige Glæder, hvilke unaturlige Kvaler det skænker! Overfor Solen og Stjernehimlen føler man kun Trang til at elske hinanden og føle sig hinanden værdig, men Samfundet, Samfundet, hvor gør det Hjertet haardt og Aanden letsindig, hvor bringer det En til at leve blot for hvad man vil sige om os! Hvis Menneskene en Dag mødte hverandre, hver for sig befriede fra det Tryk, som Alle udøver paa hver Enkelt, hvilken ren Luft vilde da trænge ind i Sjælen, hvormange nye Ideer, hvormange sande Følelser vilde ikke forfriske! — Modtag da min sidste Hilsen, du mit Fødeland!» udbryder Corinna i sin Svanesang til Ære for Rom — og man føler den Landsforvistes Bitterhed og Selvfølelse overfor Napoleon i disse Ord: «Du har indrømmet mig Hæder, du frisindede Folk, der ikke forviser Kvinderne fra dit Tempel, ikke ofrer det udødelige Talent paa en forbigaaende Skinsyges Alter, men altid har Bifaldsraab for Geniet, naar du ser det stige. Du véd at det er en Sejrherre uden Overvundne, en Erobrer uden Bytte, der øser af Evigheden for at berige Tiden!»

Dette Grundrids af Modsætningen mellem et katolsk og et protestantisk Følelsesliv forbereder Modsætningen mellem den dobbelte Kunstanskuelse. Og paa dette Punkt er Bogens Betydning den, at føre et energisk Slag imod det protestantiske Hovmod og den kunstneriske Uforstand, som betegner Oswald, der

fremstiller engelsk Folke-Ejendommelighed i dens skarpeste Begrænsning.

Midt i dette plastiske og musikalske Folk, der er saa godmodigt, saa barnligt, saa ubekymret om sin Værdighed og saa umoralsk i Ordets engelske Forstand, føler han, som er vant til at sætte Livets Betydning i Opfyldelsen af et vist Øbegreb af Pligter og Værdighedsregler, sig ganske ilde stedt. Han mangler Kunstsans; han anlægger snart en boglig, snart en sædelig, snart en gudelig Maalestok paa Kunsten, stødes overalt og kan Ingenting forstaa. Han opdager nogle Reliefer paa Peterskirkens Døre. Hvad ligner hans Forundring, da han ser, at de forestiller Scener af Ovids Forvandlinger, Leda med Svanen og lignende! Det er jo det rene Hedenskab. Corinna fører ham hen i Colosseum, og hans eneste Indtryk er, ligesom samtidigt Oehlenschlägers, Følelsen af at staa paa et ubyre Rettersted og sædelig Harme over de Ugerninger, som her udøvedes mod de første Kristne. Han træder ind i det sixtinske Kapel og, ukyndig som han er i Kunstens Historie, bliver han i høj Grad oprørt over, at Michelangelo har dristet sig til at male Gudfader selv i Person med et bestemt begrænset menneskeligt Legeme, som var det en Jupiter eller en Zeus. Han forarges ligeledes ved i Michelangelos Profeter og Sibyller Intet at finde af den ydmyge kristelige Aand, som han venter at træffe i et kristent Kapel.

Ethvert af disse forskellige Punkter har Forfatterinden afluret Livet. Italien forudsætter kunstneriske, eller som vi Danske plejer at sige, æstetiske Anlæg hos den Besøgende. Man plejer at inddele det menneskelige Liv i tre forskellige Krese, den praktiske, den teoretiske og den æstetiske. Den praktiske Betragtning af Skoven er den, om Egnen er sund, eller Ejerens, som anslaar den i Brænde, den teoretiske er Botanikerens, som studerer Planteverdenens Egenskaber videnskabeligt, den æstetiske eller kunstneriske endelig er den, som blot har Øje for, hvorledes Skoven tager sig ud. Det er denne sidste Sans, som mangler Oswald. Han har ingen Øjne; hans Forstand og hans Moral har berøvet hans Sanser deres Friskhed. Derfor formaar han ikke at glemme Indholdet over Formen, derfor vækker Colosseums Arena ingen anden Betragtning hos ham end Erindringen om alt det Blod, som her med Urette blev udgydt. I Corinna's Hævden af den modsatte Betragtningsmaade føler man Indflydelsen fra Tyskland, særlig Paavirkningen fra A. W. Schlegel, det første

Pust af den vaagnende romantiske Aand i Tyskland. Thi hvad Romantiken, hvor forskelligt den end opfattes i de forskellige Lande, bestandig hævder er, at det Skønne er sit eget Formaal eller, som det i Tyskland hed, *Selbstzweck*, en Tanke, man henter fra Kants *Kritik der Urtheilskraft*, en Bestemmelse ved Skønheden, der nu bliver sat som Opgave for Kunsten. Paa Fransk udtryktes dette i Formlen *l'art pour l'art*, og paa Dansk fremtræder denne Anskuelse første Gang i Oehlenschlägers Digte, f. Eks. i *Poesien forsvarer sig* eller Digtet *Morgenvandring* i *Langelandsrejsen*.

Men det er ikke blot Kunsten, det er Befolkningen og Livet i Italien, som for at forstaas og vurderes maa ses med Kunstner-Øjne. Intet er almindeligere end i Syden at træffe Englændere eller Tyskere eller Franskmænd, som ud fra deres nationale Synspunkt finder Alt at laste. Tyskerne finder at Kvinderne mangler den sky Blufærdighed, det Jomfruelige, som de er vante til at betragte som Skønhedsideal, Englænderne stødes ved Manglen paa Renlighed og Orden, Franskmændene ved at den selskabelige Underholdning er saa ringe og Prosaen saa slet.

Corinna viser, at Kvindens Skønhed, som i Italien ikke er af moralsk, men af plastisk og malerisk Art, fordrer et Øje, som er modtageligt for Farve og Form og ikke sløvet ved Læsning af Sort paa Hvidt. Hun stiller den italienske Improvisation i Modsætning til den franske Konversation og finder, at den ingenlunde har ringere Værd.

Et forstandigt Folk som Englænderne dyrker Forretningslivet og det praktiske Liv, en følelsesfuld Nation som den tyske dyrker Musik, et aandrigt Folkefærd som det franske konverserer, det vil sige: faar sine Indfald gennem Samtaler og Samliv med Andre, et fantasifuldt Folk som Italienerne endelig improviserer, det vil sige, stiger naturligt fra de sædvanlige Følelser til Poesi. Corinna siger: «Jeg føler mig som Digter, saasnart min Aand hæver sig, saasnart den i endnu højere Grad end ellers foragter Egenkærlighed og Lavhed, endelig saasnart jeg mærker, at en skøn Handling nu vilde være mig let; da er det at mine Vers er bedst. Jeg er Digter, naar jeg beundrer, naar jeg foragter, naar jeg hader, ikke af personlige Grunde, men paa hele Menneskehedens Vegne.» Og hun nøjes ikke med at forsvare den lette Nattergalesang, som er hvad Italienerne da i Reglen forstod ved lyrisk Poesi. Hun forklarer den overdrevne Vægt,

som den italienske Prosa lægger paa Formen og den hele retoriske Prang. Dels elsker man overhovedet Formen i Syden, dels var det naturligt, at da man levede under et gejstligt Styre, som forbød enhver alvorlig Behandling af noget Æmne, da man altsaa var vis paa ikke at kunne opnaa nogen Indflydelse paa Tingenes Gang igennem sine Skrifter, saa skrev man for at vise sin Færdighed i at skrive, for at glimre med sin smukke Sætningsbygning, og Vejen blev Maalet.

Det andet Punkt, hvorover Oswald stødtes, var Michelangelo's Fremstilling af Guddommen og Profeterne i det sixtinske Kapel.

Han finder ikke i Jahve's mægtige Mandsskikkelse den usynlige, rent aandelige Magt, til hvilken den nordiske Protestantisme har forvandlet de gamle Asiaters lidenskabelige Nationalgud, og hvor findes vel i alle disse stolte Mands- og Kvindeskikkelser, hvormed Michelangelo har fyldt Loftet i sin «prometheusagtige» Lyst til at forme Mennesker, hvor findes i disse trodsige, begejstrede, fortvivlede og kæmpende Skikkelser den Ydmyghed, det Sagtmod, han ventede at træffe! Corinna giver her sine Landsmænd en Lære, der saamange Aar efter kan gøres nødig ogsaa udenfor Frankrig, især udenfor Frankrig, især i Lande som vort, i hvilket der er ført saamegen uforstandig Tale om kristelig Kunst og kristelig Æstetik.

Det lidenskabelige og voldsomme Angreb, som af S. Kierkegaard i hans sidste Livsafsnit blev gjort paa den saakaldte kristelige Kunst, var naturligt for en Mand, der, som Kierkegaard, var blottet for al kunstnerisk Dannelse; han underskyder bestandig Renæssancetidens Malere sin protestantiske, ja sin personlige Opfattelse af Religionen og forarges saa over, at de med denne Opfattelse i Baggrunden af deres Bevidsthed kan male som de gør. Oswald bærer sig ad som han. Han véd ikke, at Renæssancetidens Malere staar i et andet Forhold til deres Æmner end vore Dages, at medens vor Tids Maler søger at trænge ind i sit Æmne og studere det som Oldforsker, Folkeskildrer eller Sjælekyndig, tog Maleren fra Renæssancetiden sit Æmne som det forelaa og gjorde ud af det, hvad han havde Lyst til, det vil sige: hvad der stemmede med hans personlige Ejendommelighed. Heri ligger Forklaringen af, hvad der hos de gamle Mestere undrer og støder den nordiske Beskuer saa stærkt. Thi ganske som et lille Indbegreb af Æmner hentede fra Iliaden og Odysseen forsynede hele den græske Billedhuggerkunst, Malerkunst,

og teatralske Kunst med deres Genstande (det er altid den samme Historie om Helena og Paris, om Atreus og Thyestes eller om Ifigenia og Orestes), saaledes er det ogsaa en Snes af det gamle og ny Testamente uddragne Æmner (Syndefaldet, Loth og hans Døtre, Kristi Fødsel, Flugten til Ægypten, Lidelseshistorien), som igennem trehundrede Aar sætter alle Italiens Mejsler og Pensler i Bevægelse. Kun disse Æmner bestilles, kun i disse Æmner er længe Studiet af det Nøgne tilladt. Og medens nu Udviklingen foregaar, forbliver Æmnerne de samme. Den gamle Tids fromme og naive Tro afløses af Renæssancetidens begejstrede Humanisme og frodigt opblomstrende Hedenskab; men endnu bestandig er det Madonna og Magdalena, som man maler, kun med den Forskel, at den byzantinske Kunsts stive Himmeldronning forvandles til en forskønnet Bondepige fra Albano, eller at Andrea del Verrecchio's rædselsfuldt udtærede og angergivne Synderinde forvandles til Correggios yppige, sanselige Magdalena; endnu bestandig maler man Apostle og Martyrer, kun at de gamle Tiders korsfæstede og stenede Helgener, der var anlagte paa at vække Medlidenhed og Andagt, forvandles til Figurer som San Sebastian hos Tizian eller Guido Reni, den smukke, af Sundhed og Skønhed straalende Page eller Cicisbeo, hvis blændende Hudfarve yderligere fremhæves ved et Par Blodsdraaber, der drypper ned fra en mellem Ribbenene pynteligt anbragt Pilespids.

Oswald maa da af Corinna lære at beundre det Frisind hos den italienske Katolicisme, der under Renæssancen tillod enhver Kunstneraand at udfolde sig i hele dens selvstændige Oprindelighed, selv om Kunstneren kun brugte de kristelige eller jødiske Æmner som Former eller som Paaskud til at fremstille sit eget personlige Menneskeideal. Og saaledes kommer vi da til det tredje Punkt, som stødte Oswald, da han saa Antonio Filaretes Reliefer paa Peterskirkens Døre, til Forargelsen over den italienske Katolicismes Sammenblanding af Kristeligt og Hedensk. Dette Træk er gennemgaaende. Overalt er det hedenske Materiale benyttet og beholdt. De gamle Basiliker og Kirker er byggede af lutter antike Tempelsøjler; et simpelt Kors kristner overfladisk Obeliskerne, Colosseum og det Indre af Pantheon. Menander's og Posidippos's genfundne Statuer tilbedes Middelalderen igennem som Helgene.

Corinna viser Oswald, at det er dette ofte barnlige, men altid fordomsfri Forhold til det Hedenske og det Humane, som Katoli-

cismen skylder den kunstneriske Glans, hvormed den evigt vil straale i Verdenshistorien, en Glans, som Protestantismens kunstneriske Bedrifter ikke vil fordunkle. Protestantismen fejer alle de skønne Albanerinder, der holdt et smilende Barn mod Brystet, ned af sine Altre under det Paaskud, at de er Madonnaer, kalker alle de brogede Billeder over og fejrer de kalkede Vægges Triumf.

Renæssancetidens Italien afklædte Kristendommen dens Forsagen, dens hele jødisk-asiatiske Væsen og omskabte den til en blomstersmykket, røgelseduftende Mytologi. Den italienske Katolicisme forbandt sig med Borgeraanden i Stæderne og, da Kunsten genfødtes, med alle de skønne Kunster. Dens Interesser fremmedes derfor fuldt saa hyppigt af fædrelandskærlige Bevæggrunde som af gudelige: Toscana er Renæssancens Udgangspunkt. Her var det, at Mennesket først genfødtes efter sit Syndefald, Naturfornegtelsen. Her dannedes de første italienske Republiker. Her vilde Mennesket paany, og Husene skød sammen og dannede en lille, stolt, ubetvingeligt frisindet Stat, en By med dens Omegn. Saa steg Taarnene og Spirene i Vejret, ranke som en fri Mands Holdning, Paladserne begyndtes og befæstedes, Kirkerne fuldendtes; men Kirken var en Nationalskat, et Vidnesbyrd om Rigdom, Udholdenhed og Kunstsans, en uhyre Værdi i Kappestriden om Fortrinet mellem Stat og Stat, mellem Staten Siena og Staten Florents, endnu langt mere end en Bolig for «vor allerhelligste Frue». Man gjorde meget mere til Ære for Siena end til Ære for den gode Gud. En Kirke i Toscana er med sine Mosaiker paa Guldgrund som den i Orvieto eller med sin Façade af hvidt, udhugget Marmor, der ligner en ung Skønheds Kniplingsdragt som Kirken i Siena og med sin Rigdom af Kunstskatte i det Indre for os Nutidsmennesker endnu langt mere et Juvelskrin end en Kirke.

Eller man mindes Marcuskirken i Venedig. Første Gang man ser den, studser man et Øjeblik udenfor over dens østerlandske Façade, dens lyse Kupler, dens underlige Buer, som hviler paa korte, sammenknippede, over hinanden optaarnede Søjler af rødt og grønt Marmor. Man kaster fra Pladsen af et Blik paa de ydre farverige Mosaiker paa Guldgrund og træder saa ind. Det første Indtryk er: «Hvad er dog dette, det er jo lutter Guld, Guldkupler og Guldvægge.» De fine Guldmosaikstifter, hvoraf alle Billedernes Baggrund bestaar, danner en eneste

Guldflade. Falder en Solstraale ned, frembringer den lyse, tindrende Guldpletter paa den mørkere Guldgrund og hele Kirken flammer. Det af Ælde bølgeformige Gulv er sammensat i Mosaik af rødt, grønt, hvidt og sort Marmor. De rødlige Marmorsøjler har Kapitæler af forgyldt Bronce. De smaa Buevinduer har hvidt og ikke broget Glas; thi broget Glas vilde ikke klæde til denne Pragt; det er godt for mindre rige Kirker. Søjlerne afløses af uhyre, firkantede, vel seks Alen tykke Piller af grønligt Marmor, der bærer Halvbuer i Guld, og hver Kuppel hviler paa fire slige gyldne Halvbuer. De mindre Søjler, der bærer Altrene, Korene o. s. v., er af grønt og rødspættet Marmor, somme Tider af Alabast, og da gennemsigtige. Alt det lavere beliggende Marmor er for det Meste højrødt, f. Eks. alle de Sæder eller Bænke, der gaar rundt om Pillerne og langs ad Siderne. Den hele Kirke har, som naturligt er i denne By, i hvis Malerskole Formen saa ganske er Farven underkastet, en rent malerisk, ingen arkitektonisk Karakter. Som den ligger der med sine forgyldte Ornamenter, sine indlagte Stole, sine fuldendt skønne Broncer, sine gyldne Statuetter, Kandelabre og Kapitæler ligner San Marco en dejlig, hvilende Byzantinerinde, pragtelskende, tungt belæsset med Guld, Perler og funklende Diamanter, med den rigeste Brokade, der dækker hendes østerlandske Løjbænk.

Oprindeligt har en Kirke som denne visseligt været et Udtryk for religiøst Sværmeri. Men under Højrenæssancen veg den religiøse Følelse, alt som Kirken udsmykkedes rigere og rigere, ganske for Kunstglæden. Meget betegnende er i den Henseende en Indskrift, Kirkens eneste, som findes lige over dens Hovedindgang. Den lyder: *Ubi diligenter inspexeris artemque ac laborem Francisci et Valerii Zucati Venetorum fratrum agnoveris tum tandem judicato.* («Naar du opmærksomt har betragtet og overvejet al den Kunst og alt det Arbejde, som vi to venezianske Brødre Franciscus og Valerius Zucatus her har udført, da først bedøm os.») Det er en Advarsel fra Kunstnerne mod forhastet Kritik.

Brødrene Zucatus var Mosaikmestre, som i det 16de Aarhundrede udførte en stor Del af Kirkens Mosaiker helt eller delvis efter Tegninger af Tizian. Paa en protestantisk Kirke var selvfølgelig en saadan Indskrift umulig, der istedenfor at være en Opfordring til den Bedende, en Hilsen til den Troende, en Velsignelse eller et Skriftsted, er en Bøn til Betragteren om med

værdige Blikke og samlet Sind at beskue det i Religionens Tjeneste udførte kunstneriske Arbejde.

Naar da, som det nutildags sker i Italien, den katolske Tro svinder bort af den katolske Kirke, naar Inkvisition og Fanatisme bliver til Sagn, naar det stygge Dyr i Sneglehuset dør, da staar endnu Skallen dejligt snoet tilbage. Der bliver dog staaende pragtfulde Kirker, Statuer, Malerier i Tusindtal; der bliver dog altid Michelangelo's sixtinske Kapel og Rafael's sixtinske Madonna og Kirker som Peterskirken eller Domerne i Milano, Siena, Pisa. Protestantismen derimod har vist sig magtesløs til at frembringe en religiøs Arkitektur og har, selv efter at Billedstormeriets Tid er glemt, ene og alene i Rembrandts Geni lagt Evne for Dagen til at give sit religiøse Indhold malerisk Form.

Det er da bestandig Katolicismens Parti, som Corinna, den kunstelskende Digterinde, tager overfor den protestantiske Oswald, og det var nødvendigt at dvæle noget ved dette Punkt, fordi vi her staar ved det andet Hovedpunkt, hvor Paavirkningen paa Fru de Staël af hendes tyske Omgangskres kan spores, og hvor man atter kan fornemme Pustet, men denne Gang stærkere, af den sig nærmende romantiske Aand med dens Lede ved Protestantismen som fantasiløs og kunstløs, tør og kold, og med dens stedse stigende Kærlighed til Katolicismen, hvis Skønhedsside, hvis nære og varme Forhold til Fantasilivet og Kunsten i dette Aarhundredes Begyndelse efter Oplysningstidens Forstandsprosa gav den et ikke ventet Opsving. Man vender her paa den mest iøjnefaldende Maade Braadden mod det 18de Aarhundredes Frankrig, der med Voltaire i Spidsen havde forfulgt og forhaanet Katolicismen, og som uden nogen Kærlighed til den protestantiske Kirketro dog altid havde ytret en tydelig Forkærlighed for Protestantismen med dens Uafhængighed af Pavemagten, dens gifte Præster og dens Uvilje mod Munkelivets virkelige eller foregivne Afholdenhed.[1]

XII

Der er endnu et Punkt, paa hvilket denne Bog om Italien røber en dyb germansk Paavirkning og hvor Overgangen spores fra den frugtbare Stemning, af hvilken *Corinna* udgik, til den, som frembragte Bogen *Om Tyskland*. Det er den kunstneriske

Opfattelse af Antiken og af den moderne Kunsts Forhold til den. Betragtninger over dette Æmne frembød sig af sig selv, da Corinna optraadte som Oswalds Fører gennem Rom.

Rom er jo nemlig det eneste Sted paa Jordkloden, paa hvilket Verdenshistorien fremtræder ligesom synlig, idet de hinanden følgende Tidsrum har afsat deres Mindesmærker lagvis over hinanden. Man ser undertiden en enkelt Bygning (f. Eks. et af Husene i Nærheden af Vestatemplet), i hvilken Grundvolden og de forskellige Stokværk tilhører fire forskellige Tidsaldre, den romerske Oldtid, den romerske Kejsertid, Renæssancen og vor egen Tid. Den ældste antike Tidsalder er den, i hvilken Corinna først indfører sin Ven; kun maa det bemærkes, at hun ser paa Ruinerne, han paa hende. Men paa dette Punkt er Bogens Betydning den, at indføre en ny Betragtning af Antiken i den franske Literatur.

Af de to klassiske Hovedfolk var det egenlig kun Romerne, som var blevne forstaaede i Frankrig. Der flyder noget romersk Blod i Franskmændenes Aarer. Der gaar et sandt romersk Pust igennem Corneille's Tragedier. Det var da intet Under, at den store Revolution optog romerske Sædvaner, Benævnelser og Klædedragter. Charlotte Corday, den store Corneille's Ætling, er gennemtrængt af Romeraand. Fru Roland dannede sin Aand ved Læsningen af Tacitus, og Revolutionstidens Kunstner David genfremstillede det gamle Rom i sin Kunst: Brutus, Manlius er hans Helte.

Men paa Forstaaelse af Grækerne havde det altid skortet; Franskmændene selv svævede vel endnu i den Indbildning, at deres klassiske Literatur fortsatte den græske og overgik den; men siden Lessing skrev sin *Hamburgische Dramaturgie* var det ikke mere nogen Hemmelighed for det øvrige Europa, at Racine's Grækere lignede Ingenting undtagen Franskmænd; man havde endt med i Agamemnon's evige Familie at opdage en Mængde forklædte Marquis'er og Marquiser, og det nyttede ikke Noget, at man paa Théâtre français skiftede Kostyme og siden Talma's Tid lod Grækerne optræde i antike Dragter istedenfor med Paryk, Pudder og Paradekaarde; fra det Øjeblik af, da Kritiken vaagnede i Tyskland, blev den franske Opfattelse af Antiken en Genstand for den europæiske Spot.

Det er Fru de Staël, som har Æren for i sin Bog *Om Tyskland* at have fortalt Frankrig om den dristige Spotter Les-

sing, der havde vovet at forsøge sit Vid paa selve den store Spottefugl, hans egen Lærer og Mester, Voltaire, et Vid, hvis Braad et personligt Mellemværende gjorde hvassere end sædvanligt. I *Corinna* baner hun Vejen herfor, idet hun lader Heltinden i Samtaleform gøre alle de Resultater gældende overfor Oswald, som det nye Studium af Antiken og *Laokoons* Lærdomme om Forholdet mellem Poesi og Billedkunst havde hidført i Tyskland.

Ogsaa i dette Land havde en rent fransk Opfattelse gjort sig gældende, den Anskuelse af Hellenismen, som lægger sig for Dagen i Wieland's fine og letfærdige Romaner *Agathon* og *Aristippos*, og i hans tilsvarende Digte *Endymion*, *Musarion* o. s. v., som Fru de Staël i sin Bog *Om Tyskland* dadler. Men den nye Tid oprandt. Det var en fattig tysk Skolelærer, Winckelmann, som, ledet udelukkende af den reneste og mest oprindelige Begejstring, efter Trængsler og Genvordigheder uden Tal skaffede sig frem til Rom for at kunne studere Antiken. Mod sin Overbevisning og trods sine Venners Uvilje antog han den katolske Religion for at kunne blive der, og faldt endelig som Offer for sin Kærlighed til Kunsten, idet han paa en gruelig Maade blev myrdet af en Skurk, der vilde bemægtige sig hans Samling af kostbare Medaljer og ædle Stene. Ham var det, som i en lang Række af Skrifter, ligefra Sendebrevet til den tyske Adel indtil den store Kunsthistorie, aabnede sine Landsmænds Øjne for den græske Harmoni. Hans hele Forfattervirksomhed er en stor Hymne til den genfundne, genopdagede Antik. De, som kender hans Skrifter, véd imidlertid, at Apollo fra Belvedere og den mediçeiske Venus i Forening med Laokoons-Gruppen kom til at staa for ham som Toppunkter af den græske Kunst, og maatte gøre det, eftersom intet Kunstværk af den store Stil endnu var opdaget paa den Tid. Hele den germanske, antikiserende Kunst falder jo nemlig inden Opdagelsen af Venus fra Milo. Selv Thorvaldsen saa den først som gammel. Men trods denne Grundmangel og en Mangfoldighed af historiske Unøjagtigheder staar Winckelmann som den, fra hvem det store Pust udgik, som besjælede Lessing, Schiller og Goethe. Lessing følger efter ham med sin Kritik. Udrustet med en kritisk Sans, der søger sin Lige, drager dette beundringsværdigt anlagte Menneske de første Rids til en Videnskab om Kunst og Poesi paa Grundlag af den

winckelmannske Kunstanskuelse. Enhver, der er hjemme i Goethe's Levned, véd, hvilken uhyre Indflydelse disse to Tvillingaander, Winckelmann og Lessing, havde paa hans kunstneriske Opdragelse, og for første Gang bryder den nye Opfattelse af Antiken, storartet og genial som den er, ud i Goethe's lille sprudlende Mesterværk: *Götter, Helden und Wieland.* Jeg anfører eksempelvis nogle Repliker; Wielands Skygge staar med Nathuen paa og er lige bleven slaaet flad i Ordstriden med Admet og Alceste, da Hercules træder op.

H. Hvor er Wieland?
A. Der staar han.
H. Han, naa, han er lille nok; saadan havde jeg netop forestillet mig ham. Er I den Mand, som altid fører Hercules i Munden?
W. (vigende tilbage). Jeg har Intet at gøre med Jer, Kolos.
H. Hvad nu, bliv kun!
W. Jeg formodede, at Hercules var en statelig Mand af Middelstørrelse.
H. Af Middelstørrelse, jeg?
W. Naar I er Hercules, saa er det ikke Jer, jeg har ment.
H. Det er mit Navn, og deraf er jeg stolt. Jeg véd vel, at naar et Tossehoved ikke kan finde nogen passende Bjørn eller Grif til at holde Skjoldet paa sit Skilt, saa tager han en Hercules dertil. Jeg ser nok, at min Guddom aldrig har vist sig for dig i Drømme.
W. Jeg tilstaar, at det er den første Drøm af den Art, som jeg har.
H. Saa gaa i dig selv og bed Guderne tilgive dig dine Noter til *Homer*, hvor vi forekommer dig for store. Det tror jeg, for store.
W. I Sandhed, I er uhyre store. Jeg havde aldrig forestilt mig saadant Noget.
H. Hvad kan jeg for, at Han har saadan en trangbrystig Indbildningskraft. Hvad er det da for en Hercules, om hvilken Han snakker saameget, og hvad kæmper Han for? For Dyden? Hvorledes lyder Valgsproget? Har du set Dyden, Wieland? Jeg har dog set mig saa temmelig om i Verden, og mig er aldrig saadant Noget mødt.
W. Dyden, for hvilken min Hercules gør Alt, vover Alt, den kender I ikke?
H. Dyd! Jeg har for første Gang hørt det Ord hernede af et Par flove Karle, der ikke kunde forklare mig det.
W. Dertil er jeg ligesaa lidt i Stand. Dog lad os ikke spilde Ord derpaa. Jeg vilde ønske, I havde læst mine Digte, saa vilde I finde, at jeg i Grunden slet ikke bryder mig videre om Dyden. Den er en tvetydig Ting.
H. En Uting er den som al Fantasi, der ikke kan bestaa med Verdens Gang. Jeres Dyd forekommer mig som en Centaur. Saalænge den traver omkring for Jeres Indbildning, hvor herlig er den da ikke, hvor kraftig, og naar Billedhuggeren udfører Jer den, hvilken overmenneskelig Form viser sig da ikke! — Men skær den op og I finder 4 Lunger

2 Hjerter og 2 Maver; den dør i Fødselen som et andet Misfoster, eller, rettere sagt, den er aldrig bleven til andensteds end i Eders Hjerner*).

W. Men Dyd maa dog være Noget, den maa dog være nogensteds.

H. Ved min Faders evige Skæg, hvem har tvivlet derpaa? Hos os boede den i Halvguder og Helte. Mener du, vi levede som Fæ? Vi havde de braveste Karle imellem os.

W. Hvad kalder I brave Karle?

H. En, som meddeler Andre hvad han har. Og den Rigeste var den Braveste. Havde han Overflødighed paa Muskelstyrke, saa pryglede han en Anden igennem, og det forstaar sig, en ægte Mand giver sig ikke af med de Svagere, kun med sine Lige eller de Stærkere. Og havde han Overflod paa Saft og Kraft, saa skaffede han Kvinderne ligesaa mange Børn, de maatte ønske, saaledes som jeg selv, der paa en eneste Nat blev Fader til 50 Drengebørn. Og havde Himlen givet en tredie Gods og Guld fremfor Tusinder, saa aabnede han sine Døre og bød Tusinde velkommen og lod dem nyde med sig.

W. Det meste deraf bliver i vore Dage regnet for Last.

H. Last, det er atter et dejligt Ord! Netop derved bliver Alting saa halvt hos Jer, at I forestiller Jer Dyd og Last som to Yderligheder, mellem hvilke I vakler, istedenfor at tænke Jer Mellemtilstanden som den givne og den bedste, saadan som Jeres Bønder, Jeres Karle og Piger endnu bestandig gør.

W. Lod I Jer mærke med saadanne Meninger i mit Aarhundrede, saa vilde man stene Jer. Hvor rædsomt har de ikke forkætret mig for mine smaa Angreb paa Dyd og Religion.

H. Hvad er der at angribe? Med Heste, Menneskeædere og Drager, med dem har jeg sloges efter Evne, men aldrig med Skyer, de maatte saa have hvad Skikkelse de vilde. Dem overlader en dygtig Mand det til Vindene, som har ført dem sammen, at feje fra hinanden.

W. I er et Umenneske, en Gudsbespotter.

H. Ingenting kan du forstaa. Din Hercules staar som en glathaget Pjalt mellem Dyden og Lasten. Havde de to Fruentimmer mødt *mig* paa Vejen, ser du, saa — den ene under den ene Arm, den anden under den anden, og Marche! afsted havde jeg trukket med dem begge to.

Her har man fra Goethe's første Kraftperiode den nye Opfattelse af Antiken stillet op som Modsætning til Wieland's forfranskede, og man har paa samme Tid den Mands poetiske Trosbekendelse, der af de Samtidige blev kaldt den store Hedning. Det er Spinozas Filosofi sat frem som en dristig Spøg. Man kan dog ingenlunde sige, at Goethe blev staaende ved denne djærve, naturalistiske Opfattelse af Antiken. Da han først havde ladet sin ungdommelige Lidenskab rase ud i *Werther*, i *Götz* og i sin

*) Man kan ikke negte, at denne mytefjendske, naturvidenskabelige Lignelse er i høj Grad uheldig i Hercules's Mund. Resten bøder derpaa.

begejstrede Afhandling om den gotiske Bygningskunst, vendte han selv med et heftigt Omslag Gotiken og Lidenskabeligheden Ryggen, og idet han nu vender tilbage til Grækerne, er det deres Ro og deres Klarhed, Grækenlands simple Harmonier og sunde Fornuft, der betager ham. Hvad der hos Grækerne selv var lidenskabeligt, farverigt eller virkelighedstro, skødes tilside af ham og toges ikke med. Hvad der hos dem var folkeligt, burlesk, effektfuldt, blev kun i hans allegoriske Farcer som *Den klassiske Valborgsnat* i *Faust* ikke fjernet. Hvad der hos Grækerne endelig var vildt bakkantisk eller natlig mystisk havde han intet Øje aabent for.

Med en stigende Uvilje mod Kristendommen, der især giver sig Luft i de venezianske Epigrammer, forener sig en saa yderligt gaaende Uvilje mod Gotiken og den hele kristelige Kunst, at Goethe f. Eks. paa et Sted som Assisi, der er saa rigt paa de berømteste kristelige Minder, end ikke besøgte den hellige Francesco's dejlige Kirke, men udelukkende fordybede sig i Beskuelsen af Minervatemplets lidet betydende antike Ruiner. I denne Sindstilstand var det, at han skrev sin *Ifigenia*, det Værk, der kan betragtes som Typen for hele den germansk-gotiske Stammes Genfødelse af Antiken. I dette Værk, der indtager en saa fremtrædende Plads i dette Aarhundredes Kunstanskuelse, at det baade for den tyske Æstetik under Hegel og for den franske Æstetik under Taine staar som en Art Mønsterkunstværk, i Rang med hvilket Hegel kun sætter Sofokles's *Antigone,* i dette Værk raader den samme Aand som i alle Schiller's helleniserende Digte *Die Götter Griechenlands*, *Die Künstler*, *Die Ideale*, *Das Ideal und das Leben*. Man var ikke langt fra at forestille sig Grækernes Liv skildret ved denne Schiller'ske Betegnelse for Gudernes Liv:

Ewig klar und spiegelrein und eben
Fliesst das zephyrleichte Leben
Im Olymp den Seligen dahin.

Det er denne aldeles ensidige Opfattelse af Antiken, som udvikler sig af den i *Götter, Helden und Wieland* og som førte Goethe til homeriske Digtninge som *Achilleïs*. Det er endelig denne Aand som genfindes hos Thorvaldsen. Hans Forhold til Antiken, der beherskes af de samme ledende Ideer, frembyder en næsten jævnsides Bevægelse. I nogle af hans ældste Basrelieffer som *Achilles og Briseïs* f. Eks. findes en lignende djærvere Holdning

i Gengivelse af Antiken som den, med hvilken Goethe begyndte, men i alle de senere Fremstillinger af græske Æmner findes ogsaa det samme Ideal af fredelig og dæmpet Harmoni, som afløste den kraftige Retning.

Denne nye, germansk-gotiske Betragtning af Hellas er den, i hvilken mine Læsere allesammen er opdragne og som de har indsuget gennem Samtaler, gennem Aviser, gennem Læsning af tysk og dansk Poesi og gennem Besøg i Thorvaldsens Musæum. Det er den Opfattelse, som hertillands gælder ikke blot for den danske og den tyske, men for den eneste, den ubetinget sande.

Den Anskuelse, som jeg her vilde vove for første Gang at udtale, er imidlertid den, at Winckelmann's, Goethe's og Thorvaldsen's Grækenland er *næsten* lige saa ugræsk som Racine's og Barthélemy's i *Den unge Anacharsis*. Thi medens Racine's Stil er for salon- og hofmandsagtig til at være græsk, er Goethe's og Thorvaldsen's, der stemmer med Winckelmann's Kunstsyn, tiltrods for disse to store Mænds hele Samtiden overstraalende Genialitet, for udrenset, for vandklar og for kold til at være græsk.

Den Tid vil komme, tror jeg, da man ikke vil finde Goethe's Ifigenia synderlig mere græsk end Racine's Ifigenia; da man vil opdage, at den tyske Ifigenia's sædelige Værdighed er ligesaa tysk som den franske Ifigenia's gratiøse Finhed er fransk. Og saa staar da kun det Spørgsmaal tilbage, om man er mest græsk, naar man er tysk, eller naar man er fransk. Jeg véd vel, at jeg løber Panden mod en Mur af germansk-gotiske Fordomme ved at helde til den sidste Mening; jeg kender den fastslaaede Overbevisning, at af de to europæiske Kulturstrømme er den ene latinsk, spansk, fransk, den anden græsk, tysk, nordisk, og jeg véd, man lader sig bestikke af, at den tyske Poesi med Goethe i Spidsen er antikiserende og tildels græsk, at Tyskerne har havt Winckelmann, der opdagede Antiken, og at de tyske Filologer har forklaret os Grækenland, medens Frankrig derimod har havt Racine, der gjorde de græske Halvguder og Helte til Hofmænd, og Voltaire, der betragtede Aristofanes som en Gøgler.

Men dog har jeg, naar jeg i Anledning af de to Ifigenier stillede mig selv det Spørgsmaal: Hvem ligner Grækerne mest, Franskmænd eller Tyske? — dog har jeg svart mig selv: de Franske.

Frankrig har en Folkeaand, der som Grækernes aldrig er

plump og som har en udpræget Forkærlighed for Lethed og Elegance, Form og Farve, Lidenskab og dramatisk Liv. Det kunde ikke falde nogen Forstandig ind at sætte Franskmændene i Rang med Grækerne. Afstanden er saa stor, at den visselig neppe er til at maale. Der maa kun hævdes Franskmændene en Æresplads paa Grækernes Omraade, ifald man vil paastaa, at Tyskerne staar dem mere nær.

Den Kres af Personligheder, under hvis Indflydelse Fru de Staël befandt sig, Høvdingerne for Tysklands romantiske Skole, nærede en levende Overbevisning om Ufrugtbarheden af literære og kunstneriske Forsøg paa at genfrembringe Antiken. A. W. Schlegel havde fortsat Lessings Kamp mod Frankrigs saakaldte klassiske Poesi og paa dens Bekostning fremdraget Trubadurpoesien, der ikke søgte nogen Støtte i græsk og latinsk Literatur. Han stillede sig ligeledes køligere til Goethe's helleniserende Poesier end til dem, der behandlede mere hjemlige og mere brogede Æmner. Derfor hedder det i *Corinna* (I, 321), at da Grækernes og Romernes religiøse Følelser og deres aandelige Anlæg i de forskellige Retninger ikke kan være de samme som vore, saa er det os umuligt at frembringe Noget i deres Aand eller saa at sige opfinde Noget paa deres Grund. Man havde ikke behøvet den Henvisning til en Afhandling af Fr. Schlegel i *Europa*, som er givet i en Anmærkning, for at spore, hvad Indskydelse Forfatterinden her har fulgt. Og man tror næsten at læse en romantisk Kritiker, naar man i Værket *Om Tyskland* støder paa følgende Udvikling af samme Tanke: «Hvis i vore Dage de skønne Kunster indskrænkedes til de Gamles Simpelhed, vilde vi dog ikke naa den oprindelige Kraft, der udmærker dem, og vi vilde gaa glip af det inderlige og sammensatte Følelsesliv, der kun findes hos os. Simpelheden i Kunsten vil hos de Moderne let blive til Kulde og Virkelighedsfjernhed, medens den hos de Gamle var fuld af Liv».*)

Jeg tror, at denne Udtalelse rammer det Rette. Som den tyske Genfrembringen af Antiken er tysk, saaledes er den danske Genfødelse af Antiken dansk og ikke græsk ɔ: for dansk til at være egenlig græsk og for græsk til at være ægte dansk og virkeligt moderne. Man føler det aldrig stærkere end naar man ser et Arbejde af Thorvaldsen hænge ved Siden af et antikt

*) Fru de Staël: *Oeuvres complètes* Tome X 273.

Basrelief, naar man f. Eks. sammenligner Medaillon'erne fra Christiansborg Slot med Parthenons-Metoperne, eller naar man, som i Museet i Neapel, ser et Basrelief fra den friskeste, græske Tid anbragt ved Siden af Thorvaldsens skønneste Basrelief, hans *Nat.*

Thorvaldsens *Nat* er kun Natten, hvori der soves, Nattestilheden. Thi Natten, som en Græker vilde tænke sig den, Natten, hvori der elskes, og Natten, hvori der myrdes, Natten, som skjuler alle Vellyster og alle Forbrydelser under sin Kaabe, denne Nat er det ikke. Det er den milde Sommernat paa Landet. Og denne idylliske Aand og lifligt fredelige Stemning er nærmest det ejendommeligt Danske i denne Frembringelse af de nordiske Stammers Genopliven af Antiken. Den særegne landlige Skønhed, der er udbredt over denne yndige Skikkelse, er lige saa dansk som den strenge Værdighed og Højhed hos Goethes *Ifigenia* er tysk.

Thorvaldsens Genfrembringen af Antiken er overhovedet, ligesom Goethes, Udtryk for en Reaktion mod den fransk-italienske Barokstil, men for en trods al dens Berettigelse ikke frugtbar Reaktion. Thi selv hvor Rokoko-Stilen er mest urimelig, har den dog det Fortrin, at den fremfor Alt ikke vil gentage det Gamle, ikke gøre det om, som én Gang er gjort, men at den, ofte grimt og forvredent, men i Reglen heftigt, personligt, ildfuldt, vil hitte paa noget Nyt, hitte paa Noget selv. Derfor er Bernini trods sine Synder mod Sandhed og Skønhed stor i sine bedste Værker som Den hellige Therese i Santa Maria della Vittoria i Rom og i sin San Benedetto i Subiaco, saa stor, at man begriber den Begejstring, han vakte, og at han langt overstraaler mangen moderne Billedhugger, der aldrig frembringer noget Forvredent, men heller aldrig noget Originalt.

Thorvaldsen afbrød med en voldsom Tilbagevenden til det Antike Kunstens hele Udvikling siden Grækernes Tid. Man kan umuligt se paa hans Kunst, at der nogensinde har levet en Billedhugger som hed Michelangelo. Men hvad Thorvaldsen følte sig beslægtet med i Antiken, var det Samme, der tiltrak den ældre Goethe: dens blide Ro og stille Højhed.

Man kan da dele Fru de Staëls og Romantikernes Anskuelse, at den antikiserende Stil i moderne Kunst, (dette Foster af en Utilbøjelighed til at være sig selv, det vil sige moderne, og af en Bestræbelse for at være det Umulige, det vil sige antik) i og

for sig er et Misfoster — ganske som Romantikernes egen middelalderligt hieratiske Stil var det — uden at man derfor behøver at indvikle sig i nogen Selvmodsigelse, naar man, som de tyske Romantikere og efter deres Mønster hun, tiltrods for Teorien udtaler sig med Varme om Goethes *Ifigenia* og Thorvaldsens ypperste Værker. Fru de Staël overser, at overalt hvor det af klassiske Studier udsprungne Værk har faaet et blivende Værd, der beror det paa, at Kunstnerens eller Digterens Nationalkarakter og personlige Ejendommelighed har brudt sig Vej gennem den forfinede og spinklere Atticisme, der er Stilbestræbelsens Udslag.

Hvad der i *Corinna* og Bogen *Om Tyskland* siges mod den uægte Klassicitet, er vel nærmest fremgaaet af Reaktionen mod det 18de Aarhundredes Aand; men det greb for Frankrigs Vedkommende længere tilbage og ramte tillige de berømte Navne fra det 17de Aarhundrede, fra Ludvig den 14des klassiske Tidsalder, som A. W. Schlegel efter Lessings Mønster havde gjort til Skive for sin Kritik. Paa dette Punkt stod Fru de Staël i Fare for at saare Franskmændenes Nationalstolthed, og hun udtrykker sig derfor her kun gengivende, bruger al mulig Forsigtighed og tager Forbehold, hvor hun kan. Hun gør med Rette gældende, at Aanden i denne Kritik ikke kan kaldes ufransk; thi det er den samme, som raader i Rousseau's Brev imod den franske Musik, den samme Beskyldning for at erstatte Følelsens naturlige Udtryk med en vis prunkende Affektation.

Dog naar Tyskerne i hin Tid vilde sanseliggøre den franske Opfattelse af Antiken, saa pegede de hen paa de Malerier, hvor Ludvig den 14de var afmalt snart som Jupiter, snart som Hercules, nøgen eller med et Løveskind over Skuldrene, men med sin store Alongeparyk paa sit Hoved. Naar Fru de Staël i deres Spor fremhæver Tyskernes antike Stil paa den franskes Bekostning, gør hun imidlertid sine Landsmænd nogen Uret. Thi David's Kunst havde allerede vist, at Franskmændene var i Stand til uden fremmed Opfordring at kaste hin Paryk, og hun overvurderede den germanske Genfrembringelse af Antiken. Der er visselig ingen Tvivl om at Tyskerne, hvis Literatur er saa kritisk, ja hvis nyere Poesi er udsprungen af Kritik og Æstetik, har forstaaet Grækerne langt bedre end de franske og efterlignet dem i Kraft af denne Forstaaelse. Men man ligner aldrig i ringere Grad en original Natur end naar man efterligner den. Tyskerne ynder Begrænsning og Maal i alle praktiske Fore-

tagender; derimod ynder de hverken at begrænse Tanken eller Fantasien. Derfor triumferer de, hvor den plastiske Form forsvinder: i Metafysik, i lyrisk Poesi og i Musik, men derfor har de ogsaa Gætninger i deres Videnskab og Formløshed i deres Kunst, derfor er Farverne den svage Side i deres Maleri og Dramaet den svage Side i deres Digtekunst. Dem fattes med andre Ord netop de plastiske Evner, som Grækerne besad i højeste Grad. Er da Frankrig langt fra at være noget Hellas i Kunsten, saa er Tyskland endnu længere derfra; af de græske Guder og Gudinder har det kun formaaet at tilegne sig én, nemlig Pallas Athene, og hende har det givet Briller paa Næsen. Fru de Staël kunde til Schlegel have bemærket, at en Athene med Briller ikke er synderlig smukkere end en Jupiter med Paryk.

XIII

Den saa længe undertrykte og saa voldeligt forfulgte Bog om Tyskland er det modneste Værk af Fru de Staëls Dannelse og Forstand. Det er det første af hendes større Skrifter, i hvilket hun fortaber sig saa ganske i Æmnet, at hun tilsyneladende har glemt sin egen Personlighed. Hun skildrer ikke mere sig selv i dette Værk, hun optræder kun forsaavidt hun meddeler om sine Rejser i Tyskland og gengiver sine Samtaler med Landets ypperste Mænd — istedenfor et Selvforsvar eller en Selvforgudelse gav hun her sine Landsmænd Overblikket over en hel ny Verden. Det Sidste, Franskmændene havde erfaret om Tysklands Aandsliv, var at der fandtes en Konge i Berlin, som daglig sad tilbords med franske Tænkere og Digtere, sendte sine middelmaadige franske Vers til Voltaire for at faa dem rettede tilbage, og ikke anerkendte Tilværelsen af nogen tysk Literatur. Nu erfarede de, ikke mange Aar efter, at der i dette Land, som deres sejrrige Hære netop traadte under Fødder, siden da som ved et Trylleord i Løbet af et eneste Slægtleds Levetid var skudt en uhyre stor og lærerig Literatur i Vejret, som man endog vovede at stille ved Siden af deres egen, om ikke over den. Og Bogen gav et fuldstændigt, et alsidigt Billede af dette fremmede Aandsliv og denne fremmede Bogavl. Den begyndte med en Skildring af Landets og Byernes Ydre; den skitserede Modsætningerne mellem Nord- og Sydtysklands Præg, mellem Tonen og Sæderne i Wien

og Berlin, den indlod sig paa en Fremstilling af den tyske Universitetsdannelse og det nye Liv, som Pestalozzis Optræden havde meddelt Opdragelsen. Derefter gik den over til at meddele en Oversigt over den samtidige tyske Poesi, som for Franskmændene fik dobbelt Anskuelighed ved de mange oversatte Digte og Dramabrudstykker, og Forfatterinden viger end ikke tilbage for at krone sit Værk med en Udsigt over den tyske Filosofis Udvikling fra Kant til Schelling.

De Forestillinger om Tyskernes Naivetet, Godlidenhed og Ligefremhed, der lige til Aaret 1870 var de herskende i Frankrig, skyldes Fru de Staëls Bog. Hun selv lærte det Folk, som under hele Trediveaarskrigen, ja endnu under Frederik den Stores Regering, havde bragt Europa til at drøne af Genlyden fra dets Vaabenbrag, at kende i et Tidsrum, hvor det netop i politisk og militær Henseende var svækket og fornedret, og sluttede deraf til Folkets fredelige og idylliske Stamme-Ejendommelighed. Det forekom hende som om Kakkelovnsvarmen, Øllet og Tobakken dannede et eget tungt og dumpt Luftlag om dette Folk, og hun søgte dets Styrke udelukkende i dets sædelige Alvor og aandelige Uafhængighed.

Hun bliver ikke træt af at lovprise de tyske Mænds Retskaffenhed og Sanddruhed, og kun nu og da giver hun et Vink om deres jævnlige Mangel paa Finhed og Takt. Man føler, at deres Samtaler tit har trættet hende; men hun giver Selskabslivets og Sprogets Tilstand Skylden: Det er umuligt at udtrykke sig fyndigt i et Sprog, hvor Meningen oftest først bliver tydelig ved Sætningens Slutning, hvor derfor de Afbrydelser, der giver Samtalen Liv, næsten umuliggøres og hvor ovenikøbet Tankebraadden tit ikke lader sig opbevare til Sætningens sidste Ord. Det er, mener hun, naturligt, at mangen Samtale keder den Fremmede i et Selskab, hvor Tilhørerne er saa taalmodige og gør saa faa Fordringer; Ingen nærer her den Frygt for at trætte, der forhindrer Vidtløftigheder og Gentagelser. Selve den Vane, atter og atter at maatte gentage en nok saa ubetydelig og nok saa lang Titel gør endelig nødvendigvis Underholdningen slæbende og formel.

De tyske Kvinder skildrer hun med Varme, men ikke uden Lune paa følgende Maade:

De har en ganske særegen Tiltrækning, en rørende Klang i Stemmen, lyst Haar, en blændende Hudfarve; de er beskedne,

men mindre undselige end Englænderinderne; man ser, at de mindre hyppigt har truffet Mænd, der var dem overlegne. De søger at behage ved deres Indbildningskraft, og er fortrolige med Poesiens og de skønne Kunsters Sprog. De koketterer med deres Begejstring som franske Kvinder med deres Vid og deres Aand. Den fuldkomne Redelighed, der udmærker Tyskernes Karakter, gør Elskoven mindre farlig for Kvindernes Lykke, og maaske nærmer de sig denne Følelse med mere Tillid, fordi man har beklædt den med romantiske Farver for dem og fordi Ringeagt og Utroskab der er mindre at frygte end andensteds. Kærligheden er en Religion i Tyskland, men en poetisk Religion, der kun altfor gerne tillader Alt hvad Hjertet kan undskylde.

«Man kan med Grund opholde sig over nogle tyske Kvinders Latterligheder, idet de uophørligt ophidser og overspænder sig indtil det Paatagne, saa at deres sødladne Udtalelser udvisker alt Udpræget og Skarpt. De er ikke frimodige som de franske Kvinder, men de er derfor ikke falske, kun formaar de hverken at se eller at bedømme Noget rigtigt, og mangler al Virkelighedssans, saa de virkelige Begivenheder glider forbi deres Øjne som Drømmebilleder. Naar de nu og da er letsindige, saa bevarer de endnu et Skær af den Følsomhed, som holdes i Ære i deres Land. En tysk Dame sagde til mig med et tungsindigt Udtryk: «Jeg véd ikke hvori det ligger, men de Fraværende svinder ligesom bort af min Erindring.» En fransk Pige vilde have udtrykt denne Tanke mere muntert, men Meningen vilde have været den samme.

«Deres omhyggelige Opdragelse og deres naturlige Sjælerenhed gør det Herredømme, de udøver, let og blidt. Ikke desmindre træffer man sjældent hos tyske Kvinder den aandelige Hurtighed, der besjæler en Samtale og sætter Tanker i Bevægelse.»

Indtrykket af det tyske Aandsliv maatte nødvendigvis gribe Fru de Staël mægtigt. I hendes Fædreland var Alt forstenet i Regler og Vedtægter; der droges en udlevet Poesi og Filosofi med Døden, og her var Alt i Gæring, Alt i ny Bevægelse, livfuldt og haabefuldt.

Den første Modsætning til fransk Aand og Væsen, som slog hende, var denne: I Frankrig var det Herredømme, Samfundet udøvede, ubetinget; det franske Folk var af Naturen saa selskabeligt, at Enhver til enhver Tid følte sig forpligtet til at handle som de andre, tænke som de andre, skrive som de andre,

digte som de andre og for de andre; man havde i Frankrig i 1789 formaaet at forplante Revolutionen fra Egn til Egn blot ved at sende en Stafet med den Meddelelse, at den nærmeste Landsby havde grebet til Vaaben. I Tyskland derimod var der intet Samfund; der var ingen almindeligt antagne Regler for Opførsel, ingen Tilbøjelighed til at efterligne Næsten, ingen tyranniske Love for Sprogets Behandling eller Poesiens Tilsnit. Enhver skrev som han lystede, for sin egen Tilfredsstillelses Skyld og tænkte kun lidet paa den Læseverden, om hvem alle den franske Skribents Tanker drejede sig; i Tyskland skabte Forfatteren sig sit Publikum, medens i Frankrig Publikum formede Forfatteren efter den herskende Smag. Det Herredømme, som i hendes Fædreland Samfundsmeningen udøvede, formaaede her den Enkeltes Tanke at vinde; thi medens i Frankrig en Filosof var en Selskabsmand, der især lagde Vægt paa en klar og indtagende Sprogform, havde man i Tyskland set en ensom Tænker, som levede helt udenfor Kulturens Baner, oppe i Königsberg, omforme sin Samtids Dannelse med et Par tykke Bøger, skrevne i et med vanskeligt forstaaelige Kunstord gennemtrukket Sprog. En Kvinde, der hele sit Liv igennem havde sukket under en indskrænket Samfundsaands Tryk, kunde ikke andet end føle Henrykkelse over slige Skuespil.

Den anden Modsætning til det franske Aandsliv, som slog Fru de Staël under Studiet af den opblomstrende tyske Literatur, var den fremherskende Idealisme. Den Filosofi, som i den sidste Halvdel af det 18de Aarhundrede havde været den alene raadende i Frankrig, var en saadan, der udledede alle de menneskelige Forestillinger og Tanker af Sanseindtryk, altsaa fremstillede den menneskelige Aand som afhængig af og betinget af den omgivende Verden. Til at bedømme denne Læres Væsen og Rækkevidde var Fru de Staël ganske vist ikke i Stand; men som et ægte Barn af det nyfødte Aarhundrede afskyede hun den. Hun bedømte den som Kvinde snarere med Hjertet end med Forstanden og udledede af den al den Materialisme, hun havde fundet i Sæderne, og al den Underkastelse under Magten, hun havde fundet hos Personlighederne, i Frankrig. Hun satte Condillacs Sensualisme i Forbindelse med Helvetius's Fordelsmoral, og hun mente at ingen Lære var mere skikket til at lamme Sjælens begejstrede Opsving end denne, som grundede det Gode paa den velforstaaede Interesse. Med sand Henrykkelse saa hun en modsat

Lære almindelig anerkendt i Tyskland; Kants og Fichtes Pligtlære, Schillers Pathos forkyndte jo netop den Aandens Suverænitet, som hun hele sit Liv igennem havde troet paa. Disse store Tænkere beviste den jo, denne begejstrede Digter godtgjorde jo i ethvert af sine Digte Aandens Uafhængighed af Sanseverdenen, dens Evne til at hæve sig over den, beherske den, omforme den. Hvor talte disse Mænd ud af hendes Hjerte! Og i sin Beundring for disse Lærdomme, for Tysklands højtstemte, aandsløftede Væsen var det, at hun gav sig til at skrive sin Bog *De l'Allemagne*, som Tacitus i sin Tid havde skrevet sin Bog *De Germania*, for at vise sine Landsmænd et stort Eksempel paa sædelig Renhed og aandelig Friskhed.

Hun havde altid anset Begejstringen for den frelsende Magt. Hun havde i *Corinna* sagt, at hun kun kendte to virkelige adskilte Klasser af Mennesker, den, som formaar at sværme for Noget, og den, som ringeagter Sværmere. Det har forekommet hende, som havde hun i Datidens Tyskland fundet selve Sværmeriets Fædreland, det Land hvor det var Religion og hvor det fremfor noget andet Sted paa Jorden blev holdt i Ære. Derfor ender hun ogsaa sit Værk med et Afsnit om Entusiasmen. Men denne Tro paa Begejstringen, paa Indbildningskraften og rent aandelige Magters Virke-Evne ledede hende til mange overilede og indskrænkede Domme. I sin Glæde over den filosofiske Idealisme i Tyskland behandler hun den empiriske Naturvidenskab med den mest naive Overlegenhed: Den fører, mener hun, til Intet uden til en mekanisk Opdyngen af Kendsgerninger. Naturfilosofien derimod, der har gjort den Opdagelse, at Menneskeaanden kan udlede alle Videnskaber af sig selv ved Fornuftslutninger, som med andre Ord anser Altet for dannet efter den menneskelige Aand som Forbillede, synes hende salomonisk Visdom. «Det er en skøn Anskuelse, siger hun, der stræber at finde Ligheden mellem den menneskelige Aands Love og Naturens Love og der betragter den legemlige Verden som et Billede paa den aandelige.» I sin Glæde over denne Læres Skønhed har hun manglet Blik for hvor usand den var og hvor ufrugtbar den snart vilde vise sig at være. Hun roser Franz Baader og Steffens paa de største engelske Naturforskeres Bekostning. Hun har efter sine romantiske Venners Mønster et venligt Ord tilovers for synske Tilstande og Stjernetyderiet, kort sagt for enhver Fore-

teelse, der taler til Fordel for Læren om Aandens overgribende Magt.

Allerede mange Aar før havde et imod hende rettet fransk Flyveskrift havt Titlen *L'Antiromantique*. Nu var det romantiske Hang blevet stærkere og stærkere udpræget hos hende. Spiritualismen som saadan syntes hende det Gode, det Skønne, det Sande i Kunsten som i Filosofien. Deri ligger det, at hun paa en Gang er altfor overbærende mod den fremstræbende romantiske Skoles Misfostre, særlig hendes Omgangsven Zacharias Werners Dramer, og altfor vildfarende overfor Goethe, hvis Storhed snarere foruroliger end henrykker hende, og hvem hun snart undskylder snart anfører med den Tilføjelse, at hun ikke vil forsvare Aanden i hans Værker. Hun indleder sin Prosa-Oversættelse af *Bruden fra Korinth* med de Ord: «Jeg vil visselig paa ingen Maade forsvare hverken Øjemedet med dette Digt eller Digtet selv, men det synes mig. at man ikke kan andet end føle sig slaaet af dets fantastiske Kraft,» og hun slutter sin iøvrigt vellykkede Redegørelse for *Faust*'s første Del med disse Ord: «Dramaet *Faust* er visselig ikke noget Mønster. Hvad enten man betragter det som Frembringelse af et digterisk Raseri eller af en forstandsdyrkende Livstræthed, *saa er det at ønske, at slige Frembringelser ikke gentager sig*» og hun tilføjer kun som Modvægt en Bemærkning om Goethes Geni og Digtets Tankerigdom. Saa uimodstaaeligt lededes selv en Aand som hendes af Tidsstrømningen i hendes Fædreland og det religiøse Tilbageslag, den førte med sig. Kun for det Virkelighedsfjerne i Tysklands Aandsliv havde hun Blik og Medfølelse, den tyske Forguden af Verdensaltet hverken følte eller forstod hun; den ængstede hende, og den kække Opdageraand, som havde vovet Springet ned i saa mange Dybder, trak sig stejlende og sky tilbage fra den.

Og dog laa her Nøglen til den hele nyere Udvikling i Tyskland. Spinozas Filosofi havde uden at Samtiden forstod det ligget bagved Lessings hele glimrende Fejde mod Kirkelæren; men umiddelbart efter hans Død havde Læseverdenen en dobbelt Overraskelse: af Striden mellem Mendelssohn og Jacobi fremgik det Forfærdelige, at Lessing havde levet og var død som Spinozist, og samtidigt viste det sig, at selv Jacobi var af den Mening, at al gennemført Filosofi nødvendigvis maatte føre til Spinozisme og Panteisme. Han søgte at redde sig selv derfra ved at anvise Erkendelsen en anden Vej end Bevisførelsen, nemlig den umiddel-

bare Vished gennem Følelsen. Men Panteismen laa fra nu af i Luften, og fra det Øjeblik af, da Goethe efter sin første Læsning af Spinoza, betaget og henrevet, betegner sig som Spinozist, og det for ingensinde mere sit lange Liv igennem at blive Spinoza utro, fra dette Øjeblik af er Panteismen sat paa Tronen i den tyske Literatur, og under et Kor af de skønneste Poesier, under en Illumination af filosofiske Tanker, der i den nyere Tid aldrig før var set saa glimrende og saa rig, fejrer nu denne den ny Tids Aand i Tyskland sin Formæling med Antikens paany tillivekaldte Skønhed, ligesom Faust i Tidsalderens berømteste Digterværk højtideligholder sit Bryllup med Helena, der i Digtet staar som den græske Oldtids Symbol.

Den store hedenske Renæssance, der i Italien var bleven indvarslet af Aander som Leonardo og Giordano Bruno, i England af Aander som Shakespeare og Bacon, kommer nu til Tyskland, og den nye Aandsretning finder Næring i den af Winckelmann og Lessing fremkaldte Begejstring for den græsk-hedenske Oldtid. Schiller skriver *Die Götter Griechenlands*, Goethe *Die Diana der Epheser* og *Die Braut von Corinth*. Da Grækenland var gaaet tilgrunde, hørte hin Skipper, der en Nat sejlede langs de græske Kyster, det Raab lyde ud fra Strandbreddens Skove: «Den gamle Pan er død.» Men nej, den gamle Pan var ikke død, han slumrede kun. Og han vaagnede op i Italien under Renæssancetiden, han blev anerkendt og hyldet som den levende Gud i Schellings, i Goethes, i Hegels Tyskland.

Ja den nye tyske Aand viste sig endnu mere panteistisk end den antike. Naar den antike Græker stod ved et pragtfuldt Vandfald, som f. Eks. det ved Tibur i Nærheden af Rom, da personliggjorde han hvad han saa. Hans Øje drog Omrids af skønne, nøgne Kvinder, Stedets Nymfer, i Kaskadens faldende Strømme; Skumstøvet var deres flagrende Haar, han hørte deres overgivne Plasken og Latter i Vandets Rislen og i den hvirvlende Lyd af Skummet, der sprøjtede imod Klippen. Med andre Ord: den antike Betragter personliggjorde den upersonlige Natur. Den antike Digter forstod ikke Naturen; hans egen Personlighed var ham altfor stærkt i Vejen; den afspejlede sig overalt for hans Øje. Han saa ikke andet for sig end Personer.

Lige omvendt en stor moderne Digter som Goethe eller Tieck, hos hvem det hele Følelsesliv er panteistisk. Han upersonliggør bestandig sit eget Jeg for at forstaa Naturen. Overfor

Vandfaldet sprænger han sit snevre Selv. Han føler sig glide, falde, omhvirvles med disse skummende Vande. Hans Væsen strømmer ud af Jegets snævre Ring og flyder bort med disse Strømme. Hans elastiske Bevidsthed udvider sig, han optager den ubevidste Natur i sit Væsen; han glemmer sig selv over hvad han ser, ligesom den, der hører en Symfoni, gaar op og forsvinder i det, han hører. Og saaledes overalt. Som hans Væsen strømmer med Bølgerne, saaledes flyver og klager det med Vinden, sejler med Maanen over Himlen, føler sig som Et med det formløse Alliv.

Det var denne Panteisme, som Goethe hævdede i det bidende Epigram:

Was soll mir euer Hohn
Ueber das All und Eine?
Der Professor ist eine Person,
Gott ist keine.

Det var denne Panteisme, som han udfoldede i *Faust*, og som ligger saa dybt i den tyske Natur, at selv den romantiske Skole, der modvirker Antikens Genfødelse, tiltrods for den lønlige Stræben mod Katolicismen er ligesaa panteistisk som Hölderlin og Goethe. Forgudelsen af Verdensaltet er her den Understrøm, som bryder sig sin ustanselige Bane midt imellem alle de Diger og Sten, der ophobes paa dens Vej.

Fru de Staël havde ikke Øje for dette. Hun var af sin Omgangskres revet ind med i den Bevægelse, som foregik paa Overfladen, saa og følte kun den. Og denne Bevægelse var den romantiske Reaktion.

Den saa yderligt gaaende og i Virkeligheden for en moderne Germaner saa lidet naturlige Tilbøjelighed til at være antik og klassisk, havde fremkaldt en heftig Modbevægelse. Goethe og Schiller var tilsidst gaaede saa vidt i deres bestandig stærkere og strengere Fastholden ved det antike Kunstideal, at de begge endte med gennem Kærligheden til den strenge, regelrette Kunstform at gøre et Skridt hen imod den Skole, mod hvilken de selv først havde vakt Uvilje, nemlig den klassiske Tragedie i Frankrig. Goethe havde oversat Voltaire's *Muhamed*, Schiller Racines *Fædra*, og saaledes var gennem disse to største tyske Digteres Stræben Opfattelserne af det Klassiske i Frankrig og Tyskland gaaede i Ledtog med hinanden. Men dette Forbund

maatte nødvendigvis give Signalet til Modstand. Antiken var saa streng; man længtes efter noget Farvet og Broget. Antiken var saa plastisk; man længtes efter noget Inderligt og Musikalsk. Antiken var saa græsk, saa kold, saa fremmed, hvem kunde udholde at læse Goethes *Achilleïs* eller Schillers *Die Braut von Messina* med dens højtidelige antike Kor! Havde man da ikke selv en Fortid? Man længtes efter noget Hjemligt, noget Tysk.

Antiken var saa aristokratisk, og man havde drevet sit Sværmeri for det Klassiske saa vidt, at man paany havde bragt den gamle Hofpoesi fra Ludvig den 14des Tid til Ære, men burde Kunsten ikke være for alle Klasser, burde den ikke sammensmelte Høje og Ringe? Man vilde have noget Enfoldigt, noget Folkeligt.

Den klassiske Bestræbelse var endelig saa ædru: Lessings lyse Fornuftreligion var i Boghandler Nicolais Hænder bleven til den samme flade Forstandsanvendelse som i Slutningen af det forrige Aarhundrede slog saa godt an her i Danmark. Goethes Panteisme kunde ikke varme Massernes Hjerte, Schillers *Die Sendung Moses* maatte jo være enhver Troende en Forargelse, og «poetisk» var jo endelig, naar Alt kom til Alt, ikke det Samme som «ædru». Man vilde sværme, man vilde beruses og begejstres, man vilde paany tro som et Barn, føle en Ridders Sværmeri og en Munks Henrykkelse, man vilde rase digterisk, man vilde drømme melodisk, man vilde bade sig i Maaneskin og mystisk fornemme Aandernes Svæven i Mælkevejen. Man vilde høre Græsset gro og forstaa hvad Fuglene sagde. Dybt ind i Maaneskinsnatten, dybt ind i Skovensomheden vilde man gaa.

Man vilde have noget Enfoldigt; man var træt af Oldtidens Kultur og fordybede sig i Middelalderens rige, saa længe forsømte selsomme Verden. Et levende Hang til det Fantastiske og Vidunderlige bemægtigede sig Sjælene, og Myte og Eventyr bliver fra nu af de foreskrevne Kunstarter. Alle de gamle Folke-Æventyr og Legender samles, friskes op paany og efterdigtes ofte saa fortræffeligt som af den nye Skoles Digter Tieck i *Den blonde Ekbert* eller i *Historien om den skønne Magelone og Grev Peter af Provence*, men ogsaa ofte med en barnagtig Forgudelse af det formentlig poetiske Indhold i overtroiske Forestillinger, der kun har et rent videnskabeligt Værd som forvanskede Levninger af Oldtidsmyter. Novalis varslede i et ildfuldt Digt om den Tid, da man ikke mere vilde tro, i Viden-

skaberne at finde Løsningen af Livets Gaader, men i Æventyr og Digte vilde finde Forklaringen af den evige Verdenshistorie, — da vilde «alt det forkerte Væsen» svinde bort for et hemmeligt Ord. «Alt det forkerte Væsen» — det samme, den franske Revolution med sine dumdristige Tanker havde villet afskaffe gennem blodige Omvæltninger og Krige, det skulde nu svinde som i Drømmen, som i Æventyret, for et Ord, saasnart blot Menneskene blev Børn igen. Man indbildte sig, at man vilde være hjulpen, naar man istedenfor hine Ideer, der lugtede af Krudt og Blod havde faaet Ideer, der lugtede af Ammestuen.

Man vilde fremdeles have noget Folkeligt. Man lagde Spirerne til den folkelige Bevægelse, der hos os f. Eks. gaar ud fra Grundtvig, efter at han som saa mange andre havde modtaget et stærkt Indtryk af den ungdommelige Varme, hvormed Romantiken af Steffens forplantedes hertillands og hvormed den henrev Ungdommen paa en Tid, da der endnu fandtes en Ungdom i Danmark. Med Rette følte man Sorg over den dybe Kløft, Fortroppens altfor raske Fremadskriden og de slettest stillede Klassers Udespærring fra Kulturen har afstedkommet mellem Dannede og Udannede, og med Rette opfordrede man Videnskabsmanden og Kunstneren til at iklæde sine Tanker og Følelser den simpleste, lettest fattelige Form. Men Bevægelsen kom hurtigt paa Afveje, da man indlod sig paa det afsindige Foretagende at vilde kalde første Linje tilbage for ikke at overanstrenge Efternølerne, ja næsten ønskede den hugget ned for at have hele Hæren samlet.

Da man opgav Handlingens Drivfjeder, Troen paa Fremskridtet, opstod i Dramaet Skæbnetragedierne med deres fatalistiske Taabeligheder og fjantede Overtro. I Werners Tragedie *Den 24de Februar* minder Alt Heltinden om en udtalt Forbandelse og en gammel Brøde, naar det blot sker paa Aarsdagen derfor, den 24de Februar. Det gaar saa vidt, at da paa den Dag en Høne bliver slagtet, udraaber hun: «Den skreg mig imøde, Hønen, som skreg den en Forbandelse; den mindede mig om min Fader, da han laa og rallede i Døden» — og dette Stykke roser den ellers saa smagfulde Forfatterinde af Bogen om Tyskland. De dramatiske Satirer antog af anstrengt Barnlighed Marionetspillenes Tone (endog hos os betegner Heiberg sine første Stykker som Marionetspil); man blev mere og mere naiv; af Frygt for Selskabssalen, der regerede i det 18de Aarhundrede, tyede man til Barnekammeret.

Skolens Førere var fødte Protestanter; men deres Retning mod Middelalderen og dens fromme Naivetet medførte nødvendigvis en Bevægelse mod Katolicismen. I den Sammenligning mellem antikiserende og folkelig Kunst, som Friedrich Schlegel havde anstillet i *Europa* og som Fru de Staël baade i *Corinna* og i Bogen om Tyskland støtter sig til, hed det efter en Paavisning af, at Geniet umuligt kunde bevare sin Svingkraft under et Arbejde med Æmner, som der udfordredes Hukommelsesværk og Lærdom til at tumle: «Saaledes er det ikke ved de Æmner, der tilhører vor egen Religion. Kunstnerne staar overfor disse Æmner personligt beaandede; de føler, hvad de maler og de maler, hvad de har set. Livet selv tjener dem da til Model, naar de vil fremstille Livet, medens de, naar de forsøger paa at hensætte sig i Oldtiden, maa frembringe deres Værker ikke efter det Liv, de ser om sig, men efter Bøger og Billedstøtter.»

Vrangslutningen skjuler sig i Ordene «vor egen Religion»; thi hvilken var «vor egen Religion»? Protestantismen havde udviklet sig til en idealistisk Filosofi, der længst havde gjort fælles Sag med Revolutionen. I Aaret 1795 var to unge Mennesker, hvis Navne senere skulde blive verdensberømte, gaaede ud paa en ensom Mark og havde i naiv Begejstring over Revolutionen plantet et Frihedstræ. Det var Schelling og Hegel.

Man gik da tilbage til Katolicismen. Men den italienske Katolicisme var endnu altfor klassisk, altfor antikt besjælet. En stor lys Kirke som St. Peter i Rom var altfor lidet hemmelighedsfuld, var, som Lamartine har sagt, ganske egnet til, naar engang al positiv Religion er forsvundet fra Europa, vedblivende at være Menneskehedens Tempel. I Italien følte man sig kun beslægtet med det prærafaeliske Maleri: i Spanien fandt man en beslægtet Digter i Calderon, imod hvis mystiske Andagt den først udbasunede Shakespeares Frisind og Virkelighedssans snart ikke mere kunde staa Prøve. Selv Heiberg sætter Calderon over Shakespeare. Ellers dyrkede man overalt og i alle Kunster Gotiken. Med Forkærlighed vendte man sig til Hjemmets Mindesmærker, til den Stil, som nordiske Barbarer (rigtignok Franskmænd) med deres dybe Følelsesinderlighed og deres udprægede Hang til Overtro og Gru havde avlet. Albrecht Dürer blev med sin folkelige Tyskhed og uskyldige Trohjertethed, men især formedelst sin Mystik, sine Hjorte med Kors mellem Takkerne og

alt sit symbolske Krimskrams helgenviet af de tyske Romantikere, og selv hos os paastod Oehlenschläger og hans Søster at kunne se meget mere i Albrecht Dürer end andre Mennesker kunde finde. Smitten var saa stærk, at selv Gulnares, Alis og Gulhyndis Digter indbildte sig at sværme for Mystiken. Man havde rigtignok ikke Hjertet fuldt af de gudelige Tiders religiøse Kvaler og Forhaabninger, men de gotiske Formers Selsomhed og den Overspændthed, der gav sig Luft i Gotikens kunstneriske Sindbilleder, svarede til den sygelige Fantasis Unatur og Uro hos disse Moderne. Det er betegnende, at den naive Oehlenschläger, da han første Gang traf sammen med den romantiske Skoles Førere, i hvem han ventede at finde en Gruppe magre og begejstrede Asketer, med Forundring, Ansigt til Ansigt med Hovedmanden Friedrich Schlegel, saa (efter hans egne Ord) «et ironisk fedt Ansigt glinse sig sangvinsk imøde.»

Under den lidenskabelige Stræben bort fra den græsk-romerske Oldtid var imidlertid Fr. Schlegel kommen til at udføre sin eneste sande, men denne Gang ogsaa store, videnskabelige Bedrift; han grundede Sanskritstudiet og aabnede dermed den europæiske Kultur en ganske ny Bane. Han lagde Grundvolden først til én helt ny Sprogvidenskab, der udviklede sig jævnsides med den græsk-romerske som indisk-østerlandsk, dernæst til en anden helt ny Sprogvidenskab, der medomfattede den græsk-romerske: det sammenlignende Sprogstudium, Filologien som Naturvidenskab.

Foreløbigt blev Hinduens Ørkesløshed Idealet: det betragtende Liv, det rene Planteliv. Det er dette Forbillede, som forherliges i Schlegel's *Lucinde*, ligesom det senere, da det tilegnes af den romantiske Skole i Frankrig, varieres i Théophile Gautier's *Fortunio*. Det er det, som skimtes i Oehlenschlägers geniale Lediggænger Aladdin, og det er dette Ideal, som bestandig foresvæver Æstetikeren i *Enten-Eller*, der, som Kierkegaard selv, er opfødt med Læsning af Tysklands romantiske Digtere. Man jævnføre hans Ord: «Min Tid deler jeg saaledes: den halve Tid sover jeg, den anden halve drømmer jeg. Naar jeg sover, drømmer jeg aldrig, thi at sove er den højeste Genialitet.»

Goethe havde som Olding tyet fra Nuets Larm til Østerland og havde skrevet sit *Vestøstlige Divan*. Romantikerne fulgte kun hans Spor. Men snart fik deres Lære en egenlig filosofisk Grundvold ved Schelling, hvem Indtrykket af Franskmændenes

religiøse og politiske Udskejelser havde skræmmet og omvendt. Som Goethe var flygtet til det fjerne Asien, saaledes flygtede Schelling fra den forstyrrende Omverden til den fjerneste Fortid og fandt der Sandhedens og Livets Kilder. I Modsætning til Oplysningstidens Mening, at Menneskeheden langsomt havde arbejdet sig fremad og opad fra Barbari til Kultur, fra Drift til Fornuft, erklærede han Menneskeheden for sunken, det vil sige sunken fra en Tilstand af højere Dannelse, i hvilken den nød en Opdragelse, som foretoges af højere Væsener, en Aandeslægt. Saa skete der et Fald, og i Forfaldets Tidsrum viste der sig kun faa saadanne Lærere, højere Væsener, Profeter, Genier som Schelling selv, der arbejdede paa hint fuldkomne Livs Genoprettelse. Vi Nulevende véd, at Videnskabsmændene har givet Revolutionsmændene Ret og Schelling Uret; vi som lever i Charles Darwin's Tidsalder, antager ikke mere Muligheden af en oprindelig paradisisk Tilstand og et Fald. Der er ingen Tvivl om at Darwin's Lære vil slaa Rettroenhedens Moral til Jorden ganske som Copernicus's Lære slog den rettroende Dogmatik til Jorden. Som Copernicus's System berøvede Kirkens Himmerig dets udvortes Sted, saaledes vil engang Darwin's Lære berøve Kirkens Paradis dets.

Men dette var dengang ikke indset, og Schelling viste tilbage til Urverdenen, hvor Sagnene om Guder og Halvguder syntes ham historiske Kendsgerninger, og saaledes kom han da til at prise Mytologien som det største af alle Kunstværker, der var modtageligt for en uendelig Udlægning, og en uendelig Udlægning vil sige en vilkaarlig. Man har her i Spiren den Grundtvigske Mytefortolkning med dens uvidenskabelige og upaalidelige Behandling af de nordiske Gudesagn.

Men Bortvendelsen fra Samfundsinteresserne finder et endnu bestemtere Udtryk i Schellings Fordybelse i Naturen. Ligesom det efter Mystikernes Forestilling var Guds Indbildningskraft, som tænkende skabte Verden, saaledes var det for Schelling alene den tilsvarende Kraft i Mennesket, som formaaede at give Menneskets aandelige Frembringelser ideal Virkelighed.

Det er da denne væsenlig kunstneriske Kraft, den saakaldte intellektuelle Anskuelse, det vil nærmest sige den efter Fornuftlove virkende fuldstændige Fantasi, om hvilken Schelling, der her øjensynligt staar under Indflydelse af Tidens æstetiske Kritik, paastaar og hævder, at den alene baner Vej til Filosofi, Vej til

Indsigt i Væsensenheden af det Tænkte og det Virkelige. Ja, selve denne intellektuelle Anskuelse var ikke blot Vejen, den var Maalet. Og denne Sammenblanding af Redskabet og Værket betegner Indtrædelsen af en fuldstændig, almindelig Forvirring i den romantiske Poesi og Videnskab, idet Videnskaben snart drives med Kunstens Midler, saa man fantaserer i Gisninger istedenfor at forske, snart omvendt Poesien og Kunsten drives med Filosofiens og Religionens Midler, saa Digterværkerne bliver rimet Tankedrøftning og deres Helte bestøvlede Ideer, medens Kunstværkerne forgæves søger at dække Mangelen paa legemlig Form med den katolske Andagts og Kærligheds Kaabe. Man indbildte sig, at denne nye Naturfilosofi for evigt skulde gøre alt Erfaringsstudium af Naturen overflødigt; men vi, som har set Naturfilosofiens uendelige Afmagt og som lever i en Tidsalder, hvor den empiriske Naturforskning har forvandlet Jordens Udseende og beriget Menneskelivet gennem Opdagelser og Opfindelser uden Mage, véd ret vel, at de reaktionære Bestræbelser ogsaa her førte til Nederlag, og at Livet selv paatog sig at gendrive Vildfarelsen. Men hvad der i denne Lære for os Danske især har Betydning, det er den kraftige Hævden af den guddommelige Fantasi som Skabningens Kilde og af den menneskelige Fantasi som Kilden til al kunstnerisk Frembringen; thi her staar vi ved Modertanken til Aladdin og føler med Haanden det Hjerteslag, som i Aaret 1803 driver Blodet helt ud i det Yderpunkt af det store germansk-gotiske Legeme, som betegnes ved Navnet Kjøbenhavn.

I hvilken Grad alle de nye Anskuelser maatte gribe Oehlenschläger, er let at forstaa. Romantikerne lovpriste Fantasien over Alt i Verden, den var den egenlig guddommelige Gave. Hvem kunde dette gribe som ham, hvis Opfindelsesevne afløste Baggesens og det 18de Aarhundredes Evne til at tumle Omgangssproget. Romantikerne priste Myteverdenen som den højeste, den ægte. Der sad nu netop han med en hel ny Myteverden, den nordiske, som med en Skat, der blot behøvede at hæves. Fr. Schlegel og Novalis havde istemmet: Vi maa finde en ny Mytologi, der for os kan være det samme som den antike for Grækere og Romere. Men de søgte forgæves eller fandt kun Katolicismens gamle Myter. Han alene behøvede ikke at søge; ham faldt Appelsinen ned i hans Turban. Romantikerne troede paa en højere Fortidstilstand, hvorfra Slægten var sunken: og overfor

ham stod netop et Folk, hvis Fortid langt overstraalede dets Nutid, som ønskede at glemme denne mørke Nutid, og hvis Trang det var at se sig selv forherliget gennem Forherligelse af dets Barndomsdrømme og Ungdomsbedrifter. Saaledes forklares det, at der kun udfordredes et Ord af Steffens for til Overraskelse for denne og alle Andre at løse Fortryllelsen som bandt hans Tunge.

En sund, god Side af Skolens Bestræbelser var overhovedet den, som gik ud paa at udvide den snevre Kres af Æmner, som de antike Stoffer afgav, og at aabne Blikket saavel for det Ejendommelige hos de fremmede moderne Folk som for Ens egen Nations Særpræg. Saaledes blev Skolen fædrelandskærlig, og fædrelandskærlig i alle Lande. Men iøvrigt opstod allerede nu i Tyskland den samme Tilbøjelighed til Udflugter ind i fremmede Egne, som senere greb den franske Romantik paa Victor Hugos Tid. Forgængeren var Herder med sin beundringsværdige Sans for de forskellige Folkeaanders Frembringelser. A. W. Schlegels kritiske og oversættende Virksomhed fulgte. Hans berømte Forelæsninger over den dramatiske Literatur, der fremkommer umiddelbart før Magternes Indmarche i Paris, forklarer det græske, engelske og spanske Teater, men indeholder de bitreste og voldsomste Angreb paa den franske Smag og det franske Drama. Han nøjes ikke med at angribe Tragikerne; selv Molière behandler han med plump og uforstandig Ringeagt. Det er lærerigt at sammenligne denne Bog med dens samtidige Modstykke Fru de Staëls *De l'Allemagne*. Schlegel er ligesaa misforstaaende og hadefuld overfor Frankrig som hun er samfølende og forstaaende overfor Tyskland. Til Gengæld forklarer han med fin og dyb Sympati saavel Shakespeare som navnlig den af ham selv opdagede Calderon for sine Landsmænd. Hans Opfattelse af disse Digtere har imidlertid en stor Mangel ved Siden af et stort Fortrin.

Fortrinet er det, at Alt kommer til sin Ret, hver mindste Ejendommelighed. Da han senere udfører sine vellykkede Oversættelser af mange Shakespeareske og nogle Calderonske Stykker, føler man hvilke Fremskridt Forstaaelsen af fremmed Digtning har gjort, siden Schiller i sin Oversættelse af Macbeth tilskar Stykket efter antikiserende Fordomme og skar alt det Drøje og Djærve bort.

Mangelen er hos Schlegel den samme som hos hele Skolen, den samme, der hos os i Danmark fra Skolen af strækker sig

udover den følgende Tid, den, at Opfattelsen af Poesien bestandig som stemplet af germansk Ensidighed er i den Grad oversanselig og almen, at den historiske Opfattelse fortrænges og ikke kan komme til sin Ret: Man har det ene ubetingede Mønster efter det andet. Som Grækerne og Aristoteles havde været ansete for de afgjorte Mønstre i Frankrig, saaledes blev nu f. Eks. Shakespeare det ubetingede Mønster i Poesi eller (som hos os i Kierkegaards *Enten-Eller*) Mozart det ubetingede Mønster i Musik. Den historisk-paalidelige Opfattelse, der i sin Ædruelighed ingen fuldstændige Mønstre kender, skydes aldeles tilside. Det ypperlige Værk bliver Forbilledet for en Digtart, en legemliggjort Rubrik. Saaledes er f. Eks. hos os for Heiberg *St. Hansaften-Spil* «den fuldkomneste Realisation af det umiddelbare Drama i lyrisk Form.» Man tegner Systemer hvor Digtarterne og Digterværkerne skyder ud af hinanden som Grenene paa et Træ, istedenfor at studere dem i deres Sammenhæng med Kulturen, med det hele Liv. Man tror f. Eks. at Tragedien har en sammenhængende Historie paa langs, ɔ: at den engelske Tragedie staar i mere end middelbar Slægtskabsforbindelse med den græske, da dog Tragedien ikke avles af andre Folkeslags Tragedier, men fremgaar af de Omgivelser, den Kultur, den hele aandelige Kres, i hvilken den bliver til.

Imidlertid: man fik alle Bomme slaaede ned, hele Verden laa aaben for Digterens Øjne, han havde Lov til at vælge sine Æmner, hvor han havde Lyst. Vi har denne livfulde Trosbekendelse i vor egen Literatur i Oehlenschlägers smukke *Digterens Hjem*:

Det strækker sig fra Spitzbergs hvide Klipper,
For Syndflods ældste Lig en hellig Grav,
Til hvor den sidste Tange slipper
I Søndrepolens øde Hav.

Det var det frigørende kritiske Løsen, som tonede fra den romantiske Kritik.

Den kortfattede, sammentrængte Udsigt, som her er givet over Bestræbelserne i den Skole, Ansigt til Ansigt med hvilken Værket *Om Tyskland* blev til, vil allerede have antydet Læseren, paa hvilke Punkter Fru de Staël følte sig i Overensstemmelse med Skolen og hvorledes og hvorvidt den kan siges at drage Forlængelseslinjer af hendes literære Baner. Dens ihærdige Kamp mod det 18de Aarhundredes Filosofi tiltalte hendes Hjerte; Schel-

ling kaldte jo selv sit hele System for Reaktion mod Forstands tidsalderens Oplysning og Afklaring. Dens dybe Agtelse for poetisk Ildhu, dens kritiske Frisind stemmede overens med hendes egne Tilbøjeligheder og Fordomme. Den romantiske Lære om Fantasiens Værd og Betydning vakte hendes Bifald, men selve Skolens Opfattelse af Fantasiens Væsen var hende uforstaaelig. Romantikerne gik ud fra at der til Grund for Alt laa en uafbrudt frembringende, ligesom gøglende Indbildningskraft, der med guddommelig Ironi bestandig tilintetgjorde sine egne Frembringelser, ligesom Havet opsluger enhver af sine egne Bølger, og mente at Digteren, denne Skaber i det Smaa, paa lignende Maade burde staa ironisk overfor sine digtede Figurer og sit hele Værk og med Forsæt sønderbryde Illusionen deri. Fru de Staëls Forstand var altfor praktisk til at hun kunde gaa ind paa denne spidsfindige Lære, om hvilken hun havde mangen hed Ordstrid med sine romantiske Venner. Til Gengæld nærmede hun sig Skolen paa et afgørende Punkt:

Som hele det første Hold af de i Reaktionen mod det 18de Aarhundrede indviklede Forfattere blev hun med Aarene mere og mere positivt religiøs. De filosofiske Indtryk fra Revolutionstiden udslettedes efterhaanden og istedenfor dem traadte stedse alvorligere Forsøg paa at tilegne sig Tidsalderens opdukkende gudelige Ideer. Hun, der i sin Ungdom havde staaet stridbar overfor Chateaubriands Hævden af de kristelige Æmners Overlegenhed i Kunsten, slutter sig nu ganske til hans æstetiske Grundsyn. Han gaar uden Forbehold ind paa Romantikernes Lære om at den moderne Poesi og Kunst maa bygge paa Kristendommen, paa lignende Maade som den antike har støttet sig til de græsk-romerske Gudesagn, og idet hun mere og mere lever, lytter og taler sig ind i Forvisningen om, at det 18de Aarhundrede var fuldstændigt paa Vildvej, og idet hun overalt træffer Aander, som er vendte tilbage til Fortidens gudelige Følelser, mener hun at Idealismen i Erkendelseslæren, der for hende som Kvinde er det gode Princip, og Indgivelsen i Poesien, der for hende som Digterinde er det fra Regeltvangen frelsende Princip, nødvendigvis maa forny den aabenbarede Religions Herredømme, siden Sensualismen, hvis Grundsætninger i Tænkelære og Kunstlære er hende imod, har bekæmpet Religionen som en Fjende. Og saaledes havner hun i sit Værk om Tyskland i den lidenskabelige og uretfærdige, mange Gange pinligt indskrænkede

Reaktion imod det 18de Aarhundredes aandelige Frihedsstræben som samtidigt var kommen til Udbrud hinsides Rhinen og som paa Frankrigs egen Grund skulde naa sin højeste Virkekraft.

XIV

Fru de Staëls Bog om Tyskland var et Blik ind i Fremtiden og ud over Frankrigs Grænser; det var i mange Maader en Spaadom om Beskaffenheden af det 19de Aarhundredes opvoksende Literatur. Men den Gruppe af Aander, hvortil Forfatterinden hører, havde ikke fuldendt sit Hverv, om den ikke havde fuldstændiggjort sine Fremtidsvarsler med et omfattende Tilbageblik over det 18de Aarhundredes Aandsliv.

Dette Tilbageblik gaves aldeles samtidigt (1809) af Barante i hans mærkværdige Bog *Om den franske Literatur i det 18de Aarhundrede.*

Prosper de Barante, født 1782 i en gammel og fornem Embedsmandsfamilie i Auvergne, er den eneste af denne Gruppes Mænd, der ikke kan betegnes som Emigrant; thi han havde modtaget et kejserligt Embede som Præfekt i Vendée. Men hans Bog har ganske Emigrantliteraturens almindelige Præg, og dette er intet Under; han levede udenfor Paris, han hørte til de Landsforvistes nærmeste Omgangskres, særlig til Fru de Staëls, og han var ilde set af Regeringen paa Grund af sine hyppige Besøg i Coppet. Han delte ogsaa hendes under Kejserdømmet saa kætterske Forkærlighed for fremmed, særlig tysk Literatur, og oversatte senere alle Schillers Skuespil. Efter Kongedømmets Genoprettelse erhvervede han sig politisk Indflydelse som Medlem af det lemfældigt frisindede Parti.

Det Værk om Frankrig i det 18de Aarhundrede, hvormed han 27 Aar gammel første Gang optraadte i Literaturen, røber en Modenhed og et Maadehold, som overrasker hos saa ung en Forfatter, men som forklares dels ved en vis Mangel paa Fyrighed i Naturanlægget, dels ved Forfatterens Værdighed og Holdning som Øvrighedsperson. I alle de Bøger, vi har underkastet et Gennemsyn, laa uudtalt en Dom over det 18de Aarhundrede; i denne fremtræder den første sammenhængende Udsigt derover og Værdsættelse deraf. Oversigten er kortfattet men fortrinlig, Opfattelsen er filosofisk begrundet, Fremstillingen er klar og

lidenskabsløs, men selve Værdsættelsen er højst mangelfuld, paa ethvert Punkt betinget og indskrænket af de Grænser, ud over hvilke Emigrantliteraturen ikke formaaede at se. Denne Opgørelse med det forløbne Aarhundrede, i hvilken det nye Slægtled endegyldigt siger sig løs fra det gamle, er ikke selv endegyldig og langtfra saa upartisk som den er lidenskabsløs. Thi vel har Barante den redeligste Vilje til at dømme upartisk, og har, som han fremhæver, den Betingelse derfor, at han ikke tilhører den Slægt, der umiddelbart har deltaget i Revolutionens Begivenheder som Angriber eller Forsvarer af den gamle Samfundsorden, men hans Evne er ikke saa uhildet som hans Vilje; hans hele Udvikling bæres ham selv ubevidst af Tilbageslaget mod det Aarhundrede, hvis Væsen han som Betragter og Tænker vil forklare.

Barantes Grundsynspunkt er frugtbart og var dengang sært. Han hører rundt om sig Paastande, der gaar ud paa at gøre det 18de Aarhundredes Forfattere ansvarlige for de Omvæltninger, der ved Aarhundredets Slutning har rystet Frankrig til dets Grund, og finder disse Paastande grundløse; de gør, synes han, hine Skribenter stor Uret, fordi de tillægger dem altfor stor Betydning. Havde Bygningen ikke været faldefærdig, vilde et Pust fra Literaturen ikke have kunnet kaste den overende. Samtidigt med Nodier og Fru de Staël former og forklarer han da Sætningen: Literaturen er et Udtryk for Samfundstilstanden — og ikke dens Ophav. Syvaarskrigen har efter hans Opfattelse havt en ganske anden Indflydelse paa Myndighedernes Svækkelse i Frankrig end Encyclopædien, og den Ufromhed, der herskede ved den gamle Ludvig den 14des Hof paa samme Tid som Kongen med Grusomhed forfulgte Protestanter og Jansenister, har paa en ganske anden Maade undergravet Ærbødigheden for Religionen end Tænkernes Angreb og Spotterier. Det er langt fra at han vil fremhæve nogen særdeles Fortjeneste ved det forgangne Aarhundredes Liteatur, men han betragter denne kun «som et Kendetegn paa denr almindelige Sygdom». Med historisk Skarpblik søger han Forvarslerne for Kongedømmets Sammenstyrtning. Han finder dem allerede i Efterdønningerne af Frondens Kampe mod Mazarin. Kuede af Richelieu's Jernhaand havde Fyrsterne, Adelen, Embedsmændene, alle de Store skiftevis henvendt sig om Hjælp til den brede Befolkning og derved efterhaanden alle tabt i Værdighed og Anseelse. Kongens Myndighed var den eneste, der blev

staaende urørt. Oppositionens Bølger gik da lige til Tronens Fod, men de stansede der, og under den første Halvdel af Ludvig den 14des Regeringstid hævedes Tronen i endnu mere ensom Majestæt over den almindelige Jævnhøjde; Richelieus Værk var fuldbragt: enhver Myndighed i Landet var tilintetgjort med Undtagelse af Kronens. Der udfordredes da kun, at denne ene tilbagestaaende Autoritet blev nedbrudt, for at alle Samfundets Myndigheder skulde staa berøvede den Agtelse, der udgjorde deres Styrke, og det skete tilfulde under Ludvig den 14des ynkværdige Alderdom, Regentskabets frække og Ludvig den 15des letfærdigt taabelige Herredømme.

Det 18de Aarhundredes Filosofi var da efter Barantes Opfattelse ikke Enkeltmands vilkaarlige Værk, men en almindelig Aandsretning i Folket; denne Filosofi blev saa at sige nedskrevet efter Folkets Diktat. Den var dog ikke mere værd for det; det staar for Barante som var dens Gerning den at omstyrte en letfærdig og uretfærdig Samfundsorden paa en letfærdig og uretfærdig Maade. Men hvad der saaledes skete var uundgaaeligt, var nødvendigt. Den fasteste Tro paa historiske Love er Sjælen i Barantes Bog. «Den menneskelige Aand,», siger han, «synes uigenkaldeligt bestemt til at gennemløbe en den foreskreven Bane ligesom Stjernerne gør.» Han véd, at der til alle Tider er en nødvendig Forbindelse mellem Bogverdenen og Samfundstilstanden; men medens Forholdet imellem dem til sine Tider er dunkelt, maa søges med Skarpsindighed og paavises med Omhu for at staa anskueligt og klart, synes dette Forhold ham i hin Tidsalder at være saa øjensynligt, at der ikke behøves nogen fin Iagttagelse for at skelne det.

Aarsagen hertil finder han først i de Skrivendes Forhold til deres Læsekres: I tidligere Tider havde deres Antal været ringe; tyndt spredte over hele Europa havde de skrevet i et dødt Sprog; der gaves dengang ingen Selskabelighed, og Samtalen var endnu ingen Magt. Forfatterne skrev ikke for noget Samfund, men for hinanden, og Samfundet betragtede dem til Gengæld som afskrækkende Pedanter. Men efterhaanden udbredte Dannelse og Oplysning sig i de højeste Klasser, og Skribenterne traadte i Forhold til dem; de skrev for Fyrster, Hofmænd, Fornemme, for den lille Kres, der ikke behøvede at arbejde. Paa Ludvig den 14des Tid søgte Forfatterne at behage denne Kres og følte sig smigrede ved dens Bifald. Dog lidt efter lidt skred

Civilisationen saavidt frem, at der dannedes et virkeligt Publikum for Literaturen, et Publikum, som stillede Forfatterne uafhængigt overfor de Mægtige. Frederik den Anden af Prøjsen, der for at give sit Rige Glans havde kaldt Voltaire til sit Hof, behandlede ikke ham med den Overlegenhed, hvormed Ludvig den 14de havde behandlet Molière; han syntes at stille ham som Ligemand ved sin Side; den højeste politiske Magt og den største aandelige Overlegenhed i Samtiden holdt sig et Øjeblik i Jævnhøjde med hinanden uden at Nogen følte den Tid nærme sig, da disse to Magter skulde erklære hinanden Krig. Og i den sidste Halvdel af det 18de Aarhundrede stod de Skrivende og det hele vidtstrakte Samfund i et uafbrudt Vekselforhold.

I Oldtiden havde en Filosof været en streng og systematisk Tænker, der ligegyldig for det Bifald, han vandt, udviklede en sammenhængende Lære. Nu havde Ordet skiftet Betydning: Filosofen var ikke en ensom Tænker, men en Verdensmand, der samtalede endnu langt mere end han skrev og lærte, som bestandig søgte at behage Omgivelserne og vinde deres Bifald, og som kun kunde gøre det ved at forvandle sig til deres Organ. Hvor mægtigt Tidsaandens Herredømme over de enkelte Skribenter var, ser Barante bevist ved den Omstændighed, at de Forfattere, der som Abbed de Mably f. Eks. havde den mest levende Uvilje mod Filosoferne af den herskende Skole, dog lignede dem, de vilde bekæmpe, og ad andre Veje kom til samme Resultater. Og Forklaringen af at Publikum før Forfatterne kunde give sig til at kaste Vrag paa al historisk Overlevering, paa alle nationale Erindringer for at efterstræbe tilræsonnerede Idealer, finder han i de højere Samfundsklassers unationale, klassiske Opdragelse. I Skolen havde Barnet lært at stave Epaminondas's og Leonidas's Navne længe før det hørte Bayards eller Duguesclins; det stod Drengen frit for at beundre den trojanske Krig; men at beundre Korstogene — det var uhørt. Romerretten og alle dens fra en Enevoldsmagt stammende Grundsætninger havde efterhaanden fortrængt de germanske Retsregler, der var udsprungne af et frit Folks Liv. Hvad Under da, at Forfatterne, naar de søgte deres Stoffer i Oldtiden og sværmede for Hellas og Rom, fandt villigt Øre i det franske Samfund! Hvad Under at ogsaa i Literaturen den nationale Overlevering blev foragtet og afbrudt!

Efter saaledes forud at have givet det hele Samfund Skylden

for Literaturens Fejlgreb i det 18de Aarhundrede — og dens Bedrifter synes ham alle Fejlgreb — har Barante sikret sig et Grundlag for rolig Vurdering af de enkelte fremragende Forfattere. Hans Domme samler de i Emigrantliteraturen spredte Synsmaader som i et Brændpunkt.

Voltaire, om hvis Ry der siden hans Død havde været ført en ligesaa hidsig Kamp som den om Patrokles's Lig, særtegner han koldt, men uden Had eller Vrede. Han beundrer Voltaires Naturbegavelse, det letbevægelige, stormfulde Følelsesliv, der frembragte hans Patos, det uimodstaaeligt Henrivende i hans Veltalenhed og i hans Vid, den Ynde som stadigt udvikler sig af hans geniale Lethed til at forme og udtrykke Tanker. Men han ser den Anvendelse, Voltaire gjorde af sit Talent, stadigt styret af Tidens Meninger, af Trangen til at gøre Lykke og behage. Han beklager endelig dybt det Hang til skamløs Spot, der end ikke forlod Voltaire som Olding. Og det er Alt. For det Store, det Berettigede i Voltaires Livskamp har han intet Blik og intet Ord. Han vil forklare Voltaire kritisk og bort-eskamoterer Harmen i hans Sjæl, selve Livsnerven i ham; han skildrer Forfølgelserne imod ham som Dumheder uden nogensinde at stemple dem som slette Handlinger; han undskylder endelig — ikke Pletterne paa Voltaires Storhed, men saa at sige denne Storhed selv. og han mener oprigtigt at vise Upartiskhed, siden han undskylder.

Montesquieu er den eneste af det forrige Aarhundredes Storheder, som aflokker Barante en Anerkendelse, der er levende og varm. Og det er naturligt, thi han fandt noget af sit eget Væsen i hans. Montesquieu var ikke en simpel Skribent, der kunde skrive hvad der faldt ham i Pennen, han var som Barante Embedsmand, en høj Embedsmand, en betydelig Retslærd, som maatte betænke sin Stands Værdighed og det Eksempel, han gav. «Præsidenten de Montesquieu,» siger Barante, «havde ikke den Uafhængighed, Literatorerne skatter saa højt og der maaske skader baade deres Talent og deres Karakter.» Man føler den kejserlige og dog Napoleon fjendske Embedsmands forsigtige Forsøg paa et Selvforsvar i dette velskrevne Paradoks. Men det var i ethvert Tilfælde ikke med Urette, at Barante satte Montesquieu meget højt. Andre af Tidens Forfattere havde mere Geni; men Montesquieu's nøje Kendskab til det praktiske Liv, til Forvaltning og Styrelse, gav ham en Indsigt, som de andre savnede, og et Maadehold, som netop ved Aarhundredets Begyn-

delse var i højeste Pris. Hos Montesquieu bifalder da ogsaa Barante Adskilligt, som han bittert dadler hos andre. Han opfordrer Læseren til at sammenligne Montesquieu's Værk om Lovenes Aand med et ældre Skrift af Domat om samme Æmne for at se de Fremskridt, Videnskaben hos ham har gjort, idet han uden at tilsidesætte Ærbødigheden for Religionen forstaar at betragte den som underordnet Aarsag*).

Diderot er den af de store Forfattere, som Barante staar mest hildet overfor; hans Dom om Diderot er indtil det Yderste indskrænket. Det Fremfusende og Voldsomme i denne Aand skjuler Genialiteten for hans Blik. Et Geni, hvis Hensynsløshed nu og da minder om en Naturkrafts, kunde saa lidet paaskønnes af Barante som af den hele skræmmede og skuffede Slægt, hvortil han hører. Diderot var mere anlagt til at behage de literært fordomsfri Tyskere end sine dengang saa sippede Landsmænd. Goethe selv oversatte hans *Le neveu de Rameau* og Hegel behandlede den vidtløftigt i sin *Phänomenologie des Geistes*; men Barante, der med Lidenskab dadler Diderots uophørlige og alle Grænser overskridende Angreb paa Religionen, samler sin Skildring i disse Ord: «Han havde et ildfuldt og uordenligt Indre. Men hans Aand var en Ild uden Næring, og det Talent, hvoraf han har vist *nogle Glimt,* har ikke faaet nogen samlet Anvendelse.» Det var kun rimeligt, at den mest naturforstaaende af det 18de Aarhundredes Forfattere blev slettest vurderet af den nu opvoksende Stab af Idealister.

Rousseau, den sidst optrædende af hine for det 19de Aarhundredes Skranke stævnede Aander, havde noget i sit Væsen, som nødvendigvis maatte tiltale Barante. Han var iblandt dem den eneste følsomme, og det nye Aarhundrede var begyndt sentimentalt. Han var endelig den ensomste af dem, og det nye Aarhundrede vurderede Personligheden som enkelt. Han havde staaet Filosofernes og Encyclopædisternes Selskab fjernt. Et sært og ulykkeligt Liv havde formet hans Væsen; han stod ikke i noget Forhold til Samfundet eller den offenlige Mening. Uden Familie, uden Venner, uden Stand, uden Fædreland havde han

*) Alors on pourra distinguer, comment la religion, respectée par Montesquieu, était pourtant jugée par lui, tandis que Domat l'avait seulement adorée, et en avait fait tout découler, au lieu de la considérer comme accessoire.

flakket om i Verden, og da han optraadte som Forfatter, fordømte han Samfundet istedenfor at smigre det; han stræbte ikke at behage den gældende Samfundsmening, men at fremkalde en ny; det lykkedes ham, og medens andre behagede, vakte han Sværmeri. Alt dette maatte paa Forhaand tiltale Barante. Men man behøver dog blot at sammenligne hans Udtalelser om Rousseau med hans Veninde Fru de Staëls tyve Aar tidligere udgivne Bog om Rousseaus Forfattervirksomhed for at se, hvormange Skridt fremad Reaktionen mod det forrige Aarhundredes Aand havde gjort. At han dvæler vidtløftigt ved det Urene i Rousseau's Levned og de slette Sider af hans Karakter er i og for sig ganske berettiget og hans Skildring danner her kun det naturlige Modstykke til Fru de Staëls varme Forsvarsindlæg. Hans strenge Dom over Rousseaus politiske Lærdomme er endda ganske anderledes kritisk gennemtænkt og moden end Fru de Staëls kvindelige Forsøg paa med en vis Begrænsning at godkende disse. Men i Vurderingen af Rousseau's religiøst reformatoriske Virksomhed staar han langt tilbage for hende. Mod Rousseau's berømte Troesbekendelse, mod Fremstillingen af den saakaldte naturlige Religion, er hans Hovedindvending den, at den er en Religion uden Gudstjeneste, og siger han: at den var det, kan ikke overraske hos Rousseau, thi til en Moral uden Gerning som hans maatte nødvendigvis en Religion uden Gudstjeneste svare. Saaledes fører et Slutningsmageri til Bedste for det Bestaaende den religiøst frisindede Kritiker til endog at tage den nedarvede Kirkeskik i Forsvar mod Rousseau.

Spiren til alt dette Indskrænkede og Uretfærdige hos Barante er den samme, der senere under den hvide og den trefarvede Fanes Kongedømmer afføder saa meget Usandt og Skævt hos andre liberale Skribenter: den spiritualistiske Filosofi, som nu begynder at faa Indpas i Frankrig og som efter mange Kampe blev den herskende Lære, ja under Cousin og hans Skole endog forfremmedes til Statsfilosofi. Havde denne Lære ladet sig nøje med at udvikle sine Grundsætninger og Synsmaader saa klart og saa overbevisende som muligt, da havde den været en Filosofi som en anden og kunde vække Modsigelse, men aldrig Uvilje eller Afsky. Der viste sig imidlertid hos denne Læres Talsmænd, og det næsten i alle de Lande hvor den optraadte, fra Begyndelsen af uvidenskabelige og ildespaaende Tilbøjeligheder. Man var mindre ivrig for at bevise sine Paastande end for at godtgøre

deres sædelige og gudelige Beskaffenhed. Man var langt mindre opsat paa at gendrive sine Modstandere end paa at fraskrive dem Sans for det Ædleste, Opsving mod det Højeste, Pligtfølelse og Varme.

Hos Fru de Staël er Frygten for Sensualismen kun afledet. Den højhjertede Kvinde, der med al sin Sandhedskærlighed er og bliver Dilettant i Filosofien, frygter naivt for, at den sensualistiske Sjælelære bringer Sindene til modstandsløst at underkaste sig Napoleons Tvangsvælde, og af Kærlighed til Friheden søger hun Vaaben imod den. Barante, som er en Mand, har ikke hendes Undskyldning. Ogsaa for ham er Descartes og Leibniz ikke blot store Tænkere, men Indehavere af det *gode* Princip i Metafysiken, ret som om moralske Begreber kunde finde Anvendelse paa en Metafysik. «Muligvis,» siger han, «tabte de sig undertiden i taagede Egne, men de fulgte idetmindste en *ophøjet* Retning, deres Lære stemmer overens med de Tanker, der bevæger os, naar vi tænker dybt over os selv, og denne Bane førte nødvendigvis til de *ædleste* Videnskaber, til Religionen og til Moralen.» Og nu fortæller han, hvorledes man blev træt af at følge dem, hvorledes man begav sig ind paa Locke's og Hume's Baner, og han fremstiller ikke dette som en modsat, ligeberettiget Ensidighed, men som en Fornedrelse af Menneskeværsenet, en «Nedværdigelse» af Videnskaben. Han finder det naturligt at bekæmpe Spinoza (som han slaar sammen med Hobbes) ikke blot med Grunde, men «med Harme» *).

Han fremstiller imod de Erfaringstroende Kants bekendte Lære om at Forstandsformerne er givne med vor Aands Bygning og udvikler, at et Indbegreb af religiøse Anlæg ligeledes findes medfødt til alle Tider og hos alle Folk, Overalt og altid, mener han, finder man Troen paa et Liv efter Døden, Ærefrygt for de Døde, og Jordfæstelse af dem i den Overbevisning, at Livet ikke er tilende for dem, endelig en Tro paa, at Naturen engang er bleven til og engang vil gaa tilgrunde. Dette er for ham omtrent som for Benjamin Constant de sjælelige Elementer som udgør Religionens faste Grundvold. Han forstaar end ikke, at disse kan lade sig føre tilbage til endnu simplere Elementer, der ogsaa forefindes udenfor Religiøsiteten. Thi han forsker ikke frit, han betragter det som en Ære at overtage hvad han kalder

*) *De la litt. française* 213.

«den hæderfulde Arv fra den ophøjede Filosofi» *(le glorieux héritage de la haute philosophie).*

Og paa ganske lignende Maade ivrer han mod Forsøgene paa at lægge et Erfaringsgrundlag under Moralen. «Istedenfor,» siger han, «at gaa ud fra den Følelse af Retfærdighed og Medfølelse, som lever i alle Menneskers Hjerte, søgte man at grunde Sædeligheden paa Hanget til Selvbevarelse og Velvære.» Han forstaar øjensynlig slet ikke den dybt filosofiske Drift, som har ledet Tænkerne af den modsatte Skole til at opløse Retfærdigheds-Tanken i dens Grundelementer og vise hvorledes den opstaar og dannes. Han ivrer kun svulstigt over, at man ad den Vej ikke kunde naa til en aabenbaret Religion; «de guddommelige Beviser for den havde jo Vantroen forkastet»*). Den samme Tænker som roser Montesquieu's *Persiske Breve* og bifalder at denne Skribent behandler Religionen som Bisag, forfærdes, hildet i Tidsalderens Halvhed, over de erfaringstro Filosofers Forsøg paa at finde de Grundelementer, der samvirker til Retfærdigheds-Ideens Formning. Og hos Barante ser man derfor, som antydet, allerede den uforstandige Spillen med det Dobbelttydige i Ordet Sensualisme, der hele Aarhundredet igennem skulde blive et Vaaben i Hykleriets og Nederdrægtighedens Hænder, idet Sensualisme vekselvis benyttes som Navn paa den bestemte Erkendelseslære, om hvilken det plejer at anvendes, snart som Betegnelse for Sanselighed, sanselige Lyster eller Læren om at sanselig Lyst er Livets Maal. Man finder allerede hos Barante som senere bestandig hos Cousin den overfladiske og uvidenskabelige Spiritualisme, der udvikler sig i Frankrig i Aarhundredets første Aartier, hævdet som den til Dyd og gode Sæder opmuntrende Filosofi.

Fru de Staël forfattede for en af Datidens Aviser, *Mercure de France,* en Anmeldelse af Barantes Værk, som Censuren dengang forbød at trykke, men som senere er bleven trykt i uforandret Form. Det er kun tre Blade; men en Kritiker vilde ikke have yderligere Vidnesbyrd behov for at skønne Forfatterindens Genialitet. Hun fremhæver først i varme Udtryk Forfatterens tidlige Modenhed og sjældne Maadehold, beklager kun, at han

*) On arriva bientôt à tout nier; deja l'incrédulité avait rejeté les preuves divines de la révélation et avait abjuré les devoirs et les souvenirs chrétiens.

ikke oftere hengiver sig helt til sine Indtryk, og minder ham om, at Tilbageholdenhed ikke altid røber Styrke. Saa ser hun ligesom ved et Snarsyn det vordende Aarhundredes aandelige Præg bag de tilfældige og personlige Fortrin og Mangler i hans Bog. Hun synes overfor dette Skrift med pludselig Styrke at have følt, hvor dybt hun selv med sit virkeglade, forbedrelystne Sind grundede i det forrige af Fremskridtstroen baarne Aarhundrede; først med denne Bog synes Overgangstiden til det nye Aarhundrede hende at være til Ende, og hun forbavses over den Forsagen under det Givne, den Skæbnetro, den Ærbødighed for enhver fuldendt Kendsgerning, der fra dette Skrift slaar hende imøde. Hun aner, at Forsagen under Omstændighedernes Tryk vil blive et af den ny Tidsalders Kendemærker; hun forudføler, at dens Filosofi for en stor Del vil komme til at bestaa i en Paavisning af, at det Virkelige er fornuftigt, og synes med Geniets Fremsyn at skimte, hvilken Tvetydighed dette Ord «det Virkelige» vil vise sig at indeholde og hvilken idеløs Holden paa det Bestaaende denne Sætning vil kunne afgive Løsen for. Og hun slutter sin Anmeldelse med disse af forudseende Visdom stemplede Ord:

«Det 18de Aarhundrede forkyndte Grundsætninger paa en altfor ubetinget Maade; maaske vil det 19de Aarhundrede forklare Kendsgerningerne med altfor stor Underdanighed under dem. Det første troede paa en Tingenes Natur, det andet vil kun tro paa Omstændighederne. Det første vilde byde over Fremtiden, det andet indskrænker sig til at lære Menneskene at kende. Forfatteren til den Bog, hvorom jeg taler, er maaske den, der tidligst paa en iøjnefaldende Maade har antaget det ny Aarhundredes Farve.»

Denne Udtalelse er ligesaa slaaende formet som indholdstung. Ingen af de øvrige Aander, som stod denne store Kvinde nær, havde saa afgjort fjernet sig fra det foregaaende Aarhundrede, som denne den sidst optrædende, Barante. De andre var en efter en fra Vraget af det synkende 18de Aarhundrede stegne ombord i det 19de Aarhundredes Skib og havde efterhaanden ladet det med de Stoffer og den Sæd, det skulde føre; men det laa endnu Side om Side med Vraget, fast fortøjet til dettes Rand. Barante var den, som huggede Skibstovet over og stødte Baaden ud paa det vide Verdenshav.

XV

Den hele Literaturgruppe, hvis Dannelse og Udfoldelse vi har fulgt, staar for os som et sammenvævet Hele. En Mangfoldighed af hinanden krydsende Traade strækker sig fra det ene Værk til det andet, og Fremstillingen har kun gjort den indre Sammenhæng tydelig og klar; det er ikke den, som vilkaarligt har vævet Enkelthederne sammen. Kun maa det bemærkes, at denne Samling af Skrifter, denne Kres af Forfattere blot udgør en Gruppe, ikke nogen Skole. Thi en Gruppe opstaar ved den naturlige, ufrivillige Forbindelse af Aander og Værker, som har Retning tilfælles; men en Skole dannes, naar Forfatterne med Bevidsthed forener sig under Ledelse af en eller anden mere eller mindre bestemt formet Overbevisning.

Emigrantliteraturen udvikler sig, skønt fransk, udenfor Frankrig. Til Forstaaelse af den er det nødvendigt at have det korte og voldsomt gennemagiterede Tidsrum for Øje, i hvilket den gamle Statsorden blev opløst, Legitimiteten sprængt, de herskende Stænder slaaede til Jorden og den positive Religion ryddet til Side af Mænd, der oftere gennem en stridbar Filosofi end gennem en rent videnskabelig Dannelse havde frigjort sig fra dens Aag og som derfor ved en hensynsløs og ikke altid ærlig Angrebskrig havde ægget alle dem, der klarere eller dunklere følte en Uretfærdighed i de Beskyldninger, der rettedes mod den gamle Tilstand, og hvis aandelige og sædelige Trang, hvis hele Følelsesliv ikke fornam nogen Tilfredsstillelse ved den nye. Jo mere virkelighedsfjern og uanvendelig Humanitets- og Fremskridts-Ideen havde vist sig, des nærmere maatte et Omslag i Samhu og Stemninger ligge. Omslaget kom, Reaktionen begyndte. Jeg har skildret, hvorledes den i sin første Optræden altid kun var betinget, hvorledes Revolutionens Ideer uophørligt blandedes med de Tanker, der fører Tilbageslaget mod Voltaire, og vi har set, hvorledes alle de Skribenter, som leder den, har deres aandelige Udgangspunkt i det 18de Aarhundrede og er udsatte for Mindelser og Tilbagefald. De udgaar saa at sige alle fra Rousseau. Det første Træk er kun det at tage Rousseau's Vaaben og rette dem mod hans Modstander Voltaire. Det er alene den yngste af dem alle, Barante, som med Sandhed kan sige sig løs fra ethvert personligt Slægtskabsforhold til Rousseau.

Efter disse Skribenter følger i Frankrig et andet Kuld af samfundsbevarende Forfattere, der ligeledes for største Delen er Emigranter og som forfægter den ubetingede, den principielle Reaktion. Disse Mænds Værker udgør i Forening med enkelte Skrifter af allerede optraadte kunstnerisk fremskridende, men i Stat og Kirke tilbagestræbende Forfattere som Chateaubriand og tilligemed enkelte reaktionære Ungdomsarbejder af senere frisindede eller endog radikale Forfattere som Lamartine og Hugo en Gruppe, der ubetinget holder paa det Gamle, og hvis herskende Tanke Autoritetsprincipet er. I dens Midte staar Mænd som Joseph de Maistre, Bonald og Lamennais.

Under Benævnelsen Emigrantliteraturen har jeg derimod her fremdraget og samlet de sundere literære Frembringelser, i hvilke Reaktionen endnu ikke er en Underkastelse under Myndigheder, men den naturlige og berettigede Hævden af Følelse, Sjæl, Lidenskab og Poesi i Modsætning til Forstandskulde, nøjagtig Beregning og en af Regler og døde Overleveringer omspændt Literatur, som den, der under Kejserdømmet førte sit matte og blodløse Liv paa Frankrigs egen Grund. Den følgende Gruppe har med sin fastere Sammenslutning om et enkelt bydende Princip nødvendigvis en skarpere og tørrere Profil. I denne Gruppe er der til Gengæld mere Liv, mere Stemning, mere bølgende Kraft.

Emigrantliteraturens Skribenter og Værker staar ligesom i et skælvende Lys. Det er i Aarhundredets Dæmring, at disse Personligheder staar. De første Straaler af det 19de Aarhundredes Morgensol falder paa dem og spreder langsomt det Slør af Ossianske Taager og Werthersk Tungsind, der indhyller dem. Man føler, at de har en Nat med stygge og blodige Minder bag sig; de ser blege og alvorsfulde ud. Men deres Vemod er poetisk, deres Tungsind vækker Deltagelse, og man føler gærende Kræfter i de lidenskabelige Udbrud, som røber deres Sorg over ikke at kunne begynde deres Dagværk i Fortsættelse af den foregaaende Dags, men maatte staa tvivlende overfor den Grundvold, der Dagen forud blev lagt, og over møjsomt at maatte sammensanke hvad Nattens Ødelæggelser har levnet.

Emigrantliteraturen er da en dybt bevæget Literatur.

Chateaubriand er den første, der bryder igennem med sine Novellers vilde Lidenskabelighed og kraftige, farverige Naturmalerier. Alt gløder og brænder her af katolsk Henrykkelse og satanisk Erotik; men midt i Ilden bliver som en Billedstøtte af

Sten den moderne Personlighed staaende, det selvisk ensomme Geni, René.

Sénancour frembringer et Værk, der paa en mærkeligt sjælfuld Maade sammensmelter moderne Frisind med romantiske Længsler, germansk Følsomhed og Virkelighedssky med romansk forfinet Sansetilbøjelighed. det oprørske Hang til at drøfte ethvert Spørgsmaal med Selvopgivelsens Selvmordsdrømmerier.

Nodier blander sin Stemme i dette Kor. Fin, smidig, fantastisk, fuld af Modsigelseslyst angriber han Napoleon og Samfundsordenen, forherliger Klopstock og Klosterlivet; naiv som et Barn og dog lærd som en Olding opsøger han Martyriet for at have den Fornøjelse at vide sig forfulgt og kunne studere uforstyrret i Ensomheden. Bestandig fremskridende gør han Troen paa Fremskridtet til Genstand for sine uophørlige Spotterier.

Constant optræder som Politiker og som en Dilettant i Novellistiken, der gør Mestere tilskamme. Hans Aand svinger som et Pendul imellem to Tidsalderes Ideliv; af Naturanlæg er han det 18de Aarhundredes Barn, ved sin Dannelse og sine Øjemed tilhører han Forfatningernes og de store Sammenstillingers Tidsalder. Han giver i sit eneste digteriske Skrift Samtiden et Mønster paa Sjælemaleri og et Vink om, hvormange gode Følelser og Kræfter der ofres paa den moderne Samfundsordens Alter.

Ret bliver den franske Emigrantliteratur sig dog først sine Bestræbelser og sin gode Aand bevidst gennem Fru de Staël. Det er denne Kvinde, hvis Skikkelse behersker Gruppen. I hendes Skrifter er det Ypperste samlet af det, som er berettiget i Emigranternes Frembringelser. Den Stræben mod Fortiden og den Attraa efter Fremtiden, der hos Gruppens andre Medlemmer splitter deres forskellige Virksomheder og Værker, samles hos hende til en Bestræbelse, der hverken er tilbagevigende eller oprørsk, men omdannende. Som de andre tager hun Fodfæste i Rousseau; som de andre sørger hun over Revolutionens Udskejelser; men højere end nogen af de andre elsker hun den personlige og politiske Frihed. Hun bekæmper Enevoldsmagten i Staten og Skinhelligheden i Samfundet, det nationale Hovmod og de religiøse Fordomme; hun indfører i Frankrig Kundskab til Nabolandenes Folkeaander og deres Literatur; hun nedbryder med sine Hænder den Mur af Selvgodhed, det sejerrige Frankrig havde indesluttet sig i. Barante med sin fjernende Skildring af

Frankrig i det 18de Aarhundrede fortsætter og afslutter kun hendes Værk.

Den Literatur, hvortil Fru de Staël i det sidste Tidsrum af sin Virksomhed støtter sig og hvis Tanker ogsaa spores hos Barante, den, hvis Udviklingshistorie naturligt slutter sig til Emigrantliteraturens, er Tysklands romantiske Skriftverden. Den hele Gruppe af Bøger, jeg har givet det fælles Navn: Emigrantliteraturen, kan betegnes som en Art Romantik før Romantiken, særlig før den store romantiske Skole i Frankrig, som den indvarsler og bebuder. Men den staar samtidigt, ofte gennem uvilkaarlig Overensstemmelse, undertiden paa Grund af Paavirkning, i mangfoldig Berøring med den germanske Aand og dens Romantik. Derpaa beror det, at Fru de Staël i sin Bog *Om Tyskland* kalder Rousseau, Bernardin de Saint-Pierre og Chateaubriand for Tyskere uden at vide det, og derfor træffer man, som vi har set, paa talrige spredte Punkter Tilløb til det Romantiske og Syslen med dette Ord og Begreb hos Emigrantliteraturens Mænd og Kvinder.

Men de varsler ikke blot om de store Aander, der efter dem skal optræde paa Aarhundredets Scene; de danner paa en højst mærkværdig Maade Forbilleder for dem. Chateaubriand foregriber som romantisk Kolorist Victor Hugo, som livstræt Melankoliker Byron. Sénancour anslaar, længe inden den romantiske Skole opstaar, de Strenge, som senere spilles af Sainte-Beuve. Nodier er med sin filologiske og arkæologiske Lærdom, sit strenge og rene Sprog og sine fantastiske og uhyggelige Æmner en Forløber for Mérimée. Constant tegner Balzacs Heltinde længe inden Frankrig faar sin store Romanliteratur; som Politiker har han, skønt frisindet og kirkefjendsk, nogle Lighedspunkter med en udpræget romantisk Politiker, Tyskeren Gentz. Barante forbereder med sin spiritualistiske og dog skæbnedyrkende Literaturfilosofi den Kritik og Æstetik, som indtog Højsædet med Victor Cousin. Fru de Staël endelig synes at forudforkynde Aarhundredets største Forfatterinde, en mindre højtstillet, men langt genialere og langt frugtbarere Aand, Digteren og Tænkeren George Sand.

En Verdensdels Literaturhistorie gennem et halvt Aarhundrede begynder selvfølgeligt ikke paa noget enkelt Punkt. Det Udgangspunkt, Fremstilleren griber, kan altid stemples som tilfældigt og vilkaarligt; han maa betro sig til sit Instinkt og sit kritiske Blik, ellers kommer han aldrig til at begynde. Men

Emigrantliteraturen har syntes mig det naturlige, det af Historien selv anviste Udgangspunkt. Denne Gruppe indleder, set fra én Side, den senere religiøse og politiske Reaktion i fransk Literatur, baner, set fra en anden Side, den romantiske Skole i Frankrig Vejen. Den forbereder paa ethvert Punkt til Studiet og Forstaaelsen af den romantiske Skole i Tyskland; ja den har endog enkelte Berøringspunkter med saa fjerne Foreteelser som Byron og Balzac.

Emigrantliteraturen udgør med ét Ord Ouverturen til Aarhundredets store literære Skuespil.

INDHOLD

DEN ROMANTISKE SKOLE I TYSKLAND

(1873)

Forelæsninger, holdte ved Kjøbenhavns Universitet i Foraarshalvaaret 1873.

Allen Gewalten
Zum Trutz sich erhalten,
Nimmer sich beugen . . .

Goethe.

At filosofere er at afflegmatisere, at levendegøre.

Novalis.

INDLEDNING

Den Opgave at skildre Tysklands romantiske Skole i Sammenhæng er for en Dansk en meget vanskelig og nedslaaende. Dette Stof er for det Første overvældende stort, dernæst mangfoldigt behandlet af tyske Forfattere og tilsidst ved Arbejdets Deling med en saadan Lærdom angaaende alle Enkeltheder, at det er umuligt for en Fremmed, hvem tilmed Kilderne langtfra altid er tilgængelige, i udtømmende Kundskab at hamle op med Landets egne Børn, der fra Barndommen af alt er hjemme i den Literatur, han i en Alder, hvor Massetilegnelsen er langt vanskeligere, skal lære at kende. Han maa da søge sin Styrke dels i den Bestemthed, hvormed han anlægger og bevarer sit personlige Synspunkt, dels i om muligt at udvikle Egenskaber, der er mindre fremtrædende hos Landets egne Forfattere. En saadan Egenskab er her den kunstneriske, jeg mener Evnen til at udvortesgøre. Den tyske Natur er saa inderlig og dyb, at denne Evne ikke er hyppigt forekommende. Endelig er der et Element, som den Fremmede lettere opdager end den Indfødte, det er Racemærket, det i den tyske Forfatter, der betegner ham som Tysker. For den indfødte Betragter bliver det at være tysk og det at være Menneske altfor let Et og det Samme, da han er vant til i Reglen, hvor han behandler et Menneske, at have med en Tysker at gøre. Den Fremmede forekommer meget paafaldende, hvis Ejendommelighed den Indfødte overser, fordi han er vant til at se det, og især fordi han selv har det eller er det.

Her er mange Værker at kendetegne, mange Personligheder at skildre. Min Opgave vil være at skildre disse Personligheder og Værker i saa skarp og sikker Profil, som det er mig muligt. Ingen kan medtage Alt. Kraftigt at belyse Helheden saaledes, at Hovedtrækkene springer frem og falder i Øjnene, det er mit Ønske. Jeg vil paa den ene Side stræbe at tage Literaturhistorien saa menneskeligt som muligt, gaa saa dybt ned, som jeg kan, gribe de Sjælerørelser, der længst tilbage, inderst inde forbereder og frembringer den hver Gang foreliggende Literatur. Og jeg vil paa den anden Side forsøge at fremstille Resultatet i saa udvortes og haandgribelig Form som muligt. Kunde det lykkes mig at give den dulgte Følelse og den almene Tanke, der overalt ligger til Grund, i en nøjagtig og anskuelig Silhouet, da var min Opgave løst. Helst drev jeg altid Principet helt ud i Anekdoten.

Først og fremmest fører jeg da overalt Literaturen tilbage til Livet. Man vil allerede kunne se det deraf, at medens ældre Stridigheder i vor Literatur f. Eks. mellem Heiberg og Hauch, ja selv den berømte mellem Baggesen og Oehlenschläger har holdt sig paa et udelukkende literært Omraade og er blevne til Ordskifte om literære Grundsætninger alene, er Fejden mod det første Bind af dette Værk ikke alene ved Angribernes Uforstand, men lige saa meget ved Skriftets Natur kommen til at berøre en Vrimmel af gudelige, sædelige og sociale Spørgsmaal. Den hjemlige Reaktion, som følte sig nærbeslægtet med den, det er min Agt at skildre og afsløre, har forsøgt at tilintetgøre den Bevægelse, der gik ud paa at byde den Stangen. Der er imidlertid langt fra nogen Udsigt til, at dette vil lykkes. Franskmændene har et Ordsprog, som siger: *Nul prince n'a tué son successeur* (Ingen Fyrste har dræbt sin Efterfølger).

Men naar Literaturen føres tilbage til Livet, saa kan Fremstillingen og Forklaringen af Mennesker og Bøger ikke blive nogen Salonliteraturhistorie. Jeg griber ned i det virkelige Liv og viser, hvorledes de Følelser, der faar deres Udtryk i Literaturen, opdukker i Menneskehjertet. Men Menneskehjertet er ingen stille Pyt og ingen idyllisk Skovsø. Det er et Ocean med en undersøisk Plantevækst og frygtelige Beboere. Salonliteraturhistorien som Salonpoesien ser i Menneskelivet en Salon, en pudset Balsal, Møbler og Mennesker lige polerede; Belysningen udelukker alle

mørke Kroge. Lad den, som har Lyst, tage Tingene fra den Side, det er ikke min Sag. Som den, der vil botanisere, maa gribe om Brændenælder saavel som om Roser, saaledes maa den, der vil studere Literaturen, vænne sig til med Naturforskerens og Lægens uforfærdede Øje at se alle Former af Menneskevæsenet i deres Forskellighed og deres indre Sammenhæng. Om Planten stikker eller dufter, gør den ikke mere eller mindre interessant; men Botanikerens rolige Interesse parrer sig gerne og let med den rent menneskelige Glæde ved Blomsternes Skønhed.

Idet jeg sjælegranskende følger de dybere Bevægelser i Literaturen fra Land til Land, forsøger jeg at sammenpresse det flydende Stof ved en Paavisning af, hvorledes det fra Tid til anden krystalliseres i en eller anden tydelig og fattelig Type. Overfor denne Bestræbelse frembyder dette Tidehverv af tysk Literatur en overordenlig Vanskelighed. Det Typiske lader sig næsten ikke paapege, fordi det netop er denne Poesis Ejendommelighed at være uden faste typiske Former. Den er ikke plastisk, men musikalsk. Den franske Romantik frembringer faste Skikkelser, den tyskes Ideal er ikke en Skikkelse men en Melodi, ingen enkelt Form men en uendelig Higen, og skal den benævne sin Længsels Genstand, vælger den Udtryk som «et hemmeligt Ord», «en blaa Blomst», «Skovensomhedens Trylleri». — Men disse Betegnelser er Stemningsudtryk, og til enhver Stemning svarer en bestemt Sindstilstand. Opgaven er at føre enhver Stemning, Følelse eller Længsel tilbage til den Gruppe af Tilstande, hvortil den hører. Tilsammen danner denne Gruppe en Sjæl. Og med en kraftigt udpræget Ejendommelighed staar en saadan Sjæl i Literaturen som Repræsentant for mange, der levede uden selv at kunne skildre deres Væsen, men som genfandt deres Væsen i Skildringen. Saaledes vil maaske den Paavisning lykkes, at Karaktertypen ikke undslipper os, fordi Digteren giver sig til at male Landskab paa Landskab istedenfor at fremstille kraftige Personligheder, eller fordi han opløser sine Digte i den Grad i Musik, at han tilsidst kun bruger *Allegro* eller *Rondo* som Overskrifter, men at disse Landskabers ganske særegne Præg og Naturen af denne Ordmusik er et tydeligt Kendetegn paa en Sjælstilstand, der med tilnærmelsesvis stor Nøjagtighed lader sig bestemme.

I Indledningen til dette Værk er Planen udviklet for det Arbejde, jeg har foresat mig: jeg vil skildre Aarhundredets Lite-

raturbevægelse, den spirende og stigende Reaktion, først i dens Væsen, saa i dens Gang til dens Højdepunkt; jeg vil saa vise, hvorledes den mødes af det fra det forrige Aarhundrede kommende frisindede Pust, der svulmer til en Storm og kaster Modstanden over Ende. Ikke at det nittende Aarhundredes Frisind nogensinde er i fuld Overensstemmelse med det attendes; heller ikke saaledes at forstaa, som om Digtekunstens Former eller Videnskabens Ideer nogensinde bar det foregaaende Aarhundredes Præg; hverken Voltaire, Rousseau eller Diderot, hverken Lessing eller Schiller, hverken Hume eller Godwin fejrer nogen Genopstandelse; men de bliver hævnede paa deres Modstandere.

I det Store og Hele betragtet er den tyske Romantik Reaktion. Som aandelig, poetisk-filosofisk Reaktion indeholder den ligefuldt talrige Spirer til ny Udvikling, utvivlsomme Frembringelser af den Fremskridtets Aand, der omdannende skaber Nyt, flyttende Skranker indvinder Jordsmon.

De ældre Romantikere begynder alle uden Undtagelse som Oplysningens Forkyndere og Talsmænd. De indfører i den tyske Poesi en ny Tone og giver deres Værker en ny Farve, genopvækker desuden Folkevisernes, Folkeæventyrenes og Folkebøgernes Stemninger og Motiver. De virker fra først af befrugtende paa den tyske Videnskab; de germanistiske Studier, de historiske, folkebeskrivende og juridiske Forskninger, den romanske og indiske Filologi, de naturfilosofiske Systemer og Drømmerier faar deres oprindelige Indskydelse fra Romantiken. Poetisk har Romantikerne beriget deres Folks Stemningsliv, om de end hyppigere har givet sygelige end sunde Stemninger Udtryk. Kritisk har de oprindeligt med Held tilstræbt Udvidelse af den aandelige Synskres. I Samfundslivet har de fra først af svoret al død Vedtægt i Forholdet mellem de to Køn et uforgængeligt Had. Religiøst har de bedste iblandt dem i deres første Ungdom arbejdet for Inderliggørelse af det Følelsesliv, som har det Oversanselige til Genstand. Politisk begyndte de, forsaavidt de ikke var ligegyldige, i Reglen som temmelig virkelighedsfjerne Republikanere; dog stræbte de trods deres Alsind efter at løfte og styrke den tyske Nationalfølelse.

Desværre fik deres Forfølgen af alle disse skønne Øjemed en sørgelig Udgang. Hvad der vil blive staaende gennem Tiderne af Tysklands Romantikere er ikke meget: nogle fremragende Oversættelser af A. W. Schlegel, nogle Digtninge af Tieck, en

Haandfuld lyriske Poesier af Hardenberg, en anden af Eichendorff, nogle Afhandlinger af Friedrich Schlegel, nogle mindre Arbejder af Arnim og Brentano, en Gruppe Noveller af Hoffmann, endelig nogle geniale Dramer og nogle Fortællinger af højeste Rang, som skyldes den store, dybe Særling Heinrich von Kleist. Iøvrigt er Romantikernes Livsgerning svunden ud af den nulevende Slægts Erindring. Deres Stræben er, set i denne Afstand, som gaaet op i Røg. Sprogligt har Romantiken ved Billeder uden sanselig Bestemthed, ved Misbrug af Udtryk for det Selsomme, Dæmrende, Hemmelighedsfulde, ved Former og Vendinger af Fortidssproget, ved den Hensigt at være uforstaaelig for de almindelige oplyste Mennesker mindre beriget end forringet og fordærvet de poetiske Kunstmidler og den digteriske Stil. Paa det poetiske Omraade løber Romantiken ud i hysterisk Andagt og blaa Dunst; paa det sociale Omraade har den kun behandlet et eneste Forhold af Privatlivet, det imellem Kønnene, og hyppigst med uordenlig og usund Lidenskabelighed uddelt Slag i Luften. Den har her ikke Menneskeheden, men kun nogle aristokratisk begunstigede Kunstnernaturer for Øje. Hvad det religiøse Forhold angaar, rækker alle de fra først af poetisk og sædeligt saa revolutionære Romantikere Halsen frem, saasnart de øjner Aaget. Og i Politiken er det dem, der leder Wienerkongressen og forfærdiger dens Kundgørelser, afskaffende Folkenes Tænkefrihed mellem en Kirkefest i Stefanskirken og en Østersdiner hos Fanny Elsler.

Jeg vil i det Hele sparsomt og kun kortvarigt berøre den danske Literatur. I det Tæppe, jeg opruller, borer jeg blot nu og da et Hul, hvorigennem de danske Forhold ses. Ikke at jeg glemmer den danske Literatur eller taber den af Sigte. Tvertimod jeg har den uafbrudt for Øje. Idet jeg forsøger at levere de fremmede Literaturers indre Historie, giver jeg paa ethvert Punkt indirekte Bidrag til den danske Literaturhistorie. Jeg maler den Baggrund, som er nødvendig, for at vor Literatur paa den kan springe frem med sin Ejendommelighed. Jeg udarbejder den Underbygning, hvorpaa efter min Overbevisning den moderne danske Literaturs Historie hviler. Er Fremgangsmaaden den indirekte, saa er den derved saa meget mere grundig. Dog vil jeg gerne med faa Ord angive, hvilket det Resultat omtrentlig er, hvortil en Sammenligning mellem dansk og fremmed Literatur i dette samme Tidehverv har ført mig.

Forholdet mellem Tyskland og Danmark her er det: Den

tyske Literatur er i dette Tidsrum forholdsvis oprindelig ved sit Sigte og sit Indhold. Den danske fortsætter dels en særligt nordisk Aare, dels bygger den paa Grundlag af den tyske. De danske Forfattere har gennemgaaende læst og tilegnet sig de tyske, hvorimod disse aldrig har læst de danske Skribenter eller modtaget nogen Paavirkning af dem. Steffens, som bibringer os Stødet fra Tyskland, er Schellings afgjorte Lærling. Bevissted er dette Stykke af et Brev fra Steffens til Schelling: «Jeg er Deres Elev, helt igennem Deres Elev. Alt, hvad jeg kan yde, tilhører oprindeligt Dem. Det er ikke en forbigaaende Følelse, det er en fast Overbevisning, jeg har om at det forholder sig saaledes, og jeg skatter mig derfor ikke ringere. Naar jeg da engang har frembragt et i Sandhed betydeligt Værk, som jeg gad kalde mit, og naar det er blevet anerkendt, da vil jeg offenlig træde frem, med Begejstringens Varme nævne min Lærer og række Dem den vundne Laurbærkrans»*).

I dette Forhold til Tyskland ligger flere Følgesætninger: I Tysklands Poesi mere Liv. i Danmarks tilsvarende Poesi mere Kunst. Det er Tyskland, som graver Æmnerne op. Den Literatur, som med Romantiken begynder, lever og aander i inderlige Stemninger, svælger i Følelser, tumler med Spørgsmaal, skaber Former, som den selv uophørligt slaar itu. Den danske Literatur modtager de af Liv sprudlende Stoffer og Tanker, og det lykkes den ofte at give dem en mere sikker Form og et meget klarere Udtryk, end de fik i deres Hjemstavn. (Man tænke f. Eks. paa Heibergs Forhold til Tieck.) Dels anvender og bearbejder den dem, dels fremstiller den beslægtede Tanker i gunstigere og mere plastiske Stoffer som f. Eks. i det Materiale, den nordiske Oldtid afgav.

Saaledes sker det, som jeg engang har skrevet: Paa dansk Grund fik Romantiken større Klarhed og mere Form. Den blev mindre natlig, den vovede sig tilsløret ud i Solen. Den følte, at den var kommen til et ædrueligt og besindigt Folk, der endnu ikke var blevet ganske enigt med sig selv, om ikke Maanens Skin var unaturligt og sentimentalt. Den steg op af Bjergenes Minegange, hvorfra Novalis i sine Bjergmandssange første Gang havde manet den frem, og slog med Vaulundur paa Bjergets Side, saa det revnede og lagde alle sine Skatte for Dagen i Dagens

*) G. L. Plitt: *Aus Schellings Leben*. I. 309.

eget Lys. Denne følte, at den var kommen til en anden Natur, mere smilende, mild og idyllisk, den rystede det Uhyggelige af sig, dens tykke, uformelige Taager fortættede sig til slanke Elverpiger, den glemte Harzen og Blocksbjerg, og en smuk St. Hans Aften opslog den sit Fyrstesæde paa Dyrehavsbakken*).

Aladdin er et bedre og mere anskueligt Digterværk end Tiecks *Kaiser Octavianus*. Men til Gengæld kunde Oehlenschläger ikke nægte Tieck, at *Aladdin* aldrig var bleven skrevet, ifald *Octavianus* ikke havde eksisteret. Heibergs *Julespøg og Nytaarsløjer* er nok saa vittigt et Stykke som Tiecks aristofanisk-stridbare Satirer, men den hele Form, Teatret i Teatret, Literatursatiren, Blandingen af Følsomt og Ironisk er laant fra Tieck, og hvad værre er, kun forstaaelig ud fra Tiecks Grundsætninger. Der er med ét Ord mere Form i Oehlenschläger, Hauch, Heiberg end i Novalis, Tieck, Fr. Schlegel, men der er mindre Indhold, det vil sige mindre Liv, mindre ligefremt Forhold til Livsrørelserne. Den tyske Literatur har altfor tit været Mellemled. Man har hos os for ofte ladet de store Livsspørgsmaal ligge, sat dem tildørs udenfor Literaturen, naar man ikke formaaede at bringe dem i regelret-digterisk Form.

Sjælehistorisk kan dette udtrykkes saaledes: Vore romantiske Forfattere har for det Meste som Kunstnere været mere end de tyske, som Aander mindre. Hos den tyske Forfatter er der i Regelen i hver nok saa lille Frembringelse, den være uplastisk, den være svag eller endog forfejlet, udtalt en hel Livsbetragtning, og en, som ikke er grebet ud af Luften, men en gennem et Livs Erfaring og Overvejelse modnet og udviklet, præget af den hele forbausende mangesidige Dannelse, som udmærker den tyske Aand. Et Digt af Novalis, en Novelle af Tieck eller Hoffmann, et Skuespil af Kleist indeholder et digterisk-tænksomt Grundsyn paa Livet, og dette Grundsyn er en Mands, ikke alene en Digters. En Tragedie af Oehlenschläger, et Æventyr af Andersen, en Vaudeville af Hostrup derimod vil næsten altid udmærke sig ved udpræget digteriske Egenskaber som Fantasi, Følelse, Lune, Lystighed, ungdommeligt slaaende og friske Træk, men Grundanskuelsen er, naar den er poetisk, altfor tit et Barns. Om en gennem et Forhold til Videnskaben indvunden og under Livets Gang bestandig dybere gaaende Livsbetragtning

*) *Samlede Skrifter*, første Bind, S. 464.

er der næsten kun hos Heiberg Tale. Af en egenlig Udvikling findes der ofte kun svage Spor. Digtere som Oehlenschläger, Winther eller Andersen er ligesaa fuldkomne i deres Ungdoms Arbejder som i deres kraftige Alders. Talentet faar undertiden med Aarene en Smule Fedme som hos Oehlenschläger. Undertiden bliver Idealet stedse mere magert som hos Paludan-Müller. Hvor en Omdannelse finder Sted, bestaar den sjældent i, at man efterhaanden former sig selv et Livssyn; man slaar, efter i nogen Tid at have holdt sig paa Poesiens snevre Sti, ind paa en af de to store Alfarveje, enten paa Spidsborgervejen eller Kirkevejen. Slobrokken eller det sorte Ornat! det er næsten altid det Klædebon, man bærer, naar man aflægger den poetiske Ungdoms Slængkappe.

Gennemgaaende gælder det, at Tysklands romantiske Forfattere næsten overalt, hvor de kan sammenlignes med de Danske, har en originalere Livsbetragtning og er som Personligheder større, hvad de end som Digtere er.

En tredje Side af samme Sag er denne: De danske Forfattere har som Regel det Fortrin at undgaa de Udskejelser af Smag og Fantasi, hvortil de fremmede hyppigt forfalder. De standser itide, de undgaar Paradokset, eller de forfølger det ikke ud i den yderste Følgeslutning; de har den Sikkerhed, som medfødt Ligevægt og medfødt Flegma giver, de er næsten aldrig skamløse, forvovne, gudsbespottende, oprørske, vildt fantastiske, helt følsomme, rent uvirkelige eller rent sanselige; de løber sjældent løbsk, de stormer aldrig Himlen, de falder aldrig i en Brønd. Dette er det, som gør dem saa yndede blandt deres Landsmænd. En sikker Smag og Elegance som den, der udmærker Heibergs Poesi og Gades Musik, en sund og kraftig Naturejendommelighed som den, der stempler Oehlenschlägers og Hartmanns bedste nordiske Frembringelser, vil altid af de Danske skattes som Udtryk for en ædel og behersket Kunst. Hvad indeholder i Modsætning hertil Tysklands romantiske Hospital ikke for overspændte Personligheder! En brystsvag Herrnhuter med Tæringspatientens Sanselighed og Tæringens overjordiske Længsler — Novalis. En ironisk Melankoliker med Synsvildelser og sygelige katolske Tilbøjeligheder. Jeg mener Tieck. Et poetisk-impotent Geni med Geniets Trang til at gøre Oprør og Afmagtens Trang til at underkaste sig et udvortes Magtsprog — Friedrich Schlegel. En forvaaget Fantast med halvt vanvit-

tige Dranker-Fantasier som Hoffmann. En fjantet Mystiker som Werner og en genial Selvmorder som Kleist. Husk paa Hoffmann, fra hvem Andersen udgik, og se, hvor sund, men ogsaa hvor nøgtern og rolig Andersen ser ud ved Siden af sin første Mester!

Altsaa at der er mere Harmoni i de Danske, det er vist. Og at Den, der sætter Harmonien, selv en fattigere, som det Højeste i Kunsten, maa sætte den danske Literatur i vort Aarhundredes første Aartier meget højere end den tyske, er let at fatte. Den har imidlertid for en stor Del vundet sin Harmoni ved Forsigtighed, ved Mangel paa kunstnerisk Mod. De danske Digtere er ikke faldne ned, fordi de ikke er stegne derop, hvorfra der var Fare for at falde. De har overladt det til Andre at bestige Montblanc. De har undgaaet at brække Halsen, men de har ogsaa ladet de Alpeblomster staa, som kun blomstrer paa de højeste Bjergtinder og ved Afgrundens Rand. Hvad det synes mig, at vi ikke har skattet nok i Literaturen, det er Dristigheden, den Dristighed, der er det Samme som Forfatterens Evne til hensynsløst at udtrykke sit bestemte kunstneriske Ideal. Denne Dristighed, hvormed Forfatteren forfølger det for hans Retning Typiske, er ofte det, som i Værket bliver Skønhed. Eller tydeligere: Naar en Retning som Romantiken f. Eks. anslaar den fantastiske Streng, synes den Forfatter mig interessant fremfor alle, som driver Fantasteriet op til den kækkeste Højde — som Hoffmann. Jo mere vildt fantastisk han er, des skønnere er han, ligesom Poplen, jo højere den er og Bøgen, jo bredere og mægtigere. Skønheden ligger i den Dristighed og Kraft, hvormed det Typiske er udtrykt. Den, der opdager et nyt Land, kan under Opdagelsen strande paa et Skær. Det er let at undgaa Skæret og lade være at opdage Landet. Vore Romantikere er aldrig vanvittige som Hoffmann, men heller aldrig dæmoniske som han. De taber i betagende og overvældende Liv og Energi, hvad de vinder i Læselighed og Klarhed. De opnaar forholdsvis flere Læsere og flere Arter af Læsere, men de opnaar ikke at vinde dem saa helt. Den kraftigere Oprindelighed afskrækker Flere og fængsler stærkere. Vi har i vor romantiske Retning ikke Fr. Schlegels dumdristige Usædelighed, men heller ikke hans geniale Modsigelsesaand, og man tager hos os som givet og fast, hvad hans Lidenskab bringer til at smelte, og hvad hans Kækhed støber i nye og sære Former. Vi faar hos os

heller ikke det katolske Lønsigte. Det vil sige, vi faar protestantisk Rettroenhed i den mest forhærdede Form, vi faar Overjordiskhed og Pietisme, vi faar i Grundtvigianismen en Retning, der glider ned ad det Skraaplan, som fører til Katolicisme; men her som altid gør vi ikke Skridtet fuldt ud, springer tilbage fra de yderste Slutninger. Heraf følger, at Reaktionen hos os er langt mere snigende og skjult. Tilhyllet som Lasten er det, klamrer den sig til Kirkens Altre, der altid afgav et Tilflugtssted for Forbrydere af enhver Art. Man kan aldrig ret komme den paa Klingen, aldrig uden videre overbevise den om, hvortil følgerigtigt dens Grundsætninger fører, nemlig til Samvittighedstvang, Inkvisition og Tvangsherredømme. Kierkegaard er f. Eks. rettroende, i Politiken Enevældens Tilhænger, ved Enden af sin Bane fanatisk. Han undgaar imidlertid hele sit Liv igennem — og dette Træk er ægte romantisk — at drage nogensomhelst ydre eller social Følgeslutning af sin Lære; man skimter kun glimtvis Begejstringen for Inkvisitionen, Hadet til Naturvidenskaberne. Tag i Modsætning hertil en anden Rettroenhedens og Enevældens Ridder, Joseph de Maistre, en ligesaa ædel og oprigtigt troende Mand som Kierkegaard og med et ligesaa menneskekærligt Sind. Han driver alle sine Anskuelser ud i deres klare Konsekvenser, skyer intet Træk, der i lige Linje maa udledes af hans Overbevisning. Som Kierkegaard er han en glimrende begavet, gennemdannet Aand. Men medens Kierkegaard, naar Talen er om Virkeligheden, som en gammel Jomfru viger tilbage for «Udvorteshedens Spektakel», drager han kækt alle praktiske Følgeslutninger.

Det berømte Afsnit om Bøddelen i sjette Samtale af *Soirées de Saint-Petersbourg* lader i Tydelighed Intet tilbage at ønske. Bøddelen er «det ophøjede Væsen», «Samfundets Hjørnesten»; med ham «forsvinder al Samfundsorden». To Magter udkræves efter de Maistres Anskuelse i den moderne Stat for at styrte de revolutionære aandelige Kræfter, som den franske Omvæltning har sluppet løs, dem som ikke vil tro, og dem som ikke vil lyde: den ene er Paven, den anden er Bøddelen. Paven paa den ene Side, Bøddelen paa den anden, det er Samfundets tvende Grundpiller: hin rammer den oprørske Tanke med sin Bulle, denne det oprørske Hoved med sin Økse. Det er en Nydelse at læse en saadan Udvikling. Her er Kraft og Beslutethed, et fuldt Udtryk for en klar Tanke, en energisk og uhyklet Reaktion. Og

de Maistre er sig lig paa alle Omraader, han er ikke som danske Reaktionære (eller Liberale) politisk frisindet og socialt reaktionær, religiøst reaktionær og politisk liberal eller halvliberal: han hader den politiske Frihed, han spotter (i sine Breve) Kvindens Frigørelse, han forsvarer (i et eget Skrift) med Varme og Fasthed den spanske Inkvisition og ønsker i sit Hjertes Renhed og med al sin mandige Sjæls Alvor Kætterbaalene genindførte, og skammer sig ikke ved at sige det, da han tænker det. Se en saadan genial og fremragende Mand, stor som Minister, stor som Forfatter, der opofrer hele sin Formue hellere end at gøre den ringeste Indrømmelse til Revolutionen, som han hader, eller til Napoleon, hvem han afskyr, en saadan Mand, der uden Vaklen forguder Skarpretteren som Ordenens uundværlige Hævder, planter Galgen midt i sin Lovbog og rækker Kirken Økse og Baal — det er et Fysiognomi, en stolt og kæk Profil, som udtrykker en Aandsretning, og som man ikke glemmer; det er en Type, som man glæder sig over, som Naturforskeren fryder sig ved et udmærket Eksemplar af en Race, hvoraf han hidtil kun har truffet paa forjaskede og uklare Eksemplarer, og det, at den Art Personligheder ikke forekommer i vor Literatur, er en Omstændighed, som man praktisk kan regne os til Lykke, men som i ethvert Tilfælde giver Literaturens Historie en mindre plastisk Karakter.

Man sige længe nok, at det kun er de gode og sunde Elementer af den tyske Romantik, vi har tilegnet os. Man se, hvorledes de tyske Romantikere ender, og begribe, at der i Romantiken fra først af var dulgt et reaktionært Princip, der tvang deres Løbebane ud i den Bue, den beskrev.

Friedrich Schlegel, engang Forfatter af *Lucinde*, Fichtes fritænkerske Beundrer, der i sit *Forsøg angaaende Republikanismens Begreb* havde kaldt den demokratiske Republik, endog med Stemmeret for Kvinderne, den eneste fornuftige Statsform, omvender sig til Katolicismen, bliver Mystiker i Rettroenhedens Tjeneste og stræber i sine senere Skrifter at bane den reaktionære Enevoldsmagt Vej. Novalis og Schleiermacher, der begge oprindeligt udviser en Blanding af Panteisme og Pietisme, af Spinoza og Zinsendorf, fjerner sig stadigt mere fra Spinoza og nærmer sig Rettroenheden stedse mere: Schleiermacher fornegter i sit senere Liv sine af den reneste Begejstring udsprungne *Breve om Lucinde*, Novalis — der som Yngling i sine Breve kalder sig «i Stand til enhver Art Oplysning», ønsker at komme

til at opleve «en ny Bartholomæusnat for Tvangsvælde og Fængsler, attraar en Fristat og i Anledning af Anklagen mod Fichte for Ateisme bemærker: «den vakre Fichte strider egenlig for os alle» — ender med at prise Kongen som jordisk Fatum, fordømme Protestantismen som revolutionær, prise Pavens verdslige Magt og forherlige Jesuitismens Aand. Fouqué, Ridderen uden Frygt og Dadel, er tilsidst ikke andet end en Heldøre, der Don Quijote-agtigt sværmer for Tilbageførelsen af Lenstidens Tilstande. Clemens Brentano, engang den overgivneste Poet, i Liv som i Digtning altid paa Fejdefod imod al nedarvet Vedtægt, bliver en hysterisk-synsk Nonnes enfoldige Skriver og fylder fem Aar igennem hele Bind med Anna Katherina Emmerichs Betragtninger. Zacharias Werner er en Variant af den samme romantiske Type. Fra først af er han Oplysningens Mand, gaar imidlertid hurtigt over i sædelig Opløsningstilstand; han forherliger først Luther, bliver saa Katolik og tilbagekalder hin Forherligelse, bliver endelig Præst og forener i sit Liv som i sine følsomt-skamløse Digtninge og Prædikener den raaeste Sanselighed med gejstlig Salvelse. — Eller hvad var han, den Steffens, der stormede den romantiske Himmel, bragte Romantikens Ild til Danmark og satte Sindene i saa voldsom Bevægelse, at han blev tvungen til at forlade sit Fædreland? En ærlig og blødagtig Natur med et Hoved fuldt af Begejstring og Forvirring, lutter Følelse og efterfølende Fantasi, uden Skarphed i Tanken og uden Fylde eller Fynd i Stilen. Det er bogstaveligt umuligt at læse hans saakaldte videnskabelige Skrifter fra hans senere Tid; man drukner i tyndt Føleri og kvæles af Kedsommelighed. «Naar han,» siger Julian Schmidt, «foredrog Naturfilosofien fra preussiske Lærestole i sit fejlfulde Tysk, slog hans matematiske Beregninger ikke til og hans fysiske Forsøg uvægerligt fejl, men han henrev sine Tilhørere ved den naivt barnlige Andagt, der lyste ud af hans præstelige Foredrag.» Naivetet fattedes i hine Dage sjældent en Nordbo. I sin gode Tid havde Steffens en uskyldig Morskab af paa naturfilosofisk Vis at genfinde Menneskesjælens Kræfter i Stenene og menneskeliggøre Geologi og Botanik. Men Julirevolutionen bragte ham rent fra Viddet. Pietismen, i hvis Arme han i de sidste tretten Aar havde befundet sig vel, og for hvilken gamle tørre Dame han allerede havde brudt adskillige Lanser, opflammede ham til at slutte sin lite-

ære Virksomhed med en Række matte Angreb paa det unge efterrevolutionære Tysklands Mænd og deres Skrifter.

Han fulgte her kun den Vej, som hans Lærer Schelling var gaaet. Schelling, der i Modsætning til Fichte og hans rene Jeg-Lære havde krænget Aandens dunkle Naturside ud, og grundet Filosofien ligesom Kunsten og Religionen paa det geniale Syn, den saakaldte intellektuelle Anskuelse, havde den frie Vilkaarlighed i sit Princip, i sin Mangel paa Metode, den Vilkaarlighed, der er Romantikens Kærne. Allerede i sin *Bruno* (1802) havde han indflettet det senere saa betydningsfulde Stikord «kristelig Filosofi», hvorvel han endnu hævdede, at Biblen ikke paa langt nær i ægte religiøs Værdi kunde sammenlignes med Indernes hellige Bøger, et Standpunkt, som endog Görres i Begyndelsen af sin Forfatterbane forfægter. Da han som Novalis paa Tiecks Foranledning fordybede sig i Jakob Böhme og de øvrige Mystikere, begyndte han mystisk at filosofere over «Naturen i Gud», et Udtryk, som Martensens *Spekulative Dogmatik* som bekendt senere har taget til Indtægt; men da han kort derefter som Professor i München blev optaget i Adelsstanden, udnævnt til virkelig Geheimeraad og Formand for Videnskabernes Akademi i det inderligt katolske og klerikale Bayern, da begyndte den senere saa meget omtalte «Aabenbaringsfilosofi» at spire i hans Sjæl. Snart var Forvandlingen foregaaet. Ildmanden var bleven til en Hofmand og Forkynderen til en Udraaber, der ved Hemmelighedskræmmeri, ved vidunderlige Programmer om en Videnskab, «man hidtil havde anset for umulig», ved aldrig at ville lade trykke, men blot meddele, og aldrig meddele helt, gjorde sig værdig til nogen Tid efter Hegels Død at blive kaldt fra Bayern til Berlin for at række Statsreligionen i den bestaaende kristelig-germanske Politistat en hjælpende Haand og lære en Statsfilosofi, der efter hans eget Sigende ikke vilde være Andet end Lære om Kristus. Her var det saa, at den unge Slægt, Hegels Lærlinge af Venstre, faldt over ham og rev hans hemmelighedsfulde Spindelvæv i tusinde Stykker.

Dog Schelling er endnu den mindst forstandsfjendske; han selv bliver ivrigt forkætret af den af Kierkegaard beundrede Franz Baader, den genfødte Jakob Böhme, der bebrejder ham, at han stiller Treenigheden paa en logisk Balancerstang, men især at han har gjort sig skyldig i det Fritænkeri at nægte den onde Aand som personlig Djævel. De øvrige romantiske Filosofer

udtaler sig i Overensstemmelse hermed. Schubert skriver *Drømmens Symbolik*, beskæftiger sig for fuldt Alvor med Drømmetydning — Romantikernes hele Poesi havde jo Drømmen til Ideal — og svælger i Maanesyge og Aandeseeri som i de højeste Kilder til Kundskab. Seerinden fra Prevorst, som Strauss betegnende nok begynder sin Virksomhed med at afsløre, spiller i hin Tid en vigtig Rolle. Görres endelig, han, der under den store Revolution havde istemmet sin «Triumfsang over Roms Fald og det hellige romerske Riges Undergang» senere taget stor og ærefuld Del i Vækkelsen af den tyske Folkeaand under Kampen mod Napoleon, bliver Forfatter af *Den kristelige Mystik*, den Bog, som Kierkegaard læste med hellig Gysen, ruller sig i Martyrernes Blod, nyder Helgenindernes Pinsler og Henrykkelse, skildrer i hvad Orden Glorieudstraaling, Naglegab og Saaret i Siden viser sig paa de Helgener og Helgeninder, som dermed benaades, og kaster sig, han, den fordums Jakobiner, næsegrus ned for den ene saliggørende katolske Kirke, lovsyngende Fyrsternes hellige Alliance. Føj saa hertil Politikerne: Adam Müller, der, som Gottschall træffende har sagt, søger Novalis' blaa Blomst i Politiken og vil sammensmelte Stat, Videnskab, Kirke og Teater til en vidunderlig Enhed; Haller, der skjuler sin Overgang til Katolicismen for at beholde sine Embeder, og som i sin *Restauration af Statsvidenskaberne* grunder disse Videnskaber paa Præstevælden; Leo, mod hvem Ruge fører sin glimrende Angrebskamp, som i samme Aand ivrer mod Tidsalderens Humanitet og Sky for at udgyde de Radikales Blod; Stahl, der i sin Retsfilosofi sammenligner Ægteskabet med Forholdet mellem Kristus og Menigheden, Familien med Treenigheden og den jordiske Arveret med Retten til den himmelske Arv — man lægge alt dette sammen, og man vil føle, hvorledes Romantiken ender som med en sand Heksesabbat, i hvilken Filosoferne spiller de gamle Kærlingers Rolle, under Oplysningshadernes Tordnen, under Mystikernes vanvittige Hyl og under Politikernes Raaben paa Politistat, Kirkemagt og Præstevælde, mens Teologien og Teosofien kaster sig over Videnskaberne og kvæler dem under deres Kærtegn.

I

Den, som ved Hjælp af Rejser og Bøger opnaar et Indtryk af det nuværende Tyskland, kan, naar han ser tilbage til det Tyskland, der eksisterede ved det forrige Aarhundredskifte, ikke noksom forundres over Forskellen. Hvilken Afstand mellem nu og da! Hvem skulde tro, at dette virkelighedselskende Tyskland engang har været et romantisk Tyskland!

Alle offenlige Ytringer, alle private Samtaler, ja selv Byernes Grundtræk bærer i vore Dage Præget af en afgjort Virkelighedssans. Gaar man en Gade ned i Berlin, møder man overalt det stramme, uniformerede, med Hæderstegn bedækkede Militær. I Boghandlervinduerne ligger overvejende Literatur med et praktisk Formaal. Selv Bohave og Smagsgenstande er paavirkede af den nye Aand. Intet kan se mere plumpt og krigerisk ud end en berlinsk Galanteributik. Paa de Taffeluhre, hvor fordum en Ridder i Rustning knælende kyssede sin Dames Fingerspidser, staar nu Uhlaner og Kyradserere i Uniform, Spidskugler hænger ved Lommeuhrene som Nips, og Geværer i Pyramide danner Lysestager. Det Metal, som er paa Mode, er Jernet. Det Ord, som er paa Mode, er ogsaa Jernet. Hint Folk af Tænkere og Digtere er for Øjeblikket sysselsat med alt Andet end at digte og filosofere. Selv højtdannede Tyskere er nutildags uvidende i Filosofi — ikke en af tyve tyske Studenter har i vore Dage læst det Mindste af Hegel — Interessen for Poesi i bunden Form er saa godt som slet ingen, de politiske og sociale Spørgsmaal vækker hundrede Gange mere Opmærksomhed end Dannelses-Opgaverne og Hjertets Gaader. — Og det er dette Folk, som engang fortabte sig i romantiske Grublerier og Drømmerier og saa sin Talsmand i Hamlet. Hamlet og Bismarck! Bismarck og Romantik! Sikkert har den store tyske Statsmand især af den Grund formaaet at rive hele Tyskland med sig, fordi han bragte Folket i sin Person alle de Egenskaber, som det saa længe havde savnet og sukket efter. Med ham har Politiken afløst Æstetiken. Tyskland er blevet Et, Militærmonarkiet har opslugt Smaastaterne og med dem alle deres Lehnstids-Idyller, Prøjsen er bleven Tysklands Piemont og har paatrykt det nye Rige sin regelrette og praktiske Aandsretning, paa samme Tid som Naturvidenskaberne har fortrængt eller omformet Filosofien, og som den nationale Idé har fortrængt eller tillempet Humanitetsidealet. Fri-

hedskrigen 1813 var overvejende et Udslag af Begejstring, Sejrene i 1870 fortrinsvis et Udslag af den forsynligste Beregning.

Den Idé, under hvis Stjerne det nye Tyskland staar, er Ideen om at indordne sig i et Hele. Den gennemtrænger Livet og Literaturen. Udtrykket *I Række og Geled* (Titlen paa en Roman af Spielhagen) kan i denne Henseende betegnes som det almindelige Løsen. Man vil samle det Spredte og udsprede den paa altfor faa Hænder opsamlede Kultur, man vil grunde en stor Stat og et stort Samfund og fordrer Afkald af den Enkelte til Bedste for Massevirkningen. Massevirkningen! Den finder man overalt i Tidsalderens betydeligste Fremtoninger. Det er Troen paa den, som ligger til Grund for Bismarcks Organisation som for Lassalles Agitation, for Moltkes Krigskunst som for Wagners Musik. Det er Viljen til at opdrage Folket og samle det om fælles Maal, der ligger bagved Prosaskribenternes Forfattervirksomhed. Det at holde sig til Sagen og Genstanden har alle de Frembringelser tilfælles, der sikrest afspejler Tiden. Massevirkningen betinges i Literaturen af Forholdet til historiske Tanker. Den Enkeltes Forhold til Staten, Opofrelsen af den personlige Egenraadighed og Originalitet, idet Jeget spændes for Statsvognen, staar i denne Literatur i skarp Modsætning til Romantikens Forgudelse af det aandrige Individ med alle dets Særheder og til Ligegyldigheden for alt Historisk og Politisk. Romantiken var og blev jo fortrinsvis Salonpoesi og dens Ideal det aandrige Selskab og den æstetiske Te (se f. Eks. Samtalerne i Tiecks *Fantasus*).

Ti hvor ganske anderledes saa det ikke ud i Livet og i Literaturen tilforn! Overalt ser vi det løsrevne Selv i dets hjemløse Vilkaarlighed. Det frie uhistoriske Selv det er Stjernen her. Hele Riget er delt i en Mangfoldighed af Smaastater under 300 Suveræner og 1500 Halvsuveræner. I disse hersker det attende Aarhundredes saakaldte oplyste Enevælde med sine smaaligt forstenede Samfundsforhold. Adelsmanden er Herre over sine Livegne, Husfaderen Jeronimus overfor sin Familie; paa alle Kanter streng Justits og ingen Retfærdighed. Ingen store Opgaver i Virkeligheden for den Enkelte; derfor ingen Plads for Geniet. Teatret bliver det eneste Sted, hvor den, som ikke er fyrsteligt født, kan gennemleve alle Menneskelivets Optrin. Deraf Literaturens Teatergalskab. Da der intet Samfund er at virke i, faar al Virksomhed nødvendigvis Form enten af Kamp mod Virkelig-

heden eller af Flugt fra den. Flugten forberedes ved Indflydelsen fra den genopdagede Antik, ved Indtrykkene fra Winckelmanns Skrifter, Kampen ved Paavirkning af Englands følsomt-tungsindige Digtere (Young, Sterne) og af Franskmanden Rousseau, der æres som den Naturens Forkynder, der efter Schillers Udtryk «vil gøre de Kristne til Mennesker».

Først og fremmest gælder det nu for os om at efterspore hin Stjernes Oprindelse, det frie, romantiske Jegs Tilblivelseshistorie. Tysklands største Aander har alle staaet Fadder til dets Fødsel.

Det moderne tyske Aandsliv blev grundlagt af Lessing. Tankeklar, viljesstærk og udrustet med en levende Drift til Virksomhed, som han var, blev han paa alle Omraader, hvor han greb ind, Reformator. Med fuld Bevidsthed om hvad han gjorde oplyste og opdrog han det tyske Samfund. Hans Væsen var mandig Selvstændighed og rastløs Kamplyst. Hans personlige Ideal, som det aabenbarer sig i hans Liv og hans Værker, er den stolte Uafhængighed og den lyse Menneskekærlighed, der overvinder alle Religionsbekendelsernes Forskelle. Saaledes blev hans Jeg, saa ensom han end stod i sin Tid, til en Lysets Kilde. Han blev «den tyske Prosas Prometheus». Hans Stordaad var den, for alle følgende Tider at udløse den tyske Dannelse af Teologiens Svøb, som Luther havde udløst den af Pavedømmets. Hans Liv og hans Kritik var Handling, og Poesiens Væsen blev for ham ogsaa Handling. Han fremstillede Mennesker, som var bevægede af dramatisk Lidenskab. Han hævdede i Modsætning til den teologiske Lære om Straf og Belønning det at gøre det Gode for det Godes Skyld som den højeste Sædelighed. Og Verdenshistorien blev ham en Menneskeslægtens Opdragelse. Vel er hos ham selve Ordet Opdragelse forsaavidt brugt i Kraft af en Indrømmelse, som han vidste, at Læserne ikke kunde forestille sig en Udvikling uden en guddommelig Opdrager; men ligefuldt er Ideen om den naturlige Udvikling ikke en Idé, med hvilken han er fortrolig. Historien er for ham Oplysningens Historie. Jeget er ham ikke Natur, men ren Aand.

I Grunden er det Bedste i hans Væsen den nu opdukkede Gruppe af Romantikere fuldstændigt fremmed, mere fremmed end hvilkensomhelst anden tysk Storheds Væsen, Schillers end ikke undtaget. Da det imidlertid var hans Lærlinge, Mænd som Nicolai, Engel, Garve, Schütz, der fra Oplysningsstandpunktet

var de begyndende Romantikeres arge Fjender og hensynsløse Forfølgere, saa laa den Tanke nær at udskille Lessings store Navn fra Forbundet med dem. Det skete i en Afhandling af Friedrich Schlegel, som fremhæver Lessings store, vide Blik og forøvrigt lægger hele Vægten paa det Uregelmæssige hos ham, det dristigt Revolutionære, det Usystematiske, det Paradokse, betoner hans krigerske Vid og fremsøger Alt, hvad der hos ham kunde udlægges som Cynisme. Paa en blot og bar Forstandens Helt kunde Romantikerne jo ikke beraabe sig som paa en Forgænger; de forsøgte derfor at betegne Næringsstoffet i hans Værker som det rene Krydderi, som Saltet, der bevarer mod Forraadnelse.

Langt mere skyldte Romantikerne Herder. Saavel ved deres Fortsætten af «den stormende Voldsomheds Tidehverv» som ved deres Evne til Forstaaelse og Gengivelse af Verdenspoesien nedstammer de fra ham. I Herders Aand spirede jo det nye Aarhundrede, som Lessings Aand havde afsluttet det gamle. Han sætter Vorden og Voksen over Tænken og Handlen. For ham er det sande Menneske ikke blot et tænkende og sædeligt Væsen, men et Stykke Natur. Han elsker overalt det Oprindelige og vurderer det højest; han foretrækker Anskuelsen for Forstanden og vil overvinde Indskrænketheden ikke ved Forstand men ved Oprindelighed. Det anskuende Menneske er ham det menneskeligste. Hans eget Geni var Modtagelighed. Han udvidede sit Jeg til Forstaaen af alt Oprindeligt, men begreb i Kraft af Følelse og optog paa denne Maade en Fylde af Menneskeliv og Folkeliv i sin Sjæl.

Fra ham faar Romantikerne det, det er værdifuldest ved deres Kritik, den alsidige Modtagelighed, der ytrer sig som Drift til at oversætte og forklare; fra ham faar de den første Tilskyndelse til videnskabelig Udforskning af vesterlandske og østerlandske Sprog, fra ham udgaar deres Kærlighed til det Folkelige i den hjemlige som i den fremmede Skriftverden, til spanske Romancer og til Shakespeareske Dramer. Herder forstod ud fra Helheden som Goethe efter ham. Hans dybtskuende Forstaaelse af Folkeslagenes Ejendommelighed bliver hos Goethe til genialt Snarsyn overfor det Typiske i Naturen for endelig hos Schelling at forherliges som intellektuel Anskuelse. Til ham lader Romantikernes Uvilje mod Formaalsbegrebet sig føre tilbage. Hans historiske Opfattelse medførte, at Begrebet Formaal blev udvist

af Historien; det Skete har Aarsager og lyder Love, men lader sig ikke forklare ved noget endnu ikke Indtraadt, et Formaal. Kun at Romantikerne overførte Formaalsløsheden paa det personlige, sjælelige Omraade. For dem er Formaalsløshed et andet Udtryk for den romantiske Genialitet: det geniale Menneske lever uden bevidste Hensigter; Formaalsløshed er Lediggang og Lediggangen de Udkaarnes Kendetegn og Forret. Herder selv var vidt fjernet fra dette Vrængbillede af en Verdensanskuelse. Men fra ham stammer en ny Opfattelse af det geniale Jeg, den, at Geniet er det Umiddelbare ɔ: bestaar i en vis Evne til at fornemme og anskue uden at ty til abstrakte Begreber. Det er denne Opfattelse af det Geniale, der hos Romantikerne bliver til Ringeagt for al Erfarings-Metode i Videnskaben og til Godkendelse af de særeste Luner i Kunsten.

Goethe var Opfyldelsen af alle de Løfter, Herder havde givet. For ham var Mennesket ikke blot teoretisk det sidste Led i Natur-Altet, men i hans Digtning fremstod Menneskene som Naturer, og i sin Forskning opsporede han med sit Geniblik den almindelige Udviklings Love. Hans eget Jeg var en Verden i det Smaa og tog sig ogsaa for de mest skarpsynede blandt hans yngre Samtidige saaledes ud; «Goethe er ét med Livet selv», siger Rahel. Og saa dyb var hans Indsigt i Naturen, saa helt var han en levende Protest mod enhver Overnaturlighedstro, at han efter Evne berøvede Geniet dets Præg af Ufattelighed og Fornuftstridighed, idet han i sit Levned *Digtning og Sandhed* forklarer sit eget Geni, det dybeste og mest omfattende i Tidsalderen, som et ved Omstændighederne udviklet Naturprodukt, og saaledes skabte den Type af literær Kritik, mod hvilken Romantikerne stræbte.

Fra Goethe modtog den unge Slægt Forestillingen om den store, frie Personligheds Ret og Værd. Han havde altid levet sit eget Liv og altid aandet med fulde Lunger. Han havde uden nogensomhelst Angriben af bestaaende Samfundstilstande omformet de Forhold, i hvilke han befandt sig, efter sin personlige Fornødenhed. Han bliver Sjælen i det ungdommelige og livsglade weimarske Hof, og med Geniets og Ungdommens Overmod river han denne Kres med sig ind i en Hvirvel af Fornøjelser, Fester, Skovture, Skøjteløb og Maskerader under en vild Naturglæde, der snart forklares, snart «formørkes» af mere eller mindre letsindige Kærlighedshistorier. Jean Paul skriver til en

Ven, at han kun mundligt kan skildre ham Weimars Sæder. Naar blot det, at man løb paa Skøjter, var Weimars ærbare Filistre en Skandale, kan man ikke undres over den gamle Wielands arrige Udbrud, at det kun syntes at gælde om «at brutalisere den bestialske Natur.» Saa var det, at den blide og fine Kokette, Fru v. Stein, ti Aar i Træk blev Goethes Muse, Originalen til *Leonore* og *Ifigenia*. Og stor blev Forargelsen, da Goethe i sit Hus optog Christiane Vulpius, den unge Pige, til hvis Nærhed han trængte, og der trods sine Mangler aldrig forbitrede ham Livet ved at stille Fordringer til ham, og levede atten Aar med hende, inden han kirkeligt stadfæstede sin Forbindelse.

Hvad Tyskerne kalder Lidenskabens *Freigeisterei*, dens Frihedsfølelse og Oprørsdrift havde været Udgangspunktet i Goethes som i Schillers Ungdomsdigtninge. De bæres af en og samme Grundstemning: Trods. De er revolutionære Udbrud og revolutionære Forsøg. Goethes *Die Geschwister* tumler med Elskov mellem Søskende. Hans *Stella* ender i sin oprindelige Form som Forsvar for Dobbelt-Ægteskab, og paa samme Vis skildrer Jean Paul i *Siebenkäs* Tvegifte som en Sag, Geniet har Lov til at begaa, naar det føler sig trykket af den først indgaaede Forpligtelse. *Götz* er den geniale Enkeltes tragiske Undergang i Kamp mod en slap og fordærvet Tidsalder. Schillers *Die Räuber* med sin Vignet *Mod Tyrannerne* og sit Motto af Hippokrates «Hvad Lægemidler ikke helbreder, det helbreder Jernet, hvad Jernet ikke helbreder, det helbreder Ilden» er en Krigserklæring mod Samfundet. Karl Moor er den højhjertede Idealist, der i *Kastrat-Aarhundredet* nødvendigvis maa gaa til Grunde som Forbryder. Schillers «Røvere» er ikke Stimænd, men Oprørere. De vil ikke plyndre men straffe; de udskiller sig fra Samfundet for at hævne sig paa det for begaaet Uret. Endnu mere personligt udtalt er Schillers Trods i de Digte fra hans første Tidsrum, som han skrev under Indtryk af sin Forbindelse med Fru von Kalb. De er omarbejdede og aldeles forvanskede i den gængse Udgave. Man maa søge dem i en af de store historisk-kritiske Udgaver. I det Digt, som senere fik Titlen *Der Kampf*, men som oprindeligt bar Overskriften *Freigeisterei der Leidenschaft* hedder det:

Woher dies Zittern, dies unnennbare Entsetzen,
Wenn mich dein liebevoller Arm umschlang?
Weil Dich ein Eid, den auch nur Wallungen verletzen,
In fremde Fesseln zwang?

Weil ein Gebrauch, den die Gesetze heilig prägen,
Des Zufalls schwere Missethat geweiht?
Nein — unerschrocken trotz' ich dem Bund entgegen,
Den die erröthende Natur bereut.

O zittre nicht — Du hast als Sünderin geschworen,
Ein Meineid ist der Reue fromme Pflicht,
Das Herz var mein, das Du vor dem Altar verloren,
Mit Menschenfreuden spielt der Himmel nicht.

Saa pudsig, som denne uskyldige Spidsfindighed kan lyde, saa urimelig som Forsikringen er, at Himlen ikke skulde tillade sig at lege en Smule med Menneskets Glæder, saa utvetydig er her Tendensen, og som Hettner slaaende har hemærket, siger Don Carlos næsten enslydende «Min Elskovs Rettigheder er ældre end Alterets Formler».

Til den unge Dronning Elisabeth var Charlotte von Kalb Forbilledet. Denne unge Dame, som beherskede Schillers første Ungdom, var bleven tvungen til Ægteskab af sine Forældre. I Aaret 1784 lærte Schiller hende at kende, og i 1788 drøftede de endnu den Plan for bestandig at forene deres Skæbne. Kort efter at Schiller havde forladt hende, blev hun Jean Pauls Elskerinde. (Caroline Schlegel kalder hende i Spøg Jeanette Pauline.) Han beskriver hende saaledes: «Hun har to store Egenskaber, store Øjne, som jeg endnu aldrig har set dem, og en stor Sjæl.» Det er efter hans egen Tilstaaelse hende, hvem han i et af sine Hovedværker har skildret som Titaniden Linda. Om Linda hedder det i *Titan* (118. Zykel), at hun maa skaanes ikke blot af Hensyn til sit Væsens Skrøbelighed, men i sin Sky for Ægteskabet, der gaar meget vidt. Hun kan ikke engang ledsage en Veninde til Alteret; hun kalder dette Retterstedet for den kvindelige Frihed, det Baal, hvorpaa den skønneste og frieste Elskov bliver brændt, og siger, at Kærlighedens Heltedigt dèr i det Højeste kan blive til Ægteskabets Hyrdepoesi. Forgæves foreholder hendes forstandige Veninde hende (125. Zykel), at hendes Uvilje mod Ægteskabet umuligt kan have anden Grund end hendes Afsky for Præsterne — at det ægteskabelige Baand jo kun betyder evig Kærlighed, og at enhver sand Kærlighed maa anse sig for evig — at man tæller ligesaa mange ulykkelige Kærlighedsforbindelser som ulykkelige Ægteskaber, om ikke flere o. s. v.

Fru v. Kalb selv skriver til Jean Paul: «Hvorfor angle med det Ord forføre? Jeg beder Dem, skaan de stakkels Tingester

og ængst ikke mere Deres Hjerte og Deres Samvittighed. Naturen er saamænd stenet nok. Jeg forandrer aldrig min Tænkemaade om den Sag. Jeg forstaar ikke denne Dyd og kan ikke kalde Nogen salig for dens Skyld. Religionen her paa Jorden er ikke Andet end Udviklingen og Vedligeholdelsen af de Kræfter og Anlæg, som vort Væsen besidder. Vi skal ikke finde os i nogen Tvang, men heller ikke i noget uretfærdigt Afkald. Lad kun altid den kække, kraftige, modne Menneskenatur, der er sig sin Kraft bevidst og bruger sin Kraft, have sin Vilje; men Menneskeheden i vort Slægtled er ussel og jammerlig. Alle vore Love er Følger af den elendigste Ynkelighed og de usleste Behov og sjældent engang af Klogskab. Kærlighed behøver ingen Lov.»

Der taler en kraftig Aand ud af dette Brev. Springet herfra og til Grundtanken i *Lucinde* er ikke stort, men Faldet herfra og til *Lucinde*'s platte Udførelse er dybt. Dog ret forstaas disse Udbrud først, naar man ser de selskabelige Forhold, fra hvilke de udsprang, og naar man véd, at de ikke er enkelte løsrevne og tilfældige Udfald, men betingede ved de poetiske Naturers gennemgaaende Forhold til Samfundet da.

De tyske Klassikeres Hovedkvarter og Samlingspunkt var dengang Weimar. Aarsagen til, at saa lille en By i et lille Hertugdømme blev det, lader sig uden Vanskelighed paavise. Af Tysklands to store Fyrster var Joseph den Anden altfor optagen af sine Reformbestræbelser, altfor ivrig for Forstandsoplysningen til at have nogen Deltagelse tilovers for den tyske Poesi, og den voltairianske Friedrich af Prøjsen var som bekendt altfor fransk i Smag og Aandsretning til at have nogen Interesse for Tysklands Digtere. Det blev da Smaahofferne, der tog sig af dem; Schiller havde sit Tilhold i Mannheim, Jean Paul sit i Gotha, Goethe var bosat i Weimar. I mange Tider havde Digtervirksomheden i Tyskland intet Arnested havt. Nu blev Weimar et Midtpunkt. Goethe kaldte Herder dertil; Wieland var der allerede fra 1772 af; Schiller var bleven ansat i det nærliggende Jena. Weimar var da det Sted, hvor i Liv som i Lære Lidenskaben mest hensynsløst og fordomsfrit blev forgudet som poetisk overfor Samfundets Vedtægt. «Ak! her er Kvinder!» udbryder Jean Paul, da han kommer til Weimar, «her er Alt revolutionært dristigt, og det at være Hustru betyder Intet.» Wieland tager sin tidligere Elskede, Sophie v. La Roche, i Huset «for at leve

op igen». Schiller foreslaar Fru v. Kalb en fælles Rejse til Paris.

Saaledes begriber man, at Jean Paul under Indtrykket af Fru v. Kalbs Personlighed i Weimar kunde udraabe: «Saameget er vist, en aandigere og større Revolution end den politiske og ligesaa morderisk som denne banker i Verdens Hjerte.»

Hvilken Revolution? Følelsens Frigørelse fra Samfundets Sømmelighedregler, Hjertets uærbødige Pukken paa sin Ret til at betragte sin Lovbog som Sædernes nye Lovbog og til at omstøbe Sæderne efter Sædeligheden, undertiden efter Tilbøjeligheden. Ud over dette vilde man Intet, tænkte man ikke paa Noget. Livs- eller Samfunds-Forbedringer havde man ikke for Øje. Det ægte Tyske viser sig her i, at man bestandig udvortes gjorde dybe Buk for enhver Regel, fra hvilken man skulkede eller kneb ud. Ikke blot hævder den ældre Goethe f. Eks. bestandig i ligefremme mundlige Udtalelser de bestaaende Former for Kønnenes Samliv som ubetinget nødvendige for Kulturen. Men gennemgaaende gælder det, at man i Bøgerne udtalte oprørske Tanker, som man selv mere eller mindre bifaldt, og saa ved Slutningen tilbagekaldte dem, idet Helten enten tilstaar sin Uret eller dræber sig selv, eller straffes for sin Trods eller ender med at give Afkald (som Karl Moor, Werther, Tasso, Linda), ganske som de kætterske Forfattere i Middelalderen til Slutning tilføjede en Anmærkning om, at Alt, hvad der stod i Bogen, selvfølgelig burde forstaas i Overensstemmelse med den hellige almindelige Moderkirkes Fordringer.

I denne Kres af Weimars begavede Kvinder er det, at Fru de Staël «Stormen klædt i Skørter», som man har kaldt hende, under sit Besøg i Tyskland træder ind. Hun staar iblandt dem som en vild og fremmed Fugl. Hvilken Forskel paa hendes Bestræbelser og deres Forkærligheder! Hos dem er Alt personligt, hos hende er Alt allerede socialt. Hun er optraadt offenligt, hun slaar drabelige Slag for store Omformninger af Samfundstilstanden. Disse tyske Kvinder fra Humanitetstidehvervet er, selv naar de gaar videst, altfor blidt anlagte dertil. For hende gælder det om at omforme Livet politisk; for dem gælder det om at gøre Livet poetisk. Den Tanke at kaste Handsken til en Napoleon havde aldrig kunnet falde nogen af dem ind. Hvilken Brug af en Kvindehandske, et Kærlighedspant! Ikke Menneskerettighederne, men Hjertets Rettigheder er det, de for-

staar, og de bekæmper ikke Livets Uret, men dets Prosa. Forholdet mellem Samfundet og den geniale Enkelte antager ikke her som i Frankrig Form af en Kamp mellem Enkeltmands oprørske Frihed og overleveret Samfunds-Nødvendighed, men Formen af en Kamp imellem den Enkeltes Ønsker som Poesi, og Politik og Samfundsregel som Prosa. Deraf den romantiske Literaturs uafladelige Lovprisen af Evnen og Kraften til at ønske, et Æmne, hvortil især Fr. Schlegel ofte vender tilbage. Det er i Virkeligheden den eneste udadgaaende Kraft, man har, Afmagten selv opfattet som Kraft.

Man finder den samme Beundring for Ønsket i *Enten—Eller*. «Det er derfor, at *Aladdin* er saa styrkende, fordi dette Stykke har den geniale, barnlige Dristighed i de mest forfløjne Ønsker. Hvormange er der vel, der i vor Tid i Sandhed tør ønske! osv.» Barnlighed og atter Barnlighed! Men hvem kan undre sig over, at Ønsket, Religionernes Moder og Daadløshedens Udtryk, blev Romantikernes Stikord! Ønsket er da Poesi, Samfundet Prosa. Først ud fra dette Synspunkt forstaas ogsaa Tysklands store Digteres klareste og mest lutrede Værker. Goethes *Tasso* med sin Kamp mellem Statsmand og Digter, ɔ: mellem Virkelighed og Poesi, sin Skildring af Modsætningen mellem de to, der fuldstændiggør hinanden og kun er ulige, «fordi Naturen ikke for mede én Mand af dem begge», er trods sin krystalklare Form og sin forsagende Grundstemning et Foster af den selvsamme lange Gæring, der afgiver den romantiske Skole alle dens Gæringsstoffer. *Wilhelm Meister* har ikke andet Æmne. Ogsaa dette Værk fremstiller den langsomme, gradvise Forsoning og Sammensmeltning af det drømte Ideal og den jordiske Virkelighed. Men kun de største Aander formaaede at naa til denne Højde, den store Skare af fremragende, men uklart stræbende Aander blev staaende i indre Usamdrægtighed. Og jo mere Poesien nu blev sig bevidst som Magt, jo mere Digteren følte sig i sin Værdighed, og Literaturen blev til en lille Verden for sig med sine særegne Fag-Interesser, des mere antog Kampen mod Virkeligheden den underordnede Form af Kamp mod Spidsborgerligheden (se f. Eks. Eichendorffs Skuespil *Krieg den Philistern*). Det bliver da ikke Digtekunstens Sag at hævde det evigt Berettigede i Friheden overfor de ydre Forholds Tyranni, den hævder sig selv som Poesi overfor Livets «Prosa». Dette er den germanske, den tysk-

nordiske, det vil side den literært begrænsede Opfattelse af den Frihedsgerning, hvortil Digtekunsten er i Stand.

«Man maa erindre, siger Kierkegaard (*Begrebet Ironi*), at Tieck og den hele romantiske Skole traadte eller troede at træde i Forhold til en Tid, i hvilken Menneskene var aldeles ligesom forstenede i de endelige sociale Forhold. Alt var fuldkommet og fuldendt i en guddommelig kinesisk Optimisme, der ingen fornuftig Længsel lod utilfredsstillet og intet fornuftigt Ønske uopfyldt. Skik og Brugs herlige Grundsætninger og Maksimer var Genstand for en from Gudsdyrkelse; Alt var absolut, selv det Absolute; man afholdt sig fra Polygami, man gik med spidspullede Hatte, Alt havde sin Betydning. Enhver følte i Forhold til sin Stilling med nuanceret Værdighed, hvormeget han udrettede, hvor stor Betydning hans utrættelige Stræben havde for ham selv og det Hele. Man levede ikke kvækeragtigt letsindigt uden Agtelse for Timer og Klokkeslet, slig Ugudelighed søgte forgæves at indsnige sig. Alt gik sin rolige, sin afmaalte Gang, selv den, der gik paa Frieri; thi han vidste jo, at han gik i lovligt Ærinde og gjorde et højst alvorligt Skridt. Alt skete paa Klokkeslet. Man sværmede i Naturen St. Hansdag, man var sønderknust store Bededag, man forliebede sig, naar man fyldte sit tyvende Aar, man gik i Seng Kl. 10. Man giftede sig, man levede for Huslighed og for sin Stilling i Staten; man fik Børn, fik Familiesorger; man stod i sin fulde Manddomskraft, blev paa højere Steder bemærket i sin velsignelsesrige Virksomhed, var en Omgangsven af den Præst, under hvis Øjne man episk fuldbyrdede de mange skønne Træk til et hæderligt Eftermæle, som man vidste, han engang med et rørt Hjerte forgæves vilde søge at fremstamme; man var Ven i Ordets sande og oprigtige Betydning, en virkelig Ven, som man var virkelig Kancelliraad.»

Jeg ser ikke, at der i denne Skildring er nogetsomhelst Historisk. Naar jeg undtager, at man nu ikke gaar med spidspullede, men med rundpullede Hatte, ser jeg ikke, hvorfor den mindre godt skulde passe nutildags end paa enhver anden Tid. Den slutter sig ikke bestemtere om én Tidsalder end om en anden. Nej, det Særegne ligger her kun i de bedre udrustede Aanders, Romantikernes Opfattelse af Spidsborgerligheden. Jeg har engang i Anledning af Johan Ludvig Heibergs ældste romantiske Forsøg om dem skrevet: «De opfattede den filosofisk som Endeligheden, intellektuelt som Indskrænketheden, ikke som vi

moralsk, naar vi ser den som det Usle. Op imod den holdt de deres egen uendelige Længsel . . . . Imod dens Prosa satte de deres ungdommelige Poesi. Imod dens Usselhed sætter vi vor Mandsvilje». (*Saml. Skr.* I, 467.) Som almindelig Regel gælder det da, at de flygtede fra Samfundet og Virkeligheden med deres Længsler og Tanker. Undtagelsesvis forsøgte de, som allerede antydet, dog nu og da, om end ikke at virkeliggøre deres Ideer i Livet, saa dog at skitsere, hvorledes de tænkte sig Gaaden løst, hvorledes Virkeligheden kunde omformes saaledes, at den gik op i Poesien uden Rest.

Ikke at her er Glimt af Harme eller Lyst til at gøre en Begyndelse, som hos franske Forfattere paa dette Omraade f. Eks. hos George Sand, men man morer sig med at udkaste oprørske eller dog forargende Fantasier.

Hvad Goethe havde opnaaet for sig selv, nemlig at tildanne sine Omgivelser efter sin Personligheds Tarv, det blev for det nye Slægtled Udgangspunktet. Man begyndte alt i Ungdommen at se Verden forsaavidt fra Goethes Synspunkt. Og saa gjorde man det Maal af Frihed, som han havde tilkæmpet sig, og de Betingelser, som han havde behøvet for at naa til den fulde Udfoldelse af sine Kræfter og Evner til Gennemsnitsmaalet eller rettere til det Mindstemaal, som enhver nok saa ubetydelig Evne trængte til. Man forvandlede hans Menneskevæsens Fornødenheder til almindelig Regel, oversaa den Forsagelse, han møjsomt havde indøvet sig, og de Ofre, han havde bragt, og opstillede ikke blot en Lære om Lidenskabens ubetingede Ret, men prædikede med tør Liderlighed og pedantisk Letfærdighed Sansernes Frigørelse. Et ganske andet Element end Goethes mægtige Selvhævdelse gjorde desuden sin Indflydelse gældende, og dette Element var Berlinerluften. Goethes frie Menneskelighed fik i Berlin en rigelig Tilsætning af den spotske og kristendomsfjendske Aand, der havde udbredt sig fra Frederik den Stores Hof, og af den Tøjlesløshed, paa hvilken hans Efterfølgers Hof havde givet et Forbillede.

Dog Goethe og Schiller banede Romantiken Vej, ikke blot positivt ved Forkyndelsen af Lidenskabens Frihedsret, men ogsaa negativt ved den bevidste Modsætning, hvori de i deres senere Aar stillede sig til deres egen Tidsalder. Romantikernes Virkelighedssky forefindes i en anden Form allerede hos dem.

Et Par bekendte Anekdoter af Goethes Liv viser, hvor vidt

Interesseløsheden for den politiske Virkelighed gik hos Tidsalderens største Digteraand, og hvorledes hos ham den videnskabelige Opmærksomhed var mangefold stærkere end Interessen for Politik. Om sin Deltagelse i Felttoget mod Frankrig under Revolutionen bruger han det Udtryk, at han her benyttede sin Tid til at studere «forskellige Særsyn af Farvelæren og af personligt Mod». Efter Slaget ved Jena skriver Knebel om ham og sig: «Goethe har hele Tiden syslet med Optik. Vi studerer her under hans Vejledning Knokkellære, hvortil Tiden er passende, da alle Marker er bedækkede med Præparater». Hans faldne Landsmænds Lig begejstrede ham ikke til Oder, han skeletterede dem og tilberedte Knoklerne til videnskabeligt Studium.

Sligt gør En den store Fjernhed begribelig, hvori Goethe som Digter holdt sig fra Tidsbegivenhederne. At han ikke skrev patriotiske Krigsdigte under Kampen mod Napoleon, har imidlertid ogsaa sin smukke Side, som man ikke maa overse: «At skrive Krigssange og selv sidde i min Stue, ligner det mig? Ude ved Bivuaken, hvor man om Natten hører de fjendtlige Forposters Heste vrinske, der havde jeg kunnet spore Lyst dertil. Dog det var ikke mit Liv og min Sag, men Theodor Körners. Ham klæder hans Krigssange ogsaa fortrinligt. Hos mig, der ikke har nogen krigerisk Natur eller krigerisk Sans, vilde Krigssangene have været en Maske, der havde klædt mit Ansigt meget stygt. Jeg har i min Poesi aldrig været affekteret». Den stærke Trang til kun at behandle, hvad han selv havde oplevet, førte Goethe ligesom hans Lærling Heiberg til her at holde sig tilbage, ligesom han jo overhovedet efter sit eget Sigende ansaa alt Historisk for «det utaknemmeligste og farligste Fag».

Den rene Humanitet er hans som den hele Tidsalders Mønster; Privatlivet sluger Alt. Alle det attende Aarhundredes og Oplysningstidens uhyre Kampe rummes overensstemmende med Datids-Tyskernes Virkelighedssky i det enkelte Menneskes Udviklingshistorie. Men den rene Humanitet er ikke blot Bortvendelse fra det Historiske, men overhovedet Interesseløshed for Stoffet som Stof. I et af sine Breve til Goethe bemærker Schiller, at to Ting maa kræves af Digteren og af Kunstneren, først at han skal løfte sig op over det Virkelige og dernæst at han skal blive staaende indenfor det Sanselige. Og dette udvikler nu Schiller nøjere saaledes, at den Kunstner, der staar midt i ugunstige, formløse Forhold og derfor slipper dem i sin Kunst,

let tillige slipper Sanseverdenen og bliver uvirkelig, ja, dersom hans Forstand er svag, endog fantastisk; eller hvis han omvendt holder sig til Sanseverdenen, bliver han let staaende ved det, som blot er virkeligt, og dersom hans Fantasi er ringe, efterligner han det slavisk og plumpt. I disse Ord er ligesom det Vandskel angivet, der deler Samtidens tyske Literatur. Paa den ene Side findes den Goethe-Schillerske ufolkelige Kunstpoesi og dens Fortsættelse i Romantikernes Fantasterier, paa den anden Side den blotte Underholdningsliteratur, der staar paa Virkelighedens, men en spidsborgerlig Virkeligheds, Grund, og som faar sit mest bekendte Udtryk i Lafontaines borgerligt-følsomme Romaner og Schröders, Ifflands, Kotzebues jævne, almenfattelige Familieskuespil. At denne Spaltning indtraadte, var en Ulykke for den tyske Literatur. Men kom end den gode Literaturs Løsrivelse fra Virkeligheden først frem i en afskrækkende Form hos Romantikerne, bør man dog ikke glemme, at Spaltningen ligger meget længere tilbage, og at Kotzebue var ligesaa fuldt allerede Schillers og Goethes Modpol som senere Romantikernes. En Anekdote fra den Tid giver et levende Indtryk heraf*):

En Dag i det tidlige Foraar 1802 var den lille By Weimar i største Oprør over en i alle Byens Huse og Gader behandlet og fortolket Begivenhed. Man havde længe vidst, at en særdeles Festlighed var i Gære. Det hed sig, at en meget berømt og anset Mand, Præsident v. Kotzebue under Haanden havde henvendt sig til Borgmesteren for at faa den af Kommunen nys udsmykkede Raadhussal overladt. Byens fornemste Damer havde i en Maaned ikke bestilt Andet end lade sy Kostymer og prøve dem. Man vidste, at Frøken v. Imhof havde givet 50 Guldgylden ud for sin Dragt. Man havde til sin Forbavselse set en Billedskærer og en Forgylder bære en mærkværdig Hjelm og en Fane (Jeanne d'Arc's) midt over Gaden ved højlys Dag. Hvad skulde disse Sager bruges til? Vilde man spille Komedie paa Raadhuset? Man vidste, at en uhyre Klokkeform af Pap, der skulde se ud, som den var muret, var bestilt i Byen. Hvortil skulde den benyttes? Snart var det ingen Hemmelighed mere. Kotzebue, den europæisk berømte Forfatter til *Menneskehad og Anger*, var, spækket med russiske Rubler og forsynet med et Adelsdiplom,

---

*) Goethe: *Tag- und Jahreshefte 1802.* G. Waitz: *Caroline II.* 207. *Goethe-Jahrbuch VI.* S. 59 ff.

vendt hjem til sin Fødestad Weimar for at være den tredje i Goethes og Schillers Forbund. Det var lykkedes ham at faa Indpas ved Hoffet. Nu gjaldt det for ham om at faa Adgang til Goethes Kres, et Hof som det andet, og hvortil Adgangen var nok saa vanskelig. Et sluttet Selskab (spøgefuldt betegnet som *cour d'amour*, Kærlighedshoffet) det, for hvilket Goethe har digtet sine udødelige Selskabssange, kom én Gang ugenlig sammen hos Digteren. Kotzebue lod sig foreslaa af Selskabets Damer, men Goethe havde indsat en Bestemmelse i Selskabets Statuter, der udelukkede den Paatrængende endog som Gæst for en enkelt Gang. Saa besluttede Kotzebue da for at hævne sig at fejre Schiller paa en Maade, der, som han haabede, tilgavns skulde ærgre Goethe. Denne havde netop strøget nogle Udfald mod Brødrene Schlegel i Kotzebues paa Weimars Teater opførte Stykke *Die Kleinstädter*. Kotzebue vilde da for at kappes med Teatret, give en stor Forestilling til Ære for Schiller paa Raadhuset. Scener af alle hans Stykker skulde opføres, og tilsidst skulde Digtet *Klokken* fremsiges med levende Billeder. Naar Kotzebue da som Mester med Skødskind ved Digtets Slutning slog Papformen itu med sin Hammer, skulde ikke en Klokke men Schillers Byste findes under Formen. Man havde imidlertid gjort Regning uden Vært, det vil sige uden Goethe. I Weimar fandtes kun én Byste af Schiller. Den stod i Biblioteket. Da man den sidste Dag sendte Bud for at udbede sig den tillaans, fik man til sin Forbavselse Svaret, at da man endnu aldrig i Verdenshistorien havde faaet en Gipsbyste tilbage fra en Fest i samme Stand, hvori den udlaantes, maatte dette Forlangende desværre afslaas. Og hvad lignede den forbundne Hærs Forundring og Raseri, da Tømmermændene, som med Brædder, Pæle og Lægter kom anstigende til Raadhuset, fandt Salen lukket og fik den Besked fra Borgmester og Raad, at da Salen var ganske nyt indrettet og udsmykket, kunde man ikke overlade den til et saa «tumultuarisk» Forehavende.

Dette er kun en Smaastads-Anekdote og Storm i et Vandglas. Men hvad der er mærkværdigt og udgør Kærnen i denne Begivenhed, det er den Kendsgerning, at hele hin Kres af de fineste adelige Damer, Grevinde Henriette v. Egloffstein, den skønne Hofdame og Digterinde Amalie v. Imhof, senere beundret af Gentz, der ved denne Lejlighed havde sin 50 Guldgylden at beklage, og alle de øvrige adelige Damer, der hidtil havde opret-

holdt Goethes Ry, nu i deres Harme faldt fra, og fra Goethes Lejr gik over til Kotzebues. Ja, Grevinde Einsiedel, hvem Goethe bestandig havde udmærket, blev fra nu af hans Fjende. Dybere var den klassiske Dannelse endnu ikke trængt ind i disse de højeste, ved Aand og Samfundsstilling fremragende Krese; saa mægtig var endnu den, der i sine literære Frembringelser forholdt sig direkte til det virkelige Liv og greb sine Stoffer ud af Omgivelserne.

Der havde ganske vist været en Tid, da Goethe og Schiller selv var Naturalister. De havde begge begyndt med en uroligt gærende Virkelighedstrang. Begge havde de givet Naturen og Følelsen frit Spillerum i deres første Frembringelser, Goethe i *Götz* og *Werther*, Schiller i *Røverne*. Men da *Götz* gav Anledning til Ridder- og Røverromanerne, *Werther* til faktiske og literære Selvmord, *Røverne* til Frembringelser som *Abällino, der grosse Bandit*, og da Læseverdenen kun gjorde ringe Forskel paa Originalerne og Efterligningerne, trak de store Digtere sig tilbage fra Væddekampen. Deres Interesse for Stoffet gik op i Interessen for Formen. Studiet af Antiken førte dem begge til at lægge udelukkende Vægt paa den kunstneriske Fuldkommenhed. Et Publikum, der forstod dem, endsige et Folk, der kunde forelægge dem Æmner, stille Krav til dem, saa at sige gøre Bestillinger hos dem, forefandt de ikke. Dertil var det tyske Folk endnu altfor langt tilbage. Da Goethe fra Weimar af forsøgte at gøre Noget for Schiller, mødte han overalt den Opfattelse, at denne med sin bevægede og letfærdige Ungdom i Mannheim, med sin Fortid som politisk Flygtning og navnlig med sin fuldstændige Fattigdom var en Forfatter med meget uheldig Forhistorie. Under Xeniekampen 1797 behandledes de tvende Digtere gennemgaaende som to Literater af tvivlsom Begavelse. Et af Flyveskrifterne imod dem er rettet mod «die zwei Sudelköche (Fuskere) in Weimar und Jena». Det var Napoleons Anerkendelse af Goethe, hans Ønske, at se og tale med Manden, Ordet: *Voilà un homme!*, som især styrkede dennes Anseelse i Tyskland. En prøjsisk Stabsofficer, som paa samme Tid laa i Indkvartering hos Goethe, havde aldrig hørt hans Navn. Da Udgaven af Goethes samlede Skrifter foretoges, klagede Forlæggeren i sine Breve bittert over den ringe Afsætning. Digterens uægte Svoger Vulpius, Forfatter til *Rinaldo Rinaldino* glædede sig ved en meget bedre. Ja med et europæisk Yndlingsstykke som Kotzebues *Menschenhass*

und Reue formaaede *Tasso* og *Ifigenia* saa lidet at kappes, at de, som Goethe selv fortæller, i Weimar kun spilledes engang hvert tredje, fjerde Aar. Tydeligt nok har Publikums Uforstand drevet de store Digtere bort fra den uindviede Vej til Hæder, men rigtignok har ogsaa omvendt den antikiserende Retning, de slog ind paa, været stigende Aarsag til at Folkegunst svigtede dem. Af Goethes Værker gjorde egenlig kun to afgjort Lykke: *Werther* og *Herman og Dorothea*.

Hvorledes bar da nu de to store Digtere sig ad, da de vendte Omgivelserne Ryggen? Goethe gjorde sine egne Dannelseskampe til Genstand for digterisk Formning og Behandling, Men da han, saalænge han fordybede sig i moderne Mennesker, ikke kunde naa de gamle Grækeres skønne Simpelhed, udrensede han det personligt Særegne, digtede Sindbilleder og Allegorier, skrev *Die natürliche Tochter*, i hvilken Personerne kun er betegnede efter deres Artsbeskaffenhed som Konge, Gejstlig o. s. v. forfattede de antikiserende Studier *Achilleis, Pandora, Palæophron og Neoterpe, Epimenides* og anden Del af *Faust*. Han begyndte at benytte den græske Mytologi omtrent som den benyttedes i den klassiske franske Literatur, nemlig som et almenforstaaeligt Billedsprog. Han behandlede ikke mere som i første Del af sin *Faust* den Enkelte som Type, men opstillede Typer, der skulde gælde for Enkeltmennesker. Hans egen *Ifigenia* var ham nu for moderne. Den Retning mod Allegorien, som fjernede Thorvaldsens Kunst fra Livet, greb stedse mere om sig hos ham. Paa samme Maade hævdede han i sine kunsthistoriske Skrifter bestandig, at det ikke er Natursandheden, men Kunstsandheden, hvorom det gælder, og foretrak som Kunstdommer det Virkelighedsfjerne, Forkunstlede som det findes i hans egne Tegninger (i hans Hus i Frankfurt) for kejtet men frisk Naturlighed. Som Teaterdirektør gik han frem efter de samme Grundsætninger: det Højtidelige og Værdige var ham Alt. Han forbandt sig med den vedtagne tragiske Stil hos Calderon og Alfieri, Racine og Voltaire. Hans Skuespillere skulde som de antike opstille sig som levende Statuer; at vende Siden eller Ryggen til, at tale mod Baggrunden var dem forbudt. Han lod paa Trods mod den moderne levende Mimik Skuespil opføre med Masker. Han iværksatte trods den offenlige Menings Modstand Opførelsen af Wilhelm Schlegels *Ion* en unaturlig Bearbejdelse af Euripides's Drama, som skulde udgives for en Art Original og som *Ifigenia*'s Eksempel havde

fremkaldt. Ja han gennemførte, at Fr. Schlegels *Alarcos*, dette elendige Makværk, der synes skrevet af en talentløs Skoledreng og som maatte vække Latter hos Tilskuerne, gik over Scenen i Weimar, blot for at han kunde øve Skuespillerne i Vers-Fremsigelse*). I den Grad ofrede han efterhaanden Alt for den ydre Kunstform.

Men er det nu saaledes end let at se, hvorledes Goethe har forberedt Romantikens Ensidighed ved sin, synes det vanskeligere at efterspore det Samme hos Schiller. Hans Dramer ser jo ud som Spaadomme om virkelige Begivenheder. I *Røverne* gærer allerede den franske Revolution (Stykket skaffede som bekendt senere «Monsieur Gille» Titel som Æresborger af den franske Republik), og som Gotschall har sagt «i *Fiesko* foregribes den attende Brumaire, i *Posa* Girondinernes Veltalenhed, i *Wallenstein* den cæsariske Soldateraand og i *Jomfruen* og *Tell* Frihedskrigens Opsving». Men i Virkeligheden er det kun Schillers første Dramer, i hvilke han uden Bitanke og Bihensigt lader sig paavirke af sit Stof. Ved alle de senere føler enhver Kender, i hvilken Grad Æmnerne er grebne og valgte ud fra rent formelle Synspunkter. Henrik Ibsen gjorde mig engang i en Samtale opmærksom derpaa for *Jomfruen af Orleans*' Vedkommende, hævdede, at Stykket ikke er «oplevet», ikke forfattet ud fra stærke, selvoplevede Indtryk, men konstrueret. Og Hettner har eftervist dette Forhold for alle disse Dramer. Fra Aaret 1798 fører Schillers Beundring for den antike Tragedie ham til overalt at søge Surrogater for den antike Skæbnetro. Nemesisforestillingen behersker *Polykrates*'s *Ring*, *Dykkeren*, *Wallenstein*. *Maria Stuart* er skrevet efter Forbilledet af Sofokles's *Kong Oedipus* og Stoffet valgt med det Øjemed at finde et Æmne, i hvilket den tragiske Skæbne som en Dom er fastslaaet forud, saa at Stykket kun lidt efter lidt udvikler det, der fra først af er givet. *Jomfruen fra Orleans*, der synes saa romantisk, er valgt som Stof, fordi Schiller vilde have et Æmne, i hvilket paa antik Manér et umiddelbart Bud fra Guden greb ind i den menneskelige Sjæl, saa man fik

*) Ueber den Alarcos bin ich völlig Ihrer Meinung; allein mich dünkt, wir müssen Alles wagen, weil am Gelingen oder Nichtgelingen nach aussen gar Nichts liegt. Was wir dabei gewonnen, scheint mir hauptsächlich das zu sein, dass wir diese aüsserst obligate Sylbenmaasse sprechen lassen und sprechen hören. *Goethe.*

en ligefrem sanselig Indgriben af Guddommen, og det Menneske, der blev Guddommens Organ, paa ægte Græsk samtidigt kunde bukke under for sin menneskelige Svaghed. Længe havde Schiller, saa lidet musikalsk han var, i Overensstemmelse med denne sin virkelighedssky Retning prist Operaen paa Skuespillets Bekostning og de Gamles Kor som langt mere ærefrygtindgydende end den moderne tragiske Samtalekunst. I *Bruden fra Messina* gav han saa en Skæbnetragedie, der i Et og Alt var en Studie efter Sofokles. Ja ikke engang i *Wilhelm Tell* er Synspunktet moderne, tvertimod paa ethvert Punkt rent hellensk. Stoffet er ikke dramatisk, men episk opfattet. Den Enkelte staar ikke med nogen udpræget Ejendommelighed. Det er kun et Tilfælde, der hæver Tell ud af Massen og stiller ham i Spidsen for Bevægelsen. Han er, som Goethe siger, «en Art *Demos* (Folk)». Det er derfor heller ikke store historiske Modsætninger, som i Stykket brydes med hinanden; der findes ingen Frihedspatos i Rütli-Mændene, og det er ikke Frihedens eller Statens Idé, som fremkalder Oprøret. Det er her Privat-Ideer og Privat-Interesser, Indgreb i Ejendom og Familie, som i de øvrige Dramer personlig Ærgerrighed og dynastiske Formaal, der afgiver Handlingens eller rettere Begivenhedens Drivhjul. Det gælder for Bønderne udtrykkeligt ikke om Erobring af nye Friheder, men, som det siges, om Opretholdelsen af gamle nedarvede Sæder. Jeg kan med Hensyn til dette Punkt henvise til Lassalle, der i sin interessante Fortale til sit Drama *Franz v. Sickingen* med sædvanlig Genialitet udvikler denne Anskuelse.

Saaledes ser vi da, at selv naar Schiller, den politiske og historiske blandt Tysklands Digtere, mest synes at indlade sig med Historie og Politik, har han ligefuldt forholdsvis lidet med Virkeligheden at gøre, og saaledes kan det vel betragtes som godtgjort, at Sky for Historien og den ydre Virkelighed er hele Literaturens Karaktermærke paa denne Tid.

Dog Herders, Goethes og Schillers Aand er kun en af Romantikens to Hoved-Drivkræfter. Den anden er Fichtes Filosofi. Det var den Fichte'ske Lære om Jeget, der gav den romantiske Personlighed dens Præg og Sving. Sætningerne: Alt, hvad der er, er for os — Hvad der er for os, kan kun være ved os — I Jegets Virksomhed er al saavel sanselig som oversanselig Tilværelse indesluttet — disse Sætninger fik, idet de fra det metafysiske Omraade overflyttedes til det sjælelige, en ganske ny Udtydning.

Det uindskrænkede Jeg forlanger, da det indeholder al Virkelighed, at Ikke-Jeget, som det sætter, skal staa i Overensstemmelse med det, og er kun den uendelige Stræben efter at gennembryde sine Skranker. Dette Resultat af Videnskabslæren var det, som slog ned i Samtidens Ungdom. Ved det uindskrænkede Jeg forstod man, som Fichte selv i Grunden, men paa meget forskellig Vis, ikke Guddommens Idé, men det menneskelige, det tænkende Væsen, og den ny Frihedstrang, Jeg'ets Eneraadighed og Selvglæde, der med en enevældig Monarks Vilkaarlighed lader den hele ny Verden forsvinde i et Intet overfor Selvet, denne Frihedsrus kom til Udbrud i en løjerligt vilkaarlig, ironisk og fantastisk Skare af unge Genier, Halvgenier og Fjerdedelsgenier. Den stormende Voldsomheds Tidehverv, i hvilket den Frihed, man frydede sig over, var det attende Aarhundredes Oplysning, gentog sig i finere og mere virkelighedsfjerne Former, og den Frihed, man glædede sig ved, var det nittende Aarhundredes Vilkaarlighed.

Fichtes Lære om det verdenssættende, verdensskabende Jeg stod i heftig Strid med «den sunde Menneskeforstand». Netop dette var i Romantikernes Øjne et Hovedfortrin. *Videnskabslæren* var videnskabelig Paradoksi, men Paradokset var for dem Tankelivets Blomst. Endelig var denne Læres Grundtanke ligesaa radikal som paradoks. Den var bleven til under Indtrykket af det Forsøg, som den franske Revolution havde gjort paa at forvandle den hele historisk nedarvede Samfundsorden til en Fornuftstat. Jegets Eneherredømme det var den Verdensforfatning, som Fichte begreb, og derfor fandt Romantiken i Jeglæren den Løftestang, med hvilken den troede at kunne løfte den gamle Verden ud af dens Hængsler.

Allerede hos Fichte begyndte den romantiske Forgudelse af Fantasien. Han forklarede Verden ved en ubevidst, dog for en Tænker begribelig, Handling af det paa en Gang frie og bundne Jeg. Denne Handling er, hedder det, et Udslag af den skabende Indbildningskraft. Først ved den bliver altsaa den Verden, som vi opfatter gennem Sanserne, for os til en virkelig Verden. Fra den skabende Indbildningskraft udgaar da hos ham Menneskeaandens hele Virksomhed; den er den Drift, der af ham betegnes som det stræbende Jegs indre Kraft. Overensstemmelsen med den Fantasivirksomhed, der er mægtig i Kunsten, ligger da nær. Men allerede hos Fichte blev det overset, at Fantasien ingenlunde

er en Skaberevne, kun en Evne til at omdanne, omforme, idet dens Virksomhed kun har Forestillingernes Form, ikke deres Indhold, til Genstand.

Fichte siger, at han «ikke behøver Tingene og ikke bruger dem, fordi de ophæver hans Selvstændighed og Uafhængighed af Alt, hvad der er udenfor ham». Nær beslægtet er den Sætning af Fr. Schlegel, at «et ret filosofisk Menneske maatte efter Behag kunne stemme sig selv filosofisk eller filologisk, kritisk eller poetisk, historisk eller retorisk, antikt eller moderne, ganske vilkaarligt, som man stemmer et Instrument, og det til enhver Tid og i enhver Grad.»

Jegets kunstneriske Almagt og Digterens Vilkaarlighed taaler efter den romantiske Lære ingen Lov over sig. I denne Opfattelse ligger Spiren til den berygtede romantiske Ironi i Kunsten, for hvilken Alt paa en Gang er Alvor og Spøg, og der som evig Selvparodi, som forstyrrende Leg med Illusionen, der snart ophæves, snart paany forsøges tilvejebragt, i mange af Romantikernes Yndlingsværker tilintetgør enhver ren Virkning.

Idet nu Romantikernes Lære og Livsanskuelse saaledes bliver til ved en Sammenfletten af Poesi og Filosofi, ved en Parring af Digterdrømme med Tankespind, opstaar den som en Frembringelse af rent aandelige Magter, ikke som Udslag af et Forhold, hvori de stiller sig til det virkelige Liv. Deraf Romantikens overvættes aandige Karakter. Deraf Alt, hvad der i denne Digten om Poesi og Tænken over Filosofi var Selvfordobling og Opløftelse til højere Potenser. Deraf dens Leven og Aanden i en højere Verden, en anden Natur. Og dette er ogsaa Oprindelsen til alt Symbolsk og Allegorisk i disse halvt digteriske, halvt filosofiske Værker. Der opstod en Poesi, som havde Præget af en Religion og tilsidst flød over i Religionen, og som snarere skyldte et Liv i Stemninger end et Liv i aandelig Frembringen sin Tilværelse. Saaledes bliver det forstaaeligt, at, som A. W. Schlegel selv har sagt, det ofte «snarere var Følelsernes luftige Melodi der blev angivet, end Følelserne selv der blev udsungne i deres hele Kraft og Fylde». Man vilde ikke meddele Læseren selve Sagen, men en Anelse om Sagen. Ikke i klart Sollys, men i Dæmringens Halvlys eller i hemmelighedsfuldt skælvende Maanelys, i det Fjerne, langt ude i Synskresen eller i Drømme øjnes derfor de romantiske Skikkelser. Deraf ogsaa den romantiske Fortynden af Udtrykket for det, som iagttages med Sanserne

(*Blitzeln, Aeugeln, Hinschatten*) og Sammenblandingen af Udtrykkene for forskelligartede Sanseudtryk, hvorved alle Billeder bliver udviskede indtil Ubestemthed. I Tiecks *Zerbino* hedder det om Blomsterne:

Die Farbe klingt, die Form ertönt, jedwede
Hat nach der Form und Farbe Zung' und Rede.
. . . .
Sich Farbe, Duft, Gesang Geschwister nennen.

Det Principielle i denne Digtning var ikke som i den stormende Voldsomheds Tidehverv Lidenskaben, men Indbildningskraftens frie Spil, en Fantasivirksomhed, der ikke var indskrænket af Følelse og Forstand. Den romantiske Fantasi, der nu løftes paa Tronen, har den Ejendommelighed, at den ikke er bunden hverken af Forstandens Love eller af Følelsens Forhold til Virkeligheden. Den højere, poetiske Rækkefølge af Forestillingerne, som nu indføres, erklærer Tankelovene Krig, ja spotter dem som Spidsborgerlighed. Indfald, Griller og Luner træder i Stedet. Men idet Fantasien vil undvære Virkeligheden, hævner den ringeagtede Virkelighed sig ved Fantasiens Ulegemlighed eller Blodfattigdom, og idet Fantasien vil byde Forstanden Trods, opstaar den pinlige Modsigelse, at dette sker med fuld Bevidsthed, saa Forstanden altsaa skal uddrives med Forstand. Sjældent har en poetisk Skole saaledes som denne arbejdet under Trykket af bevidst Grubleri over sit eget Væsen. Fuldtbevidst Hensigt er dens Frembringelsers Kendetegn.

Fra først af tilfaldt der den romantiske Gruppe en altfor stor aandelig Arvelod. Den begyndte, netop som Tyskland havde naaet sin højeste digteriske Blomstring. Derfor er dens Mænd saa tidligt modne; de var Efterslæt; de forefandt banet Vej. De erhvervede sig tidligt saa stor en Grundsum af kunstnerisk Færdighed og literaturhistorisk Viden, at intet andet Slægtled i Tyskland paa langt nær var begyndt med en lignende Kapital. De tilegnede sig Goethes, Schillers, Shakespeares Sprog som det første Klædebon for deres Aand, og idet de fra denne Begyndelse gik videre frem, frembragte de hvad Goethe har kaldt «de fremtvungne (*forcerede*) Talenters» Tidsalder. Saavel Studiet af virkelige Menneskeværener som Gennemførelsen af bestemte kunstneriske Tanker erstattedes hos dem af en urolig Fantasis Vilkaarlighed.

Fælles for alle Romantikernes saa vidt fra hinanden faldende Bestræbelser og Frembringelser, for Wackenroders *Klosterbroder* med hans sværmerisk-aandige Begejstring for Kunsten og den ideale Skønhed og for den sanselige *Lucinde* med dens Forgudelse af Kødet, for Tiecks tungsindige Romaner og Æventyr, i hvilke en uberegnelig Skæbne leger med Mennesket, og for de Dramer af Tieck og de Fortællinger af Hoffmann, der opløser alle faste Former i Lunets Indfald og Arabesker — fælles for det Alt er den vilkaarlige Selvhævdelse eller Hævdelsen af en Grundvilkaarlighed, der har sit Udgangspunkt i Kampen imod en indsnevrende Prosa, i Nødraabet efter Poesi og Frihed.

Selvets frie Vilkaarlighed afsondrer. Ikke desmindre dannede disse Mænd snart en Skole, og efterat den hurtigt havde opløst sig, fandt paa flere Punkter interessante Gruppedannelser Sted.

Det beror paa, at de havde fattet det Forsæt, i Fællesskab at hjælpe den af Tysklands største Aander indvundne Verdensbetragtning til Sejr, tilkæmpe den Herredømmet. De vilde indføre Geniernes Livsanskuelse i Livet selv, give den Udtryk i Kritiken, i Digtningen, i Kunstopfattelsen, i det religiøse Foredrag, i Besvarelsen af Samfunds-, ja af Stats-Spørgsmaal, og foreløbig vilde de især udrette dette ved voldsomme Pennefejder.

Der var heri Noget af store og stærke Naturers Trang til at meddele en hel Skare af Medstræbende én Vilje og én Synsmaade og Noget af stærkt angrebne og omtvistede Talenters Tilbøjelighed til at stille en lille men overlegen Hob overfor det store Antal af Modstandere. Hos de Bedste var Dannelsen af en Skole eller et Parti et Resultat af netop den samme Mangel paa en Statsorganisation, som var den første Betingelse for hin isolerende Vilkaarlighed. Følelsen af at tilhøre et Folk uden Stats-Enhed og uden samlet Kraft avlede en Stræben efter at bibringe de ledende Mænd af Aandsadelen en ny samlende Grundsynsmaade.

II

Udenfor den Gruppe, der danner Overgangen fra Goethes og Schillers Hellenisme til den romantiske Retning, staar uden at tilhøre den romantiske Skole en enkelt Skikkelse, en af Tidsalderens ædleste og fineste Aander, *Hölderlin*. Han staar i et

lignende Forløber-Forhold til de tyske Romantikere som en anden Græker, André Chénier, til de franske, og dog er han nøjagtigt deres Samtidige. Han bliver opdraget med den romantiske Skoles senere Filosof, Schelling, og med den store, efterromantiske Tænker Hegel, og slutter Venskab med dem begge. Men af de egenlige Romantikere havde han ikke lært Nogen at kende, da Vanvid rev ham ud af den aandeligt virksomme Verden.

Hölderlin blev født i 1770 og bukkede under for Sindssyge i Aaret 1802. Hans Liv som Digter og Forfatter er da kun lidet længere end Hardenbergs og Wackenroders, skønt han i endnu henved fyrretyve Aar overlevede sig selv.

Der laa oprindeligt aldeles ikke i Romantikernes Stræben det afvisende Forhold til Hellenismen, som synes Efterverdenen et af dens Hovedkendemærker. Tværtimod, naar man undtager Tieck, der slet ikke medbragte nogen Sans for det gammelgræske Væsen, er de Alle begejstrede for det gamle Hellas, saaledes især Brødrene Schlegel, Schleiermacher og Schelling. De gik ud paa at føle sig ind i alt Menneskeligt og fandt fra Begyndelsen af det Menneskeliges hele Fylde hos Grækerne. De længtes ud af deres Tidsalders kunstige Samfundsbygning, ud imod Naturen, og fandt fra først af den evige Natur hos Grækerne alene. Det ægte Menneskelige var dem tillige ægte græsk. Fr. Schlegel f. Eks. træder ud i Livet med Haabet om at blive for Literaturen, hvad Winckelmann havde været for Kunsten. I hans Afhandlinger *Om Diotima* og *Om Studiet af den græske Poesi* bliver græsk Dannelse og græsk Digtning betegnede som de ubetinget første. Den senere Schlegel aabenbarer sig her især i Stræben efter at bekæmpe den moderne Tids falske Skamfølelse og hævde det Skønnes Selvherlighed overfor Morallove, der er Kunsten fremmede. Schlegelsk er ogsaa Paavisningen af, at det skortede Aristoteles paa Sans for Grækernes egenlige Naturpoesi.

Ganske den samme Begejstring for det gamle Grækenland, kun anderledes varig, udgjorde Hölderlins Væsen og opfyldte det helt; og denne Begejstring søgte ikke sit Udtryk i Studier og Afhandlinger, men havde saavel i Prosa som i Vers rent lyrisk Form. Hölderlin var en stor Lyriker og var, selv som Dramatiker og Romanforfatter, ikke andet. Meget træffende har Haym sagt om hans Roman: «Svælgen i Idealet, Stranden af Idealet og Sorg over det strandede Ideal: det er det Tema, som Hyperionsbrevene gennemfører med en Svingkraft, som aldrig mattes,

og en Inderlighed, der bestandig bliver sig lig . . . . han lider under det Uoprettelige›. Og da Idealet nu legemliggør sig for ham i det græske Liv, saaledes som han drømmer, det har været, saa er hans hele Forfattervirksomhed en eneste lang Længselsklage efter det tabte Hellas. Intet kunde være mindre græsk og mere romantisk end en saadan Længsel; den har ganske samme overstadige Karakter hos Schack Staffeldt, der samtidigt i sine Vers længes efter det Gammelnordiske, og hos Wackenroder, der sværmer for det Gammeltyske. Som Hölderlins Landskaber er ugræske, saaledes er ogsaa hans moderne Grækere i *Hyperion* ganske uhistoriske og unationale; de er ædle, af Schiller paavirkede, tyske Sværmere. Han har vist ret godt følt det; men ham forekom de enkelte udkaarne Aanders Lod i Tyskland frygtelig. Skønt han i sine Digte viser sig som varm Fædrelandsven og har besunget det romantiske Heidelberg i antike Strofer, var dog tysk og græsk Væsen for ham Modsætninger som Barbari og Kultur. I et Brev til sin Broder skriver han om sit eget Forhold til Grækerne: ‹Trods al min gode Vilje kan ogsaa jeg i Alt, hvad jeg gør og tænker, kun usikkert famle i disse enestaaende Menneskers Spor, og er i hvad jeg foretager mig og udtaler ofte kun saameget des mere kejtet og urimelig, som jeg, ligesom Gæssene, staar med de platte Fødder i det moderne Vand og afmægtigt stræber at løfte mig paa mine Vinger op imod den græske Himmel.› Og i Slutningen af *Hyperion* hedder det om Tyskerne: ‹Barbarer er de fra Arildstid af. Ved Flid og Videnskab, ja selv ved Religion er de kun blevne endnu mere barbariske, dybt ude af Stand til nogensomhelst guddommelig Følelse, fordærvede indtil Marv og Ben med Hensyn til Nydelse af de hellige Gratiers Lykke; i deres Overdriven og deres Ynkelighed er de utaalelige for enhver vel artet Sjæl, klangløse og uharmoniske som Skaarene af en ituslaaet Vase.› Om Tysklands Digtere og Kunstnere siger han, at de afgiver et hjerteskærende Skue: ‹De lever i Verden som Fremmede i deres eget Hus . . . . de vokser op fulde af Kærlighed, Aand og Haab; ser man dem tyve Aar senere, saa vandrer de om som Skygger, stille og kolde›.

Derfor jubler Hölderlin over Franskmændenes Sejre, over ‹Republikanernes Kæmpeskridt›, haaner alle ‹det politiske og gejstlige Württembergs og Tysklands og Europas Pjalterier›, spotter Tyskernes ‹bornerte Huslighed› og klager over deres Følelses-

løshed for fælles Ære og fælles Ejendom. «Jeg kan», siger han, «ikke tænke mig noget Folk mere sønderrevet end det tyske. Haandværkere sér Du, men ingen Mennesker, Præster, men ingen Mennesker, Herrer og Trælle, Unge og Satte, men ingen Mennesker».

Ganske stemmende med Tidsalderens Aand og meget fjern fra Hellenisme er ogsaa den Opfattelse af Staten, som gør sig gældende i *Hyperion*: «Staten tør ikke fordre, hvad den ikke kan tiltvinge sig. Det lade den uantastet, eller man tage dens Lov og opslaa den paa Gabestokken! Ved Himlen! Den Mand véd ikke, hvad Synd han begaar, som vil gøre Staten til en Skole for Moral. Altid er Staten bleven et Helvede, naar Mennesket har villet gøre den til sin Himmel.»

Ganske ugræsk, helt og holdent romantisk er ogsaa den Kærlighed, som Helten i *Hyperion* nærer til sin Diotima; det er den samme dybe og tragiske Følelse, der bandt Hölderlin som fattig Huslærer til sine Elevers Moder, Fru Susette Gontard, og som blev Skæbnen i hans Liv. Aldrig har en Hellener talt om sin Elskede med den religiøse Tilbedelse, som Hölderlin ytrer for sin «Grækerinde»: «Kære Ven! der gives paa denne Jord et Væsen, i hvilket min Aand Aartusinder igennem kan og vil hvile og dog endnu se, hvor stymperagtig al vor Tænken og Forstaaen er overfor Naturen» og ganske den samme romantiske, om Petrarcha mindende Tone anslaar Hyperion, naar han taler om Diotima. Diotima er «det Eneste; som Hyperions Sjæl søgte, det Fuldkomne, som vi henlægger til Egne hinsides Stjernerne». Hun er Skønheden, det virkeliggjorte Ideal. Kærligheden er for ham Religion, og hans Religion er Kærlighed til Skønhed. Skønhedsidealet er det Højeste, Ubetingede; som Begreb tilhører det Fornuftverdenen, som Billed Fantasiverdenen. Det skønhedsdyrkende Syn overvinder for Hölderlin de Grænser, Kant drog mellem Forstandens og Indbildningskraftens Omraader. Som digterisk grublende Henrykkelse, der paa én Gang er i Slægt med Schillers græske Sindelag og Schellings al Erfaring overskridende Idédyrkelse, er Hölderlins Lære allerede forud for Romantikens Tid romantisk.

En spirende Romantik findes endelig i det Skær af kristelig Stemning, der er udbredt over hans halvt moderne Forgudelse af Verdensaltet. Han var fra først af bestemt til Teolog; han havde lidt under en Klosteropdragelses Haardhed. Tiltrods for

de mange Vidnesbyrd om et fromt Sindelag, der træder frem i hans Breve, var han imidlertid i sine Digtninge Hedning. Han holdt ikke af Præster og satte sig stadigt mod sine Kæres Ønske, at han skulde blive Gejstlig. I hans *Empedokles* findes denne betegnende Replik af Helten til Præsten Hermokrates:

Du weisst es ja, ich hab es dir bedeutet,
Ich kenne dich und deine schlimme Zunft.
Und lange war's ein Räthsel mir, wie euch
In ihrem Runde duldet die Natur.
Ach, als ich noch ein Knabe war, da mied
Euch Allverderber schon mein frommes Herz.
Das unbestechbar, innig liebend hing
An Sonn' und Aether und den Boten allen
Der grossen ferngeahndeten Natur;
Denn wohl hab ich's gefühlt in meiner Furcht,
Dass ihr des Herzens freie Götterliebe
Bereden möchtet zu gemeinem Dienst,
Und dass ich's treiben sollte so, wie ihr.
Hinweg! ich kann vor mir den Mann nicht sehn,
Der Göttliches wie ein Gewerbe treibt,
Sein Angesicht ist falsch und kalt und todt,
Wie seine Götter sind.

Af den Fromladenhed, med hvilken de andre Romantikere ender, der begyndte ganske anderledes fritænkersk end Hölderlin, findes der hos ham intet Spor. Dog er hans Sværmeri for det gamle Grækenland ikke hedensk som Goethe's og Schiller's. Der gaar igennem det en Inderlighed, som er beslægtet med kristelig Andagt; hans poetiske Bønner til Solen, til Jorden, til «Fader Æter» er en Troendes Bønner, og naar han, som i *Empedokles* behandler et rent hedensk Æmne, gaar det ham som senere Kleist, da denne skriver sin *Amphitryon*: den kristelige Legende skinner igennem Behandlingsmaaden. Empedokles staar overfor sin Tids Farisæere som Jesus overfor sit Lands. Empedokles er som Jesus den store Profet, og den Tilbedelse, hvorfor han er Genstand, saavel som hans frivillige Offerdød, vækker Stemninger, der har en fjern Lighed med de kristeligt religiøse.

I fine, lette Omrids, ligesom udkastede af en ren Aand, forekommer hos Hölderlin Sindbilleder og Stemninger, der i den romantiske Skole bliver udviklede, overdrevne, karikerede eller simpelthen tilbagekaldte.

III

I Aaret 1797 udgav den trediveaarige *August Wilhelm Schlegel* det første Bind af sin Shakespeare-Oversættelse. Til nogle af Stykkerne, som denne Udgave bringer, er der blevet fundet flere Udkast, som gør det muligt at forfølge Oversætterens haardnakkede og talentfulde Stræben; og fra disse gulnede og støvede Blade fører, naar de læses opmærksomt, en lige Vej ind til A. W. Schlegels og hans Hustrus Sjæleliv, ja videre helt op til de frieste Højdepunkter, fra hvilke man overskuer Tidsalderens aandelige Liv.*)

Endog tilsyneladende ubetydelige Enkeltheder er lærerige. Arbejdet foreligger ikke altid i A. W. Schlegels Haandskrift. I Vinteren 1795—96 begyndte Schlegel Arbejdet med *Romeo og Julie*, og vi har fra det første Aar af hans Ægteskab med Caroline Böhmer — Giftermaalet fandt Sted 1796 — en fuldstændig af Schlegel senere gennemset Afskrift af det første Udkast, udført med Carolines Haand Endnu i September 1797 skrev hun, som hendes Breve udviser, *Hvad I vil* af for ham efter et næsten ulæseligt Haandskrift. Og hun var mere end blot Afskriverinde. Hun har arbejdet med paa Schlegels Afhandling om *Romeo og Julie*, der næst Goethes Studier over Hamlet i *Wilhelm Meister* er det bedste, som til hin Tid var udkommet i Tyskland om Shakespeare. Man genkender hende af og til paa Udbrud af en kvindelig Følelse og paa en større Blødhed i Stilen, end man ellers er vant til at træffe hos Schlegel. Hun forstod ogsaa ganske anderledes end de Samtidige den fulde Betydning af et Arbejde, der gik ud paa at indlemme Shakespeare hel og uforfalsket i den tyske Literatur. Hendes Interesse for Arbejdet og for Oversætteren har dog, som Haandskrifterne lærer, ikke holdt sig udover Samlivets første Aar. I Begyndelsen er hendes Haand fremherskende; i Manuskripterne til de Stykker, som sysselsætter Schlegel i Aarene 1797—98, er hendes Medvirkning endnu tydeligt at spore, skønt hendes Skrifttegn viser sig sjældnere ved Siden af de mandlige. For sidste Gang findes Spor af Carolines Pen i Haandskriftet til *Købmanden af Venedig*

---

*) M. Bernays: *Zur Entstehungsgeschichte des Schlegelschen Shakespeare.*

som stammer fra de sidste Maaneder af Aaret 1798. I Oktober dette Aar var Schelling traadt ind i Romantikernes Kres i Jena. Fra da af findes intet Bogstav mere af hendes Haand.

Blandt Manuskripterne er der især to, som aabner et dybere Indblik i Schlegels Udviklingsgang. Det er to forskellige Tekster til *En Skærsommernatsdrøm*.

Før A. W. Schlegels Tid havde Ingen i Tyskland eller andensteds prøvet paa gennemgaaende at oversætte Shakespeares Vers paa Vers. Der eksisterede kun to ældre tørre Prosa-Oversættelser, Wielands og Eschenburgs. Som ung Student i Göttingen gjorde Schlegel det første Forsøg paa at gengive nogle Brudstykker af Versene i *Skærsommernatsdrømmen* ved tyske Vers. Han havde fra Barnsben af været «en lidenskabelig Versemager». Dette Talent var øjensynligt nedarvet. Et halvt Aarhundrede før han òg hans Broder optraadte, havde ligeledes to Brødre Schlegel havt et Navn i Literaturen, Johan Elias, der længe levede i Kjøbenhavn, sluttede sig til Holberg og i alt, hvad der angik Teatervæsen, var en Forløber for Lessing, og Johan Adolf, August Wilhelms og Friedrichs Fader, der vel var uden synderlig Oprindelighed, men udrustet med afgjorte sproglige og formelle Evner.

Som ung Student, hvis Væsen tidligt ytrede sig i en Blanding af filologisk Bøjelighed og digterisk Selvbestemmelse, nærede Wilhelm en lidenskabelig Længsel efter at gøre Bekendtskab med Bürger, der som Professor ved Göttinger Universitetet førte et ulykkeligt og afsondret Liv, idet hans Digter-Ry her, hvor kun Faglærdom gjaldt, ingen Anseelse skaffede ham, medens Agtelsen for hans Karakter havde lidt, altsom hans samtidige Forhold til hans Hustru og dennes Søster blev bekendt. Bürger, der i Göttingen følte sig som en Forvist, optog med den inderligste Varme den fine, talentfulde Elev, der forud for ham havde en sikrere Smag og et bedre ordnet Kundskabsforraad. Bürger stod dengang endnu som Tysklands første Lyriker og første Verskunstner. Schlegel lærte ham alle sproglige og metriske Kunstgreb af, alle Midlerne til ved Ordvalg og Ordstilling, ved Behandling af Rytmen og Versemaalene at frembringe en kunstnerisk Virkning, og gik med sin medfødte Gave til at efterdigte saa vidt i Tilegnelsen af Bürgers poetiske Ejendommelighed som det var muligt for hans ganske forskelligartede Naturanlæg. Hans Digt *Ariadne* klinger som var det skrevet af Bürger. I Sonetten, hvis

dengang i Tyskland nyopdagede Form det lykkedes Bürger at beherske, kom Schlegel ham saa nær, at man, da Schlegels samlede Værker mange Aar senere blev udgivne, ved Uagtsomhed deri har optaget to Sonetter, der er digtede af Bürger.

Læreren hyldede da ogsaa den megetlovende Elev i en udmærket Sonet, der begynder:

Junger Aar, dein königlicher Flug
Wird den Druck der Wolken überwinden,
Wird die Bahn zum Sonnentempel finden,
Oder Phöbus' Wort in mir ist Lug

og der slutter med disse beskedentsmukke Linjer:

Dich zum Dienst des Sonnengotts zu krönen
Hielt ich nicht den eignen Kranz zu wert,
Doch — dir ist ein besserer beschert.

Schlegel svarede med en Undersøgelse af Bürgers kolde Pragtstykke *Das hohe Lied von der Einzigen*, der priser dette Digt som et episk Vidunder, og sammen med Bürger begyndte han nu en Oversættelse af *Skærsommernatsdrømmen* saaledes, at han gjorde Hovedarbejdet, Bürger kun gik det Skrevne efter. Imidlertid stod han endnu fuldstændigt under den Bürger'ske Tekniks Herredømme, og Haandskrifterne lærer os, at han altid underkastede sig Bürgers Ændringer, særligt dennes Hang til det Fuldttonende, altfor Kraftige. Dog Bürger gjorde sig som Oversætter ikke Ulejlighed med at give saa klart et Spejlbillede, han formaaede, af Shakespeare's Særegenheder; han gav kun Billedet af sin egen Ejendommelighed, idet han med en vis Voldsomhed fremhævede de drøje og kaade Repliker og de Steder, hvor vildfarne Lidenskaber møder hinanden; han forstærkede og overdrev ethvert Træk, der svarede til hans Forkærlighed for en djærv Spøg, og drev den Trolddom ud, der laa over de ømme og fine Partier. Saa stor en Forkærlighed den unge Schlegel end af Naturen havde for Elegance, saa stræbte han dog ogsaa i denne Henseende at vandre i sin Mesters Spor og blev ikke sjældent grov og plump, hvor han troede at være naturlig og frisk.

Bedre end Bürger havde Herder kunnet vejlede den unge Schlegel. I de Brudstykker af Shakespeare'ske Scener, som

findes i hans *Stimmen der Võlker*, havde han alt forlængst givet et Mønster paa den rette Fremgangsmaade ved en poetisk Oversættelse fra Engelsk til Tysk. Dersom Schlegel som Shakespeare-Oversætter var gaaet i Skole hos ham, vilde han aldrig være falden paa at gengive den femfodede Jambe ved Alexandrinervers eller paa at forandre Alfesangenes Versemaal. Ingen havde nemlig dybere end Herder følt den Wielandske Oversættelses Utilstrækkelighed. Den Aand, i hvilken han ønskede Shakespeare fortysket, genopstod nu hos Schlegel, der trods alle sit første Forsøgs Mangler tidligt overtraf ham.

Hurtigt gjorde Schlegel sig fri fra Bürgers Indflydelse. For Bürger var Kunstens højeste Opgave den at være folkelig. Efter at Schlegel i 1791 som Huslærer i Amsterdam rumligt var kommen i en Afstand fra Bürger og havde fordybet sig i Schillers Værker, slog han ikke blot i sine digteriske Forsøg ind i Schillers Tone og skrev en følt og anerkendende Kritik af dennes Digt *Die Künstler*, men han fik ogsaa gennem Schillers Kunstfilosofi et højere Begreb om Kunstens Væsen. I hans metriske Stil foregik der en Forvandling i Retning af det højtideligt Værdige. Schiller kunde imidlertid næsten lige saa lidt som Bürger hos Schlegel udvikle Evnen til fuld Forstaaelse af Shakespeare, han, der i sin Oversættelse af *Macbeth* forvandlede Heksene til græske Furier og lagde Portneren en opbyggelig Sang i Munden istedenfor den djærvt lystige Enetale. Var Bürgers Naturlighed én Fare, saa var Schillers Højtidelighed en anden.

Dog paa samme Tid som Schillers Lære om Kunstens høje Betydning oplyste Schlegel, ansporede de *Samlede Digtninge*, der udkom af Goethe, for hvem han nu først fik Øjnene op, hans Drift til at forske, forklare og oversætte paa digterisk Vis. Som alt berørt fik denne første Udgave af Goethes samlede Skrifter en meget kold og daarlig Modtagelse. Hovedaarsagen var, at man stadigt ventede nye Værker i Stil med *Werther* eller *Götz* og Ingenting forstod af Goethes Aandsudvikling. For Schlegels kritisk anlagte Forstand gik Goethes hele Mangesidighed op. Han forstod og vurderede hin Evne til foreløbigt som Kunstner at glemme sig selv for at lade Genstandene virke rent og fuldt paa sig, der hos Goethe havde avlet en Form, som aldrig var vilkaarligt valgt, altid fordret af Æmnet. Han forstod, at han som poetisk Oversætter maatte vise en lignende Selvfornægtelse og udfolde en lignende Evne til aandelig Genføden af Sagen. Kvindelig

Modtagelighed for de fineste Ejendommeligheder hos den fremmede Original og mandlig Evne til Formning ud fra en Helhedsanskuelse var nødvendig for Oversætteren, og begge disse Evner fandtes hos Goethe; thi hans Væsen var Mangfoldighed, hans Navn Legio, hans Aand Proteus.

Der stod endnu tilbage at overvinde de sprogligt-tekniske Vanskeligheder. Dog netop her havde Goethe som Forbillede sat Tidsskel. Han havde omformet det tyske Sprog. Ved at gaa igennem hans Hænder havde det vundet saa meget i Smidighed og Omfang, vundet en saadan Rigdom i Udtrykket for det Store som for det Yndefulde, at det frembød Schlegel netop det gennemspillede Instrument, han havde behov. I sin Bürger'ske Tid havde han endnu opfattet den tekniske Fuldkommenhed som en udvortes, der lod sig opnaa ved haardnakket Filen; nu begreb han, at den fuldendte Teknik bestemmes indenfra, ikke er andet end Udtrykket for den Stil-Enhed, der er betinget ved Grundstemningen. Og nu begyndte han at se sin Livsopgave som den dobbelte, at genfremstille de fremmede Folkeslags Mesterværker i det tyske Sprog og kritisk at tolke de fortrinligste udenlandske og hjemlige Digterværker for sine Landsmænd.

Nu forstod han ogsaa paa en ny Maade Fichte, den Ven og Vaabenbroder, som Romantikerne saa hurtigt vandt sig. Wilhelm Schlegel indsaa, at Fichtes filosofiske Jeglære i de mest almene Udtryk indeholdt Tanken om Menneskeaandens ubegrænsede Evne til at genfinde sig i Alt og finde Altet i sig. Schlegels smidige Aand slyngede sig om denne stærke Grundtanke hos Fichte.

Her greb den stadigt førte Brevveksling med den yngre Broder ind. Han var som yngre af Wilhelm bleven draget ind i den ny Literaturbevægelses Farvand, og blev, stridbar som han var, saasnart han troede at være kommen til den sande Indsigt, dennes hensynsløseste Forkæmper. Forskellen mellem Brødrene er denne: Den ældre var, til Trods for hans literære Anskuelsers Dristighed, den regelrettere Aand. Skønhedssans og Formsans var tidligt udviklede hos ham. Hans Hovedevne var den at kunne forme, og Maade og Maal, Nøjagtighed og Behændighed var medfødte Egenskaber hos ham. Naar han ikke hidsedes altfor stærkt, viste han ogsaa i videnskabelige og kunstneriske Fejder Maadehold, vidste forholdsvis tidligt, hvad han

vilde og kunde, og brød med Fasthed og Udholdenhed de Ideer og Synsmaader Bane, til hvis Talsmand han en Gang havde gjort sig. Han blev den romantiske Skoles Grundlægger og var fuldstændig rustet til denne Gerning, han, hvem hans Broder spøgende kaldte «den guddommelig Skolemester» eller «Universets Skolemester».

Friedrich Schlegel var den uroligere Aand, den ægte Sektstifter: han vilde sit hele Liv igennem, som han siger i et Brev, «ikke blot prædike og ivre som Luther, men ogsaa som Muhamed verdenserobrende underlægge sig Aandernes Rige med Ordets Ildsværd». Det skortede ham hverken paa Drift til at begynde eller paa saa kolossale Planer, at Muligheden til deres Virkeliggørelse stod i et skrigende Misforhold til hans Evner. Evigt vaklende, uden Holdning og Midtpunkt, de hundrede Brudstykkers Mand, men rig paa frugtbare som paa forbløffende Indfald og spidse Aandrigheder var han altid udsat for Fristelsen til at ville bringe Modstanderne til Taushed ved hemmelighedsfulde Kunstord og altid udsat for Fald ned i det Flove og Meningsløse. Langt mere træffende, end Nogen anede, sagde Novalis i et Brev til ham: «Kongen af Thule, kære Schlegel, var din Stamfader, du er i Familie med Undergangen.» Som Kritiker var han lidenskabeligere, mindre upartisk end Wilhelm, som Digter har han kun en eller to Gange i sit Liv truffet Naturtonen og han styrtede i sin *Alarcos* ned i en Afgrund af Ynkværdighed, i hvilken Broderen med sin fine Sans og sin strenge Korrekthed aldrig havde kunnet synke. Den ældre Broder havde givet den yngre den literære Indvielse, den yngre drev den ældre fremad, men han fordærvede ved sin Uelskværdighed dennes Forhold til Schiller, ja tilsidst endog det Wilhelm saa dyrebare og saa længe opretholdte Forhold til Goethe.

Foreløbigt lod Wilhelm nu Oversættelsen af Shakespeare ligge og kastede sig over de sydlige Landes Digtere. Han forsøgte sig i alle Retninger, oversatte Brudstykker af Homer, græske Elegikere, Lyrikere, Dramatikere, Idyldigtere, næsten alle de latinske Digtere, desuden Italienere, Spaniere, Portugisere, senere endog indisk Poesi, for at gøre Tysklands Sprog til et Panteon for det Guddommelige i alle Tungemaal. Længst dvælede han ved Dante, dog uden at være i Besiddelse af det Herredømme over Formen, som udkrævedes; han rimede i hver Terzin kun to Linjer, saa

Versemaalets Særegenhed forvanskedes, og Sammenfletningen af Stroferne faldt bort.

Dernæst tog han *Romeo og Julie* samt *Hamlet* for sig. Han sendte Brudstykker af sine Oversættelser til Friedrich, der atter overgav dem til Caroline. Hendes Dom var i Reglen gunstig; men hun udtalte den Dadel, at Sproget havde faaet en altfor gammeldags Farve, og tillagde den forudgaaende Bearbejdelse af Dante Skylden derfor, da Wilhelm efter hendes Opfattelse ved den altfor meget havde vænnet sig til forældede Ord og Vendinger. Han havde netop kort forinden indset, at han maatte vogte sig for den slikkede Elegance, som han havde tilkæmpet sig efter Opgivelsen af den Bürger'ske Stil; nu forfaldt han til den modsatte Yderlighed, til Archaismer, til det Knortede og Haarde.

1797 sendte han de første Prøver af *Romeo og Julie* til Schiller. De blev trykte i *Die Horen*. Og straks derefter bragte Tidsskriftet Schlegels Afhandling: *Noget om William Shakespeare i Anledning af Wilhelm Meister*. I *Wilhelm Meister* havde jo Goethe fremstilt Stræben efter Forstaaelse af Shakespeare som et betydeligt Element i den tyske Dannelse. Ved Samtalerne om Hamlet havde han gendrevet den dumme Fordom, at Shakespeare havde været et raat Naturgeni uden kunstnerisk Bevidsthed. Dersom det havde forholdt sig saadan, kom det jo i en tysk Oversættelse ikke synderligt an paa Formgivningen. Hos en saa overlegen Kunstner som den Shakespeare derimod, der fremstilles i *Wilhelm Meister*, var det klart, at Overensstemmelsen mellem Indhold og Form ikke turde brydes. Og dog havde selv Goethe endnu ikke været videre, end at han uden at føle Anstød havde meddelt, hvad han anførte af Hamlet, i den gamle Prosa-Oversættelse; det havde end ikke for ham været indlysende, hvor ganske her Sag og Kunstform var sammensmeltede.

Langsomt arbejder Schlegel sig fremad. Selv er han endnu saa hildet, at han mener ikke at kunne undvære Aleksandrinerverset; kun «saavidt muligt» beholder han i *Romeo* den femfodede Jambe; Scenen mellem Munken og Romeo oversætter han i Alexandrinere, idet han undskylder sig med, at den Art Vers skader mindre i Fyndsprog og Skildringer end i den egenlige Samtale. Romeo's hele Lyrik gaar derved tabt.

Han føler det selv, og saa begynder han da med Jernflid og haardnakket Begejstring endnu engang, kaster Alexandrinerne

over Bord og tvinger sig til i det vidtløftige tyske Sprog at sige det Samme i ti eller elleve Stavelser, hvortil han tidligere brugte tolv eller tretten. Længe forekommer det ham en uløselig Opgave at gengive Vers ved Vers uden at føje nogen Linje til Originalens. Oversættelsen svulmer under hans Hænder som fordum under Bürgers. Fjorten engelske Vers bliver til nitten eller tyve tyske. Det er, synes det ham, umuligt at fatte sig kortere, indtil han endelig fra Grunden af indser, hvorledes Shakespeare opfører sin Kunstbygning og nu giver Afkald paa al Fylde og alt Fyld, som Shakespeare ikke har. Og hvert Vers gengives ved et enkelt Vers. Han bander og jamrer over Tyskens Vidtløftighed og Utilstrækkelighed; hans Sprog har jo ganske andre Skranker, ganske andre Vendinger end det engelske. Han kan ikke gøre Shakespeare's Arbejde efter; det bliver en Stammen og Hakken uden Klang og Flugt; men han tvinger sig, tvinger Sproget og frembringer sin Efterdigtning.

«Schlegels Shakespeare», siger Scherer uden synderlig Overdrivelse, «stiller sig i den Afstand, hvori genfrembringende Kunst staar fra frembringende men med den Lighed, som det Fuldkomne har med det Fuldkomne, nær op til de Værker, Goethe og Schiller skænkede os paa den Tid, da de virkede i Fællesskab».

Herredømmet over Formen var ham fra da af sikret, og han høstede nu Frugterne af sin Møje. Han stod som Mester, han aabnede sin Haand, og fra 1797 til 1801 faldt seksten af Shakespeare's Dramer fra denne Haand ned i det tyske Folks Skød, vel af og til noget matte og tvungne i Stilen, men i det Hele udadlelige som var de skrevne af en indfødt Digter af Shakespeare's Rang.

Man overveje ret, hvad dette vil sige. Det betyder i Virkeligheden ikke meget mindre, end om — ved Siden af Goethe og Schiller — i Midten af forrige Aarhundrede ogsaa Shakespeare var kommen til Verden i Tyskland. Han fødtes 1564 i England; genfødt blev han i 1767 i sin tyske Oversætter. 1597 udkom *Romeo og Julie* i London; Sørgespillet udkom 1797 i Berlin som et nyfødt Værk.

Da Shakespeare saaledes genopstod i Tyskland, virkede han med fuld Kraft paa et Publikum, der vel var langt mindre aandsbeslægtet med ham end hans oprindelige, og for hvem han ikke mere kæmpede Dagens Kamp, men som i flere Henseender endog

var modnere til at forstaa ham end det, han skrev for i sin Tid. Han begyndte at give de Millioner, der ikke forstod Engelsk, Næring af sin Aands Brød. Nu først opdagede Mellem- og Nord-Europa ham. Nu først blev den hele germansk-gotiske Verden hans Menighed.

Men vi har ogsaa set, hvor meget der udkrævedes for at et tilsyneladende saa fordringsløst Aandsværk af denne høje Rang skulde komme i Stand. Vi kan jo læse et stort Stykke af det tyske Aandslivs Historie en Menneskealder igennem i Udkastene og Haandskrifterne dertil. For at bringe det til Veje, var intet Ringere nødvendigt, end at Lessings Kritik, Wielands og Eschenburgs Forsøg havde forberedt Jordbunden, at dernæst et Geni som Herder havde sammenfattet Alt, hvad der i den tyske Aand var af Modtagsomhed og Anlæg til sindrig Gætning, og at han med sit herriske Sind havde gjort den unge Goethe til sin Lærling. Goethe efterligner dog i sin i Prosa skrevne *Götz* kun en Prosa-Shakespeare. Saa maatte der fødes et Talent med A. W. Schlegels i sin Art enestaaende Ejendommelighed, et Talent, i hvilket den filologiske Evne og den formelle Smidighed var nedarvede; fremdeles maatte dette Talent komme derhen, hvor det kunde indvinde Tidsalderens højeste tekniske Fuldkommenhed, saa paany befri sig fra den Bürger'ske Forkærlighed for det altfor Drøje. Det maatte modtage Paavirkning af Schillers Kunstbegejstring, styre udenom Schillers Forkærlighed for det Højtidelige og hans Sky for det vildt Lystige, indvinde den fulde Forstaaelse af Goethe, overtage det af ham udviklede Sprog som en Arv, opnaa en endnu finere Indsigt end hans i Nødvendigheden af Overensstemmelse mellem Form og Indhold hos Shakespeare, have et beslægtet Talents ansporende Iver og en Kvindes prøvende Kritik i sin Nærhed: Hundreder af Kilder maatte strømme sammen, hundrede Omstændigheder træffe sammen, Personer lære hinanden at kende, Aander mødes og befrugte hverandre, for at Værket kunde staa der i sin beskedne Ynde; en ringe Ting, Oversættelsen af en for et Par hundrede Aar siden afdød Digter, men den ædleste Næring for Millioner og bestemt til at øve en dyb og varig Indflydelse paa den tyske Poesi.

IV

Tungt Blod, der avlede Spøgelsefrygt og Spøgelsesyner, medfødt Tungsindighed indtil Randen af Vanvid, en klar, ædru Forstand, der uophørligt var tilbøjelig til at gøre Lysets Rettigheder gældende, og en ganske usædvanlig Evne til at leve i Stemninger og fremkalde Stemninger, det var Grundegenskaber hos *Ludwig Tieck*. Han var blandt den romantiske Skoles Digtere den frugtbareste, og han skrev, efter at Skolen var sprængt, en lang Række fine Noveller, der skildrede Samtid og Fortid paa en Maade, der kom Virkeligheden nærmere end Skik var i romantisk Poesi.

Han fødtes 1773 som Søn af en Rebslager i Berlin, modtog allerede i Skolen et dybt Indtryk af saadanne Klassikere som Goethe, Shakespeare og Holberg, og formaaede som Yngling at efterligne Shakespeare's Alfepoesi saavel som Ossian's Vemodstoner, men blev i et Tidsrum af sin tidlige Ungdom ved den Svaghed, hvormed han lod sig benytte og udnytte af ældre Skribenter, foranlediget til et ganske usundt og skødesløst Megetskriveri. Blev nu end saaledes den Aand og Retning, i hvilken han skulde arbejde, ham paanødet, saa kan hans personlige Ejendommelighed dog spores selv i hans første værdiløse Skrifter. Under Ledelse af hans Lærer Rambach udførte eller bearbejdede han i Oplysningstidens Aand følsomme Historier om ædle Røvere eller han forfattede Rædsels-Optrin i Stil med Franz Moors Dødsscene. Men nu og da lod han i vrængende Bemærkninger sin egen, mere udviklede Synsmaade skinne igennem.

Noget senere forfattede han, den tilkommende Romantiker, for Oplysningstidens gamle Kamphane, Nicolai, gammelkloge Almanakhistorier, der gør Nar af Overtroen, og i hvilke der kun stænkvis forekommer Glimt af Ironi, som naar Udtryk af Foragt for «den dumme Middelalder» eller for «det Shakespeare'ske Spøgelsevæsen» lægges en erkedum gammel Mand i Munden. Han skrev vel især disse Ting, fordi han havde solgt sin Pen, imidlertid røber sig ikke desmindre heri Trætheden hos en Tungsindig, der saalænge har udtømt sig i sørgmodige Spørgsmaal og Tvivlsmaal af enhversomhelst Art, at han uden megen Selvovervindelse giver den Stemme det sidste Ord, der tvært imod al Genisyge lovsynger den forstandige, borgerlige Middelvej. Den Raadvildhed, hvori han indadtil var stedt, spejler sig ikke mindre

klart i hans paa Bestilling forstandsdyrkende Fortællinger end i det Spøgelseagtige, det Grusomt-Vellystige og det koldt Skamløse i hans Noveller og Skuespil fra Begyndelsen af Halvfemserne, i hvilke der tilsyneladende er nedlagt mere af hans eget Væsen.

Den første betydeligere Frembringelse af Tieck, der møder os, er *William Lovell.* Denne Romans første Del, forfattet i Tiecks 21de Aar, udkom 1795. Nu og da anslaas allerede her med Hensyn til Kunstsmagen de Strenge, som den romantiske Skole senere spillede paa.

William Lovell kommer til Paris (som Tieck da aldrig havde set) og er naturligvis opfyldt af stor Modbydelighed for Alt, hvad han oplever: «Byen er en grim, uregelret Stenhob. I hele Paris har man Følelsen af at være i et Fængsel .... Man taler og snakker hele Dagen uden en eneste Gang at sige, hvad man tænker .... Jeg er af Kedsomhed gaaet nogle Gange i Teatret. Tragedierne bestaar af Fyndsprog uden Handling eller Følelse og af langstrakte Taler, der tager sig ud, som naar paa gamle Malerier Ordene hænger ud af Munden paa Personerne. Jo mere Skuespilleren fjerner sig fra Naturen, for des større bliver han anset .... I den store verdensberømte Pariser-Opera faldt jeg i Søvn.» Det er de Indtryk, som Lovell, der i Bogen er Englænder, har modtaget af Paris omkring Revolutionstiden — den hele da gængse Foragt for fransk Væsen og fransk Kunst, dobbelt urimelig her, fordi den er lært udenad efter Bøger. I Modsætning hertil udbryder Lovell i Theâtre français: «O Sofokles, o guddommelige Shakespeare!» og meget betegnende siger han: «Jeg hader Menneskene, som med deres eftergjorte lille Sol [skal være Fornuften] lyser op i enhver hyggelig Dæmring og forjager de elskværdige Skyggebilleder, der boede saa trygt under det hvælvede Løvtag. I vor Tidsalder er det blevet en Slags Dag, men den romantiske Nat- og Morgenbelysning var skønnere end dette graa Lys fra en skyet Himmel.»

Undtager man disse enkelte Stænk, synes Bogen ellers ved første Øjekast ikke at have nogen af de Egenskaber, som man plejer at betegne som de romantiske Frembringelsers; men i Virkeligheden viser intet Værk bedre og sikrere end dette, hvori de romantiske Bestræbelser grunder. *William Lovell* har laant sin Grundtanke og Brevformen fra en fransk Roman af den materialistiske Skribent Rétif de la Brétonne: *Le paysan perverti.*

Det er ikke uden Betydning, at vi straks kan føre et romantisk Arbejde tilbage til den franske Materialisme; det er i Virkeligheden fra den, at den mørke romantiske Skæbnetro stammer. *Lovell* er en Bog, hvis Læsning i vore Dage er i høj Grad besværlig. Formen er trættende bred, alle de Optrædende staar som i Taager. Bipersoner som den ædle gamle Tjener er kedelige Mindelser om Richardson, og der findes hverken et drastisk Træk eller en plastisk Situation. Bogens Fortrin, der er ligesaa tyske som dens Mangler, bestaar i en udholdende og haardnakket Sjælegranskning. Dens Helt er en Yngling, der lidt efter lidt langsomt og sikkert føres til at opløse alle faste Livsmagter, alle overleverede og godkendte Regler for Livet paa en saadan Maade, at han ender i en ren Forbrydertilværelse med en forhærdet Egenkærlighed til Grundvold. Man har Uret, naar man undrer sig over, at Tieck i saa ung en Alder kunde skildre Sligt. Er det ikke netop i de tidligste Ungdomsaar, at Ynglingen, hvis Blik endnu slet ikke formaar at vende sig udad, men som bestandig er sysselsat med alt det Forunderlige, der viser sig for ham, naar han ser ind i sit eget Hjerte, uafladeligt maa optrævle sig selv, undersøge sine egne Tilstande, se sig i det Spejl, som hans egen Bevidsthed rækker ham? Der gives for mange Sind ingen mere selvkritisk Alder end Tidsrummet omkring det tyvende Aar. Man har endnu saa god Tid i Livet, saa god Tid til at gøre sig Rede for sig selv; man tilbringer sine Dage med at lære det Instrument at kende, hvorpaa man hele Livet igennem skal spille; man stemmer det; man agter paa, hvorledes det er stemt. Den Tid er endnu fjern, hvor man raskvæk overtager sig selv og benytter sig som Instrument, hvad enten det er som Violin eller som Brækjern eller som hvad det nu kan falde. Og byder Omverdenen ved Omstændighedernes Beskaffenhed hverken Opgaver eller Næring, og vedbliver Selvet at leve af sit eget Blod, da maa uundgaaeligt Grubleriet føre til, at Personligheden opplukkes eller udhules.

Det for Digteren, for Retningen, for Tidspunktet Ejendommelige er her det Følelsens Fantasteri, hvori det selvprøvende Grubleri slaar over. Den Enkelte vover for Alvor at gøre sit tilfældige Jeg, som har opløst Alt, hvad der efter Skik og Vedtægt har Krav paa Ærbødighed, til alle Tings Rettesnor og alle Reglers Ophav. Her er Forvridningen af Fichtes Grundtanke utvetydig.

Man læse følgende Vers af *Lovell* og den efterfølgende Betragtning:

> Willkommen, erhabenster Gedanke,
> Der hoch zum Gotte mich erhebt.
>
> Die Wesen sind, weil wir sie dachten.
> In trüber Ferne liegt die Welt,
> Es fällt in ihre dunkeln Schachten
> Ein Schimmer, den wir mit uns brachten.
> Warum sie nicht in wilde Trümmer fällt?
> Wir sind das Schicksal, das sie aufrecht hält!
>
> Den bangen Ketten froh entronnen
> Geh' ich nun kühn durchs Leben hin
> Den harten Pflichten abgewonnen,
> Von feigen Thoren nur ersonnen.
> Die Tugend ist nur, weil ich selber bin,
> Ein Wiederschein in meinem innern Sinn.
>
> Wass kümmern mich Gestalten, deren matten
> Lichtglanz ich selbst hervorgebracht?
> Mag Tugend sich und Laster gatten!
> Sie sind nur Dunst und Nebelschatten,
> Das Licht aus mir fällt in die finstre Nacht.
> Die Tugend ist nur, weil ich sie gedacht.

Saaledes behersker min ydre Sans den legemlige, min indre Sans den aandelige Verden. Alt er underordnet min Vilkaarlighed; enhver Ting, enhver Handling kan jeg kalde, hvad det behager mig; den levende og livløse Verden hænger i Kæder, som min Aand styrer; mit hele Liv er kun en Drøm, hvis mangfoldige Skikkelser forener sig efter min Vilje. Jeg selv er den eneste Lov i den hele Natur, og denne Lov adlyder Alt».

Naar Friedrich Schlegel senere udraaber: «Fichte er ikke tilstrækkelig ubetinget Idealist . . . . jeg og Hardenberg (Novalis) er det dog mere,» saa har allerede ti Aar i Forvejen, og længe før der blev Tale om Romantik og romantisk Skole, Tieck øjnet den Vej, som den nye Skole vilde slaa ind paa: Den Enkeltes Gaaen op i personlig Vilkaarlighed og denne Vilkaarligheds Ophøjelse til Livets og Kunstens Kilde under Navnet Fantasi. *Lovell* føres ad denne Bane ud over alle afstukne Grænser. Medens *Johannes Forføreren*, der i vor Literatur fuldender og afslutter denne Type, bestandig holder sig indenfor et vist Skema, i Af-

stand fra det Etiske, hvilket han betragter som en kedelig og fortrædelig Magt og som han derfor heller aldrig angriber i Fronten, lader Lovell som den alsidigere, dristigere anlagte, om end slettere udførte Karakter sig hverken skræmme tilbage af Forræderi, Drab eller Giftmord. Han er den i det hele Tidehverv varierede Don-Juan-Faust-Type med en Tilsætning af Schillers Franz Moor. Selvbeskuelsen, der er færdig med Alt, har her ført til grænseløs Menneskeforagt, til hensynsløs Bortfejen af alle Illusioner, og der øjnes ingen anden Trøst end den, at Hykleriet afsløres og den stygge Sandhed ses. I dyb Sammenhæng med meget af hvad Romantikerne siden frembragte staar en Udtalelse som denne: «Visselig er Vellyst vort Væsens store Hemmelighed; selv den reneste og inderligste Elskov vil dukke sig i denne Brønd . . . Kun Letsind, kun Indsigt i Illusionen kan frelse os, og derfor er Amalie Intet for mig mere, siden jeg indser, at Poesi, Kunst og selv Andagt kun er forklædt og tilhyllet Vellyst . . . Intet uden Sanselighed er det første bevægende Hjul i vort Maskineri . . . Sanselighed og Vellyst er Musikens, Maleriets og alle Kunsters Aand; alle Menneskets Ønsker flyver om denne Pol som Myggene om det brændende Lys; . . . derfor er Boccaccio og Ariosto de største Digtere, og Tizian og den kaade Correggio staar højt over Dominichino og den fromme Raffael. Jeg antager endog Andagten for at være en afledet Kanal for den raa Sansedrift, der bryder sig i tusind mangfoldige Farver.» — Man kunde tro, at denne Lovell, i hvis Overvejelser Sanseligheden optager saa stor en Plads, var skildret som en Natur, hvis Drifter ledede den paa Afveje. Lige omvendt! Han er kold som Is, kold som Kierkegaards Skygge af en Forfører, der endog i dette Træk er foregrebet her. Han begaar ikke sine Udskejelser med Kød og Blod, men med en fantastisk ophidset Hjerne. Han er et purt Hjernemenneske, en Nordtysker af det reneste Vand. Og i et bestemt Punkt er han tilmed allerede paa Forhaand romantisk i en uventet Grad. Da han helt er udbrændt, da hver Gnist af Overbevisning er udslukt hos ham, og alle hans Følelser ligger «døde og slagtede» omkring ham, tyer han til Troen paa det Vidunderlige og sætter sin Lid til hemmelighedsfulde Meddelelser, som en gammel Bedrager har foregøglet ham Udsigten til. Dette Træk, som betegnende nok ikke findes i det franske Forbillede, udfordredes til Fuldstændiggørelse af Figuren.

Saa udhulet er her Personligheden, saa lidet vejer den i sin egen Haand, at den forekommer sig lige sand og usand paa ethvert Tidspunkt; den er bleven sig fremmed og har ligesaa liden Tillid til sig selv som til nogen Magt udenfor sig. Den staar udenfor, hvad den selv oplever. Det forekommer den, at den spiller en Rolle, naar den handler. Lovell fortæller, hvorledes han har forført en ung Pige, Emilie Burton: «Jeg kastede mig pludselig ned for hendes Fødder og tilstod hende, at alene en heftig Kærlighed havde bevæget mig til mit Ophold paa Slottet; jeg sagde, at dette skulde være mit sidste Forsøg paa at erfare, om der gaves noget menneskeligt Hjerte, der endnu vilde tage sig af mig, for igen at forsone mig med Livet og Skæbnen. Hun var skøn, og som i et Skuespil spillede jeg min Rolle videre med en forunderlig Begejstring; Alt, hvad jeg sagde, lykkedes mig, jeg talte med Ild og dog uden Affektation,» og senere hedder det: «At hun selv paa nogen Tid har forspildt sin huslige Lykke, er hendes egen Skyld; at hun efter den gængse Synsmaade nu maa skamme sig for mange Mennesker, kan ikke bebrejdes mig. Jeg gav en Rolle overfor hende, hun kom mig i Møde med en anden, vi spillede saaledes med megen Alvor et Stykke af en daarlig Digter, og nu gør det os bagefter ondt, at vi saaledes har spildt Tiden.» Altsaa et Spil, en Rolle var det Hele. Man har her allerede udfoldet i en literær Figur, hvad senere blev til et Livs Virkelighed i Karakterer som Fr. Schlegels og Gentz's, og man har her i et enkelt Menneskes Sjæleliv, hvad kunstnerisk bestemt blev til Romantikernes meget omtalte Ironi. Her i Karakteren den nøgne Egenkærlighed, der tager Livet som en Rolle, i Kunsten Misforstaaelse og Overdrivelse af Schillers Grundtanke, at den æstetiske Virksomhed er «en Leg», et Spil ɔ: en Virken uden ydre Formaal, saa den sande Kunstform bliver den, der hvert Øjeblik itubryder Formen, umuliggør Illusionen og ender i Selvparodien, saaledes som det sker i Tiecks Lystspil. Der er her den allernøjeste Sammenhæng mellem Maaden, paa hvilken Helten handler, og Maaden, paa hvilken Komedien skrives. Ironien er en og den samme. Alt kan føres tilbage til den samme Selviskhed og Uvirkelighed.*)

For ret at forstaa den Sjælstilstand, som er skildret i *Lovell*, er det ikke nok, at vi ser dens fremtidige Følger, vi maa her

*) Tieck: *William Lowell*, I 49—52. 172, 178, 212, II 110.

som tidligere ved René se, hvori den grunder, og hvoraf den er betinget. Betinget er den ved den hele Selvraadighed, i hvilken Tiden gærer. Derfor mødes de forskelligste Digteraander i Typens Udformning. Som en Nydelsestræthedens Titan hører Lovell hjemme i en Slægt af Titaner.

Jean Paul, der var ti Aar ældre end Tieck, fire Aar yngre end Schiller, begyndte, to Aar før *Lovell* blev anlagt, en Skildring af Racen i sin saakaldte Faustiade, Romanen *Titan*. Jean Paul er i mange Maader Romantikens Forløber; indenfor den romantiske Skole bliver han genkaldt af Hoffmann, ligesom Goethe af Tieck. Han er Romantiker først og sidst ved den grænseløse Vilkaarlighed, hvormed han som Kunstner gaar tilværks. Han har, som Auerbach siger om ham, «Studiehoveder, Stemninger, Karaktertræk, sjælelige Forviklinger, besynderlige Lignelser liggende færdige, som han vilkaarligt overfører paa givne Karakterer og Situationer», han skyder alle mulige nok saa uvedkommende Indfald ind i sine Fortællingers elastiske Ramme. Dernæst er han Romantiker ved sin Selvoptagethed; thi man hører ham og atter ham gennem alle hans Personer, hvad de saa hedder; er det fremdeles ved sin berømte Humor, der behersker Alt hos ham og ikke agter nogensomhelst fast Kunstform, endelig ved sin hele Stilling som den antike Dannelses Modbillede. Men hvad han saa end i Kunsten var, saa var han i Livet ikke Vilkaarlighedens, men Frihedens Mand, dens lidenskabelige Forkæmper, Fichtes Ligemand i begejstret Alvor; han bekæmpede hverken Oplysningen eller Fornuften eller Reformationen eller Revolutionen, han var overbevist om den historiske Værdi og den fulde Gyldighed af de Ideer, som det er det attende Aarhundredes Hæder at have bragt frem og forfægtet. Derfor vendte han sig advarende mod Romantikernes tomme og nedværdigende Fantasteri.

I *Titan* forekommer den kraftigst udprægede af Jean Pauls Skikkelser i højere Stil, Roquairol. Hans Styrke laa ellers ikke i den høje Stil. Han var først og fremmest en fortrinlig, virkelighedstro Idyldigter.

Roquairol er et Forbillede for den Form, hvori Tiden støber sin Lidenskab og sin Fortvivlelse. Han er den rasende og bevidste Attraa, der bliver til Fantasteri, fordi den er en Kraft, som Forholdene ikke tager i Brug, og som ikke har de Evner i sig, hvormed man tilegner sig eller gennembryder og behersker

Virkeligheden. Attraaen bliver saaledes en Sygdom, der slaar ind og som fører til Selvbeskuelse og Selvmord. Man høre Roquairol skildre sig selv i et Brev (*Titan*, 3dje B. 88 Zykel):

«Se kun paa mig, jeg tager min Maske af, krampagtige Bevægelser gaar over mit Ansigt som paa Folk, der har taget Gift. Jeg har drukket mig fuld i Gift, jeg har slugt Giftkuglen, Jordkuglen. - - Jeg er som et udhulet Træ, forkullet af *en fantastisk Ild*. Naar Jegets Indvoldsorme, Vrede, Henrykkelse, Elskov og andre lignende af og til giver sig til at krybe om i mig og fortære hinanden, saa ser jeg fra mit Jeg ned paa dem, og jeg skærer dem i Stykker som Polyper og stikker dem ind i hinanden. Saa ser jeg atter som Tilskuer paa min Skuen, og da dette gaar for sig i det Uendelige, hvad har man saa af det Alt? Naar Andre har en Tros-Idealisme, saa har jeg *en Hjærtets Idealisme*, og Enhver, der ofte har gennemlevet alle Følelser, paa Teatret, paa Papiret eller paa Jorden, har den som jeg. Hvad nytter det til? — Ofte ser jeg paa Bjergene og Floderne og Landet rundt om mig, og det er mig, som kunde de hvert Øjeblik flagre fra hverandre og gaa op i Røg, og jeg med . . . Der gives en kold, kæk Aand i Mennesket, hvem Intet angaar, ikke engang Dyden, thi han vælger den, hvis han vil, og han er dens Skaber, ikke dens Skabning. Jeg oplevede engang paa Havet en Storm, hvor Vandet rasende og kamtakket og skummende splittedes og kastedes i Bølger, medens den stille Sol saa til foroven — bliv saadan! Hjertet er Stormen, Himlen det er Jeget! . . . Tror Du, at Roman- og Tragedieforfatterne, Genierne iblandt dem, der tusinde Gange tilbunds har efterabet Alt, det Guddommelige og det Jordiske, er anderledes end jeg? hvad der i Virkeligheden holder dem og de Øvrige oppe, det er Sulten efter Penge og Ros . . . Aberne er Genierne blandt Dyrene; og Genierne er Aber i æstetisk Eftergøren, i Hjerteløshed, Ondskab, Skadefryd, Vellyst og — Lystighed.»

Han fortæller, hvorledes han uden selv at føle Andet end en af Kedsomhed udspringende Drift har besnæret sin Vens Søster:

«Jeg mistede Intet — i mig er ingen Uskyld — jeg vandt Intet — jeg hader Sansernes Lyst — den sorte Skygge, som Nogle kalder Anger, fo'r bred afsted efter Tryllelygtens flygtende, brogede Lystbilleder. Men er det Sorte mindre optisk end det Brogede?»

Den, der vil lade Tanken dvæle blot ved dette korte Kildested af Jean Pauls uhyre fire Binds Roman, vil se, hvorledes atter her en Forbindelseslinje imellem Livet og Kunsten er draget. Uvilkaarligt men højst betydningsfuldt bruger Roquairol den frembringende Kunstners Natur som Sindbilled paa sin, og Udtrykkene «udhulet af en fantastisk Ild» og «Hjertets Idealisme» er saa skarpt nøjagtige som videnskabelige Betegnelser. Ja saa bevidst har Digteren været sig, hvad det var, han vilde skildre, at Roquairol efter at have begaaet sin sidste og afskyeligste Forbrydelse, den, forvekslet med Albano, Helten, at besøge dennes Elskede, Linda, om Natten, dør for sin egen Haand paa et Teater, skyder sig under Udførelsen af en Rolle, der ender med Selvmord, endnu til det yderste Øjeblik levende i Skinnets og Spillets Verden, forvekslende eller sammenblandende Virkelighed og Fantasteri. Det at gøre Virkeligheden fantastisk eller poetisk blev jo et Løsen for den følgende Slægt. Det var den Opgave, den satte sig, og som den stræbte at løse i al sin Frembringen; det er en Stræben henimod Opgavens Løsning, som forklarer og undskylder Slægtens Forvildelser, hvor den skitserer en Omformning af Virkeligheden som f. Eks. i Schlegels *Lucinde.*

Det store Spørgsmaal om Forholdet mellem Poesien og Livet, Fortvivlelsen over deres dybe, bitre Usamdrægtighed, den rastløse Famlen efter en Forsoning, den er det, som ligger bagved den hele store Gruppe af tysk Literatur fra «den stormende Voldsomheds Tidehverv» til Romantikens Ophør. For at forstaa saavel *Lucinde* som *Lovell* maa man derfor gaa tilbage. Begge forstaas de bedre gennem Jean Pauls *Titan*, Lovell gennem Titaniden Roquairol, som Lucinde gennem Titaniden Linda.

V

I Juni 1801 stod en ung Mand paa et Kateder i Jena for at disputere for Doktorgraden. Man drillede og ærgrede ham af alle Kræfter, ja hvad der var uhørt, man paatvang ham Opponenter. Den ene, en ellers flov Person, forsøgte at slaa sig til Ridder paa ham og sagde: «*In tractatu tuo erotico Lucinda dixisti* o. s. v.», hvorpaa Præses svarede ved tørt at kalde Opponenten en Nar. Der blev Oprør og Skandale, og en af Professorerne erklærede, at i tredive Aar havde et saadant *scandalum*

ikke vanhelliget den filosofiske Skueplads. Præses svarede, at i tredive Aar var Ingen bleven behandlet saaledes. Denne Præses var Friedrich Schlegel, dengang saa frygtet for sine skrækkelige Meninger, at man undertiden ikke tillod ham at overnatte i en By. I et Brudstykke af et Reskript fra det kurfyrstelige Hannoveranske Universitets-Kuratorium til Prorektoren i Göttingen af 26de September 1800 hedder det: «Skulde Broderen til Professoren, den for sine moralsk fordærvelige Skrifter berygtede Friedrich Schlegel indfinde sig for at opholde sig der nogen Tid, saa er dette ikke at tilstede Samme, men man være saa god at betyde ham, at han har at forlade Göttingen.»

Det kalder man streng Justits. — Og al denne Larm for *Lucinde!*

Det er ikke ved digterisk Kraft, at *Lucinde* er et af Romantikernes betydeligste Værker; thi hvormeget der end i denne Bog tales om Følelsen for Kødet er der ikke Kød og Blod, ingen sand Legemlighed at finde i den; ikke heller er det ved Tankens Dybde; der er mere Filosofi i de faa paradokse Blade, Schopenhauer har skrevet under Titlen *Metaphysik der Liebe*, end i den hele fordringsfulde *Lucinde*; det er ikke engang ved en genial eller bakkantisk Naturjubel: sammenligner man den med Heinses i sydlandsk Livslyst glødende *Ardinghello*, ser man ret, hvor bleg og doktrinær den er. Men Bogen har sit Værd som Kundgørelse og Program. Dens Hovedtanke er at forkynde Livets Enhed og Harmoni, som den øjensynligst og lettest fattelig aabenbarer sig i den Elskovsbegejstring, der giver den aandige Følelse et sanseligt Udtryk og omvendt aandiggør den sanselige Glæde. Hvad den vil skildre, er Forvandlingen af det virkelige Liv til Poesi, til Kunst, til det frie Schillerske «Spil» af Kræfter, til drømmende, i bestandig tilfredsstillet Længsel opgaaende Fantasiliv, i hvilket Mennesket ikke har Formaal eller handler efter Formaal, men er indviet i Naturens Hemmeligheder og «fatter Nattergalens Klage og de Nyfødtes Smil, og hvad der betydningsfuldt er aabenbaret i Blomsters og Stjerners hemmelige Billedskrift».

Man forstaar Intet af denne Bog, naar man som Kierkegaard med en Række dogmatiske Kasteller i Ryggen kaster sig over den med Udraabet: «Det, den vil, er den nøgne Sanselighed, hvori Aanden er et negeret Moment; det, den modsætter sig, er den Aandelighed, i hvilken Sanseligheden er et indoptaget Moment.»

Man begriber neppe den Blindhed, som udfordres til at skrive dette; dog, Rettroenheden giver gode Skyklapper. Og man forstaar ikke denne Bog tilbunds, saalænge man som Gutzkow i den kun ser en Lærebog om den frie Kærligheds Ret eller som Schleiermacher en Indsigelse imod den legemløse Aandighed og en Afvisning af den affekterte Fornægten og Bortfortolken af Kød og Blod. Bogens Grundtanke er selve den romantiske Lære om *Væsensenheden af Liv og Poesi.* Dog er denne alvorlige Tanke end Bogens Kærne, saa er dens Form af den Art, at den udtrykkelig er anlagt paa at høste Skandalens Laurbær. Tiltalende virker vel den Kækhed og Trods, hvormed den udæskende Tone er anslaaet, det Mod, hvormed Forfatteren af Overbevisning har udsat sig for alle de Overfald, alle de personlige Forhaanelser og Bagvaskelser af hans Privatliv, som fulgte. Anerkendelsesværdig er ogsaa den Sikkerhed, hvormed her paa et meget lille Rum de Anskuelser og Stikord, som Romantiken udspredte, er forenede, saa man med Lethed i denne Bog kan se alle de Retninger, der ellers er fordelte paa mange Hænder, udbrede sig vifteformigt fra et Midtpunkt. Men modbydelig er den kunstneriske Afmagt, hvorom denne saakaldte Novelle, der i Virkeligheden kun er et Udkast, vidner, de mange Tilløb, der ikke bliver til Noget, og den hele nerveslappe Selvforgudelse, der forsøger at skjule sin Ufrugtbarhed ved at bringe en kunstig og usund Hede tilveje for i den at udruge sine Vindæg. Caroline Schlegel har opbevaret os følgende bidende Fyndsprog, der dengang blev forfattet imod Bogen:

Der Pedantismus bat die Phantasie
Um einen Kuss, sie wies ihn an die Sünde;
Frech, ohne Kraft, umarmt er die,
Und sie genas mit einem todten Kinde,
Genannt Lucinde.

Naar jeg undtager Ordet Synd, der ikke hører hjemme her — thi *Lucinde* forsynder sig kun mod god Smag og sand Poesi —, har jeg Intet at indvende mod denne blodige Spot.

Allerdybest i *Lucinde* ligger atter Selvoptagetheden som den Vilkaarlighed, der kan blive til alt Muligt, til Revolution, til Frækhed, til Dogmetro, til Bagstræv, fordi den fra først af ikke er knyttet til nogen Magt, fordi Jeget ikke arbejder i nogensomhelst Idés Tjeneste, der kunde give dets Stræben Fasthed og

Værd, hverken i den borgerlige eller i den aandelige Friheds. Vilkaarligheden, der i Kunsten bliver til den af Fr. Schlegel opfundne «Ironi», Kunstnerens Svæven over sit Stof, hans frie Spil med Stoffet, og særligt i Poesien bliver til Grundsætningen om den rene Form, der bestandig spotter sit eget Indhold og bryder sin egen Illusion — denne Vilkaarlighed bliver paa Virkelighedens Omraade til en Ironi, der er de Højtbegavedes Væremaade, Aandsaristokraternes genialt-forbløffende Maade at leve Livet paa. Denne Ironi er en Gaade for de Uindviede. «der mangler Organet for den». Den er «den frieste af alle Licenser» (Licens bruges i Reglen om Frihed for Digteren til at sætte sig ud over sproglige Regler), fordi man ved den sætter sig ud af og bort over sig selv; men dog er den den mest lovbundne; thi den er — hedder det — ubetinget og nødvendig. Den er en stadig Selvparodi, uforstaaelig for «de harmonisk Platte» (et Udtryk, som stedse bruges af Romantikerne om dem, der finder sig beroligede i en dagligdags Harmoni); thi disse tager dens Alvor for Spøg og dens Spøg for Alvor.

Ikke blot ved Navnet har da denne Ironi en Grundlighed med den Kierkegaardske, der ligeledes aristokratisk «gaar ud paa at misforstaas». Det geniale Jeg er Sandheden, om end ikke som Kierkegaard vil have sin Sætning, at «Subjektiviteten er Sandheden» forstaaet, dog saaledes, at Jeget har alle udadtil gyldige Bud og Forbud i sin Magt, og til Forargelse og Forbauselse for Verden stedse ytrer sig i Form af Paradokser. Ironien er «den guddommelige Frækhed». Den saaledes opfattede Frækhed er en alsidig Mulighed. Den er Frihed for Fordomme, men den aabner, rent formel som den er, en Synskres for den frækkeste Hævden af alle mulige Fordomme. Den er lettere opnaaelig, siges der, for Kvinden end for Manden. Som den kvindelige Dragt, saaledes har ogsaa den kvindelige Aand det Fortrin for den mandlige, at man med den ved en eneste dristig Bevægelse kan sætte sig ud over alle Kulturens og den borgerlige Vedtægts Fordomme og paa en Gang befinde sig midt i Uskyldighedstilstanden og Naturens Skød! Man hører, hvorledes Toner fra Rousseau gaar igen selv i denne kaade Fanfare. Det lyder, som blæstes Revolutionen ind; i Virkeligheden er det kun Reaktionen, som forkyndes. Rousseau vilde «vende tilbage» til Naturtilstanden, da Menneskene nøgne løb om i de store Skove

og spiste Agern. Schelling vilde føre Udviklingen tilbage til Urtiden, da Menneskeheden endnu ikke var falden ved Syndefaldet. Schlegel blæser revolutionære Melodier i det store romantiske Underhorn. Men, som der staar i *Des Knaben Wunderhorn*: «Es blies ein Jäger wohl in sein Horn — Und Alles, was er blies, das war verlorn.» Det bliver ikke til Aandsfrihed, det bliver kun til højere Nydelse. Kærlighedens hele Omraade forvandles til Kunst. Som den romantiske Poesi er Poesi i anden Potens, Poesi om Poesi, forfinet og udrenset Poesi, saaledes er Elskoven for Romantikeren forfinet og udrenset Elskov, «Elskovskunst». Den højere Sanseligheds forskellige Grader er her betegnede og satte i System. Jeg henviser til Bogen, der ikke som *Ardinghello* giver yppige Malerier, men en tør, pedantisk Lære, hvis tomme Rammer det overlades Læserens Erfaring og Fantasi at udfylde. Frækheden er nærmere Dovenskab, den geniale Lediggang. Lediggangen betegnes som «Uskyldighedens og Begejstringens Livsluft». Drevet til sit Højeste er Ørkesløsheden Planteliv. «Det højeste, fuldendteste Liv er intet Andet end ren Vegeteren.» Plantens Liv betragtes da som det højeste Naturliv. Man vender i den Grad *tilbage* til Naturen, at man vender tilbage til Planten. Den hvilende Nydelse, opfattet som det evigtvarende Øjebliks rene Tankeløshed, vilde være det Højeste. «Jeg tænkte alvorligt, siger Julius til Lucinde, paa Muligheden af en evig Omfavnelse. Jeg pønsede paa Midler til at forlænge vor Samværen.» Men idet nu Genialiteten, der intet Slid og Slæb behøver, og Vellysten, der i sig selv er den hvilende Salighed, Intet har med Formaal eller Handling eller Nytte at gøre, bliver hin søde Ørkesløshed *(dolce far niente)* det Højeste i Livet, og Hensigten, der fører til planlagt Handling, forfølges som latterlig og filistrøs. Hovedstedet herom i *Lucinde* er dette: «*Flid og Nytte* er de Dødsengle med det flammende Sværd, der spærrer Mennesket Tilbagevejen til Paradiset.» Ja det er de visselig! Flid og Nytte spærrer Tilbagevejen til alle de Paradiser, der ligger bag os. Derfor er de hellige for os! Nytten er en af Grundformerne for det Gode, og hvad er Fliden i det Nyttiges Tjeneste Andet end den Forsagen overfor adspredende Nydelser, den Begejstring og den Kraft, hvormed dette Gode tilkæmpes og iværksættes!

Tilbagevejen til Fuldkommenheden er i Kunsten Tilbagesøgen til Kunstnerens geniale Vilkaarlighed, til det Punkt, hvor

han kan gøre Et og ogsaa kan gøre noget ganske Andet, lige modsat; i Livet er det Lediggangens Tilbagevej — thi den der gaar ledig, gaar tilbage — Tilbagevejen til den nydende Ørkesløshed; i Videnskaben er den Tilbagevejen til den uvilkaarlige Tro, hvilken Tro af Schlegel atter bestemmes som Religion, hvilken Religion atter føres tilbage til Katolicisme. Hvad Natur og Historie angaar, er den Tilbagevejen til det paradisiske Urfolks Tilstand.*) Saaledes forstaas det ud fra selve Romantikens Grundtanke — Tilbagevejen —, at endog den himmelstormende *Lucinde* som alle Romantikernes øvrige Himmelstormerier ikke fik det ringeste praktiske Udslag.

VI

Man træffer altsaa i *Lucinde* som i en Nød alle de Læresætninger, der senere i Romantikens Historie udfoldes og oplyses ved Eksempler. I en Afhandling som den om *Vekseldriften* af Æstetikeren i *Enten-Eller* er Lediggangen sat i System: «Man paatage sig aldrig nogen Kaldsforretning. Gør man det, saa bliver man en slet og ret Peter Flere, en lille bitte Tap med i Statslegemets Maskine; man ophører selv at være Drifts-Herren ... Om man end afholder sig fra Kaldsforretninger, bør man dog ikke være uvirksom, man lægge Vægt paa al den Beskæftigelse, der er identisk med Ørkesløshed . . . I Vilkaarligheden ligger hele Hemmeligheden. Man tror, det er ingen Kunst at være vilkaarlig, og dog hører der et dybt Studium til at være vilkaarlig saaledes, at man ikke selv løber vild deri, at man selv har Fornøjelse deraf . . .»

Ørkesløshed, Vilkaarlighed, Nydelse! det er Trekløveret. Man finder det overalt paa den romantiske Mark. I en Bog som Eichendorffs *Das Leben eines Taugenichts* er Ørkesløsheden forædlet og forherliget i Heltens Person. Og Formaalsløsheden, det er et Hovedpunkt, som man fremfor Noget ikke maa overse. Formaalsløsheden, det er et andet Udtryk for den romantiske Genialitet. «At have Hensigter, at handle efter Hensigter og kunstigt væve Hensigter sammen med Hensigter til nye Hensigter. denne Uvane er saa dybt indgroet i det gudlignende Menneskes

*) A. Ruge: *Gesammelte Schriften* I. 328 ff.

taabelige Natur, at han ordenlig maa sætte sig det for og gøre sig det til Hensigt, naar han engang vil bevæge sig helt frit, uden al Hensigt, paa den indre Strøm af evigt flydende Billeder og Følelser . . . o! det er sandt og vist, min Veninde, Mennesket er af Naturen et alvorligt Bæstie» (Julius til Lucinde).

Selv den strengt kristelige Kierkegaard siger i Anledning af disse Udsagn: «For ikke at gøre Schlegel Uret maa man erindre de mange Forkertheder, der havde indsneget sig i saa mangfoldige Livsforhold og navnlig været utrættelige i at gøre Kærligheden saa tam, saa vel afrettet, saa slæbende, saa dorsk, saa nyttig og brugbar som noget andet Husdyr, kort sagt saa uerotisk som muligt . . . Der er en saare indskrænket Alvorlighed, en Hensigtsmæssighed, en ussel Teleologi, hvilken mange Mennesker dyrker som en Afgud, der kræver enhver uendelig Stræben som sit retmæssige Offer. Kærligheden er saaledes Intet i og ved sig selv, men bliver først Noget ved den Hensigt, hvormed den indordnes i den Smaalighed, der gør Furore paa Familiernes Privatteater.» Man tør maaske slutte, at disse Udtryk af Kierkegaard om den tamme, velafrettede, dorske og nyttige Husdyr-Kærlighed har kunnet finde særlig Anvendelse i Tyskland, der paa den Tid sikkert var den gammeldags Kvindeligheds Sæde. Tiecks satiriske Udfald i hans Lystspil sigter undertiden i lignende Retning. Saaledes beklager i hans *Tommeliden (Däumling)* en Ægtemand sig over sin Kones evindelige Strikkelyst, for hvilken han ikke har Ro, et Motiv, som næsten kun kan forstaas i Tyskland, hvor Damerne den Dag idag indfinder sig med Strikketøj i Haanden endog paa offenlige Steder, som f. Eks. i Dresden ved Koncerterne paa den Brühl'ske Terrasse. Hr. Semmelziege siger hos Tieck:

Huslig Bekymring optog hendes Sind for stærkt,
Rengøring, Porcellænet, smudsigt Tøj til Vask.
Naar jeg om evig Elskovs Ild til hende kvad,
Børstens haarfagre Bræt hun tog udi sin Haand
for Fnug at børste af mit Frakkeskød i Mag.

. . . .

Dog havde gerne Alt jeg taalt undtagen Et,
at ude, hjemme, hvor hun stod og hvor hun gik,
selv i Concert, naar Tonevrimlen bruste sødt,

. . . .

bestandig rastløs, raslende, daskende, aldrig træt
med flyvende Albuer. klirrende Pinde, evig Larm
hun Strikkestrømpen tumled med ihærdig Kraft.

Pudsigst bliver denne Satire, hvor den frivilligt eller ufrivilligt kommer til at se ud som en Parodi paa den bekendte romerske Elegi, hvor Goethe trommer Heksametret paa sin Elskedes Ryg:

Engang, da Ægtelejet helligt favned os
— paa Himlen skinned Lunas kyske Lys —
attraaende den gyldne Afrodites Gunst
omflettet jeg af sølverhvide Arme laa,
og drømte om, hvad Underbarn af slig en Nat,
hvad for en Helt, kraftpansret, stor, af dette Skød
der vel i Tidens Fylde vilde Lyset se —
Da føler jeg paa Ryggen over mig lette Slag,
indbilder mig, at Kærtegn kildrer Skuldren mig,
og smiler fromt og sindrigt til min søde Brud.
Men Skuffelsen mig ramte med sin Helvedskval;
thi Strikketøjet dansed lystigt paa min Ryg,
ja just i Hælens Bøjning stod Arbejdet, hvor
den Kyndigste endog, af Tællen træt, taer fejl.

Overfor en saadan Dyrkelse af det Nyttige forstaar man, at Formaalsløsheden anbefales.

Men Formaalsløsheden hænger sammen med Lediggangen. «Kun Italienere, hedder det, forstaar at gaa, kun Orientalere forstaar at ligge, men hvor har Menneskeaanden udviklet sig finere og sødere end i Indien! Og i alle Himmelstrøg er det Lediggangen, der adskiller Fornemme og Simple, og som derfor er det egenlige Adelsprincip.»

Denne sidste Ytring er lav, men ved sin Frækhed saa meget mere betegnende. Dette er Maaden, hvorpaa Romantiken stiller sig til Menneskehedens Mængde. Det at have Raad til Intet at bestille, det er for den det sande Adelsbrev. De, som driver de brødløse Kunster og forsørges af Andre, Konger og Riddere som i Fouqués og Ingemanns Romaner, Kunstnere og Poeter som hos Novalis og Tieck, det er dens Helte. Den udskiller sig fra Menneskeheden. Den vil Intet udrette for den, den har kun sine Foretrukne for Øje. Helten og Heltinden i *Lucinde*, det er den geniale Kunstner og Genikvinden; det er Natur- eller Kunst-Ægteskabet mellem dem alene, som forherliges. Derfor

spørger ogsaa Julius straks sin Elskede, om hendes Barn, hvis det bliver en Pige, skal opdrages til Portræt- eller Landskabsmaleriet. Alene som Medlem af Kunstnerlauget har hun for Forældrene Interesse. Kun Digtere og Malere har Lod og Del i Poesien. Man forstaar da let, hvorfor *Lucinde* ikke kunde bringe noget socialt Resultat

Men havde Bogen end intet praktisk Udslag, og var den end for marvløs til at kunne virke til nogensomhelst Art af Reform, saa laa der dog en Praksis bag den.

Lad os kaste et Blik paa Novellens Figurer.

Paa en Baggrund af den dybeste Foragt for al Virkelighedens Prosa og alle Samfundets borgerlige Forhold tegner Bogens Hovedpersoner sig som talende Skyggerids. Skriftet skammer sig ikke ved sin erotiske Lære, det føler sig i sin Renhed hævet over Mængdens Dom: «Ikke blot den kongelige Ørn tør foragte Ravnenes Skrig, hedder det; ogsaa Svanen er stolt og bryder sig ikke om dem. Den har ingen anden Bekymring end den, at dens hvide Vinger ikke maa tabe deres Glans. Den tænker kun paa at klynge sig til Ledas Skød uden at lade sig skræmme, og paa at udaande Alt, hvad der er dødeligt i den, i Sang.»

Billedet er smukt og kækt, men er det sandt? Leda og Svanen er blevne behandlede paa saa mange Maader.

Julius er en «sønderrevet» ung Mand, naturligvis Kunstner, om hvem vi i *Lehrjahre der Männlichkeit*, et Afsnit, der indeholder, hvad Flaubert har kaldt *l'éducation sentimentale,* erfarer som det mest betegnende Træk, at han kunde spille Farao med den tilsyneladende heftigste Lidenskab og dog være adspredt og fraværende, i et Øjebliks Hede kunde vove Alt og saasnart det var tabt vende sig ligegyldig bort. Kan dette Karaktertræk nu end ikke aflokke os Beundring, saa maler det dog taalelig godt en nydelsessyg og udbrændt Natur, der uden kraftig Drift til Handling søger Pirringsmidler i en slap og koldtfortvivlet Lediggang. Hans Udviklingshistorie betegnes udelukkende af en Række Kvindenavne, saaledes som meget unge Menneskers saa ofte gør. De paagældende Kvinder skitseres flygtigt som med en Blyant i et Album; kun et af disse forberedende Billeder er mere udført, Portrætet af en i østerlandsk Ørkesløshed fuldstændig opgaaet Kameliadame, der som Kameliadamen hæver sig ud af sin Livskres gennem en oprigtig Forelskelse og dør, da hun ikke bliver forstaaet eller troet. Hun gaar ved et Selvmord ud af

Livet med en glimrende Afslutning af det Hele og synes, som hun skildres, siddende i sit Boudoir omgivet af store Spejle, indaandende Parfymer, med Hænderne i Skødet at skulle levendegøre Billedet af den æstetiske Bedøvelse og Selvfortabelse og Selvbeskuen, i hvilken Romantiken gik op. Efter at have gennemgaaet en Mangfoldighed af alle lige dybt modbydelige erotiske Tilstande lærer Julius endelig sit kvindelige Modbillede Lucinde at kende, af hvem Indtrykket ikke mere udviskes. «Han traf i hende en ung Kunstnerinde [naturligvis!], der som han lidenskabeligt tilbad det Skønne og syntes at elske Ensomheden og Naturen lige højt. I hendes Lidenskaber følte man altid et frisk levende Pust. Hun drev Malerkunsten ikke som et Erhverv eller en Kunst [ikke Alvor! ikke Nytte!], men kun af Lyst [Dilettanteri og Ironi!]. Hun henkastede kun Vandfarveskitser. Til Oliemaleriet havde hun manglet Taalmodighed og Flid [ingen Flid!]. Lucinde havde et afgjort Hang til det Romantiske [naturligvis! hun er jo lutter Romantik]. Ogsaa hun var af dem, der ikke lever i den almindelige Verden, men i en eget selvdannet... ogsaa hun havde med kæk Beslutning sønderrevet alle Hensyn og Baand og levede fuldkommen frit og uafhængigt.» Fra det Tidspunkt af, da Julius lærer hende at kende, bliver ogsaa hans Kunst mere varm og besjælet. Han maler det Nøgne «i en Strøm af besjælende Lys». Hans Skikkelser syntes «besjælede Planter i Menneskeskikkelse».

Let og melodisk i stedse vakt og tilfredsstillet Længsel flyder for Julius og Lucinde Livet hen «som en skøn Sang». Handlingen foregaar som i et Atelier, hvor Staffeliet staar nær ved Alkoven. Lucinde bliver Moder, og herved er Naturægteskabet indviet. Det er Barnets Tilblivelse, der grunder det. «Hvad forhen forenede os, var Elskov og Lidenskab. Nu har Naturen forenet os inderligere.» Ved Barnets Fødsel faar Parret «Borgerret i Naturtilstanden», formodenlig Rousseau's, den eneste Borgerret, det synes at have sat Pris paa. Sociale og politiske Rettigheder er ligesaa ligegyldige for Romantikerne som for Kierkegaards Helt hos os, der mener, man bør være glad, at der er Nogen, som gider regere, saa vi Andre kan være fri.

VII

Bag dette usikre Skrift laa der imidlertid en Virkelighed med kraftigere Omrids. Heltens Ungdomsliv passede, som Fr. Schlegels Breve udviser, temmelig nøjagtigt til Forfatterens. Berlin var dengang endnu ikke pietistisk, men efter Samtidiges Vidnesbyrd en Art Venusbjerg, som Ingen ustraffet nærmede sig. Tronens Eksempel helligede enhver Frihed i Sæder. Begejstringen for Kunst og skøn Literatur afløste og erstattede den nys saa mægtige officielle Moral, som man gik ud paa at afryste.

I Efteraaret 1799, samme Aar som *Lucinde* udkom, skriver Fr. Schlegel til Schleiermacher: «Da Folk her driver det saa vidt med deres Uvæsen, har Schelling faaet et nyt Anfald af sit gamle Sværmeri for Irreligionen, hvori jeg da af alle Kræfter styrker ham. Derfor har han udkastet en epikuræisk Troesbekendelse i Hans Sachs Goethes Maner.» Det var *Der Widerporst*:

Jeg holder saa sandt ikke længer det ud,
jeg maa endnu en Gang værge min Hud,
og Livet med alle Sanser friste,
som jeg var nær ved helt at miste
over den høje, overjordiske Lære,
som jeg med Ruelse nu skal ære.

Derfor vil ogsaa jeg bekende,
hvordan jeg føler det i mig brænde,
hvordan det i alle mine Aarer vælder.
Mit Ord vel saa fuldt som Andres gælder,
da i Medgang og Modgang paa denne Klode
jeg har været ypperligt til Mode,
alt siden jeg kom dermed paa det Rene,
at det Sande Materien er alene.

Jeg kan ikke for det Usynlige svare,
jeg holder mig blot til det Aabenbare,
hvad jeg kan lugte, smage, knuge,
med alle Sanser gramse og sluge.
Min eneste Religion er den:
Af et smukt Knæ er jeg en Ven.
Jeg lider slanke Hofter, fuldt Bryst,
fuld Næring for al Slags Drift og Lyst,
sødt Ja til Alt, hvorom Elskov kan bede,
og Blomsterduft, stærk som Attraaens Hede.

Var derfor endnu Religion paabuden
(skønt jeg kan saa dejligt leve foruden)
saa kunde blandt Religionerne alle
kun den katolske min jeg kalde,
som den var i den gode, gamle Tid,
da der hverken var Kiv eller Strid,
Alle var da én Vælling, én Dej,
langt borte søgte de Frelsen ej,
til Himlen Ingen vilde glo eller gabe.
Af Gud havde de en levende Abe.
Jorden for Verdens Midtpunkt de holdt,
og Jordens Midtpunkt var Roma stolt.
Der sad Statholderen, Verdens Zir
og førte sit Verdensherskerspir,
og Lægfolk og Klerke sammenblandet
leved ret som i Slaraffenlandet
eller som i Himlens høje Hus
Herskaberne leved i Sus og Dus
for hver Aften paany sig til Bryllup at samle
mellem Jomfruen og den Gamle.*)

Et saadant Digt fra en saadan Haand er et sandt Vidnesbyrd om Tidsaanden, og meget lærerigt er det at se, at medens Wilhelm Schlegel efter Goethes Raad modsætter sig dette Digts Optagelse i *Athenäum*, skriver den egenlig Angrebne, Novalis, derom: «Hvorfor *Widerporst* ikke maa trykkes, forstaar jeg ikke ret. For Ateismens Skyld? Men tænk blot paa *Die Götter Griechenlands!*»

Moden var revolutionær, Brystet stærkt blottet, Klæderne orientalsk vide. Tonen blandt de mest fremragende unge Kvinder var yderst fri. Ingen er mere omtalt for sin Skønhed paa hin Tid end den dejlige Pauline Wiesel, gift med en aandrig Mand, hvis skamløse Vid, Spottelyst og Tvivlsaand gjorde et dybt og forstyrrende Indtryk paa den unge Tieck, hvem han tjente til Model for hans Abdallah og Lovell. Hun var en af den unge og dristige Prins Louis Ferdinands mange Elskerinder; men for hende havde han fattet en sand Lidenskab, der endnu for os blusser i hans Breve. En Samtidig skriver om hende: «Jeg betragter hende aldeles som en Foreteelse af den græske Myteverden.» Alexander v. Humboldt gik 12 Mile tilfods for at se hende. Betegnende for Tidsaanden er det, at det Forhold, hvorved Pauline

*) Plitt: *Aus Schellings Leben* I. 282.

Wiesel satte sit Rygte paa Spil, ikke fandt den ringeste Misbilligelse hos hendes mere udviklede Veninder, f. Eks. ikke hos den iøvrigt saa aldeles ulastelige Rahel. Det er ikke langt fra, at denne misunder hende. Hun skriver som ung Pige mismodig: «Lutter Midler til at leve, lutter Anstalter dertil, og aldrig tør man leve, aldrig kommer jeg dertil, og understaar man sig engang dertil, saa har man den elendige Verden, den hele Verden imod sig.»

Men Originalen til Lucinde var dog mere værd end sit digtede Genbillede og større anlagt. Hun hørte til Rahels Kres, til den Kres af unge, aandfulde Jødinder, der paa den Tid repræsenterede den frieste og højeste Dannelse i Berlin, og hvis historiske Betydning er den, at de dengang endnu udgjorde den eneste Kres, i hvilken Goethes Ry var helt sikret og en sand Dyrkelse af ham fandt Sted.*) Modellen til Lucinde var Moses Mendelssohns kloge, selvstændige Datter Dorothea, som af Føjelighed mod sine Forældre havde givet Bankieren Veit sin Haand, men levede utilfredsstillet i sit Ægteskab med ham. Ikke ved Skønhed, men ved sit Vid og sine lidenskabelige aandelige Interesser fængslede hun Friedrich Schlegel. Han var dengang 25 Aar, hun 32. I hendes Væsen og Optræden var intet Sanseligt eller Letfærdigt, hun havde store, brændende Øjne, og en mandig Haardhed laa over hendes Træk. I sine Breve til Broderen priser han hendes «fuldtlødige Værd», hun er, siger han, meget ligefrem og har ikke Sans for noget Andet end Elskov, Musik, Vid og Filosofi. I Aaret 1798 skiltes Dorothea fra sin Mand og fulgte Schlegel til Jena. «At forbinde os borgerligt, siger han i et Brev fra den Tid, har egenlig aldrig været vor Agt, skønt jeg allerede længe ikke har anset det for muligt, at noget Andet end Døden kunde skille os. Vel strider det ganske imod min Følelse at ville udjævne og beregne Nutid og Fremtid, men hvis den forhadte Ceremoni blev den eneste Betingelse for Uadskilleligheden, saa vilde jeg handle efter Øjeblikkets Bydende og ofre mine kæreste Ideer.» Ingen Fortrolig hjalp mere til at ordne Forholdet mellem Friedrich og Dorothea end deres gejstlige Ven Schleiermacher. I ingen af Friedrichs Venner var *Lucinde* slaaet ned som i ham. Han var dengang Præst ved Charité-Kirken i Berlin. Allerede længe havde han med varm

*) Köpke: *Tiecks Leben.* I, 193.

Samfølelse, ja Beundring fulgt Friedrichs Frigørelsesbestræbelser. I sin Afhandling *Diotima*, saavelsom i sin hvasse Bedømmelse af Schillers *Würde der Frauen* havde Friedrich bekæmpet den overleverede Opfattelse af Kvindens Samfundsstilling. Han havde haanet det almindelige Ægteskab, hvor Ægtefællerne lever «i gensidig Foragt for hinanden, hvor han i hende kun ser hendes Køn, hun i ham sin borgerlige Stilling og begge i Børnene deres Makværk og Ejendom». Det galdt for ham om Kvindens sædelige og aandelige Frigørelse. Aand og Dannelse, forenet med Begejstring, var de Egenskaber, der i hans Øjne gjorde en Kvinde elskværdig. De almindelige Forestillinger om Kvindelighed haanede han. Med Forbitrelse talte han om Mændenes Dumhed og Slethed, der af Kvinderne fordrede Uskyld og Mangel paa Dannelse; saaledes blev Kvinderne tvungne til Snerperi, og Snerperi var det, uden Uskyld at lade uskyldig. Sand Uskyld kunde hos det andet Køn godt bestaa med Dannelse. Den var tilstede, hvor Religion, Evne til Begejstring, fandtes. At derfor et skønt og godt Fritænkeri passede sig mindre for Kvinder end for Mænd, det var kun én af de mange almengældende Platheder, der ved Rousseau var komne i Omløb. «Kvindens Trældom» var en af Menneskehedens Kræftskader. Hans højeste literære Ønske var, som han naivt udtrykte det, «at stifte en Moral». Som den første sædelige Rørelse i Mennesket betegnede han «Modstand imod den skrevne Lov og den vedtægtsmæssige Ret».

Schleiermachers Brudstykke i *Athenæum Fornuftkatekismus for ædle Kvinder* slaar ganske ind paa denne Vej og fordrer af Kvinderne, at de skal frigøre sig for deres Køns Skranker. Ja saa utroligt det end lyder: den ofte anførte Strøtanke af Fr. Schlegel, at man ikke vilde kunne indvende noget Grundigt mod et Ægteskab *à quatre*, skriver sig (som Haym har paavist) muligvis fra Schleiermachers Pen. Dens Braad er rettet mod de mange lave og usande Ægteskaber, mod «de mislykkede Ægteskabsforsøg», som Staten i sin Uforstand med Magt søger at sammenholde, og hvorved Muligheden til ægte Ægteskaber forhindres. Som det her hedder, at næsten alle Ægteskaber kun er foreløbige og fjerne Tilnærmelser til et virkeligt Ægteskab, saaledes siger Schleiermacher selv, at mange Forsøg er nødvendige og at «naar man tager tre eller fire Par sammen, kunde der opstaa ret gode Ægteskaber, i Fald de maatte bytte».

Den dybeste Aarsag til, at Schleiermacher straks personligt

tog sig saa varmt af Friedrich og Dorothea, laa dog i hans egne Livsforhold dengang. Han nærede en stærk og gengældt Kærlighed til Eleonore Grunow, der levede i et barnløst og højst ulykkeligt Ægteskab med en Præst i Berlin.

Han fandt, at der løb megen Udannethed og Plathed, megen Spidsborgerlighed og Selvretfærdighed ind med i Raseriet over *Lucinde*, som man nedrev paa samme Tid, som man fornøjede sig kosteligt med Wielands og Crébillons lystne Romaner. «Det minder mig om Hekseprocesserne,» siger han, «hvor Ondskab formede Anklagen, og den fromme Enfoldighed fuldbyrdede Dommen.»

Og hvad der især bragte ham til voldsomt at tage det forfulgte Pars Parti, det var, som han siger, at den Klage, der rejstes over krænket Blufærdighed, hos de Fleste kun var et Paaskud for at slaa en Bro over til Schlegels private Personlighed og komme den tillivs.

Dorothea besad en kraftig Sjæl i et svagt Legeme. Uden Vaklen bar hun Alt. hvad hendes Brud med Samfundsmoralen bragte over hende, privat Forkætring, offenlig Beskæmmelse gennem Hentydninger i Angrebene paa Lucinde. Hun viste den mest udholdende Hengivenhed og den mest opofrende Troskab mod den Mand, hun havde valgt. Hun deler ikke alene hans Interesser og Bestræbelser, men taaler hans Urimeligheder og finder sig uden Klage i den lunefuldeste Elskers Luner. Ja endnu mere: En ualmindelig Aandsfrihed og Munterhed spreder alle Mismodets Skyer om hende og Andre. Hendes Latter klinger lystigt ind mellem Schleiermachers altfor spidsfindige Grublerier og Friedrichs overjordiske Ironi. Saa fri hun iøvrigt er for kvindelig Følsomhed, gaar hun helt op i Beundring for sin Elskede, er med rørende Beskedenhed kun stolt af ham. Da hun har forfattet Romanen *Florentin*, en Bog, hvori der, trods al dens Svaghed, er mere skabende Evne end i nogen poetisk Frembringelse af Friedrich selv, er hun fremfor Alt lykkelig og stolt over. at hans Navn staar paa Titelbladet som Udgiverens. Hun gør selv mange Løjer med sin literære Virksomhed. Med bankende Hjerte og rødmende Kinder sender hun Schleiermacher sin Bogs første Bind til Gennemsyn og smiler over de mange røde Streger i Manuskriptet: «Pokker staar altid i det, dèr hvor Akkusativ og Dativ skulde staa.» At ogsaa hun maatte give sig til at skrive og digte paa en Tid (henimod Aar 1800), da alle

Romantikerne, selv Schleiermacher og Schelling, begik poetiske Synder, betegner hende som hørende til Romantikernes tyskliterære Kres, og i Virkeligheden er hendes Roman ogsaa et Udtryk for alle de herskende Ideer, Efterligning af *Wilhelm Meister* og *Frantz Sternbald*, Forherligelse af de harmonisk Dannede overfor de Gemene, af det frie Vagabondliv, af Lediggangen og det skønne Letsind, af Formaalsløsheden, der midt i Virkelighedens prosaiske Verden ingen Hensigter har.

Helten har Dorothea givet Træk, der øjensynligt svarede til Friedrichs Karakterejendommeligheder, som disse tog sig ud for hendes beundrende Kvindeøjne. Det hedder om ham: «Trods et ganske besynderligt, hyppigt frastødende Væsen forstaar han at gøre sig vel lidt af Alle og drager ethvert Hjerte til sig uden at bekymre sig stort derom. Det hjælper ikke, om man væbner sig med hele sin Stolthed imod ham; man bliver paa en eller anden Maade dog ganske hans. Ofte er det ret ærgerligt, at man ikke kan modstaa ham, da han selv ikke er til at holde fast. Stundom synes det, som forbandt han med sine Ord endnu en anden Mening end den der ligefrem ligger i dem; en anden Gang sætter han et ligegyldigt Ansigt op selv til de mest smigrende Ting, der bliver ham sagt, som var sligt blot hvad der tilkom ham; til andre Tider har han sin største Glæde af et tilfældig henkastet Ord, og forstaar at lægge en ganske særegen Betydning ind deri eller faa den ud deraf . . . Men De kan tænke Dem, hvor ofte han i Selskab giver Anstød.»

Saaledes minder ogsaa Florentins Bekendelser, især angaaende hans tøjlesløse Liv som Yngling i Venedig, om Friedrichs Ungdomsoplevelser i Leipzig. Skønt Florentin er Italiener, føler han sig tiltrukket af tysk Kunst og tyske Kunstnere; han lærer selv at tegne og male, og ernærer sig snart som genial romantisk Dilettant i Malerkunsten, snart som ikke mindre romantisk Spillemand, der drager om fra Landsby til Landsby. Hans Afstamning er hemmelighedsfuld. Han er, som han selv kalder sig, «den Fattige, den Ensomme, den Udstødte, Tilfældets Barn»: «Mig driver noget Unævneligt fremad, som jeg maa kalde min Skæbne.» Han flyer ethvert inderligt Forhold, der vilde binde ham: «Alene vil jeg bære den Forbandelse, der er udtalt over mig.»*)

---

*) *Florentin* S. 65. 80. 170. 195. 230. 310.

Det er unødvendigt at eftervise i det Enkelte, hvor uskyldige og i hvor høj Grad romantiske disse Betegnelser er. Men ikke desto mindre hæver denne Kvinde sig op over denne Kres. Ikke for Intet var hun den kloge og ædru Mendelssohns Datter.

Hun vilde, siger hun, saare gerne se en Kunstner i Friedrich, men ret kær vilde han dog først blive hende, naar hun saa ham som dygtig Borger i en ægte Stat, ja det synes hende, som om alle hendes revolutionære Venners Væsen og Villen passer til det Literære, til Anmeldelser og al den Slags Tøjeri, som en Kæmpe til en Barneseng; hun siger, at gik det efter hendes Hoved, gjorde de som Götz v. Berlichingen, der kun greb Pennen for at udhvile fra Brugen af Sværdet.*)

Vi ser atter her, hvad der allerede var slaaende ved Fru v. Kalb, hvorledes hos Kvinderne i dette Tidsrum en mandigere og mere udelt Kraft gør sig gældende end hos Mændene, og hvorledes de bestandig vil bringe de Spørgsmaal ind for Samfundets Værneting, som Mændene vil behandle blot literært. De føler dybere Forholdenes Tryk, de er mindre svækkede ved boglig Overkultur, og de har mere praktisk Sans og Blik end Mændene omkring dem.

Den første større Begivenhed, der hænder det nys forenede unge Par, er, at Fichte kommer til det. Man havde anklaget ham for som Professor at lære Ateisme, og hans Stilling var truet. Caroline skriver derom til en Veninde:

«Kun med Kummer kan jeg skrive til Dig om det, hvorom Du spørger mig, om Fichtes Sag. Tro mig, den er meget slem for alle Venner af en ærlig og frimodig Adfærd. Hvad Du skal tænke om den første Anklage, der kom fra en dumfrom Fyrste og hans dels katolske, dels herrnhutiske Raadgivere, vil Du selv kunne indse . . . Men saa hidser man Fichte ved allehaande Beretninger fra Weimar om, at hans Sag staar slet o. s. v. til han erklærer, at han vil tage sin Afsked, ifald man giver ham en Irettesættelse og indskrænker hans Lærefrihed . . . Alle Hoftjenere og alle Professorerne, som Fichte har overstraalet, skriger nu over hans Dristighed, hans Ubesindighed. Han bliver forladt, formelig skyet.»

I et Brev, som paa én Gang er forfattet af Friedrich, Schleiermacher og Dorothea, siger denne sidste:

*) Haym: *Die romantische Schule:* 509, 525, 663 ff.

Det gaar meget godt med Fichte her, man lader ham i Fred. Nicolai har ladet sig forlyde med, at man ikke i ringeste Maade vil bekymre sig om ham, kun maa han ikke holde offenlige Forelæsninger; det vilde ikke blive godt optaget. Jeg kommer ganske fortræffeligt ud af det med Fichte, og jeg føler mig overhovedet saa vel tilpas i denne Forsamling af Filosofer, som havde jeg aldrig været vant til noget Ringere. Kun har jeg en vis Angst for Fichte; dog det ligger ikke i ham, men mere i mine Forhold til Verden og til Friedrich — jeg er bange — dog maaske tager jeg fejl. Skrive kan jeg ikke et Ord mere, Kære, thi mine Filosofer løber uophørligt op og ned af Gulvet, saa jeg er nær ved at blive svimmel.»

Dette er da et lille husligt Optrin af Dorotheas Liv i Berlin. Man befandt sig saare vel sammen, og Fichte fattede en Plan til stadigt Samliv. Han arbejdede paa at bevæge Friedrich til at blive i Berlin, og faa Wilhelm med dennes Kone til ligeledes at flytte dertil. «Lykkes dette, saa danner begge Schlegelerne, Schelling, som ogsaa maatte bringes til at flytte derhen, og vi én Familie, lejer en stor Lejlighed, holder én Kokkepige o. s. v.»*) Det blev ved Planen. Brødrene Schlegels Damer kunde ikke komme ud af det sammen. Men virker det nu ikke som et Pust fra en anden Verden, naar man midt under al denne Omhu for Fichte og Harmen over den Uret, som sker ham, finder Ord som disse i Dorotheas Breve: «Jeg takker din Moder hjerteligt for det kære Helgenbillede. Jeg har det altid liggende for mig. Det synes mig, at jeg selv ikke havde kunnet vælge mig nogen anden Helgen, hun passer ret for mig. Billederne og de katolske Sange har rørt mig saaledes, at jeg er fast besluttet paa, naar jeg bliver Kristen, da at blive Katolik.»**) Ingensteds føler man vel tydeligere end her den romantiske Aandsretnings religiøse Forvirring.

Dog Dorothea er ikke det eneste Kvindeportræt i *Lucinde*. Under sine Udviklingsaar lærer Julius en udmærket Kvinde at kende, som skildres saaledes: «Denne Sygdom blev helbredet og fordrevet ved det første Syn af en Kvinde, der var enestaaende i sin Art, og som for første Gang ramte hans Aand helt og i Midten . . . Hun havde valgt og havde givet sig hen; hendes Ven

---

*) *Caroline* I, 254, 259, 261.
**) *Caroline* I, 293.

var ogsaa hans og levede værdig hendes Kærlighed. Julius var den Fortrolige, han kendte da nøje hvad der gjorde ham ulykkelig og dømte med Strenghed om sit eget Uværd ... Derfor trængte han al Elskov tilbage i sit Inderste og lod Lidenskaben rase, tære og brænde der; men hans Ydre var aldeles forvandlet, og saa godt lykkedes det ham at give sig Skin af den barnligste Ligefremhed og Uerfarenhed og en vis broderlig Haardhed, som han paatog sig for ikke at forfalde til Ømhed, at hun ikke fattede den ringeste Mistanke. Hun var munter og livsglad i sin Lykke, anede Intet og skyede altsaa Intet, men gav sit Vid og sit Lune frit Spil, naar hun fandt ham uelskværdig. Overhovedet rummede hendes Væsen enhver Højhed og enhver Finhed, alt Guddommeligt og alt Uopdragent, men det var formbestemt og kvindeligt altsammen. Frit og kraftigt udviklede hun hver enkelt Særegenhed, som var den kun til for sig alene, og dog var den rige dristige Blanding af saa uensartede Ting ikke forvirret; thi én Aand besjælede den, et levende Pust af Harmoni og Kærlighed. Hun kunde i samme Time efterligne en eller anden komisk Taabelighed med en dannet Skuespillerindes Overgivenhed og Finhed, og forelæse et storstilet Digt med den Værdighed, der henriver i en ukunstlet Sang. Snart morede det hende at glimre og skemte i Selskab, snart var hun helt Begejstring, og snart hjalp hun med Raad og Daad, alvorlig, beskeden og venlig som en øm Moder. En ringe Begivenhed blev, ved hendes Maade at fortælle den paa, saa underholdende som et skønt Æventyr. Alt udstyrede hun med Følelse og Vid, hun havde Sans for Alt, og Alt kom forædlet fra hendes formende Haand og hendes sødt talende Læber. Intet Godt og Stort var for helligt eller for almindeligt for hendes lidenskabeligste Deltagelse. Hun forstod enhver Antydning og besvarede endog det Spørgsmaal, som ikke blev gjort. Det var ikke muligt at holde Taler overfor hende, det blev af sig selv til Samtaler, og under den stigende Interesse spillede paa hendes fine Ansigt en altid ny Musik af aandfulde Blik og elskelige Miner. Ja Blik og Miner troede man endog at se, naar man læste hendes Breve, saa gennemsigtigt og sjælfuldt skrev hun, hvad hun havde tænkt som Samtale. Hvem der blot kendte hende fra denne Side havde kunnet tro, at hun kun var elskværdig, at hun maatte fortrylle som Skuespillerinde, og at der kun fattedes hendes vingede Ord Versemaal og Rim for at blive til en fin Poesi. Og dog viste den samme Kvinde

ved enhver Lejlighed, hvor det gjaldt, paa den mest forbausende Maade Mod og Kraft, og dette (Forholdet til Modet og Kraften) var ogsaa det høje Synspunkt, ud fra hvilket hun dømte om Menneskers Værd.»

Der er mere Ros end Malerkunst i dette Portræt. Sainte-Beuve vilde have grebet det anderledes an. Men Originalen til dette Billede er den Kvinde, der efter Udgivelsen af hendes Brevsamling med Titel *Caroline* næsten som en Dronning kun gaar under dette sit Fornavn, og som man lettest kalder saaledes, fordi hun har havt saa mange Efternavne, at man ikke ret véd, hvorledes man skal betegne hende. Hun var Datter af den bekendte tyske Filolog Michaelis, blev først gift med en Dr. med. Böhmer, efter hans Død med A. W. Schlegel og endelig tilsidst med Schelling. Hun staar ved sine to sidste Forbindelser i Midtpunktet af den hele romantiske Kres, der let ordner sig om hende. Hun var dens egenlige Muse. Calderons og Ariosto's udmærkede Oversætter Gries kalder hende den aandrigste Kvinde, han har kendt, Steffens og Wilhelm v. Humboldt bruger lignende Betegnelser. Om flere af sine Afhandlinger skriver A. W. Schlegel, at de tildels skriver sig fra en aandfuld Dames Haand, der besad alle Talenter til at glimre som Skribentinde, men hvis Ærgerrighed ikke var rettet derpaa. Schelling skriver ved hendes Død: «Havde hun end ikke været det for mig, som hun var, saa maatte jeg dog som Menneske begræde hende, sørge over at dette Mesterværk af Aand ikke mere er til, denne sjældne Kvinde med mandig Sjælsstyrke, med det skarpeste Vid, forenet med det blødeste, ømmeste, elskovsfuldeste Hjerte. Noget saadant kommer ikke igen.» — Hendes Portræt er vidunderligt: indtagende, fint, skalkagtigt og dog smeltende. Hun er ganske i Leonardos Stil. Dorothea er langt mere af ét Stykke.

Caroline var født 1763 og var 21 Aar gammel, da hun første Gang blev gift. A. W. Schlegel lærte hende at kende under sin Studietid i Göttingen, og blev forelsket i hende; hun afslog at ægte ham. Forbindelsen blev snart afbrudt, men fortsat gennem Brevveksling, da A. W. Schlegel 1791 overtog en Huslærerplads i Amsterdam, hvor adskillige galante Forbindelser, deriblandt én alvorligere Kærlighedshistorie bragte Forholdet til Caroline til at træde i Skygge for ham. Imidlertid havde denne indviklet sig i et Net af de besynderligste Forhold. 1792 havde hun begivet sig til Mainz og levede i Georg Försters Hus. Da denne

beundringsværdige og geniale, men altfor sangvinske Mand, Humboldts Lærer, lige udmærket som Naturforsker og Skribent, indlod sig paa revolutionære Foretagender og søgte at udbrede den franske Frihed i Rhinegnene, delte Caroline med Iver hans Sympatier og Bestræbelser og indlod sig med de republikanske Klubmedlemmer i Mainz. Hun mistænktes tilmed særligt, om end med Urette, for igennem sin Svoger, Custines Sekretær, at have staaet i Forbindelse med Fjenden. Da Mainz tilbageerobredes af de tyske Tropper, blev hun arresteret og tilbragte flere Maaneder i et barbarisk Fængsel, delende Stue med syv andre. Fra sit Fængsel skrev hun til Schlegel om Bistand.

Hendes Stilling var endnu værre og vanskeligere end den syntes. I Mainz havde hun i Fortvivlelse over, at hendes hedeste Ønsker var slaaede fejl (hun havde haabet, at den mandige og energiske Tatter skulde tilbyde hende sin Haand) kastet sig hen til en tilfældig Tilbeder, en Franskmand, og Følgerne af denne Forbindelse vilde uundgaaeligt beskæmme hende for bestandigt, ifald hun ikke i rette Tid befriedes fra Fængslet. Ved Wilhelms Forbindelser og hendes egen Broders Iver lykkedes det at faa en Løsladelsesordre udstedt, og med en vis rolig Ridderlighed, stillede Wilhelm nu den af Alle forladte Caroline under sin yngre Broder. Friedrichs Beskyttelse. Det var under disse saa lidet fordelagtige Omstændigheder, at Friedrich lærte hende at kende. Han var ikke forudindtaget for hende, han var ikke langt fra at føle Ringeagt. Og under saadanne Forhold er det, at han skriver: «Denne Enfold og denne formeligt guddommelige Sans for Sandhed havde jeg aldeles ikke ventet . . . Hun gjorde et meget levende Indtryk paa mig; jeg ønskede heftigt at turde stræbe efter Fortrolighed og Venskab fra hendes Side, men da hun syntes at ytre nogen Deltagelse, saa jeg meget bestemt, at det blotte Forsøg vilde føre til de heftigste Kampe, og at et Venskab, dersom det var muligt mellem os, kun kunde være den sildige Frugt af mange urigtige Bestræbelser . . . . . ethvert egennyttigt Ønske blev da opgivet. Jeg stillede mig i det simpleste, enfoldigste Forhold til hende, en Søns Ærefrygt, en Broders Aabenhed, et Barns Ligefremhed, en Fremmeds Fordringsløshed.»*)

1796 giftede A. W. Schlegel sig saa med sin stærkt kompromitterede Veninde. Hendes Kres dannedes af alle Samtidens

*) *Caroline* I. 347, 348.

bedste Mænd. Hun stod i stadig Forbindelse med Goethe, Herder, Fichte, Schelling, Hegel, Tieck, Sehleiermacher og Hardenberg. Goethe var netop da i intim Forbindelse med den unge Skole. Den var lige ved at dannes, og de forskellige Medlemmer af den havde deres første Stævnemøder i Jena. Hun spiser Frokost med Goethe, til Middag med Fichte og er snart kun alt for uadskillelig fra Schelling.

Et Eksempel paa Styrken og Finheden af Carolines Dømmekraft afgiver følgende Brudstykke af et Brev fra hende til Schelling (1ste Marts 1801): «Du vil dog vel ikke, allerkæreste Ven, af mig have Noget at vide om, hvorvidt Fichtes Aand rækker, skønt Du synes at ville høre min Mening derom. Mig har det altid forekommet, som om han med al sin uforlignelige Tænkekraft, sin faste Slutningsmaade, sin Klarhed og Nøjagtighed, sin umiddelbare Anskuelse af Jeget og sin Opdager-Begejstring dog var begrænset; kun tænkte jeg, det kom af, at den guddommelige Indgivelse fattedes ham — og naar Du har gennembrudt en Kres, ud af hvilken han ikke kunde komme, saa skulde jeg tro, at Du ikke saameget har gjort dette som Filosof — dersom Benævnelsen her skulde være urigtig brugt, maa Du ikke skænde paa mig derfor — men snarere fordi der i Dig er Poesi og ingen i ham. Poesien ledede Dig umiddelbart til en Frugtbarhedstilstand, medens det var Iagttagelsens Skarphed, der førte ham til Bevidsthed. Han har Lyset i dets klareste Klarhed, men Du ogsaa Varmen, og Lyset kan kun lyse, Varmen frembringer. Er dette nu ikke fint set af mig? som man gennem et Nøglehul ser et umaadeligt Landskab.»

Om Hegel findes der etsteds den morsomme Ytring, der lidet svarer til den almindelige Forestilling om Filosofen: «Hegel spiller her den Galante og er den almindelige Cicisbeo» (*Caroline* II. 239).

Med Lidenskab deltager Caroline i alle den romantiske Skoles Bestræbelser, forfatter, korrigerer, anmelder anonymt, snart selv skrivende, snart virksom paa anden, tredje, fjerde Haand. Den politisk-revolutionære Lidenskab, der udmærker hende fremfor Mændene, gaar nu nødtvungen med til literære Skærmydsler og Intriger. Vi ser hende saaledes anmelde Schlegels *Ion* anonymt, men temmelig drillende, ser Schlegel ligeledes anonymt besvare og imødegaa denne Recension, og saa endelig Caroline kalde Schelling til Hjælp, der i en tredje anonym Recension som

Carolines Ridder under en Form af udsøgt Finhed lader det gaa endnu værre ud over Schlegel, mens han skriver ham til, at han haaber, det ikke vil blive taget ilde op. Det er ogsaa Caroline, som fordærver Forholdet mellem Schiller og Schlegel, bevirker Bruddet imellem dem, og ved sine utallige, ofte yderst vittige, men ubillige Løjer med den Schillerske Poesi, bestandig hidser Brødrene mod Schiller, der paa sin Side ikke kan frikendes for med en vel fornem Oldermandsmine at have afvist dem, da de begyndte deres Forfatterbane. Schiller kalder bestandig Caroline «Dame Lucifer». Hendes svageste Side kommer frem i hendes smaalige Had til den stakkels Dorothea Veit, hvem hun formelig forfulgte, og dette Had forstyrrede det ellers saa smukke Forhold mellem de to Brødre, der tillige var de fortroligste Venner, og havde nær skilt dem fra hinanden. Man høre i hvilken Tone hun taler om Dorothea? «Friedrich har nu selv set *Alarcos* og har umiddelbart derefter sat sig paa en Vogn for at ile til Frankrig, hvor han har i Sinde at lade sig vie republikansk. At blive druknet i Loire kaldtes under Robespierre *noces républicaines,* og Halvdelen af dette Par undte jeg gerne et saadant Bryllup.»

Hendes bedste Egenskaber kom frem overfor hendes Datter, det mærkværdige Barn, Augusta Böhmer, hvis Navn staar indskrevet i Tysklands Literaturhistorie, skønt hun kun var femten Aar gammel, da hun døde. Men læse dette Barns Domme over Friedrich, over Dorothea, hendes Rimbreve til Tieck eller Schleiermacher, og man vil forbauses over en saa tidlig Udvikling. Hendes Død fremkaldte en Vending i Carolines Liv. Schelling, der maaske havde været noget indtaget i Augusta, traadte ved dennes pludselige og sørgelige Bortgang Moderen nærmere. Han var dengang ganske ung, i sine første Arbejders Hede, blussende af Lidenskab, straalende af Geni, Goethes Yndling. Caroline og han havde en dyb fælles Sorg og gensidig Trøst behov. Forholdet antog Karakter af den mest glødende Kærlighed. At lavtsindede Modstandere af Romantikerne lod forfatte et Stridsskrift, hvori det paastodes, at Schelling med sin forrykte Naturfilosofi og de Kure, han havde foreskrevet, var den, som havde taget Barnet af Dage, kunde kun forene dem yderligere. Paastanden beroede paa et ganske løgnagtigt Opspind. Det er i Svaret paa dette Skrift, at Schelling bruger de voldsomme Udtryk om sine Modstandere, der citeres i Indledningen til Lassalles *Capital und*

Arbeit. Carolines Forhold til Schlegel havde længe været koldt, han og hun levede i forskellige Byer. Havde Caroline været skinsyg, vilde hun have havt adskillig Aarsag til Klage. Efter Adskillelsen fra hende indlod Schlegel sig i et Kærlighedsforhold til Tiecks Søster, Sophie Bernhardi, der for hans Skyld lod sig skille fra sin Mand. Hans sidste Ægteskabsforsøg med en Datter af Rationalisten Paulus mislykkedes som bekendt og endte med Skilsmisse.

Da Schelling og Caroline var blevne hinanden saa uundværlige, at Baandet mellem hende og hendes Mand maatte løses, gav Schlegel med fuldkommen Ridderlighed sit Samtykke. Det kom til Skilsmisse; som Caroline siger: «Vi løste et Baand, som vi altid havde betragtet os selv som Herre over»*) og et nyt Ægteskab, der fra begge Sider var fuldstændig lykkeligt, blev indgaaet.

Højst interessant for Skolens Lærdomme og disses Overensstemmelse med Førernes Liv er det at se, hvorledes Schlegel tager denne Carolines Beslutning. Han ikke blot giver sin Indvilligelse, men han vedbliver at staa i aldeles venskabelig Brevveksling med Schelling, og de to Mænd understøtter gensidigt hinanden i Literaturen med Raad og Daad. Ja Caroline vedbliver at staa i den venskabeligste Forbindelse med Schlegel, længe efter at hendes Forhold til Schelling ikke mere er nogen Hemmelighed for ham. Hun skriver f. Eks. i Maj 1801 til Schlegel: «Afgør engang følgende Trætte mellem Schelling og mig. Duer disse Heksametre [af Schelling] Noget? Jeg finder de sidste Linjer kejtede, men han forfægter, at de er gode.» Med Fru de Staël besøgte Schlegel endog senere Parret i München.

Saaledes formaaede nok saa stærke personlige Brydninger og Spaltninger ikke at skille dem, der var forbundne ved et Fællesskab i Ideer og en fælles Kamp for disse. Man betragtede den personlige Frihed som uafhændelig og agtede den som saadan hos Andre, ligesom man fordrede den for sig selv.

Men endnu en anden Lære lader sig uddrage heraf, end den om Romantikernes omskiftelige Tilbøjeligheder og fuldkomne Aandsfrihed overfor sociale Baand, nemlig den: at deres Kvinder i alt Andet end Talent stod over dem, og at de kun har formaaet at drage dem ned til sig. Vi ser den kraftige, energiske

*) *Caroline* II. 237.

Dorothea, som saa stærkt føler Smaaligheden af Romantikernes blot literære Bestræbelser, langsomt forvandles, ser hende modstræbende beundre *Lucinde*, saa selv forfatte Romaner i den almindelige Skure, saa endelig følge Friedrich til Wien og blive katolsk med ham. Eller se den fine, letbegejstrede, staalhaarde Caroline, der som ganske ung Enke paa nogle og tyve Aar forsøger at revolutionere Rhinlandene; hun er da saa besluttet, at hun allierer sig næsten med hvemsomhelst og udsætter sine Kærestes Liv og Velfærd med den yderste Hensynsløshed. Friedrich skriver dengang med Forfærdelse til Wilhelm: «Det vil jeg aldrig kunne tilgive hendes Hjerte, at hun var i Stand til at lokke Dig, hendes Ven, ind i denne Hvirvel af elendige Farer og usle Mennesker.» Og se hende saa nogle Aar efter forvandlet, anmeldende, skrivende anonymt for og imod sin egen Mands slette Dramer, helt gaaet op i literære Intriger. Saa kommer igen i Øjeblikke ligesom et Pust fra den gamle Tid ind i hendes Sjæl. Og man føler, hvorledes hun er omdannet. Hun skriver i Oktober 1799 til sin Datter først en Masse Familiebegivenheder. Gengivelsen af disse ender saaledes: «Hofraad Hufeland er kommen tilbage med Kone og Børn.» Saa følger: «Luseri er det Alt! Buonaparte er i Paris. O, Barn, betænk, det gaar Alt atter godt. Russerne er blevne fordrevne fra Schweiz — Russerne og Englænderne maa i Holland kapitulere med Skamme. — Franskmændene trænger frem i Schwaben. Og nu kommer ovenikøbet Buonaparte. Glæd Dig dog med mig, ellers tror jeg, at Du blot forstaar Fjas og slet ingen alvorlige Tanker har.» — Straks i samme Aandedræt literære Nyheder: «Tieck er her, og vi er meget sammen. Hvad de Mennesker dog Alt hitter paa, det tror Du ikke. Jeg skal sende Dig en Sonet mod Merkel: han har rendt rundt i Berlin og fortalt, at Hertugen havde givet Schlegelerne en Irettesættelse paa Grund af Tidsskriftet o. s. v Saa satte Wilhelm og Tieck sig forleden Aften ned og lavede en gudsforgaaen Sonet til ham. Det var en Fest at se paa, hvordan de fire brune Øjne sprudede Gnister mod hinanden, og med hvilken vild og gal Lystighed dette retfærdige Skelmsstykke blev begaaet. Jeg og Dorothea laa næsten paa Gulvet af Latter. Hun forstaar rigtigt at le, hvad vist vil være hende en Anbefaling hos Dig. Merkel kan sige, at han er et leveret Uhyre. Deraf kommer han sig aldrig mere. Et morderligt Spektakel vil det blive fra alle Sider . . . Schelling rykker nu frem i Literaturtidenden med

sit fulde Skyts. — *Dog disse Stridigheder angaar ikke Dig, men Russerne og Buonaparte angaar Dig meget.*» Det er som bestræbte hun sig for at holde de store Interesser vaagne hos Datteren, netop da de var ifærd med at dø bort hos hende selv. Saa er det, hun bliver gift med Schelling og filtret ind med alt det Bestaaende i den store klerikale Rede Bayern.

Mange betydelige Mænd har forgæves stræbt at bringe de Kvinder, de elskede, til at dele deres Interesser. Men jeg ved ingen værre Anklage mod begavede Mænd og kender intet kraftigere Tegn paa deres Svaghed end det, at de langtfra at hæve de Kvinder, som har hengivet sig til dem og fulgt dem, har draget dem nedad, har berøvet dem deres højeste Interesser og bedste Sympatier, og givet dem smaa og smaalige derfor. Denne Anklage rammer og maatte ramme Romantikerne. De har behandlet de store Kvinder, gode Guder skænkede dem, som de store Ideer, de modtog i Arv, de har berøvet dem det store frisindede, sociale og politiske Præg og gjort dem først romantiske og literære, saa angerfulde og saa katolske.

VIII

Det var meget langt fra, at de forbundne Romantikere med Tilfredshed saa *Lucinde* komme frem. Novalis er endda den af dem, som forholder sig mest anerkendende. Han finder, at der gives faa saa personlige Bøger, mener, at man i den kan iagttage Bevægelserne i Forfatterens Indre saa nøje, som de kemiske Kræfters Spil ved et Stykke Sukkers Opløsning i et Glas Vand. Det foruroliger ham noget, at der i *Lucinde* hersker en Svimmelhed, som gør det tænkende Menneske til Drift og Naturkraft alene og som betager Læseren saaledes, at han maa interessere sig for et blot vellystigt Instinkt. Han finder endvidere det Hele hverken let og simpelt nok eller tilstrækkeligt rent for Skolestøv. Men han roser, at der ikke mangler «romantiske Akkorder», og det er ikke saa meget Indholdet som Formen, han har imod.

Straks efter den første Gennemlæsning skriver han til Caroline Schlegel: «Paa Ideerne er der Intet at udsætte; men der er ligefuldt adskilligt i Udtryksmaaden, som synes mig laant fra Krates [Cynikeren]. Dog det Krav: Vær cynisk! er jo endnu

kke gængse — og meget inderligt udviklede Kvinder turde ville dadle den skønne Athenienserinde for at hun har taget Torvet til Brudekammer.»*)

Sandt nok! Kun havde den stakkels Dorothea ingen Skyld i denne Vanhelligelse, om hun end ikke følte sig oprørt, som vi paa hendes Vegne, over at hun saaledes blev stillet til Skue; Dadelen træffer alene den ædle Athenienser.

Vi har set, hvorledes Caroline snart lod sit satiriske Lune spille imod Bogen, og A. W. Schlegel, Schelling, Steffens og de Andre betragtede den mellem sig som et altfor aabenmundet Barn, hvorledes saa end officielt deres Udtalelser lød. A. W. Schlegel siger selv i en Sonet til Friedrich:

Dig bragte Elskovs Andagt til at digte.
Du til et Tempel Livet om vil danne,
hvor Guddomsret befrir og sletter Brøden.
Og for at Ofret ej skal Altret svigte,
bortførte du fra Himlens Slettelande
den lysende Lucindes høje Gløden.

og han svarede, da Kotzebue i Anledning af Bogen imod Friedrich skrev sit Lystspil *Den Hyperboreiske Æsel,* med den vittige Satire *Æreport for Præsident v. Kotzebue,* men privat kaldte han Bogen for «en taabelig Rhapsodi». Tieck benævnede den et besynderligt Hjernespind, og selv Schleiermacher søgte at fragaa sit Forfatterskab til Brevene om *Lucinde,* da senere den protestantisk-rationalistiske Retning hos ham fik Overvægt over den sanseligt-mystiske. Ikke desmindre eller rettere saa meget mere er det af Vigtighed for os at kaste et Blik paa disse Breves Natur, hvis Formaal det er at fremstille *Lucinde* ikke blot som en uskyldig, men som en god og hellig Bog, der retfærdiggøres ved ædle Kvinders Sysselsættelse med den og Begejstring for den. Den ene af disse Kvinder, hvis Breve laa til Grund, var Schleiermachers Søster Ernestine, den anden hans Veninde, Eleonore Grunow.

At gennemgaa Brevene enkeltvis har nutildags ikke mere nogen Interesse. Vi vil kun fastholde de mest fremspringende Punkter. Da *Lucinde* er Romantikernes eneste Forsøg i social Retning, og da Belysningen af Ægteskabet overhovedet næsten

*) Novalis: *Briefwechsel* S. 123.

er den eneste sociale Opgave, hvormed Skønliteraturen i dette Aarhundredes Begyndelse sysselsætter sig — kun Goethes *Wanderjahre* tager, som Rousseaus Romaner, men i endnu større Omfang, Samfundsspørgsmaalene under Behandling — saa har det sin Betydning at sammenligne de forskellige europæiske Hovedliteraturers Udtalelser om dette Punkt.

Schleiermachers Skrift er rettet mod Snerperiet. Straks i Begyndelsen hedder det: «Nær havde jeg troet, at Du nylig var bleven en Snerpe. I saa Tilfælde vilde jeg bede Dig ved næste Lejlighed at indskibe Dig til England, hvorhen jeg havde Lyst til at forvise hele Racen.» Og et Afsnit af Bogen er rettet mod den falske Skamfølelse, der udelukker den rette Blu og afstedkommer saamange unyttige Ulykker.

«Den ængstelige og indskrænkede Blufærdighed, der nu er Samfundets Karaktermærke, har sin Grund i Bevidstheden om en stor og almindelig Bagvendthed og om en dyb Fordærvelse. Hvad skal det tilsidst blive til? Det maa bestandig gribe videre om sig. Naar man i den Grad gør Jagt paa det Ublufærdige, vil man til Slutning indbilde sig at finde noget Saadant i enhver Tankekres, og al Tale og al Selskabelighed maa høre op . . . Den fuldkomne Fordærvelse og den fuldendte Dannelse, ved hvilken man vender tilbage til Uskyldigheden, gør begge Ende paa Undseelsen; hin dræber saavel den sande som den falske, for denne ophører Undseelsen at være Noget, hvorpaa der maa anvendes særlig Opmærksomhed og lægges særlig Vægt.»*)

«Overvej kun, kære Barn, om ikke alt Aandigt i Mennesket begynder med en instinktagtig ubestemt indre Drift og først lidt efter lidt ved Selvvirksomhed og Øvelse udarbejdes til en bestemt Vilje og Bevidsthed og til en i sig fuldendt Sag. Førend det kommer saavidt, kan der jo slet ikke være Tale om et blivende Forhold mellem disse indre Bevægelser og bestemte Genstande. Hvorfor skulde det være anderledes med Kærligheden end med alt det Øvrige? Skulde maaske den, der er det Højeste i Mennesket, straks ved det første Forsøg være fuldkommen? skulde det at elske være lettere end den simple Kunst at spise og drikke? Ogsaa i Kærligheden maa der gives «foreløbige Forsøg», af hvilke der ikke fremgaar noget Blivende, men af hvilke ethvert bidrager til at gøre Følelsen bestemtere og herligere.

*) *Briefe über die Lucinde*, p. 64 og 83.

Ved disse Forsøg kan Forholdet til en bestemt Genstand kun være noget Tilfældigt, i Begyndelsen ofte blot en Indbildning, og altid noget højst Forgængeligt — ligesaa forgængeligt som Følelsen selv, der snart viger for en klarere og inderligere. Saaledes finder Du det ganske vist hos de modneste og mest dannede Mennesker, der smiler over deres første Forelskelser som over en barnlig og løjerlig Begyndelse og ofte lever ganske ligegyldige hen ved Siden af den formentlige Genstand. Efter Sagens Natur maa det ogsaa være saaledes, og her at fordre Troskab og ville stifte et varigt Forhold er en ligesaa skadelig som tom Indbildning.»

Schleiermacher advarer derfor mod hvad han kalder Hjernespindet om den første Kærligheds Hellighed. «Tro blot ikke, at Alt beror paa, om den bliver til Noget. De Romaner, der forfægter dette, og lader Kærligheden mellem de samme to Mennesker udvikle sig fra den første raa Begyndelse til den højeste Fuldkommenhed i ét Træk, er ligesaa fordærvelige, som de er slette, og de, der skriver dem, forstaar sig i Almindelighed ligesaa daarligt paa Kærlighed som paa Kunst . . . . . Naar den mere eller mindre ubestemte Længsel efter Kærlighed retter sig mod en bestemt Genstand, opstaar derved nødvendigvis et bestemt Forhold, idet der gives et Punkt, paa hvilket den størst mulige Tilnærmelse finder Sted. Naar I har naaet dette og følt, at det ikke er det rette, paa hvilket I kan blive, hvad er der da Andet at gøre for Jer, end atter at fjerne Jer fra hinanden? Kun efter at et saadant Forsøg er fuldendt som Forsøg, det vil sige afbrudt, kan Erindringen derom og Overvejelsen derover virke til nærmere Bestemmelse af Længselen og Følelsen og saaledes forberede et andet, bedre Forsøg. Skulde heri vel ligge en Forpligtelse til atter at anstille dette Forsøg med den samme Person? Hvorpaa skulde den Pligt vel bero? *Jeg for min Del finder dette mere naturstridigt end Kærlighed imellem Broder og Søster.* Und Dig altsaa heri uindskrænket Frihed, og sørg kun for at fastholde en ren Sans og en fin Følelse for, hvad der er et blot Forsøg, for at Du ikke skal fastholde og stadfæste et saadant, der ikke er eller skal blive til mere, ved Hengivelsen, der efter sin Natur burde indlede en sand og varig Kærlighed. Et saadant Misgreb, der er Følge af og Aarsag til de usaligste Skuffelser, er det Skrækkeligste, der kan hænde Dig, og vid, at dette egenlig er at lade sig forføre. Dog naar Du har grebet

den sande Kærlighed og føler dig paa det Punkt, ud fra hvilket du kan fuldkommengøre dit Sindelag og forme dit Liv skønt og værdigt, saa vil af sig selv enhver Tilbageholdenhed og enhver Sky for Foreningens sidste og skønneste Segl synes dig Affektation og Snerperi. Det farlige er blot, at ethvert Forsøg efter sin Natur tilstræber dette Punkt. Mættelsespunktet er kun at finde ved Overmættelse. Men har du sunde Sanser og en sund Følelse, vil du sikkert, saa ofte Forsøget paa at elske nærmer sig dette Punkt, føle en hellig Sky, der er noget meget Højere end et fremmed Magtbud, eller hvad man almindeligt kalder Blu og Tugt.»

Sunde og forstandige Overvejelser ganske vist, men hverken udtømmende eller overvindendede de egenlige Vanskeligheder. Schleiermacher advarer mod Misgreb, men kan ikke afhjælpe Misgrebet uden at træde Ægteskabets Hellighed, som han ikke vil anfægte, for nær. Thi hvad skal ske, naar Misgrebet allerede har fundet Sted? Og hvad skal ske, naar Misgrebet kun fandt Sted paa den ene Side, naar den Enes Kærlighed er udslukt, medens den Andens endnu varer ved? Og overhovedet ikke et Ord og ikke en Tanke tilovers for den Kendsgerning, at Ægteskabet som Samfundsindretning ikke er til for de Elskendes Skyld, men oprindeligt havde det Øjemed, at sikre Børnene Faderens Formue, dernæst har bestaaet, fordi det forekom Samfundet det eneste Middel til at sikre de opvoksende Slægtled! Schleiermacher søger virkelighedsfjernt efter en ny sædelig Grundvold; men de sande, de praktiske Vanskeligheder overser han helt. Og hvor betegnende er hele dette Grubleri overfor Følelsen ikke for den Nation, Forfatteren tilhører. En Italiener sagde engang til mig: Hvad der mest forbauser os i de germanske Nationers Følelsesliv, det er dog Maaden, hvorpaa de opfatter og dyrker Kærligheden. Hos dem er Kærligheden en Religion, Noget, hvorpaa et godt Menneske bør tro. Og denne Religion har sin Teologi, sin Metafysik, hvad véd jeg! Vi elsker simpelthen». Denne Ytring faldt mig ind ved Læsningen af Schleiermacher. Hvormegen Skarpsindighed er her ikke udfoldet, for at bevise, at Menneskene, naar de elsker, ikke bør lade sig forstyrre af falske Lærdomme, og hvilken klippefast Tro paa den Kærlighed, der skal «fuldkommengøre og fuldende Sindelaget», ligger ikke til Grund! Det er lærerigt til Sammenligning at hiddrage be

slægtede Udtalelser af andre Nationers store Forfattere; Nationalpræget springer da stærkere frem.

George Sand, hvis første Romaner er Udtryk for den samme Bevægelse i Frankrig, som *Lucinde* indleder i Tyskland, siger i *Jacques* og *Lucretia Floriani* gennem Hovedpersonerne som gennem en Maske følgende:

«Paul og Virginie kunde stadigt og uforstyrret elske hinanden. Thi de var to Børn, som var opdragne af samme Moder. Vi kommer fra altfor forskellige Egne . . . For at to Væsener altid skulde forstaa hinanden og forblive forenede ved en uforanderlig Kærlighed, maatte en ensartet Opdragelse have dannet dem som Børn, og de samme Troslærdomme, de samme sjælelige Vaner, ja det samme ydre Væsen findes hos dem begge. Men vi forpinte Affødninger af et stormfuldt og fordærvet Samfund, der staar som en Stedmoder overfor sine splittede Børn og til sine Vildhedstider er mere grusomt end de virkeligt Vilde, med hvilken Ret undrer vi os efter saa store offenlige Spaltninger over Hjerternes uafbrudte Skilsmisse og Umuligheden af inderlig Samdrægtighed?»

George Sand er tydeligt nok langt mindre sikker end Schleiermacher paa Sandsynligheden eller Muligheden af, at den Enkelte træffer den saakaldte «Rette», til hvem Kærligheden fuldkommengør. Jacques siger: «Ægteskabet er nu og for alle Tider efter min Mening en af de afskyeligste Indretninger. Jeg tvivler ikke paa, at det vil blive afskaffet, hvis Menneskeslægten gør noget Fremskridt henimod Retfærdighed og Fornuft; et mere menneskeligt og ikke mindre helligt Baand vil da erstatte dette og vil formaa at sikre Børnenes Vel uden for bestandig at lænkebinde Forældrenes Frihed. Men Mændene er altfor raa og Kvinderne altfor fejge til at forlange en mere ædel Lov end den Jernlov, som behersker dem. For Væsener uden Samvittighed og uden Sjælsstyrke passer tunge Lænker. De Forbedringer, som nogle ædle Aander drømmer om, er det umuligt at virkeliggøre i dette Aarhundrede; disse Aander glemmer, at de er hundrede Aar forud for deres Samtidige, og at førend man forandrer Loven, maa man forandre Mennesket.» — Paa Bryllupsdagen siger Jacques til sin Brud: «Samfundet vil nu diktere Dig en Edsformular. Du maa sværge at være mig tro og at være mig lydig, det vil sige aldrig at ville elske nogen Anden end mig, og at ville lyde

mig i Alt. Den første af disse Eder er en Taabelighed, den anden er en Lavhed.»

George Sands Tankegang i alle disse Bøger er den, at det, efterat Kærligheden er ophørt, vedblivende at opretholde dens ydre Skin gennem Kærtegn o. s. v. er den egenlige Usædelighed i Elskov. Jacques siger: «Jeg har aldrig bearbejdet min Indbildningskraft for paany at tænde eller genoplive en Følelse i min Sjæl, som ikke mere fandtes der; jeg har aldrig paalagt mig selv Elskov som en Pligt, Bestandighed som en Rolle. Naar jeg har følt Elskoven slukkes i min Sjæl, har jeg sagt det uden at skamme mig derover og uden Samvittighedsnag.» Og endnu mere indtrængende udbryder Lucretia Floriani: «Af alle disse Forelskelser, som jeg barnligt og blindt havde givet efter for, syntes ingen og ingen Forbindelse mig saa dadelværdig som den, jeg tiltrods for mig selv forsøgte at lade vare udover dens Tid.»

Den franske Forfatterinde ser saaledes den stadige Kærlighed til En og Samme som en kun paa visse Betingelser eksisterende Mulighed, og hendes Opfattelse af Elskoven er ikke som Schleiermachers den, at den er den højeste Dannelsesmagt, men den, at den som uimodstaaelig Naturmagt, som hele Sjælen fyldende Lidenskab er skøn, ja det Skønneste i Menneskelivet. Institutionerne bør rette sig efter dens Natur, da den ikke kan forandre sin Natur efter Institutionerne. Som Discipel af Rousseau taler hun Naturens Sag.

Kaster vi endelig et Blik i et Skrift af en samtidig engelsk Forfatter af samme Aandsretning: Shelley's *Queen Mab*, og agter paa de Anmærkninger, hvormed han har forsynet Digtet, saa møder vi en tredje Afskygning af Modstanden mod den herskende Tankegang. Shelley siger: «Den Samfundstilstand, i hvilken vi befinder os, er en Blanding af middelalderlig Vildhed og ufuldstændig Kultur. Kristendommens snevre og uoplyste Moral har forværret disse Onder. Først nylig har Menneskeheden indrømmet, at Lyksalighed er Etikens eneste Maal, som alle andre Videnskabers, og forkastet den fanatiske Ide at ville korsfæste Kødet af Kærlighed til Gud.» Man ser, han gaar som ægte Englænder ud fra Nytte- eller Lykke-Principet som det højeste. «Kærlighed, siger han, er en uundgaaelig Følge af Iagttagelse af Elskværdighed. Kærlighed visner under Tvang; dens ejendommelige Væsen er Frihed; den kan hverken trives sammen med Lydighed eller med Skinsyge eller med Frygt; den er renest,

fuldkomnest og grænseløsest, hvor dens Dyrkere lever i Tillid, Lighed og aabenhjertig Hengivelse . . . Mand og Kvinde burde saalænge vedblive at være forenede, som de elsker hinanden; enhver Lov, der forpligtede dem til Samliv endog blot et Øjeblik efter, at deres Tilbøjelighed var udslukt, burde anses for et utaaleligt og højst uværdigt Tyranni. I hvilken Grad vilde man ikke se et afskyeligt Formynderskab over den Enkeltes Frihed i en Lov, der gjorde Venskabets Baand uopløselige trods den menneskelige Aands Luner, Ubestandighed, Evne til at fejle og Evne til at blive fuldkomnere. Og hvor meget tungere og utaaleligere er da ikke Lænker paa Elskoven end paa Venskabet, da Elskov er heftigere og lunefuldere, mere afhængig af Indbildningskraftens fineste Særegenheder og mindre i Stand til at tilfredsstilles ved sin Genstands øjensynlige Fortrin. . . . Elskoven er fri. At afgive det Løfte evigt at ville elske den samme Kvinde er ikke mindre taabeligt end at love evigt at ville hænge ved den samme Tro . . . Det nuværende Tvangssystem har i de fleste Tilfælde kun den Virkning at skabe Hyklere eller aabenlyse Fjender. Mennesker med Finfølelse og Hjertensgodhed, der ulykkeligvis er forbundne med En, som de umuligt kan elske, tilbringer deres Livs skønneste Tid med ufrugtbare Bestræbelser efter at synes anderledes end de er, enten for at skaane den anden Parts Følelser eller af Omhu for deres Afkoms Vel. Den Overbevisning, at Ægteskabet er uopløseligt, fører de Slette i den stærkeste Fristelse; de overlader sig hensynsløst til Bitterhed og alle det huslige Livs smaa Tyrannier, da de véd, at deres Offer ikke kan appellere til Nogen . . . Prostitutionen er den nødvendige Affødning af Ægteskabet og de Vildfarelser, der følger deraf. Kvinder udelukkes med Raseri fra Samfundets Velvilje og Fordele uden anden Grund end den, at de har lydt en naturlig Tilbøjeligheds Bud. Deres Forseelse anses for mindre tilgivelig end Mord . . . Har en Kvinde adlydt en Drift, der følger af den aldrig fejlende Natur (sic!), erklærer Samfundet hende Krig, evig og skaanselløs Krig; hun maa være den føjelige Slavinde, hun tør ikke gribe til Gengæld. Samfundet har Retten til Forfølgelse, hun den Pligt at taale den. Hun lever et Skammens Liv; den høje og bitre Haanlatter spærrer hende enhver Tilbagevenden. Hun dør som af en langvarig Sygdom; men *hun* har fejlet, *hun* er Forbrydersken — og Samfundet er den rene og dydige Matrone, der slynger hende som et Misfoster bort fra sin Barm. Den

fanatiske Kyskhedsidé, der udelukker unge Mænd fra Samkvem med fine Kvinder for at kaste dem i lastefulde Fruentimmers Arme ... er en munkeagtig og evangelisk Overtro, ja en større Fjende af det naturlige Maadehold end selv den aandløse Sanselighed. Den nager ved Roden af al Lykke og fordømmer mere end Halvdelen af Menneskeslægten til Elendighed, for at nogle Faa kan glæde sig ved en lovlig Eneret. Man havde ikke kunnet udtænke et System, der optraadte med mere raffineret Fjendskhed imod den menneskelige Lykke end Ægteskabet, om man var gaaet ud derpaa. Jeg tror, at af Ægteskabets Afskaffelse vil det rigtige og naturlige Forhold mellem Kønnene fremgaa. Jeg siger ingenlunde, at dette Forhold vilde blive et hyppigt vekslende; det synes mig tvertimod at fremgaa af Forholdet mellem Forældre og Børn, at en saadan Forbindelse i Regelen vilde være af lang Varighed og udmærke sig fremfor alle andre ved Højmod og Hengivenhed ... I Virkeligheden danner Religion og Moral, som de nuomstunder er beskafne, en praktisk Elendighedens og Trældommens Lovbog; den menneskelige Lykkes Genius maa rive ethvert Blad ud af den forrykte Gudsbog, før Mennesket kan læse Skriften i sit Hjerte. Hvor vilde den i Snørliv og Flitter oppudsede Moral skrækkes for sit eget modbydelige Billede, naar den saa ind i Naturens Spejl!»

Atter her altsaa Paaberaabelse af Naturen, men Synspunktet er dog ganske forskelligt. Shelley ser som begejstret og lidenskabelig Ateist Samfundets Grundulykke i den overleverede Religion; den «aldrig fejlende «Natur er den Guddom, han sætter i Bibelgudens Sted. Han betragter Krav paa Lykke som Menneskets Ret, og som Englænder hævder han uden megen Sjælegranskning den Enkeltes Frihed overfor ydre Loves Tvang. Schleiermacher advarer mod det *Ufornuftige*, fordi det binder, naar det er begaaet; men han, den protestantiske Præst, hidser kun ad Omveje til Modstand imod det. George Sand oprøres over det *Uværdige*; i hendes, den franske Digterindes, Moral, spiller Æren den samme Rolle som Fornuften i Schleiermachers, og det er hendes Ideal af mandig Æresfølelse, Jacques, hvem hun lægger en Indsigelse i den menneskelige Æres Navn i Munden. Shelley endelig rejser sig som den personlige Friheds Talsmand og Ridder. Han vil have *Trældommen* bort. Den snart landflygtige engelske Frihedsforkynder gaar uden Tøven løs paa Samfundsindretningerne. George Sand har aldrig ligefrem angrebet Ægteskabet.

I Fortalen til *Mauprat* siger hun endog: «Det er mod Ægtemændene, jeg har udtalt mig, og spørger man mig, hvad jeg da vil sætte i Stedet for dem, svarer jeg simpelthen: Ægteskabet.» Shelley derimod, der straks opfatter enhver Ulykke politisk og socialt, vil forbedre Menneskene ad den ydre Lovgivnings Vej, i Kraft af Overbevisningen om, at Staten i saa udstrakt Omfang som muligt bør sikre den Enkelte fuld Udøvelse af hans Frihed som Borger.

Det er indlysende, at af disse tre Repræsentanter for en og samme Sag er Schleiermacher den dybest tænkende og mest tilbageholdne. For ham er Sindelaget og dets Inderlighed det Højeste, som Hjertet er det for George Sand og Lyksaligheden er det for Shelley. Hver af de tre store Skribenter er Talsmand for sit Folk, og man forstaar ved Sammenligningen bedre denne hele Bevægelse, som i Aarhundredets Begyndelse tog sine første Tilløb, men som hverken kan vinde Ro eller Form eller hidføre gode og beroligende Resultater, førend Kvindens Frigørelse i aandelig og social Henseende er naaet saa vidt, at hun staar selvstændig overfor Samfundsfordommene, kender sit eget Tarv og er i Stand til at varetage det.

IX

Den fine og redelige Schleiermacher anvendte al sin Skarpsindighed paa at faa noget Helt og Fornuftigt ud af *Lucinde* i sine Breve om Bogen. Han læste sin personlige Anskuelse ud af den. Men hans egen Stilling var falsk. Han vilde indtage et Forhold til Virkeligheden under Omtalen af en uvirkelig Bog; han vilde bygge en fri og højere Moral paa et Skrift, der istedenfor, som det udgav sig for, at godtgøre Muligheden af Livets Omformning til Poesi, i Virkeligheden kun gav nogle aandrige Personers Fantasterier og Overvejelser over det Poetiske i en forviltret Virkelighed.

Malmen i *Lucinde* var hul, og Hulheden af denne tomme Idealisme er et for de forskelligste Forgreninger af Romantiken fælles Præg. Goethes Prometheus tilraaber Zeus: «Tror Du, jeg vil fly ud i en Ørken, forlade Livet, fordi ikke alle Blomsterdrømme modnedes?» Saaledes taler en Prometheus, saaledes en Goethe. Men begribeligt nok dannede der sig i denne følelses-

fulde Ungdom uden Handlekraft en Gruppe, som netop «fordi ikke alle Blomsterdrømme modnedes» af fortvivlet Misfornøjelse med det Virkelige greb ud i den tomme Luft, jog efter Skyggebilleder og med egensindig Trods vilde legemliggøre dem, en Ungdom, der prædikede, at Kunst og Poesi og disse Magters Organ, Fantasien, var det eneste Væsenlige og Levende, men alt Øvrigt, Liv og Virkelighed, som plat Prosa var uden Betydning for Geniet og overhovedet af det Onde?*)

Og dog var det saare langt fra, at den nye Læres Præster begyndte udæskende eller vildt. Tvertimod, det første Aasyn, der her møder os, er blidt og uskyldigt, et af de reneste og mildeste, der overhovedet forekommer i moderne Literatur. Det er Wackenroder's ædle og blege Ansigt.

Sit første Udtryk fik den romantiske Kunstbegejstring i et fint lille Skrift, forfattet af en sværmerisk Yndling. Med sin brændende Kærlighed til et Liv for Kunsten gik han til Grunde under Trykket af en udvortes Tvang, der med Fadermyndighedens Magt bøjede ham ind under praktiske Interessers Aag. Han døde med udtømte Kræfter i sit 25de Aar. Hans Liv var som det milde, lune Vindpust, der en Foraarsdag opvarmer Luften og lokker de første Blomster frem. Tieck og han var fortrolige Venner. Hans Breve til Tieck, hvem han i højeste Grad beundrer, vidner om en næsten pigeagtig Kærlighed til den mere fremtrædende Ven.

Paa ethvert større Bibliotek finder man en lille, fint trykt, elegant udstyret Bog fra 1797 uden Forfatternavn, men med Titlen *Hjerteudgydelser af en kunstelskende Klosterbroder*; den har et sværmerisk Hoved af Raffael til Vignet, en Tegning, paa hvilken han med sine store Øjne, sine yppige Læber og sin slanke Hals ser ud som en aandfuld og kristeligt henrykt Venusdyrker, der vil dø af Brystsyge. Under Billedet staar ikke Raffael simpelthen, men *Den guddommelige Raffael*; det er Romantikens Raffael. Denne lille, pyntelige Bog, den er ligesom Romantikens og det romantiske Vævs allerførste Celle. Omkring den lejrer sig de senere Frembringelser. Dens Spire-Evne har vist sig beundringsværdig stærk, saa lidet den end selv er Foster af en kraftig Opfindsomhed. Det er en Bog, som indeholder lutter vedbendagtigt sig rankende Stemninger, lutter udenfra modtagne Indtryk,

*) Hettner: *Die romantische Schule*, 48.

men afbildede i saa klart og rent et Voks, at Præget blev tydeligt og bestemt. Det er, som Titlen siger, Hjerteudgydelser, en Strøm af inderlig og religiøs Begejstring for Kunsten, og Alt er skrevet i en jævn Stil med faa, simple Tanker, uden Kunstlære. Bogen er da ikke nogen Frembringelse af en stor eller betydelig Aand, men den har én Dyd: den er selvstændig. For Klosterbroderen er det eneste sande Forhold til Kunsten Andagt og de store Kunstnere udkaarne og benaadede Helgene. Hans Beundring overfor dem er et tilbedende Barns.

Flere Gange har i dette Skrift Tieck og Wackenroder samarbejdet. Men fra Wackenroders egen Haand skriver sig i Klosterbroderens Hjerteudgydelser den simple Selvbiografi, som tænkes forfattet af en ung Musiker, Joseph Berglinger, en Skikkelse, der i sin Finhed og Blødhed har nogen Lighed med den Joseph Delorme, under hvis Træk Sainte-Beuve som ung, begyndende Romantiker skildrede sig selv. Berglinger er Wackenroder. Som hin kæmper han for at blive Kunstner imod en Faders Vilje, og samtidigt bestaar han en endnu haardere Kamp mod sig selv om sit Forhold til Kunsten. Hvad der piner ham, hvad der mærkværdigt nok her paa Tærskelen møder den begyndende Romantik som Skyggen af dens Skæbne, det er Frygten for ved altfor udelukkende Opgaaen i Kunsten at blive udygtig til Livet. Det er det, som Rückert saa mesterligt har udtrykt i disse Ord:

Børnene, kære Søn, af dem, der sluger Sabler
i Madras, øver sig ej paa Konfekt i Stabler.
Af Bambus lærer de den skarpe Spids at sluge
for voksende i Kunst tilsidst et Sværd at bruge.
Vil du som Mand formaa at taale Videnskaber,
du over Kunstkonfekt som ung forgæves gaber.

Og det er hvad Joseph udtrykker saaledes: Kunsten er en forførerisk, forbuden Frugt; den, der engang har smagt dens inderste, søde Saft, er uigenkaldelig tabt for den virksomme, levende Verden. Overfor Virkeligheden staar den blødagtiggjorte Kunstnersjæl som raadvild. Ud af disse pinlige Sindstilstande rives Joseph kun, hvergang en herlig Musik hæver ham højt over Jordelivets Plager; men han kastes frem og tilbage i Stemninger, og han sammenligner selv ganske træffende sin Sjæl med «den svævende Æolsharpe, i hvis Strenge der aander et fremmed, ubekendt Pust, og hvori vekslende Luftninger tumler

sig, som de lyster.» Wackenroder forstod og elskede Musiken mere end de andre Kunster. I sine efterladte *Fantasier over Kunst* priser han den derfor over alle andre.

Wackenroder var af samme Legemsbeskaffenhed som Novalis, men udrustet med endnu mindre Modstandskraft overfor Livets Storme. Han var godmodig og lettroende til det Yderste, og med sin ægte romantiske Lettroenhed fandt han Mysterier og Vidundere overalt. Denne Tilbøjelighed til det Dybsindige og til det Hemmelighedsfulde gik hos ham saa vidt, at den ofte var Genstand for hans dog ligeledes mere eller mindre mirakeltroende og for Synsvildelser udsatte Kammeraters Spot og Spøg. Der er herom opbevaret en Anekdote af den Art, som kun forekommer i Romantikernes Levnedsløb; thi man forstaar ikke disse Folks Lærdomme, naar man ikke har set dem i deres Dagligstue og ved deres Skrivebord. Wackenroder var en meget ivrig Kollegiegænger og forsømte aldrig uden Nødvendighed nogen Forelæsning. Hans mindre samvittighedsfulde Venner benyttede en Dag en Time, da han var paa Universitetet, til at sætte en Hund, der tilhørte dem, op i hans Værelse. De bandt den i en opretsiddende Stilling paa Stolen foran hans Arbejdsbord. Begge Forpoterne lagde de paa en vældig Foliant, som de havde opslaaet foran Hunden. Det kloge Dyr, der var vant til saadanne Kunststykker, gjorde en ganske overraskende Figur der paa Stolen. De to kaade Venner skjulte sig derpaa i et tilstødende Kammer for at oppebie Følgerne af deres List. Tidligere end sædvanlig vendte Wackenroder tilbage for at hente et Hefte, han havde glemt. Slagen af Overraskelse blev han staaende; hans Blik var faldet paa Hunden og dens dybsindige Stilling. Han kastede endnu et sky Blik paa Dyret og stak saa lydløst de glemte Blade til sig. Frygten for at forsømme sin Pligt og Bekymring for ved et længere Ophold muligt at forstyrre det underfulde Syn drev ham bort. Hurtigt og sagte forlod han Værelset.

Om Aftenen, da ingen Samtale ret vilde komme istand, brød han Tavsheden, og med en meget sigende Mine udbrød han: Venner, jeg maa meddele Jer en hemmelighedsfuld Begivenhed. Vor Stallmeister (det var Hundens Navn) kan læse. (Köpke: *Tiecks Leben* I. 177.)

Er det ikke, som oplevede man en Scene af Tiecks *Den bestøvlede Kat* eller af Hoffmanns Fortælling om Hunden Berganza,

er det ikke, som om disse Bøger, der synes saa sært uvirkelige, kun oversatte Romantikernes Privatliv? Saaledes siger jo f. Eks. Katten i *Kater Murr*: «Intet tiltrak mig i min Mesters Værelse mere end Skrivebordet, der var bedækket med Bøger, Skrifter og alle Slags selsomme Instrumenter. Jeg kan sige, at dette Bord var den Tryllekres, ind i hvilken jeg følte mig manet, og dog fornam jeg en vis hellig Sky, der forhindrede mig i ganske at hengive mig til min Drift. Endelig en Dag, da min Mester var fraværende, overvandt jeg min Frygt og sprang op paa Bordet. Hvilken Vellyst, da jeg nu sad midt i Papirerne og Bøgerne og rodede i dem!» — Behændigt opslaar Katten med Poten en temmelig tyk Bog og forsøger at forstaa Skrifttegnene; tilsidst synes den, at en ganske særegen Aand kommer over den. I det Samme overraskes den af sin Mester, der med Udraabet: «Det forbandede Dyr!» løber hen til den med løftet Ris, men farer tilbage med det Udraab: «Kat, Kat, du læser! ja det kan, det vil jeg ikke forbyde dig. Hvilken Dannelsesdrift der dog er dig medfødt!»

Synes dette vel forunderligt i en Æventyrroman, naar man har set, hvad der kunde hænde i Virkeligheden? Det er, som saa man for sine Øjne, hvorledes Fantasteriets Regnbue udspænder sig over hele den romantiske Gruppe lige fra dens første mildt alvorlige Forudforkynder indtil dens sidste uhyggelige Manierist, fra Wackenroder til Føreren for dens Bagtrop Hoffmann. Og finder man nu, at *Tiecks Levned* vrimler af lignende Fejltagelser og Sansebedrag, saa aner man, at intet nok saa Fantastisk lader sig finde i Romantikernes Skrifter, som deres Febersyner ikke foregøglede dem i det virkelige Liv.

Meget interessant er det nu at se ikke blot den Indflydelse, som de Wackenroderske Stemninger og Følelser udøver paa Tieck, men ogsaa den Del, som denne selv, paavirket af den jævnaldrende Ven, tager i Wackenroders Arbejde. Det første Punkt, der her slaar En, er det, at Tieck, der tilforn kun i Frembringelsens befriede Øjeblikke frit legende med sit skønne Talent havde kunnet hæve sig ud af den mørke Rugen i William Lovellske Stemninger, af Wackenroder lærte at tro paa Fantasi og Kunst som Livsmagter og saaledes opnaaede den eneste faste Støtte for en Verdensanskuelse, som han nogensinde fik. Det andet Hovedpunkt er, at han, som den forholdsvis afhængige, der følger i den andens Spor, stiller alle Wackenroders Bestræbelser

paa Spidsen og driver dem ud i højtspændte, men naturlige Følgeslutninger.

Det er i de Partier af Hjerteudgydelserne, hvor Tieck har medarbejdet, at den katolske Retning træder utilhyllet frem. Det er en Tilføjelse af Tieck, naar Maleren Antonio her ikke blot tilbeder Kunsten, men ogsaa «Gudsmoder og de ophøjede Apostle», og naar det hedder, at den sande Kærlighed til Kunsten maa være «en religiøs Kærlighed eller en elsket Religion». Men allermærkværdigst som Aktstykke er dog det Sted i Bogen, der trods Tiecks senere Benægtelse antages at skrive sig fra hans Haand, det hvori en ung Mand, der som Discipel af Dürer er kommen til Rom for at studere Kunsten, skildrer sin Omvendelse til Katolicismen. Den sker i Peterskirken: «Den fulde latinske Sang, der stigende og synkende gennemtrængte Musikens svulmende Toner ligesom Skibe, der sejler gennem Havets Bølger, løftede mit Sind stedse højere. Og da Musiken paa denne Maade havde gennemtrængt mit hele Væsen og gennemrislede alle mine Aarer, hævede jeg mit indadvendte Blik og saa mig om — og dette hele Tempel blev levende for mine Øjne, saa drukken havde Musiken gjort mig. I dette Øjeblik ophørte den, en Pater traadte frem foran Højalteret, hævede med en begejstret Haandbevægelse Hostien og viste den til hele Folket — og alt Folket sank i Knæ, og Basunerne og jeg véd ikke hvad for almægtige Toner skingrede og drønede, til en ophøjet Andagt gik En til Marv og Ben — da var det mig, som om alle de Knælende bønfaldt om min Sjæls Frelse alene, og jeg blandede min Bøn med deres.»

Der ligger en ganske særegen Vægt paa dette Sted, fordi det indeholder et afgørende Bevis, som den ellers næsten aldrig fejlende Hettner har overset, for, at Hanget til Katolicisme var dybt rodfæstet i den romantiske Skoles Princip. Hettner ligesom Julian Schmidt tillægger det en altfor stor Betydning, naar A. W. Schlegel som gammel i det bekendte Brev til en fransk Dame udleder den katolske Tendens af en simpel *prédilection d'artiste*. Thi Sagen er, at denne Kunstnerforkærlighed havde sin dybere Grund i Begyndelsesretningen bort fra det Forstandige.

Bevægelsen over mod Katolicismen er imidlertid ikke den eneste Retning hos Wackenroder, som øjeblikkeligt gribes og føres videre af Tieck og Skolen. I Fantasierne over Kunst priser

Wackenroder Musiken som Kunsternes Kunst, som den, der fremfor alle forstaar at fortætte og opbevare Menneskehjertets Følelser, og som den, der lærer os «at føle selve Følelsen». Hvad følte den romantiske Skole Andet! Dette optager Tieck. Naar Wacken roder fremhæver Musikens Overlegenhed over Poesien og Musikens Sprog som det rigeste af de to, i hvem maatte dette da vel slaa ned som i Tieck, hvis Digte snarere var Udtryk for de Stemninger, i hvilke man skriver Poesi, end virkelig Digtning, snarere Kunststemninger end Kunstværker!

Tieck gaar videre end Wackenroder. Af Musiken udskiller han igen Instrumentalmusiken, thi kun i denne er Kunsten virkelig fri, befriet fra alle Yderverdenens Skranker. Derfor betegner ogsaa senere den gennemmusikalske Hoffmann Instrumentalmusiken som den mest romantiske af alle Kunster. Og som et mærkeligt Bevis paa den Sammenhæng, der altid er mellem en Tidsalders store aandelige Foreteelser, som et Vidnesbyrd om, hvorledes Romantikerne med al deres formentlige Vilkaarlighed og virkelige Ubundethed, ubevidst lød en dem beherskende historisk Nødvendighed og fulgte dens Strøm, kan det fremhæves, at det netop er paa denne Tid, Beethoven frigør Instrumentalmusiken og hæver den til dens største Højde.

Idet nu Begejstringen for den musikalske Stemningsinderlighed overføres paa Digtekunsten, bliver for Tieck den i Stemninger og Klingklang opgaaende Poesi den sande, «den rene Poesi». Hans *Den skønne Magelones Kærlighedshistorie* er et godt Eksempel. Selv i Prosa-Afsnittene af denne Fortælling klinger og toner Alt, Heltens Stemningsliv og de Landskaber, der udgør Baggrunden for det. Greven hører ingen Lyd omkring sig; thi «en indre Musik overdøvede Træernes Hvislen og Vandspringenes rislende Plasken». Dog virkelig, sød Musik overdøver atter den indvortes. «Musiken flød som en mumlende Bæk, og han saa Fyrstindens Ynde komme svømmende paa disse Sølvvande, og saa hvorledes Musikens Bølger kyssede hendes Klædebons Søm . . . Musiken var nu den eneste Bevægelse, det eneste Liv i Naturen». Endelig udaander Musikens Klang. «Som en blaa Lysstrøm» synker Tonerne i Dybet, og nu begynder Ridderen selv at synge.

Saaledes synger i den «Poesiens Have», der forekommer i *Zerbino*, Roserne og Tulipanerne, Fuglene og Himmelblaaet, Kilderne og Stormen, Strømmen og Aanderne. Saaledes hedder det

ogsaa i *Rolf Blaaskæg*: «Blomster og Toner kysser hinanden». Alt har i denne Poesi sin Musik: Maaneskin, Vellyst, Malerier, og omvendt tales om Musikens Straaler, Duft og Skikkelser: «De sang med søde Struber og holdt bestandig Takt med Maaneskinnets Musik.» Man havde jo vendt den stoflige Virkelighed Ryggen. Legemlig, fast Form, endog blot tydelig Formning af Sjælstilstande er da Romantikerne umulig. De eftertragtede den ikke engang. Det legemligt Formede er dem grovt og plat. Enhver Trækkenes Bestemthed opløser sig for dem i Taagebilleder. De frygter for at tabe i Uendelighed og Dybde, hvad de muligt kunde vinde i Begrænsning og Form.

Paa dette Punkt mødes alle Skolens Mestre. Først og fremmest træffer vi her Novalis. Hans Hymner til Natten og hele hans Lyrik overhovedet er Nattens og Dæmringens Poesi, hvis Halvlys ingen faste Omrids taaler. Hans Menneskeforskning gik, som han sagde, ud paa at udgrunde Sjælens navnløse, ubevidste Kræfter. Derfor hævder hans Æstetik, at vort Sprog atter skal blive musikalsk, atter Sang, og derfor lærer han, at i egenlige Digte gives der ingen anden Enhed end Sindets, altsaa ikke Ideens eller Handlingens. «Man kunde,» siger han, «tænke sig Fortællinger uden Sammenhæng, dog med Forestillingsforbindelser som Drømme; Digte, der blot var velklingende og fulde af skønne Ord, men uden Mening og Sammenhæng, hvori højest enkelte Strofer var forstaaelige som Brudstykker af de mest uensartede Ting. Denne sande Poesi kan da kun have en allegorisk Betydning i det Store, og en indirekte Mening som Musik.»

Og hvor stemmer ikke dette med Fr. Schlegels Lærdomme! Han, hvis Væsen var Brudstykker, hvis Liv gik hen i Luner, hvis Vilje aldrig formaaede at fastholde nogen Plan, og hvis Levnedsløb ligner en Arabesk, der begynder med en Thyrsusstav og ender med et Kors, som bestaar af en Gaffel og en Kniv, han siger: «Arabesken, denne Linjens uskyldigt musikalske Vuggen sig i sig selv, er den menneskelige Fantasis ældste og oprindeligste Form. Dens Omrids er ikke mere bestemte end Aftenhimlens Skyer.»

Ordet er slaaende, ifald det kun ikke forstaas om Fantasien overhovedet, men om Romantikernes Fantasier. Tiecks Lyrik ligner Goethes som Skyer i Horisonten ligner Snebjerge. Overfor den romantiske Lyrik staar Betragteren som Polonius over-

for Skyen i *Hamlet*: «Den ser næsten ud som en Kamel. — Ja paa Ære, den ligner en Kamel. — Jeg synes, den ligner en Væsel. — Bagtil ser den ud som en Væsel. — Eller som en Hval? — Nøjagtigt som en Hval.» Hos Novalis er Kunstformen endnu i Digtene meget solid og bestemt, hos Tieck udviskes og svømmer Alt i Formernes Taage og Damp, der skal svare til det Anelsesfulde og hemmelighedsfuldt Inderlige som Indhold. Kunstværket fastholdes i sin første Fostertilstand som Taagekugle. Fantasien, der frembringer sligt, betegnes som Urpoesi. For at den bestemt begrænsede Digtekunst kan føres tilbage til Urpoesien, maa den faste Kunstform opløses og sammenæltes. Ligesom Tieck hos de store Digtere foretrak, hvad de havde skrevet paa en Tid, da deres Form endnu ikke var udviklet eller hvad de ikke selv havde bragt i afsluttende Form — han tilstaar selv, at intet Shakespearesk Stykke har gjort det Indtryk paa ham som det endda kun delvis af Shakespeare digtede *Perikles* — saaledes frembragte han selv i *Perikles*'s Spor Værker som *Genoveva* og *Octavian,* i hvilke den episke, den lyriske og den dramatiske Kunstform er sammenhakkede til et Miskmask.

Hos os optages denne brogede Blanding af alle Former. Den passer meget godt til Æmnet i Oehlenschlägers *St. Hans-Aften Spil* og tildels i *Aladdin,* undertiden fører den ogsaa til et meget ugunstigt Resultat som i Hauchs *Hamadryaden.*

End ikke til den rene Stemningslyrik er der hos Tieck Form nok tilbage. I den Grad mangler i hans romantiske Tidsrum hans Talent Sammentrængthed. Hvor meget han end taler om Musiken og om Sprogets Musik, er hans rytmiske Begavelse i høj Grad ufuldkommen. Hans Øre synes ikke at have været skarpt. I dette Punkt overgaas han uendeligt af A. W. Schlegel. Se f. Eks. dennes beundringsværdige Oversættelser af de indlagte Sange i Shakespeares *Hvad I vil.* Men om Tieck som om Romantikerne overhovedet gælder det, at de i Reglen med al deres Pukken paa melodisk Form kun har opnaaet melodisk Virkning, naar de genoptog de sydlandske Versformer, til hvis bestemte Skema de kunde klamre sig. De udfyldte Sonet- og Canzone-Rammerne, som Damer udfylder Grundridset paa et Stykke aabent Tøj med Broderi. De ophobede i den Grad Rimene, strøede dem saa tæt, at Meningen gik tabt i denne Rim-Overflod. Tieck skriver i *Magelone*:

Errungen,
Bezwungen
Von Lieb ist das Glück.
Verschwunden
Die Stunden,
Sie fliehen zurück;
Und seelige Lust
    Sie stillet,
    Erfüllet
Die trunkene, wonneklopfende Brust.

Baggesen giver i sin *Faust* følgende noget vrøvlevorne Parodi paa dette romantiske Klingklang:

Mit Ahnsinn Wahnsinn, lächelndweinend,
Einend —
Mit Schiefe Tiefe, dunkelmeinend,
Scheinend —
Der Enge Läng' entflammt in weiten Breiten,
Muss licht der Dichter durch die Zeiten gleiten.

Og ikke blot Verselag tager Romantikerne fra Spanien og Italien, ogsaa alle mulige tekniske Smaafif. Med stor Barnagtighed indlader de sig paa at give et Stemningsmaleri ved Hjælp af Halvrim og tragisk-klingende Vokaler. Afvekslende tager de alle Alfabetets Selvlyde og Medlyde i deres Tjeneste; 40 fuldtklingende A-Lyde efter hinanden anvendes til at sætte Læseren i godt Humør, nogle Snese af mørke, sørgmodige U-Lyde indjager ham en gavnlig Skræk. Saaledes f. Eks. i Tiecks melankolske U-Romance om den gamle Ridder Wulf, hvem Fanden tager. For den tragiske Virknings Skyld bliver her endog «begann» til «begunnte». Naar Læseren saa har faaet sit Nervesystem en halv Times Tid fuldstændig bedøvet af disse Udgange: «Unke — Sturme — hinunter — begunnte — verdunkeln — verschlungen — Wulfen — Münze gulden — grossen Kluften — rucke Drucke — thuen, Zunften — lugen — bedunken — erschluge — anhube — mit tiefen Brunsten — vielen Unken, die heulen und wunken — zu dem Requiem des todten Wulfen, den der dunkle Satan mit vielen Wunden — erchluge, naar han ikke mere har Andet i Ørene end u-tu-tu, da er han paa Højdepunktet, Sproget er bleven Musik, og han flyder hen i Stemning. Allermest komisk bliver denne Vokalmusik i Dramaet. I Friedrich Schegels *Alarcos*, dette Tøjhus af Klangligheder og Bogstavrim, ender Helten undertiden to, tre Sider itræk ethvert Trimeter med samme Vokal.

Ihr Männer all, Pilaster dieser alten Burg,
Genossen, Tapfre! die umkränzt mein Ritterthum,
Dess Glorie wir oft neu gefärbt mit hoher Lust
In unsers kühnen Herzens eignem heissem Blut —
Die alte Ehr' in tiefer Brust, der lichte Ruhm,
Dem festen Aug in Nacht der einzig helle Punkt,
So folgten Einem Stern wir all vereint im Bund;
Der Bund ist nun zerschlagen durch den herben Fluch,
Der mich im Strudel fortreisst fremd' und eigner Schuld. —
Mich zwingt, von hier zu eilen, ein geheimer Ruf,
Nach fernen Orten muss ich in drei Tagen, muss
Ein gross Geschäft vollenden, und die Frist ist kurz.

o. s. v. Burg, Lust, Muth, Schutz, Kund, Brust, Furcht, und, Ruhms, thun, Bund, uns. — Man har ligesaa megen Fornøjelse deraf, naar man faar Halvrimene alene, som naar man faar hele Resten med. Da *Alarcos* blev opført i Weimar, og man brød ud i en stormende Latter, rejste Goethe sig op fra sin Plads i Parkettet og raadte med tordnende Stemme: «Man lache nicht!», og samtidig gav han Politiet et Vink om, at Enhver der lo, skulde smides ud. Vi Andre, som læser *Alarcos*, er glade, at der Ingen er, som kan kaste os ud.

Aarsagen, hvorfor Romantikerne nu underkaster sig al denne metriske Tvang, er let at finde. De mange kolde, tvungne Verseformer ligger selvfølgelig bekvemt for den, der med ydre metrisk Virtuositet forener fuldstændig Mangel paa metrisk Opfinder-Evne. Men Sonetterne, Terzinerne og Ottaverimene skjuler kun daarligt Indholdets Formløshed. Naar Taagen er saa tyk, at man kan skære i den med en Kniv, saa skærer Romantikeren den i 14 Stykker og kalder den en Sonet.

I de frie Versformer naaer Formløsheden og Prosaen [et Højdepunkt. Hvad skal man f. Eks. sige til disse Vers af Tiecks *Romerrejse*:

Langt bag os ligger Rom.
Ogsaa min Ven er alvorlig,
der vender hjem til Tyskland med mig,
og af alle Livsens Kræfter
har fordybet sig i ny og gammel Kunst,
den ædle Rumohr,
hvis Venskab jeg i mangen ufrisk Stund
skylder Trøst og Opmuntring.

Hertil har Romantikernes bekendte radikale Kritiker, Arnold Ruge, i sin Tid føjet følgende Tillæg:

Højtærede Hr. Hofraad!
Denne umiddelbare Lyrik,
tilgiv det godhedsfuldt, véd jeg
med den bedste Vilje
ikke at stille Noget ved Siden
uden maaske dette
svage Forsøg paa en Efterdigtning.

Dog sin sidste Følgeslutning naaer denne Retning mod at ophæve Sproget til Bedste for Musiken egenlig først, hvor Tieck gaar saa vidt som til at give selve Musiken eller de musikalske Instrumenter Ord. Undertiden bliver dette komisk. Saaledes f. Eks. hvor i *Sternbald* (første Udgave) Instrumenterne taler, og Fløjten siger:

Himmelblaalig er vor Aand,
fører fjernt dig i det Blaa,
blide Lyde lokke dig.
blandet Klang af mange Toner.
Naar de andre muntert synger,
lifligt da vi taler med,
svagt antyder Bjerge blaa
eller Himlen med dens Skyer
som den sidste lette Baggrund
bagved grønne friske Træer.

Sit klassiske Udtryk fik denne Tankegang i det Digt, der afslutter *Phantasus*, og hvis Tema efter Calderonsk Mønster varieres i det Uendelige:

Elskov tænker sødt i Toner.
Den er Tanker altfor fjerne.
Kun i Tonerne den gerne
alt forskønner og forsoner.

Derfor evigt bli'r os nær —
naar Musik den gaar tilhaande,
tolkende dens Fryd og Vaande —
allevegne Elskov kær.
Ubevæget Elskov er,
hvis Musik ej skænker Livets Aande.

Denne overjordiske Elskov, der i Modsætning til den jordiske slet ikke kan bruge Sproget som Organ, finder i Tonerne sit fuldstændigt overensstemmende Udtryksmiddel, og Sproget bruges

kun til at fordømme sig selv og til at erklære, at det viger for Musiken. I den Grad forfines efterhaanden den romantiske Stemning i et Kraftuddrag.

Det næste Skridt er det, som Tieck gør i sit Lystspil *Die verkehrte Welt (Den bagvendte Verden)*, nemlig at bruge Sproget udelukkende efter dets musikalske Beskaffenhed. Foran Lystspillet findes her en Symfoni som Ouverture, og i sin fuldkomment musikalske Ubestemthed naaer Fremstillingen her en virkelig mønstergyldig Ejendommelighed. Til en saadan Omskriven af Musik ved Ord havde man før den Tid ikke kendt Mage, og Forsøget staar derfor endnu den Dag idag som ubetinget typisk. Thi den, der har Mod til at vove sin Galskab helt ud, han opnaaer netop derved, at denne Galskab, i hvilken der er Metode, faar et kraftigt og levende Præg.

Symfoni.

Andante i D-dur.

Vil man more sig, ligger der ikke saamegen Vægt paa hvordan det sker, som paa, at man i Virkeligheden morer sig. Alvoren søger tilsidst Spøgen, og atter trætter Spøgen og søger Alvoren; dog hvis man iagttager sig selv for nøje og lægger for megen Hensigt ind deri, saa er det let ude med den sande Alvor som med den sande Lystighed.

Piano.

Men hører saadanne Betragtninger hjemme i en Symfoni? Hvorfor skal man begynde saa sat? o nej, alvorlig talt nej! jeg vil hellere straks lade alle Instrumenterne klinge imellem hverandre.

Crescendo.

Jeg behøver jo kun at ville det, dog ganske vist med Forstand; thi ikke straks eller pludseligt rejser Stormen sig, den melder sig, den vokser, saa vækker den Deltagelse, Angst, Frygt og Lyst, medens den ellers kun vilde afstedkomme tom Forbavselse og Skræk. Er det svært at spille fra Bladet, saa er det dog sværere straks at høre fra Bladet. Men nu er vi allerede dybt inde i Tummelen. Slaar, I Pauker! klinger, I Trompeter!

Fortissimo.

Ha, hvilken Tummel, hvilke Stormløb, hvilken Kampvrimmel af Toner? Hvorhen løber I? hvorfra kommer I? De styrter sig som Sejerherrer gennem den tykkeste Trængsel, hine falder, dør hen; de dér kommer saarede, matte tilbage og søger Trøst og Venskab. Der traver det frem som snøftende Heste, der orgler det dybt som Torden mellem Bjerge, der bruser det, larmer det som et Vandfald, der fortvivlende, søgende sin

Tilintetgørelse styrter sig over de nøgne Klipper og raser dybere, stedse dybere ned og ikke finder nogen Stilstand, ikke nogen Ro.

. . . .

Violino primo solo.

Hvorledes? Det skulde ikke være tilladeligt og muligt at tænke i Toner? og at musicere i Ord og Tanker? o hvor slet stod det da til med os arme Kunstnere! hvilket fattigt Sprog! hvilken endnu fattigere Musik! Tænker I ikke mange Tanker saa fint og aandigt, at disse i Fortvivlelse redder sig over i Musiken for endelig at finde Ro? Hvor ofte efterlader en hengrublet Dag ikke andet end en Summen og Brummen, der først senere bliver ophøjet til Melodi?

. . . .

Forte.

Alt er færdigt, Dekorationen opstillet, Suffløren tilstede; der kommer heller ikke flere Tilhørere. Forventningen er vakt, Nysgerrigheden spændt; kun faa tænker nu paa Stykkets Ende og paa. at de da vil sige: Hvad var saa det Hele! Pas paa! thi det maa I, for ikke at stille Alt paa Hovedet, men passer heller ikke altfor meget paa, for ikke at se og høre mere, end man har villet vise Jer. — Pas paa! men pas paa den rette Maade paa, hør efter og giv Agt! giv Agt og hør! hør! hør!! hør!!!*)

Man ser, at Kierkegaard med sin bekendte Afhandling om *Don Juan*, i hvis Slutningskor man tror at kunne genkende Kommandantens Trin — «Hør, hør, hør Mozarts *Don Juan*!» — kun videre forfølger den af Tieck anlagte Retning, og det er indlysende, i hvor nær en Sammenhæng alle Hoffmanns Omskrivninger af Musik til Stemningsudbrud og Aandesyn i *Kreisleriana* staar med den første Opfattelse af det romantiske Ideal hos Tieck.

For Hoffmann, der medbragte en saa dyb og ejendommelig musikalsk Begavelse, at han næsten ikke kan opfattes som Digter alene, men maa tages som Digter-Musiker, var det imidlertid ganske anderledes Alvor med denne Musiceren i Ord end for Tieck.

Han levede og aandede i Musik; han var ikke mindre frugtbar som Komponist end som Forfatter, og en meget stor Del af hans Forfatterskab har desuden en fantasifuld Opfattelse af Musiken og de største Komponister til Genstand. I sygelig Tilstand. i Feberfantasier plejede han at forveksle sine Sygevogtere

*) *Tieck* V, 285.

med Instrumenter. «Idag er jeg ogsaa bleven slemt plaget af Fløjten,» sagde han om En, der talte meget sagte og desuden havde noget Smægtende i sit Tonefald. Om en Anden, der havde en grov Basstemme, brugte han Udtrykket: «Den hele Eftermiddag har den ulidelige Fagot pint mig.»

Hvor han i sine *Fantasistykker* indfører Gluck, lader han ham tale om Toneforholdene som om Personer:

«Det blev atter Nat. Da traadte to Kolosser i glimrende Kyradser frem imod mig, det var Grundtonen og Kvinten. De rev mig i Vejret, men deres Øjne smilte: jeg véd, hvad der fylder dit Bryst med Længsel; den blide og bløde Yngling Terts vil snart træde ind imellem Kolosserne.» Et andet Sted taler Kreisler om «at give sig Dolkestødet med en umaadelig Kvint», Hvad der hos de øvrige Romantikere kun er følsomt-fantastisk, bliver hos ham oversat paa det Gyseligt-Burleske's Sprog.

I Afhandlingen *Kreislers musikalsk-poetiske Klub* betegner han nogle Toners Særpræg med Navne paa Farver, og frembringer saaledes et Maleri af en sammenhængende Række Sindstilstande. Han havde enkelte fine og stærkt nervøse Naturers særegent skarpe Sans for det virkeligt og utvivlsomt eksisterende Slægtskab mellem Toner og Farver.

Som en Potensering af alle hine Tieck'ske Forsøg paa at laane den rene Musik Ord, maa et Sted hos ham fremhæves, hvor der, efter at Kreisler har spillet, i Klaveret høres en Brusen af overvættes herlige Tonestrømme og Akkorder. Det hedder ægte romantisk med Sammenblanding af alle Sanse-Indtryk om denne Musik: «Dens Duft glimrede i flammende, hemmeligheds-fuldt sammenslyngede Krese.» Og nu følger en vel aldrig tilforn forsøgt Særskildring af de forskellige Tonarter ved Hjælp af stemningsfulde Ord.

A-Mol Akkord *(mezzo forte)*.

Ak! de bærer mig ned i den evige Længsels Land, men idet de griber mig, vaagner Smerten og skaffer sig Udvej, sprængende mit Bryst.

E-Dur Sekst Akkord *(ancora piu forte)*.

Hold dig standhaftigt, mit Hjerte! — brist ikke, berørt af den sviende Straale, der trængte ind i Brystet. — Friskt Mod, min Sjæl! — løft dig op i det Element, som fødte dig og som er dit Hjem!

E-Dur Terts Akkord *(forte).*

De har rakt mig en herlig Krone, men hvad der saaledes lyser og gnistrer i Diamanterne, det er de tusind Taarer, som jeg har fældet, og i Guldet straaler de Flammer, der fortærede mig. — Mod og Magt, Tillid og Kraft tilkommer den, der er kaldet til Hersker i Aandernes Rige.

A-Mol *(harpeggiando dolce).*

Hvorfor flyer du, hulde Pige? Kan du det, da usynlige Baand dog holder dig fast? Du formaar ikke at sige, ikke at fremklage, hvad det er, der saaledes har taget Bo i dit Sind som en nagende Pine, som dog bringer dig til at skælve i sød Lyst. Men alt skal du faa at vide, naar jeg taler med dig, kæler for dig i det Aandesprog, som jeg er i Stand til at bruge og som du saa godt forstaar!

. . . . , ...

Es Dur *(forte).*

Følg efter ham! — følg efter ham! — Grøn er hans Dragt som den mørkegrønne Skov — sød Skovhornsklang er der i hans længselsfulde Ord! — Hører du det rasle bag Buskene — hører du det klinge? — Skovhornstoner, fulde af Vellyst og Vemod — Ham er det — hurtigt! lad os drage ham imøde!

Tilsidst udebliver da Parodien ikke, idet Hoffmann i *Kater Murr* endog sætter Katteklagerne og Kattemusiken i Vers og glosserer Temaet.

Det er i denne ubetinget musikalske Type af Poesien, at det Wackenroderske Kunstideal naaer sin højeste og sandeste Udformning. Den kraftige Naturforgudelse, der hos Goethe er plastisk, og som hos ham ytrer sig i Formningen af «den efesiske Diana», er her bleven musikalsk. Som en stærk samlet Strøm bruser igennem Tiecks Ungdomsskrifter under Fromheden, under Sanseligheden, under Mindelserne fra Wackenroder og Goethe i brede Bølger den romantiske Naturforgudelse. Det hedder f. Eks. i *Sternbald*: «Ofte lytter og sporer vi begærligt efter vor Fremtid, efter alle de Fremtoninger, der i brogede Trylledragter skal fare os forbi. Da er det, som vilde Skovstrømmen tydeligere udtale sin Melodi, som blev Blomsternes Tunge løst, for at deres Hvisken kunde rinde forbi som forstaaelig Sang. Saa begynder Elskoven at skride frem paa fjerne Fløjtetoner, det bankende Hjerte vil flyve den imøde, det Nærværende er som ved et mægtigt Ord manet fast, og de glimrende Minuter vover ikke at fly. En Kres af Vellyd holder os indesluttet med magiske Kræfter, og en ny forklaret Tilværelse kaster som gaadefuldt Maanelys sit Skær ind

i vort virkelige Liv.» Og et andet Sted: «O afmægtige Kunst! Hvor lallende og barnagtige er ikke dine Toner mod den fulde, harmoniske Orgelsang, der vælder op fra de inderste Dybder, fra Bjerg og Dal og Skov og Strømglans i bølgende, stigende Akkorder! Jeg hører, jeg fornemmer, hvorledes den evige Verdensaand med mestrende Fingre griber i den frygtelige Harpe med alle dens Lyd, hvorledes de mangfoldigste Former avles ved hans Spil og udbreder sig over den hele Natur paa aandige Vinger. Mit lille Menneskehjertes Begejstring vil da ogsaa gribe ind og kæmper sig træt og mat i Kampen med den Høje . . . Den udødelige Melodi hvirvler sig ivejret, jubler og stormer bort over mig.»

Livet og Poesien gaar her op i Musik.

Det har til alle Tider i enhver Kunstart været en stor Fristelse for Kunstneren at vise sit Herredømme over Stoffet derved, at han trodsede sit Stof paa samme Tid som han brugte det. Der kom et Punkt i Billedhuggerkunstens Historie, hvor man harmedes over, at Stenen var saa tung, og vilde tvinge den til at udtrykke det Svævende og Lette, eller man efterstræbte det Maleriske som Roccocotidens Manierister. Saaledes stræber Romantikerne her at drive Sproget over til den Side, hvorfra det er beslægtet med Musiken, at bruge Ordene mere af Hensyn til, hvordan de lyder, end med Hensyn til deres Betydning. Ligesom Prosa-Forfatterne i vore Dage med mere eller mindre Held bestræber sig for at male ved Hjælp af Ordet, saaledes vilde Romantikerne musicere. At de netop faldt paa denne Ensidighed er let at forklare. Af deres Fejden mod Hensigten, deres Forguden af Ironien fulgte Ønsket om ikke at staa ved det udtalte Ord eller være bundne af det. De bruger det ironisk saaledes, at de kan tage det i sig igen. De vil ikke have det staaende legemligt udenfor sig, pegende mod en Hensigt og et Maal. Ligesom de ved at opfatte Friheden abstrakt som Vilkaarlighed opnaaede at komme tilbage til et Punkt, hvor de kunde gøre saaledes og anderledes efter Behag, saaledes opnaaede de ved at opfatte Sproget blot som Lyd, at gøre det til det pure Stemningsudtryk uden Tendens, ɔ: uden Retning mod Liv og mod Handling. De undgik ikke derved at have en Retning, det undgaar Ingen, men da de ikke havde Retningen Opad og Fremad, sank de ind under Tyngderetningen Nedad og Tilbage. Og idet de nu den ene Gang efter den anden kun lod Ordet optræde

for at takke af og erklære sig udygtigt i Sammenligning med Musiken, forstaas det let, at Komponisterne paa deres Side under Indflydelse af den herskende Tidsaand stræbte at udtrykke det romantiske Kunstideal i deres Kunst ved selve de Midler, hvortil Digterne bestandig under deres egen Afmagt havde henvist.

Tiecks dramatiserede Æventyr, som *Blaubart*, lignede i Virkeligheden Operatekster. Operaen kan jo ogsaa netop bruge det Fantastiske og Sagnagtige saaledes som Romantikerne frembragte det. Som Digter af Operatekster havde Tieck kunnet have en Fremtid. Han har imidlertid kun skrevet en eneste Tekst, og den blev ikke komponeret. Ikkedestomindre kom det romantiske Ideal til sin Ret i Musiken. E. T. A. Hoffmann udgør Overgangen fra den romantiske Digtning til den romantiske Komposition. Han fortolker som Operakomponist musikalsk ikke blot den af Romantikerne forherligede Fortidsdigter Calderon, men staar desuden broderligt forenet med de samtidige Romantikere. Han komponerer Brentano's *De lystige Musikanter,* Zacharias Werners *Korset ved Østersøen* og behandler med stort Held Fouqués *Undine* som Opera i tre Akter.

Han er som Operakomponist dog mindre en egenlig Tonedigter end en genial Oversætter af det poetiske Indhold paa Musikens Sprog. Kun hvad der svarede til hans digteriske Ejendommelighed, til Rædselens og Aandefrygtens Omraade, lykkedes ham efter de bedste Kenderes Vidnesbyrd fortræffeligt. Saaledes i *Korset ved Østersøen* de raa, umenneskelige Oldprøjseres Sange med deres Udtryk for utæmmelige Lidenskaber; saaledes i *Undine* alle Aandescenerne, det spøgelseagtige Æventyrliv, der fremkalder en sød Gysen.

Ingen ringere end Carl Maria von Weber har prist denne sidste Opera af Hoffmann i varme Ord, og blandt de Komponister, hvem det lykkedes at give det romantiske Kunstideal Form i Musiken, er Weber uden Sammenligning den Betydeligste. Han følger Romantikerne lige i Hælene med Hensyn til Valget af sine Æmner. I *Preciosa* forherliges det ubundne Vandre- og Flakkeliv, ligesom i Tiecks *Frants Sternbald* og i Eichendorffs *Leben eines Taugenichts.* I *Oberon* føres vi ind i den hele Alfeverden, der stammer fra Shakespeares *Skærsommernatsdrøm,* det Stykke, der som bekendt afgav Udgangspunktet for alle Tiecks fantastiske Lystspil. I *Friskytten* endelig griber Weber ligesom Romantikerne i deres senere Perioder til det Folkelige som Kunst-

middel, benytter Folkemelodier, ligesom Romantikerne i Tyskland og Danmark Folkeviser, optager som Romantikerne Folkesagn og Folkeovertro. Den, der overværer en Forestilling af *Friskytten* paa et tysk Teater, vil, selv om han er døv, intet Øjeblik kunne tvivle paa, at han har en romantisk Opera for sig. Han ser den mørke Kløft mellem Fjeldene, hvor Naturaanderne bor, Spøgelsernes Dans i Maaneskinnet, en Dekoration og et Personale, der minder om den hellige Antonius's Fristelser paa nederlandske Malerier, endelig den vilde Jagt, hvis Skygger ved Hjælp af en Art Laterna magica med en mærkværdig skuffende Effekt farer igennem Luften. Dog, det Interessante fremkommer rigtignok først for den Musikalske, der iagttager, hvorledes Komponisten stiller sig til alle disse Udvortesheder. Thi han vil føle, at Weber med større Genialitet end Romantikerne behandler sit Materiale overensstemmende med den Maade, hvorpaa de behandler deres. Ogsaa Weber driver sin Kunst ud i en af dens Yderligheder. Ligesom Romantikerne er tilbøjelige til at tage Sproget abstrakt som Lyd og Rytme, saaledes er han tilbøjelig til at behandle Musiken abstrakt, det vil sige ligeledes som Rytme. Saadan er f. Eks. *Samiels* Motiv mere rytmisk end melodisk, og gør derved en grovere, mere udvortes, men mere malende Virkning. Som Romantikerne musicerer i Poesien, saaledes maler da han i Musiken. Medens Beethoven giver et rent Sjælemaleri, intet Ydre fremstiller, kun sin egen Sjæl, giver Weber Karakteristiker. Han støtter sig bestandig overfor sine Æmner til udprægede ydre Fysiognomier, til Noget, man allerede paa Forhaand danner sig en Forestilling om, som f. Eks. Alferne. Naar man undtager Pastoralsymfonien, maler Beethoven kun Indtrykket. Weber maler Tingen selv. Han efterligner Naturlydene. Han lader Violinerne suse for at skildre en Susen i Træerne. Idet Maanen begynder at skinne, betegnes og males dette i en Akkord. Naar han da rytmisk giver dumpe Slag istedenfor Strømme af Toner, altsaa benytter sin Kunsts Midler abstrakt, naar han barnligt eller folkeligt holder sig til Viseformen og den simpleste Harmonisation, altsaa bruger sin Kunsts Midler naivt, naar han for at opnaa en vildt fantastisk eller uhyggelig eller spøgelseagtig Virkning lægger Instrumentet udenfor dets naturlige Leje eller naturlige Omfang (ved f. Eks. at give Klarinetterne dybe Toner) og altsaa bruger sine Midler saa selsomt og sært, som det ikke før var forekommet i Musiken, da er han i Et og Alt

en Romantiker, der med sin større Genialitet og sine til Formaalet langt bedre passende Virkemidler udfylder det Savn, som nødvendigt efterlodes af de romantiske Digteres Poesier.*)

X

Wackenroders Bog, der danner Udgangspunktet for Romantikens Forhold til det Musikalske og Musiken, danner paa samme Tid Udgangspunktet for dens Forhold til Kunsten. Som Winckelmanns første kunstbegejstrede Skrifter vakte Lysten til Studiet af den antike Kunstverden, saaledes fremkaldte Wackenroder paa sin Side Kærligheden til den tysk-middelalderlige Kunst og dens Tidsalder.

Med naivt Sværmeri begynder han med at omskrive og oversætte saadanne Brudstykker af Vasaris gamle Kunstnerbiografier, som gaar ud paa at skildre de berømte italienske Mesteres Storhed og sjælelige Højhed. Han forherliger f. Eks. Leonardo, dog ikke saa han træffer hans Ejendommelighed, ikke som denne bestemte Personlighed eller gennem kunstforstandig Kritik, men under Titlen: «Mønsteret paa en kunstrig og tilmed højlærd Maler, fremstillet i Leonardo da Vincis Liv», og Afhandlingen indledes med disse sværmeriske Ord: «Den Tidsalder, da Malerkunsten genopstod i Italien, har bragt Mænd til Verden, til hvem vor Tid med Rette burde se op som til Helgene i Glorien.» Hvor overordenlig lidet helgenagtigt Italiens store Kunstnere under Renæssancen netop efter Vasaris Skildring af deres Levnedsløb i Reglen levede, det oversés helt. Lige i sin allerførste Spire er den romantiske Kunstanskuelse forgiftet af Følelsesreaktionen, og idet Kritikeren folder sine Hænder for at tilbede, glemmer han at aabne sine Øjne for at se.

Mellem disse Stykker indfletter Wackenroder nogle Linjer, der bærer Overskriften: *Længsel efter Italien*, hvori den Opfattelse af Italien første Gang kommer frem, som senere bliver den gennemgaaende, næsten nødtvungne. Det at længes efter Italien og at elske Italien var i Tyskland ikke noget nyt; allerede Goethes Fader, der ikke var nogen Sværmer, havde kendt denne Følelse men nu blev Forgudelsen af et Italien, der ikke lignede det

*) Smlgn. George Sand: *Mouny Robin,* Indledningen.

virkelige, en aldeles bestemt Paragraf i enhver ægte Romantikers Katekismus. I Poesien gav denne Længsel efter Italien sig Luft i Masser af lyriske Digte, som opspædede og udtværede Mignon's guddommelige og. ligesaa malende som poetiske Sang (Mignon nøjes med at sige: «Die Myrthe *still* und *hoch* der Lorbeer steht», disse Digte udtaler sig i Superlativer) og i Literaturen i det Hele opkom det Italien, som man bedst og kortest kunde kalde Leopold Robert's Italien, — skønt dette Udtryk endnu er for bestemt — et Land, som aldrig har eksisteret paa andet Landkort end det romantiske. Det virkelige Italien med dets kraftige Farver og levende Bevægelse findes ikke her. Farven er erstattet ved idealistiske Former, Bevægelsen forstenet for ikke at bryde et Sammenspil af skønne og bølgende Linjer. Italien blev for Romantiken det Samme som Dulcinea for Don Quijote, Idealet, om hvilket man paa et Par flove, almindelige Betegnelser nær saa at sige ikke vidste Noget. Naar et bestemt, virkeligt Land skal være Længslernes Maal og Skønhedens Hjemstavn, saa taber det ved denne Forfremmelse efterhaanden i Skildringen al sin virkelige og levende Skønhed. Dog, det er jo heller ikke den virkelige levende Skønhed, som den senere Romantiker elsker i Italien, det er Italien som Ruin, det er Katolicismen som Mumie, det er den forkrøblede Folkeaand, der hermetisk indesluttet af en dels uvidende, dels farlig og herskesyg Gejstlighed har holdt sig uoplyst og naiv, det er her som overalt det Forbigangnes matte og ulevedygtige Poesi.

Imidlertid, Forherligelsen af Italien og af de fromme eller for fromme ansete italienske Malere er kun den Stige, ad hvilken Klosterbroderen stiger op til Lovprisningen af sin egenlige Afgud, Albrecht Dürer. Sværmeriet for denne Tysklands Kunstapostel knytter sig til Begejstringen for det gamle Nürnberg. Da Tieck og Wackenroder i Fællesskab i Aaret 1793 havde begivet sig paa Rejse igennem Tyskland, havde Nürnberg været deres Hovedvalfartssted. Jo oftere de saa Byen, med des større Deltagelse, ja Andagt, vendte de tilbage til den. «I sin hele Fylde traadte her det tyske Kunstliv dem imøde. Hvad de hidtil dunkelt havde anet, var her for længe siden blevet til levende Virkelighed. Hvor rig paa Mindesmærker af alle Kunstarter var ikke denne By med St. Sebaldus- og St. Lorents-Kirkerne, med sine Værker af Albrecht Dürer, Vischer og Krafft. Her var Haandværket ved Kunstsans og ivrig Flid blevet adlet til Kunst. Her var hvert

Hus et Mindesmærke om Fortiden, hver Brønd, hver Bænk et Vidnesbyrd om Fædrenes stille, simple og tankerige Liv. Endnu havde ingen bleg Overkalkning gjort Husene ens. De prangede stateligt med brogede Billeder, der var laante fra Digtninge og Sagn. Ottnit og Siegenot, Dietrich og andre gammeltyske Helte stod udskaarne som Beskyttere og Vogtere over Dørene. Der hvilede over den gamle, ærværdige Rigsstad med dens Vidundere og Underligheder en Duft af Poesi, som Politikens og Oplysningens Trækvind paa andre Steder forlængst havde bortblæst.» *)

Nürnberg er jo i og for sig en herlig By. Men det forstaar sig, at Middelalder, gamle Huse, gamle katolske Kirker, gamle Niebelungenhelte over Dørene, det var Noget for to unge, begyndende Romantikere. Deres Sværmeri for det skønne Nürnbergs Skatte er i og for sig langt naturligere end det attende Aarhundredes lange Blindhed for dem. Som Ordet «gotisk» endnu for Lessing kun havde betydet «barbarisk», saaledes havde den tyske Renæssance været Winckelmann en lukket Bog. Nu blev Nürnbergs Herligheder betragtede med friske Øjne. I en Slags Kunstrus gennemgik Vennerne Kirkerne og Kirkegaardene, de stod ved Albrecht Dürer's og Hans Sachs's Grave, og idet en svunden Verden nu steg op for deres Blik, blev det gamle Nürnbergs Liv af sig selv til en Kunstroman for dem. Det Afsnit i Hjerteudgydelserne, som fører Titlen: *Albrecht Dürer's Æresminde*, bliver det første Foster af disse Stemninger og samtidigt et Udtryk for den unge Forfatters varme Nationalfølelse. «Da Albrecht førte Penslen, da var Tyskeren endnu en ejendommelig og udpræget Karakter paa Verdensskuepladsen, og hans Billeder gengiver, ikke blot udvortes, men ogsaa inderligt, denne tyske Karakters alvorlige, ligefremme og kraftige Væsen trofast og tydeligt. I vore Dage er dette Præg gaaet tabt i Kunsten som i Livet. Den tyske Kunst, der indenfor Nürnbergs Ringmure var en from, husligt opdraget Yngling, er nu blevet til en Verdensmand, der med det Smaastadsagtige ogsaa har mistet sin Ejendommelighed.»

Og dog er denne Nationalfølelse i Kunsten ikke Grundfølelsen hos Wackenroder; den hviler i en mere omfattende. Først og sidst prækes i den lille Bog imod al Utaalsomhed i Kunst. Udløsningen fra al Regeltvang, begrundet paa den dybe og ægte

*) Köpke: *Tiecks Leben* I. 159.

Skønhedsglæde, forkyndes i et Sprog, der viser, hvor mimoseagtigt paavirkelig det nye Kunstevangeliums Forkynder var. «Den,» siger han, «hvis fine Nerver overhovedet er bevægelige og modtagelige for den hemmelige Tiltrækning, der ligger skjult i Kunsten, hans Sjæl vil ofte der, hvor en Anden ligegyldig gaar forbi, blive inderlig rørt, han vil blive delagtig i den Lykke: i sit Liv at finde hyppigere Anledning end andre Mennesker til vederkvægende indre Bevægelser og Stemninger.»

Disse indre Bevægelser og Stemninger fremkaldtes, som vi saa, naturligst og lettest ved den musikalske Behandling af Poesien og ved Musiken selv, langt mindre naturligt ved fast bestemte legemlige Kunstformer.

Har vi nu Ret i den Opfattelse, at det er i den helt musikalske Type af Poesi, at det Wackenroderske Kunstideal naaer sin sande og højeste Udformning, saa begriber man let, hvorledes det maatte gaa, da Tieck efter Wackenroders Død med Benyttelse af dennes efterladte Papirer besluttede at skrive en Fortælling, i hvilken Klosterbroderens Længsler og Lærdomme skulde vinde levende Skikkelse og personlig Form. Den tyske Malers Brev fra Rom til Vennen i Nürnberg blev Spiren til den nye Kunstner-Roman, der efter sin Helt, en tysk Maler fra Albrecht Dürers Tid, fik Titlen: *Frants Sternbalds Vandringer, en gammel-tysk Fortælling*. Karaktertegningen deri er ubestemt og svag, Handlingen gaar aldeles op i Samtale, Begivenhederne leger — frit og fantastisk som Drømme, der da ogsaa atter og atter forekommer — med de matte Konversationsfigurer, der udgør Skriftets Helte og Heltinder, og selv disse Begivenheder afbrydes hvert Øjeblik af de indlagte, pligtskyldigt-improviserede Sange, der bedst betegnes ved den Ytring af Sternbalds Ven Florestan, at man i Ord og Vers maatte kunne forme sig en hel Samtale af lutter Toner. Hvor Begivenhedernes Traad bliver allertyndest og Versenes Silke spindes allerfinest, udfylder endelig Musiknumre Pauserne. En primitiv Musik, Skovhorn eller Skalmei, foredrages, ja saa hyppigt, at Forfatteren senere i *Zerbino* selv gør Løjer med sin Overflod paa Skovhornmusik.

Det er derfor unægteligt en fin og slaaende Dom af Goethe, som vi gennem et af Carolines Breve erfarer: Goethe har sagt, at man egenlig heller burde kalde Bogen musikalske Vandringer paa Grund af de mange musikalske Fornemmelser og Stemninger; der var alt Muligt i Bogen undtagen en Maler. Skulde det være

en Kunstnerroman, saa maatte dog overmaade meget Andet end Kunst komme paa Tale i Bogen . . . . Goethe savnede et vægtigt Indhold i den, og det Kunstneriske kom til at tage sig ud som en mislykket Bestræbelse . . . . der var imidlertid mange smukke Solnedgange deri.» Endnu langt skarpere og mere gennemtrængende er dog Carolines egen Dom. Hun skriver: «Om første Del kun saa meget, at jeg bestandig er tvivlraadig, om Tieck ikke i *Sternbald* med Forsæt har villet skildre Kærligheden til Kunst som noget ganske Ufrugtbart hos Helten ligesom den er det hos Wilhelm Meister, men i saa Fald findes aabenbart en anden Mangel — der turde da være for lidet Menneskeligt i Bogen. Den anden Del har ikke givet mig noget Lys desangaaende. Der er samme Ubestemthed, samme Mangel paa gennemgribende Kraft — man haaber bestandig paa noget Afgørende, paa at man et eller andet Sted vil se Frants gøre et betydeligt Fremskridt. Gør han det? Her er atter mange smukke Solopgange og Foraarsstemninger; Dag og Nat veksler flittigt, Sol, Maane og Stjerner stiger op, Fuglene synger; alt dette er meget nydeligt, men dog tomt, og hvilken smaalig Vekslen af Stemninger og Følelser i Sternbald, smaaligt fremstillet! Af Vers er der næsten altfor mange, og de farer saa løst ind og ud af hinanden som de sammenknyttede Historier og Begivenheder, i hvilke der tilmed findes mange svage Spor af al Slags Efterligning.»

Men naar der ikke er nogen Handling i denne Bog, hvad handler den da om? Først indeholder den Kunstbetragtning, dernæst Naturbetragtning.

Først møder vi uendelige Grublerier og Læresætninger om Kunst og Poesi, gennemtrukne med udvandede lyriske Digte, der alle ligner hinanden paa et Haar. Et enkelt stort Digt om Arion udmærker sig blandt Bunken og betegner Bogens Aand. Alle de tre romantiske Høvdinge A. W. Schlegel, Tieck og Novalis har forherliget Arion. P. L. Møller forherligede ham senere paa Dansk. Det er forstaaeligt, hvor stærkt Sagnet om Digteren som Naturens Herre, begejstrende selv Havuhyrerne, baaren af Delfiner, uanfægtelig, uovervindelig og tilsidst udødelig i Mindet, maatte røre Romantikernes Hjerter. Arion var jo deres Symbol, deres Helt. Al deres Poesi er i visse Maader kun Forsøg paa at udlægge Sagnet om Arion, og hvad er efter dem vel alle de Ekko- og Efterklangsbøger andet, der forherliger Digtere, Kunstnere, Skuespillere, Trubadurer, heltemodige og uimodstaaelige

Tenorer! Narcissus burde være Titelbilledet for alle den Art Bøger.

Indholdet her er da i Virkeligheden kun forslidte Gendrivelser af den forslidte Indvending mod Kunsten, at den ikke er nyttig; triviel Forklaring af, at Kunsten bør være national, «da vi nu engang ikke er Italienere, og en Italiener aldrig vil føle tysk», endelig Hymner til Albrecht Dürer; det er endog i Beundringen for ham, at de to Elskende første Gang mødes, som Werther og Lotte i Begejstringen for Klopstock. Det er Stemninger som dem, der hos os kommer til Orde i Sibberns første *Gabrielis* og i Oehlenschlägers *Correggio*. Visse bestemte Træk af *Correggio* er endogsaa forud givne her, f. Eks. det Motiv, at Kunstneren i Madonnabilledet fremstiller sin egen Hustru og endydermere hans Sorg over at skulle skilles ved sin Frembringelse. En lang Ordsymfoni til Ære for Strasburger-Dom følges af bitre Sidehug til «de umodne raa Stenmasser i Milano og Pisa og den usammenhængende Bygning, Domen i Lucca». Her er fremdeles Begejstring for Till Uglspil, som i de satiriske Literaturkomedier for Hanst Wurst, fordi disse Herrer menes at repræsentere Fantasi og Ironi, og her er Beundring for den Dürerske Hjort med Korset mellem Takkerne og for den «sande, fromme og rørende» Maade, hvorpaa Ridderen foran den strækker sine Ben. Dette Billede er visseligt dejligt og naivt, men latterligt er det at se det godtgjort, at af alle de Maader, hvorpaa en Knælendes Ben kan anbringes, er denne Maade at strække dem paa dog den aller kristeligste.

Atter og atter kommer den Tanke tilbage, at al sand Kunst maa være allegorisk, det vil sige marvløs og blodløs. De fleste af Digtene er Allegorier, Hoveddigtet er en lang Allegori om Fantasus, uden Gnist af Fantasi i elendige Vers:

Den lunefulde Fantasus,
en underlig Olding,
følger stedse sit taabelige Lune.
Nu har de bundet ham fast
for at han skal lade sine Narrestreger fare,
ikke forstyrre fornuftig Tænkning,
ikke lede arme Mennesker vild o. s. v.

Vi har Mindelser af denne Spot over de prosaiske Menneskers Udfald imod Fantasien rundtomkring i Andersens Æventyr.

Dette Digt foredrages i Maaneskin. Som et idealt Æmne for Malerkunsten skildres følgende Billede: En Pilgrim i Maaneskin som Allegori paa Menneskeheden: «Er vi maaske Andet end vandrende vildfarende Pilgrimme? Kan Noget oplyse vor Vej uden Lyset fra oven?» Der findes stærke Spor af denne Aandsretning endnu hos Hauch, i den stadige Henpegen paa det Hinsides, i Forkærligheden for Eremit- og Pilgrimsfigurerne.

Dog paa dette Standpunkt af Romantiken sprudler trods den blodløse Spiritualisme endnu en ubehersket Sanselighed i Vejret. Tizian og Correggio lovprises af Frants, da han er bleven helt udviklet som Maler, langt over andre Kunstnere. Især prises Correggio. Om ham hedder det: «I det Mindste skulde efter ham Ingen understaa sig til at fremstille Elskov eller Vellyst, thi for ingen anden Aand har det Glorrige i Sanseverdenen aabenbaret sig som for ham.»

Snart blev dette Standpunkt som bekendt opgivet og ved Konsekvensens Magt et andet indtaget. Brødrene Sulpice og Melchior Boisserée fra Köln opholdt sig i Paris, da Fr. Schlegel i 1802 studerede der. Schlegel holdt Privatforelæsninger for dem, og de gammeltyske Malerier i Louvre erindrede dem om nogle gamle Malerier i deres Fødeby, som den herskende akademiske Smag havde bragt i Forglemmelse. Napoleons Ranen af Billeder allevegnefra havde desuden til Følge, at en Mængde tyske Kunstskatte nu var samlede i Paris, saa Studiet af dem var meget lettet.

Hvad Tyskerne havde frembragt i Middelalderen lod sig bedst se af de Billedhuggerarbejder og Malerier, som efter Ophævelsen af milde Stiftelser og Klostre massevis blev kastede ud paa Markedet. De kunstneriske Mindesmærker forstodes dengang ikke mere; ligegyldig lod man Kirkerne blive forvandlede til Stenbrud og kastede den kosteligste Billedkunst ud paa Gaden. Man solgte Mesterværker til hvilkensomhelst Pris og nærede endda Medlidenhed med Køberne, til hvem man var blevet disse Marskandiservarer kvit. Af Altertavler blev der ofte gjort Vindvesskodder, Dueslag, Bordplader eller Skraatag; Opsynsmænd og Vægtere i Klosterbygningerne lagde ofte i med saadanne store gamle Malerier paa Træ, thi i Reglen var selv de bedste blandt disse Malerier næsten ukendelige af Kærterøg, Støv og Smuds.*)

*) Sepp: *Görres und seine Zeit.* S. 89, 90.

Efterat Fr. Schlegel i sit Tidsskrift *Europa* først havde gjort opmærksom paa den store Rigdom af gammeltyske Malerier, begyndte Brødrene Boisserée at samle det Adsplittede, at rejse opad og nedad langs Rhinen og især rundt om i Nederlandene for at efterspore de saa længe ringeagtede Værker. Saaledes opstod allerede 1808 en Samling af nederlandske og tyske Mestere, der fik stor Betydning for Kunsthistorien.

Den genopvakte Glæde ved den ældste, oprindelige germanske Kunst bevirkede, at man ogsaa i den romanske Kunst begyndte at foretrække de Primitive. Ære være de Primitive! Med fuldest Ret er de hele Europa over holdte i største Ære ligefra Fiesole og Giotto til Masaccio, Botticelli, Ghirlandajo, Luca Signorelli, Perugino og Pinturrichio. Men i sin Afhandling om *Raffael* i *Europa* priser Fr. Schlegel den førraffaeliske Periode paa den følgendes Bekostning saaledes: «Fra denne nyere Skole, der betegnes ved Navnene Raffael, Tizian, Correggio, Giulio Romano og Michelangelo, er Kunstens Fordærvelse oprindeligt at udlede.» Dette betragtes som saa indlysende, at Schlegel end ikke finder en Begrundelse nødvendig, ja to Sider derefter tilstaar han endog, at han slet ikke kender Michelangelo af Selvsyn. Man har her den romantiske Frækhed i dens Blomst. Dette Uhyre af en Kunstkritiker, der for desbedre at forgude gamle hellige Klostermalerier, udleder Kunstens Fordærvelse fra Raffael, Correggio, Tizian og Michelangelo, tilstaar uden mindste Blu, at han end ikke selv har set det aller Ringeste af denne Kunstens største Aand. Han finder Dommen over ham i sin sædelige Bevidsthed uden smaalig Erfaring.

Dog vi behøver ikke at gaa saavidt frem. Allerede her i *Sternbald* gaar Klosterbroderfromheden med sin hele andægtige Smægten igen i et Heldøreri uden Mage. Det var dette, som opirrede Goethe. Det Standpunkt at ville gøre Fromheden til Grundlag for den sande Kunstvirksomhed, det Standpunkt, som hele Gruppen af de nytyske nazarenske Malere snart gav sig til at indtage, var en uafbrudt Genstand for hans Spot. Han brugte bestandig det Udtryk om Nazarenerne, at de sternbaldiserede.

Direkte mod Romantikerne retter han da paa denne Tid det Skrift, han udgav til Minde om Winckelmann. Det hedder her:

«Skildringen af det antike Sindelag, der er vendt mod denne Verden og dens Goder, fører os umiddelbart til den Betragtning,

at saadanne Fortrin kun er forenelige med et hedensk Sind. Hin Tillid til sig selv, hin Virken i det Nærværende, hin rene Ærefrygt for Guderne som Stamfædre, Beundringen for dem næsten kun som for Kunstværker, Hengivelsen i en overmægtig Skæbne, og den rent jordiske Tro paa en Fremtid i Eftermælet, hvilket der derfor tillægges høj Betydning, alt dette hører saa nødvendigt sammen, danner et saa uadskilleligt Hele, forener sig saaledes til en af selve Naturen tilsigtet Mennesketilværelse, at hos Hedningen en uforstyrrelig Sundhed raader i Nydelsens højeste Øjeblik som i Opofrelsens eller Undergangens smerteligste... Dette hedenske Sindelag lyser frem af alle Winckelmanns Handlinger og Skrifter . . . Denne hans Fjernen sig fra enhver kristelig Tænkemaade, ja hans Uvilje imod den maa man have for Øje, naar man vil bedømme hans saakaldte Religionsforandring. Winckelmann følte, at man for i Rom at være en Romer, for inderligt at gro sammen med Livet der, nødvendigvis maatte tilhøre den katolske Menighed, hengive sig til dens Tro, rette sig efter dens Skikke. Hans Beslutning blev lettet ham derved, at den protestantiske Daab ikke havde formaaet at indvie ham som en ægte født Hedning til Kristen . . . Ganske vist sætter der sig en Art Plet paa Enhver, der forandrer Religion, fra hvilken det synes umuligt at rense ham. Folk skatter den udholdende Vilje over alt Andet og saameget des mere, jo mere de selv er delte i Partier og bestandig har deres egen Sikkerhed og Ro for Øje. Holde ud skal man der, hvor ikke et Valg, men Skæbnen har stillet os . . . Var dette nu den ene, meget alvorlige Side, saa lader Sagen sig ogsaa se fra en anden, fra hvilken man kan tage den lettere og muntrere. Visse Tilstande i Mennesket, visse moralske Pletter, som vi ingenlunde billiger, har en særegen Tiltrækningskraft for vor Fantasi . . . Personer, der ellers maaske kun vilde forekomme os mærkværdige eller elskværdige, synes os nu forunderlige, og det lader sig ikke nægte, at Religionsforandringen mærkeligt har forhøjet det *Romantiske* i Winckelmanns Liv og Væsen for vor Indbildningskraft.»

Man begriber, at disse Ord satte Romantikerne, der dengang alle stod paa Springet til at gaa over til Katolicismen, i den stærkeste Forbitrelse. Fra nu af var det forbi med Goethe-Dyrkelsen. Tieck var i Rom, og det Rygte udbredte sig, at han var ifærd med at antage den katolske Tro, som hans Kone og Datter i ethvert Tilfælde antog. Fr. Schlegel var da lige paa Nippet

til at foretage Skridtet. Han opholdt sig i Köln og holdt Forelæsninger, paa samme Tid som han paa alle mulige Steder: i Köln, Paris, Würzburg, München o. s. v. ansøgte om en fast Ansættelse. «Paa ret klækkelige Vilkaar,» skriver han i Juni 1804, «var jeg endog gaaet til Moskvá eller Dorpat. Dog,» siger han, «vilde jeg foretrække Rhinen.» Mon fordi Egnen der var katolsk? Nej. «Laksen er her uovertræffelig, ligeledes Krebsen, desuden Vinen.» Da han senere afgjort gik over til Katolicismen, var Metternichs pekuniære Tilbud den afgørende Bevæggrund. Laks, Krebs og Vin lod han sig da bringe til Østerrig. Nu blev han som rasende over Skriftet om Winckelmann; han udtalte sig med grænseløs Foragt derom. Men morsomst er det dog at se, hvorledes dette lille Arbejde faldt som en Bombe ned mellem de rigtige politiske Reaktionære i Wien. Gentz nærmede sig allerede da det Standpunkt, hvorpaa han stod, da han 1814 skrev til Rahel, at han var bleven «uendelig gammel og uendelig slet», og som han karakteriserede saaledes: «Jeg maa skildre Dem den Skikkelse, min Verdensforagt og min Egenkærlighed nu har antaget. Jeg sysler, saasnart jeg blot kan kaste Pennen, aldrig med Andet end med Indretningen af mine Værelser, og studerer uden Afbrydelse paa, hvorledes jeg kan skaffe mig bestandig flere Penge til Møbler, Parfymer og enhver Forfinelse i saakaldt Luksus. Min Appetit til Maden er desværre borte. I dette Fag driver jeg endnu kun Frokosten med nogen Interesse.»

Til sin værdige Ven, Adam Müller, skriver Gentz i 1805 som følger:

«Hvad der har slaaet mig overordenligt i Deres Brev, det er Deres Dom over Goethes to nyeste Produkter. Jeg kender dem begge, men havde ikke vovet at udtale mig saaledes om dem. At jeg tænker om dem som De, kun endnu mindre gunstigt, vil jeg ikke nægte. Noterne til *Rameau* er kun flove og platte. Endnu den Dag idag at vaase saaledes om Voltaire og d'Alembert, er dog virkelig ikke en Goethe tilladt. Afhandlingerne om Winckelmann er ateistiske. Et saa bittert, lumsk Had til Kristendommen havde jeg aldrig tiltroet Goethe, om jeg end fra denne Side længe ventede mig meget Ondt af ham. Hvilken uanstændig, cynisk, faunagtig Glæde synes han ikke at have følt ved den Opdagelse, at W. egenlig var «en født Hedning», og af den Grund har været saa ligegyldig overfor alle kristelige Religions-

partier. Nej! fra disse to Bøger rejser Goethe sig i mit Omdømme ikke saa let igen.»*)

Goethes Afhandling naaede altsaa lige til sin Adresse, og Romantikerne fornam som et Slag i Ansigtet i det Øjeblik, Goethe stillede sig imod deres Kunstbetragtning.

Ved den Naturopfattelse, som svarer til denne Betragtning af Kunsten, maa vi endnu dvæle. Naturskildringen drager, som baade Goethe og Caroline antydede, i *Sternbald* Interessen bort fra Personer og Handling.

Det er tidligere meddelt, hvorledes Rousseau genopdagede Naturfølelsen. Som Sainte-Beuve etsteds har sagt i Anledning af Roussseaus Par Ord om den Svale, der byggede Rede paa hans første Hjem: «Denne Svale var det, som i Literaturen spaaede Sommerens Komme.» Denne Naturfølelse gaar, som ligeledes paavist, igen i *Werther*. Den Omdannelse, den nu undergik, var den, at Naturbetragtningen, der hos Rousseau havde været *følsom*, hos Romantikerne blev *fantastisk*. Derfor deres Tilbagesøgen til Legender og Æventyr, til Folkeovertroen med alle dens Alfer og Kobolder. Goethe havde sagt:

Naturen har hverken Kærne eller Skal, Ret eller Vrang,
Alt er den paa én Gang.

Romantikerne vilde kun holde sig til Kærnen, til det hemmelighedsfuldt Inderlige, som de søgte at faa frem, efter først at have lagt det ind. Det anelsesfulde Sind spejlede sig i Naturen og saa lutter Anelser. Tieck dannede som bekendt Ordet *Waldeinsamkeit* (Vennerne paastod, at det maatte hedde *Waldeseinsamkeit*). Romantiken raabte med skælvende Stemme ind i Skovensomheden, og Ekko bragte den lutter skælvende Genklang tilbage.

Alexander v. Humboldt har vist, hvorledes Oldtidens Mennesker egenlig kun fandt Skønhed i Naturen, forsaavidt den var smilende, venlig og Menneskene *nyttig*. Omvendt Romantikerne: For dem er Naturen uskøn, forsaavidt den er nyttig, og de finder den skønnest i dens Vildhed, eller naar den indjager uvis Angst. Nattens og Bjerggrubernes Mørke, den Ensomhed, i hvilken den paniske Skræk berører Sindet med sin Gysen, er Romantikeren

*) *Briefwechsel zwischen Gentz und Adam Müller.* 48.

kær, og den Tieckske Fuldmaane straaler saa uforanderlig over Landskabet, som var den en Teatermaane af oljet Papir med en Lygte i Ryggen. Jeg siger den Tieckske; thi han er blandt alle disse unge Skribenter det uomtvistelige Ophav til det romantiske Maaneskinslandskab, i hvilket man maa tænke sig alle Figurerne fra hans Skrifter anbragte. Det er heller ikke vanskeligt at forklare, hvorfor det netop bliver ham, som opfinder Skovensomheden, den maanebeskinnede Tryllenat og Resten. Tieck er født i Berlin, vel omtrent den af alle større Byer, hvis Omegn afgiver de færreste skønne Naturindtryk. Aldrig ser man et fattigere Landskab end det, der dannes af disse brandenburgske Sandstepper, paa hvilke de tynde lange Grantræer staar stivt i Geledder som prøjsiske Soldater. Som Rousseau i en paradisisk skøn Natur — Egnen omkring Genf og Montblanc — blev direkte, umiddelbart, følsomt betaget af Naturen, saaledes fik Tieck i en naturløs Egn den sygelige Hovedstadslængsel efter Skov og Bjerg, som affødte Fantasteriet overfor Naturen. Det kolde og dagklare Berlin med sin moderne nordtyske Forstandsdyrkelse vakte Urskovslængsler og Tilbøjeligheder til en Urpoesi.

Vil man overbevise sig om Sandheden heraf, da behøver man blot at gaa til Tiecks eget Levned. Man læse i hans Biografi Fremstillingen af Opholdet i Halle 1792: «Hvor meget anderledes, rigere og venligere traadte ikke Naturen ham imøde i den grønne Saaledal end paa de flade Heder om Berlin. Med dobbelt Magt greb en Følelse ham af uendelig Længsel, som indtil den smerteligste Ophidselse fyldte hans Hjærte, naar han om Foraaret strejfede igennem Skoven. Da vendte hin Naturdrukkenskab tilbage, en hemmelighedsfuld Magt syntes at drive ham frem. Intetsteds dvælede han hellere end paa den saakaldte Höltybænk i Nærheden af Giebichenstein. Herfra oversaa han Flod og Dal. Hvor ofte saa han ikke Solen synke bag Aftenskyerne, og Maanen i tusinde gyldne Straaler spejle sig i de blidt bevægede Bølger og drømmerisk blinke gennem Buske og mellem Grene! Her har han hvilet mangen Sommernat og drukket Natur i fulde Drag.»

Man føler den Udespærredes Naturlængsel i Skildringen, et Syn paa Naturen, der til Baggrund har Synet af Brosten.

Og med endnu bestemtere Træk er den Tieckske Naturopfattelse knyttet til hans personlige Naturindtryk i Beskrivelsen af en Aften, der fulgte paa en anstrængende Fodvandring, som

Tieck og Wackenroder i Fællesskab foretog i Fichtelgebirge: «Wackenroder, der var uvant med saadanne Strabadser, kastede sig straks paa Sengen. Men Tieck var for bevæget; han kunde efter Alt, hvad han paa den Dag havde oplevet, ikke sove. Naturaanderne vaagnede op. Han aabnede Vinduet. Det var den mildeste, herligste Sommernat. Maanelyset flød i fulde Straaler ned over ham. Der laa den for ham, den maanebeskinnede Tryllenat, Naturen med sine ældgamle og evigt unge Æventyr og Vidundere. Atter svulmede hans Hjærte helt. Til hvilket fjernt, ukendt Maal drog det ham med uimodstaaelig Kraft? Mildt og beroligende klang et Skovhorns svævende Toner igennem Natten. Han følte sig vemodigt bevæget og dog uendeligt lykkelig.»*)

Man ser: end ikke Skovhornet fattes. Hvad der fattes ham er blot et Maal. Saaledes ogsaa i *Sternbald*, hvor den omflakkende, kun af Længsler og anelsesfuld Begejstring ledede Maler efter egen Tilstaaelse stedse glemmer sit egenlige Formaal. «Man kan,» siger en af Bogens Personer, «ikke glemme sit Maal, fordi det fornuftige Mennenneske allerede forud har indrettet sig saaledes, at han intet Maal har.» Det er umuligt at overse, hvor stærkt denne bestemte Art af Naturfølelse og den Vilkaarlighed, der er det gennemgaaende Træk, staar i Sammenhæng, og hvorledes de gensidigt udvikles af hinanden

Lad os da se, hvad det er for Landskaber, Frants Sternbald forstaar og maler, og hvorledes det er, han maler og forstaar dem:

Et Sted hedder det: «Frants vilde til at tegne Landskabet, men den virkelige Natur syntes ham tør mod dens Spejlbillede i Vandet.» Alle faste Omrids, alle bestemte Konturer er den tørre Prosa, Spejlbilledet i Vandet derimod, der er Billedet i anden Potens, det er romantisk Forfinelse, Genskin og Afglans. — Et andet Sted siger Frants: «Jeg gad male ensomme, gyselige Egne, møre, itubristede Broer mellem to stejle Klipper over en Afgrund, gennem hvilken en Skovstrøm skummende brød sig Vej: vildfarende Vandringsmænd, hvis Kapper flagrede i den fugtige Vind, frygtelige Røverskikkelser, der sprang frem af Hulvejen, anholdte og plyndrede Vogne, Kamp med de Rejsende.». — Pure Teaterkulisser, mellem hvilke der opføres Melodrama!

*) Köpke I. 139, 163.

Og i hvad Aand skal Naturen opfattes? «Undertiden,» siger Frants, kæmper min Indbildningskraft og giver sig ikke tilfreds, før den har udtænkt og iværksat noget Uhørt. Yderst selsomme Skikkelser vilde jeg da male i en forvirret, næsten uforstaaelig Forbindelse, Figurer, der var sammensankede af alle Dyrearter og forneden endte i Planter: Insekter og Orme, som jeg vilde paatrykke en vidunderlig Lighed med menneskelige Karakterer, saa at Sindsstemninger og Lidenskaber ytrede sig forunderligt og dog frygteligt.»

Hvilket Landskab, hvilket Miskmask af Rariteter! Hører man ikke allerede her Hoffmann komme anstigende med sin Hær af ti tusind Grimacer: Elefanten staar paa Hovedet paa en Snabel, der ender som en Hornfisk, Katten skriver sine Livserindringer, Dørhammeren er tillige en gammel Sælgekærling o. s. v. Er det ikke her (som i *Friskytten*) den hellige Antonius's Fristelser, malte af Teniers eller endnu bedre af Höllen-Breughel med den hele Heksesabbat? For den ægte Romantiker tager Naturen med sit Mylr af levende Former og Væsner sig ud som et Legetøjsskab, og dette Legetøj snakker og pludrer som Legetøjet i Andersens Æventyr.

Man læse endnu denne Skildring af et romantisk Landskab i Novalis's *Heinrich v. Ofterdingen*: «Fra en Høj saa de et romantisk Land, der var oversaaet med Byer og Borge, med Templer og Gravsteder, og som forenede al de beboede Sletters Ynde med Ørkenens og stejle Klippeegnes frygtelige Tillokkelser. De skønneste Farver var tilstede i de lykkeligste Blandinger, Bjergspidserne glimrede som Fyrværkeri i deres Is- og Snedække. Sletten smilte med det friskeste Grønt. Synskresen lyste i alle Afskygninger af Blaat, og fra Havets Mørke vajede utallige brogede Vimpler fra talrige Flaader. Her saa man et Skibbrud i Baggrunden, foran det et muntert Gæstebud, hist det skrækkeligt skønne Udbrud af en Vulkan, et Jordskælvs Ødelæggelser og i Forgrunden et elskende Par under skyggende Træer, givende hinanden de sødeste Kærtegn; ved Siden deraf iagttoges et frygteligt Slag og midt i det et Teater fuldt af de latterligste Masker; paa den anden Side i Forgrunden et ungdommeligt Lig paa en Baare, som en utrøstelig Elsker fastholdt, og de grædende Forældre ved Siden af; i Baggrunden en elskelig Moder med sit Barn ved Brystet og Engle hvilende ved hendes Fødder eller kiggende frem mellem Grenene over hendes Hoved.»

Hvilket Potpourri! Over alt dette ligger saa det uundgaaelige, lysegule Skær fra alle Elskendes Ven og Velynder, Beskytter og Røber, Romantikernes højeste Trøst og Guddom: Manden i Maanen. Det er Romantikernes sande Frelsermand. Hans runde Ansigt, hans højre og venstre Profil har al den Tydelighed, som et romantisk Aasyn overhovedet modtager. Det er hans gule Livré, som alle Romantikens Riddere bærer. Og en større Maaneskinsridder end Frants Sternbald skal man søge om.

«Jeg vilde ønske, siger han, «at jeg kunde lade hele Verden gennemstrømmes af Elskovssang, og kunde røre ved Maaneskinnet og Morgenrøden, til de gav Genklang af min Kval og Lykke, saa at Melodien greb Træer, Grene, Blade og Græs, og de alle spillende min Sang maatte gentage den som med Millioner af Tunger. Og derpaa synger han sagte en «Maaneskinssang»:

Bagved Søen en Flimren og Flammen.
Hisset Bjergtoppe, guldskinnende, skønne.
Alvorsfuldt susende bøjer de grønne
Buske de blinkende Hoveder sammen.

Bølge, ruller du Glansen herop,
Maanens rundt venlige Aasyns Fylde?
Træerne strækker Grene og Top
ud, at Maanen dem sødt kan forgylde.

Aander med Et paa Bølgerne springer,
Natblomster aabner sig, dufter og klinger,
Nattergalen i Løvværket om
digterisk forkynder sin Drøm.
Som lyse blændende Straaler Tonerne flyder,
ved Bjergets Skraaning Velkommen de Ekkoet byder.

Her er Alt! Maanens flimrende Flammer, Buske med blinkende Hoveder, Bølger der ruller Fuldmaaneansigtet, Aander, som springer paa Bølgerne, Nat som hos Novalis, Natblomster, Nattergal, ja en Nattergal, hvis Toner atter flyder som blændende Maanestraaler.

Og aldeles stereotypt vender dette tilbage. Et Sted har Frants en Drøm: «Han malede ubemærket Eremiten, hans Andagt, Skoven med dens Maaneskær, ja det lykkedes ham endog, og han kunde ikke begribe hvorledes, at bringe Nattergalens

Toner ind i Maleriet.» O musikalske Malerkunst! Havde Goethe saa ikke Ret i at finde mere Musik end Maleri i Bogen?

Højst betegnende er det nu, at Den, der saaledes har svælget i en fattig og gold Naturs fantastiske Skyggespil, føler sig ganske ilde tilpas, naar han staar overfor et rigt og yppigt Landskab, der sprudler af Sundhedens Saft og Kraft som Syd-Englands. Shakespeare har havt faa saa inderlige og lidenskabelige Beundrere som Tieck. Meget naturligt nærede han Ønsket om engang at staa midt i de Omgivelser, i hvilke hans store Lærer og Mester havde tilbragt sit Liv, og hvorfra han havde indsuget sine første Indtryk. Han ventede sig selvfølgelig meget. Men ak! hvilken Skuffelse! I Shakespeares Natur følte Shakespeares indbildte Aandsbeslægtede sig ilde tilpas. Hvad der udmærker Syd-Englands Landskab, er en næsten utrolig Frodighed og Kraft. Men Grøden er for Romantikeren upoetisk, fordi den er nyttig, fordi den har et Formaal; kun den Blomst er romantisk, der aldrig sætter Frugt. Man fatter da Skuffelsen. Ingensteds ser man saa mægtige, saa bredtskyggende Egetræer, ingensteds saa højt og saftigt Grønsvær. Saa langt Øjet rækker, breder det uendelige grønne Græstæppe sig ud over bølgende Høje og fede Enge, hvor det prægtige Hornkvæg græsser og tygger Drøv. Hvide, gule, blaa Markblomster og Kornblomster afbryder massevis Farvens Ensformighed og udaander en Duft, som Luftens stadige Fugtighed gør saa frisk, at den aldrig bedøver. Hele denne Vegetation er frisk, ikke som Sydens formfuld og plastisk. Den vandrige, vædskerige Plante varer ikke længe, Livet strømmer flygtigt og rask igennem den. Om Træer og Planter ligger den fugtige Luft som en lysende Damp, hvis bløde Flor i Almindelighed fanger og mildner Solstraalerne, og over den lyseblaa Himmel glider som i Danmark bestandig et Skylag. Er Himlen imellem Stunder fuldkommen klar, og lykkes det Solstraalen et Øjeblik uden nogen Gennemfart gennem Taager at naa til Jorden, da lyser Regn- og Dugdraaberne paa det friske saftige Græs og paa de utallige brogede Blomsters silke- og fløjelsagtige Kronblade stærkere end Perler og Guld. Hvad gør det, at dette Græs er bestemt til at fortæres? Hører det ikke netop til dets Skønhed, at det ser saa nærende ud? Hvad gør det, at de frugtbare Agre er dyrkede med alle Agerdyrkningskunstens fortrinligste Redskaber, eller at Kvæget er passet og pudset med den sindrigste Omhu, ser ikke Dyre- og Planteverdenen netop derved saa

kraftig, nærende og velnæret ud? Det er ganske vist ikke Ørkenens eller Oceanets eller Schweizerlandskabets storladne Skønhed. Men skulde denne Natur ikke have sin Poesi? hvem har en Aftenstund opholdt sig i Parkerne ved Kew med deres uhyre gamle Ege og har ikke følt sig stærkt fristet til at give Alfedansen fra *Skærsommernatsdrømmen* eller *De lystige Kvinder i Windsor* disse Omgivelser til Sceneri! Det var i disse Omgivelser, at Shakespeare digtede dem. Man aner, med hvilke Øjne han saa paa dette Landskab. — Med hvilke Øjne betragter Tieck det?

«Endelig ønskede han — fortæller Köpke — at lære England udenfor London at kende. Hvorhen kunde denne Udflugt gaa, om ikke til Shakespeares Fødested? Han tog først til Oxford. Men heller ikke Naturen her kunde Tieck afvinde nogen Smag. Det var et yppigt grønt, et herligt dyrket Land, hvorigennem de kørte; men det var en lavet, tilskaaret Natur [ingen Urpoesi!], Oprindelighedens Karakter havde den tabt. Den manglede Umiddelbarheden, hin Hellighed, som han kaldte det, der tiltaler Gemyttet, og som saa ofte havde rørt ham i Hjemmets fattige Egne. Ved Industrien var den bleven berøvet sin digteriske Duft.»

Det er da altsaa klart, at der i den hjemlige Natur maa have været Noget, der kom hans personlige Aandsretning imøde. Den fantastiske Naturbetragtning vilde ikke have naaet en saadan Højde netop i dette Land, hvis der ikke i selve Naturen her var noget Fantastisk. Tydeligt nok er den tyske Natur kommen den fantastiske Betragter i Møde paa Halvvejen.

I første Bind af dette Værk blev det gennem en Skildring af italiensk Natur paavist, af hvilken uromantisk Art dennes højeste Skønhed er. Trods Schwarzwald og trods Blocksbjerg kan den tyske Naturs Skønhed heller ikke ligefrem kaldes fantastisk; thi som Taine har sagt: alene Kunstens Skønhed er fantastisk, Naturens er mere end fantastisk; det Fantastiske eksisterer ikke udenfor vor menneskelige Hjerne. Men Naturen kan frembyde Tilknytningspunkter for en vis Art Fantasteri. Især maa man mærke, at det ejendommelige tyske Landskab er uden Berøring med Havet og mangler det vide befriende Pust, som Havet giver. Disse Flod- og Bjerglandskaber har aldrig den aabne frie Synskres, hvortil vi er vante.

Dog lad mig for ikke at udtrykke mig almindeligt gaa lige løs paa selve den Natur, i hvilken Tieck længst og stadigst levede, Egnen omkring Dresden, det saakaldte sachsiske Schweiz.

Jeg kan med faa Ord skildre, hvordan den for mig ser ud, og saa vise, hvorledes den tager sig ud for en romantisk Digter. Jeg behøver ikke her at udtrykke mig ubestemt, thi jeg har kendt flere romantiske Digtere personligt, og jeg har netop gennemrejst denne Egn med en gammel Digter af den romantiske Retning.

Vi havde tilbragt nogle Dage i den klare Bjergluft, skuende ud over Bøhmens Klippeland og Højsletter, der ligner et Hav, af hvilket skarptrandede Bjerge dukker op som Øer, med uoverskuelig Rigdom af Marker og granbevoksede Fjelde. Man gaar gennem Uttenwalder Grund op paa Bastei. Dalen er indesluttet af høje, lagvis optaarnede fantastiske Sandstensfjelde med Graner klyngende sig ind i hver Revne. Tidt ligger den øvre Del af Bjerget truende helt ud over den lavere og synes at ville falde ned. Mange underlige Luner af Naturen forekommer: Porte, endog tredobbelte Porte i Klippen. Naar man stiger op paa Bastei, har man paa venstre Haand det mærkelige Landskab, i hvilket de stejle Klipper ligner uhyre Gravstene som paa en Ruysdalsk Jødekirkegaard, et forfærdende, tragisk Landskab, passende til Dekoration for de døde Nonners Dans i *Robert le diable*. Fra Bastei har man lige for sig den mægtige Slette med sine stejle Klippeøer — Klippefæstningen Königsstein ligger paa en saadan — med lige, sikre Linjer, haarde, uden ringeste malerisk Skønhed. Kuhstall er en vældig Rundbue, som Klippen danner. Denne Natur tager sig bestandig ud som formet af Menneskehaand, som Kunst, som frembragt af Fantasi. Udsigten deroppe fra var, da jeg sidste Gang saa den, forunderligt imponerende i det skønneste Sollys. Over de vældige Granskove, der bedækkede de underliggende Højder, og hvis Toppe saa ud som Filt eller Uld, laa et kraftigt blaagrønt Skær tragtformet stigende op langs de omliggende Bjerge. De bøhmiske Landsbyer laa gruppevis fordelte, skinnende som Ruder i Solen; langt borte Basaltbjerge, nærmere pyramideformige, firkantede eller obeliskagtige Klipper. Stod et enkelt Løvtræ nede mellem Granskovene, tindrede dets da i Efteraaret gulige Løv i de mørke Omgivelser som Guldpletter. Ellers var der intet andet Gult end Lavarterne langs nogle Klippesider. Disse Klipper saa ud, som om Kæmper i Tidernes Morger havde sloges med dem, ligesom Børn slaas med Sten, eller havde stablet dem ovenpaa hverandre i Leg.

Fra Vinterbjerget tager Bjergene sig ud som Levninger af

Cyclopernes By. Man ser f. Eks. en vældig Bjergside, stejl og glat som en Mur, grandækket midt i et Landskab af umaadelig Vidde. Prebischthor endelig er maaske det skønneste af det Alt. Atter her har Klippen dannet noget Fantastisk, en aaben Port; en uhyre aldeles lige Klippebjælke har lagt sig som Overligger over to Klippetaarne. Man kan sidde oppe under den og har da to Landskaber for sig, et under Buen tilvenstre og et aabent paa højre Haand. Da jeg ved Aftentid sad der, var det første haardt, koldt, strengt; over det andet, i det andet gik Solen ned, rød og glødende. Det første Landskab var som Dur, det andet som Moll; det første havde intet Øje, det andet lyste og straalte.

Saaledes tog denne Natur sig ud, betragtet af en almindelig, ædru Rejsende. Den Romantiker, med hvem jeg gjorde Turen, syntes mig mindre bevæget ved Skuet, end jeg selv. Idetmindste sagde han i Dagens Løb ikke meget derom. Men da vi ud paa Natten skulde til at stige ned af Bjerget, da blev hans Fantasi paa engang levende. Det var helt mørkt, og Mørket virkede stærkt paa hans Nerver. Det forekom ham, jo mere Mørket faldt paa, som om flere og flere af Naturaanderne kom frem. Og da vi nu i det Fjerne opdagede de første oplyste Punkter, Ruder i de Huse, som laa langs Bjergene, men hvis Omrids man paa Grund af Mørket ikke kunde se, var det ham, som om Ruderne sad i selve Klippen, som havde Klippen hævet sig og man kunde se ind, hvis man gik nær nok hen. Disse Ruder var ham som store Øjne, hvormed Bjergaanden saa ud paa os; det var ham, som om disse store Skovskrænter betragtede os. Han var i en uhyggelig og barok, ægte romantisk Stemning, og jeg kunde ikke følge ham. Men jeg fik ved denne Lejlighed praktisk og personligt et levende Indtryk af, hvorledes en tysk Romantiker fra den gode gamle Tid saa paa Naturen, hvorledes den først ved Nattetid blev Natur for ham, hvorledes han ikke saa paa den, men ved Siden af den og om bagved den, og ved at iagttage hvormeget mere og tillige hvormeget mindre min Ledsager følte overfor Landskabet end jeg, begreb jeg Berettigelsen og Ensidigheden, Unaturligheden og Poesien i den romantiske Naturbetragtning*).

---

*) Det Ovenstaaende indeholder en sanddru Fremstilling af disse Naturomgivelsers Virkning paa den danske Digter M. Goldschmidt i Efteraaret 1872. *Senere Anm.*

XI

Den, der har staaet i et Spejlkabinet og set sig selv og alle Genstande fordoblede i det Uendelige ovenover, nedefter, til alle Sider, har en Forestilling om den Svimmelhed, man undertiden kan føle overfor den romantiske Kunstform.

Enhver husker den pudsige Effekt, det gør, naar i Holbergs *Ulysses v. Ithacia* Personerne bestandig gør Løjer med, hvad de selv er og forestiller, naar Ulysses foreviser sit lange Skæg, der er groet ud i det Tiaars-Felttog, eller naar der paa en Kulisse staar skrevet: «Dette skal være Troja», eller endelig naar Jøderne tilsidst bryder ind og trækker de Klæder af Skuespilleren, som han har laant til at spille Ulysses i. Skuespilkunstens Virkning beror som bekendt paa Illusion, og Illusion er en for mange Kunster fælles Bestemmelse. Saaledes skuffer en Statue og et Maleri ligesaa fuldt som et Teaterstykke, og Illusionen beror paa, at man et Øjeblik antager Stenen for Menneske og den malte Flade for en Virkelighed, der gaar i Dybden, ligesom man jævnligt glemmer Skuespillerens Person over hans Rolle. Denne Illusion er imidlertid kun fuldstændig i Øjeblikke. Den rent Uudviklede kan vel helt lade sig skuffe: Saaledes skød en indisk Soldat i Calcutta den Skuespiller, der spilte Othello, med det Udraab: «Aldrig skal det siges, at i min Nærværelse en Neger har myrdet en hvid Kvinde!» Men hos den Dannede er Illusionen kun glimtvis tilstede, saa igen en Stund ophævet o. s. v. Den kommer og gaar, kommer i det Øjeblik, Tragedien bringer En Taarer i Øjnene, gaar i det Øjeblik, man trækker sit Lommetørklæde frem og betragter sin Nabo. I dette Sansebedrag er nu Kunstværkets Virkning samlet som i sin allerfineste Spids. Illusionen er Kunstværkets Genskin i Tilskuerens Sind. Illusionen er det Skin, det Spil, hvorved det, som i Sandhed er uvirkeligt, bliver Virkelighed, bliver Alvor for Tilskueren.

I det simple, ligefremme Kunstværk er ingen særlig Opmærksomhed helliget Sansebedraget. Der sigtes ikke til det, Intet er gjort for at styrke det eller give det en særligt pirrende Ejendommelighed, end mindre er der gjort noget for at slaa det itu.

Det forstaas imidlertid let, at Illusionen kan faa noget saadant Pirrende og Pikant i alle Kunster. Naar der f. Eks. paa

et antikt Basrelief er fremstillet en Herme eller et andet Gudebillede af Sten, naar et Maleri forestiller et Maleratelier eller et Værelse, hvori der hænger Malerier, saa er det ligesom stærkere antydet, at Basrelief'et ikke selv vil gælde for Sten, at Maleriet ikke selv vil være Maleri, og af samme Art er Virkningen, naar i en Komedie en eller anden af Personerne udbryder: «Antager du mig for en Teateronkel?»

Endnu skarpere Lys falder der over Teaterillusionen, eller rettere endnu mere bringes den i Glemme, naar i et Stykke selve de optrædende Personer udfører en Komedie, som i Shakespeares *Skærsommernatsdrømmen* eller *Hamlet*. At de, som ikke deltager i dette Skuespil, ogsaa spiller Komedie, synes da besynderligt eller umuligt. Illusionen er her kunstigt forøget og dog samtidigt formindsket, idet Opmærksomheden henledes paa den. Det er tydeligt nok, at denne Leg med Sansebedraget er slaaet stærkt ned i Tieck og maatte gøre det. Da det er Illusionen, som gør Kunsten til Virkelighed og Alvor for Beskueren, er det gennem Brud paa Illusionen, at han ret for Alvor føler Kunsten som frit vilkaarligt Spil.

Tieck driver da ironisk Gæk med alt, hvad man plejer at lade uomtalt for ikke at forstyrre Illusionen. I *Den bestøvlede Kat* spørger Kongen Prins Nathanael: «Men sig mig, naar De bor saa langt borte, hvorledes gaar det da til, at De kan tale vort Sprog saa flydende?» Nathanael: «Tys!» Kongen: «Hvad?» Nathanael: «Tys, tys — ti dog stille, ellers mærker Publikum dernede dog tilsidst, at det er i høj Grad unaturligt.» — Straks efter bemærker saa en af Tilskuerne: «Hvorfor kan Prinsen dog ikke hellere tale et fremmed Sprog og lade det oversætte af sin Tolk? — det er noget forbandet dumt Tøjeri.» Denne Tilskuerens Bemærkning er naturligvis spydig ment, rettet imod den platte Fordring til Naturlighed i Kunsten, for hvilken Iffland og Kotzebue var Talsmænd. Denne Fordring kom især til Orde i den franske Misforstaaelse af Aristoteles, i Læren om Rummets og Tidens Enhed. Hertil havde Schlegel efter Lessings Eksempel bemærket, at naar man allerede gjorde det store Spring, at anse Brædderne for Verden, kunde man sagtens gøre det mindre med, nu og da at lade Brædderne betyde forskellige Steder. Romantikerne anpriser derfor ogsaa uafladeligt og som et højere Kunsttrin end vort nuværende den gamle Shakespeareske Scene, hvor en Seddel paa Kulissen simpelthen angav Stedets Beliggenhed. De, der for-

fægtede Naturlighed i Kunsten, ønskede dengang Kulisserne erstattede af faste Vægge; Schlegel mener, at naar man allerede vil have tre Vægge paa Scenen, bør man gøre Skridtet fuldt ud og ogsaa forsyne den med en fjerde Væg ud imod Tilskuerne.

Det er af Trods mod al Spidsborgerlighed i Kunstbetragtningen, at Tieck morer sig med at sætte Tilskuerne op paa Scenen og lade Stykket i Stykket foregaa for deres Øjne, ledsaget af deres kritiske Bemærkninger. De laster, de roser; snart dadles en Scene som overflødig, snart prises Digteren, fordi han har havt det Mod at bringe Heste paa Brædderne. Et andet Sted optræder i det kongelige Slot den Lærde og Hanswurst i en Ordstrid for Kongens Trone. «Min Paastand,» siger den første, er den, at det nylig udkomne Stykke: *Den bestøvlede Kat* er et godt Stykke.» «Det er det, jeg nægter,» siger Hanswurst — hvortil en forfærdet Tilskuer udbryder: «Hvordan! Stykket selv forekommer i Stykket.»

Ja i *Den bagvendte Verden* gaar det værre til endnu. Pludselig som Skaramuz rider igennem en Skov paa sit Æsel, bryder et Tordenvejr løs. Man tror maaske, han nu søger Ly. Ingenlunde. «Hvor Pokker,» raaber han, «kommer Uvejret fra, derom staar der jo ikke et Ord i min Rolle. Hvad er det for Dumheder? og jeg og mit Æsel bliver gennemblødte. Maskinmester! Maskinmester! aa, hold dog op i Pokkers Navn!» Maskinmesteren kommer ind og undskylder sig med, at Publikum har ønsket Teatertorden, han har kun imødekommet dets Ønske. Skaramuz bønfalder da Publikum om at forandre sit Forsæt. Det nytter ikke, det vil have Torden. «Hvorledes? i et blidt historisk Skuespil?» Det tordner. «Det er ganske simpelt,» siger Maskinmesteren: «Jeg har her stødt Kolofonium, det puster jeg igennem et Lys, saa lyner det, og i samme Øjeblik bliver der ovenpaa rullet med en Jernkugle.» — Videre kan Spillet med Illusionen ikke drives uden derved, at der paany i det Stykke, som de spillende Tilskuere ser, bliver spillet Komedie for andre Tilskuere. «Tænk hvor vidunderligt,« udbryder Dumrianen Scævola: «Vi her er Tilskuere, og deroppe sidder Folkene nu ogsaa som Tilskuere.» Saaledes stikker Stykkerne inden i hinanden som Æsker.

Endelig løftes Galskaben op i tredje Potens, idet der pludseligt i det nye inderste Skuespil atter forekommer en Scene, hvor der opføres et Skuespil. Det er en Forvirring uden Mage. Man tænke sig *Jeppe paa Bjerget* skrevet saaledes, at Jeppe

sidder og ser *Hakon Jarl*, men for Hakon og Thora spilles *Aprilsnarrene*, og for Hans og Trine som Tilskuere opføres atter *Hamlet*. Det vilde jo, hvis man paa det inderste Teater saa en Scene af det sidste Stykke, næsten være umuligt at have hele Sammenhængen i sin Hukommelse. «Det er for galt,» raaber Scævola. «Se, Kammerater, vi sidder her som Tilskuere og ser et Stykke, og i dette Stykke sidder atter Tilskuere og ser et Stykke, og i dette tredje Stykke bliver et Stykke atter spillet for hin tredje Klasse af Skuespillere,» og forklarende tilføjer han ægte romantisk: «Man *drømmer* ofte paa lignende Maade, saa det er forskrækkeligt, og mange *Tanker* spinder sig saaledes bestandig videre og videre ind i det Indre. Begge Dele kan man ogsaa blive gal over.»

Men Musiken mellem Akterne indeholder Digtningens Nøgle. Den muntre Allegro siger: «Véd I ogsaa, hvad I vil, I, som søger Sammenhæng i alle Ting? Naar den gyldne Vin blinker i Glasset, og den gode Aand derfra stiger op i Jer, naar I føler Liv og Sjæl dobbelt fuldt, og alle jert Væsens Sluser er aabne, hvad tænker I da, hvad formaar I da at ordne? I nyder Jer selv og den harmoniske Forvirring.» — Og Rondoen siger: «Saa ofte Filosofen maa undre sig og ikke begriber en Ting, udbryder han: Deri er der ingen Forstand. Ja Forstanden, som ret vil gaa tilbunds i sig selv, siger, naar den har udforsket sit eget inderste Væsen og har iagttaget sig selv: deri er der ingen Forstand . . . Dog, hvem der med Fornuft foragter Fornuften, han er atter fornuftig. Mange Vers er en Prosa, som er bleven gal. Megen Prosa er kun gigtlamme Vers. Hvad der ligger mellem Poesi og Prosa, er heller ikke det Bedste — o Musik, hvorhen vil du? I dig er der heller ingen Forstand.»

I sine kritiske Skrifter begrunder Tieck selv sin Fremgangsmaade derved, at han sætter det romantiske Lystspils Formaal i at vugge Tilskueren helt ind i en drømmende Stemning. «Midt i Drømmen,» siger han, «tror Sjælen ofte ikke selv fast paa sine Syner; men sover den Drømmende videre, saa bringer den uendelige Mængde af nye magiske Skikkelser Illusionen tilbage, fastholder os i den fortryllede Verden, bringer os til at tabe Virkelighedens Maalestok og overleverer os tilsidst fuldstændigt til Ubegribelighederne.»

Medens Musiken er det forskelsløse Dyb, til hvilket Romantikerens trætte Fantasi vender tilbage, naar den har beskuet sig

selv uendelig fordoblet i sit Spejlkabinet, ligner Kunstværket her en af de udskaarne Elfenbenskugler, som man ser paa Kunstsamlinger, i hvilken atter en udskaaret Kugleskal ligger løst, der indeslutter en ny o. s. v.

I den dramatiske Digtning bliver denne Fremgangsmaade paa meget morsom Maade efterlignet af J. L. Heiberg i hans vittige literært-angribende Lystspil *Julespøg og Nytaarsløjer*. Mindre fri og selvstændig er den Hoffmann'ske Efterligning *Prinsesse Blandina*, hvor der er indlagt Optrin, i hvilke Regissøren og Direktøren bag Scenen drøfter Stykket. Regissøren siger: «Hr. Maskinmester, vil De give Klokkesignalet til at det skal blive Nat.» — Direktøren: «Hvad er det? Skal det nu paa en Gang blive Nat? Det forstyrrer Illusionen. Det er jo kun et Par Minutter siden, at Digteren Roderich har spist Frokost i Ørkenen.» — Regissøren: «Men det staar saadan i Tekstbogen.» — Direktøren: «Saa er det Bogen, som er forrykt, og saa er Stykket jo skrevet uden nogetsomhelst Kendskab til Teatret.»

Udenfor den egenlige Digtning genfinder vi Spejlkabinettet med dets Refleksionsfordobling, psykologisk anvendt i vor egen Literatur af S. Kierkegaard. Som den tyske Romantiker ironisk svæver over sit Skuespil med dets kinesiske Æskespil af Scener og Figurer, saaledes fjerner den danske Sjælegransker sig bestandig mere og mere fra sit Stof ved at putte én Forfatter ind i den anden. Man høre ham i Forklaringen til *Afsluttende Efterskrift*: «Mit Forhold er end yderligere end en Digters, der digter Personerne og selv dog i Forordet er Forfatteren. Jeg er nemlig upersonligt eller personligt i tredje Person en Souffløer, der digterisk har frembragt Forfattere, hvis Forord atter er deres Frembringelse, ja hvis Navne er det. Der er saaledes i de pseudonyme Bøger ikke et eneste Ord af mig selv; jeg har ingen Mening om dem uden som Tredjemand, ingen Viden om deres Betydning uden som Læser, ikke det fjerneste private Forhold til dem, som dette da er umuligt at have til en dobbelt-reflekteret Meddelelse. Et eneste Ord af mig personligt i mit eget Navn vilde være den anmassende Selvforglemmelse, der forskyldte med dette ene Ord, dialektisk set, væsenligen at have tilintetgjort Pseudonymerne. Saalidet som jeg i *Enten—Eller* er Forføreren eller Assessoren, saalidet er jeg Udgiveren Victor Eremita, netop lige saa lidet; han er en digterisk-virkelig subjektiv Tænker, som man jo genfinder ham i *In vino veritas*. Jeg er i *Frygt og Bæven*

lige saa lidet Johannes de silentio, som den Troens Ridder, han fremstiller, netop lige saa lidet, og atter netop lige saa lidet Forfatteren af Forordet til Bogen, hvilket er en digterisk-virkelig subjektiv Tænkers Individualitets-Replik. Jeg er i Lidelses-Historien *(Skyldig? — Ikke-Skyldig?)* lige saa lidet Eksperimentets Quidam som Eksperimentatoren, netop lige saa lidet, da Eksperimentatoren er en digterisk-virkelig subjektiv Tænker og den Eksperimenterende hans Frembringelse i psykologisk Konsekvens. Jeg er saaledes det Ligegyldige, ɔ: det er ligegyldigt, hvad og hvorledes jeg er . . . Jeg har fra Begyndelsen meget godt indset og indser, at min personlige Virkelighed er et Generende, som Pseudonymerne patetisk-selvraadigen maatte ønske bort, jo før jo hellere, eller gjort saa ubetydeligt som muligt, og dog igen ironisk-opmærksomme maatte ønske at have med som den frastødende Modstand: thi mit Forhold er Enheden af at være Sekretæren og, ironisk nok, dialektisk redupliceret Forfatter af Forfatteren eller Forfatterne.»

Saa særegne Aarsagerne til denne Fordobling af Fordoblinger end er, saa er Foreteelsen dog meget beslægtet med den foregaaende. For at holde sig det store Publikum fra Livet, for ikke at give sit eget Hjerte til Pris, og især for ikke at være tvungen til Talen i eget Navn med det kedsommelige Ansvar, dette medfører, stiller Kierkegaard saa mange Forfattere som muligt mellem Publikum og sig. Jeg tilstaar, at for mig er hans Fremgangsmaade ligefuldt Kunstleri og en Art Mindelse om den romantiske Ironi. Thi skønt Kierkegaard ved sit Indhold paa adskillige Punkter er ude over Romantiken, er han dog bunden til Romantiken ved sin Kunstform. Det er jo naturligt nok, at han ikke selv kan bære Ansvaret eller vil bære det for hvad hans opdigtede Personer, Forføreren og Assessoren, siger; men det er pur Indbildning, at Kierkegaard virkelig skulde have formaaet at frembringe sine Forfattere paa anden Haand, altsaa f. Eks. ikke blot har digtet Helten i Forlovelseshistorien, men digtet ham saaledes, som Frater Taciturnus maatte digte ham. Dette er det rene Spilfægteri. Flere af Kierkegaards ydre Forfatterpseudonymer, som f. Eks. Constantin Constantius og Frater Taciturnus, kan neppe skelnes fra hinanden, og man mærker ikke paa den indre Pseudonym, at han er digtet af netop denne ydre. Tredje Afsnit af *Stadierne* var, som en Optegnelse af Kierkegaard viser, oprindeligt bestemt for *Enten—Eller*. Naar

det i *Afsluttende Efterskrift* (S. 216) siges, at neppe den opmærksomste Læser i *Stadierne* skal finde et eneste Udtryk, et eneste Sving i Tanken eller i Sproget, som det var i *Enten—Eller*, da røber disse Ord en stor Selvforblændelse. Begge Værker aabenbarer i hver Linje, at de skriver sig fra samme Forfatter, og samme Tanker forekommer tit næsten med samme Ord. Saaledes har Assessoren i *Stadierne* ganske samme Opfattelse af Aladdin som Æstetikeren i *Enten—Eller*: «Det, hvorved Aladdin er stor, er hans Ønske, at hans Sjæl har Marv til at begære.»

Til denne Genfordoblingsform svarer nu hos Romantikerne de allervildeste Luner med Hensyn til Fremstillingens Orden. I *Den bagvendte Verden* begyndes med Epilogen og endes med Prologen; i slige Træk viser Fantasien sin ubundne Frihed. Frater Taciturnus fremstiller, hvad der er hændt ham for et Aar siden og samtidigt, hvad der er hændt ham i dette Aar. Dette nedskriver han saaledes, at han om Formiddagen hver Dag beretter, hvad der er hændt den Dag for et Aar siden (hvilken Hukommelse!) og ved Midnat hvad der er hændt samme Dag, hvilket naturligvis gør det næsten umuligt at rede de to Begivenhedstraade ud fra hinanden. I Hoffmanns *Kater Murr* skriver Katten sine Erindringer paa et Papir, som tilfældigvis paa den anden Side indeholder Manuskript, nemlig dens Herres, Kapelmester Kreislers Optegnelser. Begge Sider af Papiret aftrykkes nu regelmæssigt, saa vi vekselvis med Afbrydelser midt i Sætninger og Ord faar de to hinanden aldeles uvedkommende Historier, der findes paa For- og Bagsiden af Papiret, imellem hinanden. Videre synes Vilkaarligheden, Lunefuldheden, Legen med det Frembragte ikke godt at kunne gaa. Og dog gaar Opløsningen af den faste Form langt videre. Man bliver i den romantiske Skole ikke staaende ved at opløse Kunstformen; man opløser selve den menneskelige Personlighed, og det paa mangfoldige Maader.

Novalis er den, der gør Begyndelsen. I *Heinrich v. Ofterdingen* synes Helten bestandig at kende Alt, hvad han erfarer, i Forvejen. «Alt, hvad han saa og hørte, syntes kun at skyde nye Slaaer i ham tilside og aabne nye Vinduer i ham.» Forunderligst gribes han dog, da han i Eneboerens, Greven af Hohenzollerns, Hule finder en hemmelighedsfuld Bog, og i denne Bog, uden endnu at kunne tyde den, opdager sin egen Tilværelses Gaade, som denne Tilværelse har begyndt allerede før hans

Fødsel og strækker sig ind i Fremtiden efter hans Død. Da Novalis' Roman er Allegori og Myte, da han vil gøre et enkelt Menneske til Bærer af «Gemyttets» hele evige Historie, bruger han som Middel dertil overensstemmende med et af Menneskehedens ældste Forklaringsforsøg det at fremstille den Enkelte som tilhørende flere Slægtled efter hinanden, saa at Fortid og Fremtid stedse som Erindring og som Anelse spiller ind i hans nuværende Eksistens. Han tænker sig ikke en egenlig Sjælevandring, men Tiden har for ham, Romantikeren, der bestandig kun forholder sig til det Evige, en saa underordnet Betydning, at ligesom han ingen Forskel anerkender mellem en naturlig og en overnaturlig Begivenhed, saaledes kender han ingen mellem Nutid, Fortid og Fremtid. Paa denne Maade strækkes Individualiteten ud i Længden over et helt Spand af Verdenshistorien.

Vi har den romantiske Benyttelse af Forudtilværelsen i vor egen Literatur i Heibergs *De Nygifte.* Moderen fortæller sin Plejesøn om Sønnens Død:

Den Morgen, da han led sin skrækkelige Dom,
Endnu var det neppe daget —
Traadte Slutteren ind og sagde: «Kom!
Klokken er nu paa Slaget.»

Da sank han for sidste Gang til mit Bryst
Og udbrød: «Et Ord du mig give,
Et kraftigt Ord, som kan være min Trøst
Paa min sidste Gang i Live!»

Og jeg sagde . . .
Men, Fredrik, du skræmmer mig! sig . . .
Du rejser dig . . . hvad har du i Sinde.
Du stirrer paa mig saa bleg som et Lig . . .

Fredrik.

O Moder! Moder! hold inde!

Du sagde: «Naar du for din Frelser staar,
Da sig: Min Gud og min Broder,
Tilgiv mig for dine Martyrsaar,
For min Anger og for min Moder.»

Gertrud.

Ha! hvoraf véd du det?

Fredrik.

Mig det var,
Først nu mig selv jeg fatter,
Det er din virkelige Søn, du har,
Og nu lever han Livet atter.

Her findes da hos Heiberg en skøn og sindrig Benyttelse af Forudtilværelsen. Men Romantiken bliver ikke staaende derved. Den nøjes saa lidet med at kaste Personligheden tilbage i Fortiden, som med at føje et følgende Livs brede pragtfulde Paafuglehale til den. Snart flækker den Jeget igennem paa langs, snart opløser den det i dets Bestanddele. Den splitter Jeget og fordeler det i Tiden Den agter jo hverken Rum eller Tid.

Selvbevidsthedens Væsen er Selvfordobling. Men det Selv er sygt, som ikke formaar at overvinde og beherske denne Fordobling. Vi saa det hos Roquairol og Lovell. Ingen Ulykke og Jammer er større end den sygelige Selvbetragtning. Man skiller sig i den ud fra sig selv, ser paa sig selv som Tilskuer og har snart den rædsomme Følelse, som Cellefængslernes Beboere har, naar de ser hen til den lille Glasglug i Døren og opdager Opsynsmandens Øje fæstet paa dem. Ens eget Øje er i denne Tilstand blevet En skrækkeligt som en Andens. Hvad der mest bringer denne Tilstand til at vare, er dels den religiøse og moralske Følelse, at man ikke vil slippe sig selv af Syne, men arbejde med sig selv, forbedre sig selv, dels den naturlige Videbegærlighed overfor det Ubekendte; man betragter sig selv som et Land, hvis Kyster kendes, men hvis Indre først skal opdages.

Denne Opdagelse sker langsomt og umærkeligt i det sunde Menneskes Liv. En skøn Dag ser den stakkels Fange op fra sit Arbejde hen til Gluggen, og han mærker, at Øjet er forsvundet. Han aander, han lever først nu. Hvilken end hans Gerning er, nok saa stor eller nok saa ringe, hvad enten han er guddommelig eller blot nyttig, Michelangelo eller Proppeskærer, fra det Øjeblik af vil han have en Følelse af Ligevægt og Enhed i Sindet. Han føler, at han er én og hel. Hos sygelige, til Handling udygtige Naturer viger Øjet aldrig bort fra Glasset, og vedbliver denne Tilstand, er Mennesket paa Randen af Mani. Men denne Tilstand holder Romantikerne fast. Saaledes opstaar det romantiske synske Dobbeltgængeri, hvis Udgangspunkt er givet i Jean Pauls *Leibgeber-Schoppe* (ↄ: i Grubleriet

over Fichtes Jeg), og som strækker sig gennem næsten alle Hoffmanns Fortællinger for at naa sit Højdepunkt i hans Hovedværk *Elixire des Teufels.* Man finder det overalt hos Romantikerne, hos Kleist i *Amphitryon*, hos Achim v. Arnim i *Die beiden Waldemar*, hos Chamisso i Digtet *Erscheinung*, hos Brentano, spøgende behandlet, i *Die mehreren Wehmüller.* For E. T. A. Hoffmann er Jeget kun en Maske over en anden Maske, og han morer sig med at skalle disse Masker af. Hvad vi saa antydet hos Roquairol, er udført hos ham.

Hoffmanns Levned giver Nøglen til den særegne Manér, som den romantiske Selvfordobling antog hos ham. Han blev født 1776 i Königsberg som Søn af Forældre, der levede i et usamdrægtigt, snart opløst Ægteskab. Moderen stammede fra en Famile, i hvilken der herskede den pinligste Kærlighed til Orden og den strengeste Sømmelighedsfølelse med Hensyn til alle ydre Former; Faderen var ligesaa uregelmæssig som aandrig og havde uordenlige Tilbøjeligheder, der var hans Svigerforældres Familie en Gru. Tidligt mistede Theodor Hoffmann sin Moder, og en Onkels pedantisk strenge Opdragelse gjorde de kun sjældent mulige Udbrud af den geniale Drengs Luner des mere vilde og gale. Han gav sig Luft i sære musikalske Kompositioner, men fremfor Alt i højst talentfulde Karikaturtegninger. Saa begyndte han at studere Jus som Brødstudium og syslede ved Siden deraf ivrigt med Musiken. Tidligt stod han i et lidenskabeligt Kærlighedsforhold til en ung gift Kone. Han elskede hende med et Sværmeri, der nær havde gjort ham forrykt i Hovedet, og stod i Begreb med at ligge fuldstændigt under for sine Sindsbevægelser, da han, tyve Aar gammel, rev sig løs ved at forlade sin Fædreneby.

Snart derefter blev han ansat i Posen, hvor den Vildskab Fornøjelser og Udsvævelser, som herskede i Datidens Polen, rev ham ganske med sig og væsenligt forandrede hans Karakter. Fra Posen blev han — betegnende nok fordi han i sine Karikaturer havde givet en af sine højeste Foresatte til Pris for Latteren — forflyttet til Plozk, hvor han atter tog sig noget sammen. Efter faa Aars Forløb fik han (1804) en Ansættelse som Regeringsraad i det dengang prøjsiske Varsjov. Det brogede og rige Liv i Varsjov, der var hovedstadsagtigt og tillige ganske fremmedartet for en Tysker, har givet Hoffmann hans endelige Præg som Skribent. Meget af det Gale og Besynderlige i hans Forfatterskab lader sig føre tilbage til Varsjover Livslysten og Ubundet-

heden. Her traf han Zacharias Werner, hvem det polske Liv, som det var ved Aarhundredets Begyndelse, heller ikke havde ladet uberørt. Og her levede han, selv en lidenskabelig Dyrker af Musiken, med andre Musikbegejstrede, og fandt, mens han omhyggeligt passede sit Embede, Tid til at udsmykke flere Sale *al fresco*, forsyne et Biblioteksværelse med Relieffer, som han udførte i Bronce, og til at male et Kabinet i ægyptisk Stil, i hvilket forunderlige Fremstillinger af ægyptiske Guder behændigt var sammenflettede med Vrængbilleder af hans Bekendte, som han havde forsynet med Haler og Vinger. Her i Varsjov dirigerede han ogsaa for første Gang Koncerter.

1806 blev som bekendt den prøjsiske Regering i Varsjov styrtet. Hoffmann saa først den russiske Hærs Fortrav, bestaaende af Tatarer, Kosakker og Basjkirer, fylde Byens Gader. Snart derefter rykkede Murats Ryttere ind i Varsjov. Hele den Folkevandring, som Napoleons Felttog satte i Bevægelse, har han iagttaget, og senere har han set Napoleon selv, i hvem han som god Tysker afskyede Tyrannen. I Dresden var han i 1813 i nærmeste Nærhed Vidne til flere mindre Kampe og til et Slag; han saa en Valplads, oplevede Hungersnød og en Art Pest, som Krigen der medførte; kort sagt alle Tidsalderens Rædsler befrugtede hans Indbildningskraft — ejendommeligt nok fra først af kun paa den Maade, at det ytrede sig i en Række pudsige Karikaturer af de Franske.

Han havde i en ung Alder giftet sig med en smuk polsk Dame, der blev ham en kærlig og taalmodig Hustru; hende har han tilsyneladende havt at takke for, at han med sit saa ophidsede Nervesystem dog levede saa længe, som han gjorde. Hans Ægteskab udelukkede ikke heftige Lidenskaber for andre Kvinder, men alle disse Forelskelser synes dog snarere at have havt deres Rod i Indbildningskraften end i en virkelig Følelse. Ogsaa i Erotiken var han Fantast. Tre Dage efter at en ung Frøken, i hvem han var forelsket indtil den yderste Overspændthed, havde forlovet sig med en anden, var han allerede fuldstændig trøstet og ved Selvironi frigjort for sin Lidenskab. Den blotte Vrængen hjalp ham bort over det Værste.

Efter at han havde været Teaterarkitekt i Bamberg og senere Musikdirektør i Dresden, tilbragte han sine sidste Leveaar som Medlem af Kammerretten i Berlin. Her blev den saa forbavsende udrustede Mand, der kunde skrive Bøger, fantasere paa

Klaveret, komponere Operaer og tegne Karikaturer, og som sprudlede af Vid, saasnart han var i Stemning, en Løve i det selskabelige Liv og Stamgæst i Vinstuerne. Han satte her største Delen af sin Arbejdskraft og sit poetiske Talent til paa flygtige Iagttagelser under Stemninger, med hvilke han førte skarp Kontrol, og som han Dag for Dag beskrev i en Art Dagbog.

Selve Vinen, i hvilken han kun saa et ophidsende Middel, blev i Virkeligheden langt mere for ham. Den skyldte han for en meget stor Del sin Inspiration, sine Syner, sine først mere usikre, saa stedse bestemtere Sansevildelser. Alkoholismen blev ham Kilden til en ny Art fantastisk Poesi. Under Indtryk af den saa han et fosforescerende Lys udbrede sig i Mørket, eller en Gnom stige op af Gulvet, eller han saa sig omgivet af Spøgelser og urovækkende Skikkelser, der skar Ansigter og skiftevis viste sig i alle Arter af groteske Forklædninger.

Det er næsten en Selvfølge, at denne saa omhyggelige Iagttager af sine egne Stemninger og af andre Menneskers udvortes, især grimace-agtige Ejendommeligheder, kun havde ringe Natursans. Han var ingen Ven af den fri Natur. Naar han om Sommeren gik sig en Spaseretur, var det kun for at komme til et eller andet offenligt Sted, hvor han traf Mennesker. Undervejs fandtes der ikke let et Vinhus eller et Konditori, hvor han ikke faldt ind om saa blot for at se, om der var Folk og hvad Slags Folk det var. Saaledes forklares den paafaldende Mangel paa Sans for Friluftsnaturen i hans Værker. Hans Aand følte sig hjemme i Vinstuen, ikke i Skovensomheden. Dog var hans Sans for Naturskønhed end svag, saa var hans Begejstring for Kunsten des mere heftig, og paa ægte romantisk Vis er Halvdelen af hvad han har frembragt Poesi om Kunst.

I en saaledes anlagt og udviklet Digterindividualitet var den særegent romantiske Opfattelse af den menneskelige Personlighed bestemt ved det altfor modtagelige og altfor spændte Nervesystem saavel som ved uregelmæssig Levemaade. Jeg finder i hans Dagbøger disse Optegnelser:

1804: Fra 4 til 10 biskoppet i den nye Klub. Uhyre Spændthed henad Aften. Alle Nerver ophidsede af den krydrede Vin. Anfægtelser af Dødstanker. Dobbeltgænger.

1809: Besynderligt Indfald paa Ballet den 6te. Jeg tænker mig mit Jeg set gennem et mangfoldiggørende Glas — alle Skikkelser, der bevæger

sig om mig, er mine Jeg'er, og jeg ærgrer mig over, hvad de gør og lader o. s. v.

1810: Hvorfor tænker jeg sovende og vaagen saa ofte paa Vanviddet?

Det var en fast Forestilling hos ham, at hvor der vederfares et Menneske noget Godt, dèr lurer det Onde i Baggrunden og lammer Virkningen af den gode Vilje. Som han udtrykker det: Djævlen lægger sin Hale paa Alt. Altid forfulgtes han, siger hans Biograf Hitzig, af Anelsen om hemmelighedsfulde Rædsler, der vilde bryde ind i hans Liv: Dobbeltgængere, forfærdende Skikkelser af enhver Art. Naar han beskrev dem, saa han sig ængstelig om, ja naar han arbejdede om Natten, vækkede han ikke sjældent sin Hustru med Bøn om hun vilde holde ham med Selskab, til han var færdig. Han meddelte sine digtede Figurer sin egen Spøgelsefrygt. Han tegnede sine Karakterer, «som han selv var tegnet i Skabningens store Bog». Derfor foretrak han ogsaa selv blandt sine Arbejder dem, der enten giver de gyseligste Skildringer af Vanviddet eller de mest aandeagtige Vrængbilleder, som f. Eks. *Brambilla*.

Hans kunstneriske Virkemiddel, der snart blev til Manér, er den skærende Modsætning, paa hvilken han bygger sine Optrins snart skrækindjagende, snart komiske Effekter. Fra det platteste Hverdagsliv bliver vi pludseligt hensatte i en Verden af de vildeste Vrænglader og de mest brogede, taskenspilleragtigt skiftende Mirakler, indtil Alt begynder at svimle for os og intet Forhold, ingen Art Liv, ingen Personlighed mere synes os fast og sluttet. Man kommer stadigt i Tvivl om man har at gøre med den virkelige Person eller med dens Spøgelse, dens Spejlbillede, dens Væsen i en anden Skikkelse eller anden Potens eller endelig med dens fantastiske Dobbeltgænger.

I en lettere og mere overfladisk Fortælling fra hans senere Aar *Dobbeltgængeren* ligner de to unge Hovedpersoner hinanden saa meget, at den ene af dem bestandig bliver taget for den anden; den ene bliver saaret istedenfor den anden; den enes Forlovede kan end ikke se Forskel paa dem o. s. v. Forveksling uden Ende og rigelig Udnytten af Skrækken for Dobbeltgængeri er saaledes bleven mulig. Forstandsforklaringen er her (omtrent som i Brentano's *Die mehreren Wehmüller*) hidtrukket ved Haarene, kun fordi Hoffmann for en Afvekslings Skyld engang vilde gøre det Forsøg at give en Forklaring. Den forklarer Ingenting: Hoved-

sagen er for Hoffmann den fantastisk gyselige Effekt som for Brentano den fantastisk-lystige. Kunstværdi har *Dobbeltgængeren* ikke.

Dristigere og vittigere er Opfindelsen i Fortællingen *Meddelelse om Hunden Berganzas nyeste Skæbner*. Her forbliver det for det Første uafgjort, om Hunden ikke er et forvandlet Menneske; den siger selv: «Naar Alt kommer til Alt, er jeg virkelig Montiel, hvem den Hundemaske, der skulde straffe ham, nu tjener til Glæde og Moro.» For det Andet ser her endog Hunden som Hund sig i dobbelt Skikkelse og føler sit Væsens Enhed opløse sig: «Undertiden saa jeg mig bogstavelig ligge for mig som en anden Berganza, og det var dog ligefuldt mig selv, og jeg var ogsaa den Berganza, der saa den anden lide under Heksenes Næver, og den gøede og knurrede af den, der laa der.»

Endnu større er Dristigheden, endnu vildere Fantasteriet i Fortællingen *Der goldene Topf*. Her er en grim gammel Ærtekærling i Dresden tillige den smukke Bronce-Dørhammer paa Arkivaren Lindhorsts Dør; Dørhammerens Metalansigt fortrækker sig undertiden til Kærlingens grinende Smil; desuden er hun den fæle Fru Rauerin, Spaakvinde af Profession, og den gamle rare Lise, der har været en kærlig Amme for Fortællingens unge Heltinde; hun kan (ligesom Spaakvinden i *Dobbeltgængeren*) pludseligt skifte Dragt, Skikkelse, Udseende. Da hendes Afstamning bliver opklaret, erfarer vi, at hendes Papa ikke er andet end «en lumpen Fjerkost» til at støve af med, taget af en Drages Vinge, og hendes Mama «en elendig Runkelroe».

Den tørre Arkivar Lindhorst, der kun synes at føle sig hjemme i sin blomstrede Slobrok i sit Bibliotek blandt gamle Haandskrifter, er tillige den største Troldmand og fortæller pludseligt midt under en almindelig Samtale de mest forrykte Ting, som var de de naturligste af Verden. Han har, fortæller han f. Eks., engang været usynlig tilstede i et Selskab, ganske simpelt fordi han sad i Punschebollen. En anden Gang tager han sin Slobrok af, stiger uden videre ned i et Bæger fuldt af antændt Arak, forsvinder i Flammerne og lader sig drikke.

Ojensynligt har Hoffmann ved disse dobbelte og tredobbelte Eksistenser, f. Eks. ved Arkivarens Dobbelttilværelse som Registrator om Dagen og Salamander om Natten, tænkt paa den dybe Modsætning, der var mellem hans egen Embedsvirksomhed som Jurist, som omhyggelig Kriminaldommer, der paa det Strengeste

holdt sig fra alt Skønaandsvæsen, og saa hans frie Liv ved Nattetid som Konge i den uindskrænkede Indbildningskrafts Rige, for hvilket Virkeligheden som saadan slet ikke var til.

Det betydeligste Indtryk blandt alle Hoffmanns Fortællinger gør dog *Die Elixiere des Teufels.* Lad os et Øjeblik dvæle ved Helten i denne Roman, Broder Medardus; thi denne Skikkelse er typisk. Det er umuligt i Korthed at gengive denne Bogs hemmelighedsfulde Gru; man maa selv læse den. En mere rædsels- og vellystdrukken Bog har den romantiske Skole, der dog saa tidt har forsøgt sig i denne Retning, ikke frembragt: I et Kloster opbevares en vel tilproppet Flaske med Djævle-Eliksir, der har hørt til den hellige Antonius's Efterladenskaber. Man tillægger dens Indhold magiske Virkninger. En Munk, der har drukket af den, faar derved en Veltalenhed, der i kort Tid gør ham til Klosterets berømteste Prædikant. Dog er denne Veltalenhed ikke from eller sund, men af en verdslig, uhyggeligt betagende og dæmonisk Art. Broder Medardus drikker af Flasken: en dejlig Kvinde, hans Skriftebarn, forelsker sig i ham, og Længslen efter det verdslige Livs Glæder og Henrykkelser driver ham ud af Klosteret. Han træffer en ung Mand, Grev Viktorin, slumrende i en Skov paa Randen af en Afgrund, kommer halvt ved et Tilfælde til at styrte ham ned og bliver nu af Alle antaget for at være ham.

«Mit eget Jeg var blevet til et lunefuldt Tilfældes grusomme Spil og flød hen i fremmedagtige Skikkelser, svømmende uden Hold som paa et Hav af alle de Begivenheder, der brusede ind over mig. Jeg kunde ikke finde mig selv igen! Aabenbart blev Viktorin styrtet i Afgrunden ved det Tilfælde, der ledede min Haand, ikke med min Vilje — jeg træder i hans Sted.» — Og ikke nok med dette Vidunderlige, han tilføjer: «Men Reinhold kender Pater Medardus, Præsten i Capucinerklostret, og saaledes er jeg for ham, hvad jeg er. Ligefuldt kommer det Forhold til Baronessen, hvori Viktorin staar, over mit Hoved, thi jeg er selv Viktorin. Jeg er det, som jeg synes, og synes ikke det, jeg er; som en uudgrundelig Gaade for mig selv ligger jeg i Splid med mit eget Jeg.»

I sin egen Skikkelse træder Medardus nu i Forbindelse med Viktorins Elskerinde Baronessen, der ikke mærker noget til Forvekslingen. Betaget af verdslige Ønsker, som han er, bliver han elsket af alle Kvinder, svælger i Sansenydelser og begaar

efterhaanden for at opnaa sine Hensigter en hel Kæde af skrækkelige Forbrydelser og Mord. Rædselsfulde Syner truer ham hvert Øjeblik og jager ham fra Sted til Sted.

Tilsidst bliver han imidlertid angivet og kastet i et Fængsel. Her naaer nu Forvirringen og Fordoblingen sit Højdepunkt. «Jeg kunde ikke sove. I det underlige Genskin, som Lampen kastede paa Vægge og Loft, grinede alle Slags fortrukne Ansigter mig i Møde, jeg slukkede Lampen, skjulte mit Hoved i Straapuden, men græsseligere klang da de andre Fangers dumpe Stønnen og Raslen med deres Lænker.» — Han synes at høre Dødsrallen af dem, han har dræbt. Da opfatter han tydeligt under sig en sagte afmaalt Banken. «Jeg lyttede, men Bankningen vedvarede, og derimellem lo det selsomt op fra Gulvet. Jeg sprang op og kastede mig paa Straalejet, men imidlertid bankede, lo og stønnede det videre.

«Endelig raabte det sagte, sagte men med hæslig, hæs, stammende Stemme i ét væk: Me-dar-dus, Me-dar-dus! En Isstrøm foer gennem mine Lemmer. Jeg mandede mig op og raabte: Hvem der! Hvem der!» — Til Slutning banker og stammer det lige under hans Fødder: «Hihihi — hihihi — lil-le-Broer, lil-le-Broer Me-dar-dus . . . jeg er her . . . er her . . . lu-luk op . . . op, vi vi-vil gaa i Sko-Sko-ven.» Da tror han til sin Rædsel at kende sin egen Stemme. Tilsidst løftes nogle Fliser i Gulvet i Vejret, og han ser sit eget Ansigt i Munkekutten. Denne anden Medardus er fængslet som han, har tilstaaet, er dømt til Døden. — Nu gaar Alt som i en Drøm; han véd ikke, om han selv er Helten i de Begivenheder, han tror at have oplevet, eller om det kun er en levende Drøm. «Det er mig, som havde jeg drømmende hørt Historien om en Ulykkelig, der som et Legetøj for mørke Magter blev slynget hid og did og drevet fra Forbrydelse til Forbrydelse.»

Han bliver frikendt; hans Livs lykkeligste Tid er oprunden, han skal forenes med sin Elskede. Det er Bryllupsdagen. «I det Øjeblik opstod der en dump Larm paa Gaden, hule Stemmer raabte imellem hverandre, og vi hørte den drønende Raslen af en tung, langsomt rullende Vogn. Jeg ilede til Vinduet. Der stod netop foran Paladset den af Rakkerknegtene trukne Karre, paa hvilken Munken sad baglænds, foran ham en Capuciner, der højt og ivrigt bad sammen med ham. Han var vansiret af Dødsangstens Bleghed og det strittende Skæg; dog var den græsse-

lige Dobbeltgængers Træk kun altfor kendelige for mig. Ret som Vognen, der et Øjeblik var bleven standset i Trængselen, atter rullede videre, kastede han det stive, forfærdelige Blik fra de gnistrende Øjne op paa mig og lo og hylede op: Brudgom, Brudgom — kom op paa Taget — saa vil vi brydes med hinanden, og den, som støder den anden ned, er Konge og tør drikke Blod. Jeg raabte: Forfærdelige Menneske! hvad vil du mig? — Aurelia omfavnede mig, rev mig med Magt bort fra Vinduet og raabte: For Guds og den hellige Jomfrus Skyld . . . . De fører Medardus, min Broders Morder, til Døden . . . . Leonard — Leonard! Da vaktes Helvedsaanderne i mit Indre og stejlede ivejret med den Magt, der var skænket dem over mig brødefulde, forrykte Synder. Jeg greb Aurelia med Raseri, saa hun foer sammen: «Ha, ha, ha — afsindige, taabelige Kvinde — jeg — jeg, din Elsker, din Brudgom er Medardus, er din Broders Morder. Du, Munkens Brud, vil hyle Fordærvelse ned over din Brudgom? Ho, ho, ho — jeg er Konge — jeg drikker dit Blod.»

Han støder hende ned, en Blodstrøm flyder over hans Haand. Han farer ned paa Gaden, befrier Munken, uddeler Knivstik og Slag til højre og venstre, og flyer ind i Skoven. «Kun den Tanke at fly som et hidset Dyr stod fast i min Sjæl. Jeg stod op, men neppe havde jeg gaaet nogle Skridt, før et Menneske sprang op paa min Ryg og slyngede sine Arme om min Hals. Forgæves søgte jeg at ryste ham af, jeg kastede mig ned, jeg trykkede mig ind mod Træerne. Alt forgæves, Mennesket fniste og lo haanligt. Da brød Maanen klart lysende frem gennem de sorte Grantræer, og Munkens dødblege, fæle Ansigt, den formentlige Medardus's, Dobbeltgængerens Ansigt stirrede paa mig med et græsseligt Blik som op fra Vognen. Hihihi — lille Broer — du maa bære mig, nu er jeg altid hos dig, jeg kan ikke løbe, jeg kommer lige fra Galgen, de vilde radbrække mig.» — Denne Situation fortsættes i det Uendelige, men jeg bryder af. Indtil Bogens Slutning er man uklar over Begivenhedernes sande Betydning og Handlingernes moralske Beskaffenhed; saa fuldstændigt har Fantasteriet her opløst Personligheden.

Det er bekendt, i hvilken Grad Ingemann hos os har fulgt Hoffmann paa denne Bane. Han udnytter f. Eks. det Rædselsfulde, der kan ligge i den Forestilling paa en Kirkegaard ved Nattetid at raabe tre Gange paa sit eget Navn. Man sammen-

ligne hans Æventyr *Sfinxen* og andre i den saakaldte Callot-Hoffmannske Maner. Dog, som allerede sagt, Romantiken nøjes ingenlunde med saaledes at strække og at flække Jeget, at fordele det i Tid og i Rum. Den opløser Jeget i dets Bestanddele, tager Stykker ud af det, føjer Stykker til det, tumler det med fri Fantasi. Dette er et af de Steder, paa hvilke Romantiken er dybest. Her staar vi ved Romantikernes Sjælelære. Den er sand, men ensidig. Romantiken dvæler paa dette Punkt altid ved Tingenes Natside, ved Nødvendigheden, indeholder intet befriende eller opløftende Træk.

I gamle Dage betragtede man Jeget, Sjælen, Personligheden som et Væsen, hvis Egenskaber var dets saakaldte Evner og Kræfter. Ordene: Evne og Kraft betyder jo imidlertid kun, at jeg har Muligheden til visse Begivenheder, at se, at læse o. s. v. Mit sande Væsen bestaar ikke af Mulighederne, men af disse Begivenheder selv, af mine virkelige Tilstande. Det Virkelige i mig, det er en Rækkefølge af indre Begivenheder. Mit Jeg dannes for mig af en lang Række Billeder og Tanker, der for mig staar som indre. Af dette Jeg taber jeg stadigt og dagligt Noget. Glemselen sluger uhyre Partier deraf. Af alle de Ansigter, jeg igaar og iforgaars saa paa Gaden, af alle disse Sansninger, der var mine, har jeg idag neppe en eller to tilbage. Gaar jeg endnu længere tilbage dukker kun en eller anden særligt kraftig Sansning og Tanke som et fremragende Punkt, en enkelt Klippespids, op af Glemselens Syndflod. De Tanker og Billeder, vi har tilbage af vort foregaaende Liv, sammenholder vi kun ved Hjælp af disse Ideers Association, d. v. s. ved Hjælp af den Ejendommelighed, de har, i Kraft af visse Love at hidkalde hinanden. Hvis vi ikke havde Talrækken, ikke Aarstallene, ikke Almanakken, hvortil vi kan knytte vore forskellige Erindringer, vilde vi kun have en yderst ringe og utydelig Forestilling om vort Jeg. Men saa solid som denne lange indre Kæde kan synes — og den styrkes, den vinder i Sammenhængskraft for hver Gang vi i Erindringen gennemløber den — saa hænder det dog dels, at vi i Rækken indfører Led, som i Virkeligheden ikke hører til den, dels at vi af Rækken udriver Led, som tilhører den, og henfører disse til en anden Række*).

Det Første: at vi indfører nye, fremmede Led i Erindringen.

*) Taine: *De l'intelligence*, Tome II. 169 ff.

sker i Drømmen; i Drømmen tror vi at have gjort meget, vi aldrig har gjort. Dernæst sker det overalt, hvor en falsk Erindring opstaar. Den, der har set et Klæde flagre i Mørket og tror at have set et Spøgelse, har en saadan falsk Erindring. Størstedelen af Myter og Legender, især af de religiøse Legender, dannes paa denne Maade.

Det Modsatte finder Sted overalt, hvor vi ikke føjer Led til Jegets Kæde, men omvendt trækker dem fra. Saaledes tillægger under Sansevildelser den Syge en fremmed Stemme de Ord, han hører, eller giver sit indre Syn en ydre Virkelighed, som Luther gjorde, da han paa Wartburg saa Djævelen i Stuen. I Galskab endelig forveksler Personligheden sig som bekendt tit ikke blot delvis men helt med en ganske anden.

Altsaa i fornuftig Tilstand er Jeget et Kunstprodukt, frembragt af Idé-Forbindelser. Jeg er saa sikker paa mit Væsens Enhed, fordi jeg 1) forbinder mit Navn, denne Lyd: Navnet, med Kæden af mine indre Hændelser, og fordi jeg 2) holder alle Leddene i denne Kæde sammen ved den Forestillings-Sammenhæng, i Kraft af hvilken de fremkalder hinanden. Dog da Jeget saaledes ikke er et medfødt, men et erhvervet Begreb, da Jeget beror paa en Sammenhæng, som Søvn, Drømme, Indbildninger, Syner og Sindsforvirring stedse angriber, og da det stedse maa hævde sig i Kamp med alle disse Fjender, saa er det efter sit Væsen udsat for alle mulige Anfægtelser. Som Sygdommen stedse ligger og lurer paa vort Legeme, saaledes staar Vanviddet stedse ved Jegets Dør, og nu og da hører vi det banke paa Døren.

Det er denne sande, fra Hume stammende, psykologiske Betragtning, som Romantikerne vel ikke har hævdet i videnskabelig Form, men som de har forudanet. Drømmen, Alkoholismen, Sansevildelserne, Afsindet, alle de Magter, der splilter Jeget og løser dets Ringe fra hinanden, er deres inderste Fortrolige. Man læse f. Eks. hos Hoffmann Fortællingen *Der goldene Topf*, og høre, hvorledes Stemmerne klinger ud af Æblekurve, hvorledes Enebærbuskenes Blade og Blomster toner og synger, man se, hvorledes Dørhamren skærer Ansigter o. s. v. Den grelle, besynderlige Virkning fremkommer her især derved, at det er fra en Baggrund af Livets aller platteste Prosa, fra Pakker af juridiske Aktstykker, fra Terriner og Pokaler etc., at Spøgelserne rykker os ind paa Livet. Alle Hoffmanns Personer antages, som

Andersens Justitsraad i *Lykkens Galosker* — en Studie efter Hoffmann — af deres Omgivelser snart for drukne, snart for afsindige, da deres Syner af dem selv bestandig behandles som Virkelighed.

Hoffmann har i sine Hovedpersoner kun skildret Skikkelser efter sit eget Mønster. Hele hans eget Liv opløste sig i Stemninger. Man ser af hans Dagbøger, med hvilken Grundighed og Ængstelighed han holdt Bog over dem: f. Eks. «Stemning til det romantisk Religiøse; eksalteret humoristisk Stemning, spændt indtil Vanvids-Ideer, hvilke ofte trænger sig ind paa mig; humoristisk-ærgerlig, musikalsk-overspændt, romantisk Stemning; højst ærgerlig Stemning, romantisk og lunefuld indtil Overmaal; ganske fremmedartet Forstemning, meget overspændt men poetisk ren, højst komfortabel, stejl, ironisk, spændt, højst gnaven, ganske affældig, besynderlig, men elendig, i hvilken jeg følte dyb Ærefrygt for mig selv og forfaldt til ubændig Selvros; *senza entusiasmo, senza esaltazione,* slet og ret o. s. v.»

Man ser ligesom for sit Øje Aandslivet udbrede sig og splitte sig vifteformigt i musikalsk Stemning og Forstemning. Man vilde allerede af dette Stemningsregister ane, at Hoffmann som en ægte Nattesværmer først plejede at gaa til Ro henad Morgen, efter at have tilbragt Aften og Nat paa en Vinstue.

Naar Romantiken nu saaledes har opløst Jeget, saa danner den fantastiske Jeger, snart ved Tilføjelse, snart ved Fradragning.

Tag f. Eks. Hoffmanns *Klein Zaches*, dette lille Utyske, hvem en Fe har skænket den Gave, at «Alt, hvad fortræffeligt en Anden i hans Nærværelse tænker, siger eller gør, det bliver skrevet paa hans Regning, saa at han i Selskab med velskabte, dannede og aandrige Personer ogsaa bliver anset for velskabt, forstandig og aandrig, ja overhovedet altid gælder for et Mønster paa enhver Art Fuldkommenhed, med hvilken han kommer i Berøring.» Da Studenten oplæser sine smukke Digte, er det ham, som faar Artighederne derfor; da Musikeren spiller, da Professoren gør sine fysiske Forsøg, er det ham, som høster Æren og Takken. Han vokser i Storhed, han bliver en mægtig Mand, bliver Førsteminister, indtil han tilsidst ender sine Dage ved at drukne i en Toiletgenstand. — Den sindbilledligt-satiriske Snært ufortalt har Digteren her moret sig med at paaføre Personligheden Ejendommeligheder, som tilkom Andre, altsaa med at ophæve Individets Form og Begrænsning. I lignende satirisk Øjemed, med

sindrigere, men plumpere Benyttelse anvender Hostrup dette Motiv i sit Lystspil *En Spurv i Tranedans,* hvor der bestandig af Enhver tillægges den pudserlige Skrædersvend de Egenskaber, som den Paagældende personligt skatter højest.

Og som Romantiken nu her morer sig med Tilføjelsen, saaledes har Fradragningen fra Menneskevæsenet nødvendigvis ogsaa sin store Tiltrækning for den. Den berøver Individet Ejendommeligheder, der ellers netop synes at høre mest organisk sammen med det; dem løsriver den og deler saaledes Personligheden, som man deler lavere Organismer, f. Eks. Orme, i større og mindre Halvdele, der begge lever. Den berøver bl. A. Individet dets Skygge. I *Peter Schlemihl* af Chamisso knæler jo Manden i den graa Frakke ned for Peter og vikler «med beundringsværdig Behændighed» hans Skygge fra Hovedet til Foden løs fra ham og fra Græsset, ruller den sammen og stikker den til sig — og Fortællingen lærer os, hvilke Genvordigheder en Person, der har mistet sin Skygge, maa udstaa.

Peter Schlemihl beviser imidlertid, hvor forskelligartede Personligheder Romantiken som Aandsform formaaede at meddele et ensartet Præg. Thi der lader sig ikke let tænke en Hoffmann mere ulig Natur end Chamisso; Motivet til Chamisso's Æventyr er da ogsaa ligesaa simpelt og gribende som Motiverne hos Hoffmann er sygelige og selsomme.

Adalbert v. Chamisso, en født Franskmand, der mærkværdig hurtigt og fuldstændigt føjede sig efter tysk Væsen, ja udviklede mere end én Egenskab, som man i Reglen anser for ægte germansk, kom til Verden 1781 som Søn af adelige Forældre paa Slottet Boncourt i Champagne. Da han ved Rædselsherredømmet var bleven fordrevet fra Frankrig, blev han Page hos Dronning Luise af Prøjsen, og tyve Aar gammel Løjtnant i den prøjsiske Hær. Han var et gennemalvorligt, fuldtlødigt Menneske, af lutter Alvor noget kejtet, men aandeligt kærnesund, en modig, ærekær Mand, der paa én Gang havde noget af Tyskerens Ubehjælpsomhed og meget af Franskmandens Livlighed.

Stik modsat Hoffmann var han ingen selskabelig Karakter, men des mere en Ynder af Naturen. Han ønskede, at han paa hede Sommerdage turde gaa nøgen omkring i sin Have med sin Pibe i Munden. I den moderne Klædedragt, i moderne Husliv og selskabelige Former saa han kun byrdefulde Lænker. Hans levende Natursans gjorde ham til Verdensomsejler, gjorde visse

Punkter i Sydhavet til hans Yndlings-Øer og aabenbarer sig paa talrige Steder i hans Poesier.

Alligevel bliver han som Digter ved den umærkelige aandelige Tvang, som Tidsalderen udøver, tvungen ind i den romantiske Opfatnings- og Behandlingsmaade. Kun med den Ejendommelighed, at naar han i et Digt som *Erscheinung* behandler det romantiske Dobbeltgængeri, saa opfatter han det med en vis energisk Moral og behandler det, saa Læseren faar Indtrykket af en alvorlig Fortvivlelse: Fortælleren kommer ved Nattetid hjem og ser sig selv staa ved sin Pult. «Hvem er du?» spørger han Spøgelset. «Hvem forstyrrer mig?» spørger det andet Jeg.

Og han: «Lad, hvem du er, os da erfare!»
Og jeg: «En Mand jeg er, der altid tragted
det Gode, Skønne, Sande at forsvare,
der aldrig nogen Afgud Ofre slagted, -
aldrig var verdslig, daarlig Vedtægts Mand;
miskendt og haanet aldrig Smerten agted.
Jeg foer vel vild og tog vel Røg for Brand
i Drømme, dog saasnart jeg vaagned atter,
forfægted Retten jeg. Du ligedan?»
Han svarte med en vild og hæslig Latter:
«Hvad der du praler af, det er jeg ej,
din Dyd med andet Særpræg jeg erstatter;
jeg er en lumpen Løgner, fæl og fej
Hykler for mig og andre; i mit Hjerte
kun Egennytte boer; krum er min Vej.
Miskendte Ædle du med Dydens Smerte!
Hvem af os gav det rette Kendemærke?
hvem mon sig selv tilgavns at kende lærte?
Træd frem, hvis du dig føler som den Stærke,
jeg viger. Spøgelset knap havde talt,
før, skamfuld og forfærdet, lavt jeg siger:
«Du er den rette, bliv, jeg Pladsen viger,»
og styrted ud i Natten, taarekvalt.

Den bitre moralske Selverkendelse giver her det hele Spøgeri en overraskende betydningsfuld Mening.

Ved Chamisso's dobbelte Nationalitet, særligt ved den dybe Spaltning mellem det Land, hvor han fødtes, og hans Adoptiv-Fædreland led han i sin Ungdom megen Hjertesorg. I et af hans Breve til Varnhagen fra 1ste December 1805 hedder det: «Intet Folk, intet Fædreland, alene maa vi slaa os igennem! skriver du. Se det var talt ud af mit Hjerte, saa jeg blev

helt forskrækket og maatte tørre de rullende Taarer af Kinderne. — Aa, det maa have staaet at læse i alle, alle mine Breve.»

Da Napoleon 1806, idet han begyndte Krigen mod Prøjsen, udstedte en Befaling, hvorefter enhver Franskmand, der tjente i Fjendens Rækker, saasnart han blev tagen til Fange skulde stilles for en Krigsret og skydes inden fire og tyve Timers Forløb, saa Chamisso, der forgæves havde ansøgt om Afsked, sig truet med en æreløs Død.

Han besøgte i det følgende Aar Frankrig, men i Paris var der Intet, som fængslede ham. «Hvor jeg end er,» klager han, «savner jeg et Fædreland. Landet og Menneskene er mig fremmede, derfor maa jeg stadigt længes.» Han var en af de evnerigeste og tapreste tyske Officerer — hans Adfærd ved Fæstningen Hamelns Overgivelse til de Franske beviser det — men han ønskede som født Franskmand og Beundrer af Napoleon ikke at deltage i Krigen mod Frankrig og Kejseren.

Da Chamisso havde opnaaet sin Afsked fra den prøjsiske Hær, opholdt han sig nogen Tid ved Fru de Staëls Hof og lærte der hendes internationale Kres at kende. Saa satte Aaret 1813, der bragte Prøjsens Krigserklæring mod Frankrig, den stakkels fransk-tyske Mand paa den haardeste Prøve. Hans Hjerte var delt; han ønskede Napoleons Fald, fordi han afskyede Tvangsvælden, men han følte samtidigt enhver Beskæmmelse, der vederfores de fra Rusland tilbagevendende Franskmænd, og enhver Forhaanelse af Kejseren som ramte den ham selv. Og denne saa naturlige Følelse blev ikke engang skaanet af hans tyske Omgivelser. Ofte udraabte han i Fortvivlelse: «Nej, Tiden har intet Sværd for mig.» «At handle og ikke at handle,» siger han i et Brev fra 1815, «var for mig lige smerteligt.»

Af denne Stemning fremgik hans poetiske Hovedværk *Peter Schlemihl.* De Verdensbegivenheder, der oprev ham, gjorde ham tillige digterisk frugtbar, og saaledes blev Sommeren 1813 den, der gør Tidsskel i hans Liv. Han var jo Manden uden Fædreland — «jeg havde intet Fædreland mere, eller endnu intet Fædreland,» siger han selv — og saa digtede han Æventyret om Manden uden Skygge. Skyggen er trods sin Intethed, ligesom Fædrelandet, Hjemmet, et af Menneskets Naturgoder, en Ejendommelighed, der tilkommer Manden fra Fødselen af og er ligesom sammenvokset med ham. Under almindelige Forhold bliver Fædrelandet opfattet som et saa naturligt Eje, at det neppe anses

for et særegent Gode; det bliver, omtrent som Skyggen, betragtet som noget, man selvfølgelig har. Sit hele Vemod, sit Livs største Kval har da Chamisso nedlagt i den dristigt opfundne Fabel. Og mærkværdigt nok: han har her ikke blot givet et Kraftuddrag af det, han hidtil havde oplevet, i et digterisk Sindbilled; men han har anende antydet sin Fremtid, sin Rejse omkring Jorden, sin naturvidenskabelige Virksomhed. Efterat Schlemihl er undsluppen fra Djævelens Fristelser, kommer han ved et Tilfælde i Besiddelse af Syvmilestøvlerne, der bringer ham til alle Jordens Lande og sætter ham i Stand til at drive sit Yndlingsstudium med fuld Kraft. Schlemihl siger selv: «Klart stod pludselig min Fremtid for min Sjæl. Ved tidlig Skyld udelukket af det menneskelige Samfund, blev jeg til Gengæld henvist til Naturen, som jeg stedse havde elsket; Jorden blev givet mig til en rig Have, Studiet mig forundt til at rette og styrke min Livsførelse, og Videnskaben skænket mig til Formaal.»

Ved Opfindelsens Oprindelighed, ligesom ved Formens ejendommelige Klarhed, der er et gennemgaaende Træk i alle Chamisso's Frembringelser og synes at være hans aandelige Arv som Franskmand, gjorde dette Æventyr en overordenlig Lykke og blev oversat paa næsten alle Sprog. Ti Aar efter dets Udgivelse blev de Modelamper, der ikke kastede Skygge, opkaldte: Lamper à la Schlemihl.

Man forstaar da, at Chamisso's Laurbær ikke tillod Hoffmann at sove. I den fine lille Fortælling *Historien om det mistede Spejlbillede* lader Helten sit Spejlbillede blive i Italien hos den bedaarende Giulietta, der har fortryllet ham, og vender uden det hjem til sin Kone. Da hans lille Søn en Dag pludselig opdager, at Faderen intet Spejlbillede har, taber Barnet det Spejl, det har i Haanden, og farer grædende ud af Stuen. Snart derpaa træder Moderen ind med Forundring og Skræk i alle Miner. «Hvad har dog Rasmus fortalt mig om dig?» siger hun. «At jeg intet Spejlbillede har, ikke sandt, min kære?» svarer Spikher med tvungen Latter og anstrenger sig for at bevise, at hvorvel det er taabeligt at tro, man kan miste sit Spejlbillede, betyder det dog Alt i Alt ikke Stort, da ethvert Spejlbillede er en Illusion. Selvbetragtning fører til Forfængelighed, og et saadant Billede spalter oven i Købet Ens eget Jeg i Sandhed og Drøm.

Her er da Spejlkabinettet saa vidt udviklet, at Spejlbillederne bevæger sig paa egen Haand og ikke retter sig efter Originalen.

Dette er meget morsomt, meget ejendommeligt og fantastisk; da det staar En frit for at indskyde, hvilke Værdier man vil, under Spejlbilledet, kan det endog kaldes ganske dybsindigt. Jeg vil heller ikke dømme men særmærke.

Idet Romantikeren med indre Nødvendighed opløser Kunstformen, idet Hoffmann lader Værkets Partier følge hulter til bulter, saa Bladets Forside indeholder én Historie, Bladets Bagside en ganske forskellig; idet Tieck fremdeles danner Lystspil efter Kugleskalsmetoden for ikke at virke *alvorligt* paa Læseren, og idet Kierkegaard stikker den ene Forfatter ind i den anden efter det kinesiske Æskemønster, i Kvaft af en Teori om, at Sandheden ikke lader sig meddele uden indirekte, en Teori som han selv ender med at træde under Fødder — er Romantikens kunstneriske Standpunkt Antikens stik modsat. Og idet Romantiken, sværmende for det Oversanselige, strækker Manden ud over flere paa hinanden følgende Slægtled og lader ham leve før og efter sin Død, idet den endvidere fremstiller ham som en Drømmer ved højlys Dag, halvt synsk og halvt afsindig, idet den humoristisk tillægger ham andre Menneskers Egenskaber og berøver ham hans egne, fantastisk kniber snart en Skygge, snart et Spejlbillede fra ham — har dens fantastiske Fordobling, dens grublende Fantasteri ogsaa i det Sjælelige indtaget det stik modsatte Standpunkt af det antike; thi i den antike Tid var Kunstværket og Personligheden af én Støbning. Deri er denne Stræben følgerigtig — som den græsk-romerske Verdens Modpol, som Romantik.

Men er Mennesket nu end mangfoldigt ved Naturnødvendighed og af Naturen splittet og delt, saa er det dog som sund, livskraftig Personlighed Et. Stræben, Vilje, Beslutning gør Mennesket helt. Er Mennesket end som Naturfrembringelse kun en Gruppe, der holdes mere eller mindre forsvarligt sammen ved Forestillingskæder, saa er Mennesket som Aand en Enhed, og i Viljen samler alle Aandens Elementer sig og løber ud som i Eggen af et Sværd. Romantiken har da kun skildret og forstaaet Mennesket med Genialitet fra dets Naturside og Natside. Til Aandens Samling, Enhed og Frihed er den saalidet paa dette Punkt, som paa noget andet naaet.

XII

Den, der paa Rejser besøger et Bjergværk, lader sig stundom af en Mand med en Lygte hidse ned i en underjordisk Grube, og ser sig ved Lampens usikre Skær om i den. Det er til en lignende Fart, jeg opfordrer min Læser. Den Grube, det gælder om at nedstige i, er det tyske Gemyt, en Mine, saa dybtliggende, saa dunkel, saa ejendommelig, saa rig paa ædelt Metal og paa Slakker, som nogen anden. Vi vil iagttage, hvilket Særpræg dette Gemyt faar paa Romantikernes Tid, og hvilken Form og Beskaffenhed, det antager hos den af Romantikerne, der fremfor alle er Gemyttets Digter — Novalis. Hvad Tyskeren forstaar ved Gemyt, lader sig ikke ligefrem gengive paa noget andet Sprog. Gemyttet, det er Tyskerens Arv og Eje. Det er den indre Arne, den indre Smeltedigel. I de berømte Ord af *Vandrerens Stormsang*:

> Indre Varme,
> Sjælevarme,
> Middelpunkt!
> Glød imøde
> Gud Apollon!
> Ellers vil hans
> Fyrsteblik
> Koldt og fjernt forbi dig glide —

i disse Ord har Goethe skildret Gemyttet og dets Betydning for Digterens Liv. Hos den, som har «Gemyt», tager Alt Retningen indefter; Gemyttet er Aandslivets midtpunktsøgende Kraft. Inderlighed bliver Adelsbrevet for den, der sætter Gemyt som det Højeste i Menneskelivet. Som Romantikerne i Alt gaar til Yderligheder, saaledes ogsaa i Opfattelsen af Gemyttet. Alt hvad der i Gemyttet er rugende og hemmelighedsfuldt, dunkelt og uforklaret, drager de frem paa det simpelthen Sjælfuldes Bekostning. Goethe er for dem Digteren fremfor alle, ikke paa Grund af sin plastiske Kraft, men paa Grund af den Stemning, det Dæmonisk-Hemmelighedsfuldes, der omsvæver Skikkelser som Harpespilleren og Mignon, og paa Grund af den frugtbare Inderlighed i hans Smaadigte. Lessing og Schiller er derimod Ikke-Digtere og forfølges med Spot og bidende Kritik, fordi disse lyse Hoveder

ned skarp Energi forfølger en Retning udefter. Thi et luende ;ind, Sjælskraft og slige Egenskaber er ikke Gemyt. Gemyttet ›liver inde, naar Begejstringen drager Sværdet og begiver sig ıd paa sine Togter. Den største Digter er for Romantiken den, ,om har det rigeste Gemyt.

Den Forandring, som foregaar med Gemyttet hos Roman- ikerne er da den, at den Goetheske Sjælevarme bliver til Hede, ıaaer Koge- eller Smeltepunktet og i sin Gløden fortærer alle 'aste Former og Skikkelser og Tanker. Digteren sætter sin Ære den hedeste, den lidenskabeligste Følelse, hvormed han brænder nde. Novalis sætter altid hele sit Væsen ind. Den dybeste, len hensynsløseste Følelse er hans Princip.

Friedrich von Hardenberg blev født i Maj 1772 i Wiederstedt Grevskabet Mansfeld som Søn af en gammeladelig Familie. Hans Fader, en kraftig, fyrig Natur, havde, 31 Aar gammel efter et meget verdsligt Levned», da han var rystet ved sin første Hustrus Død, omvendt sig til de engelske Metodisters Tro, og)lev senere religiøst paavirket af Herrnhuterne, særligt af Grev Zinzendorf. Faderens ældre Broder, en stiv Aristokrat med ringe)annelse, der var udpræget pietistisk og legitimistisk sindet, ved-)lev desuden stadigt at staa som Autoritet for den yngre Broder. dennes andet Ægteskab herskede den ældres Vilje enevældigt; ıans strenge Grundsætninger tilstedede end ikke Familien den ·ingeste selskabelige Omgang; Børnene maatte omhyggeligt skjule leres barnlige og ungdommelige Fornøjelser. 1787 blev Novalis' Fader ansat som Direktør for Saltværkerne i den lille By Weis- ;enfels.

Indførelsen i den Hardenbergske Familie gjorde i 1799 et lybt Indtryk paa Tieck. Köpke siger: «Et alvorligt stille Liv, :n prunkløs, men sand Fromhed herskede her. Familien hyldede Herrnhuternes Lære, og levede og virkede i denne Læres Aand.)en gamle Hardenberg, der tidligere havde været en kraftig ;oldat, var nu en høj, ærværdig Skikkelse, og stod som Patriark blandt talentfulde Sønner og yndefulde Døtre. Forandring og)plysning var ham i hvilkensomhelst Form forhadt; han elskede ›g priste den gamle, miskendte Tid, og naar Lejligheden var lertil, kunde han udtale sine Anskuelser djærvt og hensynsløst ›g lue op i pludselig Vrede.»

Her har man en Scene af denne Families huslige Liv: En)ag hørte Tieck den gamle Herre skælde og smælde ret vold-

somt i Værelset ved Siden af. «Hvad er der hændt?» spurgte han urolig en netop indtrædende Tjener. «Ingenting,» svarede denne tørt, «Herren giver Religionstime.» Den gamle Hardenberg plejede at lede Andagtsøvelserne og prøve de yngre Børn i Troessager, og herved gik det undertiden stormfuldt til.

Af dette Hjem udgik Friedrich von Hardenberg. Han var et drømmende, meget svageligt Barn, en opvakt, ærgerrig Dreng. 1791 gik han til Jena for at studere Jus ved Universitetet der; det havde dengang sin Glanstid med Lærere som Reinhold, Fichte og Schiller. Særligt vækkende var for Novalis Schillers Forelæsninger. Schiller blev den unge Mand «det fuldendte Mønster paa Humanitet». Ogsaa med Fichte blev han nærmere bekendt, og kaldte ham begejstret «Opfinderen af Love for det nye Verdenssystem». Man havde da ikke i den unge Hardenberg kunnet ane den tilkommende Forherliger af Lysrædselen.

I denne første Ungdomstid ser vi ham forfalden til lidenskabelige Grublerier over sit eget Jeg og vaklende i alle sine Planer; snart vil han med største Iver drive sine Studier, snart opgive alle videnskabelige Sysselsættelser for at gøre sig til Soldat. Saa underligt det klinger, saa er i dette Tidsrum de Frihedsmænd, der har været afgjorte Forkyndere af Nytte-Evangeliet, de Forbilleder, han priser. Til sin Broder skriver han: «Køb dig Franklins Ungdomslevned og lad denne Bog og dens Genius være din Ledsager!» En Smule ungdommeligt Letsind gør sig i denne Tid af og til gældende hos ham; han kommer nu og da i Forlegenhed ved Gæld, han har gjort, men svarer samtidigt Faderen med overlegen Forstand, naar denne vil tage denne Ungdomsdaarlighed altfor højtideligt.

Ved den franske Revolutions Udbrud, der naturligvis satte saavel Faderen som Onkelen i den yderste Forbitrelse, ser vi Friedrich med hans et Par Aar ældre Broder levende tage Parti for Revolutionen og dens Ideer.

Da de smaa Forhold i Sachsen afskrækkede Friedrich, erklærede hans Slægtning, den daværende Minister v. Hardenberg, den senere Statskansler, sig beredt til at skaffe ham en Ansættelse i Prøjsen; Planen strandede paa Faderens Betænkeligheder ved at sætte Sønnen i Huset hos den liberale Fætter i Berlin. Saaledes blev Friedrich for sin praktiske Uddannelses Skyld, nærmest for at gøre sig fortrolig med kursachsiske Rets- og For-

valtningsforhold, sendt til Tennstedt ved Erfurt til den fortræffelige Kresamtmand Just.

Novalis's første Ven blandt Romantikerne var Friedrich Schlegel, hvem han allerede lærte at kende paa Universitetet. Vennerne havde mange Berøringspunkter, og Novalis stod fra først af ganske under Schlegels Indflydelse. I et Brev fra hans 25de Aar til Schlegel hedder det: «For mig har du været Ypperstepræsten i Eleusis. Du har lært mig at kende Himmel og Helved; ved din Hjælp har jeg smagt Frugten fra Kundskabens Træ.» Den unge Hardenberg viser sig politisk ganske fordomsfri, han er indtaget i Schlegels Vært paa Grund af denne Mands «ærlige Republikanisme» og skemter med at Schlegel ligefuldt «som Rigorist» tager baade ham og Værten deres Troskab mod Fyrstehuset ilde op. Han skatter Friedrich Schlegel som Kritiker uendelig højt, beundrer Finheden af hans kritiske Net, gennem hvilket ingen nok saa lille Fisk kan slippe, og kalder ham endog «den deflogistiserede [lutrede] Lessing».

Da Schlegel 1797 besøgte Hardenberg i hans Hjem, fandt han Vennen ganske nedbrudt. Denne havde næret en heftig Kærlighed, der fyldte ham helt, til et ganske ungt Pigebarn, Sophie von Kühn, og nu havde Døden berøvet ham den Elskede. Han fortvivlede, en sand Længsel efter Døden betog ham; han troede, at hans Legeme maatte bukke under for denne Længsel efter den Bortgangne og denne Attraa efter Døden. Uden egenlige Selvmordsplaner kaldte han den Drift til Tilintetgørelse, som han følte i sig, «en fast Beslutning, der skulde gøre hans Død til et frivilligt Offer». Og under disse Dødstanker skrev han sine *Hymner til Natten.*

Det Overmaal af Fortvivlelse, som han hengav sig til, den sære Omstændighed, at Sophie kun var tolv Aar gammel, da han forelskede sig i hende, saa at hans Kærlighed til hende falder i Tiden fra hendes tolvte til hendes femtende Aar, synes at tale for det gennemgaaende Sygelige og Unaturlige i Novalis's Anlæg. Og dertil kommer endnu, at vi et Aar derefter finder ham forlovet paany med en Datter af Bjergværksforstanderen v. Charpentier. Ganske vist staar, som La Rochefoucauld siger, vore Lidenskabers Styrke ikke i noget Forhold til deres Varighed, men ret besynderligt er det dog, saa hurtigt at trøste sig med en anden, naar man et Aar igennem har syslet med Dødstanken som med sin eneste Glæde eller Vellyst, og har talt, som

indesluttede Graven Ens Et og Alt. Ikke engang den kummer lige Udflugt fattes, at Julie synes ham den genfødte Sophie, hvad jo rigtignok Romantikernes Dvælen ved Ideen om en Forudtilværelse kunde lægge ret nær. Her som ellers i Hardenbergs Levned er imidlertid det tilsyneladende Unaturlige en let forstaaelig Affødning af Forholdene: Sophie v. Kühn synes omtrent som Auguste Böhmer at have været et Barn, der i Udvikling var langt forud for sine Aar. Hun traadte den 23aarige Yngling imøde paa én Gang med Barnets og Jomfruens Tiltrækning; hendes Træk var ædle; de dybe, mørke Øjne med det store Blik syntes at rumme en Verden. Ogsaa Andre, der har betragtet hende med roligt Blod, kalder hende «en himmelsk Skabning»: hendes Lokkehoved syntes at svæve over den fine Skikkelse.

Sophies Hjem, hendes Forældres muntre, gæstfri Hus stod i den stærkeste Modsætning til det, fra hvilket den unge Hardenberg var udgaaet; den hele Familie virkede fortryllende paa ham som senere paa hans ældre Broder. Saaledes blev den endnu uudviklede unge Pige, der maaske ved et længere Samliv vilde have skuffet ham som for verdslig eller for ubetydelig, hans Muse, hans Beatrice, hans Ideal. Og da næsten samtidigt med hendes Død hans Broder Erasmus, med hvem et smukt. aabent Venskab forbandt ham, blev revet bort af Brystsyge, er det naturligt nok, at det var ham, som havde Livet tabt al Tiltrækning for ham. Døden forekom ham ikke blot som Forløsning; men med sit Anlæg til Mystik talte han som alt berørt om den som «et frivilligt Offer». I sin Dagbog skrev han paa dette Tidspunkt: «Min Død skal være Beviset paa min Følelse for det Højeste; ægte Opofrelse, ikke Flugt eller Nødhjælp.»

Under denne Krise begyndte han at nærme sig den positive Kristendom. Ikke at han egenlig gav sig til at hylde nogensomhelst bestemt Bekendelse, endsige nogen Bogstavtro, men hans hedenske Længsel efter Døden antog en kristelig Farve. Hans Sjæleliv havde inderst inde længe været saaledes beskaffent, at han uden Tidsalderens historiske Strømning, der greb Aanderne. lige saa godt kunde være bleven en afgjort Modstander af enhver Kirkelære. Endnu syntes det at gælde om ham, hvad Friedrich Schlegel — endog et Aar senere — skrev til ham: «Maaske har du Valget mellem at være den sidste Kristne, den gamle Religions Brutus, eller at blive det nye Evangeliums Kristus.» Kort derefter var Afgørelsen truffen.

Endnu i December 1798 føler han sig overfor sin bibeltroende Ven Just kun som den rene Inderligheds Forkynder. Han hænger ikke som denne «med barnligt Sind ved en hemmelighedsfuld gammel Teksts uforanderlige Skrifttegn», han bryder sig mindre om Bogstaven, og er mere tilbøjelig til at bane sig sin egen Vej til Urverdenen; han ser i Kristendommens Lærdomme en sindbilledlig Foregriben af den almindelige Verdensreligion. «De vil,» skriver han til Just, «ikke miskende det fortrinligste Element i min Eksistens, Fantasien, i denne Opfattelse af Religionen.» Han betegner med andre Ord med fuld Bevidsthed Fantasien som Kilden til sin religiøse Udvikling.

Samme Aar (1798) sendte han Wilhelm Schlegel til dennes Tidsskrift *Athenäum* nogle Brudstykker med Bøn om at betegne Forfatteren som *Novalis*, «der er et gammelt Navn i min Slægt, og ikke helt upassende».

Da Tieck i Sommeren 1799 kom i Besøg til Jena, traf han for første Gang sammen med Hardenberg. Wilhelm Schlegel bragte Bekendtskabet i Stand, der snart udviklede sig til et sværmerisk Venskab. I bevæget Samtale tilbragte de den første Aften; de aabnede deres Hjerter for hinanden og drak Dus. Ved Midnatstid gik de ud i det Fri for at nyde Sommernatten. Fuldmaanen, siger Köpke, laa magisk og glansfuld over Højderne om Jena Henad Morgen ledsagede Vennerne Novalis hjem. Tieck har i *Phantasus* sat denne Aften et Minde.

Det var Tiecks Indvirkning, der nu begynder, som foranledigede Novalis til Affattelse af dennes Hovedværk *Heinrich von Ofterdingen*. Under Arbejdet paa denne Bog gjorde Svindsot Ende paa hans unge Liv. Han døde, kun 29 Aar gammel, to Aar efter hint Møde med Tieck og Wilhelm Schlegel. Denne tidlige Død i Forening med hans store Oprindelighed og sjældne Skønhed har lagt et poetisk Skær om hans Skikkelse. Han, den nye Retnings Johannes, lignede ogsaa i sit Ydre den mest aandige blandt Apostlene. Hans Pande var næsten gennemsigtig, hans brune Øjne lyste med usædvanlig Glans. I de tre sidste Aar af hans Liv læste man i hans Ansigt, at han var mærket til en tidlig Død.

Novalis var 17 Aar gammel, da den franske Revolution brød ud. Skulde man kortelig angive denne store Bevægelses Idé, da er det den at omstyrte alt blot Overleveret og ved et Brud med al Historie grunde Mennesketilværelsen paa den rene Fornuft.

Revolutionens Tænkere og Helte lader saa at sige den hele udvortes Verden kuldkastes af Fornuften, for at lade den rejse sig ud fra Fornuften igen. Skønt Novalis er døv for alle Tidens politiske og sociale Opraab, skønt han er blind for Tidsalderens Fremskridtsbevægelser, skønt han ender i den uhyggeligste og modbydeligste Reaktion, er han ligefuldt greben af sin Tid, ja uden at vide det helt igennem bestemt af dens Aand. Mellem ham, den stille, indadvendte, kurfyrsteligt-loyale Assessor og hine barbenede Stakler, der ilede fra Paris til Grænsen, syngende Marseillaisen og svingende den trefarvede Fane, er der den Grund-Lighed, at saavel han som de vil lade hele den ydre Verden gaa til Grunde i en indre Verden. Kun er denne indre Verden for dem Fornuften, for ham Gemyttet — for dem Fornuften med dens Fordringer og Formler: Frihed, Lighed, Broderskab, for ham Gemyttet med dets natligtmørke, underfulde Verden, i hvilken han smelter Alt, for paa Kedelens Bund at finde som Nedslag, som Gemyttets Guld: Nat, Sygdom, Mystik og Vellyst.*)

Saaledes tilhører han sin Samtid selv under den lidenskabeligste Fejden imod den og dens Tanker. Saaledes staar han i den mest polære Modsætning til alle lyse og skønne Ideer i den Tid, af hvis Aand han mod sin Vilje er besat.

Hvad der hos Fichte og hos Revolutionsmændene er den klare, Alt prøvende og altomsluttende Forstand, det er hos ham den altopslugende Selvfølelse, der stiger til Vellyst; thi den nye Tid gaar ham saaledes til Hjerte, at den er som sammenvokset med hans Nerver, og han føler den i vellystig Spænding. Hvad der hos dem er den udskilte, Alt forfra begyndende Frihed, det er hos ham det vilkaarlige, Alt forflygtende Fantasteri, der opløser Naturen og Historien i Sindbilleder og Gudesagn, for frit at kunne tumle alt det udenfra Givne og frit at kunne svælge i Selvfornemmelsen. «Lige stærkt fremtræder hos Novalis Mystiken, der er den teoretiske Vellyst, og Vellysten, denne praktiske Mystik.» (A. Ruge.)

Novalis er sig meget vel bevidst, at hans hektiske Indbildningskraft trods al dens paastaaede Aandighed kreser om Vellyst. I et Brev til Caroline Schlegel om Lucinde siger han: «Jeg ved, at Fantasien holder mest af det Usædeligste, det mest graadigt Dyriske; imidlertid ved jeg ogsaa, i hvor høj Grad al

*) A. Ruge: *Werke* I. 247 ff.

Fantasi er som en Drøm, der ynder Natten, Meningsløsheden og Ensomheden.» Han har udtalt om Fantasien i Almindelighed, hvad der gjaldt om hans.

Tieck har talt med Begejstring om Musiken, der lærer os *at føle selve Følelsen*. Novalis indeholder Udtydningen af disse Ord. Han, hvis Attraa er den hensynsløse Følelse, vil føle sig selv og lægger ikke Dølgsmaal paa, at han søger denne Selvnydelse. Derfor er Sygdom ham kærere end Sundhed. Thi den Syge føler bestandig sit eget Legeme, medens den Sunde ikke mærker Noget til det. Pascal og efter ham Kierkegaard har nøjedes med at betegne Sygdom som den Kristnes naturlige Tilstand. Novalis gaar langt videre. Sygdom er ham det højeste, det eneste sande Liv: «*Leben ist eine Krankheit des Geistes.*» Livet er en Aandens Sygdom. Hvorfor? Fordi Verdensaanden kun i levende Enkelte føler, fornemmer sig selv. Og som Novalis priser Sygdom, saaledes priser han Vellyst. Hvorfor? Fordi Vellysten intet Andet er end en ophidset, altsaa for hans Opfattelse sygelig, Selvfølelse og svævende Strid mellem Lyst og Smerte. «I det Øjeblik,» siger han, «da Mennesket vilde begynde at elske Sygdom og Lidelse, laa maaske den mest henrivende Vellyst i dets Arme, og den højeste positive Lyst vilde gennemtrænge det . . . Begynder ikke overalt det Bedste som Sygdom? Halv Sygdom er af det Onde. Hel Sygdom er Lyst og det den højeste.» Saaledes taler Novalis ogsaa om en mystisk Kraft, «der synes at være Lystens og Ulystens Kraft, hvis henrykkende Virkninger vi saa udpræget bemærker i de vellystige Fornemmelser.»

Til denne vellystige Sygelighedsfølelse hos Novalis svarer i Pietismen Syndsbevidstheden, denne aandelige Sygdom, der tillige er en Vellyst. Om denne Sammenhæng har Novalis den klareste Bevidsthed. Han siger: «Den kristelige Religion er den egenlige Vellystens Religion. Synden er det mest Pirrende med Hensyn til Kærlighed til Guddommen; jo syndigere et Menneske føler sig, desto kristeligere er det. Ubetinget Forening med Guddommen, det er Syndens og Kærlighedens Formaal» og et andet Sted: «Det er mærkværdigt nok, at ikke for længe siden den Forestillings-Sammenhæng, som finder Sted imellem Vellyst, Religion og Grusomhed, har gjort Menneskene opmærksomme paa disses inderlige Slægtskab og fælles Retning.»

Og som Novalis nu foretrækker Sygdom for Sundhed, saa-

ledes foretrækker han langt Natten for Dagen «med dens frække Lys».

Hadet til Dagen og Dagslyset er gennemgaaende hos Romantikerne. Jeg har paavist det i *William Lovell.* Novalis gaar kun videre ad denne Vej i sine berømte Hymner til Natten. At han elsker Natten er let at forstaa. Da Natten skjuler Omverdenen for Selvet, driver den Selvet ligesom ind i sig selv. Selvfølelsen og Natfølelsen er da Et og det Samme. Og Natfølelsens Vellyst er Rædselens Stemning: først en Angst, fordi det i Mørket forekommer Mennesket, som mistede det sig selv, idet Alt forsvinder omkring det; saa en sygeligt-behagelig Gysen, fordi Selvfølelsen heftigere dukker frem af denne Angst.

I et af sine Brudstykker kalder Novalis Døden en Brudenat, en Hemmelighed, fuld af søde Mysterier og tilføjer dette Distichon:

Er det ej klogt, ved Nat med en Anden at dele sit Leje?
Klogt er du derfor tilsinds, har du en Hensovet kær.

Og saa dybt er denne Tænkemaade grundet i den romantiske Livsbetragtning, at i Werners Drama *Korsbrødrene* Helten kort før sin Død paa Baalet siger:

Misundelsen tilgiver
jeg. ikke Sorgen. Uudsigeligt
jeg svælger i Forvandlingsfryd ved Tanken
paa denne Offerdød, der forestaar.
Ej sandt? Der komme vil en Tid, hvor Alle
erkender Døden — favner den med Glæde,
og Alle føler, dette Liv er kun
en Anelse om Elskov, Døden kun
et Bryllupskys, og Den, der med en Brudgoms
ildfulde Lidenskab i Brudekamret
affører os vor Dragt, Forraadnelsen,
ej andet end den vilde Elskovs Udslag!

Liv og Død er for Novalis kun «relative Begreber». De Døde er halvvejs levende, de Levende halvvejs døde. Først ved denne Betragtning faar Tilværelsen for ham sit rette Krydderi. Det hedder i den første af hans Hymner til Natten: «Bort vender jeg mig til den hellige, uudsigelige, hemmelighedsfulde Nat. Fjernt ligger Verden som sænket i en dyb Grav: øde og ensomt er dens Sted. I Brystets Strenge dirrer dyb Vemod . . . Finder

du ogsaa Behag i os, mørke Nat? . . . Kostelig Balsam drypper fra din Haand, fra Valmueknippet. Gemyttets tunge Vinger slaar du ud . . . Hvor fattigt og barnagtigt tykkes Lyset mig nu, hvor glædelig og velsignet Dagens Afsked! . . . Mere himmelske end hine blinkende Stjerner synes os de uendelige Øjne, som Natten aabner i os. Videre skuer de end de blegeste blandt hine talløse Hærskarer; uden Trang til Lyset gennemskuer de et elskende Gemyts Dybder, hvad der fylder et højere Rum med usigelig Vellyst. — Priset være Verdensdronningen, den høje Forkynderinde af hellige Verdener, Plejerinden af salig Kærlighed! Hun sender mig dig, du, min søde Elskede, Nattens elskelige Sol. Nu vaager jeg, thi jeg er din og min: Du har forkyndt mig Nattens Livsevangelium, gjort mig til et Menneske. Fortær med aandig Gløden mit Legeme, saa at jeg let og luftig kan blande mig inderligere med dig, og Brudenatten vare evig.»

Man føler den af Svindsot Fortæredes Attraa i dette Udbrud. Saaledes hedder det parallelt i *Lucinde*: «O evige Længsel! Dog engang vil Dagens frugtesløse Smægten og forfængelige Blænden synke og slukkes, og en stor Kærlighedsnat indtræde og bringe evig Ro.» I Tanken om en ikke kortvarig, men evig Omfavnelse mødes begge de romantiske Natsværmere.

I denne Begejstring for Natten ligger Spiren til den religiøse Mystik. Hos Justinus Kerner, som tidligere hos Jung Stilling, gaar Driften mod det Hemmelighedsfulde over til Aandetro og Spøgelsefrygt. I enkelte af de senere Romantikeres Skrifter, som f. Eks. i Achim v. Arnims *Den skønne Isabella fra Aegypten* er Halvdelen af de optrædende Personer Spøgelser. Hos Clemens Brentano bliver Mystiken, selv hvor den naaer højest, det Grundelement, der gennemtrænger hans hele Kunstform og giver hvad han fortæller Tiltrækning og Farve.

Mystiken betegner Novalis selv som «et vellystigt Væsen». For ret at forstaa dette Udtryk, maa man studere hans Hymner.

Uopbrændeligt staar Korset,
et Sejersbanner for vor Slægt.

Det vil jeg søge. Hver kvalfuld Lod
Vil da mig blive en Vellystbraad.
En liden Stund end, og jeg er fri,
og ligger drukken i salig Død
Alkærlighed! i dit dybe Skød.

Endnu tydeligere fremtræder Sværmeriet, det sanselige Jegs sværmeriske Lidenskab i den syvende Hymne om Nadverens Naademiddel:

«Kun faa véd Kærlighedens Hemmelighed, føler Umættelighed og evig Tørst. Nadverens guddommelige Betydning er de jordiske Sanser en Gaade. Men den, der blot én Gang sugede Livets Aande af hede, elskede Læber, og hvis Hjerte smeltedes ved en hellig Ilds skælvende Flammer, den, hvis Øje oplukkedes, saa at han maalte Himlens uudgrundelige Dybde, han vil æde af hans Legeme og drikke af hans Blod evindelig. Hvem har gættet det jordiske Legemes høje Mening? Hvem kan sige, at han forstaar Blodet? En Gang vil al Legemlighed blive ét Legeme; i himmelsk Blod svømmer da det salige Par. O, at Verdenshavet allerede blev blodrødt, og at Fjældene forvandlede sig til duftende Kød! Aldrig ender da det søde Maaltid, aldrig mættes Kærligheden. Aldrig kan den have den Elskede nær og inderligt nok. Det Nydte tilegnes stedse inderligere og nærmere af bestandig mere ømt elskende Læber. En stedse hedere Vellyst gennembæver Sjælen, tørstigere og mere hungrigt bliver Hjertet. Og saaledes varer Kærlighedens Nydelse fra Evighed til Evighed. Havde de Ædru blot engang smagt den, saa forlod de Alt og satte sig til os ved Længselens Bord, der aldrig bliver tomt. Da vilde de fatte Kærlighedens uendelige Fylde og prise Næringen af Legeme og Blod».

Her har man et glimrende Eksempel paa Mystikens Væsen og Grundpræg. Den beholder alle de religiøse Former, men den *føler* helt igennem deres Indhold; den taler samme Sprog som Rettroenheden og oversætter for sig selv dette døde Sprog, ombytter det med et levende. Heri ligger Grunden til dens store Betydning i Middelalderen overfor den stive, udvortes Skolastik, som den fortærede i sin Gløden. Og saaledes blev den Reformationens Forløber. Mystikeren behøver intet udvortes Dogme; i sin fromme Henrykkelse er han sin egen Præst. Men da al Stræben i hans Sjæl gaar indefter, tilintetgør han ikke heller noget udvortes Dogme og ender med at tilbede Præsteværdigheden hos Andre.

I mystisk-profetiske Ord forkynder Novalis det hellige Mørkes nye Herredømme:

Den nye Verden bryder ind
Og formørker Solens klareste Skin.
Ud fra mosbegroede Ruiner
en underselsom Fremtid triner.
Hvad før var hverdags og gammelkendt
det tykkes et Under, himmelsendt.
Kærlighedsrigets Tid er inde,
Fabelen begynder at spinde.
Hver Sjæl staar i sit første Gry.
Kraftige Ord klinger paany.
Dybt røres det store Verdensgemyt
og blomstrer uendeligt. Alt er nyt.

. . . .

Verden blir Drøm og Drømmen Verden,
og det man troede, forlængst var omme
det ser man først i det Fjerne komme.
Fri Fantasien for Alt skal svare,
efter Tykke Traadene slynge med Kunst,
her tilsløre meget, hist mangt aabenbare
og tilsidst svæve bort i magisk Dunst.
Vemod og Vellyst, Døden og Livet,
de enes her ved Tilværelsens Under.
Hvem én Gang for alle sig hen har givet
til den højeste Kærlighed,
han kommer sig aldrig af dens Vunder.

Endnu kraftigere er Tankerne: Nat — Død — Vellyst — Salighed vævede ind i hverandre i det Digt, som findes over Kirkegaarden i Novalis's Roman.

De Døde taler:

Midnats hemmelige Glæder,
stille Magters Herskerhæder,
Lyst ved gaadefulde Lege,
Vi kun kender Jer.

. . . .

Dæmpet Attraas søde Mumlen
hører ikkun vi, og skuer
altid salige Blikkes Luer,
smager ikkun Mund og Kys.
Alt hvad vi blot let berører
bliver hede Balsamfrugter,
bliver fine, bløde Bryster,
Bytte for vor Lyst.

Altid vokser vor Begære,
fast at hænge ved den Kære,

ham at favne, ham at bære,
ganske et med ham at være,
intet Krav ham at formene,
sødt hinanden at fortære,
af hinanden sig at nære,
af hinanden helt alene.

Saadan er vi steds nedsunkne
i vor Elskovs Vellystbølger,
siden Jordelivets Funker
for vort Blik sig dølger,
siden Baalets Flamme sluktes,
Højen om vor Aske luktes
og med Gys i Mørkets Rige
vi saa Jordens Syner vige.

Denne Lønlære, der priser de Døde som dem, der svælger i alle Sanselighedens Glæder, er i Livet nødvendigvis Forherligelse af det rent planteagtige Liv, ganske som dette anprises i *Lucinde*.

«Planterne,» siger Novalis, «er Jordens ligefremme Sprog; ethvert nyt Blad, enhver besynderlig Blomst er en eller anden Hemmelighed, der trænger sig frem, og som, fordi den af lutter Elskov og Lyst ikke kan bevæge sig og ikke komme til Orde, bliver en stum rolig Plante. Finder man i sin Ensomhed en saadan Blomst, er det da ikke, som var Alt omkring En forklaret, og som opholdt de smaa befjædrede Toner sig helst i dens Nærhed? Man kunde græde af Glæde, og udskille sig fra hele Verden for at stikke Hænder og Fødder i Jorden og selv skyde Rødder og aldrig forlade dette herlige Naboskab.»

Hvilket Følelsessvælgeri! Ved at fremkalde Billedet af en saa afsindig, om Ulysses v. Ithacia mindende Situation leverer denne Følsomhed sin egen, bidende Parodi.

«Blomsterne,» hedder det paa et andet Sted i *Ofterdingen*, «svarer fuldstændigt til Børnene . . . Saaledes findes Barndommen dybest nede, nærmest ved Jorden, medens Skyerne derimod maaske er Aabenbaringer af den anden højere Barndom, det genfundne Paradis, og derfor saa velgørende dugger ned paa hine.» Endog om Skyernes Barnlighed bliver der Tale i den romantiske Mundart. Naiveteten gaar tilvejrs og raster ikke, før den har annekteret ogsaa Skyerne. O Polonius! — Disse naive

Skyer, de er den romantiske Poesis sande og egenlige Sindbillede.

Dog i Planterne og deres Modbilleder Skyerne er der for det romantiske Gemyt endnu for megen Stræben og Uro. Selv en Vegeteren er dog endnu ikke den rene Rugen, ikke den rene Hvile, men indeholder en Retning opefter i Plantens Stræben mod Lyset. Derfor er Plantelivet ikke heller det højeste, Novalis gaar endnu et Skridt videre end Schlegel:

«Det højeste Liv er Matematik. Uden Ildhu ingen Matematik. Gudernes Liv er Matematik. Ren Matematik er Religion. Til Matematik naaer man kun ved Aabenbaring. Matematikeren véd Alt. Al Virksomhed hører op, naar Viden indtræder. Videns Tilstand er Lyksalighed, Betragtningens henrykte Ro, himmelsk Hensynken.»

Her staar vi ved Toppunktet. Alt Liv er krystalliseret i Matematikens døde Former.

Paa dette Punkt er det rene Gemytsliv saa stærkt sammenrængt, at det staar stille. Det er, som om Sjælens Uhr havde ophørt at slaa. Enhver ædel Stræben, enhver frisindet Retning udadtil er trængt tilbage, kvalt i Gemyttets dumpe Kælder.

Paa dette Punkt er det derfor, at Gemyttets Inderlighed slaar over i den groveste Udvorteshed. Da enhver Evne til at frembringe nye ydre Former er forsmaaet og dræbt, saa er vi naaede til det Vendepunkt, hvor alle faste ydre Former blot som saadanne anerkendes og des varmere, jo fastere de er, jo mere de nærmer sig til hin krystalagtige Forstening, jo bestemtere de drager Spændetrøjen over enhver Stræben, jo vissere det er, at de kun levner Rum for det rent planteagtige Liv. Skridtet gør Novalis i den mærkelige Afhandling *Kristenheden i Europa* (1799), som Tieck forgæves, ved at stryge i den, søgte at bringe i Forglemmelse og som Friedrich Schlegel senere ved Udeladen af et Hovedsted forfalskede til Udtryk for den rene Pavedyrkelse.

Heri hedder det: «Det var skønne glimrende Tider, da Europa endnu var et kristent Land, da én Kristenhed beboede denne Verdensdel . . . Med Rette modsatte Kirkens vise Overhoved sig en fræk Uddannelse af de menneskelige Anlæg paa Bekostning af Sansen for det Hellige, og utidige farlige Opdagelser paa Videnskabens Omraade. Saaledes forbød han Tænkerne offenlig at paastaa, at Jorden var en ubetydelig Vandrestjerne; thi han vidste vel, at Menneskene med Agtelsen for

deres Bolig og deres jordiske Fædreland ogsaa taber Agtelsen for deres himmelske Hjem og Slægt, foretrækker den indskrænkede Viden for den uendelige Tro og vænner sig til at foragte alt Stort og Vidunderligt og betragte det som død Lovvirkning.»

Saaledes deklamerede i det attende Aarhundrede Degnene. Men man føler Digterens Følgestrenghed. Poesien, som førte Schiller til Hellas, fører ham til Inkvisitionen og bringer ham, som Joseph de Maistre efter ham, til at tage dens Parti mod Galilæi.

Om Protestantismen siger han: «Denne store indre Spaltning, som ødelæggende Krige ledsagede, var et mærkværdigt Tegn paa Kulturens Skadelighed — idetmindste paa den foreløbige Skadelighed af et vist Kulturtrin . . . Oprørerne adskilte det Uadskillelige, delte den udelelige Kirke og rev sig formasteligt ud af den almindelige kirkelige Forening, ved hvilken og i hvilken alene den ægte varige Genfødelse var mulig . . . Religionsfreden blev sluttet efter ganske fejlagtige og religionsstridige Grundsætninger, og ved Fortsættelsen af den saakaldte Protestantisme blev noget ubetinget Selvmodsigende: en varig Revolutions-Regering indsat . . . Luther behandlede overhovedet Kristendommen vilkaarligt, miskendte dens Aand, og indførte et andet Bogstav og en anden Religion, nemlig Bibelens hellige Almengyldighed, og derved blev desværre en anden, højst fremmed jordisk Videnskab indblandet i Religionsanliggender, Sprogstudiet, hvis udtærende Indflydelse fra den Tid af er umiskendelig . . . Nu blev da Bibelens ubetingede Almenfattelighed paastaaet, og nu virkede det tarvelige Indhold, det raa abstrakte Udkast til Religion i de bibelske Bøger end mere trykkende, og vanskeliggjorde uendeligt den hellige Aand den frie Bevægelse, Indtrængen og Aabenbaring . . . Med Reformationen var det ude med Kristendommen . . . Til Lykke for den gamle Tilstand opstod nu en ny Orden, over hvilken Præstevældens døende Aand syntes at have udgydt sine sidste Gaver, og som med ny Kraft rustede det Gamle, og med vidunderlig Indsigt og Standhaftighed, klogere end det nogensinde fordum var sket, antog sig det pavelige Herredømme og dets mægtige Genoprettelse. Endnu var aldrig noget saadant Selskab blevet set i Verdenshistorien . . . Jesuiterne forstod godt, hvormeget Luther havde sine folkeforførende Kunster og sit Studium af Menigmand at takke for . . . Af Instinkt er den Lærde fra Arildstid af Gejstlighedens Fjende; den lærde

og den gejstlige Stand maa føre Udryddelseskrige, saalænge de er adskilte; thi de strider om én Plads . . . Resultatet af den moderne Tænkemaade kaldte man Filosofi og regnede Alt dertil, hvad der var det Gamle imod, især altsaa ethvert Udfald mod Religionen. Hvad der fra Begyndelsen af var Personalhad mod den katolske Tro gik efterhaanden over til Had mod Bibelen, mod den kristelige Tro, ja endog mod Religion overhovedet.»

Man ser, med hvilken Klarhed Novalis har opfattet Fritænkeriet som Følge af Protestantismen. Han fortsætter:

«Ja endnu mere: Religionshadet udstrakte sig naturligt og følgerigtigt til alle Genstande for Begejstring, forkætrede Fantasi og Følelse, Sædelighed og Kærlighed til Kunst, Fremtid og Fortid, stillede Mennesket med Nød og neppe øverst blandt Dyrene og gjorde Verdensaltets skabende Musik til den ensformige Klapren af en uhyre Mølle, der dreven af Tilfældets Strøm og svømmende paa den, var en Mølle i og for sig uden Bygmester og Møller og egenlig et ægte *perpetuum mobile* . . . Kun én Begejstring blev højmodigt levnet Menneskene, Begejstringen for denne herlige Filosofi og for dens Præster. Frankrig var saa lykkeligt at blive Skødet og Sædet for denne nye Tro, som var sammenklistret af lutter Viden . . . Lyset var paa Grund af dets Lydighed under Matematikens Love og dets Frækhed blevet disse Menneskers Yndling . . . Højst mærkværdig er denne den moderne Vantros Historie, og Nøgle til alle uhyggelige Særsyn i den nyere Tid. Først i dette Aarhundrede og især i dets sidste Halvdel begynder den og vokser i kort Tid til uoverskuelig Storhed og Mangfoldighed; en anden Reformation, en mere omfattende og mere ejendommelig var uundgaaelig og maatte først træffe det Land, der var mest moderniseret og længst af Mangel paa Frihed havde ligget i Afmagt . . . Under dette Anarki genfødtes Religionen; et sandt Anarki er dens Avlingselement . . . Forekommer ikke Statsomvælteren den ægte Betragter som en Sisyfus? Ligesom han har naaet det Toppunkt, hvor der er Ligevægt, ruller den mægtige Byrde ned paa den anden Side. Den vil aldrig blive deroppe, naar ikke en Tiltrækning til Himlen holder den svævende. Alle Eders Støtter er for svage, naar Eders Stat beholder Retningen mod Jorden!»

Med Begejstring spaar han da om den nye Gemyttets Tid, der skal komme:

«I Tyskland kan man med fuld Sikkerhed paavise Sporene af en ny Verden . . . En Mangesidighed uden Lige, en glimrende Politur, vidtomfattende Kundskaber og en rig, kraftig Fantasi finder man hist og her ofte dristigt parrede. En vældig Anelse om den indre Menneskeheds skabende Vilkaarlighed, Grænseløshed, hellige Ejendommelighed og alsidige Evne synes overalt at vækkes . . . Endnu er Alt kun Antydninger, usammenhængende og raa, men de forraader det historiske Øje en almen Individualitet, en ny Historie, en ny Menneskehed, en elskende Guds og en ung overrasket Kirkes sødeste Favntag og den inderlige Undfangelse af en ny Messias paa én Gang i alle denne Kirkes tusinde Medlemmer. Hvem føler sig ikke med sød Undseelse i velsignede Omstændigheder? Det Nyfødte vil blive Faderens udtrykte Billede, en ny gylden Tid med mørke uendelige Øjne, en profetisk undergørende, trøstende Tid, der tænder et evigt Liv — en stor Forsonigstid, en Frelser, der som en ægte Genius, hjemmevant blandt Menneskene, kun vil blive troet, ikke set, og under talløse Skikkelser synlig for de Troende vil blive fortæret som Brød og Vin, omfavnet som den Elskede, indaandet som Luft, hørt som Ord og Sang og optaget med himmelsk Vellyst som Død under Kærlighedens højeste Smerter i det henbrusende Legemes Indre.»

Er det ikke, naar man saalænge sysler med al denne Vellyst, Salighed, Religion, Nat og Død, med dette Mørke, der snart vil bryde ind og fordunkle det klareste Solskin, som om det i Ens Indre raabte: Luft! Lys! — Det er, som skulde man kvæles. Dette Gemyt ligner virkelig en underjordisk Bjergmandsgrube. Novalis's Kærlighed til Bjergmandslivet, i hvilket røde, osende Lygter maa erstatte Dagens Lys, er betegnende nok. Og hvad kom der ud af det Hele, hvilket Foster opstod vel af hin en elskende Guds og en ung overrasket Kirkes Omfavnelser? hvad andet end en nyfødt, genfødt Reaktion, der i Frankrig genindførte Katolicismen og efter Napoleons Fald Bourbonerne, og som i Tyskland førte til hint afskyelige Tyranni, der gav Pietismen den samme Indflydelse som Katolicismen havde i Frankrig, kastede Ungdommen i Fængsler og jog de bedste Skribenter i Landflygtighed.

Novalis havde villet føre Alt tilbage til den indre Verden. Den indre Verden optog Alt, Revolutionens og Kontrarevolutionens Kræfter. I den laa alle Aandens Løver bundne, i den laa alle

Historiens titaniske Magter indesluttede, ja bedøvede i en Valmue-Døs. Det blev Nat omkring dem, de følte Mørkets og Dødens Vellyst, de levede endnu kun et Planteliv som Syvsovere, og forstenedes til Slutningen helt. I den indre Verden laa alle Aandens Rigdomme, men som døde Skatte og hvilende Masser, som sindrige efter Matematikens Love formede Krystaller omtrent som Guldet og Sølvet i Jordens og Bjergenes Indre, og Digteren blev til en Bjergmand eller en Bjergtagen, der steg ned under Jorden og frydede sig ved Alt, hvad han saa.

Men medens han opholdt sig dernede, gik Alt paa Jorden i den ydre Verden sin Gang. Den ydre Verden lod sig ikke i mindste Maade anfægte af, at Digteren og Tænkeren opløste den i den indre. Thi han opløste den jo nemlig ikke grovt og udvortes som en Mirabeau eller en Bonaparte, han opløste den kun indvortes i en indre Verden. Da han altsaa paany steg op fra Gruben, da hans Bjergtagning var tilende, da viste det sig, at den ydre, den opløste Verden befandt sig meget vel, aldeles ved det Gamle. Alting stod udvortes koldt og raat, det, som han i sit Hjerte havde smeltet — og da den ydre Verden aldrig havde sysselsat ham, og da den syntes ham næsten ligesaa natlig og mørk og lysfjendsk og søvndysset som hans indre, saa gav han den sin Velsignelse og lod den staa.

Det Profetiske i Novalis's Ydre og Optræden, hans fuldtlødiske lyriske Talent, hans særegne Skønhed og især hans tidlige Død har foranledigt Kritiken til at sammenligne ham med den unge engelske Digter Shelley, der blev født tyve Aar efter ham. Blaze de Bury har i *Revue des deux mondes* fremdraget denne Overensstemmelse. Han siger: «Shelleys Poesi nærmer sig meget til Novalis's, og det er ikke alene ved fysiognomiske Træk, at disse to sjældne Digtere ligner hinanden. Betragtning af Naturen, Gætning af dens mindste Hemmeligheder, en udsøgt Forening af Følsomhed og Grublen over Tingenes sidste Grunde, og dertil Mangel paa Haandgribelighed, Spejlbilleder og ingen Skikkelser, en Stigen imod det Højeste, som ender i det Blaa, er fælles for dem.»

Disse formelle Ligheder udelukker imidlertid ikke den uhyre, dybtgaaende Ulighed, den polære Modsætning imellem disse to tilsyneladende saa ensartet anlagte Digtere, af hvilke den ene gaar forud for, den anden følger efter det store aandelige Omslag i Aarhundredets første Halvdel.

Man genkalde sig blot Hovedtrækkene af Shelleys Liv. Adeligt

født blev han sat i en fornem Skole, hvor straks fra hans Barndom af Drengenes Raahed og Lærernes Grusomhed opflammede ham til Modstand og Vrede. Især vakte her det Hykleri, hvormed man førte Ordene Gud og Kristendom i Munden, medens man hengav sig til sine slette Lidenskaber, hans fulde Afsky. Under det andet Aar af sit Ophold i Oxford forfattede Shelley et lille Skrift *Om Ateismens Nødvendighed,* som han med naiv Sandhedskærlighed indgav til Kirkens og Universitetets Forstandere. Han blev stævnet for Konsistorium, og da han vægrede sig ved at kalde sine Anskuelser tilbage, paa Grund af sin Ateisme udstødt af Universitetet. Han rejste tilbage til sin Fader, og da denne modtog ham med kold Foragt, forlod han for bestandig sit Hjem. Med saadanne Kampe og saadanne Ulykker var hele hans Liv gennemvævet. En Lungesvindsot, som han i sit tyvende Aar blev angrebet af, og af hvilken han efterhaanden kom sig, efterlod en stor Legemssvaghed og Pirrelighed. Da han efter sin første Hustrus Død ønskede at tage Børnene af Ægteskabet med hende til sig, blev disse ham berøvede af Kanslerretten, fordi han i sin *Dronning Mab* havde lært «Usædelighed og Irreligiøsitet». Han forlod England for bestandigt og levede fra nu af i frivillig Landflygtighed. Da han var 29 Aar gammel, gjorde saa en pludselig Død Ende paa hans pinte og hjemløse Eksistens, idet han under en Storm kuldsejlede med sin Baad i Golfen ved Spezzia.

I Modsætning til dette Liv er Hardenbergs en sand tysk Smaastadsidyl. Han blev 25 Aar gammel Embedsmand, Auditør som det kaldtes, ved et Saltværk. Senere udnævntes han til Assessor ved de kurfyrstelige Saltsyderier i Weissenfels, og hans Romantik forstyrrede ikke hans borgerlige Liv. Han var som Embedsmand yderst nidkær, pligtopfyldende og ordenlig. Han levede og døde som bosiddende Embedsmand og Borger, der ingen Udskejelse begaar og til Gengæld har Sit paa det Tørre. Hans Republikanisme gik, som alt bemærket, tidligt af ham, og kun hans Barnlighed forhindrer En i at kalde ham underdanig. Friedrich Wilhelm og Luise af Prøjsen benævner han «et klassisk Menneskepar»; i disse «Géniers» Aabenbaring ser han Varslet om en bedre Verden. Friedrich Wilhelm, siger han, er den første Konge af Prøjsen; hver Dag sætter han selv sin Krone paa. Der er sket en sand Væsensforvandling; thi Hoffet er forvandlet til en Familie, Tronen til en Helligdom, en kongelig Formæling

til et evigt Forbund mellem Hjerterne. — Republiken, paastaar han, har kun Ungdommens Fordom for sig; den gifte Mand fordrer Orden, Sikkerhed, Ro, ønsker at leve i en Familie, i et regelret Husvæsen og et «ægte Monarki». «For en Forfatning kan man kun interessere sig som for et Bogstav. Hvor ganske anderledes, naar Loven er Udtryk for en elsket, højagtet Persons Vilje. Man tør paa ingen Maade opfatte Monarken som den første Embedsmand. Han er ikke Borger, derfor heller ikke Embedsmand. Kongen er et til jordisk Skæbne ophøjet Menneske.»

Sammenligner man med saadanne Udtalelser de Digte af Shelley, hvortil Tyranniet i hans Fædreland foranledigede ham, ligesom dem, i hvilke han forherliger de italienske Revolutioner og Grækenlands Frihedskrig, saa har man den skarpest tænkelige Modsætning. Og man træffer den udpræget paa næsten alle Punkter: Novalis priser Sygdommen. Shelley siger: Det er vist, at Visdom er uforenelig med Sygdom, og at under Jordklimaternes nuværende Tilstand Sundhed i Ordets sande og omfattende Mening ligger udenfor det civiliserede Menneskes Række-Evne.

Novalis siger: «Vi tænker os Gud personlig, som vi tænker os selv personlige. Gud er netop ligesaa personlig og individuel som vi.» — Shelley siger: «Der gives ingen Gud. Denne Fornægtelse gælder dog kun en skabende Guddom. Formodningen om en Verdensaltet gennemtrængende og ligesom Altet evig Aand er uanfægtet deraf . . . Det er umuligt at tro, at den Aand, der gennemtrænger Universet, avlede en Søn med en jødisk Kvinde eller vrededes over Følgerne af en Nødvendighed, der er enstydig med ham selv. Den hele jammerlige Fabel om Djævelen, om Eva og om en Midler tilligemed Jødegudens barnagtige Formummelser er uforenelige med Astronomien. Hans Hænders Værk har aflagt Vidnesbyrd imod ham.»

Novalis priser Præstevælden og lovsynger Jesuiterne. Shelley siger: «Under mange Elendighedens og Mørkets Aarhundreder fandt Bibelens Lære ubetinget Tiltro; men endelig opstod Mænd, som fik Mistanke om, at den var Fabel og Løgn, og at Jesus langt fra at være en Gud kun havde været et Menneske som de selv. Men en talrig Klasse Mennesker, som drog og endnu bestandig drager umaadelig Vinding af hin Mening som herskende Folketro, sagde Mængden, at hvis den ikke troede paa Bibelen, vilde den blive evig fordømt, og gav sig til at brænde, fængsle og forgive alle fordomsfrie og alene staaende Forskere, der nu

og da opstod. Denne Klasse undertrykker dem endnu bestandig, forsaavidt Folket, der nu er mere oplyst, vil tilstede det ... De samme Midler, der har støttet enhver anden Tro, har støttet Kristendommen: Krig, Fængsling, Snigmord og Løgn, Gerninger af eksempelløs og utrolig Raahed har gjort den til, hvad den er. Det Blod, som Bekenderne af Barmhjertighedens og Fredens Gud har udøst siden hans Religions Indførelse, vilde sandsynligvis være tilstrækkeligt til at drukne alle de Tilhængere af andre Sekter, som overhovedet bor paa Jorden.»

Man ser af de anførte Citater, som kunde forøges med utallige andre, at der mellem Novalis med hans indadvendte Gemytsliv og Shelley med hans udadvendte Frihedstrang finder den mest fuldstændige Modsætning Sted.

Dette er da de to Digtere, man har villet udgive for Tvillingaander. Som lyriske Digtere staar de begge højt, om end Shelley er en digterisk Genius af mangefold højere Rang. Men selv om Novalis som Digter kom Shelley nærmere end han gør, hvor ringe er ikke det Maal af Sandhed, der findes i hans Værker, i Sammenligning med Indholdsværdien i Shelleys!

For Novalis var Sandheden Digt og Drøm, for Shelley var den Frihed. For Novalis var den en fast og mægtig Kirke, for Shelley var den et kæmpende Kætteri; for Novalis et Væsen, som beklædte Troner og Pavestole, for Shelley et Væsen uden Myndighed.

For ret at gøre Indtryk paa Menneskene, maa Sandheden, hvor ophøjet den end er, blive Menneske, blive Kød og Blod for dem. I ældre Biografier af Defoe, *Robinson Crusoes* Forfatter, fortælles det, at han i Juli 1703 for et Flyveskrifts Skyld blev dømt til at stilles i Gabestokken, efter at begge hans Øren var blevet skaarne af. I Gabestokken stilledes paa den Tid Forbryderen med Hovedet ud igennem en Aabning, saa han ikke kunde bevæge det — og nu overlodes det til Mængden at være Profos; man bombarderede den Udstillede med raadne Æbler, Kartofler, Appelsiner og deslige. Men da Dagen til Dommens Fuldbyrdelse kom, og da Defoes blege, mishandlede, lemlæstede Ansigt drivende af Blod viste sig i Gabestokken for den forsamlede Pøbelflok, da, saa underligt det lyder, blev der en Dødstavshed. Ingen kastede noget Æble, Ingen raabte et eneste forhaanende Ord. Defoe var altfor yndet af Mængden dertil. Men En af Hoben lod sig hidse i Vejret og satte en Krans om den

Lemlæstedes Pande. — Jeg læste det som Dreng, og véd jeg end nu, at Defoe fik Lov at beholde sine Øren, saa Pope tager fejl, naar han skriver:

Earless on high stood unabashed Defoe
(ↄ: øreløs stod Defoe uskræmt deroppe)

og véd jeg end desuden, at Defoe ikke var den rene Karakter, hvorfor jeg dengang holdt ham, ligemeget — dette Billede er stort, og det brændte sig ind i min Sjæl, thi det indeholder en evig Situation. Som den dømte Skribent her saa ud i Gabestokken, saaledes ser i Almindelighed her paa Jorden Sandheden ud. Og jeg husker, jeg tænkte dengang ved mig selv: Hvis et Menneske nogensinde fandt en saadan stakkels forhaanet og mishandlet Sandhed i Gabestokken, da maatte det være et stort Øjeblik i hans Liv, naar han kunde nærme sig og lægge den Kransen om Panden. — Det har Shelley gjort, men Novalis ikke.

XIII

Jeg skildrede det romantiske Gemyt som den dumpe Inderlighed uden Stræben og uden Attraa, som den gloende Ovn, i hvilken Friheden kvaltes, og enhver Retning udefter dræbtes. Dog, dette er ikke den fulde Sandhed. En eneste Attraa udadtil er tilbage, den som man kalder Længsel. Længselen, det er Formen for den romantiske Stræben, Moder til al dens Poesi. Hvad er Længsel? Det er Savn og Begær i Forening uden nogen Vilje eller Beslutning om at opnaa det Savnede og uden Valg af Midler til at faa det i sin Magt. Og hvorpaa gaar denne Længsel ud? Ja paa hvad Andet end paa det, hvorpaa al Længsel og Attraa i Verden gaar ud, med hvor store eller hyklerske Ord den end draperer sig? Paa Nydelse og Lykke. Romantikeren bruger ikke dette Udtryk Lykke, men det er det, han mener. Han siger ikke Lykke, han siger Idealet. Men man lade sig blot ikke narre af Ord. Det for Romantikeren Ejendommelige er nu ikke hans Søgen af denne Lykke, men hans Tro paa, at denne Lykke er til. Han véd, den maa være ham forbeholdt, at den maa findes et Sted, at den vil komme uforvarende over ham. Og da den nu er en Himmelens Gave, og da han ikke

selv er dens Skaber, kan han føre sit Liv saa planløst, han vil, ledet alene af sin ubestemte Længsel. Det gælder kun om Fastholden af Troen paa, at denne Længsel vil finde sin Genstand. Og det er saa let at fastholde denne Tro. Thi Alt omkring ham indeholder Varsler og Anelser om den. Det var Novalis, der gav den det berømte og hemmelighedsfulde Navn: *Den blaa Blomst.* Men Udtrykket maa selvfølgelig ikke forstaas bogstaveligt. Den blaa Blomst, det er et hemmelighedsfuldt Sindbilled, omtrent som *ΙΧΘΥΣ*, Fisken, for de første Kristne. Det er en Abbreviatur, et forkortet, sammentrængt Udtryk, i hvilket alt det Uendelige er sammenfattet, hvorefter et smægtende Menneskehjerte kan længes. Den blaa Blomst er Billedet paa den fuldkomne Tilfredsstillelse, paa den hele Sjælen udfyldende Lykke. Derfor skimtes den, længe før den mødes. Derfor drømmes der om den, længe før den ses. Derfor anes den saa hist, saa her, og det viser sig, at det var en Skuffelse; den øjnes et Sekund blandt andre Blomster og forsvinder; men Mennesket fornemmer dens Duft, snart svagt, snart stærkere, saa det beruses af Duften. Om det da end som Sommerfuglen flagrer fra Blomst til Blomst og dvæler snart ved Violen, snart ved den tropiske Plante, søger og higer det dog bestandig efter Et, den fuldkomne, ideale Lykke.

Om denne Længsel og dens Genstand er det, at Novalis's Hovedværk drejer sig. Dette Værk maa man studere og, for at forstaa det, se hvorledes det opstaar.

Den første Forudsætning for denne Roman er Goethes *Wilhelm Meister*, og man kan tydeligt forfølge den aandelige Fremgangsmaade, ved hvilken *Wilhelm Meister* langsomt omsmeltes til *Heinrich v. Ofterdingen*. Wilhelm handler ikke, han dannes. Han stræber ikke, han længes. Han jager efter Idealer og søger dem først ved Teatret, saa i Virkeligheden. Ogsaa Wilhelm er et Foster af Gemyt. Det er Gemyttet, som omspænder alle de her optrædende Personer. Ikke blot at disse Personer selv er sjælfulde som i saamangen moderne engelsk Roman, af Dickens f. Eks.; men der er ligesom Sjæl i det særegne dæmpende og fortonende Luftlag udenom Personerne. Intet Træk staar virkelighedstro grovt eller bestemt, Gemyttets Børn har bløde Omrids. Heiberg har engang sammenfattet den Goetheske Verdensanskuelse, hvortil han selv slutter sig, i denne Sætning: Goethe er hverken umoralsk eller irreligiøs som man siger, men han viser, at der

ingen ubetingede Pligtregler gives, og at vi bør indordne vor Religion under vor Poesi og Filosofi. Det Ejendommelige i *Wilhelm Meister* er da, at den stive skole- eller lærebogsagtige Sædelig hed, de spidsborgerlige Moral- og Retskaffenhedsbcgreber her er omformede saaledes, at det Moralske ikke mere udgives for at være den ubetingede Livsmagt, men ses som et betydningsfuldt Princip i Livet, som en af flere berettigede og beherskede Magter, omtrent som for Naturforskeren Hjernen ikke, hvor betydningsfuld den end er, staar som Et og Alt, men udfører sit Hverv i Forening med Hjertet, Leveren og de øvrige Organer. Saaledes er f. Eks. i *Wilhelm Meister* Sanseligheden ikke udskældt som dyrisk, men fremstillet uden Pedanteri som skøn og lokkende, i Philine. Den harmoniske Dannelse indvindes af Wilhelm igennem mange tvetydige Forhold. Den ædle og sikre Verdenstone, det medfødte Aristokratiske i en skøn Natur forherliges i Kvindeskikkelserne; den Overlegenhed og Frihed i Væsen og Sind, som lykkelige og stærkt begunstigede Forhold giver, fremhæves med varm Sympati i Skildringen af de adelig Fødte. At det Ædle og det Adelige i denne Skildring mange Gange synes at løbe ud paa Et, kan vel i vore Dage støde os, men havde jo da sin Grund i det samtidige Tysklands jammerlige og ufrie Samfundsforhold. Da Bogen ikke er Fantasiens Barn med Virkeligheden, men med Gemyttet, er der i dens hele ydre Præg noget Virkelighedsfjernt. Meget er tilsløret, Meget forfinet, Alt er saaledes forædlet, at den ydre Verden staar i Skyggen af den indre.

For det Første forekommer kun private Begivenheder og Personer. Vi hører vel om Krig og kan nogenlunde slutte os til, at det maa være Revolutionskrigene, hvortil der sigtes; men noget Bestemt siges ikke herom. Stedet angives ligeledes almindeligt; man kan gætte paa Mellemtyskland, dog Lokaliteten holdes ubestemt, og Landskabet gør sig aldrig gældende med noget nøjagtigt Præg, men klinger kun med som en svag musikalsk Ledsagelse af Stemningen. I de Forhold her skildres, hvor Kunsten, bagvendt nok som det da gik til i Tyskland, er Forskolen til Oplevelser, ikke omvendt, er Verdensliv og Byliv kun «en Smule Teaterlarm bag Kulisserne»*). Ingen af Personerne har et udvortes praktisk Øjemed, alle drives afsted af deres Længslers og Luners Strøm, de flakker frit omkring uden

*) Auerbach: *Deutsche Abende.*

at bekymre sig om Forholdenes Skranker eller Landenes Grænser, lutter «pasløse» Eksistenser.

Betydningsfuldt vidner om det Midtpunktsøgende i Gemyttet et saadant Træk som det, at Goethe undgaar enhver sjælelig Yderlighed. En saadan Yderlighed er Forbrydelsen, opfattet som kriminel: Selv hvor Goethe berører det Uhyggelige, som f. Eks. Elskov mellem Søskende, Harpespillerens Skæbne, vil han kun, det skal gribe, ikke at det skal dømmes; han stiller det ikke for den moralske Domstol, end mindre for den juridiske. Ja, det Allersmerteligste mister endog sin Braad ved Meddelelsens Form. Harpespillerens Mund er lukket, hans Historie kommer aldrig over hans Læber; først efter hans Død meddeles hans Skæbne af en rolig Fremmed.

I denne saa stærkt forædlede Verden, der fra Digterens Haand har modtaget et Skønhedsstempel, er det nu, at Wilhelm flakker om uden Plan, men ikke uden Formaal, han søger efter Idealet: Idealet af en Livsstilling, Idealet af en Kvinde, Idealet af Dannelse. Han er først Købmand, saa Skuespiller, saa Læge. Han elsker Marianne, saa Grevinden, saa Therese, saa Nathalie. Han sætter Dannelsen først i Erfaring, saa i aandelig Finhed, saa i Forsagen, og han ender i anden Del med sociale Reformplaner og Reformforsøg, der i sin Tid gjorde *Vandreaarene* til et af de Værker, som de socialistiske Revolutionære ivrigst henførte til deres Retning. Men det Særegne ved Bogen er, at Wilhelm bestandig omformer sit Ideal. Han finder det ikke, han taber det saa at sige; ikke som om han blev Spidsborger, men Ordet taber sin Mening for ham.

Det gaar ham overfor Livet, som det tit gaar den unge Mand overfor Filosofien. Han kaster sig over den, for i den at finde Oplysning om Gud, om Evigheden, om Livets Formaal og om sin Sjæls Udødelighed, men under Studiet taber disse Ord den Mening for ham, hvori han tidligere tog dem, han faar et Svar paa sine Spørgsmaal, men et Svar, som lærer ham, at disse Spørgsmaal maatte stilles anderledes. Saaledes gaar det Wilhelm i Virkeligheden med hans Længsel efter et forudfattet Ideal. Andre har favnet Skyen for Juno, han lader Skyen fare og trykker Juno til sit Hjerte.

Næst efter Klosterbroderens *Hjerteudgydelser* var det Goethes *Meister*, der affødte *Sternbald*. Den er gennemgaaende en Efterklang af dette mægtige Værk. Straks da *Meister* kom ud, lagde

Tieck Planen til den først 41 Aar senere udkomne, højst interessante Novelle *Den unge Snedkermester,* i hvilken Helten, en i kunstnerisk Henseende næsten altfor fint dannet Snedker gennemgaar en med *Meisters* fuldkomment beslægtet Udviklingsgang i Forhold til adelige Krese, til Skuespilkunst og Teater og med Teater-Kærlighedshistorier. Han opfører som ægte Romantiker Shakespeareske Lystspil paa et efter Shakespearesk Mønster indrettet Salonteater og er Elsker saavel imellem Kulisserne som paa Scenen.

Foreløbig blev imidlertid denne Plan skudt tilside for *Sternbald.* Den moderne Haandværker maatte vige Pladsen for Kunstneren fra Dürers romantiske Tid. I denne Bog er Gemyttet sat paa Tronen, men som purt Gemyt skilt fra Fornuft og Klarhed. Derfor er hele Bogen lutter Attraa og Smægten. Saaledes hedder det her f. Eks. om Reformationen, at den istedenfor en guddommelig Religionsfylde kun har avlet en fornuftig Tomhed, i hvilken alle Hjerter smægter. Og saaledes bliver den milde Sanselighed i Goethes Roman her til en brutal William Lovellsk Attraa. Naar Helten ser ind i sig selv, ser han som Lovell «en uudgrundelig Hvirvel, en henbrusende, larmende Gaade». I anden Udgave følte Tieck sig foranlediget til at bortskære en Del af de altfor hyppige, lystne Bade- og Drikkescener, mellem hvilke Helten i sin urolige Higen tumles.

Dog Hovedsagen er, at her paa en ganske anden Maade end hos Goethe Virkeligheden forfines og destilleres. Den fortyndes, til den gaar op i Stemningsduft, til Personligheden drukner i Landskabet og Handlingen i Skovhornmusik. Det er i *Sternbald* Søndag hver Dag, og der raader her en stadig Andagtsstemning med Ørkesløshed og Klokkeklang. Bogens Livsanskuelse ligger i disse Ord af Helten: «Vi kan i denne Verden kun ville (ɔ: ønske, længes), kun leve i Forsætter, den egenlige Handlen ligger hinsides.» Derfor handles her aldrig, de optrædende Personer farer, uhaandgribelige som Kometer, om som Kometer, deres Liv er Rækken af deres tilfældigt og uforsætligt oplevede Æventyr; de er stadig paa Rejsen efter Idealet, og da dette jo altid antages for bosat i Nærheden af Rom, ender Bogen dèr, forøvrigt uden Slutning, og den blev aldrig senere fortsat.

I samme Grad nu som *Sternbald* er mere drømmeagtig og usammenhængende end *Meister*, i samme Grad sætter Novalis den over hin. Thi, siger han, Kærnen i min Filosofi er, at

Poesi er det ubetinget Virkelige, og Alt des sandere, jo mere poetisk det er. Digteren skal derfor ikke idealisere, men trylle. Den sande Poesi er Æventyrets Poesi. Et Æventyr er som et Drømmebillede uden Sammenhæng, og Æventyrets Styrke er den at være Sandhedens Verden stik modsat og dog aldeles lig. Den fremtidige Verden er, siger han, det fornuftige Kaos, det Kaos, der kæmper sig igennem. Det ægte Æventyr maa derfor tillige være profetisk Fremstilling, ideal, ubetinget nødvendig Fremstilling. Den ægte Æventyrdigter er Fremtidens Seer. Romanen er derfor ligesom den frie Historie, ligesom Historiens Mytologi. Da Kærlighed er den Form af Sædeligheden, der betinger Muligheden af Magi, er den Romanens Sjæl, Urgrunden i alle Romaner. Thi hvor sand Kærlighed er, dèr forekommer Æventyr, magiske Begivenheder.

Ud fra disse Novalis's rigtignok meget dunkle, men dog i en vis Forstand utvetydige Anskuelser om Poesiens og Romanens sande Væsen er det let at forstaa hans Domme om *Wilhelm Meister*, som han i sin tidligste Ungdom i højeste Grad havde beundret. I *Wilhelm Meister* bøjes jo netop Poesien ligesom i *Tasso* tilsidst ind under Virkeligheden. For Novalis er dette det Skændigste af Alt, Synd mod Poesiens Helligaand. Ikke tilintetgøres eller begrænses skal Poesien i Romanen, men forherliges, forklares.

Han beslutter da at skrive en Roman, som skal være det ligefremme Modstykke til *Meister*. Ja han bestemmer med smaalig Omhu, at endog ved fuldkomment ens Tryk og Format skal *Heinrich v. Ofterdingen* fremstille sig som Sidestykke til Goethes Bog. Det er jo den, som skal fældes, dens verdslige Livsanskuelse, som skal besejres af *Ofterdingens* trolddomsagtigt underfulde. Han skriver til Tieck: «Min Roman er i fuld Gang — det Hele skal være en Forgudelse af Poesien. Heinrich v. Ofterdingen bliver i første Del modnet til Digter, i anden Del forklaret som Digter. Den vil have mangehaande Ligheder med din *Sternbald*, kun ikke Letheden, dog er denne Mangel maaske ikke ugunstig for Indholdet.» Om Goethe og *Wilhelm Meister* dømmer han saaledes: «Goethe er ganske praktisk Digter. Han er i sine Værker, hvad Englænderen er med Hensyn til sine Varer: højst ligefrem, net, bekvem og varig. — Han har som Englænderne en naturlig økonomisk og en gennem Forstand erhvervet ædel Smag. *Wilhelm Meisters Læreaar* er paa en vis

Maade aldeles prosaisk og moderne. Det Romantiske gaar tilgrunde deri, ogsaa Naturpoesien, det Underfulde. Bogen handler kun om sædvanlige menneskelige Ting; Naturen og Troen paa dens lønlige Kræfter er ganske glemte. Det er en poetiseret borgerlig og huslig Historie, det Underfulde deri bliver udtrykkelig behandlet som Poesi og Sværmeri. Kunstnerisk Ugudelighed er Bogens Aand . . . *Wilhelm Meister* er egenlig en *Candide* rettet mod Poesien.»

I Modsætning hertil vil da Novalis levere en Roman, i hvilken Alt tilsidst opløser sig i Poesi, eller hvad der i hans Sprog er det Samme, i hvilken Verden til Slutning bliver Gemyt. Thi Alt er Gemyt. «Naturen er for vort Gemyt, hvad et Legeme er for Lyset, hedder det i Bogen. Legemet holder det tilbage, bryder det i ejendommelige Farver o. s. v. Menneskene er Krystaller for vort Gemyt.»

Romanen er da en Allegori, til hvilken det i den indlagte Eventyr indeholder Nøglen. Æventyret skal vise, hvorledes den sande evige Verden bliver til, skildre Tilbagebringelsen af det Elskovens og Poesiens Rige, hvori det store Verdensgemyt «overalt bevæger sig og blomstrer uendeligt». Da, som det hedder i et af Novalis's Brudstykker, den nuværende Himmel og Jord er af prosaisk Natur og vore Dage en Nyttens Tidsalder, maa en poetisk Dommedag gaa forud, en Fortryllelse løses, inden det nye Liv kan blomstre frem: Kong Arctur og hans Datter slumrer indefrosne i deres Ispalads. De udfries af *Fabelen,* ɔ: Poesien og dens Broder *Eros.* Eros er Barn af den urolige Fader, Forstanden, og den trofaste Moder, Hjertet. Fabelen er Foster af en Utroskab fra Forstandens Side, avlet af ham med Maanens Datter Fantasi. Hun kalder sig en Guddatter af Husaltrets Vogterinde Sophia, den himmelske Visdom.

Mod de gode Magter i denne skeletagtige Allegori foranstalter *Skriveren* en Sammensværgelse. Skriveren er Prosaens, den indskrænkede Oplysnings Aand; han skildres som bestandig skrivende. Naar Sophia dypper det af ham Skrevne i en Skaal, der staar paa Alteret, bliver stundom en lille Smule af det staaende, stundom udslettes Alt. Rammer nogle Draaber fra Skaalen ham, falder en Mængde Tal og geometriske Figurer ned, som han med megen Iver trækker paa en Traad og binder sig til Prydelse om den magre Hals. Skriveren er Novalis's Nureddin. Ved hans Anslag bliver Faderen og Moderen bundne, Alteret nedbrudt.

Men Fabelen er undkommen. Den stiger først ned i det Ondes Rige og udrydder det Onde ved at give de dødbringende Skæbnegudinder Lidenskaberne i Vold. Saa er Tid og Dødelighed ophævet. «Hørret er spundet op, det Livløse er atter besjælet, det Levende vil regere.» I en almindelig Verdensbrand lider Moderen, Hjertet, Flammedøden; i Baalet gaar den tidligere Verdens Stjerne, Solen, tilgrunde og Flammen smelter Isen om Arcturs Palads. Eros og Fabel drager ind deri over en ny lykkelig Jord, der udbreder sig under en ny Himmel. Fabel har fuldendt sin Sendelse; thi hun fører Eros til hans Elskede, Kongens Datter. Poesiens og Kærlighedens Rige er grundfæstet.

Grundfæstet er nu Evighedens Rige,
en kærlig Fred afslutter alle Krige.
Fortidens Kval er nu kun Drøm og Minde,
Sophia evigt Hjerternes Præstinde.

Sophia indtager samme Plads i denne forstandstørre Allegori som Beatrice i Dantes berømte Digtning.

Selve Romanens Forherligelse af en gammel Mestersanger og derigennem af Poesien er kun en Omskrivning af Hardenbergs egne Skæbner og Bestræbelser. Heinrich v. Ofterdingens stille Barndomshjem minder om Hardenbergs eget. En Drøm, der synes dobbelt rig paa Varsler, fordi Faderen engang som Yngling har drømt en lignende, lader ham forudane sit Digterlivs hemmelige Lykke og viser ham i Form af en vidunderlig blaa Blomst hans Maal.

Heinrich rejser med sin Moder og sammen med nogle Købmænd til Augsburg for at lære Verden at kende. Dels Rejsehændelserne, dels hans Rejsekammeraters Fortællinger beriger ham med Indtryk og befrugter de Spirer til digterisk Frembringen, der findes i hans Sjæl. Thi al deres Tale drejer sig om Poesi og Digtere; de fortæller ham Arionssagnet og Folkeæventyr, i hvilke Digtere stilles i Rang med Konger, og filosoferer overhovedet over Poesien og Kunsten, ikke som Købmænd fra Middelalderens mest barbariske Tid, men som Romantikere fra Datiden. En af dem giver f. Eks. følgende panteistiske Forklaring af Menneskets Drift til bildende Kunst: «Naturen vil selv have Nydelse af alt det kunstnerisk Formede i den, og derfor har den forvandlet sig til Mennesker. I Menneskesindet glæder den sig nu selv over sin Herlighed, udskiller det Behagelige og

Liflige ved Tingene og frembringer det for sin egen Skyld paa en saadan Maade, at den paa mangfoldig Vis, overalt og altid, kan have og nyde det.»

Paa en Ridderborg træffer Heinrich en fangen østerlandsk Kvinde, hvis inderlige Klagesang det er ganske lærerigt at sammenligne med den fangne Østerlænderindes Klage *La captive* i Victor Hugos *Les Orientales*.

I en hemmelighedsfuld Eneboers Bog, der er Forbilledet for Kullemandens Bog i Ingemanns *Valdemar Sejer*, finder Heinrich sin egen Livsskæbne optegnet.

De Rejsende ankommer til Augsburg, og Heinrich lærer her en Digter og en henrivende ung Pige at kende. I Klingsohr staar den udviklede Digter for ham, og dennes Udtalelser minder paa mange Maader om Goethes. Næsten Alt, hvad Klingsohr siger, er overraskende fornuftigt og sundt; man begriber neppe, at Novalis selv ikke har kunnet tage sig noget deraf til Hjerte. Saaledes siger han: «Jeg kan ikke noksom tilraade Jer at følge Eders naturlige Lyst til at trænge ind i hvorledes Alt sker efter Aarsagsloven. Intet er Digteren uundværligere end Indsigt i enhver Gernings Art, og Bekendtskab med Midlerne til at naa ethvert Maal .... Begejstring uden Forstand er unyttig og farlig, og Digteren vil kun kunne gøre faa Undere, ifald han selv troende studser over Undere ... Den unge Digter kan ikke være for kold, for betænksom. Til den sande melodiske Veltalenhed hører en omfattende, opmærksom, rolig Forstand.» Dog i ét Punkt er Klingsohr og Novalis aldeles enige, nemlig i, at Alt er og maa være Poesi. «Det er ret slemt, at Poesien har et særskilt Navn, og at Digterne udgør et særegent Laug. Poesien er slet ikke noget Særligt. Det er den for Menneskeaanden ejendommelige Handlemaade. Digter og tragter ikke ethvert Menneske i ethvert Minut?»

Da Heinrich ser Klingsohrs Datter Mathilde, er al hans Elskovslængsel tilfredsstillet. Han er tilmode som ved Drømme-Synet af den blaa Blomst. Da drukner den Elskede. Heinrich mister hende som Novalis selv havde mistet Sophie von Kühn. Ganske nedbrudt forlader han Augsburg. Saa trøster et Syn (som de Syner, Novalis selv havde havt ved Sophies Grav) ham i Sorgen; han ser den Afdøde og hører hendes Stemme.

I et fjernt Kloster, hvis Munke, Præster for Vedligeholdelsen af «den hellige Ild i unge Gemytter», synes at udgøre en Art

Aandekoloni, lever han «blandt Afdøde». Han gennemlever de Stemninger, som er udtrykte i Novalis's Hymner til Natten, og vender saa fra Aandeverdenen tilbage til Livet. Han elsker for anden Gang og et ikke mindre underfuldt Væsen end det, der var Genstand for hans første Kærlighed. Cyane erstatter ham Mathilde.

Romanens anden Del er kun udkastet: Hele Verden flakker Heinrich rundt. Efter at have oplevet alt Jordisk skulde han «vende tilbage til sit Gemyt som til sit gamle Hjem». De jordiske Forhold forandrer sig til et rent Aanderige. «Verden bliver Drøm, Drømmen Verden.» Heinrich finder Mathilde igen, men Mathilde er ikke mere forskellig fra Cyane, hans anden Elskede — ganske som Julie i Novalis's eget Liv blev opfattet som den genfødte Sophie. Og nu bliver «Gemyttets Fest» højtideligholdt som Kærlighedens og den evige Troskabs.

Ved denne Fest fejrer Allegorien sine skønneste Triumfer. Det gode og det onde Princip træder op i Væddekamp og synger Vekselsange, ligeledes Videnskaberne, ja endog Matematiken. Indiske Planter bliver besjungne. Formodenlig har Lotusblomsten som mere eller mindre egnet til blaa Blomst skullet spille en Rolle. — Slutningen er kun yderst let antydet. Heinrich finder den blaa Blomst, det er Mathilde . . . Heinrich plukker den blaa Blomst og forløser Mathilde fra den Fortryllelse, som har overvældet hende; men hun mistes atter. Han stivner af Smerte og bliver til en Sten. Edda, som tillige er den blaa Blomst, Østerlænderinden og Mathilde [Firdobbeltgængeri!], ofrer sig til Stenen. Han forvandler sig til et klingende Træ. Cyane omhugger Træet og opbrænder sig med det. Heinrich bliver da til en gylden Vædder. Edda-Mathilde maa ofre den, og han bliver atter Menneske. «Under alle disse Forandringer har han alleslags underlige Samtaler.» Man tror det villigt.

Det i den danske Literatur til *Heinrich v. Ofterdingen* nærmest svarende Digt er Ingemanns af Grundtvig beundrede *De sorte Riddere*. Hvor beslægtet Ingemanns Stemningsliv under Udarbejdelsen var med den tyske Romantikers, kan ses af hans Selvbiografi. «Det store bevægede Verdensliv udenfor mig agtede jeg i hele denne Periode kun lidet paa. Selv Flammerne fra Moskvá, den store Armés Undergang og Napoleons Fald var mig transitoriske Fænomener . . .; selv i Tysklands Befrielseskamp saa jeg kun det sondersplittede Folkeliv i Tvedragt med sig selv

og de ædleste Kræfter uden Enhed og Sammenhold i deres Inderste. *Mellem Idélivet og Menneskelivet blev der mig et svælgende Dyb*, som kun Kærlighedens og Poesiens himmelske Regnbue kunde lægge Broen over . . . Jeg digtede mig ind i en Æventyrverdens Labyrint, hvori Kærligheden var min Ariadnetraad, og hvori jeg med Livspoesiens Verdensharpe, hvis Strenge Genien udspænder imellem Fjælde over Afgrundene, *vilde dysse Tilværelsens Uhyrer i Søvn* og opløse alle Dissonanser og Gaader i den forstyrrede Verdensharmoni.» Grueligt blev Resultatet.

Det er tydeligt nok, at Novalis i *Ofterdingen* har naaet sit Øjemed at frembringe Noget, der er *Wilhelm Meister* saa uligt som muligt. Den blaa Blomst var jo Idealets Sindbillede. Her er Virkeligheden gaaet helt op i Idealet, og Idealet gaaet helt op i Sindbilledet. Poesien er reven fuldstændigt løs fra Livet. Ja Novalis mener, at dette er det Rette. Saaledes siges der i Romanen om Digterne: «Store og mangfoldige Begivenheder vilde blot forstyrre dem. Et simpelt Liv er deres Lod, og *kun gennem Fortællinger og Skrifter* maa de gøre sig bekendt med Verdens rige Indhold og talløse Særsyn. Kun sjældent tør i deres Levedage en Begivenhed nogen Tid drage dem ind med i sin raske Hvirvel for ved nogle Erfaringer at underrette dem nøjere om handlende Menneskers Stilling og Karakter. Deres modtagelige Sind bliver tilstrækkeligt sysselsat af nære, ubetydelige Begivenheder . . . Da de allerede her paa Jorden er i Besiddelse af den himmelske Ro og ikke rives med af jordiske Begærligheder, indaander de kun Duften af de jordiske Frugter og er frie Gæster, hvis gyldne Fod træder let, og hvis Nærværelse uvilkaarligt faar Alle til at slaa Vingerne ud . . . Naar man sammenligner Digteren med Helten, finder man, at Digterens Sange ikke sjældent har vakt Heltemodet i ungdommelige Hjerter, men at Heltegerninger vistnok aldrig har kaldt Poesiens Aand tillive i noget Gemyt.»

Grundvildfarelsen lod sig ikke forme skarpere. Ikke for Livet og dets Bedrifter er Poesien efter denne Anskuelse et Udtryk, nej Liv og Daad har Poesien til Udgangspunkt. Den skaber Liv. Upaatvivleligt gives der Poesi, om hvilken dette kan være sandt, men er der en Poesi, om hvilken det aldrig kan gælde, da er det vel denne. Til hvilken Bedrift i al Verden skulde den kunne opflamme? Til at forvandle sig til et syngende Træ eller

til en gylden Vædder? Her er jo nemlig slet ikke Tale om Daad, her er kun Tale om Længsel.

Alt det Bedste i Novalis's Poesi er kun et Udtryk for denne Længsel, der strækker sig fra den rene Natur-Attraa til det højeste Sværmeri. Det Skønneste, han har frembragt, er rimeligvis et Digt om unge Pigers sanselige Attraa og et andet om unge Mænds Længsel mod hinanden i ungdommeligt Venskabs Sværmeri.

Henrivende er i Romanen den Sang, i hvilken de unge Piger klager over deres haarde Lod i Livet. Her er den blaa Blomst kun den forbudne Frugt. Men Længselen er udtrykt med sødt Skelmeri.

I en helt anden højtidelig og inderlig Stil er den kommen til Orde i dette Digt til en Ven:

Was passt, das muss sich ründen,
Was sich versteht, sich finden,
Was gut ist, sich verbinden,
Was liebt, zusammen sein,
Was hindert, muss entweichen,
Was krumm ist, muss sich gleichen,
Was fern ist, sich erreichen,
Was keimt, das muss gedeihn.

Gieb treulich mir die Hände,
Sei Bruder mir und wende
Den Blick vor deinem Ende
Nicht wieder weg von mir.
Ein Tempel, wo wir knien,
Ein Ort, wohin wir ziehen,
Ein Glück, für das wir glühen,
Ein Himmel mir und dir!

Her er Længselen omtrent som Korsfarernes, en Søgen ud i det vide Fjerne efter et ophøjet Maal. Den blaa Blomst smelter sammen med den blaa Horisont. Dens Farve antyder jo ogsaa Fjernhed.

Lad os da endnu engang rette vor Opmærksomhed paa den. I Spielhagens *Problematiske Naturer* siger en af Personerne: «De husker vel den blaa Blomst i Novalis's Fortælling? Det er den Blomst, som endnu ingen Dødeligs Øje har skuet, og hvis Duft dog opfylder Verden. Ikke enhver Skabning er fint nok organiseret til at fornemme dens Vellugt; men Nattergalen er beruset af den, naar den i Maaneskin eller ved Morgengry synger, klager

og hulker, og det Samme var og er alle de taabelige Mennesker, som i Prosa og Vers har klaget deres bitre Nød for Himlen, og endda Millioner Andre, hvem ingen Gud har forlenet Evnen til at udtale, hvad de lider, men som i deres stumme Kval ser til Himlen, der ingen Barmhjertighed har med dem. Ak fra denne Sygdom gives der ingen Redning — ingen undtagen Døden. Den, der engang har indaandet Duften af den blaa Blomst, har ikke en rolig Time mere i dette Liv. Som om han var en ryggesløs Morder, som om han havde stødt Herren bort fra sin Dørtærskel, saaledes drives han frem uden Rist eller Ro, hvormeget hans mødige Lemmer end smerter ham, og hvor inderligt han end længes efter at lægge sit trætte Hoved til Hvile. Vel beder han i en eller anden Hytte om en Lædskedrik, naar Tørsten plager ham, men han giver det tømte Bæger tilbage uden at takke; thi der svømmede et hæsligt Kryb i Vandet, eller Bægeret var ikke rent. I ethvert Tilfælde, Vederkvægelse fandt han ikke. Vederkvægelse! hvor er det Øje, vi engang har skuet ind i for aldrig mere at ville se ind i noget andet, mere ildfuldt, mere straalende! Hvor er det Bryst, vi engang har hvilet ved for aldrig mere at ville høre et andet varmere, mere elskovsglødende Hjertes Banken? Hvor er det, hvor? . . .»

«Kærlighed, svares der, er Duften af den blaa Blomst, der, som De nys sagde, fylder den hele Verden, og i ethvert Væsen, som De elsker af hele Deres Hjerte, har De fundet den blaa Blomst.»

«De løser alligevel ikke Gaaden paa den Maade,» svarer Helten sagte og sørgmodigt; «thi netop den Betingelse, at vi skal elske af vort hele Hjerte . . . den kan vi ikke fyldestgøre. Hvem af os kan elske med hele sit Hjerte? Vi er Alle saa trætte og udmattede, at vi ikke er i Besiddelse af det Mod og den Kraft, som udfordres til en sand, alvorlig Kærlighed, der ikke finder Ro eller Hvile, før hver en Tanke i vor Sjæl, hver en Følelse vort Hjerte, hver en Blodsdraabe i vore Aarer tilhører den.»

Denne sidste Fortolkning er fin og smuk, den er ikke usand, men den er ikke udtømmende. Den blaa Blomst er ikke blot i Kærlighed; men i alle Livets Retninger den fuldkomne og forsaavidt ideale, men rent personlige Lykke. Da denne efter sit Væsen ikke kan naaes, er Længselen efter den selve den bestandige, urolige Higen fra Sted til Sted, som alle Romantikerne skildrer.

Neppe en af de helt tyske Romantikere er den romantiske Længsels Digter som den tyskfødte, dansk digtende Schack Staffeldt. Men hos ham er Længselen ikke fremstillet, som satte den ogsaa udadtil Mennesket i Uro. Den er hos ham for dyb til at kunne tilfredsstilles ved nogen Forflytning i Rummet. Hos en hel Række af de senere Romantikere derimod træder Længselen frem som den urolige Attraa, der driver Mennesket fra Sted til Sted.

Mest typisk synes Fremstillingen mig i Eichendorffs Roman *Af en Døgenigts Liv* (1824). Denne Bog er forfattet tyve Aar efter *Ofterdingen* af en dog kun ti Aar yngre Forfatter, Joseph, Friherre von Eichendorff, Discipel af Tieck, en Ultra Romantiker med et fromt, elskværdigt Sind.

Eichendorff blev født 1788 i det øvre Schlesien som Søn af en højadelig Familie. Hans første Opdragelse blev, da Slægten var katolsk, ledet af en katolsk Gejstlig. Ved Universitetet i Halle, ved hvilket han laa fra 1805 for at studere Jus, hørte han blandt andre Professorer Schleiermacher og Steffens, af hvilke især den sidste tiltrak ham stærkt. Her gjorde han ogsaa det første Bekendtskab med de romantiske Digtninge, og Novalis aabnede ham en ny, anelsesrig Drømmeverden. Straks i sine første Ferier besøgte han i Wandsbeck den gamle Claudius, hvem han fra sine Drengeaar af nærede en lidenskabelig Kærlighed til, fordi Claudius's Blad *Wandsbecker Bote* i den Tid, da han af sin Hovmester blev plaget med Børnebøger i Oplysningstidens Stil, havde været hans bedste Trøst. Noget af Claudius's milde Lune findes ogsaa i Eichendorffs Poesi.

1807 drog han til Heidelberg, gjorde Bekendtskab med de der levende Romantikere, blandt hvilke Arnim, Brentano og Görres var de mest fremragende, og blev Medarbejder saavel ved Udgaven af Folkeviserne i *Des Knaben Wunderhorn* som ved Görres' Skrift om Folkebøgerne. 1809 traf han i Berlin igen sammen med Arnim og Brentano; han blev her ogsaa bekendt med Adam Müller, der gjorde et ikke ringe Indtryk paa ham, og blev desuden stærkt greben af Fichtes Forelæsninger.

Da der ikke aabnede sig Udsigter for ham i det daværende Prøjsen, gik han i 1810 til Wien for at træde ind i østerrigsk Statstjeneste, omgikkes med Friedrich Schlegel, sluttede et hjerteligt Venskab med dennes Stedsøn, Maleren Philip Veit, og skrev sin første altfor romantiske Roman *Ahnung und Gegenwart*, der

er blot Fantasteri og Lyrik. Men allerede her vilde han, som i sine senere Frembringelser, stille «Menneskets indre Sundhed og Friskhed, dets inderlige Samstemmen med Naturen i Skove, Strømme og Bjerge, i lysende Morgener og drømmeriske Stjernenætter i Modsætning til den store Verdens tomme Fornøjelser og Tidsalderens affekterede Snerperi eller virkelige Fordærvethed». Her, som i alle hans Arbejder, er det Æventyrlige fremherskende. Saasnart han forlader det lystige romantiske Flakkelivs Omraade, staar han i Fare for at forfalde til det Spøgelseagtige og Græsselige.

Hans Hensigt at gaa i østerrigsk Tjeneste blev forpurret ved den Beslutning, han fattede, at deltage i Krigen mod Napoleon. Han traadte ind i det Lützowske Frikorps og blev indlemmet i en Landeværnsbataillon. Neppe havde han faaet sin Afsked, før han efter Napoleons Tilbagekomst fra Elba atter meldte sig til Krigstjeneste, og han rykkede med de tyske Tropper ind i Paris.

Da han senere fik Ansættelse i det prøjsiske Kultusministerium, udviklede han sig til en samvittighedsfuld og dygtig Embedsmand, indtil en Uenighed mellem Regeringen og de katolske Biskopper (1840) bragte ham som overbevist Katolik i et spændt Forhold til Ministeren. Man gav ham ikke straks den Afsked, han søgte om, men overdrog ham Affattelsen af en Betænkning om Istandsættelsen af Slottet Marienburg.

Han studerede bl. A. Spansk, oversatte flere *Autos sacramentales* af Calderon og nærmede sig under disse Studier stedse mere de pavelige Førere. I sine senere Leveaar behandlede han Tysklands nyere Literaturhistorie i katolsk Aand. Han fremstillede især den romantiske Skole og dens Retning mod Romerkirken saaledes som var denne Retning det Betydeligste og Sandeste ved Skolen og skildrede enkelte af Førernes Omslag med Hensyn til disse Bestræbelser som et Frafald fra Sandheden og overhovedet som et Tegn paa literært Forfald. Han saa med Ringeagt ned paa Schillers Helte med deres «retoriske Idealitet» og paa Goethes Smaasange med deres «sindbilledlige Naturpoesi». I Modsætning dertil var, siger han, Romantikens Idé *Hjemve*, Længselen efter det tabte Hjem, det vil sige den Alle omfattende Kirke. Med disse usunde Anskuelser forenede Eichendorff en sand, stærkt lyrisk Evne som Digter, og Ingen har bedre end han i sammentrængt Form givet Billeder af den romantiske Skoles

Længsler og Idealer. I den lille Bog *En Døgenigts Liv* nynner og synger den hele oprindelige Romantik som indelukket i et Bur. Her er Alt: Skovduft og Fuglesang, Rejselængsel og Rejselyst, særligt til Italien, Søndagsstemning og Maaneskin, det ægte romantiske Landstryger- og Dagdriverliv, en Uvirksomhed, «saa Lemmerne ordenlig af den lange Lediggang gaar af Led», og det er Helten, «som skulde han af Dovenskab falde fra hinanden.»

Døgenigten er en ung, fattig Møllersøn, hvis Livs eneste Lyst er at ligge under Træerne og se op mod Himlen, at sværme rundt med en Citer paa sin Bag, at synge sværmeriske Viser til samme Citer, ubekymret om alle denne Jords Herligheder, men saa skønt, at alle Hjerter længes. «Enhver, siger han, har sin Plads anvist paa denne Jord, har sin varme Kakkelovn, sin Kop Kaffe, sin Kone, sit Glas Vin om Aftenen og er saaledes ret tilfreds. Jeg føler mig aldrig rigtigt tilpas.» Han tilbeder en høj, fornem, dejlig Dame, hvem han har set et Par Gange, og skriver hende fra sit underordnede Stade i Livet (han er Gartner) en smuk og følelsesfuld Vise til:

Hvorhen jeg end kan skue,
i Mark, i Skov, ved Vold,
paa Fjæld saa vel som ved Tue,
o høje, skønne Frue,
jeg hilser dig tusindfold.

Her i min Have finder
jeg yndige Blomster nok.
I Kransene, som jeg vinder,
jeg tusinde Tanker binder
og Hilsener med i Flok.

Jeg tør hende ingen give,
hun er for skøn og stor.
Visne Kransene blive.
Kun Elskoven er i Live
og evigt i Hjertet gror.

Med Skovl og Hakke i Dynger
min Jord jeg kaster brav;
om Kval end mit Hjerte tynger,
jeg graver væk, og synger
og graver mig snart min Grav.

Ved hendes Indflydelse forfremmes han til Slottets Ro
mester og arver fra sin Forgænger en prægtig rød Slobr

med gule Prikker, et Par grønne Tøfler, en Nathue og nogle Piber med lange Rør. Iført sin nye Herlighed, røgende af den længste Pibe, han kan finde, tilbringer han nogen Tid i stille Ørkesløshed, rykkende alle Kartoflerne og Grøntsagerne op af sin Have og plantende Blomster i Stedet, lyttende med Henrykkelse efter fjerne Jagthorns- og Posthorns-Toner, hver Morgen ydmygt læggende sin Buket paa et Stenbord, hvor hans Dame vil finde den, indtil hun endelig forsvinder fra hans Synskres. Som han en skøn Dag nu sidder alene med sin Regnskabsbog og sin støvede Citer, falder en Morgenstraale fra Vinduet netop blinkende over dens Strenge. «Det gav en rigtig Klang i mit Hjerte. Ja kom kun, du tro Strengeleg, vort Rige er ikke af denne Verden.» Saa forlader han Regnskabsbog, Slobrok, Tøfler og Piber for at vandre ud i den vide, vide Verden, først til Italien.

Døgenigten er nu den mest pudserligt kejtede og barnagtige Mathis, man kan finde; sjæleligt talt er han ti Aar gammel og bliver aldrig ældre. I enkelte vanskelige Forhold, hvor hans Uskyld fristes, er han kysk af Uerfarenhed, som en af H. C. Andersens Helte, Improvisatoren eller O. T. Han aner aldrig, hvad der hænder ham. Alt foregaar med ham uden Indgriben fra hans Side. Omkring ham grupperer sig lutter Personer, der driver ligesaa frie Bestillinger som han, Malere, der rejser til Italien, en Kunstner, der bortfører sin Dame, Musikanter, som drager fra By til By, og Studenter paa Fodvandring, syngende Studenterviser. Overfor dette søgende og flakkende Liv tager det daglige sig selvfølgelig ud som en evindelig Ensformighed. Da Helten kommer tilbage til sin Fødeby, finder han den ny Rodemester i sin Dør, iklædt den samme Slobrok med Prikker, de samme Tøfler o. s. v. Det er Situationen i Heibergs *Alferne* mellem Grimmemann og Mannegrimm. Efter hele sit Liv igennem at have søgt sin blaa Blomst, finder han hende i sit Hjem, og den første Henrykkelse skildres spøgende, næsten i den Manér, H. C. Andersen senere slaar ind paa, saaledes: «Jeg var saa vel tilmode over, at hun snakkede saa muntert og fortroligt med mig; jeg havde kunnet høre paa hende lige til Morgenstunden. Jeg var saadan rigtig fornøjet i min Sjæl og trak en Haandfuld Krakmandler op af Lommen, som jeg havde bragt med fra Italien; hun tog ogsaa af dem, vi knækkede dem og saa tilfredse ud i den stille Egn.»

Døgenigten er her en Repræsentant for den romantiske Søgen

og Higen, omtrent som hos os de unge Elskere er det i Heibergs Ungdomsarbejder *Dristigt vovet, halvt er vundet* og *Pottemager Walter*. Han er Talsmand for de brødløse unyttige Kunster og den uendelige Længsel.

Den uendelige Længsel! Man fastholde dette Ord; paa den er det, den romantiske Poesi er bygget. Ogsaa i Danmark træffer man i et vist Tidsrum den frie Vandrelyst og dens Længsel gjort til Livskilden. Først Udvé, saa Hjemvé. Man tænke et Øjeblik paa en Forfatter som Goldschmidt, hvis hele Poesi i Virkeligheden har sin Oprindelse i Længsel, i «sugende Savn» for at bruge et af hans egne Yndlingsudtryk. Eller man gaa tilbage til saadanne Tvillingaander som Poul Møller og Christian Winther, og man vil finde samme Retning og samme Forbillede.

Poul Møllers Type, det er *Den krøllede Frits*. Bondedrengens Sang:

Farvel! min velsignede Fødeby,
min Moders Gryde ryger i Sky,
min Faders Kvie gumler i Stald,
min Søsters Hane sover paa Hald,
jeg vil løbe min Vej

indeholder lutter Udvé.

Denne Sang vækker Vandrelysten hos den krøllede Frits, og han begiver sig paa Vej for at opsøge «den ubekendte Skønne». Han finder først Marie, saa Sophie, og ægte romantisk ender Fortællingen midti; thi denne Flakken og Søgen kan fortsættes i det Uendelige, saa længe den ungdommelige Længsel holder ud.

Den eneste egenlige Type, Chr. Winther har dannet, det er Folmer Sanger i *Hjortens Flugt*. Denne Skikkelse, i hvilken Winthers Poesi er legemliggjort, er i Et og Alt den romantiske Ubundethed som Person. Grundtemaet er her den romantiske Uro og Søgen, Vilkaarlighed og Længsel, Trangen til at strække sig frit under Trækronerne og lytte efter Kildevældets Tale, til ustadig og rastløs at vandre og flakke om under Sang. Folmers sidste Vise er et sandt Romantikens Program.

En fin elskværdig Sanselighed danner her det nye varierende Element i Modsætning til den grovkornede Sundhed og Drøjhed, som Poul Møller har givet sin Frits med af sit Eget. Men mest betegnende er dette romantiske Træk hos Poul Møller, netop fordi hans Sundhed forøvrigt saa let bringer til at overse det

og saa længe har bragt Læseverdenen dertil. Med hans Begejstring for en Fortid, der var højst forskellig fra det Billede, han giver af den:

> Der var en Tid, da vort gamle Land
> var fuldt af taarnede, røde Paladser

med hans romantiske Kærlighed til denne Uvidenhedens og Trældommens Tid, hænger hans Had til altfor mange frisindede Bestræbelser i Datiden sammen. I hans Biografi hedder det: «Det var en Paastand, som han i sine senere Aar med komisk Alvorlighed forfægtede, at alle liberale Agitatorer af Betydenhed var Jøder.» Og et andet Sted siges der: «Han var overhovedet tilbøjelig til at betragte de Liberales Stræben som et Udtryk af lavere Naturtilskyndelser, saasom af Herskesyge eller Egennytte, hildet i det Materielles Tjeneste, og derfor fjendtlig mod sand Poesi, Kunst og andre af Livets højere Interesser. Man ser dette f. Eks. af den Forbindelse, han, som før omtalt, vilde finde mellem Liberalismen og Judaismen, mod hvilken sidste han ingenlunde var gunstig stemt.» Der ligger, synes mig, en god Klump Indskrænkethed i disse Ord. Føjer man nu hertil hans daarlige Afhandling om Udødeligheden, hans *Kunstneren mellem Oprørerne*, hans Ytringer om Kvindens Frigørelse, at for en Kvinde det at skrive er det Samme som at trumfe dygtigt i Bordet eller med en rask mandhaftig Spytten beskrive Buer i Luften, at Fru de Staël og George Sand er aandelige Vanskabninger, at det er uskønt, «ja vederstyggeligt» for en Kvinde at skrive Digte — saa har man Billedet af en i visse Maader mindre fordomsfri Romantiker end de tyske, og man kan ikke undre sig over, at ogsaa for ham den evindelige Higen bliver Poesiens Udgangspunkt.

Hans Student gaar igen i Hostrups Studenter. Ogsaa de flakker om:

> Den evige Higen, som aldrig faar Fred,
> det er Fodrejsens dybeste Hemmelighed.

Pudsigt sygelige Former antog denne hele Livet gennemtrængende Længsel i mindre sunde romantiske Sjæle. Den bekendte tyske Æstetiker Frants Horn har skrevet en Selvbiografi, i hvilken han fortæller, at allerede i hans tredje eller fjerde Aar

var han i Stand til poetisk Smægten og til Anelse om et Liv i det tilsyneladende Døde, samt at blandt verdslige Sange følte han sig først og med uimodstaaeligt Trylleri tiltrukket af et barnligt-hemmelighedsfuldt Folkevers. Han anfører det, og det viser sig, at det er det gode gamle: Oldenborre flyv! flyv!

Maikäfer flieg!
Dein Vater ist im Krieg.
Deine Mutter ist im Pommerland,
und Pommerland ist abgebrannt.
Maikäfer flieg!

De andre Børn var haardhjertede nok til at le af dette Digt. Men ham syntes det saa rørende. Den stakkels Oldenborre var et fader- og moderløst Barn. Faderen var i Krig, og «hvor kunde den ikke føre ham hen!» Og Moderen? om hende «var Efterretningerne endnu ubestemtere». I Pommern! Og Pommern brændt! Hvilket Spillerum for Fantasien, og nu tilmed den gamle Oldenborre, der baaret af sine Savn, søgende, fløj ud i den vide, vide Verden! — Sandelig, man bliver Barn igen.

Dog lad os fastholde Sagens Ide: Personlighedens Længsel efter den uendelige Lykke beror, som alt berørt, paa den Tro, at denne uendelige Lykke maa være at finde for Mennesket. Men denne Tro paa Lykken, den beror paany paa den Enkeltes romantiske Overbevisning om hans egen uendelige Vigtighed. Selve Udødeligheden er jo kun en Følge af denne den Enkeltes Vigtighed for Altet. Og denne Tro paa hvert enkelt Menneskes uendelige Betydning er ægte middelalderlig. Hele Videnskaber, som Astrologien, var dengang grundede paa den. Selve Himlens Stjerner stod i Forhold til den Enkeltes Skæbne, sysselsatte sig formelig med den. Himmel og Jord med Alt, hvad som derudi befandtes, drejede sig om Mennesket. Derfor savner Romantikerne Stjernetyderiet og ønsker det tilbage. Hvad de kalder den blaa Blomst er jo hvad der i Astrologien kaldtes den Enkeltes Stjerne, i Alkymien de Vises Sten (smlgn. Hauchs *Guldmageren*).

I sine Forelæsninger *Über Literatur, Kunst und Geist des Zeitalters* (1802) siger A. W. Schlegel: «I den Mening i hvilken man kan kalde Kepler den sidste store Astrolog, *maa Astronomien atter blive til Astrologi.* — Stjernetyderiet er ved en anmassende Videnskabelighed, som det ikke kunde hævde, kommet i Foragt; men ved den Maade, hvorpaa Sagen er hævdet, kan dens Idé

ikke nedværdiges, en Idé, for hvilken uforgængelige Sandheder ligger til Grund. Stjernernes selvkraftige Indvirkning, det, at de er besjælede af Fornuft og omtrent som Underguddomme udøver Skaberkraft i de dem underlagte Krese, det er ubestrideligt en langt højere Forestillingsmaade, end at tænke sig dem som døde, mekanisk-regerede Masser.» Og saaledes siger Heiberg i sit Brev til Buntzen: «Man maa indrømme, at Middelalderen med sin alkymistiske og astrologiske Overtro, som dog var grundet i Troen paa Naturens og Aandens Enhed . . . stod . . . *i sand videnskabelig Aand højt over den nuværende Tid* med dens nøgterne Forsagen af det Eneste, som det i sidste Instans kommer an paa.» Og ganske paa samme Maade priser han Astrologien som «grundet paa Middelalderens dybsindige Mystik», i sin Afhandling om Hveen. Naar selv Heiberg kunde forherlige de astrologiske Fordomme hos Tyge Brahé, kan man saa undre sig over, at Grundtvig gav ham Ret i Antagelsen af Jorden som Verdens-Midtpunkt? — Romantik! Romantik!

Romantikerne vilde grunde en Livsanskuelse og en Poesi paa Savnet, det vil sige paa Længsel, en Poesi, som hvilede paa Forestillingen om det enkelte Menneskes uendelige Vigtighed. Den, der vil grunde sin Livsbetragtning paa Savnet, er nu for saa vidt altid forstandigere end den, som vil grunde den paa Glæden, hvad enten det er paa den nuværende eller paa den Vellyst og Salighed, som er ivente. Thi al den Glæde, vi kender, er undermineret af Sorg og Savn, og saa er det dog bedre og vissere at bygge paa Savnet. Dog Romantikerne bygger ikke paa Savnet alene, men paa dets Tilfredsstillelse; de smægter hen, de flakker om i Længsel efter den blaa Blomst, der vinker dem i det Fjerne.

Længsel er imidlertid Uvirksomhed, næres og trives i Uvirksomhed. Den, som har den romantiske Livsanskuelse bag sig, vil ikke grunde sit Liv herpaa.

Længselen avler det afmægtige Ønske, og Romantiken er Ønskets Poesi. Det romantiske Ønske er saa genialt, at dets Opfyldelse er givet i den romantiske Verden. Hvad Ønsket lover, det holder Livet. Den ægte romantiske Helt kommer sovende til Lykken. Denne Poesi vækker derfor hos den troskyldige Læser Forestillingen om en Verden, hvor Alt lykkes den, der kun længes rigtig heftigt og ønsker af al Magt, en Verden, hvor

alle Hindringer ryddes af Vejen uden Arbejde, uden Indsigt og uden Møje.

Det er evig sandt, at vi længes. Og det er ikke mindre sandt, at vi maa bygge paa noget Vist. Men under al den Uvished og Utryghed og Tvivl, hvoraf vi er omringede, er der Et, som er vist og ubortdisputerligt, det er Smerten. Og som Smerten er vis, saaledes er ogsaa Lindringens og Befrielsens Gode vist. Det er vist, at det er højst ubehageligt at være lidende, bunden eller fængslet; det er vist, at det er en stor Vederkvægelse at blive helbredet, at faa sine Baand løste, at faa sit Fængsels Dør slaaet op paa vid Gab. *Hic Rhodus, hic salta!* Her er en Frihedens Gerning at gøre. Man kan gaa med Hovedet fuldt af Vaklen og Tvivl, hverken vide ud eller ind, hvad man skal tro eller hvad man skal gøre: i det Øjeblik man paa sin Gang opdager, at der er Eǹ, som har faaet sine Fingre i Klemme, at en eller anden tung Dør er faldet i paa et Medmenneskes Haand, da er der ikke mere Tvivl om, hvad man har at gøre; man maa se at faa Døren op og Haanden ud.

Og nu træffer det sig saa heldigt eller saa uheldigt, at der altid er nok, der har faaet Fingrene i Klemme, nok, der lider, nok, der sidder i alle Arter af Fængsler, Uvidenhedens, Afhængighedens, Dumhedens og Trældommens Fængsler. Dem maa vi have ud, og derpaa maa vort Liv være rettet. Romantikeren jager egenkærligt efter sin personlige Lykke og mener, at han selv er af uendelig Vigtighed. Den nye Tids Barn vil ikke spejde op til Himlen efter sin Stjerne eller ud i Horisonten efter den blaa Blomst. Længsel er Uvirksomhed. Men han vil virke. Han vil forstaa, hvad Goethe mente med at lade Wilhelm Meister ende som Læge.

Og saa lidet som en Livsanskuelse kan grundes paa Længselen, saa lidet en Poesi, der har et Forhold til Livet og der i Tidens Længde kan tilfredsstille. Digtningens Opgave er altid den, i sammentrængt Form at give et Billede af et Folks og en Tidsalders Liv. Romantiken har kastet Vrag paa denne Opgave. Den har, som man mest typisk iagttager det hos Novalis i Tyskland, hos Schack Staffeldt i Danmark, sløjfet den hele ydre Virkelighed for ud af Digterens Indre, af hans poetiske Længsel at skabe et digterisk-filosofisk System. Den fremstiller ikke Menneskeliv i Bredden og Dybden, men nogle aandrige Per-

soners Drømmerier. Skystaden fra Aristofanes's *Fugle* med dens Luftkasteller er dens Længsels hellige Stad.

XIV

Herders *Stimmen der Völker* fra 1767 havde kun indeholdt tyve tyske Folkeviser; Herder udtalte dog allerede dengang Ønsket om at komme til at opleve Udgivelsen af en stor Samling ældre tyske *Nationalsange*, som han kaldte dem. 1806 udgav L. A. von Arnim og Clemens Brentano det første Bind af *Des Knaben Wunderhorn*, der indeholdt 210 tyske Folkeviser; 1808 blev Værket forøget med endnu to Bind af omtrent samme Omfang. Denne Samling var ikke blot kulturhistorisk af største Interesse, men sætter desuden Tidsskel med Hensyn til Udviklingen af den tyske Lyrik og den tyske Digtning i Almindclighed. Her ansloges den Naturtone, der mange Aar igennem gav den romantiske og efterromantiske Lyrik dens Friskhed og fulde Klang. Selv da hos Heine et rent moderne Indhold afløste det romantiske, blev Rytme og Form og mangen næsten umærkelig Vending i Udtryksmaaden stadigt ved at være befrugtet af Folkevisens naive Ynde. Den tyske Lyriks Overlegenhed over den franske i dette Aarhundrede beror maaske mest paa den Bortvendelse fra al Talekunst, som skyldes Paavirkningen fra *Drengens Underhorn*.

Mødtes nu end de to Udgivere af denne store Samling i deres Kærlighed til den gamle Folkepoesi og i deres Maade at gengive Versene paa, uden diplomatisk Nøjagtighed, i let moderniseret Skikkelse og omhyggeligt rensede for alt Raat eller blot vel Djærvt, og var de end begge helt og holdent Romantikere i deres Grundsyn, saa var de dog som Karakterer af ganske forskellig Art.

Ludwig Achim von Arnim var født 1781 i Berlin, syslede i Göttingen med Naturvidenskaberne og gjorde saa en Rejse igennem Tyskland for at studere Landet og Menneskene og samle Folkeviser. Senere boede han en Tid lang i Heidelberg, hvor han traf sammen med Clemens Brentano og Görres. I Forening med dem udgav han i 1808 *Einsiedlerzeitung*, til hvilket literære Organ ogsaa Tieck, Uhland, Hölderlin og Jacob Grimm

leverede Bidrag, og han fortsatte senere Bladet under Titlen *Tröst-Einsamkeit.*

1811 giftede han sig med Brentano's Søster, den senere berømte Bettina, og levede nu afvekslende i Berlin og paa sit Gods Wiepersdorf som brandenburgsk Landadelsmand. Han holdt Romantiken ude af sin private Eksistens. Han var i sit Liv et sundt Menneske, en forstandig Landmand, en ædruelig Protestant og Prøjser. Eichendorff har tegnet ham med de Ord: «Mandigt smuk, høj af Vækst, frimodig, fyrig og mild, brav og paalidelig i Et og Alt, trofast mod sine Venner, selv naar disse blev forladte af alle Andre. Arnim var i Virkeligheden, hvad Andre gerne vilde synes ved middelalderlig Oppudsning: en ridderlig Skikkelse.» Eichendorff bemærker derfor om ham, at der altid for Samtiden vedblev at være noget Besynderligt og Fremmedartet ved ham.

Noget Besynderligt og Fremmedartet maatte der klæbe ved hans Væsen. Thi saa sat og ædruelig, saa rolig og harmonisk som Arnim var i sit Liv, et saa uroligt og blandet Indtryk gør hvad han digterisk har frembragt. Han selv var af én Støbning, hans Værker er det aldrig.

Han har foruden nu ulæselige Skuespil efterladt to store Romaner og en Række Noveller, der aflægger rigeligt Vidnesbyrd om Fantasimennesket i ham. Ordet Fantasimenneske passer imidlertid lige saa godt paa Brentano som paa ham. Den første iøjnefaldende Forskel imellem dem er, at medens Brentano har sin Styrke i det Troskyldigt-Fantastiske, er Fantasteriet hos Arnim uden nogensomhelst Barnlighed, alvorligt selv under dets vildeste Spring. Med al sin Kærlighed til det Folkelige, med al sin Stræben efter at aabne de Dannedes Øjne for det Barnligtsimple, forblev han ogsaa i sin Digtning Aristokrat, holdt altid paa sin Værdighed, gav sig aldrig hen som Brentano. Naar hans Sangmø bliver gal, saa er Galskaben kold, næsten stiv, ikke som Brentano's hed og lystig.

Han havde et stort, men stakaandet Talent til plastisk Fremstilling. Det kommer til sin Ret i enkelte, ganske korte Noveller og i endnu kortere Brudstykker af hans store Romaner; men mellem de Beskrivelser og Skikkelser, der er udførte med fuld digterisk Kraft ligger en Masse Fyld: vidtløftige Udskejelser fra Æmnet, indskudte Fortællinger, der har har lidet eller intet at gøre med Hovedsagen, æventyrlige, umulige Træk, mod hvilke

selv den mest uudviklede Virkelighedssans maa nedlægge Indsigelse. Snart bruger han Folke-Overtroens hele Forraad og behandler det med hellig Alvor — Lerfigurer, der er blevne levende ved Trolddom, en Alrune-Rod, der udvikler sig til Feltmarsjallen Cornelius Nepos. Snart tyer han til et fuldstændigt Tilbehør af gammeldags Roman-Virkemidler som: æventyrlig Afstamning, Forklædninger, Forsvinden, Genfindelse af mistede Børn, mærkværdige Sammentræf efter Aartiers Forløb. Endelig anvender han en Masse Romancer, Ballader og Viser, som med meget tarvelig Begrundelse, i Reglen som skrevne af de forekommende Personer, afbryder Handlingen, og let flydende, men lidet melodiøse, som er, kun farer Læseren forbi for straks at glemmes.

Hans største Roman om hans Samtid *Armuth, Reichthum, Schuld und Busse der Gräfin Dolores. Eine wahre Geschichte zur lehrreichen Unterhaltung armer Fräulein aufgeschrieben* (1810) er som Helhed lige saa slæbende som Titlen er. Ogsaa denne Roman nedstammer fra *Wilhelm Meister*. Den skildrer stærkt forskelligartede, fornemme og begavede Folks indre Liv under meget afvekslende Kaar. Kun har her, modsat Behandlingen i *Meister*, Alt et blødagtigt og fromladent Præg.

Romanen aabnes med Skildringen af et paa Grund af Ejerens Fattigdom forfaldent, greveligt Slot. Denne Beskrivelse er gribende og god; den har i den franske Literatur et Sidestykke i Udmalingen af «Elendighedens Slot» i Th. Gautiers *Capitaine Fracasse*. Den Vemod, der knytter sig til fordums Pragt og nuværende Forladthed, hviler over dette første Kapitel. Med sikker Haand udkastes saa den fattige Frøken, Grevinde Dolores's noget letsindige og egenkærlige Væsen. Hun opnaar at fængsle en fornem og rig ung Mand, Grev Karl, der forelsker sig sværmerisk i hende og gifter sig med hende efter at have overvundet forskellige ydre og indre Vanskeligheder. I denne Greves Skikkelse er det lykkedes Arnim, maaske for første Gang i den tyske Literatur, at fremstille nøjagtigt det, som Englænderne mener med Betegnelsen *a perfect gentleman*, et Begreb, for hvilket andre Folkeslag ikke har noget tilsvarende Udtryk. En *Gentleman* er en Mand af Ære, mandig, alvorlig, skabt til at befale; desuden er han en god Kristen, samvittighedsfuld, uegennyttig, Beskytter af sine Omgivelser, ikke blot god af Naturanlæg, men moralsk af Princip. I denne Personlighed synes Arnim at have

legemliggjort noget af det Bedste i hans eget Væsen; desværre har han ikke formaaet at meddele den tilstrækkeligt Liv; der ligger en Drømmetaage om denne Mand, der lever i de fineste Følelser, uafladeligt skriver Vers og stedse taler et romantisk beaandet Sprog.

Romanens Vendepunkt er den unge Grevindes Forførelse. Hun besnæres af en spansk Hertug, der under et falsk Navn og med en urigtig Titel faar Indpas i Huset og som ikke blot højligt smigrer hendes Forfængelighed, men ved Mesmersk Magnetisme bringer hende under sin Indflydelse og med kun altfor romantisk Mystik indbilder hende, at han staar i hemmelighedsfuld Forbindelse med højere, ja med guddommelige Magter. Det er, som havde Arnim ved Udførelsen af denne Skikkelse tænkt paa Zacharias Werner som Model. Man finder hos ham nøjagtigt samme Blanding af fræk Lystenhed og fromladent Hemmelighedskræmmeri, og det er endogsaa sikkert, at der hos Werners Moder udviklede sig den fikse Idé, at hun var Jomfru Maria og hendes Søn Verdens Frelser, hvad der afgiver en interessant Parallel til det følgende Sted. I *Grevinde Dolores* skildres Forførelsen — desværre ikke talentfuldt — saaledes:

Markesen saa med et stort Blik i Vejret, løftede sine Hænder og syntes ydmygt at hilse et Væsen over ham. Han sagde noget, men hun hørte ikke, hvad det var, og ængstelig spurgte Grevinden ham, hvad han saa. Han svarte, at han saa Guds Moder, der trykkede hende ind til ham og som holdt en Krans af Roser over hendes Hoved med de Ord: Følg mig efter! Dolores trykkede sig forskrækket op mod ham, og indbildte sig, at hun blev trykket ind til ham; hun mærkede hans Aande, indbildte sig, det var den guddommelige Aande, og udraabte: «Jeg føler hende, jeg føler hendes Aande, den er hed som Østerland og som en Moders Kærlighed.» — Da raabte han: «Og jeg er hendes Søn!» og styrtede sig i krampagtig Skælven hen over Grevinden. Allerede ofte før havde han talt til hende om en underfuld Fornyelse af det hellige Sagn; hun syntes bevidstløs, da hun fremstammede Ordene: «Ja, det er dig, du Vældigste, du Helligste, som er blevet skænket mig iklædt svag, menneskelig Natur!» — «Og du er min evige Brud» sukkede han.

Det synes næsten, som havde Arnim her engang ved Hjælp af opdigtede Figurer villet fremstille sine romantiske Meningsfællers, en Werners eller en Brentano's, mystisk-sanselige Ud-

svævelser. Han var jo selv næsten den eneste af Gruppen, der trods al digterisk Forkærlighed for Katolicismen, sit hele Liv igennem forblev en haardnakket Protestant. Og netop den Art Religiøsitet, der blandede sig ind i hans romantiske Samtidiges Tøjlesløshed, synes Arnim at ville oplyse, naar han forklarer den magnetiserende Forførers Sjæleliv i følgende Ord: «Vi vilde gøre Uret i helt at drage denne Hertugens Fromhed i Tvivl, der syntes hans religiøse Frue saa ren. Der var i ham ogsaa et Anlæg til Fromhed, og det var et saadant Anlæg, der havde tiltrukket ham hos Clelia, skønt rigtignok ikke længe . . . siden hjemfaldt han til en overtroisk Frygt. Han havde overlevet sine Laster. Nu var det ikke blot Sans for Fromhed, der drev ham til Siciliens Valfartssteder og til alle anselige Gejstlige; han svindlede sig ind i den Fromhed, der hos hans Hustru var oprigtig. Den blev ham et nyt Pirringsmiddel, hvis Styrke han imidlertid stedse maatte forøge. Religionen blev ham en ny Art Opium; hans Natur fordrede stedse mer, saa længe indtil han ikke mere kunde fordre noget.» (*Grevinde Dolores* II 136 ff.).

Og som Arnim i denne Roman med Fasthed tugter Udskejelserne indenfor den romantiske Kres, saaledes snærter han ogsaa med skarpt Vid en Modstander af Romantikerne, Jens Baggesen. Denne havde netop i Heidelberg, hvor han maa være truffet sammen med Arnim, skrevet en Række satiriske Sonetter mod de romantiske Digtere, *Literatur-Sansculotterne paa det tyske Parnas*, som han kaldte dem. Han udgav disse Sonetter samme Aar, i hvilket *Dolores* udkom, under denne Titel: *Der Karfunkel- oder Klingklingel-Almanach, ein Taschenbuch für vollendete Romantiker und angehende Mystiker auf das Jahr der Gnade 1810.*

Utvivlsomt er det mindre Baggesens Vers end det Holdningsløse i hans Personlighed, som har ægget Arnim til Spot. Denne Fjende af Romantikerne bar sig jo i sit Liv planløsere og lunefuldere ad end nogen Romantiker; det Sære og Selsomme i hans Optræden maatte sysselsætte Arnim, der følte sig draget til Alt, hvad der var selsomt og usandsynligt.

Digteren Waller holder i Arnims Roman sit Indtog paa en højst pudsig Maade. Han rejser tilfods, idet han fører en Hest ved Tøjlen, paa hvilken hans Kone sidder, indpakket i Puder; hans to Sønner rider ved Siden af paa to store langhornede Gedebukke. Om ham selv siges det, at «hans gennemarbejdede, foldede, solbrændte, haarrige Ansigt røbede megen Aand.» Kun

Ordet «haarrig», som er føjet til for at dække en Smule over Brugen af Modellen, passer ikke paa Baggesens skægløse Ydre, ellers er alle Betegnelserne træffende nok. Som Wallers Manér bliver det fremstilt «at tage det Alvorlige spøgefuldt, det Spøgefulde alvorligt og bringe i Forvirring ved Besynderligheder». Han har, siger han, giftet sig for ikke at gøre sin Kone ulykkelig; hun har iøvrigt altid været ham fatal. Han rejser en Æreport foran Husdøren, da han venter sin Kone, anbringer poetiske Indskrifter paa den, river saa, da hun bliver forsinket paa Rejsen, Æreporten ned, og modtager hende med heftige Bebrejdelser. Waller har, ligesom Baggesen, en Landejendom, for staar sig imidlertid, saa lidt som han, paa Landvæsen; da hans Kone trods den bedste Vilje heller ikke forstaar sig det ringeste derpaa, maa han gaa fra Gaarden og flytte ind til Byen. Derover «jubler hele hans Hjerte». Han sværger sin Kone til, at han nu vil blive rigtig flittig; men Intet lykkes for ham. Han beskriver sin Ulykke i følgende Ord: «Saa vækkede hun mig altid tidligt om Morgenen, havde allerede lagt i Kakkelovnen i mit Værelse og kogt Kaffe til mig og der skulde jeg nu arbejde; det var til at falde i Søvn over.» Da Greven erkyndiger sig om han virkelig lider Nød og tilbyder ham sin Hjælp, forsikrer Waller ham ganske i Baggesens Aand om at «han lever ret godt af sin Forfattervirksomhed og sin Gæld, ogsaa gerne vil lægge Beslag paa hans Velvilje». Hans Evne til Underholdning viser Arnim Retfærdighed. Det hedder om ham, at han paa én Aften gav et Forraad af Indfald og Historier til Pris, som ellers kunde holde ud i Maaneder. Meget fint og træffende er det Træk, at Waller ikke kan lade være med selv at prise den skønne, afvejede Takt i sine Heksametre og roser sig af at Voss længst har skænket ham sin ubetingede Anerkendelse for dem. Som bekendt var Baggesen gammeldags nok i sin Smag til, selv i det korte Tidsrum, hvor han beundrede og forherligede Goethe, at sætte Voss som Versekunstner over ham, og som Digter i de antike Versemaal dannede han sig ganske efter Voss. Aldeles afluret Baggesen er Wallers Vending, at «i Kraft af tresindstyve destillerede Æggesnapse» er han kommen under Vejr med Fiffet ved de Voss'ske Heksametre; en af Baggesens Yndlingstalemaader (anvendt i *Labyrinthen*), var jo denne: «paa utallige destillerte Æggesopkeners udtrykkelige Befaling».

Skarp og vittig er trods Vrængbilledet Skildringen af hvor-

ledes Waller om Natten finder sin syge Hustru død, forsøger at vække hende til Live, og da det ikke lykkes, i et forunderligt Raseri strækker sig ud ved hendes Side paa Sengen. Saaledes liggende udbryder han i de skønneste Elegier over den Afdøde og tillader pludseligt hvad han før paa ingen Maade vilde tilstede, nemlig at det afsjælede Legeme bliver lagt ind i et andet Værelse. Liggende modtager han Besøg af en Præst og tre smukke Piger fra Landet, Døtre af en meget rig Amtmand der i Nærheden, der staaende omkring ham med taarefyldte Øjne hører paa hans Sværmerier. Han hilser dem paa Vers som de tre Gratier, der er komne for at trøste ham for Tabet af den Elskede, skildrer dem sin mistede Lykke, beskriver dem sin fremtidige Ensomhed og sine forladte Børns sørgelige Stilling; saa tror han pludselig at høre sin Hustrus Stemme og gentager gysende hendes enkelte, afbrudte Ord, der byder ham at gribe den smukkeste af de tre unge Pigers Haand og stikke sin Vielsesring paa hendes Finger. Han føler sig, siger han, overbevist om, at hun kan og vil trøste ham; han udmaler hende et henrivende Kunstnerliv. Da han imidlertid faar en Kurv, taber han aldeles ikke Fatningen, men siger smilende, at det Hele kun har været et skønt, mildt Sansebedrag.

Tydeligt nok ligger her Baggesens ustadige Væsen i Kærlighedssager til Grund; af det uroligt Elskovssyge i hans Naturel med de pludselige, tilsyneladende ubegrundede Omslag i hans Stemningsliv, som det afstedkom, er der her skabt en lystig og dristigt tegnet Karikatur. Arnims Stræben er imidlertid afgjort rettet paa at fremhæve saadanne typiske Træk, der kunde anskueliggøre det Vilkaarlige og Flanede i et helt Slægtleds Følelsesliv og give det til Pris for Latteren.

Hans syv Aar senere udgivne, iøvrigt ufuldendte, historiske Roman *Die Kronenwächter* (1817) har, som den tidligere, nogle Skikkelser, der fremtræder med stor Fylde og Skarphed, men ved Siden deraf altfor meget ubehersket Stof af mystisk og lyrisk Art. I Romanens Baggrund rager mangekantet hint hemmelighedsfulde, fortryllede Slot i Vejret, hvis syv Taarne er fuldstændigt gennemsigtige; de synes byggede af Glasstykker, thi ethvert af dem kaster en broget Regnbue paa sorte Klipper, ja paa en fjerntstaaende sort Flaske. I dette Slot har Kronevogterne, der værner om Hohenstaufernes Krone, deres lønlige Tilflugtssted og herfra gaar de handlende og hævnende ud i Livet. Dog denne

mystiske Baggrund er ikke Hovedsagen. Hvad man bevarer i sin Erindring af Romanen, det er nogle Hovedfigurer, der er hensatte med en djærv Kraft, som i tysk Literatur sidenhen maaske kun er naaet af Gottfried Keller i hans historiske Noveller.

Der er f. Eks. Heltens Plejemoder, Fru Hildegard, om hvem det straks i Begyndelsen af Romanen saa morsomt hedder: «Den nye Taarnvægter Martin har idag giftet sig med den forriges Enke, fordi hun deroppe i Taarnet er bleven for svær til at kunne komme ned ad den snevre Vindeltrappe. Vi kan dog sandelig ikke for Konens Skyld lade Taarnet bryde ned, og saa maatte hun da bekvemme sig til Giftermaalet; ellers havde hun hellere taget vor Skriver Berthold. Pastoren har maattet splidse dem sammen deroppe.» Det, der her bliver sagt om Enkens Fedme, er ikke sandt, men derfor er det som Indledning til Bogen ikke mindre originalt.

Handlingen foregaar i Luthers Dage, og Luther forekommer som Baggrundsfigur. Paa det Sted, hvor han optræder, hedder det med en hos Romantikerne sjælden Varme om ham: «Som et Bjerg udsender Vandstrømme mod Øst og Vest, saaledes forenede denne Mand Modsætninger, der ellers aldrig findes sammen: Ydmyghed og Stolthed, Bevidsthed om den Bane, han slog ind paa, og villig Agten paa Andres Raad, klar Forstand og blind Tro.»

Livligt indgriber i Handlingen Dr. Faust, Folkebøgernes Faust, den berømte Læge og Alkymist, med svært, ildrødt Ansigt, hvidblond Haar og skaldet Isse, med røde Pludderhoser og ti Æreskæder. Han er halvt et Geni, halvt en Markskriger og optræder her som Udøver af Underkure.

Den finest udførte Figur er en Kvindeskikkelse, Heltens Forlovede, Anna Zähringer, Datter af hans Ungdomselskede Apollonia; hun er den højc tyske Jomfru med kraftig Vækst og ædel Gang, men har tillige den sanselige Tiltrækningskraft, som Gottfried Keller forstaar at meddele sine unge Kvinder.

Ogsaa her svarer Helten, Borgermesteren Berthold, til Arnims personlige Ideal. Han er en Ætling af adelige Stamfædre, men opvokset i smaa Kaar, derfor simpel og jævn i al sin Gøren og Laden, et godt, bravt, stille Menneske, men samtidigt i ingen Henseende borgerligt sindet, helt og holdent Adelsmanden, der længes efter Rustninger og Turneringer og der uden nogen For-

skole eller Forberedelse vinder Prisen i det første Dystløb, hvori han deltager.

Naturligvis fattes der ikke mystiske Træk. Kunde Arnim end ikke frigøre sig for dem i sin moderne Roman, hvor f. Eks. en Landsbypræst har den Evne, med et eneste Blik at bringe Koner, der ikke har kunnet faa Børn, i velsignede Omstændigheder — saa forekommer slige Træk i denne Fortælling, som bevæger sig i fjerne Tider, endnu meget hyppigere og langt mere forstyrrende. Berthold er f. Eks. bleven helbredet af Faust ved at faa Blod fra en meget blodrig Dreng overført i sine Aarer. Men det er ham bestandig som om hin Anton derved havde erhvervet sig en Slags Ret til hans Elskede, og virkeligt føler ogsaa Anton sig straks hemmelighedsfuldt draget til Anna.

Romanen falder, som alle Arnims vidtløftigere Forsøg, fra hinanden i Brokker, skønt dette Stykværk har digterisk Værdi. Kun i de smaa Noveller er det lykkedes Arnim at udføre noget Helt. Han har i *Philander* behændigt og smagfuldt fornyet Moscherosch's Stil fra Trediveaarskrigens Tid. Han har i *Fürst Ganzgott und Sänger Halbgott* humoristisk begrundet det hos Romantikerne saa yndede Motiv, Dobbeltgængeri, ved stærk Lighed mellem Halvbrødre, der ikke kender hinanden, og deraf formet en let Satire over Smaahoffers Stivhed og Tvangsformer. Endelig har han i den fine Novelle *Der tolle Invalide auf dem Fort Ratonneau* leveret sit bedste og tillige for hans Personlighed mest betegnende Arbejde. Denne Novelle opviser alt det Ualmindelige og Uhørte, som er ejendommeligt for Arnims Æmner, uden derfor paa noget Punkt at gaa udenfor det Muliges Grænse. Og den har en Kærne af rørende Menneskelighed.

Begyndelsen er saa fantastisk, saa lunefuldt barok som næsten altid hos Arnim: Den gamle Kommandant i Marseille, Grev Durande, sidder om Aftenen ved sin Kamin, skyder med sit Træben Olietræsgrene ind i Flammerne, og drømmer ved den knitrende Ild om Konstruktionen af nye Arter Fyrværkeri, da han pludseligt bemærker, at hans Træben er kommet i Brand. Saasnart han raaber paa Hjælp, forsøger en fremmed Kone, der netop træder ind i Værelset, at slukke Ilden med sit Forklæde; Træbenets Gløden sætter ogsaa Forklædet i lys Lue, og først da Folk fra Gaden af styrter ind med Vandspande, bliver de begge to frelste. Konen var kommen for at afgive et Bønskrift for hendes Mand, der efter et Saar i Hovedet er bleven

højst besynderlig og sær. Han er ellers den braveste og dygtigste Sersjant, men til sine Tider som gal og rent uomgængelig. Dels af Medlidenhed, dels af Interesse overdrager Kommandanten ham Overbefalingen over et Fort, der kun behøver en Besætning af to Mand, og hvor Sersjanten derfor ikke løber stor Fare for at komme i Uenighed med sine Omgivelser.

Neppe er dog hans Indtog i Fortet sket, før han faar et Anfald af fnysende Galskab, forjager sin gode Kone, nægter de to Soldater, som skal lyde ham, at maatte komme ind, erklærer Kommandanten Krig, og fra den høje, utilgængelige Klipperede aabner en Ild med Flinte- og Kanonkugler mod Marseille. Tre Dage igennem holder han hele Byen i Skræk; allerede er Forberedelserne til et nødvendigt Stormløb mod Fortet trufne trods den sikre Udsigt til at sætte ikke faa Menneskeliv til og trods Faren for at den Gale skal sprænge Krudttaarnet i Luften — da hans kække Kone, som elsker ham, hvor syg og gal han end er, tilbyder alene at bestige Fortet og afvæbne sin Mand. Han fyrer, men hun gaar uforsagt, ledet af sin Kærlighed, op ad den snevre Klippevæg, ved hvis Ende to med Kardætsker ladede Kanoner oppebier hende. Under den heftige Sindsbevægelse, som griber den Gale, gaar hans gamle Saar i Hovedet nu op paany, han vakler sin Kone imøde — han og hun og Byen er reddede.

Er nu end denne lille Historie noget skæmmet ved Indførelsen af overnaturlige Magter — en urimelig Forbandelse fra Svigermoderens Side har foraarsaget al Ulykken — saa er det Heles simple Mening dog en Forherligelse af den stærke og smukke Kærlighed, der i sin Almagt uddriver selv Djævelen.

Ogsaa den humane Medfølelse med Menigmand, der klæder den adelskære Romantiker godt, fremtræder her som i andre Fortællinger af Arnim. Det er den samme Forkærlighed for dem, der er enfoldige af Hjerte, som gav sig Udtryk i hans Samlen af Folkeviserne og som i *Dolores* giver sig tilkende i disse Ord af Helten: «Jeg sværger dig til, at ofte, naar jeg for nogle usle Linjer, der indeholdt en ganske overflødig Formalitet, maatte betale et Par Thaler, sporede jeg en rasende Lyst til med Blækhuset at slaa Tænderne ind paa Justitsembedsmanden. Hvert Øjeblik var jeg forberedt paa, at en Lynstraale vilde fare ned fra Himlen og brænde hele hans Dokumentsmøreri op. Naar jeg føler det saaledes, hvor meget skarpere smerter da ikke en saadan Udgift de Fattige, der maaske maa arbejde en hel Uge

fra Morgen til sildig Aften for at skrabe de Penge sammen.» Hermed stemmer hans Bemærkning i Afhandlingen *Om Folkeviser*, at Folket er kommet til «at betragte Lovene som en Stormvind eller en anden umenneskelig Magt, overfor hvilken man maa væbne sig eller krybe i Skjul eller fortvivle».

Hans adelige Sindelag bryder sig overalt Vej igennem hans romantiske Lunespil.

Ved Siden af ham staar hans Fælle som Samler og Udgiver af de tyske Folkeviser, *Clemens Brentano* (1778—1842), beslægtet med ham ved sin vilde Husholdning med en rig Fantasi, men ham modsat som ustadig og upaalidelig Person. Brentano er af Naturen mere sprudlende anlagt og smidigere end Arnim; han er en mere glimrende aandelig Fremtoning, der imidlertid ikke som Menneske, kun som sjælehistorisk Tilfælde vækker Interesse. Menneskelig Deltagelse indgyder han kun forsaavidt han ikke, saaledes som hans Aandsfrænde Zacharias Werner, overlader sig til sentimental Gemenhed. Han handler ikke lavt, men han er aldrig i strengeste Forstand sanddru, før han, aandelig sløvet, opgiver enhver Fordring paa at virke som Digter eller overhovedet som Forfatter, og kun lever for sine religiøse Sværmerier. Thi det forholder sig næsten med ham som med Hölderlin, der saa ung ramtes af Vanvid; de sidste femogtyve Aar af hans Liv er gaaede tabt for Poesien.

Oprindeligt er han blandt Romantikerne Skalken, den ustadige Skelmsmester og Uglspil, der ikke kan lade være ved egen Skyld at miste de Venner, han vinder, og lige saa lidt lade være, selv at sprænge eller fordærve de Stemninger, han med kyndig Haand fremkalder. Der findes hos ham den ellers hos Romantikerne saa sjældne Evne til Gratie i Kunsten, parret med en vis Inderlighed. Det gik ham som adskillige andre frembringende Aander; med Pennen i Haand blev han dybere, alvorligere og fremfor Alt inderligere end han i Livet var. Derfor virker han ikke sjældent som Kunstner ægte, uden derfor som Menneske at have været sand.

Som aandelig Personlighed havde han ingen Rygrad. Og da han ikke fandt noget Hold i sig selv, kendte han overfor Autoritetstroen kun to Væremaader: et Oprør imod den, der overskred alt Maal, og en Underkastelse, der gjorde det samme. Mellem disse Yderligheder svingede hans Væsen, indtil det slog sig til Ro i Underkastelsen.

Af alle menneskelige Anlæg og Evner havde han, Erkeromantikeren, kun stræbt at udvikle Fantasien. Slaaende sand er den følgende Bekendelse, der findes i et af hans Breve: «O mit Barn, vi havde ikke næret andet hos os end Fantasien, og den har spist os halvt op til Tak.» Den Art fri Fantasi, der udfolder sig ganske uden Modvægt, er nu kun altfor beslægtet med den frie Løgn, og saaledes var Brentano i sin Ungdom en uforbederlig Løgnhals, hvis største Morskab det var at røre Damerne til Taarer ved Meddelelser om sine ganske opdigtede Kvaler.

Brentano var som Vovehals den romantiske Skoles *enfant perdu*. Men man kunde ogsaa kalde ham Poesiens fortabte Søn. Som den fortabte Søn i det Nye Testamente var han Ødeland, øste de talrige, gode og vittige Indfald, han fik, de frugtbare Situationer, han opfandt, ud i Digtninge og Afhandlinger uden fast Form og derfor uden Modstandskraft overfor Tiden, der saa hurtigt faar Bugt med alt Formløst. Da han endnu ikke var fyrretyve Aar gammel, havde han lagt sin Aand øde, sat Alt over Styr, og begærede, som Bibelens sunkne unge Mand, «at fylde sin Bug med Svineføde», den Svineføde, som kun uvidende og overtroiske Mennesker aad; det vil sige: han lod sig 1817 omvende til Dumfromhed, begyndte paany som i sin tidligste Ungdom at gaa til Skrifte, og trak sig Aaret derefter helt tilbage fra Omgang med Mennesker for at tilbringe de seks næste Aar af sit Liv i tilbedende Dyrkelse af den med Kristi Saarmærker tegnede Nonne Catharina Emmerich, fra hvis Sygeleje han ikke veg. Han ansaa denne fromme og enfoldige, men nervøst ødelagte Piges legemlige Skrøbeligheder for lige saa mange underfulde Naadetegn, troede at finde Sporene af alle Forløserens Saar paa hendes Legeme, saa' med ærefrygtsfuld og medlidende Bæven disse Mærker fra Tid til anden bløde, hørte ud af hendes Ord sikre Beviser paa en hemmelighedsfuld, overnaturlig Fjernsynthed og gengav paa det Omhyggeligste hendes Syner og Synsvildelser. Han skrev hendes Livs Historie, nedskrev hendes Betragtninger og forfattede efter hendes Meddelelser *Den allersaligste Jomfru Marias Levned*. Efter hendes Død (1824) vedblev han at være saa godt som udelukkende sysselsat med Udarbejdelsen af de fjorten Bind Optegnelser, han paa Grundlag af hendes mundtlige Ytringer havde nedskrevet.

I høj Grad har i hans Levnedsløb Mefistofeles's Ord af Goethes *Faust* bekræftet sig: «Foragt kun Fornuft og Videnskab,

lad dig kun hilde i Blændværk og Trolddom af Løgnens Aand, saa har den dig ubetinget.»

Øjenforblændelsen og Trolddomskunsterne skortede det ikke paa i hans Eksistens, og han, som havde begyndt med at spotte Forstandskulturen som flad og gold, forfaldt tilsidst til en Aandløshed, der var endnu langt goldere og fladere end den tommeste Rationalisme. Han var saa lidet en Hykler som den gode Sjæl, Catharina Emmerich, nogensinde var en Bedragerske. Men hans Trang til at finde en fast ydre Støtte for sit vaklende Jeg, der tilmed var knækket og fuldt af Ruelse over en letsindig Ungdom, bragte ham til med al sin Sjæls Sværmeri at klamre sig til Kirkens Mirakelverden, ganske som han tidligere havde klamret sig til en poetisk Æventyr- og Spøgelseverden.

Han endte i en Slags fromt Vanvid, hvis Sværmen kun af og til blev afbrudt ved hans gamle Lyst til at drive Abespil. Han erklærede f. Eks. at han i sine Tegninger efter Catharina Emmerichs Syner havde afbildet Apostlene med den mest samvittighedsfulde Troskab, men havde, som Bettina opdagede, ligefuldt ikke kunnet nægte sig den Spas at hænge om Halsen paa Apostelen Paulus som Rejsetaske en gammel besynderlig og pudsig Tobakspung, som han tidligere havde ejet og om hvilken allehaande lystige Historier var i Omløb iblandt hans Bekendte.

Clemens Brentano var paa fædrene Side af italiensk Afstamning. Hans Bedstefader fra Tremezzo ved Comosøen havde i Frankfurt am Main grundet et Handelshus. Paa mødrene Side nedstammede han fra Forfatterinden Sophie Laroche, Wielands Veninde.

Han saa ud som Mængden forestiller sig en Digter; han var smuk, temmelig bleg og mager og havde sorte Lokker, der hang vildt om Hovedet. Hans Hudfarve var sydlandsk, hans Øjne, der overskyggedes af lange Øjenhaar, var brune og ildfulde; hans Blik var flygtigt. Han sang med en smuk, dyb Stemme gerne sine egne Sange, idet han ledsagede dem paa Guitaren.

Efterat man forgæves havde sat ham i Købmandslære, gik han i 1797 til Jena, hvor han lærte de mest navnkundige Romantikere, Fr. Schlegel, Steffens og andre at kende, der paa Grund af hans gale Streger og «ofte ondskabsfulde Pralerier og Løgne» ikke sjældent truede ham med Ørefigen og undertiden virkelig gav ham Prygl. Men han kunde ikke lade være med blot af ubehersket Lune at krænke Andre. Da han endnu var ganske

ung, forelskede han sig i Jena i en begavet Dame, Sophie Mereau, gift med en Professor der, og oplevede med hende alle Slags Æventyr, af hvilke hans første Arbejde *Godwi eller Moderens Stenbillede. En forvildet Roman* indeholder en Genklang. Da i Aaret 1802 Fr. Tieck udførte hans Byste i Marmor, skildrede Fru Mereau Indtrykket i en smuk Sonet, som en sand Forelskelse har indgivet.*)

Brentano opnaaede Lykke tidligere end Hæder. 1803 blev han gift med sin Elskede, Sophie Mereau, der var bleven skilt fra sin Mand, og levede nu et Par lykkelige Aar med hende, indtil hun i 1806 døde i Barselseng.

I Heidelberg udgav han med Arnim *Drengens Underhorn* og med Görres *Uhrmageren BOGS Historie.* Paa egen Haand havde han allerede udgivet en hel Række Digtninge *(Ponce de Leon, De lystige Musikanter, En farende Svends Krønike).* I Frankfurt indlod han sig paa et Forhold, der danner et særlig tragi-komisk Mellemspil i hans paa den Art Tilfælde ikke fattige Liv. Han bortførte en ung Pige, Auguste Busmann, en Søsterdatter af Bankier'en Bethmann, der havde fattet en Lidenskab for ham, og bragte hende til Cassel, hvor han giftede sig med hende. Det siges, at han allerede paa Vejen til Kirken havde villet løbe fra hende, men at den energiske Brud holdt ham fast. Faa Dage efter Brylluppet kastede hun sin Vielsesring ud af Vinduet. Hun plejede at sprænge igennem Gaderne med Fjer i

*) Welch süsses Bild erschuf der Künstler hier?
Von welchem milden Himmelsstrich erzeuget?
Nennt keine Inschrift seinen Namen mir,
Da diese todte Lippe ewig schweiget?

Nach Hohem loht im Auge die Begier,
Begeistrung auf die Stirne niedersteiget,
Um die, nur von der schönen Locken Zier
Geschmücket, noch kein Lorbeerkranz sich beuget.

Ein Dichter ist es. Seine Lippen prangen
Von Lieb umwebt, mit wunderselgem Leben,
Die Augen gab' ihm sinnend die Romanze.

Und schalkhaft wohnt der Scherz auf seinen Wangen;
Den Namen wird der Ruhm ihm einstens geben,
Das Haupt ihm schmückend mit dem Lorbeerkranze.

Hatten paa en Hest med et stort rødt Dækken, der flagrede bag ud. Hun skal have plaget sin Mand paa mangfoldige Maader. Blandt de Pinsler, han maatte udstaa, nævnes som en af de værste den, som foranledigedes ved «den Færdighed, med hvilken hans Kone forstod at slaa Tromme med Fødderne mod Sengens Fod-Ende — en Hvirvel, der regelmæssigt fulgtes af et med Tæernes Negle mod Lagenet udført Pizzicato»*). Det blev ham saa utaaleligt, at han løb bort. Den tapre Dame satte endnu samme Aar Skilsmissen igennem og giftede sig snart paany.

Brentano bosatte sig i Berlin og blev snart meget hyldet i Selskabskrese der paa Grund af sin Evne til Underholdning, sit vittige Lune og sine raketagtige Indfald. Han skrev der sine Æventyr og de fleste af sine *Romancer om Rosenkransen.* I Böhmen, hvor hans yngre Broder Christian forvaltede Familiegodset Bukowan, digtede han Skuespillet *Prags Grundlæggelse.* Efterat han 1816 var vendt tilbage til Berlin, skrev han den berømte Fortælling *Geschichte vom braven Kasperl und der schönen Nannerl*, videre *Die mehreren Wehmüller* og *Die drei Nüsse.* Her omvendte han sig og levede fra nu af ikke mere for Literaturen; han udgav overhovedet fra nu af kun Bøger for at afstaa Indtægten til velgørende Formaal.

Steffens har sagt om Brentano, at han er den eneste af Romantikerne, der synes rigtigt at vide, at han Ingenting vil. Han har kaldt ham en ironisk legende Kronos, der i ren fantastisk Dialektik tilintetgør ethvert bestemt Udsagn med det følgende og saaledes fortærer sine egne Børn. Brentano har imidlertid som Lyriker, som Æventyrdigter og som Novellist frembragt Kunstværker af blivende Værd, om end ikke mange.

Som Digter har han noget Inderligt, Trohjærtet, noget indsmigrende Sødt; han forstaar at fortætte Stemningen, men udsætter sig i Reglen for at udvande og forspilde den ved Gentagelser, ved Omkvæd eller ved Indblanding af uartikulerede Lyd som «Ku ku ku kuh» og lignende. Næsten alle hans Digte indeholder enkelte fortrinlige Strofer, men næsten allesammen er de ogsaa for lange. Han har af Folkevisen tilegnet sig Bredden. Original er han i Vers som disse af *Dichters Blumenstrauss:*

---

*) Gödeke: *Grundriss z. Gesch. der deutschen Dichtung III erste Abth.* 31.

Ein verstimmend Fühlgewächschen,
ein Verlangen abgewandt,
ein erstarrend Zitterhexchen,
Zuckeflämmchen, nie verbrannt.

Offnes Räthsel, nie zu lösen,
steter Wechsel, fest gewöhnt,
Wesen, wie noch keins gewesen,
Leicht versöhnt und schwer verschönt.
. . . .
Auf dem Kehlchen wiegt das Köpfchen
Blumenglöckchen auf dem Stiel,
Seelchen, selig Thauesträpfchen
das hinein vom Himmel fiel.

Det stærkt Kunstlede i disse Strofer er overordenlig betegnende for Brentano; han er helt igennem kunstlet, som Lyriker ikke mindre end som Fortæller, men hans Maner gør sjældent Indtryk af det Affekterede, den afgiver kun Vidnesbyrd om hans Væsens halvt syge Blødhed.

Simpel og rørende klinger igennem *Spinderskens Sang* Smerten over den lange Adskillelse fra Sophie Mereau. Digtet begynder:

Tilforn med Toner klare
der sang en Nattergal
i Natteluften sval,
da vi tilsammen vare.

Men ensom nu jeg spinder
den stærke, rene Traad
og synger uden Graad,
saa længe Maanen skinner.

Da vi tilsammen vare,
sang Nattergal hver Nat;
nu maner den mig, at
du kunde fra mig fare.

Og ser jeg Maanen skinne,
jeg mindes ikkun En.
Min Sjæl er stærk og ren.
Gudfader os forbinde!

Med Rette har man prist Brentano for at han i sin Romance *Loreley* har skabt den Skikkelse, der ved andre Digteres Behand-

ling, især ved Heines berømte Sang er bleven saa levende og folkelig, at man skulde tro, den stammede fra et virkeligt Folkesagn. Med Urette har man (som Griesebach og efter ham Scherer) deri villet se en Forringelse af Heines Ære. Man har kun villet indrømme Heine den større literære Behændighed, men tillagt Brentano den rigere Opfindelsesevne. Dette er især uretfærdigt af den Grund, at Brentano selv har opnaaet sine skønneste lyriske Virkninger netop ved Benyttelse og Bearbejdelse af Folkeviser. Man læse f. Eks. Brentano's skønne Sang: *Es ist ein Schnitter, der heisst Tod.* Digtet findes som Høstsang i *Drengens Underhorn* og begynder der saaledes:

Der gives en Høstkarl, han hedder Død.
Han har Magt fra den højeste Gud.
Nu Kniven han griber
og dygtigt den sliber,
at ret den kan bide,
og vi maa det lide.
Vogt dig nu, skøn Blomsterlil!

Hos Brentano er Strofen mere tilfilet. Den lyder hos ham:

Der gives en Høstkarl, han hedder Død,
han mejer Korn, som Gud ham det bød.
Alt hvæsser han Seglen,
den prøver paa Neglen,
at ret den kan bide
og vi maa det lide!
Vogt dig nu, skøn Blomsterlil!

De følgende Strofer er i deres oprindelige Form simplere, end i Brentano's. Det hedder f. Eks i den gamle Vise:

Mangt Hundredtusind, som ej kan tælles,
hvad der blot af hans Segl kan fældes,
I Roser, I Liljer, som Øjet fryde,
Jer vil han udrydde.
Selv Kejserkroner
han ikke skaaner.
Vogt dig nu, skøn Blomsterlil!

Hos Brentano:

Mangt Hundredtusind uden Tal
for hans blinkende Le der falde skal.

Ve Rose, ve Lilie!
ve kruset Basilie!
Selv Jer Kejserkroner
han ikke skaaner.
I sin Hostkrans han fletter Jer vild.
Vogt dig nu, skøn Blomsterlil!

Ved Opregning af forskellige Plantenavne udspinder han den gamle Kirkesangs seks Strofer til fjorten, som man ikke kommer igennem uden Aandeløshed. Hans store Digtkres *Romancerne om Rosenkransen*, en romantisk Tillempning af Faust-Æmnet, er rettet mod Kundskabstørsten og Stoltheden af megen Viden. Faustskikkelsen er her forandret til det mefistofelisk onde Princip. Ogsaa i dette Digt, som i *Loreley*, forbereder Brentano Heinrich Heines Stil. Romancerne er skrevne i firføddede Trokæer, hvis Tonefald og hele Karakter foregriber Stilen i Heines trokæiske Digtninge, især ved den skelmske Modsætning mellem lette Vers paa den ene Side, og lærde Navne, vanskeligt juridisk Stof og Brokker af middelalderlige Lønlærdomme paa den anden.

Som Prosaist havde Brentano med sin *Godwi* begyndt i *Lucindes* Stil. Bogen gaar i sin første Del ud paa, at den ægte Sædelighed bestaar i frimodig Sanselighed og Usædeligheden i en Tilbagetrængen eller Fornægten af Sanseligheden. Heltinden prædiker med bakkantisk Vildhed Vellystens gode Budskab og Had til Ægteskabet som til al Dydstvang. I anden Del spottes paa ægte romantisk Vis selve første Del og de der tegnede Skikkelser. Godwi, Helten i første Bind, træder i Baggrunden, og Digteren selv, under Navneskjulet Maria, indtager hans Plads. Vi erfarer, at Digteren, kun i den Hensigt at faa Datteren af en af Personerne i første Del til Ægte, har skaffet sig den Brevveksling, af hvilken første Del bestaar. Han haaber ved Udgivelsen af den at vinde sin Elskedes Haand. Da imidlertid første Bind mishager, rejser han med den til Godwi, Hovedpersonen, for at erfare hvad Kærlighedsæventyr denne videre har havt. Godwi læser forbauset sin egen Historie. Med Bogen i Haanden fører han Forfatteren omkring i sin Have og siger, pegende paa en Dam: «Det er den Dam, i hvilken jeg falder Side 266 i første Bind». Her er da Lidenskabens romantiske Løssluppethed forbundet med den ikke mindre romantiske Ironi og Selvfordobling.

Den revolutionære Lidenskabelighed slog hos Brentano endnu mere afgjort end hos Friedrich Schlegel om og blev til Afkald paa Fornuften. Omvendelsen havde desuden hos ham som hos Werner Præget af taaredrivende Syndsbevidsthed. Han fortæller i sit *Lebens-Umriss der Anna Catharina Emmerich* uden nogensteds endog blot at tænke paa en fysiologisk Forklaring, at hendes Længsel efter den hellige Nadver var uimodstaaelig, saa hun ofte om Natten følte sig draget til den, forlod sin Celle og om Morgenen blev fundet knælende med udbredte Arme udenfor den lukkede Kirkedør; det faldt ham aldrig ind, at hendes Tilstand kunde være sygelig, end ikke da hun, som han selv meddeler, fortalte alle Omstændighederne ved sine Saarmærkers Frembrud saaledes som var det altsammen hændt en anden Klosterdame, der boede ikke langt borte.

Han har alligevel i det midterste Tidsrum af sit literære Liv forfattet nogle Prosa-Arbejder, som har lidt mere end literaturhistorisk Interesse. Saaledes f. Eks. Æventyret *Gockel, Hinkel und Gackeleia,* hvilket han først nedskrev i fast, kortfattet Form, men i sine sidste Leveaar udblødte med Vievand og udvidede stærkt. Æventyret giver en Forestilling om den uudtømmelige Fylde af muntre og barokke Indfald, som maa have givet hans mundtlige Underholdning dens store Tiltrækningskraft. Brentano aabenbarer sig her som sand Virtuos i en med Ord og Begreber legende Prosastil, der vel bringer det indbyrdes Fjerneste i Forbindelse, men med forbavsende Behændighed altid bliver i Billedet og fastholder Idéforbindelsernes Traad. Hvad der ligger til Grund er ofte kun et løst Indfald, en tilfældig Mindelse (som hint i Brentanos Barndom henkastede Ord af Goethes Moder: «Dette er ingen Dukke, kun en smuk Kunstfigur»), men det flygtige Motiv er med en Kontrapunktists urokkelige kunstneriske Strenghed gennemført, varieret og beriget hele Stoffet igennem. Som Prøve paa hans Fremgangsmaade læse man følgende Afsnit af dette Hønse-Æventyr, i hvilket alle Forestillinger og alle Ord Hundreder af Sider igennem har undergaaet en Omdannelse, der har tilpasset dem til Hønseverdenen:

«Franskmændene havde medtaget Slottet saa slemt, at de efterlod det i en ret afskyelig Tilstand. Deres Konge Hanri havde sagt, at enhver Franskmand om Søndagen skulde have en Høne i sin Gryde, og at naar der ikke var nogen, skulde han stikke en Hanefa'er i Gryden og koge sig en Suppe. Det holdt

de strengt paa, og saa sig overalt om efter, hvordan enhver af dem kunde komme til sin Høne. Da de nu i deres Hjem var blevne færdige med Hønerne, saa gjorde de ikke mange Omstændigheder, naar det gjaldt at plukke Fjær*), men havde en Høne at plukke snart med en, snart med en anden af deres Naboer. De betragtede Landkortet som en Spiseseddel, og hvor der stod noget om Høns, Høne eller Hane, der satte de en Streg med rødt Blæk og gik løs derpaa med Køkkenkniv og Bradspid. Saa gik de over Hanebæk, stak Store- og Lille-Høningen i Gryden og kom ogsaa tilsidst til Hanauer-Land. Da de nu fandt Kykel-Ro, Greven af Hanaus herlige Slot, i Skoven, vilde de straffe til Advarsel og lod den røde Hane slaa Vingerne ud fra Taget.»

Der gøres i denne Æventyrstil en saa voldsom Jagt paa Ordspil, at det næsten minder om Maaden, hvorpaa i enkelte af Shakespeares Skuespil de unge Mennesker lægger deres overmodige Lystighed for Dagen.

Langt vægtigere, om end ikke meget mindre kunstlet, er Stilen i Brentanos berømteste Fortælling *Geschichte vom braven Kasperl und dem schönen Annerl.*

Stoffet er taget fra *Des Knaben Wunderhorn.* Denne Samling indeholder (II 204) en kort Vise *Weltlich Recht* om den skønne Nanerl, der bliver ført ud af Skam-Porten for at henrettes og gerne vil dø for at komme til sit Barn:

Fændriken kom ridende og sin Fane svang:
Holder stille med skøn Nanerl, jeg bringer Pardon!

Kære Fændrik hendes Livslys er jo alt blæst ud.
God Nat, min skønne Nanerl, din Sjæl er hos Gud.

Brentano lader den hele Historie blive fortalt en tidlig Sommernat paa aaben Gade af en simpel Kone, den smukke Annerls eller Nanerls 88aarige Bedstemoder. Det er lykkedes ham at gengive den ældgamle, religiøse og meget overtroiske Kones Maade at tale paa saa træffende, at man hele Tiden igennem har hendes Skikkelse for Øje. Ved den Gamles ulogiske Fortælling, der bevæger sig frem springvis og saa midt imellem indhenter det Oversprungne, har han formaaet med fuldendt

*) Uoversætteligt Ordspil: sie machten nicht viel Federlesens.

Kunst at holde Læseren i stadig Spænding. Man erfarer under Fremstillingens Gang aldrig nok til at vinde et Overblik, men altid nok til at bevare Deltagelsen og være spændt paa Løsningen af Gaaden, det vil sige paa Forklaringen af Fortællerindens gaadefulde Talemaader. Sjældent er de Slør, der dækker en Række Begivenheder for Læseren, blevne løftede med saa sikker Haand, ét for ét.

Et andet Fortrin ved Kompositionen er den Styrke, med hvilken Grundmotivet Ære (den falske og den sande Ære, Skamfølelsen af Ærekærhed og den virkelige Skændsel, i hvilken Æresygen kan drive En ind) er fastholdt og udviklet gennem begge Hovedpersonernes Oplevelser og Handlinger. Kasperl, den brave, ærekære Uhlan, hos hvem Æresfølelsen er skærpet indtil følsom Ømhed, gaar til Grunde af Sorg over sin Faders og sin Stedbroders æreløse Færd. Kun ved Selvmord bliver han skaanet for den Kval at erfare sin Elskedes, den smukke Annerls Skæbne. Over hendes Liv har en græsselig Tilskikkelse raadet. Digterens mørke Overtro har fundet Behag i at drive hende ind i Ulykke og Død med den uimodstaaelige Magt, som ligger i en hemmelighedsfuld Forudbestemmelse. Hendes Moder har i sin Tid elsket en Jæger, der skal henrettes for et Mord. Da Barnet kommer til Skarpretteren, skælver hans Bøddelsværd inde i Skabet — et ufejlbarligt Tegn paa, at Sværdet tørster efter hendes Blod. Da Jægeren faar Dødshugget, flyver hans Hoved hen til Annerl og bider sig med Tænderne fast til Barnets lille Kjole. Den Vending «Det har med Tænderne trukket hende dertil» bliver stadigt paany brugt om den Magt, der styrter hende i Ulykke. Hun synker i Vanære af Hang til Æren; hun bliver nemlig forført af en fornem Mand under et falsk Ægteskabsløfte; hun kvæler i sin Jammer og Forvildelse sit nyfødte Barn, angiver saa sig selv for Domstolene, og bøder med sit unge Liv, da hendes Forfører, Fændriken, ankommer for sent til Retterstedet med Benaadning.

Denne simple Indholdsangivelse viser, hvorvidt Brentano her har hyldet de romantiske Læresætninger. Varsler, tildels af rent umulig Art, spiller en Hovedrolle; Skæbnetragediernes tyrkiske Skæbnetro leverer Synspunktet for Heltindens Levnedsløb, og ved Siden deraf fremtræder uden nogen Udjævning af Modsigelsen den ægte katolske Betragtningsmaade, at det er en Synd, der straffer sig, det, at Hovedpersonen har foretrukket Ærens

rent menneskelige Magt for Naadens kirkelige. Ikke desmindre har Fortællingen foruden kunstnerisk Stil ogsaa folkelig Tone. Aanden i hin simple Folkevise, af hvilken Stoffet er taget, svæver derover. Og hvad der er endnu betydningsfuldere: denne korte Novelle er forsaavidt banebrydende i den tyske Literatur, som den adskilligt før Immermanns *Storgaarden* aabner Landsbyhistoriernes Tidsalder, og med sin troskyldige om end en Smule kunstlede Tone anslaar den Streng, der saa længe efter endnu klinger igen hos Auerbach og andre.

XV

Der gives en Digtart, i hvilken Mennesket fortrinsvis fremstilles fra den Side, fra hvilken dets Væsen er Frihed og Aand: det er Dramet. I den lyriske Poesi er det Stemningen, som hersker; i den episke trænges Personen tilbage ved den brede Udmaling af de Omstændigheder og Magter, der bestemmer den; men Dramets Genstand er Handlingen, og den menneskelige Karakter som handlende og villende tvinger, fordi den selv er lutter Form og Bestemthed, Digteren til at give sin Frembringelse Bestemthed og Form. Dramet fordrer Klarhed og Aand; Naturmagterne maa her, hvor Alt er begrundet, ses som Aandens Tjenere eller Herrer, men de maa fremfor Alt forstaas, de kan ikke optræde som dunkle og lyssky Tvangsherskere, der ingen Forklaring har at afgive over deres Væsen og Bud. Tiecks to romantiske Dramer, Sørgespillet *Leben und Tod der heiligen Genoveva* og Tiakts-Lystspillet *Kaiser Octavianus*, er egenlig kun Dramer af Navn. Shakespeares *Perikles* og *Vinteræventyret*, Calderons lyriske og musikalske Indskud, forledede Tieck til en lyriskepisk Formløshed uden Lige i Poesiens Historie. Mere stilløse, mindre komponerede dramatiske Digtninge end disse findes ikke. Hvad det for Tieck kommer an paa er alene hvad han kalder Begivenhedens «Klima», dens Luft og Duft, dens Tone og Farve, dens Stemning og Afspejling i Gemyttet, dens ejendommelige Belysning, der ufravigeligt er Maaneskinnets. Han lægger den tidlige Middelalders Mennesker den Stemning i Munden, i hvilken Læsningen af de gamle Legender har sat ham selv. Det var en Art religiøs Sindstilstand, der havde bragt ham ind paa denne Vej. Schleiermachers Taler om Religionen havde netop gjort

Indtryk paa ham. I den Tro at finde en Guldgrube af Latterligheder havde han slaaet op i Jacob Böhmes *Morgenrøde* og var fra en Spotter bleven en begejstret Lærling. Endelig havde han lige da truffet sammen med Novalis og stod under hans Indflydelse.

Gennemgaar man imidlertid *Genoveva* kritisk, finder man snart, hvad Tieck ogsaa tilstaar, at Religionen heri, den Fromhedens Stemning, der skulde afgive den kunstneriske Enhed, ikke er Andet end den romantiske Længsel efter Religion. Netop dette var ogsaa Solgers Dom derom. Denne Længsel har sat sig talrige Vidnesbyrd i Stykket. Den gamle, troende Tid, der oprulles for os, sukker, ganske som Tiecks egen, efter en anden ældre, langt mere troende; ogsaa dens Religion er kun Længsel efter Religion. Golo siger om den gamle Ridder Wolf, der for ham betegner den gode, gamle Tid: «Hvor kunde jeg ville spotte dit barnlige Gemyt!» Genoveva skuer tilbage mod Fortiden; som Tieck selv tilbringer hun alle sine Dage med Læsning i de gamle Legender; ja hun siger endog ægte romantisk:

Ej Andagt er det, der saa stærkt mig driver,
langt mere Attraa til de gamle Tider,
og dybt jeg røres, naar jeg tænker paa,
hvor lidt vi hine Troens Helte ligner.

Den mandlige Hovedperson i dette Stykke, den grædefærdigt klynkende Kæltring Golo, er William Lovell om igen, der ikke er blevet mere indtagende ved at oppudses til dramatisk Figur i en middelalderlig Tragedie.

Octavianus, som i sin allegoriske Manér er stærkt paavirket af *Heinrich v. Ofterdingen,* er om muligt endnu mere form- og sammenhængsløst end *Genoveva.* Stykket kan nærmest betragtes som et storartet Prøvekort over alle mulige nord- og sydeuropæiske Versemaal og er i Virkeligheden kun en trættende Række af omhyggeligt udpenslede Naturindtryk og Naturstemninger.

I Indledningen til *Phantasus* har Tieck selv skildret, hvorledes alle bestemte Indtryk af Omverdenen for ham flyder sammen i mystisk Naturforgudelse:

Det, som jeg holdt for Grotte og Fjæld
og Skov og Eng og Bakkeheld,
det var et eneste mægtigt Hoved,
af Løv for Haar og Skæg omskovet.

Stille smilte han, naar hans Smaa
lykkeligt legende han saa.
Han vinked og anelsesfuld en Brusen
strømmed i Skovens hellige Susen.
Da faldt jeg ned paa mine Knæ,
skælved af Angst som et Espetræ
og sagde til den Lille; Mig lær,
hvad det Store er, som jeg skuer der.
Den Lille sagde: Dig griber Gru,
da uden Varsel du ser ham nu.
Det er vor Fader, der Skræk dig volder,
hans Navn er Pan. Alts Opretholder.

Men hvad der saaledes gælder om Skov og Bjerg hos Tieck, det gælder ligesaa fuldt om Menneskelivet. Ogsaa i Skildringen af det drukner han al Bestemthed og Karakter i Naturmystikens farvede Bølger. Denne hemmelighedsfulde Naturforgudelse i Skuespillet forbereder det romantiske Dramas kristeligt-mystiske Præg.

Som Dramatikere kommer Arnim og Brentano næsten ikke i Betragtning. Den sidste fremtræder i sit gale Lystspil *Ponce de Leon,* hvis Samtaler bevæger sig i trættende Ordspilsvittigheder, som en Elev af Shakespeare, der kun har tilegnet sig det Skruede i Mesterens Ungdomsstil; i hans store romantiske Drama *Prags Grundlæggelse* erstatter Trolddomskunster og Mirakler, Syner og Spaadomme, magisk virkende Ringe og Forbandelser virkelige Mennesker og virkelig Handling. Forunderlige Anelser og aldrig fejlende Fjernsynthed bestemmer Begivenhedernes Gang.

Der findes i den Maade, paa hvilken den slaviske Oldtid her er romantisk dramatiseret af Brentano, en Art Overensstemmelse med Behandlingsmaaden af lignende Stoffer hos den polske Romantiker Slowacki (i *Lilla Weneda* f. Eks.). Brentano har som Slowacki forstaaet ud fra enkelte raa Gudesagn og Overleveringer at forme et Billede af det slaviske Hedenskab, som er udkastet med en vis Synsevne. De romantiske Digtere havde jo i alle Lande skarpere Sans for religiøs Mystik end for dramatisk Sandhed og Virkning. Det hedder sig endogsaa, at dette Skuespil af Brentano har paavirket Brødrene Grimm's samtidige mytologiske Studier.

Arnims store «Sørgespil i to Lystspil», som han selv betegner det, med Titlen *Halle og Jerusalem,* i hvilket Sagnet om den evige Jøde og Historien om Cardenio og Celinde er sammen-

vævede, hører til det Utaaleligste, den tyske Romantik har frembragt: et Læsedrama paa 400 Sider i stort Oktav, der begynder som en vild Studenterkomedie i Halle og fortsættes som en Pilegrimsmysterie i Jerusalem. Det drejer sig om den middelalderlige Grundtanke, at den hellige Grav er Verdens Midtpunkt og ender med Aabenbaringen af tre lysende Kors over Hovedpersonernes Grave.

Der forekommer her et Optrin, i hvilket Celinde om Natten vil skære Hjertet ud af Brystet paa sin døde Elsker for ved Hjælp af de Trolddomskunster, hun dermed kan udføre, at vinde sin levende Elskedes Hjerte; den Døde stiger med blødende Bryst op af Kisten og beklager sig over den Medfart, han lider, i Vers som disse:

Elskte, du gennemborer mit Hjerte,
det er mere bittert end Helvedes Smerte.

Straks derefter afslører Kirketjeneren sig som den skinbarlige Djævel og bortfører Celindes onde Moder som sin Brud.

I et andet Optrin skal Celinde i en Klippehule føde et Barn. Dette gaar paa Teatret saaledes til: Der kommer en Stork, som bærer et Barn i Næbbet og styrer sin Flugt ind i Hulen; efter den kommer en hel Sky af Storke, som trækker mod Syd og synger:

Har Barnet du maattet slæbe paa,
kan du Moderen nu med Vingerne slaa;
har du maattet flyve og fare saa vide,
med Næbbet nu kan du hende bide.

Barnet er dødfødt og den stakkels Moder fortvivler. Denne Kendsgerning bliver os paany meddelt af en Stork:

I min Vrede,
i Rejsefeberens Hede
har jeg trykket Barnet ihjel o. s. v.

Og nu følger straks herpaa højtidelige Scener, og det af saa modbydeligt græsselig Art som den, der til Overskrift har *Fristelserne i Ørkenen,* i hvilken Ahasverus kæmper med den Fristelse, af Sult at æde en lille levende Dreng op, der sammen med ham er bleven reddet fra et Skibbrud. Den evige Jøde siger: «Hvilken

skrækkelig Lyst jeg dog har til dette Kød, jeg føler det allerede paa Tungen, mærker, hvor saftigt det møder min Gane . . .» Han vil rask gribe til; i det Øjeblik raaber Drengen: Fader! Fader! og hurtigt sætter den Gamle sig til sin Bog.

Helt imod Slutningen bliver der midt under den Gudstjeneste, som Ridderne af den hellige Grav afholder, rettet et Udfald mod de Romantikere, som ikke mener det alvorligt med deres Religiøsitet. En Rejsende siger: «Jeg vil befri den hellige Grav fra Tyrkernes Magt.» Herpaa svarer en af Digterens Yndlingsfigurer: «Gør det først, sig det saa!» og derefter følger denne utroligt udramatiske Parentes: «(Den Rejsende vender sig beskæmmet bort og drager ud i den vide Verden og taler om Kristendom med Tusinder af Ord, men hans Ord har ikke det evige Livs Kraft, fordi hans Kærlighed er uden Gerning; fra ham stammer alle de nye poetiske Kristne, *jeg* taler om dem, der kun er Kristne i deres Digte).» Naar endogsaa Digterens «Jeg» dukker op i en Indskudssætning midt i Skuespillet, saa er den dramatiske Form egenlig ikke at betragte som eksisterende. Saa vidt er selv Tieck og Hoffmann aldrig gaaede.

Den tyske Romantik har kun frembragt to virkelige Dramatikere, Zacharias Werner og Heinrich v. Kleist, og af disse to er atter den sidste den uden al Sammenligning fremragende, ja han er i Besiddelse af saa rige poetiske Evner, at man uden Betænkning kan stille ham øverst blandt alle Skolens Digtere. Han besidder fremfor Nogen en bestemt og plastisk Form og han har en Patos, som man end ikke finder hos Goethe. Det Bedste, han har skrevet, er sjælfuldt, inderligt og brændende sanseligt, og Formen dog i de ypperste Værker fast og uden Udsmykning. Kleist er Tysklands Mérimée, og et Studium af hans Ejendommelighed vil vise os, hvad den tysk-romantiske Aandsretning kunde gøre ud af en Mérimée. Vi vil se, hvorledes den nøjagtigt bestemte Form i hans Geni gennembrydes af det romantisk-poetiske Vanvid.

Tredive Skridt fra Wannsee ved Berlin, halvtresindstyve Skridt fra Kroen ligger en Gravsten med Indskrift: Heinrich von Kleist.

Der skød den 20. November 1811 Tysklands dalevende største Digter af den yngre Slægt, 34 Aar gammel, først en Veninde, saa sig selv med to sikre Pistolskud. Man har tidligere troet, at et roligt Venskab forenede de to. I Aaret 1873 kom imidlertid

de mellem dem vekslede Breve for Dagen, hvis usunde Lidenskabelighed tyder paa, at de nærede en fra begge Sider lige overophidset Følelse for hinanden og at begges Forstand var angreben. Kleist tiltaler Veninden, Fru Henriette Vogel, med Udtryk som «min Jette, mit Alt, mine Slotte, Agre, Enge og Vinbjerge, mit Livs Sol, mit Bryllup, mine Børns Daab, mit Sørgespil, mit Ry, min Skytsengel, min Kerub og Seraf!», medens hun svarer: «Mit Værn og Værge, mit Sværd, mit Spyd, mit Panser, mit Skjold» og deslige.

Saavidt var det tilsidst efter mangfoldige og mangeaarige Ulykker kommet med denne udkaarne Aand.

Heinrich v. Kleist var af adelig Slægt, udgaaet fra en gammel prøjsisk Officersfamilie, der i det attende Aarhundrede havde frembragt en Digter, og han havde allerede som ung Fændrik gjort et Felttog med, da den militære Stand blev ham forhadt og den uklare Følelse af hans overordenlige Evner drev ham til at forsøge sig som Videnskabsdyrker. Han begyndte 1799 at studere ved Universitetet i hans Fødeby Frankfurt an der Oder. Her fordybede han sig i Filosofi, Matematik, gamle Sprog, og levede tiltrods for sin Ungdom et Liv i grublende Alvor, ganske indadvendt i stum Lidenskabelighed. Paa kejtet, næsten pedantisk Maade stræbte han at opdrage sin Søster og uddanne sin Forlovede til at forstaa ham. I det følgende Aar forlod han Frankfurt for i Berlin at studere videre. Allerede tidligt udviklede der sig hos ham en skæbnesvanger Drift til i ethvert Anliggende at sætte Alt paa ét Kort; hans Biograf Wilbrandt har træffende sammenlignet hans Karakter med Werthers: som Werther havde han Sjælens mørke Utilfredsstillethed, det tunge Blod, den bitre Indesluttethed, en ligesom med Hænder gribende og befølende Indbildningskraft, Forstandens indædte Grublen. den stadige Dvælen ved alt Kvalfuldt, Følelsens brusende Overstrømmen.

Da Troen paa hans Digterkald vaagnede hos ham, vovede han i lang Tid ikke at røbe sig for sine Nærmeste; han fjernede sig, isolerede sig for at vinde Klarhed over sine Evner. Da for første Gang Planen til en Digtning spirede i ham, forekom det ham, som smilede «noget som jordisk Lykke» ham imøde for Fremtiden. Dristig og voldsom som han var, haabede han straks ved første Forsøg at kunne frembringe et Mesterværk. Forsøget mislykkedes for den umodne Begynder. Da han et Aar senere fattede Planen til det Sørgespil, der skulde sysselsætte ham hele

hans Ungdom igennem, nemlig *Robert Guiscard*, var det i den ganske bestemte Hensigt at overbyde Goethes og Schillers klassiske Poesi «ved et nyt Kunstprincip»; han vilde sammensmelte Æschylos og Shakespeare, Antikens og Renæssancens Fortrin i sin Kunst, forene Dyrkelsen af det Skønne med Trofasthed mod Naturen, udadlelig Form med tragiske Sammenstøds yderste Rædsler.

Han havde endnu ikke Kraft til at frembringe noget Helt og maatte lægge Værket tilside.

I den slappe Stemning, som det mislykkede Forsøg fremkaldte, vendte han sig til Videnskaben. Han vilde kun Et, finde Sandheden, og det Sandheden ganske i Almindelighed. Med den Selvoplærtes naive Tillid kastede han sig over Filosofien i det Haab, i den at finde den hele og fulde Sandhed, efter hvilken han kunde rette sig i Liv og Død.

Det var Kants Filosofi, som han gav sig til at granske, og det Indtryk, den gjorde paa ham, var ubetinget nedslaaende. Han havde ventet i Filosofien at finde en Religion, og Erkendelseslæren beviste ham, at vi overhovedet ikke kan naa Sandheden, aldrig erfare hvad Tingen er i sig selv, men kun formaar at se Genstandene saaledes, som vore Organer viser os dem, det vil sige, at den som har grønne Briller ser Tingene grønne og den som har røde ser lutter Rødt. Det var ham, som om hans eneste og højeste Maal var sunket sammen, da han indsaa, at Sandhedens Erkendelse, som han havde forestilt sig den, ikke var mulig.

I denne sjælelige Opløsningstilstand fattede han som andre Romantikere Tanken om at klamre sig til et System af Dogmer, enten til den protestantiske Rettroenhed eller til den katolske Religion som den myndigst bydende og ældste. Fra Dresden skriver han: «Intet var saa egnet til at føre mig bort fra Videnskabens sørgelige Omraade som de Kunstværker, der er ophobede i denne By . . . Dog ingensteds følte jeg mit Hjerte saaledes rørt som i den katolske Kirke, hvor den mest ophøjede Musik forener sig med de andre Kunster om med Magt at gribe Hjertet. Vor Gudstjeneste er slet ikke nogen. Den taler kun til den kolde Forstand; men til alle Sanser taler den katolske Fest . . . Ak kun en Draabe Glemsel, og med Vellyst var jeg bleven Katolik.»

Han overvinder vel disse Griller, men at tvinge sig til Arbejd er ham umuligt, efter at han er kommen til Kundskab

om, at Sandhed ikke er at finde her paa Jorden. For at gøre Ende paa denne pinlige Tilstand af Formaalsløshed, griber han til en iøvrigt ganske planløs Rejse til Paris. Brevene fra Paris viser, hvor frugtesløst dette hans Forsøg paa at vinde Klarhed over sit Livskald var. Han bryder med sin Forlovede, fordi hun ikke blindt vil følge ham, da han af hende fordrer, at hun skal rejse til Schweiz med ham og leve ved hans Side som Bondekone. Til sin Fødeby vil han af Stolthed ikke vende tilbage, før han har fuldført Noget, der svarer til hans ærgerrige Forsæt.

Han drager til Weimar, stadigt opfyldt af den Opgave at udføre sit Drama *Robert Guiscard.* Han omgaas med Wieland og kommer til at bo i hans Hus; den Gamles Godhed, Datterens stille Ømhed for ham fængsler ham der. Han bliver imidlertid ved at være indesluttet og adspredt Endelig tilstaar han den elskværdigt deltagende gamle Mester paa dennes Spørgsmaal, at han arbejder paa et Sørgespil, men har et saa højt Ideal for Øje, at det endnu bestandig har været ham umuligt at bringe sin Digtning paa Papiret.

Da det en Eftermiddag i en heldig Stund lykkedes Wieland at faa sin Gæst til at fremsige nogle Brudstykker af Hovedscenerne efter Hukommelsen, kom Tilhøreren i Fyr og Flamme af Beundring. Wieland fik det Indtryk, at dersom Æschylos's, Sofokles's og Shakespeare's Aander forenede sig om at skabe en Tragedie, saa maatte det blive saadan noget som *Robert Guiscard*, ifald ellers det Hele svarede til hvad han havde hørt.

Den unge Digters Glæde var stor, men varede ikke længe. Snart drev Forholdene ham atter bort, først til Leipzig, saa til Dresden. Her hører vi ham for første Gang gøre en ung Pige (der var bedrøvet over hendes Forlovedes formentlige Ligegyldighed) det Forslag, som han hyppigt havde paa Læberne overfor senere Venner og Veninder, nemlig, at han skulde tage en Pistol og skyde dem begge ihjel. Allerede kort Tid derefter rettede han et lignende Forslag til sin trofaste, senere berømte Ven, von Pfuel. Pfuel kom til den Overbevisning, at for Kleist og hans Tragedie vilde Intet være bedre end nye Rejser. Kleist greb med Iver denne Tanke. Kort før sin Afrejse fra Dresden til Schweiz fik han et Brev fra Wieland, der indgød ham ny Tillid og lang Tid igennem vedblev at være hans bedste Trøst. Wieland kunde ikke tro, skrev han, at nogen ydre Hindring skulde kunne

gøre Kleist Fuldendelsen af hans Mesterværk umulig: «Intet er umuligt for den hellige Muse, der begejstrer Dem. De maa fuldføre Deres *Guiscard,* laa end det hele Kaukasus trykkende over Dem.»

Paa Kleist's Rejse til Schweiz og Norditalien, der optog Sommeren og Efteraaret 1803, blev der ikke skrevet noget, og i den fortvivlede Følelse af sine Evners Utilstrækkelighed, i den Tro, kun at have «et halvt Talent», opgav han en Tidlang al digterisk Stræben. Han rejste over Lyon til Paris, stedse plaget af Tanker paa Døden. I Paris brændte han sin *Guiscard* og alle sine Papirer; han besluttede at gaa i Krigstjeneste hos de forhadte Franskmænd og deltage i den store Overfart, som dengang forberedtes fra Boulogne, i den sikre Forventning, at Foretagendet vilde strande og han som den hele Hær finde sin Grav i England. Han vilde melde sig som simpel Soldat, men blev afvist. Ved et tilfældigt Sammentræf med en Bekendt, der tog ham under sin Beskyttelse, blev han sat i Stand til at vende tilbage til Tyskland, hvor han efter mange Genvordigheder og Skuffelser fik et lille Embede i Königsberg.

Kleist havde villet kappes med Goethe. «Jeg vil rive ham Kransen af Panden» havde tidligt været Omkvædet i hans Bekendelser som i hans Drømmerier — det lyder som et Udsagn af en Gal. Og dog, naar man retter Blikket paa det Brudstykke af det aldrig helt udførte Drama *Guiscard,* der er blevet reddet i en Afskrift, saa forbavses man. Vel kunde denne Digtning, saa lidt som nogen anden, rane en Genius, hvis Aand svæver over to Aarhundreder, dens Hæderskrans; men ikke des mindre staar dette Brudstykke i Højde med meget af det Skønneste, som Goethe har frembragt.

Kleist har i sin Fantasi dannet sig Billedet af en stor Mand, en stor Fører, og han meddeler os straks Indtrykket af hans Storhed ved at vise os, hvor meget der afhænger af ham, af hans Liv, og hvorledes Tusinder og atter Tusinder ser op til ham som til deres Hersker og eneste Redningsmand.

Den store Æventyrer, Robert Guiscard, Søn af Tancred af Hauteville, ligger med sin Hær for Konstantinopel, som han har lovet sig selv at indtage og beholde. Men Skæbnen staar ham imod; Pest er brudt ud i hans Lejr og gaar sin Rædselsgang gennem hans Hær.

Kleist selv havde jo mødt en saadan tilintetgørende Modgang

paa den Sejersbane, som hans Indbildningskraft havde udmalt ham, og storladent er det Billede af en Helt, der kæmper mod en overmægtig Skæbne, som han saa længe havde baaret i sin Sjæl. Guiscard har selv Pesten i sig; den raser i hans Indvolde; dens Gift fortærer hans Knogler. Han, som altid før var sejerrig, han, Syditaliens Erobrer, Roms Overvinder, Sejrherren over Venedig og Grækenland, ser nu sin Undergang for Øje, føler den i sig. En Sværm af Normanner bølger om hans Telt for at anraabe ham om at føre Hæren bort fra denne forfærdelige Lejrplads, hvor alle føler Pestens Giftpust i deres Ansigt. Rygtet om, at han er syg, har allerede begyndt at brede sig. Men Ingen maa faa Sandheden at vide endnu, og Guiscard er for stolt til at lade Nogen ane, hvad han lider.

Saa aabner hans Telt sig, og han, i hvis Bryst der luer et Krater, hvis Strube tørster uden nogensinde at kunne slukke sin Tørst, og hvis Haand er saa svag, at han den hele Nat ikke har formaaet blot at bevæge den, han træder høj og værdig ud gennem Teltaabningen og viser sig for den forsamlede Mængde, staar der saa stærk, saa munter i sin Overlegenhed, at selv de, som troede at vide det Værste, ikke mere véd, hvad de skal tro.

Og det er ikke blot stort, det er dybt, dette Kleist's Ideal. Denne Guiscard, der staar oprejst, medens Sygen nager hans Knogler, det er jo Kleist selv, hans hele ulykkelige Liv igennem, indtil han jager sig Pistolkuglen ind i Hjernen; han selv er denne store Genius, hvis Planer mislykkes paa Grund af Pesten udenfor ham og i ham.

Kleist opgav snart sin Embedsvirksomhed og vendte tilbage til Poesien. Særlig fængslende er nu den Maade, paa hvilken denne inderst inde saa energiske Digter kommer til at fremstille dramatiske Karakterer. Studiet af Romantikernes Sjæleliv og Sjælelære har vist os, hvorledes de ved at udstykke Individualiteten kom til at lægge Hovedvægten paa Alt, hvad der sprænger dennes Form: Drøm, Sansevildelse og Afsind. Det, der adskiller Kleist's Karakterer fra Romantikernes øvrige, er at de Intet har af det Udviskede eller Svampede, som betegner dem; men hvad der er fælles for hans og de andre, det er det Sygdomsagtige i Grundpræget. I enhver Lidenskab griber Kleist det Træk, ved hvilket den røber sin Familie-Lighed med den fikse Idé eller det viljeløse Afsind, i enhver nok saa kraftig Aand jager han sin

Sonde ned paa det syge Punkt, hvor Aanden taber sit Herredømme over sig selv: Søvngængeri, dyrisk Betagethed, Adspredthed, Fejghed under Dødsangst. Man tænke paa en Lidenskab som Elskov; den er ganske vist ikke af forstandig Natur, men den har en Side, fra hvilken den kan ses i Sammenhæng med Fornuft og Aand. Derfor skildrer Kleist den gennemgaaende og med beundringsværdig Kraft som rent sygdomsagtig, som Mani.

Da Käthchen fra Heilbronn første Gang ser Grev Wetter af Strahl, taber hun i samme Øjeblik Alt, hvad hun har i Hænde, Bakken med Forfriskninger, Vin og Bæger og styrter ligbleg med Hænderne foldede ned for ham paa sit Ansigt, som om Lynet havde ramt hende. Greven siger hende et venligt Ord og bereder sig kort efter til at ride bort; da hun fra sit Vindue ser ham stige til Hest, springer hun, for at følge ham, fra Vinduet tredive Fod ned paa Gadens Stenbro og brækker begge sine Ben. Seks Uger ligger hun i Feber. Neppe helbredet rejser hun sig, samler en Bylt og flygter fra sit Hjem for at opsøge Greven og følge ham i blind Hengivelse fra Sted til Sted, ledet alene «af Straalen fra hans Aasyn, der som et femtraadet Tov har slynget sig om hendes Sjæl» Hun vandrer paa nøgne Fødder, som ridses af enhver Flintesten, med den korte Kjole, der dækker hendes Lænder, flagrende i Vinden, uden anden Skærm end en Hat af Straa mod Solens Stik og Uvejrets Vrede. Hvorhen hendes Fod vender sig, gennem Kløfternes Taage, gennem øde Egne, som Solen svider, gennem sammenvoksede Skoves Mørke, skrider hun som en Hund, der har lugtet sin Herres Sved, bagefter ham. Og hun, som var vant til at hvile paa bløde Puder og som sporede den mindste Ujævnhed i Lagenets Traade, naar hendes Haand uagtsomt havde spundet den ind deri, hun ligger nu som en Tjenestekvinde i hans Stalde og synker, naar Natten kommer, udmattet ned paa det Straa, der er kastet under hans stolte Heste.

Den djærve Fynd i disse Ord af hendes Fader skildrer sandt. Greven, der véd sig uden Skyld, søger paa alle Maader at fjerne hende. Da han en Nat finder hende i Stalden, sparker han den unge Pige til Side med Foden, mere end én Gang løfter han Hundepisken imod hende; han lader hende opofre sig for hans Trolovede, der jager hende ind i et i lyse Luer brændende Hus for at hente hans Billede, ja endnu engang for at hente Futeralet til dette Billede, og med den højeste Begejstring og

den dybeste Ydmyghed finder hun sig i Alt og udfører Alt. Det er efter Käthchens Mønster, at Hertz i *Svend Dyrings Hus* har dannet sin smagfuldere og mattere Fremstilling af en Alt betagende, uigengældt Lidenskab. *Käthchen von Heilbronn* indeholder ved Siden af meget Latterligt og Stødende ogsaa meget Storladent; man vil allerede af det Anførte se, at denne Lidenskab, der indfinder sig med en Pludselighed som et Slagtilfælde, der fremdeles som en fiks Idé fortærer alle andre Forestillinger i Sjælen, og som, selv et Under, ved en Kerubs Hjælp udfører Undere, er drevet ud over det Naturliges og Sundes Grænser. Der er ligefuldt noget Skønt deri. Det har tilfredsstillet Kleist, der nærede en saa brændende Afsky for Frasen, at fremstille en elskende Kvinde, hos hvem alt det var Sandhed og Virkelighed, der hos andre elskende Kvinder kun er Talemaader. Han selv havde jo villet elskes paa denne Maade af sin Wilhelmine. Han havde senere rettet et saa overspændt Forlangende til en ung Pige, hvem han havde lært at kende hos Körners i Dresden og som havde faaet ham kær, at Forholdet mellem dem af den Grund var bleven opløst. Nu tyede han med sit Ideal over i Poesien.

At se ham og elske ham var Et — at følge den Elskede Jorden over — at være ham mere hengiven end en Hund — at gaa i Ilden for ham: det er velgørende at se alle disse Talemaader blive til Virkelighed her. Men dog henhører det Alt under Sygdomslæren. Hertil kommer den romantiske Begrundelse. Käthchen forfærdes ved Synet af Greven, fordi hun en Nat har set ham i et Drømmesyn. Men medens dette Drømmesyn staar paa, ligger Greven dødssyg af Tyfus, udstrakt som et Lig i sin Seng, og det forekommer ham selv, som om han træder ind i Käthchens Kammer. Hendes Syn og hans Drøm svarer Punkt for Punkt til hinanden, saa Greven, da han erfarer Sammenhængen, med Angst maa udraabe:

Nu staar mig bi, I Guder! jeg er dobbelt!
En Aand jeg er og vandrer om ved Nat.

Vi ser atter her Dobbeltgængeriet som Romantikernes Yndlingstanke i nær Forbindelse med Søvngængeriet.

En lignende Rolle spiller Søvngængeriet i Kleist's og maaske Romantikens ypperste Drama, *Prinsen af Homburg*, i hvilket alle de vigtigste Personligheder staar som mejslede ud i Sten. Repliken

er kraftig og klar, hvert Ord præget som en Medalje. Stykket er i Danmark især bekendt ved J. L. Heibergs Kritik. Den unge Feltherre bryder Krigstugten og sejrer, efter at have ført Kampen paa en Maade, der er ham forbudt i hans Instruks. Kurfyrsten fælder Dødsdommen. I den Tro, at den aldrig vil blive udført, tager den unge Helt den som en Formsag, men overrumples, da han ser, det er Alvor, saa pludseligt af Dødsangst, at han paa den mest uværdige Maade tigger om sit Liv. Stykkets Værd beror paa den Genialitet, hvormed den indre Bevægelse er skildret, i Kraft af hvilken han bliver sig selv igen og fordrer Dødsstraffen som sin Ret. Atter her er det Aandens Natside, som er greben. Prinsen er nervøs, syg og adspredt. Ved Stykkets Begyndelse gaar han i Søvne. Ved Stykkets Slutning virkeliggøres et Syn, han har havt. Han overtræder Befalingen, ikke som Manlius Torquatus's Søn i Ungdomsovermod og krigerisk Ildhu, men fordi han, som i sin nervøse Adspredthed har Hovedet fuldt af Drømme, da Instruksen bliver dikteret, Intet hører og altsaa slaar til i Blinde.

G. H. v. Schubert's Bog *Naturvidenskabens Natside* havde levende sysselsat Kleist. Denne Bog, som er forfattet af den da mest yndede blandt Naturfilosoferne, er et af Tidens mest forskruede Skrifter. Natsiden af en Planet er den Side af den, som er bortvendt fra Solen, og som kun lyser svagt i Mørket med et Lys uden Varme, et Lys, i hvilket Genstandene ser mere paafaldende og anderledes ud end i Sollyset. Deraf Navnet. I denne Bog raader Aander, Søvngængere, Spøgelser og Dæmoner som Jordens Eneherskere. Der gives her en fuldstændig Lære om Aanderne. Mellem Aand og Legeme er der tvende Mellemled: Sjælen og Nerveaanden, hvilken sidste, der udskilles efter Døden, har Skikkelse og Farve og saaledes kan ses. Farven retter sig efter Sjælens Beskaffenhed; ganske onde Aander er grønne; naar de forbedrer sig, gaar de efterhaanden over i det Gule o. s. v.

Fra Begyndelsen af har, efter Schuberts Lære, Menneskets Ord havt undergørende Kraft. Ved Synden har det mistet denne Magt over Naturen, og derved er der kommet noget Mørkt og Dæmonisk ind i den mirakelgørende Evne som f. Eks. i de græske Oraklers og den hedenske Trolddoms Tryllemagt. I Kristus fornyedes den gamle naturlige Underkraft. I sin dæmoniske Skikkelse er denne paany opstaaet hos Rosenkreuzere og

Frimurere, de hemmelige Selskaber, der spillede saa stor en Rolle i Tidens Forestillinger, og den røber sig fremdeles i Foreteelser som den dyriske Magnetisme, Fjernsynthed o. s. v. Adam Müller siger om dette Skrift: «Schuberts Bog synes mig at være det Bedste, Naturfilosofien har frembragt, og Forfatteren staar ved Følelse, ved Retskaffenhed og i Særdeleshed ved Lærdom, om end ikke ved krigersk og kritisk Talent, højt over Schelling . . . Schubert betegner, ganske vist paa ejendommeligere og mere poetisk storstilet Maade, men dog i alt Væsenligt meget tydeligt et tidligere Tidsrum af min Dannelse, i hvilket jeg ønskede at kunne lade det Menneskelige, det Personlige i min jordiske Handlekraft gaa op i Røg, for at berede den Gud, jeg tilbeder, en sød Lugt, ja hvor jeg ønskede at kunne aflægge mit Navn og min Personlighed for at blive den allerhøjeste Martyr, den mest præstelige Præst»*).

En Bog som denne var da i Alles Hænder, og selv en Aand som Kleist's fordybede sig som sagt med sine klare Tanker i al denne fordringsfulde Daarskab. Mystiken var paa Dagsordenen, og det er selsomt at se, hvorledes det mystiske Element, denne besynderlige Treenighed af Vellyst, Religion og Grusomhed, dukker op overalt i denne Digters Dramer. Saaledes f. Eks. i den mærkværdige Tragedie *Penthesilea*. Heltinden er Amazonernes vilde Dronning, som fører Krig baade mod Grækere og Trojanere og overalt er sejrrig. Det er en Lov blandt Amazonerne, at de i Krigen maa fange sig de Mænd, hvem de skal tilhøre, og efter Slagets Ende lever de da i Fryd og Gammen med dem. Penthesilea er bleven greben af en ligesaa dødelig Kærlighed til Achilles som Käthchen til Greven af Strahl. Men hos hende faar den det modsatte Udtryk, den antager Skinnet af hadefuld Grusomhed. Hun forfølger Achilles overalt i Slagene, hun vil se hans Blod. Elskede Käthchen som en Hund, saa elsker Penthesilea som en fra et bakkantisk Tog undsluppen Tigerinde.

Tydeligt nok har Kleist meddelt Amazonedronningen sin personlige Følemaade. Hun vil ikke eje andet end Achilles, som han ikke havde villet eller ikke vilde opnaa andet end Hæderskransen. Som hun i vild Hast vil erobre sig den Elskede, saaledes havde han med ét Slag ved *Robert Guiscard* villet naa Maalet. Som Kleist kan hun kun léve, naar hun tilkæmper sig

*) *Brevveksling med Gentz*, S. 98.

Alt, hvad hun attraar. «Rasende maatte jeg kaldes,» siger hun ganske som hendes Digter havde kunnet sige det, «om jeg ikke prøvede mine Kræfter, saa langt Mulighedens Omraade naaer.»

Hun hader Achilles saa stærkt som man kan tænke sig, at Kleist i mørke Timer har forbandet den Skæbne, der formente ham at vinde det højeste Ry. Hun tilintetgør Achilles tilsidst ved sit Had, som Kleist i et Anfald af Fortvivlelse havde tilintetgjort sit elskede Arbejde, sin *Guiscard*. Men hun elsker ham viljeløst, med glødende Inderlighed*). Da Achilles har saaret hende i Kampen, klager hun (i Dramets tidligste Form) i Udtryk, som hentyder til Digteren selv:

At kunne knuse denne Barm, Prothoe!
et Bryst, saa fuldt af Sang, Asteria!
Hvert Strengegreb deri gav jo en Vellyd.

Da hun endelig er paa Nippet til at opgive Alt, siger hun, næsten som Kleist i mange af Brevene til hans Søster:

Det Yderste, som menneskelig Kraft
kan yde, har jeg gjort; Umuligheder
har jeg forsøgt, sat paa et Tærningkast
mit Alt. Og Tærningen, den ligger, ligger.
Forstaa det maa jeg, og at jeg har tabt.

Saaledes forstaas det ogsaa, at Pfuel, den tro Ven, fandt Kleist grædende, da han lige havde nedskrevet Penthesilea's Død, og saaledes forklares ogsaa hans Ord angaaende Stykket til en Veninde: «Det er sandt, mit inderste Væsen er deri; det har De opfattet som en Seerske: min Sjæls hele Glans og al dens Kval paa én Gang.»

Dog dette personlige Træk udelukker ikke Indholdets alment romantiske Mystik. Penthesileas Elskov ytrer sig i saadanne Ord:

Hids alle Hunde paa ham! Pisk med Brande
løs paa ham Elefanterne, der knuser!
Far med Seglvogne ind paa ham, og mej
hans yppige Lemmer af!

Det sidste modbydelige Ønske, at se Achilles's Lemmer mejede af med Vognenes Leer, er ikke ren Forstillelse. Det viser sig

*) Smlgn. Otto Brahm: *Heinrich von Kleist.*

ved Digtets Slutning: Amazonerne er blevne slagne, og den afmægtige og saarede Dronning er falden i Achilles' Hænder. Han elsker hende, og for ikke at volde hende Sorg og Fortvivlelse, gør han et Forsøg paa at indbilde hende, at hun har sejret og at han er hendes Fange. Men Sandheden opdages snart, og nu udæsker Achilles hende til Enekamp i den Hensigt, at lade sig overvinde af hende og saaledes blive hendes Brudgom. Dog da Penthesilea modtager Udfordringen, forstaar hun ikke dens Mening, men faar en Art Bersærkergang, under hvilken hun kaster sig paa sin Hest og i Spidsen for hele sit Hundekobbel farer imod ham. Langt borte fra ser han hende og ræddes; da bøjer hun sin Bue sammen, «saa at begge dens Ender kysser hinanden», sigter og jager ham en Pil igennem Halsen. Han styrter, men forsøger rallende at rejse sig, saa pudser hun hele sit Kobbel paa ham; alle Hundene slaar deres Tænder i hans Legeme og hun som de, til Blodet drypper af hendes Mund og Hænder:

Dog puds! hun raaber, Tigris! puds, Leaina!
Puds, Sfinks! Melampos! Dirke! puds, Hyrkaion!
og styrter, styrter med det hele Kobbel
sig over ham, og trækker ved hans Hjelmbusk
ham ned — som Tævehund blandt Hundekoblet.
En griber ham i Brystet, en i Nakken,
saa Jorden drøner ved hans Fald og bæver.
Han, som i Blodets Purpurstrøm sig vælter,
rører ved hendes bløde Kind og raaber:
Penthesilea! kære Brud! hvad gør du?
Er det den Rosenfest, du loved mig?
Dog hun — Løvinden vilde hørt paa ham,
den sultne, hylende, der i sin Vildskab
søger sit Rov paa øde, snedækt Slette —
hun river Brynjen fra hans Krop og slaar
sin Tand dybt i hans Bryst, og som hun gør,
saa gør omkap med hende hendes Hunde.
Oxus og Sfinks slaar Tanden i hans højre,
hun i hans venstre Bryst Da jeg kom til,
drev Blodet ned fra hendes Mund og Hænder.

Først længe efter kommer hun til sig selv og erfarer, hvad hun har gjort. Hendes første Indtryk er Fortvivlelse, men saa siger hun:

Hvor mangen En, der hang om Vennens Hals,
har sagt det Ord: hun elsked ham saa saare,
at hun af Elskov kunde ham fortære;

og skulde saa bagefter Ordet prøves,
saa var til Væmmelse hun mæt af ham.
Saadan bar ikke jeg mig ad, du Elskte!
Se her! Da jeg mig kasted om din Hals,
har jeg for Alvor gjort det Ord for Ord,
jeg var saa gal ej, som det kunde synes.

Altsaa hun var ikke saa forrykt, som det lod. Her som i *Käthchen von Heilbronn*: Hvad der hos de Andre var Talemaade, skal én Gang blive til Virkelighed. Mangen En siger, at hun kunde spise den Elskede op af Kærlighed, men Penthesilea gør det. Kysset er beslægtet med Biddet. Hun forklarer:

Küsse, Bisse,
das reimt sich, und wer recht von Herzen liebt,
Kann schon das eine für das andere greifen.

Og dog er dette endnu ikke den fulde Forklaring. Vi har her endnu kun de to Led: Vellyst og Grusomhed. Men det tredje, Religionen fattes ikke. Den indfinder sig som den fuldstændiggørende Farve naar man ret betragter de to første. Novalis har jo sagt de ovenfor anførte Ord: «Nadverens guddommelige Betydning er de jordiske Sanser en Gaade. Men den, der blot én Gang sugede Livets Aande af hede, elskede Læber, og hvis Hjerte smeltede ved en hellig Ilds skælvende Flammer . . . han vil æde af hans Legeme og drikke af hans Blod evindeligt.» Det kristelige Mysterium var paa den Tid en Genstand, der sysselsatte alle Hjerner, blandt mange andre Kleists, til hvis nærmeste Venner Tidens første Mystiker, den sindrige Sofist Adam Müller, hørte. Man kan undres eller stødes ved at se dogmatisk-mystiske Forestillinger klinge igennem i et hedensk Drama om en Amazonedronning; men for at forstaa dette som mange andre beslægtede Forekomster maa man betænke det relativt Sande og Berettigede i denne Mystik. Disse Mænd kunde ikke have de religiøse Begreber i en Skuffe for sig uden Sammenhæng med deres Liv og deres Gerning. De sysselsatte sig ikke med en Forestilling som Nadveren en Formiddagstime to eller tre Gange om Aaret; den gennemtrængte alle deres Tanker, og de forsøgte at se Virkeligheden i Mysteriets Lys. Man finder i Friedrich v. Baaders samlede Værker (fjerde Bind, Antropologi) mellem mange smaa Afhandlinger: *Om Ekstasen eller de i magnetisk Søvn Talendes Henrykkelse*, *Om Seerinden fra Prevorst*, *Fyrretyve Sætninger af den*

religiøse Erotik o. s. v., ogsaa en Afhandling betitlet: *At alle Mennesker er i den sjælelige, gode eller daarlige Mening af Ordet Antropofager* (det er: Menneskeædere). Denne Afhandling begynder: «Mennesket, nemlig som Hjerte eller, med Skriftens Ord, som indre Menneske i Modsætning til det ydre, lever ikke af udvortes Næring eller af legemligt Brød, men lever, og det ikke i overført men i allervirkeligste Mening, kun af andre indre Mennesker, Hjerter eller personlige Væsener som af dem, der bespiser ham, og af deres Ord som Spise.»

Det religiøse Mysterium ender med at blive Midtpunktstanken selv for Filosoferne. Henrik Steffens kan være et Eksempel. Han, om hvem Julian Schmidt træffende bemærker, at man ikke kan benægte «en vis medfødt Servilitet i hans Karakter», udtalte sig paa samme Tid, som han i Breslau ledede Undersøgelser mod Demagogerne, et Hverv, fra hvilket han skilte sig «i høj Grad i Strid med den sunde Menneskeforstand og den naturlige Retsfølelse»*), ogsaa trods sin Ungdoms naturfilosofisk-panteistiske Anskuelser ubetinget reaktionært med Hensyn til det Religiøse. Saaledes hedder det i Skriftet: *Hvorledes jeg blev Lutheraner paany:* «Nadveren er den højeste individualiserende Proces i Kristendommen; ved Hjælp af den sænker Forløsningens hele Hemmelighed sig i sin rige Fylde ned i den modtagelige Personlighed. Naadens frugtbringende Strøm, der fra den store Genfødelses Tider bølger igennem den hele Natur og Historie og som modner os til en salig Fremtid, antager her Frelserens Skikkelse, for at det, som er Alt i Alle, kan være helt tilstede . . . Hvad den Kristne tilfulde tror, hvad der gennemtrænger hans hele Liv, hvad der overvinder Døden — men tillige trænger ham tilbage til Sanseligheden, det bliver ved Forløserens saliggørende Nærværelse, der finder Sted til Bedste for ham, ganske for ham, her Vished, Nydelse, Næring . . . Nadveren er mig den højeste, vigtigste, mest hemmelighedsfulde af alle hellige Handlinger, ja saa vigtig synes den mig, at for mig ved den enhver Lære faar den uudgrundeligste Betydning.»

Herved forstaas ogsaa den uhyre Plads, som dette Sakramente indtager i Datidens kristelige Mystik. Imellem de Hellige og den indviede Hostie finder det inderligste Forhold, næsten et Kærlighedsforhold Sted. Man efterse blot anden Del af Görres'

*) Jul. Schmidt: *Gesch. d. deut. Litt.* II. 307.

Mystik. De Troende sporer Hostien i en uhyre Afstand. «For at begynde med det Helligste,» siger Görres, «saa har Alle, der er naaede ind paa det højere aandige Livs Omraade, kunnet fornemme Hostien i en uhyre Afstand.» En Mængde Eksempler anføres herpaa, og man ser af Fortalen, at alle de Kendsgerninger, der anføres, for det Første er bekræftede af Vidner uden Tal, dernæst af de uforkasteligste, som tænkes kan, enten af Gejstlige eller af de frommeste Lægfolk; for det Tredje har disse Vidner været i den gunstigste Stilling til at kunne se og vidne. Saa erfarer vi da ikke blot, hvorledes den Hellige finder Hostien, hvor den saa end er gemt, men hvorledes Hostien føler en Tiltrækning til de Fromme, saa den springer fra Præsten ind i deres Mund. Ja undertiden føler Præsten, at den voldsomt rives ud af hans Hænder, tiltrukken som Jernet af Magneten, og omvendt tiltrækkes den Fromme af de hellige Genstande og føres gennem Luften til dem.

Intetsteds er det dog i Kleist's Drama mærkværdigere at se Mystiken bemægtige sig et aldeles hedensk, tilmed meget letfærdigt, Stof, end i hans *Amphitryon,* en Bearbejdelse af Molières bekendte Lystspil. Det ikke let behandlelige Æmne var jo dette: I Amfitryons Skikkelse og under hans Fraværelse besøger Zeus hans Hustru Alkmene, der antager Guden for sin Husbond. Den virkelige Amfitryon kommer hjem, og nu opstaar en Række komiske Forvekslinger og pudsige Misforstaaelser mellem den rette og den falske Ægtemand, den rette Slave Sosias og Merkur som Sosias, indtil den virkelige Sammenhæng opklares, og Amfitryon trøstes med, at et Svogerskab med Jupiter ikke indeholder noget Vanærende, en Moral, som det maatte ligge i Ludvig den Fjortendes Interesse at beskytte og udbrede:

Mit Navn, som tilbedt paa alle Læber har hjemme,
dover al mulig Larm og al tænkelig Spot.
En Deling med Verdensaltets Drot
har intetsomhelst, der kan beskæmme.

Paa ægte fransk Manér er Stykkets Hovedpunkt opfattet som et Sammenstød mellem Ægtemand og Elsker, og da Alkmene angriber Jupiter for de haarde Ord, som han (ɔ: Amfitryon) har sagt hende, svarer Guden ved at dække sig bag denne fine Begrebsadskillelse:

Din Ægtemand, Alkmene, har begaaet alt det Gale;
det er Ægtemanden, hvem du som skyldig maa betragte,
din Elsker har ej Skyld i den hidsigt plumpe Tale.
Aldrig at saare dig hans Hjerte kunde agte.
Hvor kunde vel hans Hjerte et Ord, der krænked, nænne!
dertil er dets Ømhed for ærbødig og for blød.
Ifald ved dets Svaghed Sligt en Gang skulde hænde,
han gennembored det med hundred Dolkestød.
For Ægtemanden aldrig den Ærefrygt gjaldt,
som griber hver den dig kommer nær.
Man kender ham straks paa hans raa og haarde Færd;
med sin Bryllupsret tror han, at han har Lov til Alt.

Jupiter udtrykker sig, som man ser, med det mest udsøgte Hof-Galanteri, og da ved Stykkets Ende de Omstaaende lykønsker den stakkels Amfitryon, siger Sosias Slutningsord, som slaar det Hele hen i Spøg og gaar ud paa, at om den Art Sager er det bedst at tale saa lidt som muligt.

Selvfølgeligt maatte Kleist opfatte Æmnet fra en ganske anden Side.

Allerførst har øjensynligt her Dobbeltgængeriet været det Tiltrækkende for et romantisk Gemyt. Dernæst forelaa der her en Mulighed til at spille svagt, men tydeligt, paa et af de vigtigste Mysterier i den kristelige Tro. Alkmene undfanger Herakles, ikke med sin Mand og dog ikke i Ægteskabsbrud, altsaa ubesmittet; det Foster, hun skal føde, er ikke Barn af et Menneske, men af en Gud. Derfor er i det afgørende Optrin mellem Jupiter og Alkmene Jupiter under Forgudelse af Naturen udvidet til Verdensaanden; han er ikke Grækernes letfærdige Olympier, men saa guddommelig og aandig som selve Naturfilosofiens *Absolute.* Han siger til Alkmene:

Skuer du Verden ej, hans store Værk?
Ser du ham ej i Aftenrødens Skær,
naar gennem Skovens Løvværk taust det falder?
Hører du ikke ham i Vandenes Rislen
og Nattergalens yppigt ømme Slag?
Er det forgæves, Fjældet, himmelhøjt,
dig i dets Stolthed aabenbarer ham,
og styrter, støvsprængt, Fossen ned forgæves?
Naar Solens Straaler falder i hans Tempel
og livnede af Glædens Pulsslag alle
det Skabtes Arter priser ham, formaar
du da at stige ned i Hjertets Grube
og bede til din Afgud?

Og derfor tiltaler han da ogsaa Alkmene gentagne Gange med Ordet: Du Hellige!

> Du er, du Hellige, med Demantbælte
> pansret mod hver en fræk Tilnærmelse,
> og selv den Lykkelige, hvem du favner,
> forlader dig skyldfri og ren ....

Adam Müller udgav Stykket med en begejstret og mystisk Fortale. I et af sine Breve til Gentz skriver han: «Hartmann har malet et stort, herligt Billede, *De tre Marier ved Graven*, hvilket tilligemed *Amphitryon* forkynder mig en ny Tid for Kunsten. *Amphitryon* handler jo lige saa godt om den hellige Jomfrus ubesmittede Undfangelse som om Kærlighedens Hemmelighed overhovedet.» Ja ogsaa Goethe følte det og sagde: «Stykket indeholder intet Ringere end en Omtydning af Myten i kristelig Retning, Marias Overskyggelse af den hellige Aand.»

Allerede 1806 havde Kleist opgivet sit Embede og forladt Königsberg. Han var, da Krigen brød ud mellem Frankrig og Prøjsen, en Tidlang ved en Misforstaaelse kommen i fransk Fangenskab og var saa 1808 flyttet til Dresden, hvor han kom i Forbindelse med Adam Müller. Som tidligere Fr. Schlegel, havde Müller nu den Ærgerrighed som den romantiske Læres Apostel og Profet at styre Aanderne; han viste Kleist en glødende Beundring, og opnaaede desværre en ikke ringe Indflydelse paa ham. Müller var en Talekunstner, der havde skaffet sig et Indblik i flere Videnskaber og som netop stod i Begreb med at forkynde en ny Filosofi, der skulde overvinde alle tidligere Ensidigheder. Hans Lære var Læren om «Modsætningerne», om den evigt flydende, evigt sig fornyende og ophævende «Modsætning», Punkt og Antipunkt: det attende Aarhundredes Aand og Romantikens var kun Forklædninger af den ene og samme Sandhed, og denne var han i Aaret 1805 formentlig for bestandig bleven Indehaver af, da han var gaaet over til den katolske Kirke.

Efterat Adam Müller var bleven Katolik, gik hans Aandsliv i Begyndelsen ganske op i Mystik. Han studerede Skyernes «hemmelighedsrige Liv», betragtede sin sygelige Skræk for Uvejr som en Naadegave fra Himlen, og indbildte sig, matematisk at kunne udregne Geniernes aandelige Udvikling. Saa nærmede han sig til Gentz og slog ind paa en praktisk-politisk Retning, først

som prøjsisk Fremskridtspatriot, senere som Reaktionær i Metternichs Tjeneste.

1808 grundede Müller og Kleist i Dresden Tidsskriftet *Phöbus,* i hvilket en Række af Kleists bedste Arbejder først blev offenliggjorte.

Det er meget betegnende, at hvad der tiltalte Müller i *Amphitryon*, det var netop hint Element af hedensk-kristelig Mystik, som f. Eks. aabenbarer sig i den følgende, efter Forkyndelsen af Jesu Fødsel tilpassede Replik:

En Søn vil blive født dig, hvis Navn er Hercules.

Ind i det Personlige i Digterværket trængte han ikke. Det Centrale i Stykket er Alkmenes Karakter, Midtpunktet i hendes Væsen er atter den Kraft, hvormed hun værger sig mod at lade sin Fred forstyrre, sin Følelse forvirre, og Midtpunktet i hendes Skæbne er den Kval, hun lider, da hendes inderste Følelse bliver usikker og vaklende ved hendes Ægtefælles Fremtræden i dobbelt Skikkelse.

Goethe, som uden at forstaa Kærnen i Kleists Væsen, paa sin geniale Maade begreb meget af hans indre Liv, har sagt det dybe Ord om ham, at han gik ud paa «Forvirring af Følelsen». Kleist var, i en Grad som faa Mennesker, anlagt paa Følelsens Sikkerhed; Forvirring af Følelsen var for ham den egenligt tragiske Skæbne, og dog blev hans hele og stærke Følelse atter og atter usikker paany:

I Kraft af en Familie-Vedtægt var Kleist bleven prøjsisk Officer; men Familie-Overleveringen og hans personlige Tilbøjelighed stod i Strid med hinanden; han udholdt ikke den stadige Mandstugt og gik ud af Hæren. Han havde været forelsket og havde bundet sig; hans Følelse for Wilhelmine var stærk, men hans Selvopholdelsesdrift som Kunstner var endnu stærkere, og saaledes kom hans Følelse i Forvirring og han opløste Forholdet. Han havde følt sig som Digter, som Geni; alligevel var alle hans Tilløb endte med en Følelse af Mangel paa Evne, og i fuld Forvirring havde han da tænkt paa at gaa i fransk Krigstjeneste for saaledes at finde Døden. Deraf hans uafladelige Kresen om Følelsens Forvirring som Æmne. I den mønsterværdige lille Novelle *Die Marquise von O.* er dette Æmne tydeligt. Marquisen véd, saa lidt som Alkmene, hvem det er, der i Mørket har favnet hende;

ogsaa hendes Følelse er bleven forvirret; hendes Nærmeste miskender hende, og da den russiske Officer, som hun holder for sin Redningsmand og der afslører sig som den Skyldige, vender angerfuld tilbage, sønderslider afvekslende vildt Had og forsonet Kærlighed hendes skyldfri Sind. Paa lignende Maade bliver i Michael Kohlhaas's Sjæl den oprindeligt saa sikre Retsfølelse gjort usikker og tilsidst helt bragt i Forvirring ved den Uret, han lider.

Kleist selv lod sig af saaret Retsfølelse forlede til at krænke Goethe, ligesom han af saaret Stolthed brød med Venner og Bekendte. Han sendte den af ham i lige Grad beundrede og misundte Goethe sin *Penthesilea* og oplevede den Skuffelse, at Dramet, som det var at vente, vakte Mesterens Uvilje. Goethe, der desværre kun var skarptseende overfor den frastødende Side af Kleists Væsen, siger om ham: «Hos mig opvakte Kleist tiltrods for min oprigtige Deltagelse og det af den fremgaaende Forsæt at dømme mildt, kun Gysen og Afsky, som et af Naturen smukt anlagt Legeme, der er angrebet af en uhelbredelig Sygdom.» Da Lystspillet *Der zerbrochene Krug* paa Grund af den vilkaarlige Akt-Inddeling, Goethe havde underkastet det, faldt igennem paa Weimarteatret, «forvirredes» ganske Følelsen hos den Skuffede, og han skrev Epigrammer om den store Mands Privatliv — deriblandt det stygge og lave om det «tidligt modne» Barn, der allerede havde Bryllupsdigtet færdigt til Forældrenes Bryllupsdag.

Derfra stammer det sygelige Træk i alle hans Digtninge. Selv i *Kohlhaas*, dette Mesterværk af Fortællerkunst, hvor fra først af enhver Skikkelse er tegnet med genial Bestemthed, ender Alt i Drømmeliv. Henimod Slutningen optræder en selsom Zigøjnerske, der bliver betegnet som Kohlhaas's afdøde Hustrus omflakkende Aand; desuden en anden spøgelseagtig Skikkelse, den syge, tilsidst halvt vanvittige Kurfyrste af Sachsen — Figurer, der staar i den skarpeste Modsætning til de friske, dagklare Skikkelser i Fortællingens Begyndelse. *Den hellige Cæcilie* er en katolsk Legende, hvis Sigte er rettet mod Billedstormeriet. Digteren svælger her med en vis Tilfredsstillelse i overtroiske Forestillinger og lader den hellige Jomfru straffe Fjenderne af den katolske Kirkes Billedpragt med pludseligt Vanvid.

Temmelig tidligt forfaldt Kleist til Nydelsen af Opium. Man mindes her derom.

I Aaret 1809 optræder Digteren som lidenskabelig politisk Agitator. Hans Stemme klinger nu en Tidlang rigt og fuldt. Han bebrejder sine Landsmænd, at de ikke har Tillid nok til Hjerternes hemmelighedsfulde Kraft. Han kalder Napoleon en Synder, hvem intet menneskeligt Sprog formaar at stemple tilstrækkeligt. Alt hvad der foretages mod Franskmændene, synes ham mat og elendigt. Fichte's *Taler til den tyske Nation* er ham en Væmmelse; han haaner Fichte som en Pedant uden Handlekraft. Dyb Foragt nærer han for Medlemmerne af «Tugendbund» med deres frygtsomme Daadløshed. Han skriver sit Sørgespil *Hermans-Slaget* for at opfordre sine Landsmænd til at behandle Napoleon som Herman behandlede Varus. Mod den handlesvage Ungdom er disse Ord af Dramaet rettede:

Saa skriver de, for Tyskland at befri,
med Cifre, sender dernæst med Livsfare
hinanden Bud, som Romerne la'r hænge,
forsamler sig i Skumring — spiser, drikker
og sover ud hver Nat hos deres Koner.

. . . .

Det Haab: imorgen dør Augustus, lokker
dem, dækkede med Skam og Skændsel, fra
én Uge til en anden.

Saa lidet har han gjort for at bevare Oldtidsfarven, at han lader Herman tale om en «Veksel» og Varus sammenligne Cheruskerfyrsten med en «Dervisch».

Han vilde have en Krig, som Spanierne førte den, med Mord og Edsbrud, med brændende Landsbyer og forgiftede Brønde.

Saa fandt Slaget ved Wagram Sted, og alle Kleist's Forhaabninger var tilintetgjorte. Han spurgte gysende sig selv, om der da ikke gaves nogen Retfærdighed paa Jorden.

Ingen Trøst i det offenlige Liv, ingen Udsigter i Privatlivet. Ingen Penge, intet Udkomme. Ingen Opmuntring, intet Bifald. Hans Nærmeste og Kæreste skattede ham ikke. Han skriver kort før sin Død til en moderlig Veninde: «Saa vilde jeg dog hellere ti Gange lide Døden end endnu en Gang opleve, hvad jeg nylig følte i Frankfurt ved Middagsbordet mellem mine to Søstre. Den Tanke, at mine Fortjenester, de være nu større eller mindre, slet ikke anerkendes af dem, saa jeg betragtes som

et ganske unyttigt Medlem af det menneskelige Samfund, der ikke mere fortjener nogensomhelst Deltagelse, berøver mig ikke blot Fremtiden, men forgifter mig Fortiden.»

Han vidste tilsidst slet ingen anden Udvej til at tjene sit Brød end den, paany at blive Officer, hvad han saa nødigt vilde, og det vilde sige at vende tilbage til en Livsstilling, han tolv Aar tidligere havde opgivet. Han ejede imidlertid ikke engang de til en Officers Udrustning nødvendige Penge. En Ansøgning til Hardenberg om Hjælp forblev ubesvaret. Netop paa dette Tidspunkt var det saa, at Prøjsen saa sig tvunget til den Skam at indgaa Forbundet med Napoleon mod Rusland. Ingen større Forvirring af Fædrelandsvennens Følelse lod sig tænke, end den, som maatte følge deraf. Han, *Hermans-Slagets* Digter, Napoleons Dødsfjende, tvunget til som prøjsisk Officer at kæmpe for sit Fædrelands Ydmyger!

Under dette sidste Pligtsammenstød brast hans Hjerte. «Min Sjæl er saa træt,» skriver han, «at naar jeg blot stikker Næsen ud af Vinduet, smerter Dagslyset mig, som skinner paa den.»

Han var moden til Afgørelsen. Gennem Adam Müller var han bleven bekendt med Fru Henriette Vogel, en begavet Dame, der ligesom han led af Tungsind og som indbildte sig at have en ulægelig Sygdom. En Dag mindede hun ham om det Løfte, han engang havde givet hende, at vise hende enhver selv den største Venskabstjeneste. Han svarede, at han naarsomhelst var rede dertil. «Godt, saa dræb mig. Mine Lidelser har bragt mig saa vidt, at jeg ikke mere kan udholde Livet. Det er rigtignok ikke sandsynligt, at De gør det, da der jo ikke mere gives Mænd paa Jorden.» Det var nok for Kleist. I November 1811 kørte han og Henriette sammen til Wannsee. De var tilsyneladende lystige og tilbragte under al Slags Skemt Tiden dèr til den næste Dags Eftermiddag; saa gik de ind i en Hule ved Søen, og Kleist skød sin Veninde gennem det venstre Bryst, dernæst sig selv igennem Hovedet, efter at de først sammen havde tilskrevet Adam Müllers Hustru et underligt vemodigt-humoristisk Brev. Det lyder saaledes:

«Himlen véd, min kære, fortræffelige Veninde, hvilke besynderlige Følelser, halvt vemodige, halvt overgivne, der bevæger os til i denne Time, da vore Sjæle som to muntre Luftskippere hæver sig over Verden, at skrive Dem til. Vi var dog ellers,

maa De vide, bestemte paa ikke at afgive noget Kort p. p. c. hos vore Venner og Bekendte. Grunden er vel den, at vi i tusind lykkelige Øjeblikke har tænkt paa Dem, og at vi tusind Gange har forestilt os, hvorledes De i Deres Godmodighed vilde have lét, hvis De havde set os sammen i den grønne eller røde Stue. Ja, Verden er en underlig Ting! — Det har sin Rigtighed, at vi to, Jette og jeg, som to tungsindige, sørgmodige Mennesker, der altid har anklaget hinanden for deres Kulde, har faaet hinanden af Hjertet kær, og det bedste Bevis derfor er vel, at vi nu dør med hinanden.

Lev De vel, vor kære, kære Veninde, og vær nu ret lykkelig her paa Jorden, som det meget vel er muligt at være det. Vi for vor Del vil ikke vide Noget af denne Verdens Glæder og drømmer om lutter himmelske Egne og Sole, i hvis Skin vi vil vandre om med lange Vinger paa Skuldrene. Adieu! et Kys fra mig, som skriver dette, til Müller; han skal undertiden tænke paa mig og vedblive at være en tapper Guds Stridsmand mod Djævelens Daarskab, som holder Verden i sine Baand.

(Efterskrift med Henriettes Haand.)

Dog hvordan dette er gaaet til,
fortæller en anden Gang jeg i Mag,
da jeg har altfor travlt idag.

Lev da vel! I mine kære Venner! og erindrer i Glæde og Sorg de to underlige Mennesker, der snart tiltræder den store Opdagelsesrejse. Henriette.

(Atter med Kleists Haand.)

Givet i den grønne Stue, den 21de November 1811.
H. v. K.»

Kleist var den stejleste Karakter i Datidens aandelige Verden i Tyskland, og han havde tilmed et overfuldt Hjerte. Han vilde bygge paa Følelsens Grund, efter at han havde opgivet at naa til Sandhedens Erkendelse. Rent digterisk formaaede han at gøre det, som han i *Kohlhaas* bygger paa Retsfølelsen, i *Käthchen von Heilbronn* paa den ubetingede Hengivenheds Følelse. Men i den virkelige Verden, hvori han ved sin Fødsel var sat, havde Ingen Brug for hel, stærk Følelse af den Art som hans. Han fandt da ikke denne Følelse hos Andre, og hvor han selv fulgte

den, blev han overalt ladt i Stikken. Ak! Intet var helt paa denne Jord, ikke engang hans Kald!

Ingen elskede Helhed som han, og Ingen var ustadigere, sygeligere, mere splittet. Altid var han en Fortvivlende, evigt vaklede han mellem den højeste Stræben og Driften til Selvmord. Derfor ser vi ham, den største af Romantikerne, modtagelig for næsten alle de Vildfarelser, som hans digteriske Samtidige er udsatte for. De fleste Karakterer i hans Værker bliver, omtrent som hans egen skønt og stort anlagte Personlighed, nedbrudte ved mørke og uhyggelige Naturejendommeligheder, der sløver Viljen og tilintetgør Aandens frie Spændkraft. Dog i Literaturen vil Heinrich von Kleist blive staaende, ligesom Alle, der bliver staaende i den, ved den Styrke og Lidenskab, med hvilken han har levet og skrevet*).

I den romantiske Skoles anden navnkundige Dramatiker var der langt mindre at sønderbryde. Han passede fra først af fuldstændigt til den romantiske Type.

Zacharias Werner blev født 1768 i Königsberg som Søn af en Universitetsprofessor, der tillige var Teatercensor. Saaledes fik han allerede som Barn Lejlighed til næsten dagligt at se Skuespil og til i sin tidligste Ungdom at lære Teatervæsenets hele Teknik at kende. Efter en Udtalelse af Hoffmann at dømme var hans Moder «højtbegavet med Aand og Fantasi». Hun hengav sig til et overspændt, mystisk Sværmeri og vandt derved ingen ringe Indflydelse paa sin Søns ildfulde Indbildningskraft, men blev i sine modnere Aar greben af en Sindssygdom, under hvilken den Forestilling udviklede sig hos hende, at hun var Jomfru Maria og Sønnen Verdens Frelser.

Zacharias Werner førte som ung Student et saare letfærdigt Liv; hans Temperament var sangvinsk og hans Sanselighed stærk. I sit tyvende Aar udgav han et Bind lyriske Digte, der ligesom Friedrich Schlegels og andre Romantikeres første Frembringelser ikke er isprængt med nogensomhelst Mystik, men i det attende Aarhundredes Stil ivrer mod «Fromladenhed, hellig Dumhed, Hykleri og Jesuitisme». Endnu forholdsvis ung anslog han dog selv den fromladne Tone. Skønt han vedblev med sine Udsvævelser, kan man ikke uden videre kalde ham en Hykler, thi

*) Adolf Wilbrandt: *Heinrich von Kleist,* 1863. Otto Brahm: *Heinrich von Kleist,* 1884.

han begik og angrede dem afvekslende. Hans Væsen var ustadigt, som han selv har betegnet det i sit sidste Digt *Unstäts Morgenpsalm*, og allerede i Prologen til *Söhne des Thals* kalder han sig en «Ustadig», der stedse «vandrer, veklager, advarer».

Af religiøse Grunde traadte Werner ind i Frimurerordenen; han havde den Tro, at ved dens Hjælp vilde en ny, dybere Religiøsitet udbrede sig over Verden. Af økonomiske Grunde tog han mod et Embede som Kammersekretær i den prøjsiske Statstjeneste og blev i denne Egenskab 1795 forflyttet til Varsjov. Han havde netop rettet tre ildfulde Hymner til de i deres Frihedskamp saa ulykkelige Polakker — en Slagsang, et Opraab og en Sørgesang — da han som prøjsisk Stats-Embedsmand holdt sit Indtog i det erobrede Varsjov, hvor han tilbragte ti behagelige Aar. Han giftede sig der tre Gange, de to første Gange saa overilet, at han snart efter Brylluppet lod sig skille; tredje Gang varede Ægteskabet med en i særlig Grad elskværdig Polakinde nogle Aar. Fra hende blev han skilt i 1805. Ved denne Skilsmisse erklærede han sig for den alene skyldige Part. «Jeg er vel,» skriver han i et Brev til Hitzig i den Anledning, «intet slet Menneske, men i mange Henseender en Svækling (Gud styrker mig dog til Gengæld i andre Henseender), ængstelig, lunefuld, gerrig, urenlig; du véd det jo.» Selvportrætet smigrer ikke.

Imidlertid havde først Schleiermachers Taler om Religionen, dernæst Jakob Böhme gjort et ikke overfladisk Indtryk paa ham. Kunst og Religion blev ham Et. «Hvorfor,» skriver han til Hitzig, «har vi dog ikke ét Navn for disse to enstydige Ord?» De betegner for ham fra først af hvad han snart kalder den levende Følelse for den store Natur, snart en ren Sjæls ligefremme, fordringsløse Udstrømmen i Naturens rene Hav. I Poesien føler han, efter sin egen Erklæring, «ganske som Tieck». Om den kirkelige Katolicisme taler han i Varsjov endnu med en vis Kulde; han tager den i Forsvar «ikke som Troessystem, men som en paany opgravet mytologisk Guldgrube».

Paa én Dag, den 24. Februar 1804, berøvede Døden ham hans Moder og hans fortroligste, polske Ven Mnioch. Deraf Titlen paa den ti Aar senere digtede Skæbnetragedie *Den 24de Februar**).

Efter at Werner havde henvendt sig til alle mulige Beskyttere

*) Se *Hovedstrømninger* I, *Emigrantliteraturen. Saml. Skrifter* IV, 170

og Velyndere med Ansøgninger, om de ved deres Forbindelser vilde skaffe ham et Embede, hvorved der var saa lidt som muligt at gøre og saa meget som muligt at tjene, lykkedes det ham endelig, igennem en Minister, der i lige høj Grad interesserede sig for Religion og for Frimureri, at opnaa et mageligt og indbringende Embede i Berlin. Han gav sig først hen til alle Hovedstadens Fornøjelser og Nydelser, men følte efter Prøjsens Nederlag og Napoleons Indtog Drift til et omflakkende Liv. Han stod fri og alene, da alle hans Ægteskaber havde været barnløse, og han havde ved sin Moders Død arvet en Formue. Han gjorde Rejser i Tyskland og i Østerrig, det «gudsvelsignede» Land, som han kalder det, gjorde Fru de Staëls Bekendtskab, opholdt sig i længere Tid hos hende i Coppet, og opnaaede i Weimar af Fyrst-Primas Dalberg en Aarpenge. En Professor Passow, der lærte ham at kende her, skriver om ham til Voss: «Werner har mishaget mig forfærdeligt, fordi jeg ikke to Gange har fundet ham ens, hvad der foranledigedes af hans utaalelige Stræben efter overalt at behage. Det afhang altsaa af Enhver, om han vilde have ham letfærdig indtil den dybeste Gemenhed eller andægtig indtil den mest moderne Aandighed.» En stor Indflydelse fik en Præst ved Navn Christian Mayr paa ham, en Fanatiker, der for at virkeliggøre et Syn af Johannes' Aabenbaring og opnaa en højere Visdom slugte Størstedelen af en Bibel og blev alvorligt syg deraf. Han var i alle Henseender en Særling, skød med Pistoler fra Prædikestolen efter dem af Tilhørerne, der faldt i Søvn, indbildte sig, at han kunde frembringe virkeligt Kød og Blod ved Nadveren. Denne Mand vilde gøre Werner til Medlem af et stort hemmelighedsfuldt Selskab *Korsbrødrene i Orienten.* Werner gik først med sværmerisk Lidenskab ind derpaa, senere blev han mistroisk, og denne Mistro var medvirkende Aarsag til hans Overgang til Katolicismen.

I November 1809 foretog Werner fra Coppet en Rejse til Rom, hvor han opholdt sig i flere Aar. Her fulgte i Aaret 1810 hans Omvendelse. Han havde under sine Vandreaar ført det afsindigste Liv, dagligt delt mellem lave Udsvævelser og glødende Troes-Sværmeri, mellem dyriske Sansenydelser og Andagt og Bøn. De Brudstykker af hans Dagbøger, der i to smaa Bind er blevne udgivne af Schütz, røber en Raahed i Sanselivet, en Hundskhed i Følelseslivet og en Frækhed i Udtryksmaaden, der virker saa meget des modbydeligere, som Udbrud af jammerlig Sønder-

knuselse og dyb Selvforagt afbryder den omhyggelige Optegnen af hans sensuelle Oplevelser.

I en testamentarisk Skrivelse til hans Venner (dateret September 1812) nævner han de to Bevæggrunde, der forbyder ham et offenligt Skriftemaal: «Den ene er den, at det at blotte og aabne en Pestgrube er farligt for de Omstaaendes, endnu ikke Smittedes Helbred; den anden den, at der i mine Skrifter, som Gud tilgive mig, blandt en Mængde giftige Svampe og andet Ukrudt dog ogsaa hist og her findes en lægende Urt, for hvilken stakkels syge Mennesker, hvem den maaske kunde være nyttig, sikkert vilde gyse tilbage med Forfærdelse, ifald de kendte den forpestede Agerjord, hvoraf den er spiret frem.»

Efter at Werner, ejendommeligt nok først efter sin Omvendelse, havde begyndt at studere Teologi og i et Præste-Seminarium havde gjort sig bekendt med den katolske Kirketjeneste, lod han sig indvie til Præst og optraadte i Wien 1814 under Kongressen for første Gang som Prædikant. Han gjorde Lykke. Han imponerede Mængden ved sin lange, magre Skikkelse, der lignede en Martyrs, og ved sit lange, magre Ansigt med stor fremspringende Næse og et Par ildfulde, mørkebrune Øjne, der lynede under de svære Øjenbryn. Under uhyre Tilløb holdt han Prædikener, om hvilke Munkens i *Wallenstein's Lejr* kan give en svag Forestilling, fulde af overspændt Svulst og de platteste Uanstændigheder, i hvilke Vid og Forstand er parrede med asketisk Nonsens og kedsommeligt Vaas, medens Forbandelser mod Kætterne veksler med Lovprisninger af den hellige Rosenkrans. — Han døde i Wien 1823*).

Werner er Hovedrepræsentanten for den mystiske Poesi. Hans Liv er Nøglen til hans Skrifter, som i saa høj Grad betog de Samtidige, og som nærmest interesserer os som Sygdomstegn.

Han besidder store Egenskaber som Poet. Hans Vers er melodiske og smigrer Øret som sydlandsk Kirkemusik. Personerne er ofte dygtigt anlagte (se f. Eks. Skildringen af Franz af Brienne i første og anden Akt af *Tempelherrerne paa Cypern*), og Handlingen spænder og interesserer; men det Heles Kærne, den tredobbelte: Vellyst, Religion og Grusomhed, er ildesmagende

---

*) Hitzig: *Lebens-Abriss Zacharias Werners,* 1823. Schütz: *Zacharias Werner, Biographie und Charakteristik* 1841.

og usund. Hans første større Værk *Dalens Sønner,* der atter falder i to Dele, hver paa seks Akter, behandler Tempelherrernes Orden. Frimureriet, der, som vi saa, sysselsatte Schubert, der endvidere havde spilt en Rolle allerede i Goethes *Wilhelm Meister* og desuden havde optaget saa stor en Del af Werners private Liv, havde øjensynligt givet ham Ideen.

Den Indkapsling af én Form i en anden, som var yndet af Romantikerne fra Skolens Begyndelse af, har her antaget den Karakter, at Skallerne bestandig ses som Hylstre uden om et Mysterium, der søges, det hemmelige Selskabs Mysterium, til hvilket vi trænger stedse dybere ind, men som samtidigt synes at vige længere og længere tilbage. Tempelherreordenen har sine Hemmeligheder, og vi overværer den omstændelige Indvielse af de Nyoptagne i disse. Her bevæger vi os i underjordiske Grave med kolossale Skeletter, hemmelighedsfulde Bøger og Forhæng, Sværd og Palmer o. s. v. Indholdet af disse Mysterier er: *Af Blod og Mørke vælder Forløsning ud.* Men Tempelherreordenen er kun en Datterloge; Moderlogen *Dalen,* som vi i Værkets anden Del lærer at kende, er i Besiddelse af alle de højere Mysterier og den højere Magt. Dennes dybeste Hemmelighed er atter kun Forsagelsens og Opofrelsens rent negative Tanke. Skjulte Stemmer forkynder «i en sanglignende, hul Tone»:

Alting er til Livet kaaret,
Alt, der dør, til Liv bli'r baaret,
intet Korn gaar tabt af Aaret.

Hvem der gennem Blod og Mørke
svømmed, genvandt snart sin Styrke.
Hil dig, Blodige! dig vi dyrke.

En Forestilling om, i hvilken Grad Mysterierne her udnyttes til Opera- og Ballet-Dekoration, giver den Omstændighed, at i femte Akts tolvte Scene, der bestaar af 64 Linjer, kun de 6 indeholder Replik, de øvrige Anvisninger til Dekoratøren og Skuespillerne om «en med Roser bedækket mægtig Gravhøj, ved hvis fire Hjørner de gennemsigtige Billeder af en Engel, en Løve, en Tyr og en Ørn er anbragte,» fremdeles om de Dragter, «Dalens» Ældste skal bære, af hvilke nogle er af Guldmor, andre vandgraa, andre blodfarvede, og endelig om de Røgelsekar, Harper, Klokker, Kroner og Tornekroner, Korsfaner og kolossale Isis-Statuer, som spiller en Rolle.

Tempelherreordenen er sunket i Forfald. Moderlogen beslutter derfor at tilintetgøre den, og «Dalen» dømmer dens Stormester, den vidunderligt ædle og heltemodige Jacob Molay til Flammedøden, skønt han er aldeles uskyldig i Ordenens Nedgang, ja med yderste Kraft har bekæmpet den. Erkebiskoppen, der leder Undersøgelsen imod ham, er overbevist om Anklagens Uretfærdighed, elsker og beundrer Ridderen — men han maa lyde højere Forskrifter. Molay selv staar overfor Baalet saa rolig som Paludan-Müllers Kalanus, han længes efter Døden, han betragter Opbrændelsen kun som en Lutring. Alle rundt om ham har Medlidenhed og anraaber ham om at unddrage sig Baalet ved Flugt, men som Kalanus modstaar han alle Opfordringer. Erkebispens Følelser for ham deles af de Øvrige, saa han staar omgivet af en hel Flok sentimentale Bødler, der steger ham med Beundring og Højagtelse. De er blødagtige og grusomme Hængehoveder som Werner selv. Det modbydeligt Rørende er udbredt over alle Stykkets Personer. Saaledes siger Molays gamle Vaabenkammerat, da han ikke kan faa Lov til at befri ham ved Retterstedet, («godmodig»):

Du slemme Jacob, du! — Fy, han vil dø,
sin gamle Vaabenbro'er forlade! — Jacob!
Du maa ej svigte, hører du?

Men Molay døer, saa skyldfri han end er. Det er her som hos Kleist det kristelige Mysterium, der spiller ind med i Dramet, og Molay æres som en anden Kristus af selve dem, der brænder ham. Da han er død, foregaar i Stykket følgende Vidunder: «Solens Straaler forgylder Egnen. Over Dalhulens Port viser sig under det oplyste Navn Jesus Navnene Johannes, J. B. Molay og Andreas, ligeledes i Transparent.» Alle Korsbrødrene synker i Knæ. «Lang højtidelig Pause, under hvilken man ud fra Hulens Indre under Ledsagelse af Harper og Klokkeklang hører Dalens Gamle, dog i dumpe uforstaaelige Toner, synge det tredobbelte Hellig! efter den sædvanlige Kirkemelodi.»

Martyriet er Werners særlige Fag. Drab med Køller, Kogning i store Kedler, alle Pinebænkens Lidelsesstadier, det er hans Omraade. Han svælger i disse Kvaler ganske som Görres, hvis Vellyst man ligesom fornemmer, naar han i *Den kristelige Mystik*'s første Del taler om Martyriets Hemmeligheder: «Her bliver Slagtofrene lagte paa Pinebænken og spændte paa Hjul,

hvorefter alle deres Lemmer med Skruer vrides ud af Led . . . medens Liktorerne svider deres Sider med Fakler eller gennemfurer dem med Jernkløer. Der bliver da tidt snørt Lænker om Livet paa dem for at knække deres Ribben. Med spidse Rør bliver Ansigtet og Øjnene gennemborede; Munden knuses med Næveslag, medens der slaas Søm gennem Fødderne paa Ofret, der neppe mere aander, og medens glødende Jernstænger, som anbringes paa de bløde Steder, brænder sig dybt ind o. s. v.»

I Werners *Attila* bliver en ung Mand, hvem Attila elsker, anklaget for Mened og tilstaar sin Brøde. Attila omfavner ham under glødende Taarer og lader ham saa rive i Stykker af Heste. Attila er overhovedet skildret som den følsomste Sværmer. Den sønderrivende Sentimentalitet, den sværmeriske Bestialitet er romantisk Mode. Overfor Attila staar Paven Leo, en Skikkelse, der ligeledes synes undsluppen fra Görres' *Mystik*, særligt fra det Kapitel, der handler om den under den religiøse Henrykkkelsestilstand indtrædende Svæven i forskellig Højde. Thi medens han i Dramaet beder en Bøn, hæver han sig i Vejret, indtil han staar svævende paa Taaspidserne. Han føler iøvrigt med Attila og virker elektrisk paa ham.

I Werners *Martin Luther oder die Weihe der Kraft* er det den religiøse Indvielses, man kunde sige Ordinationens, Mysterium, som er behandlet. Stykket aabnes betegnende med Hardenberg'ske Bjergmænds Op- og Nedstigning i et Bjergværk. Luther er her snarere skildret som en katolsk Helgen end som den protestantiske Reformator. Catharina af Boras Figur er pustet op til Helgeninde-Højden. Han og hun ledsages gennem Stykket af hver sin Engel, Luther af Drengen Theobald, der i Virkeligheden er Kunsten som Seraf, Catharina af Pigen Therese, der er Troen som Kerub. Faa Aar efter at Werner saaledes havde forherliget Reformationen, skiftede han Tro og skrev et Digt *Die Weihe der Unkraft* i hvilket han tilbagekaldte dette Drama i Udtryk som disse:

Ved dette Gøglerblændværk har jeg Sandheden haanet.

I Werners sidste Tragedie *Makkabæernes Moder* behandlede han et Stof, der var som skabt til at give alle Martyrlegendernes Pinsler Rum, og som frembød en Overflod af legemlige Kvaler og hellige Henrykkelser. Makkebæerinden Salomes Sønner skal

spise af Zeus's Offermaaltid eller henrettes paa den forfærdeligste Maade. Det komiske Motiv, at det betragtes som Livssag, om Børn smager paa nogen Mad eller ikke, er behandlet med den stærkest spændte Højtidelighed. Salome opfordrer i overjordisk Sværmeri sine Børn, et for et, til at lade sig spidde, flaa, brænde o. s. v. Antiochus beundrer højligt Salome, ja, denne følsomme Overbøddel kaster .sig endog paa Knæ for hende med Ordene:

Du er ej Kød og Blod! — Sligt Offer kendtes
ej før! — Velsign mig du, som fra Olympen sendtes!

Og Salome er selv følsom nok til at velsigne ham. Sønnen Benoni faar, efter ligeledes at have velsignet sin Morder, Hænder og Fødder afhuggede, og bliver derpaa kogt i Olie. Saa høres to stærke Økseslag: det er Abirs Fødder, som bliver huggede af, Juda bliver martret o. s. v. Antiochus, den barbariske Konge, eller Werner, den ligesaa barbariske Digter, lader Børnene blive radbrækkede Led for Led og saa Lemmerne afrive. Han skaaner os ikke for et eneste Ledemod. Under alt dette føler Moderen, som tvinges til at overvære Alt, kun Martyrfrydens højeste Vellyst, og da Antiochus nu anden Gang i sin vanvittige Følsomhed «dybt bevæget» bøjer sig for hende med Ordene:

Vil, store Niobe, du da fra mig gaa bort i Vrede?

saa lægger hun den højre Haand paa hans Hoved og siger «meget højtideligt»:

Jeg vèd, min Frelser lever. Lær en Gang til ham at bede!

Tilsidst aabner Baggrunden sig: man øjner Marterredskaberne og den uhyre Kedel med kogende Olie, i hvilken Benoni ligger; hans Hustru stirrer med Hovedet over Kedlens Rand ned i den. Ved Siden deraf et brændende Baal. Salomes Aand aabenbarer sig over Flammerne og slukker Ilden.

Man tænke sig, at der var en Tid, da dette syntes Poesi. Goethe tog sig altid varmt af Werner og opførte Arbejder af ham paa Weimar Teater. Han skriver 1808 om ham til Jacobi: «Det forekommer mig gamle Hedning ganske underligt at se

Korset plantet paa min egen Grund og høre Kristi Blod og Vunder præke poetisk, uden at det er mig rent imod. Det er vi dog det Standpunkt skyldige, til hvilket Filosofien har hævet os selv. Vi har lært at skatte det Ideelle, selv om det fremstiller sig i de besynderligste Former.»

Faa vil nutildags være tilbøjelige til saa mild og taalsom en Dom. De Udviklede blandt os Nulevende er dette rent imod Thi vi har set, hvortil det førte. Vi har set, at denne «kristelige Poesi» var medvirkende til den værste aandelige Reaktion, den nyere Tid har kendt. Man legede saa længe med det lutrende Baal, til man begyndte at forherlige det. Der er kun et Spand fra Werner til Görres, som med Lidenskab forsvarer Djævleuddrivning og Hekseprocesser, og der er kun en Haandsbred fra Görres til Joseph de Maistre, der udtrykker sig som følger: «I mangt et velregeret europæisk Land siger man om den, der stikker Ild paa et beboet Hus og ved samme Lejlighed selv indebrænder: Det har han vel fortjent. Troer man, at et Menneske, der har gjort sig skyldig i forskellige teoretiske og praktiske [ɔ: religiøse] Skændser, har gjort sig mindre vel fortjent til at blive brændt? — Naar man betænker, at Inkvisitionens Domstol sikkert hunde have forhindret den franske Revolution, saa véd man ikke ret, om den Suveræn, der uden videre opgav et saadant Vaaben, ikke vilde tilføje Menneskeheden et skæbnesvangert Slag.»

Saavist som Romantikens Kristendom er en Kristendom, der ikke lader sig opløse i Humanisme, saavist er Joseph de Maistre en ægte Romantiker.

Romantikens hele Historie stadfæster den Definition, som Ruge i sin Tid gav: En Romantiker er en Skribent, som med vor Dannelses Midler træder fjendtligt op mod Oplysningens og Revolutionens Tidsalder, og som forkaster og bekæmper den rene Humanitets Princip paa Videnskabens, Kunstens, Moralens og Politikens Omraader.

XVI

I sit første Tidsrum er Romantiken ubetinget upolitisk. Den forherliger som hos Novalis det Bestaaende, den stiller sig underdanigt til Konge- og Præstemagt, men i de rene Digterværker er den gennemgaaende politisk farveløs.

Tiecks satiriske Lystspil har f. Eks. i deres ydre Form et aristofanisk Tilsnit. Men aldrig er deres Satire rettet mod nogen politisk Personlighed eller Retning. Disse Lystspil angriber Oplysningen, og man faar hos Tiecks Biograf udtømmende Besked om, hvad Digteren forstod ved dette Ord. Paa den Tid, siger Köpke, var de mest ansete og navnkundige Mænd i Berlin, der hidtil havde ledet den offenlige Mening, dannede under Frederik den Stores Regering. De havde optaget det attende Aarhundredes herskende Anskuelser i deres Kød og Blod. Det var moralske, pligtopfyldende Mænd, der med stor Embedsiver, ofte med Jernflid arbejdede i alle Videnskabens og Forvaltningens Fag. Hvad enten de var Medlemmer af Regeringen, Teologer, Skolemænd, Kritikere, Populærfilosofer eller Digtere, gik de ud paa at gøre Religion og Videnskab nyttige og ved ydre Forholdsregler opdrage Menneskeslægten. Da det for dem først og fremmest maatte gælde om Almenfattelighed, kom de nødvendigvis til at opspæde og udtræde Stoffet, og udjævne Højt og Lavt i en gennemgaaende Middelmaadighed. En vis ulastelig borgerlig Vandel blev deres sædelige Ideal, som i Sammenligning med den gamle Troes-Inderlighed syntes ringe og fladt. De beraabte sig gennemgaaende paa Lessing som deres store Mand og mente at have Overleveringerne fra hans Virksomhed for sig. Man begriber let, at de fejdede mod Goethe, hvad Lessing jo selv havde gjort, og at de overhovedet maatte have en indskrænket Opfattelse af Indbildningskraftens Betydning og Værd. For dem var den den ydre Nyttes Træl og havde kun Værd som et Redskab i Sædelighedens Tjeneste.

Spot over dette Læseverdenens sædelige Hang finder man rundt omkring hos Tieck. Saaledes f. Eks. i *Den bestøvlede Kat*: Katten, Hinze, gaar om Aftenen om i vemodige Tanker. Han begynder at synge en Jægersang. En Nattergal slaar i en nærstaaende Busk. «Den synger fortræffeligt, siger han, denne Skovens Sangerske, hvor henrivende maatte den ikke *smage!* — Jordens Store er dog ret lykkelige, at de kan spise saamange Nattergale og Lærker, de har Lyst til; vi stakkels simple Folk maa nøjes med Sangen, med den skønne Natur, med den ubegribeligt søde Harmoni. — Det er pinligt, at jeg ikke kan høre Noget synge, uden at faa Lyst til at spise det.»

Parterret tramper, Kattens uædle Tankegang oprører de brave Tilskuere. Hinze lader da Nattergalen i Fred, men da

en Kanin kort efter springer forbi, fanger han den behændigt og kommer den i sin Pose. Det er hans Agt at forære den til Kongen for at vinde dennes Hjerte for sin Herre. Han siger nu: «Det Vildt er et Slags Sødskendebarn til mig, ja det er Verdens Gang nutildags, Slægtninge mod Slægtninge, Broder mod Broder!» Imidlertid faar han Lyst til selv at spise Kaninen, men betvinger sig og raaber: «Fy skam dig, Hinze! — Er det ikke den Ædles Pligt at opofre sig og sine Tilbøjeligheder for sine Medskabningers Lykke? Det er Endemaalet, til hvilket vi er blevne skabte, og hvem der ikke kan det — o det var bedre for ham, om hans Moder aldrig havde født ham!» — Han vil gaa, men man klapper voldsomt og raaber almindeligt Da Capo. Han maa sige det sidste Stykke endnu engang, saa bukker han og gaar med Kaninen. Tilskuerne er i den syvende Himmel af Henrykkelse, som over en Ordstrøm af Iffland.

Af ligesaa literær Natur er Satiren i Tiecks *Däumling* (Tommeliden). Den er rettet mod den antike Aandsretning i Literaturen, særligt mod Goethe. Et Æmne som Tommeliden, tildels behandlet i den græske Tragedies højtidelige Versemaal, frembød adskilligt Pudsigt, idet alle Trækkene fra Middelalderens Folke-Æventyr stilledes i den antike Stils Belysning. Det hedder f. Eks. om Syvmilestøvlerne:

«Tro De mig, jeg kan se paa disse Støvler, at de stammer fra den gamle Grækertid. Nej, nej! saadant Arbejde udfører ingen Moderne, saa sikkert, simpelt, ædelt i Tilsnittet, saadanne Sting; det er et Værk af Fidias, det lader jeg mig ikke afdisputere. Se kun engang, naar jeg stiller den ene saaledes hen, hvor ophøjet, plastisk den staar i stille Storhed; ingen Overflod, intet Broderi, ingen gotiske Bisager, Intet af den romantiske Sammenblanden i vore Dage, hvor Saal, Læder, Klapper, Folder, Sværte, Voks, Alt maa bidrage til at frembringe Mangfoldighed, Glans og et blændende Væsen, der ikke indeholder nogetsomhelst Idealt. Nutildags skal Læderet glinse, Saalen knirke, naar man træder, elendigt Rimeri, som de Gamle ikke kendte.» Der forekommer nogle af Goethes Yndlingsord i denne mere spydige end vittige Beskrivelse.

Vittigst forsvarer Tieck sig imod Beskyldningen for overdreven Følsomhed. Moderne Beundrere af Prosper Mérimée kan betragte Satiren som rettet mod dem. Tieck hævner sig paa sine Kritikere ved at lægge deres Indvendinger i Munden paa Leid-

gast, en Menneskeæder, der lige er kommen hjem, har lugtet Menneskekød og nu beslutter at spise Tommeliden og alle dennes Sødskende til Frokost næste Morgen. Foreløbigt skal de bringes op paa Loftet. «Naar blot ikke Jere egne tre Smaa vaagner!» indvendes der. «Hvorfor?» «For saa er de fremmede Børn sandelig ikke sikre. Jeres er saa forhippede paa Menneskekød, at de nylig nær havde suget Blodet ud af mig selv.» «Er det muligt? den Forstand og Dannelse havde jeg ikke tiltroet dem.» Hans Kone græder. «Kone, lad være med den Følsomhed. Jeg kan ikke udstaa den blødagtige Opdragelse; alle disse Fordomme, al denne Overtro og dette Sværmeri har jeg bestandig afskyet; ægte djærv Natur det er min Sag.»

I hvor mange Retninger denne Satire nu saaledes end gaar, saa er den dog i alle Retninger literær. Ud over Literaturen og ind paa Livets Omraade naaer den aldrig. Iffland og Kotzebue, den højtravende antike Stil og den spidsborgerligt indskrænkede Kritik, *Tryllefløjten*'s Tekst og Nicolais Rejsebeskrivelser, det lærde Pedanteri og Literaturtidenden, det er de stadige Syndebukke.

Engang imellem er det for at ramme Oplysningen og dens Tilbehør nødvendigt at røre ved andre Magter. Saaledes kommer Kongen i *Den bestøvlede Kat*, som sætter Hof-Videnskabsmanden paa lige Trin med Hofnarren, lever for Paradetjenesten, fryder sig ved at høre Astronomiens store Tal remses op, og giver hele sin Yndest til Gengæld for en velsmagende Kanin — ganske vist ikke til at stille Kongemagten i det fordelagtigste Lys. Men dette er sket halv tilfældigt. Naar Loven her i Stykket kaldes «Popanz» (Skræmmebillede, Bussemand), der som Mus maa krybe i et Musehul og bliver ædt af Katten, og naar Hinze kort efter raaber: Leve *tiers état!* (Tredjestand) da er dette et godt Eksempel paa det egenlige romantiske Vaas, fuldstændigt meningsløst, Slag i Vandet efter Ingenting. — Kun i et eneste Stykke fra Tiecks Ungdom *Hanswurst som Emigrant* er der et Glimt af politisk Satire; thi Hanswurst er her ingen Anden end Prinsen af Artois som Emigrant og fattig Stymper, der maa ride paa sin Tjeners Ryg i Mangel af Ridehest. Men dette Stykke blev hele Tiecks Liv igennem utrykt.

Man forstaar derfor let, at Kotzebues Forsøg paa ad politisk Vej at ramme Tieck maatte mislykkes. Da han i Aaret 1802 havde opnaaet Adgang til Hoffet, stræbte han at hævne sig

paa sin Modstander ved at forelæse Kongen Paradescenen af *Zerbino* med Hentydninger. Men Kongen overhørte disse, og det Hele havde ikke videre Følger. Tieck er meget stolt og glad over at kunne bevidne sin fuldstændige Uskyldighed: Stykket var skrevet allerede 1796 under helt forskellige Forhold og er udelukkende bygget paa Ungdomsindtryk. Han har Ret til at være glad, forsaavidt personligt smædende Satire ikke hører hjemme i Kunst. Men iøvrigt gør denne Anekdote nærmest et tragikomisk Indtryk. Himlen véd det, denne Poesi var ufarlig. Himlen véd, der var ingen Aarsag for nogen Konge eller Regering i Verden til i ringeste Maade at bekymre sig om dens Spydigheder. Skade kun, at den bedste satiriske Poesi ikke er den, som lader Alle trygge. Aristofanes's Lystspil, hvormed Tiecks Beundrere saa gerne har villet sammenligne hans, var betydeligt mindre ufarlige og uskadelige, og virkeligt store satiriske Værker fra den nyere Tid som Molières *Tartuffe* eller Beaumarchais's *Figaro* har den Ejendommelighed, at de ikke foregaar paa Maanen og at de fører Krig mod Andet end de daarlige Poeter og den moraliserende Poesi.

Det var da ogsaa langt fra, at Romantiken vedblev at holde sig i denne Afstand fra Samfund og Politik.

Aaret 1806 var det kritiske Aar for Prøjsen og Tyskland*). Landet var helt i den fremmede Erobrers Magt. Men derfor har ogsaa alle de aandelige Reformbestræbelser deres Udgangspunkt i dette Aar. Man var naaet saa dybt ned i Ulykken, at en energisk Opadstræben var uundgaaeligt nødvendig. Den ufortrødne Friherre v Stein begyndte Omformningen af det prøjsiske Samfund, Scharnhorst omdannede Militærvæsnet, ja selv paa Universiteterne og den studerende Ungdom kastede man et prøvende Blik og kaldte i 1807 Fichte til Berlin. Denne Kaldelse var i flere Henseender mærkværdig. Ved den vilde man vise, at en ny og anden Aand fra nu af skulde raade. Da Fichte 1792 havde forfattet sit første Værk *Kritik af al Aabenbaring*, vovede han kun at lade det trykke anonymt. Da han senere udgav sin Bog *Tilbagefordring af Tankens Frihed*, vovede han end ikke at anføre den By, i hvilken Bogen blev trykt. Den udkom i Heliopolis, ligeledes anonymt. Da han endelig var bleven ansat i Jena, fik han sin Afsked paa Grund af Anklagen

*) Ruge: Werke II. S. 60 ff.

for Ateisme. Nu, da det kneb, sadlede man pludselig om og vendte sig til ham for at bringe en Rejsning af Ungdommen til Veje. Med sine *Taler til den tyske Nation* overtraf han som bekendt alle Forventninger. Det viste sig, at det ikke havde været nogen daarlig Beregning at trykke den forfulgte Tænker den tyske Fane i Haanden. Medens de franske Bajonetter blinkede udenfor Vinduerne, og de franske Trommer overdøvede hans Ord, holdt han paa Universitetet i Berlin de mindeværdige Taler, der gav Vækkersignalet for Tyskernes Øren, og bidrog deres til at drive hine Bajonetter paa Flugt; thi fra disse Taler kan et Omslag i den almindelige Stemning dateres. I dem blev den Fichteske Filosofi til en Art National-Poesi, og hvad Under, om denne Poesi snart blev den Fakkel, ved hvilken mange andre poetiske Fakler tændtes, som Körner's, Schenkendorf's eller Arndt's. Den længe forberedte Krig brød ud i 1813 og endte efter adskillige Omskiftelser til Befolkningens Henrykkelse med Fremmedherredømmets Fald. Men «Frihedskrigen», som den blev kaldt, havde et dobbelt Ansigt. Den var Opstand mod et frygteligt Tyranni, men mod et, der udtrykte adskillige af Revolutionens Ideer. Den var Kamp for Arne og Hjem, men paa de gamle Herskerfamiliers Befaling. Man havde da bekæmpet den revolutionære Tvangsvælde til Bedste for det reaktionære Fyrstevæsen.

Selve den Ildhu, hvormed der var kæmpet, indeholdt desuden to højst forskellige Elementer, der vel i første Øjeblik kunde synes saaledes sammenblandede, at man ikke faldt paa at skille dem ud fra hinanden, men som snart røbede deres stik modsatte Væsen. Det ene Element var Nationalhadet mod det franske Folk, Nationalfordommen, der er som sammenvokset med Nationalfølelsen, og som førte til Beundring for alt Tysk, Ringeagt for alt Fransk. Det andet Element var den rene Kærlighed til Frihed, Viljen til at opnaa politisk Uafhængighed, Kamp ikke blot i Tysklands, men i Menneskehedens Navn for store almenmenneskelige Goder.

Allerede i Fichtes Taler kan denne Dobbelthed spores. Han sagde, at kun det Folk, som var et Urfolk og forstod sin egen Aands Dybder, sit eget Sprog, ɔ: sig selv, kunde være frit og være Verdens Befrier, og, tilføjede han, *dette Folk er Tyskerne.* I disse Ord lurede det germanske Nationalhovmod, og snart fik dette Sædekorn Vækst. Den ungdommelige og sunde Friheds-

kærlighed fik sit Udtryk i Theodor Körners kække Lyrik. Det var Schillerske Strenge, som her klang igen, men en ny Tids Genius havde stemt dem om. Hos en hel Gruppe andre Digtere blev imidlertid Fædrelandskærligheden til Sværmeri for det tyske Rige og den tyske Kejser, altsaa for Middelalderens Tyskland, og man gav sig til at besynge Fortidens Herlighed. Max v. Schenkendorf sang med Vemod:

> De høje, adelige Skikkelser
> ved Rhinens Strøm da vandred op og ned,

og mindedes med smægtende Sørgmodighed den Tid, da Røverridderne fra deres Borge beherskede By og Land. Han sang Hymner til de gamle Domkirker og rørte med hellig Gysen om i Kapellernes Helgen- og Ridderben.

Ved Siden af ham virkede *Ernst Moritz Arndt*, som Nationalist Tysklands Grundtvig. Hos ham blev Hadet mod det Franske til fiks Idé. Hans *Geist der Zeit*, hvis første Del udkom 1806, øvede stærk Indflydelse. Samtidig med at han skrev sine mandige og kraftige Frihedssange, angreb han det franske Sprog og de franske Moder, ja forsøgte endog at indføre en almindelig tysk Nationaldragt. Paa samme Tid var Gymnastikens Indfører, den saakaldte «Turnvater» Jahn, ivrigt sysselsat med Tanken om ved Legemsøvelser at gøre den tyske Ungdom krigsdygtig. Paa Hasenhaide ved Berlin begyndte han 1811 sin gymnastiske Undervisning, men allerede tidligere var han efter Arndts Eksempel optraadt i Literaturen med Skrifter, som i affekteret Kraftsprog søgte at opflamme Nationalfølelsen. Saaledes kom den gammeltyske Mytologi og de gammeltyske Bedrifter, Herman og Toutoburgerwalds Urskove, Wodan og Druiderne, de hellige Ege og den guddommelige urtyske Djærvhed og Grovhed med uredt Haar og to frygtelige Næver paa Skaft paany til Ære. De uslebne Sæder skulde borge for den tyske Sædelighed.

Det varede ikke længe, før alle disse patriotiske Ideer og Foretagender blev tagne i Beslag af Reaktionens Aand. Ikke den Frihed, som det gjaldt om at erobre, men Tysklands svundne Fortid blev Genstand for Dyrkelse. Man begyndte at granske den tyske Historie med en Iver som ingensinde før, og med en udpræget Tilbøjelighed til at udfinde det særligt Tyske. Man begyndte med Brødrene Grimm i Spidsen at udforske det tyske Sprog historisk og grammatisk, og man forelskede sig paa dette

Omraade som paa alle andre sygeligt i Fortiden og dens Barnlighed. Saa glimrende Resultater, som disse Forskninger end har bragt Videnskaben, saa sikkert er det, at de i Tyskland avlede de værste Frihedsfjender imellem deres Dyrkere, Mænd, som overalt tog Parti for Fortiden imod Datiden.

Til det patriotiske Parti kom saa det religiøse. Overfor Franskmændenes Letfærdighed havde man opstillet den særligt germanske Sædelighed, overfor Franskmændenes Fritænkeri stillede man den særligt germanske Kristendom. Da Fjendens Religion hyldede den menneskelige Aand i dens Klarhed og Frihed, saa blev Nationalreligionen kirkelig Kristendom, den kristelige Aand i dens Dunkelhed og Tvang. Man troede saaledes at blive mere religiøs, altsom man blev det mindre. Thi det er en staaende Sandhed, en Formel, som gælder for alle Tider og alle Lande, at da sand Religion vil sige Begejstring for den levende nærværende Aand og den Idé, som Mængden endnu ikke fatter, vil Den, som er opfyldt af Tidens levende Aand, synes irreligiøs, men være religiøs, Den derimod, som er opfyldt af en forbigangen, en afdød Tids Aand eller Tro, være i høj Grad irreligiøs, men synes og kaldes religiøs.

Frihedskrigens umyndige Aander blev stikkende i Romantiken. Det er ikke uden Betydning at Mænd, der som Arndt og Görres dengang gjaldt for Frihedshelte, snart udtalte sig i ganske frihedsfjendsk Retning: Arndt angreb med Forbitrelse hvad han kaldte Industrialismen, ɔ: den moderne Tids Industri i Modsætning til de gamle Haandværkslaug, og ivrede imod Maskinerne og Dampen, der berøvede Fødderne deres Ret [til at gaa], Tapperheden dens Arbejde, Bjerg og Dal deres Betydning. Han kæmpede for at lukke ny Adgang til Adelsstanden ved at indføre dens Navne i en «gylden Bog» og for Stamgodser og Majorater som det eneste Værn mod Opløsningen af alt Fast i Samfundet og mod Oversvømmelsen af Proletariat og Pøbel. Görres, der dengang endnu havde nogle Erindringer tilbage fra den Tid, da han udgav *Det røde Blad*, endte ikke længe efter som Forfatter til *Den kristelige Mystik* og med saa vild en Reaktion, at han endog optraadte imod den reaktionære Pietisme i Prøjsen som ikke vidtgaaende nok, og nødte Leo til at tage til Orde imod ham.

Et ganske ejendommeligt Udtryk fik i Poesien det af Frihedskrigene udsprungne kristeligt-germanske Bagstræv i en Række Romaner af Baronen *de la Motte Fouqué*, der som Kavalleri-

officer havde gjort Frihedskrigen med. Fouqué er især den store Læseverden bekendt igennem sin yndefulde lille Fortælling *Undine*, uden Tvivl næst Tiecks *Alferne* (hvis Æmne hos os er kendt gennem Heibergs Bearbejdelse deraf som Lystspil) det Skrift, i hvilket den romantiske Naturpoesi lagde sit skønneste og rigeste Indhold for Dagen. Undine er den eneste virkelig levende og anskuelige Skikkelse, som Fouqué har frembragt. Aarsagen, hvorfor den lykkedes ham, var rimeligvis den, at han her gik ud paa at fremstille et Væsen, der kun var halvvejs Menneske, halvvejs Naturelement, Bølge, Skum, Vandets kølige Friskhed og vilde Bevægelse, et Væsen, som det hedder, uden Sjæl; thi saalænge Undine endnu ikke har givet sig hen til Ridderen, er hun i magisk Forbindelse med det urolige sjælløse Hav. Det er hende, som stænker dets Skum mod Vinduet, og som lader det stige saalænge, til det gør Halvøen til en Ø, og Ridderen bliver en Fange i Fiskerhytten. Fouqué, der var Digter uden at være Sjælegransker, fandt i dette Naturvæsen, der svarede til et af Elementerne og derfor selv kun bestod af et eneste Livselement, en Genstand for sin Fantasi, som denne var fuldstændig voksen, og i hvis Billede Andersen senere skabte *Den lille Havfrue*. Efter Brudenatten faar Undine Sjæl og forvandles nu til Mønsteret paa den lydige, ømme, følelsesfulde tyske Hustru. Ridderens Haardhed imod hende dræber hende, efter at hun først i sin store Godhed har ladet Gaardens Brønd dække til med en uhyre Sten, for at lukke sin Onkel Vandaanden Kühleborn den eneste Vej, ad hvilken han kunde stige op i Slottet og hævne hende paa Ridderen. Da denne trods alle Advarsler er hende utro, og da hans Brud i sit Overmod lader Stenen tage bort fra Brønden, tvinges Undine af Skæbnen til at svæve op gennem denne og bringe ham Døden i et Kys. Skønt dette Stof var ægte middelalderligt, laant fra Paracelsus, der i sin Lære om Elementaraanderne havde benyttet gammel Folketro som Grundlag, og skønt Udførelsen i det Enkelte paa mange Steder er baade fromladen og sødladen, har Digtningen dog her til sit eget Bedste et frisk hedensk Anstrøg. Undines Ejendommelighed ligger i hendes hedenske Naturel, som det ytrer sig inden Daaben, og ægte græsk er den Tanke, at ikke Manden med Benraden henter den Døende, men at Naturaanden bringer ham Døden i et elskovsfuldt Kys.

Dog samtidig med at Fouqué i dette lille Æventyr nedlagde

Alt, hvad der var i hans Aand af oprindeligt og genialt, begyndte han under Indtrykkene af det nationale Opsving den lange Række af Ridderromaner, som indledes med *Der Zauberring* 1815. Denne Bog blev et Evangelium for den romantiske Reaktion. Adelen og Junkerne saa sig i Spejl i alle disse gamle Harnisker og Skjolde og frydede deres Øjne ved Synet. Det var intet virkeligt Historiemaleri, som her oprulledes. Den Riddertid, der blev skildret, var en aldeles fantastisk Tidsalder, i hvilken ædle velvoksne Mænd, der bar Sølvhjelme med og uden Fjæderbusk, eller Jernhjelme med forgyldte Glentevinger og med snart opsnart nedslaaede Visirer, iførte lysende Harnisker af Sølv eller matte Harnisker, indlagte med Guld, foer afsted paa vælige, snart elegante, snart svære Heste af alle Racer og Farver, splintrede Lanserne imod hinanden, og dog sad som støbte i Sadlen, eller styrtede til Jorden, men rejste sig lynsnart, dragende et tveægget Slagsværd. Ridderne var stolte og tapre, de trofaste Væbnere gik i Døden for deres Herrer, de slanke Frøkener uddelte Kampprisen ved Dystløbene og elskede deres Riddere *minniglich*. Alt gik til efter Ærens Lovbog, ja efter den eller den bestemte Paragraf i Ærens Lovbog.

Alt er her vedtaget én Gang for alle. Først og fremmest den sødladne, smægtende Stil, der gaar ud paa at forherlige denne højadelige Verden. Kun Eksempler kan give en Forestilling om den. Bertha sidder ved en Aa, og hendes Billede ses i Vandet. «Bertha rødmede saa klart, at det saa ud i Vandet, som om en Stjerne blev tændt deri.» «De sang en Morgensang saa smukt og fornøjet, at det var, som om den nedgaaende Sol paany vilde staa op, draget af al den Længsel, der laa i Sangen.» Forskønnende Tillægsord tilføjes overalt: «Ynglingens Hjerte brændte af *yndig* Nysgerrighed.» «I den gamle Ridders Øjne trængte to store *krystalklare* Draaber sig frem.» En uhyre Vægt lægges som hos os i Ingemanns Romaner paa Beskrivelsen af de pragtfulde Dragter, Udrustnings- og Brugsgenstande. «Han var smuk at se til i sit Harnisk af det dybest blaa Staal, der var prægtigt indfattet og overlynet med rige gyldne Prydelser. Ypperligt tog han sig ud med sit sortebrune Haar og pænt studsede Mundskæg, under hvilket den friske Mund smilte yndigt, og to Rækker perlehvide Tænder kunde skimtes.» En adelig Dame fortæller om sine Ulykker og giver sig Tid til at indflette Beskrivelser som denne: «Jeg gik bedrøvet op og ned i mit

Værelse uden at ville høre Noget om de Lege, til hvilke de andre adelige Jomfruer vilde indbyde mig den Aften, og viste ærgerlig min Terne tilbage, da hun bragte mig *en skøn, med Perlemoder indlagt* Medestang med en lang *Guld*snøre og *Sølv*krog ind i mit Kammer.» Mærkeligt er det, at man i en Verden, hvor man i den Grad omgiver sig med Perlemoder, Guld og Sølv, findes det nødvendigt udtrykkeligt at bemærke, at man har havt disse fornemme Materialier i Hænde.

Følelserne er af samme Stof: Perlemoder og Guldtraad. Ikke et eneste Pust af naturlig ubehersket Tilbøjelighed, aldrig en Handling, som stammer fra oprindelig uovervejet Lidenskab. Alle Følelser og Lidenskaber er som Riddernes Skoleheste underkastede en fuldstændig Dressur. Man véd altid forud, hvorledes Alting vil gaa. Ridderne taler venskabeligt med hinanden, ja behandler hinanden med den udsøgte Høflighed, som er Væsener med Særrettigheder egen. Da lader den Ene uforvarende et Ord falde, (om en Dame, om et Dystløb) der gør det til en Nødvendighed for den Anden at udfordre ham paa Liv og Død. Uden et Stænk af smaaligt Nag eller Nid klæder de to Kæmper sig nu i Vaaben, svinger sig paa deres fnysende Gangere, Svendene slutter Kres og holder, hvis det er Midnat, Faklerne i Vejret, medens man af bedste Evne hugger løs paa hinanden. Naar den Ene saa synker blodig til Jorden, kaster den Anden med Broderømhed sig over ham, forbinder med udsøgt Saarlægekunst hans Saar, giver ham sin Arm, og «højt tonende» vandrer de begge i klirrende Rustninger derfra. — Her tilstræbes det da at føre Menneskesjælens hele rige Liv tilbage til nogle faa vedtagne Elementer: Æren, Troskaben, Kærligheden med Knæfald i Tugt og Ære.

I Forening hermed staar den dybeste Foragt for alle andre Stænder end dem som har Forrettigheder. Helten, Ridder Otto, er paa Maskerade hos sin Ven, den unge Købmand Tebaldo. Her optræder nogle Gøglere og opfører forskellige Scener. Blandt andre kommer en Krigsmand i Harnisk, der bøjer sig for Plutus, Rigdommens Gud og siger følgende Vers:

For Buler Sølv og Guld for Blod!
Saa slaas jeg som en Kæmpe god.

«Plutus vilde netop give et sindrigt Svar; da foer Hr. Otto v. Trautwangen i sin Vrede i Vejret og raabte: Den Knægt dèr

skænder sit Harnisk, og jeg vil bevise ham det paa hans Hoved, i Fald han har Mod til at møde mig. — Halvt smilende og halvt forskrækket saa Selskabet hen paa den unge vrede Mand, medens Tebaldo med stor Harme jagede Gøglerne ud, forekastede dem den Nedrighed at nære saa skændige Anskuelser og for bestandig forbød de Bestyrtede sit Hus. Saa vendte han sig skamrød mod Otto og bad i de mest udsøgte og slebne Ord sin Gæst ikke at skyde Skylden paa ham, for at hint Pøbelpak havde indbildt sig at hædre den rige Købmand ved *en saa oprørende Sammenligning* med Vaabenhaandværket.» Meget betegnende træffer samme Aften Otto i Værtshuset, hvor han bor, en vis Ridder Archimbald, med hvem han faar Lyst til at bytte Harnisk: «Jeg tænker, vi kan passe Harnisk med hinanden; thi vi er begge af den gamle, højtyske Heltevækst», og han faar i Stedet for sit Sølvpanser et sort. Herved foregaar der en hel Forvandling med ham. I Grunden kan dette ikke undre, naar man husker, hvilken Rolle Kostymeringen spiller her. I Virkeligheden er disse Riddere jo ikke Andet end udstoppede Rustninger, og man faar samme Indtryk af dem, som man modtager, naar man i Londons Tower eller i Dresden træder ind i en af de Sale, hvor de tomme Mands-Rustninger holder, ridende paa de tomme Heste-Rustninger.

Hvor stor Betydning der tillægges Panseret, kan allerede ses af en af Ottos tidligere Tvekampe, i hvilken Ridder Heerdegen, der bærer et rustent Harnisk, bestandig ud af sin *rustne* Jernkurv raaber med *rusten* Stemme: Bertha! Bertha! medens Otto ligesom med *Sølv*stemme raaber ud af sin *Sølv*hjelm: Gabriele! Gabriele! Og da han nu i sin nye Rustning vender tilbage til Tebaldo, der netop staar og udmaaler kostelige Stoffer i sin Gaard, er han bleven saa mange Gange skønnere og mandhaftigere, at den unge Købmand næsten skammer sig over at være til i hans Nærværelse: «Da slog Hr. Otto v. Trautwangen Hjælmgitteret i Vejret; Tebaldo traadte et Skridt tilbage i halv Forfærdelse og raabte: O Gud, hvormange Gange herligere er I nu, end I var igaar, og jeg maa staa her for Jer med Alenen i Haanden! Dermed slog han det fine Købmandsredskab imod en Pille, saa det sprang i mange Stykker. Da det var sammensat af Elfenben og Guld, mente alle Tjenerne, at dette kun kunde være sket ved en Fejltagelse.» — De søger da at trøste deres Herre, men han hører ikke paa dem og beder blot om at maatte

opgive alt Købmandsvæsen og følge Otto som Væbner. Skulde man ikke den Dag idag kunne genfinde disse Synsmaader i en prøjsisk Kavalleriofficers og en prøjsisk Købmands Holdning overfor hinanden?

I Virkeligheden er dette en Poesi for Kavalleri-Officerer. De eneste Væsener, hvis Sjæleliv Fouqué formaar at beherske her i Bogen, det er Hestene, og det af samme Aarsag som det lykkedes ham at gøre Undine levende, fordi Sjælestudiet her kan nøjes med det Elementære. En ganske lignende Vigtighed tillægges jo ogsaa i Ingemanns Romaner de mælkehvide Dystløberhingste og de sorte staalklædte Stridsheste. Naar Drost Peder Hessel i en maarskindsbræmmet Skarlagenskappe og med en hvid Fjæderbusk i Hatten holder midt paa Vejen paa en høj staalgraa Hingst, og der ved Ridderens Side staar hans lille sortsmudsede Væbner Claus Skirmen med en vever urolig lille Nordbagge ved Haanden, da ligger ogsaa her al den Karakteristik, hvortil Digteren er i Stand, i den høje staalgraa Hingst og den lille hurtige Nordbagge; det er Drostens og hans Væbners livagtige Portræter.

Og saaledes hos Fouqué: Folkos Hest skildres som en slankhalset, letfodet Hingst af sølvgraa Farve. «Da den kom i Gabrieles Nærhed, bøjede den paa sin Rytters Vink Forbenene, foer saa med Vælde i Vejret og derpaa med saa slanke Spring, at den næsten syntes at flyve, og de gyldne Bjælder paa Sadel og Hovedtøj tonede yndigt, tilbage til sin Plads. Der stod den lydig stille, et smykket Billede, og drejede det fine, smidige Hoved under det rige Skabrak ligesom smigrende og spørgende, om den havde udført Alt rigtigt?» — Galanteri, Æresfølelse, Troskab! hvad er der mere i Ridderne?

«Underligt stak overfor den Archimbalds Ganger af, tigret med hvidt Skum, der stejlende og sparkende truede med at sprænge de Sølvkæder, med hvilke to Væbnere af alle Kræfter søgte at holde den tilbage. Dens Øjne luede saa heftigt, at man vel kunde sammenligne dem med brændende Fakler, og med det højre Forben stampede den vældigt i Jorden, som hulede den sin stærke Rytters Fjende en Grav.» — Djærvhed, brændende Kamplyst, ubændig Kraft! hvad er der mere i Ridderne?

Ridder Otto faar en Hest af sin Fader. «Ynglingen ilte ned og saa, hvorledes der nedenunder stod en Mængde Stridsmænd om en lysebrun Hest med gyldne Tøjler. Sid nu straks op,

sagde Faderen til ham, og forsøg, hvorledes et saa ædelt Dyr finder sig i at være jer Ejendom. Og den unge Ridder Otto v. Trautwangen kastede Hesten med vældig Overmagt snart hid, snart did, saa Væbnerne forbausedes og var af den Mening, at denne ædle Fole vel maatte indse, den havde fundet sin rette Rytter, og at hans Magt over den maatte være af en særegen, ganske uhørt Betydning. Fra Hesten sprang nu Ridderen med klirrende Sving og styrtede sig i sin Faders Arme. Men Stridshingsten snøftede vildt imod Væbnerne, der greb dens Tøjler, og travede ind paa dem, til den brød sig Bane og naaede sin unge Herre, hos hvem den saa blev staaende, og kærtegnende lagde den sit Hoved paa hans Skulder.» — Ubetvingelighed til den Forudbestemte kommer, han, hvis Magt over Hjertet ogsaa føles som værende af «særegen, ganske uhørt Betydning», og fra det Øjeblik af evig Hengivenhed og de ømmeste Kærtegn! hvad Andet og Mere er der i den unge, knibske Ridderfrøken, naar den rette Ridder viser sig i Døren?

Søkongen Arinbjørn har været Skyld i, at Otto paa det afgørende Tidspunkt ved Trolddom gik glip af sin Elskede og Trylleringen. Han rider hen ad en øde Vej. Da kommer en vild, brun Hest travende, som begynder en forbitret Kamp med Søkongens Hest og kaster den til Jorden, endnu før Rytteren kan springe af, saa Alt ligger hulter til bulter, mens den rasende Hingst skaanselsløst sparker og stamper. Saa klog, saa hengiven er denne Hingst. Er det da underligt, at Otto siger de ellers utrolige Ord om den: «At denne Hest ser saa lysebrun ud, gør den ganske særligt dyrebar for mig. Lysebrun er for mig en rigtig englekær Farve; min salig Moder havde saadanne store lysebrune Øjne, og da Himlen saa ud af dem, forekommer den Farve mig altid som en lysende Hilsen fra Himlen».

Saaledes naaer da Ridderromanen sit Højdepunkt i Adelssjæle-Granskning eller Hestesjæle-Granskning, hvad i dette Tilfælde omtrent kommer ud paa et. I *Trylleringen* holder, som Gottschall vittigt har sagt, de Afskygninger, som forekommer i Tegningen af Riddere fra alle Verdens Hjørner sig til Menneskehedens Grundtyper og Solens Skyggeblandinger. Man kan netop kende en Morian fra en Finlænder. Og denne Bog følges af en Mængde andre Romaner af samme Art, hvoriblandt *Islænderen Tjodulf's Farter* er den bekendteste. Den forberedes af den store Trilogi, Fouqué's Hovedværk *Nordens Helt*, hvis første Del hedder

Sigurd Fofnersbane, anden Del *Sigurds Hævn*, tredje Del *Aslaug*. *Nordens Helt* er tilegnet Fichte og øjensynligt udsprunget af den Følelse for tysk Folkepræg og oprindeligt germansk Liv, som han havde pustet Ild i. Det er en Trehed af lyrisk retoriske Læsedramer i Jamber, og hvor Sproget bliver højtideligere eller lidenskabeligere, er Værket skrevet i korte Vers, der ved Rytme og Bogstavrim skal minde om gammelnordiske Versemaal. Indtrykket er omtrent det, vi modtager ved Læsningen af en af Richard Wagners Operatekster, der behandler den gammelnordiske Sagnverden.

Versene har en god, undertiden noget søgt Klang, Følelserne er ædle og ridderlige, Storheden overmenneskelig og dog barnligt-sødlig, Belysningen bengalsk. Heltens legemlige Styrke og Hærdethed overgaar ethvert Begreb; han spalter en Ambolt med ét Hug; han stiger udenfra op til det højeste Stokværk af et Taarn, og springer, da han har kigget ind gennem den øverste Glug og sét, hvad han vilde, roligt ned igen uden at komme til Skade. Aandeligt er han mindre fremragende.

Heine siger om denne dramatiserede Bearbejdelse af Võlsungesaga: «*Sigurd Fofnersbane* er et dristigt Værk, hvori den gammelskandinaviske Heltesaga afspejler sig med alt sit Kæmpe- og Tryllevæsen. Dramaets Hovedperson Sigurd er en uhyre Skikkelse. Han er stærk som Norges Fjælde og ubændig som Havet, der bruser om Norge. Han har saa meget Mod som hundrede Løver og saa megen Forstand som to Æsler». Dette Sidste kan være Stemplet paa alle disse den romantisk-ridderlige Fantasis Figurer og Helte.

De er alle tilhobe Wehmüllers Nationalansigter fra Brentano's Novelle, de 39 veltrufne ungarske Nationalansigter, der var malte forud, før Kunstneren kom til Ungarn, og hvorimellem Enhver kunde vælge sig sit Portræt.*) Medens hos Arnim og Brentano Alt er sært og ejendommeligt, Situationer saavelsom Personligheder, er alting her almindeliggjort, almenmenneskeligt eller grundtysk. En Konge er stedse en Helte- eller Teaterkonge; en Dronning er enten stolt med brunt Haar eller mild med blonde Lokker o. s. v. Det Almene staar fast; først bagefter tilføjes i «Nationalansigterne» de individuelle Træk.

Kun veksler Nationalansigterne efter de forskellige Lande.

---

*) Smlgn. ovenfor *Saml. Skrifter* I, 445.

I Danmark bliver Ridderromantiken under Frederik den Sjette kongedyrkende og national: Dannerdrot, Dannerhof, Dannevang, Dannerdrost, Dannemand, Dannekvinde. I Tyskland bliver den efter Frihedskrigen junkerlig og national: «Den Fremmede,» hedder det i *Trylleringen*, «havde set sig viden om i Verden, men var dog bleven ved at være en tro, from Tysker, eller rettere var først udenlands bleven det, fordi Afstanden viste ham, hvor herligt det gamle Tyskland var».

I begge Lande er Romantikens politiske Sigte det samme.

XVII

Görres siger i sin *Kristelige Mystik* (II 39). at som nærmest sig frembydende Kendetegn paa et Legeme, der i det genfødte Liv er blevet forklaret til højere Harmoni, maa den Vellugt gælde, med hvilken det dufter. «Som nemlig styg Lugt er Udtryk for et sygeligt og i Misklang sønderrevet organisk Liv, saaledes vil dettes indre Harmoni vise sig i den fra det udgaaende Vellugt. Den Talemaade *im Geruche der Heiligkeit zu stehen* er derfor ingenlunde en blot billedlig, den er afledet af Erfaringen, efter at det utallige Gange har stadfæstet sig, at der udgaar en Vellugt fra Mennesker, der fører et helligt Liv.» Og han anfører mangfoldige historiske Eksempler.

I Fald Görres har Ret, hvad jeg ikke betvivler, da maa de Personligheder, paa hvilke vi til Slutning kaster Blikket, have lugtet ganske fortræffeligt; thi det er Personligheder, i hvilke Kirken og Görres har Velbehagelighed. For at afslutte og afrunde Billedet af den romantiske Gruppe, er det endnu nødvendigt at særtegne de Mænd, der førte dens Principer over i Livet og i Politiken. Som Repræsentant for de kirkelige Personligheder fremtræder Görres selv, som Repræsentant for Tysklands egenlige Politikere af denne Retning den iblandt dem, der i alle Henseender er interessantest, Friedrich Gentz.

Joseph Görres blev født 1776 ved Rhinen; han sad paa Skolebænk med Clemens Brentano og blev paa den Tid, da franske Tropper oversvømmede Tyskland, revet ind med i den revolutionære Bevægelse. Han havde endnu ikke begyndt sine Universitetsstudier, da han som Medlem af Jakobinerklubben i sin Fødeby Koblenz optraadte som Talsmand for Frihedsideer,

og da han som Grundlægger af *Det røde Blad* gav de tyske Frihedsmænd et Organ. Fortiden forekom ham afskyværdig, Frankrig det forjættede Land, den øvrige Verden Trældommens Rige.

Da i 1798 den franske Hær marsjerede ind i Rom, jublede Görres højt over Roms Fald og Kirkestatens Undergang. Otte Dage efter Indtoget skriver han i sit Blad: «Af Klerkevæsenet vil vi rive Masken, sunde Ideer vil vi overalt bringe i Omløb. Ogsaa vi har svoret alt Præsteri og Munkeri evigt Had og arbejder paa Folkenes Vel; desuden arbejder vi for Fyrsterne, idet vi beviser deres Undværlighed og skaffer dem Regeringssorgerne fra Halsen.»

Hans Stil er overmodig, ungdommeligt vittig, en ægte Folketribuns og Bladskrivers Stil. Dog findes der en vis Fanatisme i hans Haan, der som al Fanatisme har Muligheden til et fuldstændigt Omslag i sig. Da Forhandlingerne paa Kongressen i Rastatt gjorde Ophævelsen af den gejstlige Kurværdighed, af Bispedømmer og Abbedier let forudseelig, udbød Görres i sit Blad under Overskriften «Tilfals» følgende Varer til Salg: «En hel Skibsladning af Frihedstræfrø, hvis Blomster giver de skønneste Buketter til de Allerhøjeste Prinser og Prinsesser . . . . 12,000 Stykker Menneskefæ, fortræffeligt dresserede, der kan hugge, skyde, stikke, gøre højre og venstre om. Efter at man i tolv Aar har afrettet dem med Stokkeprygl, er de endelig bragte saavidt, at de lader sig skyde ihjel for deres Herrer uden saa meget som at mukke derved . . . . Tre Kurhætter af fintgarvet Bøffelskind. De dertil hørende Krumstave er indvendigt udfyldte med Bly og forsynede med Dolke, udvendigt omslyngede med kunstige Slanger; det foroven udførte Guds Øje er blindt.»

Da Franskmændene 30te December 1797 besatte Mainz paany og Efterretningen naaede til Koblenz, skrev Görres sin vilde Triumfsang over det romersk-tyske Rige: «Den tredivte December 1797, den Dag, da Overgangen over Main fandt Sted, afgik i Regensburg i den blomstrende Alder af 955 Aar, 5 Maaneder, 28 Dage ved en blid og salig Død det hellige romerske Rige, højklodset Ihukommelse, efter fuldstændig Afkræftelse og paa Grund af et Slagtilfælde, men med fuld Bevidsthed og forsynet med alle hellige Sakramenter . . . . Den Hensovede var født i Verdun i Juni Maaned Aar 842 [843]; da han saa Verdens Lys, flammede paa Issepunktet over os en ulykkesvanger Parykkomet. Den unge Fyr blev opdragen ved Karl den Enfoldiges, Ludvig Bar-

nets og deres Efterfølgeres Hof .... Men hans Tilbøjelighed til et stillesiddende Liv, i Forbindelse med lidenskabelig Iver for Religionen svækkede bestandig mere hans allerede forud vaklende Helbred .... indtil han endelig i en Alder af omtrent halvtredje hundrede Aar paa Korstogenes Tid blev vanvittig o. s. v.»

— Görres anslaar hermed den Tone, der en Menneskealder senere klinger igen i Börnes Pariserbreve.

Med Haan aabner Görres den Dødes Testamente, i hvilket den franske Republik er indsat til retslig Arving af den hele venstre Rhinbred og hans Ekscellence General Bonaparte til Testamentets Fuldbyrder.

Denne Tid er Görres stormende Ungdomsperiode. Allerede i Aaret 1800 trækker han sig tilbage fra den virksomme Politik efter at et Besøg i Paris har helbredt ham for hans Samfølelse med Franskmændene. Dog er han endnu bestandig ivrig Fremskridtsmand. Intet skræmmer ham mere end Muligheden af det Forbigangnes Tilbagevenden, hvis Resultater vilde være: trykkende Tvangsvælde, der var forbitret ved langvarige Savn og delvis berettiget ved de indtraadte Begivenheder, fremdeles Præsteskabets Genindførelse og den politiske og religiøse Fanatismes forenede Bagstræv. Fremmedherredømmets Tryk vækker dernæst hans Nationalfølelse. Ved Universitetet i Heidelberg træder han ind i sit romantiske Tidsrum; han holder Foredrag over Poesiens og Filosofiens Væsen, begynder at sværme for Nibelungenlied, studerer gammeltysk Historie og vil opklare det tyske Folks Oldtid i Digtning og Sagn. Her træffer han sammen med sin Skolekammerat Clemens Brentano, lærer Arnim nærmere at kende og kommer i Berøring med Tieck, Brødrene Schlegel og Brødrene Grimm. Han udgiver *Kindermythen*, *Die deutschen Volksbücher* og sin Samling *Altdeutsche Volks- und Meisterlieder*.

Den romantiske Bevægelse, der ikke blot førte ham til Nationalfølelse men næsten lige saa stærkt til Alsind, ledede ham til Studiet af det da endnu kun lidet opdyrkede persiske Sprog; han drev det til næsten uden Hjælpemidler at oversætte Firdusis hele fortællende Digtning i kunstfuld Prosa.

1818 kom han som Ordfører for en Deputation fra Staden Koblenz til Berlin; han vovede overfor Kongen frimodigt at trænge paa Opfyldelsen af det under Frihedskrigen givne Løfte om en repræsentativ Forfatning, hvad der havde Unaade og mangeaarig Landflygtighed til Følge for ham.

Indtil 1824 vedblev Görres overvejende at være den tysksindede Romantiker. Fra da af til sin Død (1848) er han Talsmand for Kirkevældens Reaktion. I *Teutschland und die Revolution* (1820) helder han allerede stærkt til Katolicismen. Han siger her: «Med Reformationen indtraadte det andet Syndefald». Som Historiker fordybede han sig i Studiet af Middelalderen, og han begyndte nu med at ære Præsteherredømmet som den eneste Magt, der kunde sætte en forsvarlig Dæmning mod Enevælden til Bedste for Folkenes Frihed. Snart gik han under Brentanos og Franz Baaders Indflydelse over til Troen paa Syner og stemtes helt kirkeligt. Clemens Brentano gjorde netop dengang som i Oldtiden Apollinaris af Tyana Indtryk paa en Slægt, der var modtagelig for teosofisk Overspændthed. Det var det Tidspunkt, hvor Fru de Krüdener stiftede den hellige Alliance.

Allerede 1826 betegnede Joseph de Maistre Görres paa Grund af Bogen *Der Kampf der Kirchenfreiheit mit der Staatsgewalt in der katholichen Schweiz* som den Mand, der først havde kæmpet genialt og retfærdigt for den katolske Kirke og dog paa djærvere og mere rystende Maade end det nogensinde før var sket. En saadan Ros fra saadanne Læber vejer tungt; den betyder desuden, at vi staar ved den Grænselinje, hvor den tyske Romantik glider over i det franske, alment europæiske Bagstræv.

1827 fulgte det som Forarbejde til *Mystiken* interessante Skrift af Görres *Emanuel Swedenborg, hans Visioner og hans Forhold til Kirken.*

Da Clemens Brentano 1833 flyttede til München, hvor ogsaa Görres havde taget Ophold, mødte de gamle Venner fra Skoletiden hinanden igen. Brentano's Indflydelse paa Görres var ikke ringe; den første var nu fuldstændig gaaet op i Overtro; selv Schellings nye Aabenbaringens Filosofi var ham ikke himmelvendt nok. Da unge Teologer en Dag talte om den, udbrød Brentano: «Gaa De væk med Deres Ros; en Draabe Vievand er mig kærere end den hele Schellingske Filosofi.» Han havde bragt alle sine Optegnelser angaaende Catharina Emmerich's Syner og efter hendes Meddelelser med til München; Evangelierne behøvede han ikke mere; om Kristi Udsagn og Rejser vidste han gennem Seerinden mere end den hellige Skrift. Endog et Landkort over Palæstina havde Helgeninden aabenbaret ham. I denne Brentano's Kres af Mirakler og Myter blev Görres nu

draget helt ind, og han skrev sin *Mystik* (fire Bind 1836—42), den mest forrykte Bog, som den tyske Romantik har frembragt.

Jo dybere Görres kom ind i Hekse- og Trolddomsvæsenet, des uhyggeligere blev hans eget Væsen. Han troede, at han selv var besat af den onde Aand, og klagede f. Eks. engang over, at Djævelen, der ikke taalte Indgreb i sit Magtomraade, havde ranet ham et Haandskrift — der senere genfandtes i hans Boghylde.

Paa den Tid da Kölner Stridighederne udbrød, optraadte Görres som de romersk Sindedes Ordfører overfor det prøjsiske Ministerium; han benyttede under den lidenskabelige Pennefejde som de katolske Rhinlandes Talsmand mod Protestantismen Bibelens Stil: Modstanderne var ham en Øgleyngel; den prøjsiske Stat syntes ham. besjælet af en ond Dæmon, der i afgørende Øjeblikke steg op af Staten som af en Dyndgrav. Han betegnede hin Dæmon som den stive Knokkelmand, «hvem man beviser for megen Ære, naar man kalder ham en Aand»; thi, siger han, det er den samme, der i vore Oldeforældres Tid i den prøjsiske Hær førte den Stok, som kunde prygle syv Rygge paa én Gang.

Denne Fejde indbragte Görres Beundring fra de franske Katolikers Fører, Grev Montalembert. I det katolske Tyskland blev han prist som en Kirkefader; man kaldte ham «den katolske Luther». Det lykkedes ham at drage den bayerske Regering med ind i Bevægelsen; den gav Pressen frie Tøjler overfor det protestantiske Prøjsen, og Görres' Haab gik ud paa, at Bayern skulde optage Kampen som katolsk Stormagt.

Han nægtede sig ikke noget Udbrud af religiøs-politisk Troesiver, gik f. Eks. saa vidt som til at bruge det Kraftudtryk, at Regeringerne ved at tillade blandede Ægteskaber tvang den katolske Ægtefælle til «at opdrage dobbelte Bastarder», og det skønt Kongen af Bayern var Søn af en protestantisk Moder og selv levede i blandet Ægteskab.

Da senere Striden udbrød angaaende Ægtheden af Kristi hellige Kjortel i Trier, var han henrykt over at det lykkedes at sætte en Valfart til den hellige Kjortel i Scene, i hvilken Rhinlænderne for at ærgre de protestantiske Prøjsere deltog i et Antal af en Million. For Görres var Valfarten til Trier «den sejrende Kirkes Triumf». Tvivlen om det hellige Klædebons Ægthed og den Indvending, at der jo ogsaa andensteds fore-

vistes saadanne Klædninger afviste han med at henpege til den underfulde Mangfoldiggørelse af Brødet i det nye Testamente.*)

Formens fuldstændige Uafhængighed af Indholdet, som Romantiken havde forkyndt i Digtekunsten, blev af Gentz udøvet i Politiken. Ligesom Kleist paa nogle Punkter svarer til Mérimée, har Gentz nogle Træk, der minder om Talleyrand. Som moden Mand havde han kunnet sætte under sit Billede, hvad Metternich satte under sit: Kun ingen Patos! — Han er den haandgribelige Personliggørelse af den romantisk-ironiske Genialitet, *Lucinde's* menneskevordne Aand. Helt udpræget bliver han først efter sit 40de Aar, da paa de napoleonske Kriges og Omvæltningers Tid Diplomatiets Virksomhed fulgte, og da Løsenet blev Reaktion, det vil sige Ro, Ro for enhver Pris, Slukning af alle Europas Ildebrande, Hvile, dyb Hvile for alle Europas Trætte og Syge og til Kræfter Kommende, og da al Bestræbelse derfor som i en Sygestue gik ud paa at bringe Urostifterne af Vejen og saa lydløst som muligt forhindre Larm og Spektakel. «Gentz forstod,» siger Gotschall, «at give den officielle Kundgørelses-Stil hin usigelige Fernis, hin klassiske Glathed, hin olympiske Højhed, der urørt af de Dødeliges Skæbner ikke lod nogen Draabe Nektar og Ambrosia gaa tilspilde af Gudeskaalen, om saa end Blodet flød i Strømme i de lavere Egne. Denne fornemme Gliden hen over de smaa Anstød, ved hvilke Nationer splintredes og knustes, gav Datidens Enevoldsmagts-Politik et blidt, yndefuldt Udtryk. Man hørte kun Pustet, ikke Knaldet; det var den lydløse Myrden med en Vindbøsse.»

Man forfægtede udadtil Legitimitetens Grundsætning. I Virkeligheden var det Hykleri; i Virkeligheden var man yderst lidet lovtro, naar Ens Interesser bød En det Modsatte. I saa Tilfælde gik det ganske til efter Goethes Ord: «Ingen er mere legitim end den, som kan hævde sig.» Den Sag, man forfægtede, var altsaa ikke nogen god. Men selv en slet Sags Forsvarer faar Interesse, ifald han besidder et fremragende Talent. Og Gentz var lutter Talent. Med Rette siger Varnhagen om ham: «Aldrig er det tyske Skolestøv blevet hvirvlet ivejret med større Glans, aldrig har den pedantiske Kraft slaaet ud i yppigere Fylde.»

Friedrich v. Gentz blev født i Breslau 1764 af borgerlige For-

*) Sepp: *Görres und seine Zeitgenossen.* Nördlingen 1877.

ældre, og naar han senere hen svang sig op til de højeste Stillinger og levede i de højeste Samfundskrese, saa skyldte han ikke sin Fødsel Noget, men sin Dygtighed Alt. Han studerede i Königsberg, lagde sig med stor Alvor efter Kants Filosofi og stod som sværmerisk Yngling i et inderligt og platonisk Forhold til en ung ulykkelig Kone Elisabeth Graun. 1786 kom han til Berlin, fik en Ansættelse først som Gehejmesekretær, saa som Krigsraad, og giftede sig af ydre Hensyn med Datteren af en Finansraad. I Berlin styrtede han sig i en endeløs Række af tøjlesløse Udsvævelser og deltog i alle de jammerlige Glæder, som dyrkedes ved Hoffet, «hvor en modbydelig Blanding af svækkede Syndere og fromladne Bedesøstre omgav den gamle Konge Friedrich Wilhelm II.»

Under dette Levned overrumplede den franske Revolution ham. Dens første Virkning var at tænde en ungdommelig Begejstring i hans Sjæl. «Hvis denne Revolution skulde strande, skriver han, vilde jeg holde det for et af de haardeste Ulykkestilfælde, der nogensinde har ramt Menneskeslægten. Den er Filosofiens praktiske Triumf, det første Eksempel paa en Regeringsform, der grundes paa Principer og et sammenhængende System. Den er Haabet og Trøsten overfor saa mange gamle Onder, under hvilke Menneskeheden sukker. Skulde denne Revolution mislykkes, vilde alle disse Onder blive ulægelige. Jeg forestiller mig saa levende, hvorledes allevegne Fortvivlelsens Tavshed til Trods for Fornuften vilde tilstaa, at Menneskene kun kan være lykkelige som Slaver, og hvorledes alle store og smaa Tyranner vilde benytte sig af denne frygtelige Tilstaaelse til at hævne sig for den Skræk, som den franske Nations Opvaagnen har indjaget dem.»

Men snart bragte de Rædsler, den franske Revolution førte med sig, ham til ganske at skifte Standpunkt. Han blev pludseligt den ivrigste Forfægter af den gamle Tid. Kampen imod den offenlige Menings Overmagt, «mod Daarskaben, der gaar i Horder», blev hans Livsopgave. Han var ikke i Stand til i den franske Revolution at se det nødvendige Resultat af Aarhundreders Uret og Gæring, han indbildte sig, at det var Overmaalet af kold Forstandskultur, af Oplysning, der var Aarsag til Lovløsheden. Dette er et sandt romantisk Træk.

Vistnok laa der noget af virkelig Udvikling hos ham til Grund for Forandringen. «Menneskerettighederne», som han i

sin første Afhandling: *Om Rettens Oprindelse og øverste Principer* varmt havde forfægtet, synes ham nu kun som «elementære Forstudier» at kunne være af Betydning for Statsmanden. Læren om disse Rettigheder forekom ham, med Hensyn til Statskunsten, kun at være hvad den matematiske Lære om Skytset er for Bombekastningen. Og langsomt uddannes nu den indskrænkede Anskuelse hos ham, at ikke Folket men Regeringen er Hovedkraften i Statslivet. Folkets Medvirkning under Lovgivningen betragtes af ham som en blot Form, og Friheden skrumper ind til en frisk, glad Lydighed.

Under Omgang med Wilhelm v. Humboldt og under Indtryk af Tidens æstetiske Ideer om harmonisk Privatliv og Statsliv, mildnes dog atter denne Ophidselse, og nu bliver den engelske Forfatning hans Ideal. Da Fr. Wilhelm III bestiger Tronen, lader Gentz sig endog henrive til at indlevere et Sendebrev til Majestæten, i hvilket han med varme Ord opfordrer ham til at indrømme Pressefrihed — Pressefrihed, der af ham selv ikke mange Aar efter betegnes som Ophavet til alt Ondt. Den fyrstetro Goethe var højst forbavset over dette Forsøg paa ligesom at ville «aftrodse» sin Suveræn Noget, og da Kongen slet ikke paaagtede Brevet, lod Gentz det hurtigt falde og sørgede kun for at bringe det i Forglemmelse. Fra nu af er det, at han bliver betalt af den engelske Regering; han sælger sig just ikke, men han bliver regelmæssigt og rundeligt betalt, lønnet for sin politiske Virksomhed i Englands Interesse. Og han behøvede Penge. Han spillede højt og levede i stadigt forviltret Samliv med Skuespillerinder og Danserinder under uophørlig Nattesvir. Derimellem kom stærke Anfald af Følsomhed og, som han skriver, «et halvt, vel behageligt, men dog udskejende Liv» med hans egen Kone. April 1801 noterer han i sin Dagbog: «Dyb Rørelse over en Hunds Død.» Under en Rejse til Weimar, hvor han træffer alle Tidens poetiske Storheder, lærer han Digterinden Amalie v. Imhof at kende, fatter en lidenskabelig Kærlighed til hende og samtidigt de bedste Forsætter om at forbedre sit Levned. Men neppe hjemkommen til Berlin skriver han: «Virkning af Forsætterne i Weimar. 23. December tabte jeg Alt, hvad jeg havde, i Lykkespil.» Han skriver endnu nogen Tid Breve paa seks til otte Ark til Amalie v. Imhof, saa bliver han rasende forelsket i Skuespillerinden Christel Eigensatz og glemmer Alt derover: *Nu er det det fuldstændige Delirium,* hedder det paa Fransk i Dag-

bogen. Midt under alt dette forlader hans Kone ham og attraar Skilsmisse. Gentz søger samme Aften at glemme denne Genvordighed ved *Trente et quarante.* Da et længere Ophold i Berlin imidlertid af mange Grunde nu er blevet ham pinligt, ja umuligt, modtager han Tilbud om en Ansættelse i Østerrig og gaar til Wien. Her er det, at han lidt efter lidt overgiver sin hele Selvstændighed i Metternichs Hænder.

Men før disse Aar falder Gentz's store Tid. Den Sløvhed, hvormed man i Wien fandt sig i den franske Overhøjhed, i Nederlag og Ydmygelser uden Tal og Maal, kaldte Alt, hvad der var i Gentz af Genialt og Levende til Vaaben. Det brændende Had til Napoleon, som besjælede ham, og som frembragte hans aandelige Livsgerning, gjorde ham under Ulykkerne og den almindelige Nedslaaethed en kort Tid til det tyske Folks Demosthenes, kun at hans Lidenskab alene gjaldt Uafhængighed, ikke Frihed. I Napoleon syntes den hele Revolution ham sammentrængt. Han vilde imod ham end ikke vige tilbage for et Middel som Snigmord. Af al Magt, rastløst arbejdede han paa et Forbund mellem de tyske Magter og paa en Rejsning af det tyske Folk. Dog efter sin Natur henvendte han sig mindre til Folket end til de faa Udvalgte, i hvem han saa Folkets Skæbne. Hans Fortale til de *Politiske Brudstykker,* hans Proklamationer og Krigsmanifester er skrevne med kraftig Lidenskab, i en flydende, pompøs, men mandig Stil, hvor Talekunstens Sving er bredt, aldrig smagløst. Selv Slagene ved Ulm og Austerlitz knuste ham ikke. Men med dyb Sorg iagttog han i Prøjsen før Slaget ved Jena det hele prøjsiske Væsens Elendighed. Medens Johannes von Müller og Andre, paa hvem han havde stolet, lod sig smigre og vinde af Napoleon og faldt fra, blev han alene ubøjelig og fast og talte i det berømte Brev til Müller med blodigt revsende Haan om dem, «hvis Liv er en uophørlig Kapitulation». Men da i Aarene 1809 og 1810 Ævred var opgivet i Østerrig, og som det almindeligt gaar i Landene, Letsindigheden og Nydelsessygen steg til sit Højeste med Nederlagene og Ulykken, var ogsaa Gentz saa dybt nede i de bedøvende Nydelsers Hvirvel, at han med sine ødelagte Formuesomstændigheder i Forbindelsen med Metternich saa den eneste frelsende Planke under Skibbruddet. Indflydelsen fra den Mand, som Talleyrand kaldte «Ugepolitikeren», fordi hans Synskres ikke rakte videre end en Uge frem, og hvem en anset Russer har kaldt «lakeret Støv», var ikke til Baade for

en Karakter som Gentz's. Fra nu af begyndte i hans Breve Klagerne at lyde over «en sjælelig Slaphed, Modløshed, Tomhed, Ligegyldighed», som han før hverken kendte eller anede, og som han træffende betegner som «en Art aandelig Tæring». Nu er det, han benævner sig selv «helvedes blaseret». «Tro mig, jeg er helvedes blaseret, jeg har set og nydt saameget af Verden, at man med Illusioner og Skuepenge ikke mere udretter Noget hos mig.» «Jeg er ikke mere henrykt over Noget, tvertimod kold, blaseret, fuld af Haan, gennemtrængt mere end tilladeligt af Overbevisningen om alle Andres Taabelighed og min egen — ikke Visdom men — Klarsynethed, og inderligt saa at sige djævelsk glad ved, at de store Sager tilsidst tager saadan en latterlig Ende.» Saa slap er han bleven, at den endelige Afgørelse af Napoleons Skæbne, som han tilforn saa heftigt havde ønsket, lader ham i den Grad kold. «Jeg er bleven uendeligt gammel og slet», tilstaar han selv, som tidligere anført, med den elskværdige Friedrich-Schlegelske Frækhed, der aldrig forlod ham.

Paa denne Tid er det, at Dødsangsten begynder at blive vedvarende hos ham, og fra nu af optegner han stadigt i sin Dagbog, om den paa et vist Tidspunkt er i Tiltagende eller Aftagende. Alle et nervøst Fruentimmers Svagheder har sat sig Vidnesbyrd i hans Breve. I denne Henseende er især Brevvekslingen mellem ham og Adam Müller latterlig. De er begge lige bange for Torden, og Frygten for Uvejr gaar igennem alle Brevene. Ja, undertiden er selv Virkningen af et Brev ham for stærk. Han skriver til Müller: «Deres Breve knuser (zerschmettern) mine blødagtige Følenerver.» Dødsangsten var nærmere Frygt for at blive myrdet. Da Kotzebue var falden for Sands Dolk, naaede denne hans Frygt for at rammes af den frisindede Ungdoms Had sin Højde. Synet af en blank Kniv kunde, som han selv tilstaar i sine Breve, bringe ham til at falde i Afmagt. Han skriver til Rahel 1814: «Nu er Gudskelov Alt ude i Paris. Jeg er Gudskelov meget rask. Jeg er skiftevis i Baden og Wien, spiser til Frokost skiftevis Briocher med fortræffeligt Smør og andre guddommelige Kager, har erhvervet mig Møbler, over hvilke mit Hjerte hopper i Livet, og frygter langt mindre for Døden.»

Han ser paa denne Tid hen til Görres som til den Eneste, der endnu forstaar at skrive, og er selv ude af Stand til nogensomhelst Art Frembringelse. Paa samme Tid staar han socialt paa

et saadant Højdepunkt, at han kan negte sig hjemme for Suveræner I hans Dagbog for 31te Oktober 1814 staar paa Fransk: *Afslaaet at modtage Kronprinsen af Bayern, Kongen af Danmark* o. s. v. Han træffer sammen med Talleyrand og henrives til den højeste Beundring; for at give denne Beundring en praktisk Retning, overrækker den kloge franske Diplomat ham en Gave af 24,000 Gylden fra Kongen af Frankrig. I Slutningen af 1814 skriver han i sin Dagbog: «Skuet af de offenlige Anliggender er sørgeligt .... Da jeg imidlertid ikke har Noget at bebrejde mig, saa tjener det nøje Kendskab til alt dette smaalige, Verden regerende Væsens beklagelige Gang langtfra at bedrøve mig, kun til Moro for mig, og jeg nyder dette Skuespil, som gav man det for min Privatfornøjelse.» Taler Gentz ikke her som Jean Pauls Roquairol? Livstræt, som han er, er enhver Rolighedsforstyrrelse ham ubetinget imod. At opretholde det Bestaaende for enhver Pris bliver hans Opgave. I 1815 betænker han sig end ikke paa at forsvare Pariserfredens Fortræffelighed overfor Görres. Han var for klog og kold, for stor en Hader af Talemaader til ikke at lade sin blodige Spot gaa ud over Burschenschafterne, den gammeltyske Dragt, Deklamationerne om Teutoburgerwald og det velske Tant; men Sands Attentat blev grebet som Paaskud til at forbyde de patriotiske Foreninger, da man sporede Mordanslag og Forbrydelse overalt. Gentz fik Universiteterne stillede under Opsyn og Pressen kneblet. Han skriver nu om Pressefriheden: «Det bliver ved min Sætning: til Værn mod Pressens Misbrug bør i et vist Antal Aar slet Intet trykkes. *Denne Sætning som Regel, med yderst faa Undtagelser,* som en Domstol af anerkendt Dygtighed har at fastsætte, vil i kort Tid føre os tilbage til Gud og Sandheden.»

Da den græske Frihedskrig udbryder, ses det, at han trods sin reaktionære Iver dog er altfor forstandig til, som Adam Müller og de Øvrige, for fuldt Alvor at tro paa Legitimitetsgrundsætningen og Kongemagten af Guds Naade som aabenbare Sandheder. I 1818 havde han skrevet til Müller:

«De er det eneste Menneske i Tyskland, om hvem jeg siger, at han skriver guddommeligt, saa ofte han vil, og af al Frækhed i vore Dage er der ingen, der forbavser og opbringer mig mere end den at ville maale sig med Dem ... Deres System er et sluttet Hele. At ville angribe det fra nogensomhelst Side vilde være frugtesløst. Man kan kun være helt i det eller helt

udenfor det. Kan De bevise os, gjøre os begribeligt, at al sund Videnskab, Indsigt i Natur, Lovgivning og Samfundsforfatning ja endog Historie (som De etsteds paastaar) er Værk af en guddommelig Aabenbaring og kun kan udgaa fra en saadan, saa har De (hvad mig angaar idetmindste) vundet Spil; saalænge dette ikke lykkes Dem, staar vi fjernt, beundrer Dem, elsker Dem ogsaa — men er ved en uoverstigelig Kløft skilte fra Dem.» Man maa vide, at Adam Müller endog af den hellige Trefoldighed beviste, at ethvert paa et enkelt Princip hvilende nationaløkonomisk System maatte være falsk. Han godtgør saaledes Nødvendigheden af *die Dreifelderwirthschaft*. Nu, da Grækenland rejser sig, ytrer Gentz, at Legitimitetsprincipet, som opstaaet i Tiden, ogsaa maa tillempes efter Tiden, og udbryder i disse mærkværdige Ord: «Jeg har stedse været mig bevidst, at trods mine Fuldmagtsgiveres Majestæt og trods de enkelte Sejre, vi tilfægtede os, vilde Tidsaanden dog tilsidst blive mægtigere end vi. Jeg har vidst, at Pressen, hvormeget jeg end foragter dens Udskejelser, vilde hævde sin frygtelige Overlegenhed over al vor Visdom, og at Diplomaternes Kunst saa lidt som Vold vilde kunne holde Verdenshjulet tilbage.»

I sit 65. Aar fornam saa den opslidte, gigtsvage, lidende Olding et dobbelt Sværmeri, der stod i den særeste Modsætning til hans Alder og Aandsretning. Ynglingen dukkede op i ham igen. Den ene Genstand for hans Beundring var den da nittenaarige Danserinde Fanny Elsler, for hvem hans Begejstring og Lidenskab ingen Grænse kendte. I hans Breve hedder det: «Jeg har ene og alene vundet hende ved min Elskovs Tryllekraft. Da hun lærte mig at kende, troede hun endnu ikke, at der gaves en saadan Kærlighed . . . Tænk Dem den Salighed, der ligger i en daglig, helt uforstyrret Omgang med en Person, hos hvem Alt henrykker mig, et Væsen, der ikke har nødig som Venus at stige op af Havet, men i hvis Øjne, hvis Hænder, hvis enkelte Yndigheder jeg Timer igennem kan fordybe mig, hvis Stemme fortryller mig, og med hvem jeg fører uendelige Samtaler som med den lærvilligste Elev — jeg opdrager hende med faderlig Omhu — en Elev, der paa én Gang er min Elskede og mit Barn.»

Det andet Sværmeri, der overrumplede ham, var det for Heines da lige udkomne *Sangenes Bog*. Han kunde længe nok kalde den forvovne Poet «en forrykt Æventyrer«. Den gamle

Reaktionære kunde ikke modstaa Trylleriet. «Dagligt,» skriver han, «vederkvæger jeg mig ved *Sangenes Bog.* Med Prokesch bader jeg mig hele Timer i disse melankolske Vande. Selv de Digte, der strejfer nær op til virkelig Gudsbespottelse, læser jeg ikke uden den dybeste Bevægelse og anklager mig ofte selv for at jeg saa ofte og gerne læser dem.» Hans modtagelige Natur kunde her ikke modstaa. Rigtigt har han betegnet sig selv som Kvinde. Med en Vending, der erindrer om det hermafroditiske Træk i *Lucinde,* skriver han til Rahel: «Véd De, kære, hvorfor vort Forhold er blevet saa stort og fuldkomment. De er et uendeligt frembringende, jeg et uendeligt modtagende Væsen; De er en stor Mand og jeg den første af alle Kvinder, som har levet.»

Han var nu paa det Punkt, at han blev forfærdet over et kraftigt Haandtryk; ja Synet af et krigersk Overskæg kunde skræmme ham. Besøg af uskyldige Rejsende indjog ham Angst, fordi han saa forklædte Mordere i dem. I hans sidste Leveaar blev hans Holdning bøjet, hans Gang snigende og usikker. De klare og kloge Øjne, for hvilke han som Yngling var bekendt, var nu som tilslørede og Blikket sky. I Selskab søgte han at give sig Holdning bag et Par store mørke Briller.

Da Fanny Elsler en Dag ved en Fest bragte ham et Glas skummende Champagne, kredensede hun ham det med det drillende Ord: «Krukken gaar saa længe tilvands, til den kommer hankeløs hjem.» Gentz svarede: «Naa, mig og Metternich holder det vel ud.» I disse Ord ligger Standpunktets Art og Dom.

I religiøs Henseende var Gentz yderst vaklende: snart lod han sig forlyde med, at Religionen kun var ham et politisk Anliggende, snart gjorde han, der dog ikke udvortes gik over til Katolicismen, denne paa romantisk Vis de yderste Indrømmelser. Ikke blot laa han i Støvet for den katolske Mystiker Adam Müller, der bogstaveligt betragtede Napoleon som den menneskevordne Djævel og f. Eks. i et Brev til Gentz af Juli 1806 taler om, at det for den Kristne gælder om at overvinde den «Bonaparte, vi har i os», men vi læser i Gentz's Ansøgning til Kejseren af Østerrig om Ansættelse denne Begrundelse af hans Udvandring fra Prøjsen: «endelig, for ikke at fortie Noget, min længe nærede Uvilje mod Protestantismen, i hvis oprindelige Væsen og fremskridende ondartede Retning jeg efter mangfoldig anstrengende

Prøvelse tror at have opdaget *Roden til al vore Dages Fordærvelse og en af Hovedkilderne til Europas Forfald.*»

I politisk Henseende betegner han med skarp Bevidsthed den klare Reaktion, og han skyr ikke som andre hykleriske Reaktionære Ordet. I et Brev fra Verona 1822 fortæller han, at han ved et Middagsselskab hos Metternich første Gang har set Chateaubriand, der har forholdt sig yderst elskværdig og smigrende imod ham: «Han sagde blandt Andet, at det var et Særsyn, som umuligt vilde undgaa Historiens Opmærksomhed, at for fire, fem Aar siden en Haandfuld Mennesker — de lod sig tælle paa Fingrene — havde rejst sig i Europa for at bekæmpe Revolutionen, og at det var lykkedes dem den Dag idag med Regeringer og Hære at drage i Felten mod den fælles Fjende. Som den *dristige* Reaktions Tidsskel betegnede han i Frankrig Stiftelsen af *Le Conservateur,* i Tyskland Kongressen i Karlsbad. Han ser med sangvinsk Mod ud i Fremtiden og betragter det gode Partis Sejr som vis. Al sand Kraft og alt sandt Talent var paa vor Side, sammentrængt i omtrent ti eller tolv Hoveder. Intet vilde være os farligere end at anslaa de Revolutionæres Angreb højt eller endog blot at frygte dem; de var med al deres Larm elendige Vrøvlere, og jeg kunde neppe forestille mig, hvor dybt saadanne Folk som Benjamin Constant, Guizot, Royer-Collard nutildags var sunkne i den offenlige Mening, selv som Forfattere. Dette og mere sagde han iøvrigt uden Ild og Liv, med stor Kulde og Ro.»

Gentz anede, da han skrev dette, ikke, hvilken Overraskelse der snart skulde være ham forbeholdt af denne Mand. To Aar efter Indtraf den Begivenhed, der betegner Vendepunktet i den første Halvdel af Aarhundredets Aandshistorie, Grænseskellet mellem Vandene, Chateaubriands Udstødelse af Ministeriet og Overgang til den liberale Opposition, hvis Fører han blev. Det var denne Begivenhed, som tilligemed Byrons samtidigt indtrædende Død kaldte Frisindet i Vaaben den hele civiliserede Verden over.

Gentz kunde ikke beherske sin Harme. Han skrev efter Chateaubriands Artikel i *Journal des Débats* om Censurens Ophævelse til en Ven: «Jeg underskriver ethvert Ord, som De siger om Chateaubriand. Ogsaa mig har i lang Tid Intet rystet og oprørt saaledes, som denne virkeligt ryggesløse Artikel. Det er et Værk af et Menneske, som, fordi det ikke lykkes ham at

forstyrre sine Fjender i deres Rolighed med Trommer og Piber, griber en Fakkel og stikker Taget over deres Hoveder i Brand. Da man i Frankrig i dette Øjeblik vover Alt, hvad man har Lyst til, saa ligger der intet Uforklarligt i denne Beslutning; thi hvem der straks ved det første Skridt paa Vejen til en hævnsyg Opposition i den Grad kunde krænke Pligt, Ære og Velanstændighed, som dette Utyske har gjort paa Tredjedagen efter sin Afskedigelse, han maatte tilsidst, naar han stedse mere opirredes ved Følelsen af sin Afmagt, gaa saa vidt som han uden Fare for at blive indespærret (og hvor er den i hans Land!) blot kunde vove.

Men Gentz's Vrede stansede ikke Begivenhedernes Gang, og snart laa den Reaktion, han forfægtede, i sine sidste Krampetrækninger.

Et af Gentz's Breve fra 1820 lyder saaledes:

Hvad er Duller, hvad er La Mennais, hvad er (med Undtagelse af Bonald) alle vor Tids Skribenter i Sammenligning med Maistre! Bogen *Om Paven* er efter min Følelse den mest storladne og den vigtigste, der er udkommet i det sidste halve Aarhundrede. De har ikke læst den, hvor kunde De ellers lade være at tale om den! Følg De mit Raad, læs den ikke *à bâtons rompus*, ikke under den Larm og de Adspredelser, hvoraf De stedse er omringet, men gem denne Læsning til et Tidspunkt, hvor De har stadig Ro og kan samle Deres Tanker. Deres saakaldte Venner kender den sikkert, men siger intet Ord derom. Saadan Føde er alle disse lunkne, kritiske Sjæle for stærk. Mig har den kostet mere end én søvnløs Nat; men hvilken Nydelse har jeg ikke købt derfor! Saa meget Dybsind i Forening med en saa forbausende Lærdom, med et politisk Blik, som ingen Montesquieu nogensinde har havt, med en Burke's Veltalenhed, en undertiden til høj Poesi grænsende Begejstring, dertil oven i Købet alle verdslige Talenter, en Behændighed, en Finhed, en Skaansel mod Personerne, imedens man træder deres Lærdomme og Meninger i Støvet, en uhyre Verdenskundskab — og alt det for saadanne Resultater, for en saadan Sag! Nej, nu tror jeg fuldt og fast, at Kirken aldrig vil gaa under. Dersom der blot én Dag hvert Aarhundrede lyser en saadan Stjerne, saa maa Kirken ikke alene bestaa, men sejre. Bogen har *nogle* svage Sider! jeg siger det, for at min Beundring ikke skal synes blind; men de taber sig som Pletter i Solen. Andre maa vel

før Maistre have følt, hvad Paven er; men sagt det har ingen Forfatter som han. Denne overordenlige Bog, som vor Tids elendige Mennesker neppe skænker en Tanke, er Frugten af et halvt Liv. Forfatteren, en nu mere end 70aarig Mand, har aabenbart arbejdet tyve Aar paa den. Man burde oprejse ham et Mindesmærke i en af de store Kirker i Rom. Alle Konger burde ty til ham; og dog har han kun med Nød og neppe, efterat han havde sat sin hele Formue til, faaet Titel af Minister og saa Meget, at han kan leve yderst indskrænket i Turin. Aldrig har et Menneske havt større Ret end han til at sige til sine Børn:

Disce puer virtutem ex me, verumque laborem,
Fortunam ex aliis!
(Lær, min Dreng, Alvor af mig og virkeligt Arbejd,
det at gøre Lykke af Andre!)

Hvilken Mand! og hvor faa af de Samtidige véd endog blot, at han er til!»

Vi staar her igen ved et Punkt, hvor den tyske Reaktion peger over mod den franske.*)

Den franske er i sit inderste Væsen politisk og religiøs som den tyske literær. Den er aabent og følgestrengt katolsk, medens den tyske kun glider ind i Katolicisme. Den er overhovedet for nedarvet Autoritet paa alle aandelige og sociale Omraader, og de Maistre er dens tydeligste og reneste Karakter paa samme Tid som han er et af dens største og kraftigste Talenter. Denne vittige og energiske Forherliger af Bøddelen og Talsmand for Kætterbaalene er Oplysningens og Humanitetsidealernes Modstander af Princip og for Alvor.

De tyske Romantikere holdt af Tusmørket og Maaneskinnet. Forstandstroens skarpe Dagslys og Lynene fra den franske Revolution havde drevet dem til at befinde sig bedst i Skumring. Men hvad er selv Novalis' Kærlighed til Natten i Sammenligning med Lovprisningen af Mørket hos Joseph de Maistre!

Sagnet fortæller, at Faeton, Apollons Søn, en Dag fik Lov at køre Solgudens Vogn og styrede den saa slet, at Solen afsved Alt og stak Byerne og deres Paladser i Brand. Sagnet tilføjer,

---

*) Smlgn. *Briefwechsel zwischen Friedrich Gentz und Adam Heinrich Müller*. Stuttgart 1857. — K. Mendelssohn-Bartholdy: *Friedrich v. Gentz*. Leipzig 1867. — *Aus dem Nachlasse Friedrich v. Gentz*. 2 Bände. Wien 1867.

at en af Oldtidens Stammer herover blev saa forfærdet, at dens Mænd gav sig til at anraabe Guderne om evigt Mørke. De Maistre er en Ætling af hin Stamme, storstilet ved sin Fremstillingsevne som ved sin Forsynstro og sin Menneskeforagt. Der gives endnu den Dag idag Ætlinger af Stammen, men skrumpede ind til Dværgeskikkelse, og de gør sig saa meget des mere gældende, jo ubetydeligere og frygtsommere de er. Ogsaa deres Løsen er Mørke! mere Mørke! og de raaber des højere, jo fattigere de er paa Tanker og Formaal; dog deres Tro er nuomstunder kun Troen paa Mørkets Magt.

For den, der i den tyske Romantik især studerer den stigende Reaktion imod det attende Aarhundredes Aand, er det slaaende, hvormeget Tysklands Romantikere med Hensyn til Karakterens Helhed og Kraft staar tilbage for en Reaktionær som de Maistre. Dog de var jo ikke heller Statsmænd og Politikere, men Forfattere og Poeter, og selv de iblandt dem, der som Gentz danner Overgangen fra Literatur til Politik, har inderst inde kun Betydning som Skribenter.

Fra det rent literære Synspunkt har den romantiske Skole i Tyskland en blivende Interesse. Man behøver kun at sammenligne den med de romantiske Grupper i andre Lande for at faa det fulde Indtryk af dens Mænds Originalitet og betydelige Egenskaber.

En romantisk Strømning bruser i Aarhundredets første Aartier igennem Sindene i næsten alle Europas Lande. Men med afgørende Oprindelighed fremtræder Romantiken i Tyskland, England og Frankrig. Her alene udgør den en europæisk «Hovedstrømning». I de slaviske Lande spores især en Efterdønning af engelsk Romantik. I de skandinaviske Lande er den romantiske Literatur stærkt paavirket af den tyske.*)

I Sverig, hvor Romantiken optraadte som «Fosforisme» eller som saakaldt «ny Skole», bekæmpede den, som overalt, den gammelfranske Smag i Literaturen, der her blev repræsenteret af det svenske Akademi. 1807 blev Aurora-Forbundet stiftet af

*) Den danske Romantik er skildret i *Samlede Skrifter*'s første og andet Bind i Artiklerne om Oehlenschläger, Schack Staffeldt, Hauch, Ingemann, J. L. Heiberg, Hertz, Hostrup, H. C. Andersen, M. Goldschmidt. Den svenske Romantik er berørt i Skriftet *Esaias Tegnér*. Om den polske og russiske Romantik se *Indtryk fra Polen* og *Indtryk fra Rusland*.

Atterbom, Hammarsköld og Palmblad. Man forkyndte i alt Væsenligt den tysk-romantiske Skoles Lærdomme. Atterbom genkalder ved sin naturfilosofiske Symbolik i visse Maader Tieck, Stagnelius i visse Maader Novalis. Ikke desmindre har Retningen selvfølgelig sin udpræget nationale Ejendommelighed.

I Norge staar den ensomme Wergeland trods sin i høj Grad sværmeriske Natur som en Protest mod tysk-romantisk Aand. Men Andreas Munch er en udpræget Romantiker af den tyske Retning. Og naar de norske Folke-Æventyr genfortælles og ud gives (af Asbjørnson og Moe), de norske Folkeviser samles (af Landstad), saa er dette Foretagender, som udføres i Kraft af den Bevægelse. hvori Romantikens Forkærlighed for det Folkelige havde sat Sindene i Nordeuropa.

I Danmark er Forholdet mellem tysk og hjemlig Romantik af meget sammensat Natur. Digterne faar i Reglen det første Stød til deres Udvikling fra Tyskland, men gaar saa deres egne Veje. Oehlenschläger vækkes af Steffens og paavirkes i Aarhundredets første Aar af Tieck. Det er under Paavirkning af tysk Romantik, at Grundtvig bryder med sin tidligere Ungdoms Rationalisme, og der fandtes i Tyskland hos Arndt og Jahn Overensstemmelser med hans Nationalfølelse og Folkelighed. Fouqué's og Hoffmanns Indflydelse gør sig gældende paa Ingemann; Hauch sværmer for Novalis, J. L. Heiberg lærer som Æventyrdramatiker af Tieck, Andersen som fantastisk Fortæller af Hoffmann. Schack Staffeldt endelig, den tyskfødte, er en fuldblods Romantiker, der ganske gaar op i Dyrkelsen af den blaa Blomst.

Dog er end den fremmede Indflydelse, som i dette Skrift paavist, helt igennem at spore, saa er den nationale og almentnordiske Selvstændighed ligefuldt umiskendelig og stærk.

INDHOLD

